Ο

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΔΙΜΗΝΙΑΝ

ΕΤΟΣ Β'. — ΤΗι ΙΕ'. ΙΟΥΛΙΟΥ ΑΩΞΕ'. — *ΤΕΥΧΟΣ Γ'.—ΙΒ'.*

ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ

Ὑπὸ τοῦ Κ. Α. ΚΑΡΑΘΕΟΔΩΡΗ

Ἐν τῇ ἐκτάκτῳ συνεδριάσει ἀμφοτέρων τῶν Συλλόγων

Τῇ 3 Μαΐου 1865.

Φιλόμουσος Ὁμήγυρις!

Τιμηθεὶς διὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ λάβω τὸν λόγον κατὰ τὴν ἐπέτειον ἑορτὴν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, ἐνόμισα, ὅτι καταλλήλως ἤθελον ἐκπληρώσει τὴν ἐντολὴν ταύτην ἐπιχειρῶν, τὸ γ' ἐπ' ἐμοί, νὰ ἐπαναφέρω τὰς ἀναμνήσεις ὑμῶν εἰς ἐποχὴν τοῦ παρελθόντος μεγάλην διὰ τὴν περὶ τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας ἐπίδοσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου. Ἡ ἐποχὴ αὕτη, ἥτις, χάρις εἰς τοὺς μεγάλους ποιητάς, λογογράφους καὶ τεχνίτας, οὓς παρήγαγε, λογίζεται εἷς τῶν τριῶν χρυσῶν αἰώνων τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι πρὸς τούτοις ἐπίσημος εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν, καθότι τότε τὸ πολίτευμα τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης μετέβη ἀπὸ τῆς δημοκρατίας εἰς τὴν μοναρχίαν, εἶναι ἐπίσημος εἰς τὴν καθόλου ἱστορίαν, διότι ἐπ' αὐτῆς ὅλος σχεδὸν ὁ ἀρχαῖος κόσμος εὑρέθη συνηνωμένος ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, εἶναι τέλος ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως, διότι ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου Καίσαρος συμπίπτει καὶ ἡ γέννησις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Διὰ ταῦτα ὅλα ἡ ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου ἐλογίσθη πάντοτε ὡς ἀνήκουσα εἰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν, καὶ ὡς ἀξία ἐρεύνης οὐχὶ μόνον διὰ τοὺς φιλολόγους, τοὺς τεχνίτας ἢ τοὺς ἱστορικούς, ἀλλ' ἐν γένει διὰ πάντα ἄνθρωπον, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίζῃ τὰς κυριωτέρας φάσεις τοῦ πολιτισμοῦ, διὰ πάντα ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ἡ καρδία συγκινεῖται ὑπὸ τῶν μεγάλων θεαμάτων τῆς ἱστορίας, καὶ τοῦ ὁποίου ὁ νοῦς ζητεῖ ν' ἀνευρίσκῃ ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ παρελθόντος μαθήματα διὰ τὸ ἐνεστὸς, καὶ πεποιθήσεις διὰ τὸ μέλλον. Ὡς τοιαύτη, καίτοι ἀπέχουσα δέκα ἐννέα αἰῶνας ἀφ' ἡμῶν, εἶναι κατὰ πάντα ἀξία τῆς ἡμετέρας προσοχῆς, κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν μάλιστα, ὅτε δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ ἐν τούτῳ τῷ ἀκροατηρίῳ πρακτική τις διδασκαλία ἢ ἀκρόασις ἐπιστημονικὴ ἐκ τῶν συνήθων, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ πανηγυρισθῇ ἀναλόγως τῆς ἐπισημότητος τῆς ἡμέρας τὸ μεγαλεῖον τῶν γραμμάτων, ὑπὸ τὴν γενικωτέραν αὐτῶν ἔννοιαν, νὰ ὑποδειχθῇ ἡ ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἐπιῤῥοὴ αὐτῶν ὑπὸ πάντα οὐρανὸν καὶ εἰς οἱανδήποτε ἐποχὴν, καὶ οὕτω νὰ ἐνισχυθῶσι καὶ πάλιν αἱ πεποιθήσεις ἡμῶν εἰς τὰς πολιτισικὰς ἐκείνας ἰδέας, αἵτινες ὑπηγόρευσαν καὶ τὴν σύστασιν καὶ τὴν πορείαν τοῦ Συλλόγου, καὶ τὰς ὁποίας θέλει καυχᾶται πάντοτε ὁ ἡμέτερος Σύλλογος, ὅτι πρῶτος ἀνέλαβε ν' ἀναζωογονήσῃ ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ πρωτευούσῃ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ Ῥώμη, ἡ ποιμενικὴ κώμη τοῦ Ῥωμύλου, ἡ ἐπὶ τῶν Μηδικῶν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀκόμη ἄσημος πολίχνη, κατέστη ἐπὶ Αὐγούστου ἡ Ῥώμη τοῦ Καπιτωλίου, ἡ βασίλισσα τοῦ κόσμου. Ὁ μικρὸς Τίβερις ἐπλημμύρησε τὴν οἰκουμένην. Αἱ κυριώτεραι φυλαὶ τοῦ ἰνδογερμανικοῦ καὶ τοῦ σημιτικοῦ κλάδου ἔκυψαν τὸν αὐχένα, καὶ τὸ ἀχανὲς τοῦτο κράτος ἀριθμεῖ ἑκατὸν εἴκοσιν

ἑκατομμύρια ὑπηκόων (1). Ῥίψωμεν ἓν βλέμμα ἐπὶ τοῦ θεάματος, ὅπερ παριστῶσι τὰ παράλια τῆς Μεσογείου, τῆς μεγάλης ταύτης ῥωμαϊκῆς λίμνης, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν ἀπωτέρω ὁρίων, ὅπως, ὡς ἀπὸ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέντρον ὁδεύοντες, καταλήξωμεν εἰς τὴν Ἰταλίαν αὐτὴν, τὸν στηλοβάτην τοῦτον τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἀνδριάντος (2).

Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς Μεσογείου, ἐκεῖ ὅπου ὑψοῦντο αἱ Ἡράκλειοι Στῆλαι, εἰς τὰς ἱσπανικὰς χώρας, ἡ καταστροφὴ τῆς Νουμαντίας (3) ἤνοιξεν ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν κατάκτησιν τῶν Ῥωμαίων. Εἰς τούτους ὑπέκυπτε κατ' ὀλίγον καὶ ὁ μάχιμος Κελτίβηρ, κάτοικος τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἱσπανίας, καὶ ὁ Λυσιτανὸς, ὁ νῦν Πορτογάλλος. Μόνον δύω μικροὶ λαοὶ, ἐπὶ τῆς στενῆς καὶ ἐπικινδύνου ὄχθης τοῦ Γασκωνικοῦ κόλπου, διετήρουν εἰς τὰ ὄρη ἀγρίαν τινὰ ἐλευθερίαν, οἱ Κανταβροὶ, οἵτινες ἔπινον ἵππειον αἷμα, καὶ ἐρόγευον τοὺς γέροντας, ἅμα ἡ χεὶρ αὐτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὴν σπάθην, καὶ οἱ Ἀστούριοι, οἵτινες ἔστιζον τὸ σῶμα αὐτῶν καὶ ἐνεδύοντο δέρματα ζώων (4).

Πολλὰ εἶχε πάθει ἡ Ἱσπανία ἕνεκα τῆς ἀπληστίας τῶν εἰς αὐτὴν στελλομένων ἀνθυπάτων, ἀλλ' ὅμως μεταξὺ αὐτῶν εἶχον ἀναφανῆ καὶ ἄνδρες εὐεργετικοὶ, οἷον ὁ Σκιπίων, ὁ Μάρκελλος, ὁ Σεμπρώνιος Γράκχος, ὁ Βροῦτος, καὶ ὁ Πομπήϊος. Ὁ Καῖσαρ, προστατεύων καὶ οὗτος τὴν ἐπαρχίαν ταύτην, ἐχορήγει εἰς πόλεις τὴν τότε ἐπιζήτητον ῥωμαϊκὴν ἰσοπολιτείαν· καὶ ὀλίγος μετέπειτα κάτοικός τις τῶν Γαδείρων, ὁ Κορνήλιον Βάλβος, ἐτιμήθη διὰ τοῦ ὑπατικοῦ ἀξιώματος (1).

Πέραν τῶν Πυρηναίων, κατὰ τὰς γαλατικὰς χώρας, ὅπου ὁ ὀξυδερκὴς ὀφθαλμὸς τοῦ Στράβωνος εἶχε διίδει, ὅτι τὰ φυσικὰ πλεονεκτήματα τῆς χώρας παρεσκεύαζον κέντρον τι πολιτισμοῦ (2), αἱ ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη ἀλλεπάλληλοι νίκαι τοῦ Καίσαρος καθυπέταξαν πᾶσαν τὴν νῦν Γαλλίαν μετὰ τῶν παραρρηνίων ἐπαρχιῶν, καὶ μέρος τοῦ Βελγίου. Πρὸ πάντων τὰ πρὸς νότον τῆς Γαλλίας, ἡ Προβιγκία, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχεν ἐξαπλωθῆ ἐνωρὶς διὰ τῶν Μασσαλιωτῶν (3), δὲν διεστέλλετο ἀπὸ τὰς ἰταλικὰς χώρας. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Γαλατίας ἐξηπλοῦτο ὁ ῥωμαϊκὸς πολιτισμός. «Καὶ νῦν, ἔλεγεν ὁ Μάρκος Ἀντώνιος (4), δεδούλωται μὲν ἡ Γαλατία, ἡ τούς τε »Ἄμβρωνας καὶ τοὺς Κίμβρους ἐφ' ἡμᾶς στεί»λασα, καὶ γεωργεῖται πᾶσα, ὥσπερ αὐτὴ ἡ Ἰτα»λία, πλεῖται δὲ οὐ Ῥοδανὸς ἔτι μόνος οὐδ' Ἄ»ραρις, ἀλλὰ καὶ Μόσας καὶ Λίγηρ καὶ Ῥῆνος »αὐτὸς καὶ Ὠκεανὸς αὐτός». Εἰσέτι ὅμως ἡ ῥωμαϊκὴ κατάκτησις εἶναι γεγονὸς νέον παρὰ τοῖς Γαλάταις, καὶ ὑπὸ τὸν ἐξωτερικὸν φλοιὸν τοῦ ἐπιβληθέντος αὐτοῖς πολιτισμοῦ οὗτοι διετήρουν τὴν δρυϊδικὴν λατρείαν, τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν αὐτῶν, καὶ τὰ πάτρια αὐτῶν ἔθιμα. Οὕτω πρὸς δύσιν τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἔληγεν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανόν.

Πρὸς βορρᾶν τὰ ὅρια αὐτοῦ δὲν ἦσαν ἐπίσης σταθερά, διότι αἱ ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες εἰσέτι δὲν κατεῖχον διαρκῶς τὰς διόδους τῶν Ἄλπεων, τῶν ἰλλυρικῶν ὀρέων καὶ τοῦ Αἵμου, τοῦ φυσικοῦ τούτου τείχους τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης. Ἐπὶ τῆς μεγαλητέρας ἰσχύος τῆς Δημοκρατίας οἱ ἄγριοι κάτοικοι τῶν ἀλπείων ὀρέων ἔκαμνον ἐνίοτε ἐπιδρομὰς εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν, προσέβαλλον τὰς πόλεις, καὶ ἔσφαζον τοὺς κατοίκους (1). Ταὐτὰ ἔπραττον οἱ βόρειοι Θρᾷκες καὶ εἰς τὰ νῦν ὑπὸ τῶν Μαυροβουνίων κατοικούμενα μέρη, οἱ Ἰλλυριοί, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἀκρωρειῶν αὐτῶν ἐμυκτήριζον τὰς διαταγὰς τῶν ἀνθυπάτων (2). Ἀλλὰ, καθὼς σήμερον αἱ λεηλασίαι ἀγρίων τινῶν φυλῶν τῆς βορείου Ἀμερικῆς οὐδόλως θορυβοῦσι τὴν Ἀμερικανικὴν Ὁμοσπονδίαν, οὕτω τότε ἡ ῥωμαϊκὴ γερουσία ἀταράχως ἤκουε τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν ὀρεσιβίων τούτων, καὶ ἠρκεῖτο ἐπιτηροῦσα τὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως, ὅθεν ἄλλοτε οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες εἶχον εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν (3).

Τὰ πρὸς νότον τοῦ Αἵμου, ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ μέχρι τοῦ Εὐξείνου, περιείχοντο ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης μεγάλης ἐπαρχίας (4), τῆς Μακεδονίας, ἐχούσης ἔκτοτε τὴν Θεσσαλονίκην ὡς κυριωτέραν πόλιν. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἡ Ἤπειρος, ἡ γενέτειρα τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πύρρου, δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀναλάβει ἀπὸ τὴν βαρεῖαν πληγὴν, ἣν ὁ Παῦλος Αἰμίλιος τῇ εἶχεν ἐπιφέρει (5)· «Πρότε»ρον, λέγει ὁ Στράβων περὶ τῶν Ἠπειρωτῶν (6), »καίπερ μικρῶν καὶ πολλῶν καὶ ἀδόξων ὄντων »τῶν ἐθνῶν, ὅμως διὰ τὴν εὐανδρίαν οὐ πάνυ χαλε»πὸν ἦν διαλαβεῖν τοὺς ὅρους αὐτῶν. Νῦν δ' ἐρή»μου τῆς πλείστης χώρας γεγενημένης καὶ τῶν »κατοίκων καὶ μάλιστα τῶν πόλεων ἠρανισμένων, »οὐδ' εἰ δύναιτό τις ἀκριβῶν ταῦτα οὐδὲν ἂν ποι»οίη χρήσιμον διὰ τὴν ἀδοξίαν καὶ τὸν ἀφανι»σμὸν αὐτῶν, ὃς ἐκ πολλοῦ χρόνου λαβὼν τὴν »ἀρχὴν οὐδὲ νῦν πω πέπαυται.» Ἐπίσης οἰκτρὰ ἦτον ἡ κατάστασις τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος (1). Αἱ Θῆβαι *οὐδὲ κώμης ἀξιολόγου τύπον ἔσωζον* (2). Τὰ Μέγαρα μόλις διετηροῦντο (3), ὁ Πειραιεὺς, οὗτινος ὁ λιμὴν ἐδέχετο ἄλλοτε τριακοσίας τριήρεις (4), περιωρίζετο εἰς ὀλίγας οἰκίας (5), ἡ Μουνυχία εἶχε κατασκαφῆ, τὰ μακρὰ τείχη ἔκειντο κατηδαφισμένα (6), αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ὑπὸ τὸν τρόμον τῆς ἐπὶ Σύλλα σφαγῆς, ἡ δὲ θέα τοσούτων μεγάλων ἐρειπίων, καὶ ἡ ἀνάμνησις τῶν ἄλλοτε λαμπρῶν ἡμερῶν τῶν χωρῶν τούτων ἐνέπνεον εἰς τὸν Συλπίκιον, ἐπιστρέφοντα ἀπὸ τῆς Ἀσίας, τὴν γνωστὴν ἐκείνην πρὸς τὸν Κικέρωνα ἐπιστολήν (7). Ὅλης τῆς Πελοποννήσου τὴν ἀξίαν ὁ Πολύβιος ὑπελόγιζεν ὡς κατωτέραν ἓξ χιλιάδων ταλάντων (8). Ἔκτοτε ἡ πενία εἶχε τοσοῦτον αὐξήσει, ὥστε, ὅτε ἐγίνετο χρεία ἀνδριάντος δι' ἐπίσημόν τινα Ῥωμαῖον, αἱ πόλεις μετέτρεπον τοὺς ἀνδριάντας τῶν ἀρχαίων ἡρώων (9), καὶ οὕτως ὁ Ὀρέστης, φέρ' εἰπεῖν, ἐγίνετο Ὀκτάβιος. Σχεδὸν ὅλη ἡ Λακωνία κατείχετο ὑπὸ Εὐρυκλέους τινὸς ἰδιοκτήτου τῶν Κυθήρων (10)· ἀκόμη ἔτη τινὰ καὶ ὁ Πλούταρχος θέλει εἰπεῖ, ὅτι ὅλη ἡ Ἑλλὰς μόλις χορηγεῖ τρεῖς χιλιάδας ὁπλιτῶν (11). Αἱ νῆσοι

---

(1) Οὕτως ὑπολογίζει ὁ Γίββων ἐπὶ τοῦ Κλαυδίου. (Hist. de la Déc. de l'Emp. Rom. trad. Buchon. Paris, 1839. Chap. II). Ἄλλοι δὲ ἄλλως, οἷον ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Moreau de Jonnés. Statistique des peuples de l'Antiquité. Paris, 1851. καὶ ὁ E. von Wietersheim. Die Bevölkerung des Römischen Reichs. Leipzig, 1859.

(2) Ἐν τῇ πολυκρότῳ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, Histoire de Jules César (εἰς ἣν ἐπιτραπείτω ἡμῖν νὰ παραπέμψωμεν, καίτοι ἀνέκδοτον ὑπάρχουσαν, ὅτε ἐξεφωνήθη ἡ παροῦσα προσλαλιά), τὸ τέταρτον κεφάλαιον τὸ ἐπιγραφόμενον, Prospérité du bassin de la Méditerranée avant les Guerres Puniques, περιέχει περιγραφὴν τῆς Μεσογείου κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα Π. Χρ. Διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου ἔχομεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν θέματος τὴν σοφὴν πραγματείαν τοῦ νῦν ὑπουργοῦ τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως ἐν Γαλλίᾳ καὶ μέλους ἐπιτίμου τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου Κ. Duruy ἐπιγραφομένην· Etat du Monde Romain vers le temps de la formation de l' Empire. Paris, 1853. Εἰς δὲ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντωνίνων ἀναφέρονται εἰδικώτερον τὰ γνωστὰ πρῶτα κεφάλαια τῆς Ἱστορίας τοῦ Γίββωνος. Αἱ τρεῖς πραγματεῖαι αὗται συνεχίζουσι τὴν ἱστορίαν τῆς Μεσογείου ἐπὶ τέσσαρας περίπου αἰῶνας.

(3) 133 Π. Χ.

(4) Στράβων. Γεωγρ. σελ 114. καὶ Duruy αὐτ. σελ. 12.

(1) Duruy αὐτ. σελ. 14.

(2) Il y a dix-huit siècles et plus, λέγει ὁ ἐθνικὸς ἱστορικὸς τῆς Γαλλίας, Henri Martin (Hist. de France T. I. p. XXVII. Paris, 1855.), que le grand géographe de l'Antiquité, le Grec Strabon, saisi d'une sorte d'esprit prophétique, s'écriait que l'aspect seul de la Gaule présageait à ce pays les plus éclatantes destinées et suffirait à prouver l'existence de la Providence (ἴδε Στράβ. Δ. κεφ. ά.). Ὁμολογητέον ὅμως, ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Στράβωνος εὑρίσκεται κατά τι παραμεμορφωμένον ἐν τῇ μεταφράσει, ἣν δίδωσιν αὐτόθι ὁ Henri Martin.

(3) Φαίνεται, ὅτι αἱ ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Μεσογείου ἑλληνικαὶ ἀποικίαι δὲν ἦσαν ἀνέκαθεν τὰ μόνα κέντρα, δι' ὧν ὁ Ἑλληνισμὸς εἰσεχώρησε παρὰ τοῖς Γαλάταις. Ὅρα τὴν περίεργον διατριβήν· Une colonie grecque dans les Landes de Gascogne entre l'an 1200 et l'an 550 av. J. C. par H. Ribadieu. Paris, 1864, καθ' ἣν ἀρχαιόταται ἀποικίαι Δωριέων, καὶ ἰδίᾳ Κρητῶν, κατῴκησαν τὴν παρὰ τὸν Ὠκεανὸν χώραν, τὴν νῦν καλουμένην pays des Landes, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ τῶν σημερινῶν τοπικῶν τῆς ἐπαρχίας ταύτης ὀνομάτων, ἅτινά εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἑλληνικά· οἷον Σηστὸς, Ἄθως, Κῶς κτλ.

(4) Παρὰ Δίωνι Κασσίῳ ΜΔ'. 42.

(1) Στράβ. Δ'. σελ. 142.

(2) Ὅρα Δππιανοῦ Ἰλλυρικήν. §. 13.

(3) Duruy αὐτ. σελ. 27.

(4) Βλέπε παρὰ τῷ Duruy αὐτ σελ 31. σημ. 2. τὰ περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς διοικήσεως ταύτης ὡς περιλαμβανούσης ἢ μὴ καὶ τὴν Ἀχαΐαν. Πλατύτερον δὲ ἐν ταῖς Ἱστορικαῖς Πραγματείαις Κ. Παπαρρηγοπούλου. ἐν Ἀθήναις, 1858. σελ. 188. καὶ ἐπ. «Ῥωμαίων Πολίτευμα πρὸς τὴν Ἑλλάδα,» πρόσθες καὶ τὴν παρὰ Mommsen. Römische Geschichte. T. B. σελ. 46. σημείωσιν, ἥτις ὅμως φαίνεται ἀνεπαρκής.

(5) «Τῶν Ἠπειρωτῶν ἑβδομήκοντα πόλεις, Πολύβιός »φησιν, ἀνατρέψαι Παῦλον τὸν Αἰμίλιον μετὰ τὴν Μακεδό»νων καὶ Περσέως κατάλυσιν (168 Π.Χ.), πέντε δὲ καὶ δέκα »μυριάδας ἀνθρώπων ἐξανδραποδίσασθαι.» Τῆς Λῆς τῶν Πολυβίου Ἱστοριῶν τὰ σωζόμενα. Κεφ. ιε'. παρὰ Στράβωνι Ζ'. σελ. 223.

(6) Αὐτόθι.

(1) Finlay. Greece under the Romans. London, 1844. σελ. 60. καὶ ἐπ.

(2) Στράβ. Θ'. κεφ. 6'. σελ. 277.

(3) Αὐτ. κεφ. ά. σελ. 271. «Τὰ Μέγαρα..... συμμένει δ' ὅμως»

(4) Θουκυδ. Β'. 13.

(5) Στράβ. Θ'. κεφ. ά. σελ. 273.

(6) Αὐτόθι.

(7) Cicer. Epist. ad divers. IV. 5. καὶ Montesquieu. Esprit des Lois. XXIII. Ch. 18. De l'état des peuples avant les Romains. καὶ Ch. 19. Dépopulation de l' Univers.

(8) «Ὅμως ἐκ Πελοποννήσου πάσης ἐξ αὐτῶν τῶν ἐπί»πλων χωρὶς τῶν σωμάτων οὐχ εἷόν τε συναχθῆναι (ἓξ χι»λιάδας ταλάντων).» Πολύβ. Ἱστορ. Β'. 62.

(9) Brunet de Presle. Grèce depuis la conquête romaine etc. Paris, 1860. σελ. 33.

(10) Στράβ. Ἰ. κεφ. τ'. σελ. 250.

(11) Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων. ή.

τῶν Κυκλάδων ἐνομίζοντο τόποι ἐξορίας (1), ἡ Πυθία ἐσίγα, αἱ προφητικαὶ δρῦς τῆς Δωδώνης δὲν ἐσείοντο, καὶ, χάρις μόνον εἰς τὴν ἐλευθεριότητα, ἢ μᾶλλον τὴν ἐλεημοσύνην, βασιλέως τινὸς Ἰουδαίου, ἡ Ὀλυμπία ἔβλεπεν ἀγῶνας καὶ στεφάνους (2).

Πέραν τοῦ Ἀδριατικοῦ ἡ Σικελία, ἡ γῆ τοῦ ἀρνειοῦ Ἱέρωνος, τῆς ὁποίας διακόσια ἔτη πρότερον αἱ εὐτυχεῖς καὶ καρποφόροι πεδιάδες ἐνέπνεον τὰ εἰδύλλια τοῦ Θεοκρίτου, ἀδιακόπως λεηλατουμένη ὑπὸ ληστῶν καὶ πειρατῶν (3), κατασπαραχθεῖσα δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ φρενικωτάτου δουλικοῦ πολέμου (4), ἐλογίζετο ἁπλοῦν σιτοφόρον κτῆμα τοῦ ἐν Ῥώμῃ ὄχλου (5). Τὴν αὐτὴν καὶ χείρονα τύχην ἔσχεν ἡ διὰ τὰ πλούτη καὶ τὴν ἔκτασιν ἐράμιλλος τῆς Σικελίας ἑτέρα ἑλληνικὴ νῆσος, ἡ Κρήτη, ἥτις ἰσχυρῶς ἀντιπολεμήσασα τὴν ῥωμαϊκὴν κατάκτησιν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους νικηθεῖσα (1), εἶδε μέγα μέρος τῶν κατοίκων αὐτῆς καταδεδικασμένον νὰ δουλεύῃ πρὸς διατροφὴν ἰταλικῶν πόλεων (2). «Τοὺς Κρῆτας, »ἀναφέρει ὁ Στράβων (3), ναυκρατεῖν πρότερον, »ὥστε καὶ παροιμιάζεσθαι πρὸς τοὺς προσποιουμένους μὴ εἰδέναι ἃ ἴσασιν, *ὁ Κρὴς ἀγνοεῖ τὴν θάλασσαν*, νῦν δ' ἀποβεβληκέναι τὸ ναυτικόν.» Ἐκ τῶν πολλῶν ἀποικιῶν τῆς Θράκης ὀλίγαι ἤκμαζον, αἱ περὶ τὴν Προποντίδα, ἡ Σηστός, ἡ Πέρινθος (4), ἡ Σηλυβρία, καὶ βορειότερον τὸ Βυζάντιον. Οἱ Βυζάντιοι εἶχον ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἔτι δὲ καὶ τὴν ἁλιείαν τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς θαλάσσης, διαμοιραζόμενοι τὰ ἐκ ταύτης κέρδη μετὰ τῶν Ῥωμαίων (5). Εὑρίσκοντο εἰς κατάστασιν ἡμιανεξαρτησίας, οὔτε εἶχον φρουρὰν ῥωμαϊκὴν, ὡς μὴ ἐμπνέοντες οὐδεμίαν ἀνησυχίαν. Οἱ διοικηταὶ τῆς Βιθυνίας ἦσαν ἰδίως ἐπιφορτισμένοι τὴν ἐπιτήρησιν αὐτῶν (6), ἔχοντες ὑλικὰ ἐχέγγυα τῆς πρὸς τὰ καθεστῶτα ὑποταγῆς τῶν Βυζαντίων, τὰς ἐκτεταμένας κτήσεις αὐτῶν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν (7).

Πέραν τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐξετείνετο ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ κοιτὶς αὖτη τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ πολιτισμοῦ. Ταύτης οἱ κάτοικοι διηροῦντο εἰς δύω τμήματα, οἱ μὲν ἐντεῦθεν τοῦ Ἄλυος, Λυδοὶ, Φρῦγες, Μυσοὶ, Βιθυνοὶ, Κᾶρες, ἀνῆκον εἰς τὴν ἰνδογερμανικὴν φυλὴν, οἱ δὲ πέραν τοῦ Ἄλυος, Κίλικες, Καππαδόκαι, Παμφύλιοι, ἀνεγνώριζον καταγωγὴν σημιτικήν (8). Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀνάμιξις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, συνεπιφέρουσα κοινὰς παραδόσεις καὶ κοινὴν

(1) Juvenalis. I. 72.

(2) «Τοὺς γὰρ (ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας) καταλυομένους ἀ»πορίᾳ χρημάτων ὁρῶν, καὶ τὸ μόνον λείψανον τῆς ἀρχαίας »Ἑλλάδος ὑποβλέπον, οὐ μόνον ἀγωνοθετης, ἧς ἐπέτυχε πεν»ταετηρίδος εἰς Ῥώμην παραπλέων, ἐγένετο ὁ Ἡρώδης, »ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ δικνεῖς πόρους χρημάτων ὑπέδειξεν.» Ἰώσηπ. Ἰουδ. Ἱστορ. Ἀ. 1ς'.

(3) Περὶ τῶν δεινῶν τῆς πειρατείας ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῆς Ῥώμης ὄρ. Finlay ἔνθα ἀνωτ. σελ. 39. Οἱ πειραταὶ συνεκρότησαν τέλος ὑπὸ τὸν Σέξτον Πομπήϊον δύναμιν ἀξιόχρεων, κέντρον ἔχουσαν τὴν Σικελίαν καὶ πολλὰ παρασχοῦσαν πράγματα εἰς τὸν Αὔγουστον.

(4) 103—100 Π. Χ. Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν συμφορῶν ἃς διῆλθεν ἡ Σικελία, ἀρκεῖ ν' ἀναμνήσωμεν, ὅτι 150 ἔτη περίπου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχιμήδους, ὁ τάφος τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἀνδρὸς ἠγνοεῖτο· « Τὸν δ' Ἀρχιμήδους »τάφον, λέγει ὁ Κικέρων (ἐν τῷ Ε. τῶν Τουσκουλάνων § 23), »λανθάνοντα τοὺς Συρακουσίους, ὥστε καὶ λέγειν ὅλως »μὴ γεγονέναι, ἀκάνθαις καὶ βάτοις πανταχόθεν συνηρεφῆ »καὶ περίφρακτον, ἀνεῦρον αὐτὸς ταμιεύων ἐν Σικελίᾳ· »τριμέτρων γάρ τινων ἐπιμνήμην ὡς ἐπιγεγραμμένων τῷ »μνημείῳ, δηλούντων ὡς σφαῖρά τε καὶ κύλινδρος εἵησαν ἐπ' »ἄκρας. Πάντη τοίνυν ἐπισκοπῶν (ἔστι δὲ τύμβων ἀριθμὸς »μέγας, παρὰ τὰς Ἀχραδίνας καλουμένας Πύλας) κα»τιδον κιονίσκον, οὐ πάνυ τι τῶν ἀκανθῶν προέχοντα, »σφαίρας καὶ κυλίνδρου σχήματα φέροντα· κἀγὼ αὐτίκ' ἔ»φραζον τοῖς Συρακουσίοις (συνηκολούθουν δέ μοι οἱ τούτων »ἄρχοντες), ὡς τοῦτ' αὐτό μοι ἐδόκει εἶναι τὸ ζητούμενον. »Συχνῶν δὲ συνελθόντων καὶ δρεπάναις τὸν χῶρον ἀνακα»θηράντων, ἐπεὶ τὰ πρὸς τὸν λίθον βατὰ ἦν, προσπελά»ζουσιν ἀνεραίνετο τὸ ἐπίγραμμα ἐξηλειμμένων γε μὴν »τῶν ἄκρων ἑκάστου τριμέτρου τὸ ἥμισύ που. Οὕτως ἄρα »πόλις ἐπιφανεστάτη καί ποτε σοφωτάτη τῶν παρ' Ἕλ»λησιν, ἠγνόησε τὸν τάφον ἀνδρὸς ἑνὸς ἁπάντων ἐξυνευ»σάτου τῶν κατ' αὐτὴν γενομένου, εἰμή τις Ἀρπίνις ἀνὴρ »παρελθὼν κατέδειξεν.»

(5) « Καὶ δὴ καὶ καλοῦσιν αὐτὴν ταμεῖον τῆς Ῥώμης· »κομίζεται γὰρ τὰ γιγνόμενα πάντα πλὴν ὀλίγων . . . . . »δεῦρο. » Στράβ. ΣΤ'. κεφ. ϛ'. σελ. 188. ὅρα καὶ Dareste. De forma et conditione Siciliae. Paris, 1850.

(1) Ὑπὸ Μετέλλου τῷ 66 Π. Χ.

(2) Vell. Paterc B'. κεφ. 81. Πλεῖστοι ἀγροὶ τῆς Κρήτης, δωρηθέντες τοῖς κατοίκοις Καπύης παρὰ τοῦ Αὐγούστου, κατείχοντο ἔτι ὑπ' αὐτῶν τετρακόσια ἔτη ὕστερον. Ὅρα Duruy αὐτ. σελ. 45.

(3) Γ'. κεφ. δ'. σελ. 331.

(4) Περὶ Περίνθου ἔχομεν ἱστορικὴν μονογραφίαν ἀξιόλογον, φιλοπονηθεῖσαν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Κ. Σταυράκη Ἀριστάρχου ἐν τῷ Ε-ΣΤ'. τεύχει τοῦ ἀνὰ χεῖρας περιοδικοῦ. Ἔτος Α. σελ. 237 καὶ ἑπ.

(5) Στράβ. Ζ. κεφ. ς'. σελ. 221.

(6) Πλίν. Ἐπιστ. βιβλ. Ἰ. πολλαχοῦ.

(7) «Τῆς Δασκυλίτιδος λίμνης τὰ μὲν ἔχουσι Κυζικηνοί, »τὰ δὲ Βυζάντιοι.» Στράβ. ΙΒ'. κεφ. ή. σελ. 396. Δασκυλῖτις ὠνομάζετο πιθανῶς ἡ νῦν Μάλιτζας καλουμένη λίμνη.

(8) Duruy αὐτ. σελ. 51.

γλῶσσαν συνέχεεν ἑνωρὶς τοὺς λαοὺς τούτους (1), τὰ ὀνόματα καὶ τὴν μυθολογίαν αὐτῶν. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς θεμελιώσεως τῆς αὐτοκρατορίας οἱ λαοὶ οὗτοι, καίτοι διακρινόμενοι ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῶν διαφορῶν, τὰς ὁποίας ἡ γεωγραφικὴ θέσις καὶ ὁ τρόπος τοῦ ζῆν συνεπάγουσιν εἰς αὐτὰ τὰ μᾶλλον ὁμογενῆ ἔθνη, οἱ λαοὶ οὗτοι δὲν ἐλάλουν, πλὴν ἴσως τῶν εἰς ἀσημάντους τινὰς κώμας εὑρισκομένων (2), εἰμὴ διαλέκτους τῆς ἑλληνικῆς διεφθαρμένας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εἰς μὲν τὸ στόμα τοῦ λαοῦ διὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς τοσούτων ἰδιωμάτων βαρβαρικῶν (3), εἰς δὲ τὸν κάλαμον τῶν συγγραφέων, ὑπὸ τοῦ ἀναποφεύκτου ἀσιατικοῦ στόμφου (4). Οἱ Βιθυνοὶ λ. χ. λέγει ὁ Στράβων (5), ἦσαν συγγενεῖς τῶν Θρακῶν· «ἀλλ' αἱ »νῦν μεταβολαὶ τὰ πολλὰ ἐξήλλαξαν ἄλλοτ' ἄλ»λων τὰ μὲν συγχεόντων τὰ δὲ διασπώντων . . . »τελευταῖοι δ' ἐπεκράτησαν Ῥωμαῖοι, ἐφ' ὧν »ἤδη καὶ τὰς διαλέκτους καὶ τὰ ὀνόματα ἀπο»βεβλήκασιν οἱ πλεῖστοι, γενομένου ἑτέρου με»ρισμοῦ τῆς χώρας (6). » Εἰς τὴν Λυδίαν, λέγει ὁ αὐτὸς (7), οὔτε ἴχνος κἂν μένει τοῦ ἰθαγενοῦς γλωσσικοῦ ἰδιώματος. Μία νίκη (8) εἶχε καθυποτάξει τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες περιττὸν νομίζοντες νὰ κατέχωσι στρατιωτικῶς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, κατοικούμενον ὑπὸ πολυαρίθμων μὲν, ἄλλως ὅμως πολιτικῶς ἀσημάντων λαῶν (9), ἔθεσαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησίν των τὰ βασίλεια τῆς Περγάμου καὶ τῆς Βιθυνίας, τὰ ἀντίπεραν τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ῥόδου παράλια, ἤτοι τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοικουμένην ζώνην, ἐξηπφάλισαν πρὸς βορρᾶν τὴν Σινώπην καὶ τὸν Θερμόδοντα, πρὸς νότον δὲ τὰς διόδους τοῦ Ταύρου ἤτοι τὰς Συριακὰς Πύλας, καὶ διῴκουν τὸ ἐσωτερικὸν διὰ τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ ἱερατικαί τινες ἡγεμονεῖαι (1).

Ἡ ἐπαρχία τῆς Ἀσίας περιεῖχε τότε πεντακοσίας πόλεις (2) καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν ἕδρα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ χώρα τῆς εὐζωΐας (3). Τὰ πλούτη αὐτῆς ἐραίνοντο ἀνεξάντλητα. Μυθώδη ἀληθῶς εἶναι τὰ ποσὰ, ἅτινα, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐμφυλίων πολέμων, εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν Σύλλαν, εἰς τὸν Λούκουλλον, εἰς τὸν Πομπήϊον, εἰς τὸν Καίσαρα, εἰς τὸν Κάσσιον, εἰς τὸν Ἀντώνιον, εἰς τὸν Αὔγουστον, καὶ τέλος εἰς αὐτοὺς τοὺς Πάρθους, τῶν ὁποίων τὸ ἀκαταδάμαστον ἱππικὸν, ὠφελούμενον ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν, διέδραμε τὴν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Αἰγαίου (4). Μετὰ μεγίστης χαρᾶς οἱ ἀσιανοὶ Ἕλληνες ἔμαθον τὰς νίκας τοῦ Αὐγούστου. Αἱ νίκαι αὗται ὑπισχνοῦντο αὐτοῖς τὴν ἐπάνοδον τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀπολαύσεως τῶν τεχνῶν.

Κατὰ τὴν Συρίαν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι εἶχον ἐπιφέρει καταστροφὰς καὶ λεηλασίας μεγαλητέρας παρὰ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Μετὰ τῆς εἰρήνης ὅμως ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ ἡ εὐτυχία εἰς τὴν πλουσίαν ταύτην γῆν (5). Μικρά τις ὑποδιαίρεσις τῆς Συρίας ἀπετέλει τὴν Παλαιστίνην, καταστηθεῖσαν μὲν ὑπὸ τοῦ Πομπηΐου, διοικουμένην δὲ

(1) Αὐτ. αὐτ. Καὶ περὶ Καταόνων δὲ καὶ Καππαδοκῶν διαφορᾶς λέγει ὁ Στράβων (ΙΒ'. κεφ. ά. σελ. 368)· « Θαυμαστὸν πῶς ᾐφάνισται τὰ σημεῖα τῆς ἀλλοεθνίας. »

(2) Οὕτω λαλῶν περὶ τῶν Καυνίων, « Φασὶ δ' αὐτοὺς, »λέγει ὁ Στράβων (ΙΑ. κεφ. β'. σελ. 418), ὁμογλώττους »εἶναι τοῖς Καρσὶ καὶ χρῆσθαι νόμοις ἰδίοις. »

(3) Ὅρα περὶ κακοστομίας καὶ βαρβαροφωνίας τῶν Ἀσιανῶν, Στράβ. αὐτ. σελ. 455.

(4) « Τοῦ ἀσιανοῦ χαρακτῆρος » αὐτ. σελ. 422.

(5) ΙΒ'. κεφ. δ'. σελ. 388. « Ἅπαντα δὲ τὰ ἔθνη ταῦτα »Θρᾳκιά τις εἰκάζοι ἄν, διὰ τὸ τὴν περαίαν νέμεσθαι »τούτους, καὶ διὰ τὸ μὴ πολὺ ἐξαλλάττειν ἀλλήλων »ἑκατέρους. »

(6) αὐτ. σελ. 389.

(7) ΙΓ'. κεφ. δ'. σελ. 434.

(8) Ἡ κατὰ Ἀντίοχον, βασιλέως Συρίας, κατὰ τὸ Σίπυλον τῆς Μαγνησίας, 190 Π. Χ.

(9) Duruy αὐτ. σελ. 56.

(1) Βλ. περὶ τῆς Ὄλβου πόλεως, ἔνθα ὁ ἱερεὺς δυνάστης ἐγένετο, Στράβ. ΙΔ'. κεφ. έ. σελ. 462. καὶ περὶ Κομάνων, ὅπου ἔτι ἐπὶ Αὐγούστου ὑπῆρχον 6000 ἱερόδουλοι αὐτ. ΙΒ'. κεφ. δ'. σελ. 369. καὶ περὶ Πεσσινοῦντος ἐν Φρυγίᾳ αὐτ. 390. Ἰδίᾳ δὲ τὴν διατριβὴν τοῦ σοφοῦ Μορτμάνου ἐπιγραφομένην Gordium, Pessinunt, Sivri-hissar, ἐν Sitzungs-Berichte der K. Baier. Academie der Wissenschaften. Philos. histor. Abtheilung.

(2) « Τί δὲ αἱ πεντακόσιαι τῆς Ἀσίας πόλεις, οὐχὶ δίχα »φρουρᾶς ἕνα προσκυνοῦσιν ἡγεμόνα καὶ τὰς ὑπατικὰς »ῥάβδους; » Ἰώσηπ. Ἰουδ. Ἱστορ. Β'. § 28.

(3) Κικέρ. Pro lege Manilia κεφ. 6.

(4) «Ὁ Σύλλας (Hist. de Jules César. Τόμ. ά. σελ. 115), »ὁ Λούκουλλος καὶ ὁ Πομπήϊος ἐζημίωσαν ἕκαστος τὴν »Ἀσίαν ἀνὰ δισμύρια τάλαντα (Πλούτ. Σύλλας. § 25.)· »διένειμον δὲ καὶ ἄλλα τόσα εἰς τοὺς στρατιώτας των ὅ »ἐστιν ἐντὸς 25 ἐτῶν εἰσέπραξαν τὸ ὑπέρογκον ποσὸν »ἑπτακοσίων περίπου ἑκατομμυρίων φράγκων. » Ὅρα καὶ Ἀππιανοῦ. Ἐμφυλίων Ε. 4.

(5) Οὕτως ὁ Στράβ. ΙΣΤ'. κεφ ϛ'. σελ. 516. λέγει περὶ τῆς Ἀντιοχείας, ὅτι « οὐ πολὺ λείπεται δυνάμει καὶ »μεγέθει . . . . . Ἀλεξανδρείας τῆς πρὸς Αἰγύπτῳ. » Ὅρα δὲ καὶ Duruy αὐτ. σελ. 69. καὶ Hist. de Jules César. Ά. σελ. 124 καὶ ἑπ.

ἐπὶ Αὐγούστου ὡς ἴδιον βασίλειον ὑπὸ τοῦ ἐθνάρχου Ἡρώδου τοῦ Ἰδουμαίου, ὅστις, Ἕλλην τὴν ψυχὴν καὶ τὴν ἀνατροφὴν, μικρὸν κατὰ μικρὸν κατέστρεφε τὰς προσφιλεστέρας εἰς τοὺς Ἰουδαίους θεσμοθεσίας, ταπεινῶν τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τὸ Συνέδριον (1). Οἱ Ῥωμαῖοι κατ' ἀρχὰς εἶχον δείξει πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔκτακτον ἀνοχήν. Αὐτὸς ὁ Πομπήϊος, κυριεύσας τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἐσεβάσθη τὰ πλούτη τοῦ ναοῦ (2)· ὁ Ἀγρίππας προσέφερε θυσίαν ἐν τῷ ναῷ (3), ὡς ἄλλοτε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος (4), καὶ ἡ ἐν Ἱερουσαλὴμ ρωμαϊκὴ φρουρὰ συνετέλει εἰς τὴν λαμπρότητα τῶν ἑορτῶν, αἵτινες ἐπανηγυρίζοντο αὐτόθι (5). Δεῖγμα δὲ τῆς ἀνοχῆς ταύτης ἔτι βεβαιότερον ἔχομεν τὴν προστασίαν, ἣν οἱ Ἑβραῖοι ἀπελάμβανον *ἰσοτελεῖς* διατελοῦντες καὶ *συμπολιτευόμενοι τοῖς Ἕλλησι*, κατὰ διαταγὴν τῶν Καισάρων (6). Τοῦτο ἦτο μέγιστον πλεονέκτημα διὰ τοὺς Ἰουδαίους, οἵτινες ἦσαν διεσπαρμένοι εἰς πλεῖστα ὅσα μέρη οὕτως, ὥστε κατὰ Στράβωνα δυσκόλως εὑρίσκετο τόπος χωρὶς Ἰουδαῖον (7), καὶ ἔχαιρον οὕτω κατὰ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τὰ δικαιώματα ἐλευθέρου πολίτου. Ἀλλὰ, καίτοι ἀναμιχθεὶς μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὁ ἰουδαϊκὸς λαὸς, διετήρει ὅμως, ὡς ἔτι καὶ νῦν, τὸν ἰδιαίτερον αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν εἶχε θριαμβεύσει ἐπὶ τῆς πεποιθήσεως αὐτοῦ· ἐφαίνετο δὲ ἀναμένων ἔκτακτόν τι συμβεβηκός. Ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ αὐτῇ ἑξακισχίλιοι Φαρισαῖοι ἠρνοῦντο τὸν ὅρκον τῆς ὑπακοῆς πρὸς τὸν Καίσαρα καὶ ἀνήγγελλον τὴν προσοχὴ ἔλευσιν βασιλέως τινὸς ἰσχυροῦ ὑπὲρ πάντας (1).

Εἰς τὴν Αἴγυπτον 30 ἔτη Π. Χ. εἶχε σβεσθῇ ἡ γενεὰ τῶν Λαγιδῶν, δυναστεύσασα κατ' ἀρχὰς μὲν μετὰ ἀπαραμίλλου λαμπρότητος, ἔπειτα δὲ ἐν πλήρει ἀσθενείᾳ καὶ διαφθορᾷ. Ἡ ἱστορία τῆς χώρας τῶν Φαραὼ, κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς, καταντᾷ νὰ μὴν εἶναι εἰμὴ ἡ ἱστορία τῶν παρεκτροπῶν καὶ τῶν δυστυχημάτων τῆς Κλεοπάτρας. Ὁ Ὀκτάβιος, ἅμα καταλαβὼν τὴν Αἴγυπτον κατοικουμένην τότε ὑπὸ ἑπτὰ ἑκατομμυρίων (2) καὶ ἔχουσαν ἄπειρα πλούτη (3), ἐνόησεν ἀμέτως ὁποίας ἰδίας ἀτομικὰς ὠφελείας ἠδύνατο νὰ πορισθῇ ἐξ αὐτῆς (4). Ἔκτοτε ἡ Αἴγυπτος διωργανίσθη, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Φίλωνος (5) *ὡς τὸ μέγιστον τῶν κτημάτων*. Κτηματίας ἦτον ὁ αὐτοκράτωρ, ἐνοικιαστὴς ὁ κατὰ καιρὸν στελλόμενος ἔπαρχος, ἐργάτης δὲ τοῦ κτήματος τούτου ὁ ἀπειράριθμος καὶ ἀνώνυμος λαὸς τοῦ Νείλου. Μόνη πόλις τῆς Αἰγύπτου ἀξία λόγου ἦν ἡ Ἀλεξάνδρεια, *τὸ μέγιστον ἐμπορεῖον* (6), κατοικουμένη ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ

(1) Ἰώσηπ. Ἀρχ. ΙΖ'. 3.

(2) Διόδωρος Σικελ. Α.31. Ἡ λέξις «τριακοσίων» ἥτις εὑρηται ἐν τισιν ἐκδόσεσιν ἐλλείπει εἰς τὰ πλεῖστα τῶν χειρογράφων. Ὅρα περὶ τούτου Duruy αὐτ. σελ. 73. σημ.

(3) Κατὰ τὸν Ἀππιανὸν (Προοίμ. 10). «Ἦσαν τοῖς »Πτολεμαίοις χρημάτων ἐν τοῖς θησαυροῖς τέσσαρες καὶ »ἑβδομήκοντα μυριάδες ταλάντων Αἰγυπτίων, » ἤτοι κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς Ἱστορ. τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (Α. σελ.131) τέσσαρα δισεκατομμύρια καὶ τριακόσια ἑκατομμύρια φράγκων, ἤτοι ἑκατὸν ἑβδομήκοντα δύω ἑκατομμ.λιρῶν στερλινῶν. Ἐπιθι δὲ καὶ τὸ ιθ'. κεφ. τοῦ Α. τόμου τῆς Τετραβίβλου τοῦ Οἰκονόμου ἐπιγραφόμενον «Περὶ τῆς εἰς τοὺς Ἰου»δαίους ἕνεκα τῆς ἑρμηνείας τῶν Γραφῶν μεγαλοδωρίας τοῦ »Πτολεμαίου,» καὶ μεστὸν περιέργων πληροφοριῶν περὶ τῆς οἰκονομολογικῆς καταστάσεως τῆς ἀνέκαθεν πλουσίας καὶ μεγαλοδώρου Αἰγύπτου.

(4) Τὰς περὶ Αἰγύπτου θεσμοθεσίας τοῦ Αὐγούστου ὁ Τάκιτος (Χρον. Β'. ἔκδ. Βενετίας 1645 σελ. 76) ἀποκαλεῖ *ἀπόῤῥητα τῆς κυριαρχίας*, arcana dominationis.

(5) Ἐν τῷ εἰς Φλάκκον σελ. 987.

(6) Στράβ. ΙΖ'. κεφ. ά. σελ. 54 Γνωστὴ δ' ἦν ἡ Ἀλεξάνδρεια ἔκτοτε μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν Σινῶν (Κινέζων) ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀντοῦ (Reinaud. Relations politiques et commerciales etc. ἐν τῷ Journal Asiatique. 1863. σελ. 130). Τοιαύτη παραμόρφωσις τῆς λέξεως Ἀλεξάνδρεια ἤθελεν εἶσθαι ἀπαράδεκτος εἰς πᾶσαν ἄλλην γλῶσσαν ἐκτὸς τῆς Κινεζικῆς, καθ' ἣν γλωσσιματικοὶ κανόνες ἀπήτησαν ἡ λέξις Βούδδα (Ἰνδικῆς θεότητος ὄνομα) νὰ γράφηται καὶ νὰ προφέρηται Φὼ (Max Muller. La science du langage. μετάφρ. γαλλική. Paris. 1864 σελ. 133).

(1) Ἰώσηπ. Ἰουδ. Ἀρχ. Κ'. 8.

(2) Αὐτ. αὐτ. ΙΔ'. 8.

(3) Αὐτ. ΙΣΤ'. 2. «Ἀγρίππας δὲ τῷ Θεῷ μὲν ἑκατόμ»βην κατέθυσε.» κτλ.

(4) Αὐτ. αὐτ. ΙΑ. 8. «Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος. . . . προελθὼν »μόνος προσεκύνησε τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ . . . καὶ ἀνελθὼν »ἐπὶ τῷ ἱερῷ θύει τῷ Θεῷ κατὰ τὴν τοῦ ἱερέως ὑφήγησιν.» Τὴν συζήτησιν τῆς διηγήσεως ταύτης τοῦ Ἰωσήπου ἴδε ἐν τῇ « Περὶ τῶν Ο'. Ἑρμηνευτῶν » Τετραβίβλῳ τοῦ φιλτάτου μοι Οἰκονόμου. Τόμ. Α. σελ. 602 (ε).

(5) Ἰώσηπ. Ἰουδ. ἱστορ. Β'. 30 καὶ 31.

(6) Αὐτ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΣΤ'. 10. καὶ ΙΘ'. 6. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος ἀναφέρει αὐτολεξεὶ διάφορα ἔδικτα αὐτοκρατορικὰ ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, περὶ τῆς γνησιότητος ὅμως αὐτῶν πλείστας ὅσας ἐγείρουσιν οἱ κριτικοὶ ἀμφιβολίας (Egger. Examen des Historiens d'Auguste σ. 192. καὶ ἑπ.). Ὁπωσδήποτε τὰ ἔδικτα ταῦτα δίεν ἵνα ὦσιν ἀληθῆ κατὰ μέγα μέρος τοὐλάχιστον. Ὁ αὐτὸς Ἰώσηπος (Ἀρχ. ΙΒ'. 1.) ἀναφέρει, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἰουδαῖοι ἦσαν ἰσοπολῖται τοῖς Μακεδόσιν. Ὅρα καὶ Οἰκονόμον αὐτ. σελ. 470 καὶ 496 (ε).

(7) Duruy αὐτ σελ. 118. καὶ Οἰκονόμου αὐτ. σελ. 330.

ὑπὸ πλήθους ἐξελληνισμένου μὲν, ἀλλὰ φιλοταράχου καὶ μικροφιλοτίμου (1)· πρὸς χαλίνωσιν αὐτοῦ ἡ Ῥώμη ἀρκεῖται ἀποστέλλουσα εἰς Αἴγυπτον τρία τάγματα στρατιωτικά (2).

Ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τοῦ Ὠκεανοῦ ἐκτείνεται ἡ παραλία τῆς Ἀφρικῆς, ποῦ μὲν παντελῶς ἔρημος καὶ ἄνυδρος, ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν κατάφυτος καὶ εὐφορωτάτη. Ἐπὶ Αὐγούστου αἱ πλησιέστεραι τῇ θαλάσσῃ γαῖαι αἱ καὶ εὐφορώτεραι, αἱ περιλαμβανόμεναι σήμερον ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐπωνυμίαν Τέλλ, ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους· αἱ ὑψηλαὶ γαῖαι κατῳκοῦντο ἀπὸ φυλὰς βερβερικὰς ἢ καβυλικὰς, μεθ' ὧν οἱ Ῥωμαῖοι προὐτίμων νὰ διάγωσιν ἐν εἰρήνῃ· πέραν δὲ τούτων ἐξετείνοντο αἱ νομάδες φυλαὶ, αἵτινες καὶ σήμερον ἀκόμη διαφεύγουσι τὴν χεῖρα πάσης τακτικῆς καὶ καθεστηκυίας κυβερνήσεως (3). Οἱ δύω λαοὶ τῆς βορείου Ἀφρικῆς, οἱ διανοητικῶς πρωτεύοντες τῶν λοιπῶν, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Φοίνικες, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος, ὑπετάσσοντο σχεδὸν οἰκειοθελῶς εἰς τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν τῆς Ῥώμης· ὅσον δὲ διὰ τοὺς λοιποὺς, ὁ Αὔγουστος ἔκρινε φρόνιμον ν' ἀφήσῃ τὴν κυβέρνησιν αὐτῶν εἰς τοὺς αὐτόχθονας ἡγεμονίσκους, ὀρθῶς προμαντεύων, ὅτι οὗτοι ἀντιφιλοτιμούμενοι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἔμελλον, ἀφ' ἑαυτῶν, νὰ οἰκοδομήσωσι πόλεις, νὰ ἑλκύσωσιν ἐμπόρους, νὰ συνειθίσωσι τοὺς λαοὺς αὐτῶν εἰς τὰς τέχνας καὶ εἰς τὰ γράμματα καὶ νὰ προπαρασκευάσωσιν οὕτω τὰ ἀκατέργαστα ταῦτα πλήθη εἰς τὸ νὰ δεχθῶσι τὴν ἀπ' εὐθείας ἐπιῤῥοὴν τῆς Ῥώμης.

Τέλος ἐν τῷ μέσῳ τῆς Μεσογείου, τῆς ἀπαραμίλλου ταύτης ἐν τῷ κόσμῳ θαλάσσης διά τε τὴν ποικιλίαν καὶ τὰ πλούτη τῶν παραλίων αὐτῆς, ἵστατο ἡ ἰταλικὴ χερσόνησος, ἀπὸ τῆς ὁποίας, ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς, ἡ Ῥώμη ἐπέβλεπε καὶ συνεῖχε τὸ κράτος της. Ἀλλ' ἡ Ἰταλία αὕτη δὲν εἶναι ἡ Ἰταλία τῶν Σκιπιώνων καὶ τῶν Φαβρικίων, ἡ μήτηρ τῶν μεγάλων πολιτῶν (4)

Εὔτ᾽ἄχυν Δάματρος ὅπως ἀνεῖσα
Καρπὸν ἀπ' ἀνδρῶν (5).

(1) Δίων Χρυσόστομος ἐν λόγῳ ΛΒ'. πρὸς Ἀλεξανδρεῖς.

(2) Στράβ. ΙΖ'. κεφ. ά. σελ. 548.

(3) Duruy αὐτ. σελ. 80. καὶ ἑπ.

(4) Salve magna parens frugum Saturnia tellus
Magna virûm (Βιργ. Γεωργ. Β'. ς'. 174.)
Τὸν μεγαλοπρεπῆ τοῦτον χαιρετισμὸν τοῦ ποιητοῦ μετέφρασεν ὁ ἡμέτερος Εὐγένειος ἀνεπαρκῶς ὄμως, ὡδί πως·
Γῆ Κρονιὰς σώζου, καρπῶν μ.γα θέλεις μήτηρ
Ἤδὲ καὶ ἀνδρῶν.

(5) Πρίγγης ὕμνος εἰς τὴν Ῥώμην στίχ. 19—20

Ἐν ᾧ ὁ Πολύβιος (1), παραβάλλων τὴν διαφθορὰν τῶν ἐπ' αὐτοῦ διαφόρων λαῶν πρὸς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ Ῥωμαίους, ἔλεγεν, ὅτι διὰ μόνης τῆς περὶ τὸν ὅρκον πίστεως οὐχὶ δὲ φόβῳ τοῦ νόμου οὗτοι ἐτήρουν τὸ καθῆκον, ὁ Κικέρων (2) ἀναφέρει συμβόλαιον συνομολογηθὲν μεταξὺ τῶν πρωτίστων τῆς Ῥώμης ἀνδρῶν καταδεικνύον, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πολυβίου ὁ ἐθνικὸς χαρακτὴρ εἶχε μεταπέσῃ καὶ ὅτι οὐχὶ μόνον εἰς τὰ ὅπλα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διαφθορὰν, οἱ Ῥωμαῖοι προεῆρχον τῶν ἄλλων (3). Οὐχὶ δὲ μόνον ἠθικῶς, ἀλλὰ καὶ ὑλικῶς ἡ Ἰταλία ἐφαίνετο ἐξαντλημένη. Αἱ πεδιάδες αὐτῆς δὲν ἔφερον ἱκανὸν σῖτον πρὸς διατροφὴν τῶν κατοίκων, οἵτινες ἐτρέφοντο ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Αἴγυπτον (4)· αἱ δὲ ἀπὸ τῶν Γράκχων ἀδιάκοποι σφαγαὶ καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι (5), ἔτι δὲ καὶ ὁ ἀδιάκοπος ἀποικισμὸς τῆς ἰταλικῆς φυλῆς εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου οἱ ἰταλιῶται ἄποικοι ἠρίθμουν ἑκατοντάδας χιλιάδων (6), εἶχαν ἐξαντλήσει τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς, ὅπως εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ πόλεμοι Φιλίππου τοῦ Β'. ἐξήντλησαν τὴν Ἱσπανίαν, καὶ οἱ τοῦ Καρόλου τοῦ ΙΒ'. τὴν Σουηδίαν. Μάτην ὁ Καῖσαρ, θέλων νὰ προλάβῃ τὴν μείωσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν παρακολουθοῦσαν ἐπέκτασιν τῆς κτηματικῆς περιουσίας ὀλίγων τινῶν, διέταξεν ἵνα μηδεὶς πολίτης μένῃ ἔξω τῆς Ἰταλίας ὑπὲρ τὰ τρία ἔτη (7), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔθεσεν ὅρια εἰς τὴν ἔκτασιν τῶν κτημάτων (8). Οἱ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Καίσαρος ἐπελθόντες ἐμφύλιοι πόλεμοι ἀνέτρεψαν τὰ σχέδια ταῦτα. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἰταλίας εὑρίσκετο εἰς ἀέναον μετατοπισμόν. Ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ ὑπισχνοῦντο εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτῶν ἀναβασμὸν ἰταλικῆς γῆς ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην. Τοιουτοτρόπως ἀπὸ τῆς δικτατορίας τοῦ Καίσαρος μέχρι τῆς ἡγεμονείας τοῦ Αὐγούστου, ἤτοι εἰς διάστημα ὀλιγώτερον τῶν εἴκοσι ἐτῶν, ἐδόθησαν

(1) Βιβλ. ς'. § 56.

(2) Ἐπιστ. Βιβλ. Δ'. 18.

(3) Ἡ ἀντιπαράθεσις αὕτη τῶν δύω ἐποχῶν χρεωστεῖται εἰς τὸν Montesquieu. Grandeur κτλ. κεφ. Ι.

(4) Ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ πειρατικοῦ πολέμου. Ὅρα Κικέρ. Pro lege Manilia. Duruy αὐτ. σελ 93, καὶ Egger αὐτ. σελ. 4.

(5) Les guerres civiles firent périr un nombre infini de citoyens. Montesq. Esprit des lois. βιβλ. ΚΖ'.

(6) Duruy αὐτ. σελ. 95.

(7) Συετώνιος ἐν βίῳ Καίσαρος κεφ. 42

(8) Ἀππ. Ἐμφ. πολ. Γ'. 7. Κατὰ τὸν νόμον τοῦ Καίσαρος δὲν ἐπετρέπετο νὰ πωλῶσι τὰς κληρουχίας οἱ λαβόντες εἰμὴ μετὰ εἴκοσιν ἔτη.

ἑξήκοντα τρεῖς πόλεις εἰς ἀποστράτους συγκλύδας ἀπὸ πάσης φυλῆς καὶ χώρας. Καὶ οἱ μὲν παλαιοὶ κάτοικοι, ἐν οἷς εὑρέθη καὶ ὁ Βιργίλιος (1), διωκόμενοι ἐπλήρουν τὰς ὁδοὺς τὰς εἰς Ῥώμην ἀγούσας, οἱ δὲ στρατιωτικοί, οἵτινες εἶχον ἀποδιώξει καὶ ἀντικαταστήσει αὐτούς, οἱ λαφυραγωγήσαντες Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην, ἀδυνατοῦντες νὰ προσαρμώσωσι τὰς ἕξεις αὐτῶν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγροτικοῦ βίου, ἀφ' οὗ διέπραττον τὰ αἴσχιστα, ἐπώλουν τέλος τὴν ἀπονεμηθεῖσαν αὐτοῖς κληρουχίαν εἰς κερδοσκόπους, καὶ ἤρχοντο καὶ οὗτοι εἰς Ῥώμην, ὅπως παρακαθίσωσιν εἰς τὸ θέατρον καὶ τραφῶσι δαπάνῃ τοῦ δημοσίου. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, ἐν ᾧ ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἰταλίας ἠλαττοῦτο, ὁ τῆς Ῥώμης ηὔξανε καθ' ἑκάστην, καὶ ἔρθανε κατὰ μετρίους τινὰς ὑπολογισμοὺς εἰς δύω περίπου ἑκατομμύρια (2)· καὶ ἐν ᾧ ἐν γένει ὅλαι αἱ ἐπαρχίαι τῆς Ἰταλίας ἐξέπιπτον καὶ ἠρημοῦντο τόσον, ὥστε, κατὰ τὸν ἱστορικὸν Φλῶρον, ματαίως ἤθελέ τις ζητήσει τοὺς Σαμνίτας ἐν τῷ Σαμνίῳ (3), βαθύπλουτοί τινες χρηματισταὶ τῆς Ῥώμης μετέτρεπον εἰς ἰδιωτικὰ αὐτῶν κτήματα αὐτὰς ἐκείνας τὰς πόλεις, κατὰ τῶν ὁποίων ἡ Ῥώμη εἶχεν ἄλλοτε κινήσει αἱματηρούς πολέμους, καὶ αἵτινες τῇ ἐχορήγησαν ἀφορμὴν λαμπρῶν θριάμβων.

Τοσαῦται καὶ τοιαῦται ἐπαρχίαι ἦσαν αἱ ἀπαρτίζουσαι τότε ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἀλλὰ πρὸς εὐκρινεστέραν κατάληψιν τῆς θέσεως, ἣν τοῦτο κατεῖχεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, ὑπομνήσωμεν ἐν ὀλίγοις τίνες οἱ περιοριζοῦντες αὐτὸ ἄγριοι λαοί. Πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τοῦ Ῥήνου καὶ ἐρεζῆς συνώρευε μετὰ τῶν Γερμανῶν, οἵτινες ὑποκείμενοι εἰς πλῆθος μικρῶν στρατιωτικῶν ἡγεμόνων διητῶντο οἱ μὲν εἰς πεδιάδας, οἱ δὲ ὑπὸ δάση, τῶν ὁποίων ἓν μόνον, τὸ Ἑρκύνειον, ἐξετείνετο δρόμον ἑξήκοντα ἡμερῶν (4). Πέραν αὐτῶν εἰς τὰς νῦν ρουμουνικὰς χώρας κατῴκουν οἱ Δάκοι καὶ οἱ Γέται, τῶν ὁποίων ἡ σχέσις πρὸς τοὺς σημερινοὺς ῥουμούνους δὲν διευκρινίσθη εἰσέτι (5). Ἐκεῖθεν δὲ ἤρχιζε τὸ κράτος τῶν Σκυθῶν (1), περὶ τῶν ὁποίων μόνος ὁ Ἡρόδοτος ἔδωκε πληροφορίας. Ἀγνοεῖται ποίας φυλῆς ἄνθρωποι ἦσαν οἱ Σκύθαι, τοὺς ὁποίους ὁ Θουκυδίδης ἐθεώρει ὡς τὸ ἰσχυρότατον πάντων τῶν ἐθνῶν (2). Ἀνῆκον ἆρα γε εἰς τὴν ταρταρομογγολικὴν φυλήν; τοῦτο λίαν ἀμφίβολον· ἦσαν οἱ πρόγονοι τῶν σημερινῶν Σλάβων; καὶ τοῦτο ἀναπόδεικτον, καθόσον οἱ Σλάβοι ἀρχαιοδίφαι διατείνονται, ὅτι οἱ σλαβικοὶ λαοὶ οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν πρὸς τοὺς Σκύθας, ἀπόγονοι ὄντες λαῶν ἀρχῆθεν γνωστῶν κατὰ τὴν Ἰλλυρίαν καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα Βίνδαι καὶ Σέρβοι (3). Τὸ μέγα τοῦτο ἐθνογραφικὸν πρόβλημα μένει εἰσέτι ἄλυτον, ὁπωσδήποτε ὅμως τὰ ἔθνη ταῦτα ἔτρεφον ἐπὶ Αὐγούστου τὸ μέγιστον ἐμπόριον τῶν κατὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, τῆς Χερσονήσου (τανῦν Σεβαστουπόλεως), τῆς Φαναγορίας, τοῦ Ποντικαπαίου, τῶν ὁποίων αἱ σχέσεις ἐξηπλοῦντο μέχρι τοῦ Βόλγα καὶ τοῦ Οὐράλ (4).

Πρὸς ἀνατολὰς, τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος συνώρευε μετὰ τῆς Ἀρμενίας. Αὕτη ταχέως ἤθελεν ὑποκύψει εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπιῤῥοήν, ἐὰν πλησίον αὐτῆς δὲν εἶχεν ἀποκατασταθῇ ἡ μεγάλη βασιλεία τῶν Πάρθων. Αἱ περὶ Πάρθων εἰδήσεις ἡμῶν, ὡς καὶ αἱ περὶ Σκυθῶν, εἰσὶ λίαν ἀνεπαρκεῖς, ἀφ' οὗ ἀπωλέσαμεν τὰ ὑπομνήματα, ἐν οἷς ὁ Στράβων ἐπραγματεύετο ἐν ἐκτάσει τὰ κατ' αὐτούς (5). Τὸ μόνον, ὅπερ γνωρίζομεν μετὰ θετικότητος, εἶναι ὅτι ἐπὶ τῆς περσικῆς χώρας καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ βασιλείου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, οἱ Ἀρσακίδαι εἶχον σχηματίσει πέραν τοῦ Εὐφράτου δύναμιν ἀξιόλογον, κατὰ τῆς ὁποίας ἐκστρατεύσας ὁ Κράσσος εἶχεν εὑρεῖ τὸν θάνατον ἐπὶ κεραλῆς ἕνδεκα λεγεώνων. Ἀλλ' ὅμως τὸ κράτος τὸ παρθικὸν, καίτοι πολλάκις φοβῆσαν

(1) Ὅρα τὸ πρῶτον εἰδύλλιον αὐτοῦ καὶ τοὺς σχολιαστάς.

(2) Wietersheim. Die Bevölkerung des R. R. σελ. 74 καὶ ἑπ.

(3) Ut hodie ipsum Samnium in Samnio requiratur. Flor. Ἀ. κεφ. 16.

(4) Ὁ Τάκιτος ἔγραψε ἰδίαν πραγματείαν· De situ, moribus et populis Germaniae.

(5) Οἱ περὶ αὐτῆς διαλαβόντες ἐκ τῶν ἡμετέρων εἰσὶν ὁ Φωτεινὸς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Δακίας καὶ ὁ Δημήτριος Φιλιππίδης πλατύτερον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Ἀ μέρους τοῦ Ἀ. τόμου τῆς ἱστορίας τῆς Ρουμουνίας. Ὅρα δὲ καὶ Παπποπούλου «Περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις Ἑλληνισμοῦ» ἐν τῇ Πανδώρᾳ 1839. Φυλλ. 224 καὶ 225.

(1) Ἐπὶ Αὐγούστου ἦτον ἐν συνηθεστέρᾳ χρήσει ἡ λέξις Σαρμάται. Ἀλλ' ἆρά γε φυλετικῶς διέφερον οἱ Σαρμάται τῶν Σκυθῶν;

(2) Β'. §. 97.

(3) Περὶ Σκυθῶν, Σαρματῶν, Βενέτων, Ἀντῶν καὶ Σλάβων ὅρα Καραμζίνου Ἱστορίαν τῆς Ρωσσίας ἐν τῇ ἀξιολόγῳ μεταφράσει τοῦ Κ. Κροκιδᾶ. Ἀθήναις, 1838. Τ. Ἀ. κεφ. 1. (Περὶ τῶν κατοικούντων ἔκπαλαι τὴν Ρωσσίαν, ἐν γένει δὲ περὶ Σλάβων). Ἐκτενέστερον δὲ ἐν Schafarik's Slavische Alterthümer (Prag. 1843).

(4) Καραμζῖνος αὐτ. καὶ Duruy σελ. 137.

(5) «Εἰρηκότες δὲ πολλὰ περὶ τῶν Παρθικῶν νομίμων «ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἱστορικῶν ὑπομνημάτων βίβλῳ.» ΙΔ. κεφ. ϐ'. σελ. 353.

τοὺς Ῥωμαίους, ὡς ἐκ τοῦ τιμαριωτικοῦ αὐτοῦ διοργανισμοῦ, δὲν προώριστό ποτε νὰ κάμῃ κατακτήσεις μονίμους. Οἱ Πάρθοι περιωρίζοντο εἰς ἐπιδρομὰς, καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται δὲν διέφερον εἰμὴ κατὰ τὸ μέγεθος ἀπὸ τὰς ληστρικὰς ἐπιθέσεις τῶν καθ' ὅλην τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, εἴς τε τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν, παρεκτεινομένων νομάδων φυλῶν.

Πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἀγρίων τούτων στιφῶν, Γερμανῶν, Σκυθῶν, Πάρθων, καὶ πρὸς συνοχὴν τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν, τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος διετήρει εἴκοσι καὶ πέντε λεγεῶνας (1), ἓξ χιλιάδων ἑκάστην, ἤτοι 150 χιλιάδας στρατιωτῶν. Πράγματι ὅμως ἡ δύναμις αὕτη ἦτο διπλασία, προστιθεμένων τῶν συμμάχων καὶ τῶν ἐπικούρων (2).

Τὸ ὅλον τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ Αὐγούστου ὑπολογίζεται λοιπὸν δικαίως εἰς τριακοσίας χιλιάδας, διεσπαρμένας καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κράτους αὐτῶν (3).

Ὁ ἀριθμὸς οὗτος φαίνεται μικρὸς δι' ἡμᾶς, συνειθισμένους εἰς τοὺς πολυαρίθμους στρατοὺς τῆς νεωτέρας Εὐρώπης. Ἀλλ' ὅμως, τὸ φαινόμενον ἐξηγεῖται, ὅταν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι οἱ σημερινοὶ πολυάριθμοι στρατοὶ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιζηλίας τῶν διαφόρων κρατῶν, ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι, κατακτήσαντες ἅπαντα τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, δὲν εὕρισκον ἀξιόχρεων ἀντίπαλον δύναμιν. Ὁ στρατὸς οὗτος ἦτο διαρκὴς· ἄλλοτε πολῖται μόνον κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν ἐπὶ ὡρισμένῳ μισθῷ. Ἀλλ' ἐπὶ Αὐγούστου ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, παύσασα τοῦ νὰ εἶναι προνόμιον τῶν ῥωμαίων πολιτῶν, ἦτο ἐλευθέρα σχεδὸν εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν ὑπηκόων. Τὸν στρατὸν λοιπὸν δὲν συνεῖχε πλέον τὸ αἴσθημα τῆς πατρίδος, ἀλλ' ὁ στρατιωτικὸς διοργανισμὸς, τὸν ὁποῖον μετὰ μεγίστης προσοχῆς εἶχεν ἐπεξεργασθῇ ὁ Αὔγουστος (4), ὕστερον δὲ ἐτελειοποίησαν οἱ Τραϊανοὶ καὶ οἱ Ἀδριανοί (5).

Ὁ στόλος τῶν Ῥωμαίων ἦτο μικρός. Ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἕτερον κράτος ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς Μεσογείου· ὁ πλοῦς τοῦ Ὠκεανοῦ ἦτο ἀδύνατος διὰ τοὺς ἀρχαίους, ἤρκει ἑπομένως εἰς τὴν Ῥώμην νὰ συντηρῇ στόλον ἱκανὸν πρὸς καταδίωξιν τῶν πειρατῶν καὶ ἐπιβοήθειαν τοῦ στρατοῦ εἰς ἐξαιρετικάς τινας περιπτώσεις. Πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ὁ Αὔγουστος διετήρει μίαν ναυτικὴν μοῖραν εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἰταλίας, ἑτέραν εἰς τὴν Ἀδριατικὴν, ἔτι δὲ τεσσαράκοντα περίπου πλοῖα διὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ τὴν Προποντίδα (1). Ταῦτα ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μικρὰ καὶ ἐλαφρά (2). Μόνον οἱ Ἕλληνες εἶχον δικαιώσει νὰ ναυπηγῶσι μεγάλα πλοῖα, οἷα ἀναφέρονται ἡ τεσσαρακοντήρης καὶ ἡ θαλαμηγὸς τοῦ Φιλοπάτορος, ἡ ἱερὰ τριήρης τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τὸ τεράστιον πλοῖον, ὅπερ ὁ Ἱέρων καθείλκυσε χάριν εἰς τὸν Ἀρχιμήδην. Τοῦ τελευταίου τούτου τὸ μέγεθος φαίνεται νὰ μὴν ὑπῆρξε κατώτερον τοῦ καθ' ἡμᾶς περιῤῥήμου Μεγάλου Ἀνατολικοῦ (3). Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Αὐγούστου ἀκόμη διεσῴζοντο δείγματά τινα τῆς μεγάλης ναυπηγικῆς. Οὕτως ὁ Κεδρηνὸς ἀναφέρει (4)· «Ὅτι εἶχε φθάσει τότε εἰς τὴν Πόρταν »*Ῥώμης πλοῖον ἀπὸ Ἀλεξανδρείας*, ἐπιφερό»μενον σίτου μοδίων χιλιάδας ύ (400), ἐπι»βάτας ας' (1200), ναύτας σ' (200), πέπερι, »ὀθόνας, χάρτην, ὑέλια καὶ τὸν μέγαν ὀβελί»σκον μετὰ τοῦ βασιλέως, αὐτόν τε ἑστῶτα σὺν »τῷ μεγάλῳ ἱππικῷ ἔχοντα ὕψος πόδας πζ' »ἥμισυν (5).» Ἀλλὰ τοῦτο ἦτον ἐξαίρεσις· οἱ ἀρχαῖοι ἀγνοοῦντες τὴν πυξίδα ἠναγκάζοντο νὰ ἀκτοπλοῶσι, καὶ εἰς τὴν ἀκτοπλοΐαν τὰ μεγαλήτερα πλοῖα εἶναι καὶ τὰ δυσχρηστότερα· διὸ καὶ, μετά τινας ἀποτυχεῖς ἀποπείρας, οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐναυπήγουν πλέον εἰμὴ μικρὰ πλοῖα.

Πολιτικῶς ἡ ῥωμαϊκὴ διοίκησις δὲν ἦτο παντοῦ ὁμοιόμορφος. Ὁ Αὔγουστος διετήρησε καὶ αὐτὸς τὸν ποικίλον διοργανισμὸν τῆς δημοκρατίας, ἥτις ἠρκεῖτο εἰς τὸ νὰ δεσπόζῃ πολιτικῶς, ἄφηνε δὲ εἰς τοὺς ἡττημένους τὴν θρησκείαν, τοὺς νόμους,

(1) Ὅρα ὑπομνήματα τοῦ Lebeau ἐν τῷ Recueil de l'Académie des Inscr. etc. καὶ Lange. Historia mutationis rei militaris Romanorum. Gœttinge, 1846.

(2) Γίββων αὐτ. σελ. 10.

(3) Ὁ Γίββων ὑπολογίζει εἰς τριακοσίας ἑβδομήκοντα πέντε χιλιάδας τοὺς ἐπὶ Ἀδριανοῦ ῥωμαϊκοὺς στρατούς.

(4) Disciplina rei militaris Augusti.

(5) Γίββων ἔνθ' ἀνωτ.

(1) Αὐτ. σελ. 11.

(2) Πλούταρχος ἐν βίῳ Μάρκου Ἀντωνίου. § 61 καὶ ἑπ. Montesquieu. Grandeur. κτλ. κεφ. Δ'.

(3) Ὅρα τὰ περὶ τούτων ἐν Ἀθηναίῳ (Ἑ. σελ. 205 καὶ ἑπ. ἔκδ. Κασαυβῶνος) ἔνθα ἀναφέρεται καὶ Μοσχίων τις ἐκδοὺς ἰδιαίτερον βιβλίον περὶ τοῦ ἀρχιμηδείου πλοίου. Βλ. καὶ Brunet de Presle. Recherches sur les établissements Grecs en Sicile. Paris, 1845. σελ. 587. Οὕτος παραπέμπει εἰς Rondelet. Mémoire sur la marine des anciens et les navires à plusieurs rangs de rames. Paris, 1821 εἰς 8ον.

(4) Τόμ. Ἀ. σελ. 302. ἔκδ. Βόννης.

(5) Ἤτοι 26 μέτρα γαλλικὰ καὶ 87 ἑκατοστά. Ὅρα Griechische und römische metrologie, ὑπὸ Hultsch, Berlin, 1862. σελ. 302.

τὰς ἀρχὰς, τὰς γερουσίας, τὰς συνελεύσεις, τὰς προσόδους καὶ, ἐν ἑνὶ λόγῳ, μεγάλην ἀνεξαρτησίαν διοικητικήν. Ἑκάστη ἐπαρχία εἶχεν ἰδιαίτερον διοργανισμὸν, ἤ, ὡς ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι, ἰδιαίτερον τύπον (formam), καθ' ὃν προσδιωρίζοντο αἱ μετὰ τῆς Ῥώμης σχέσεις τῆς χώρας. Τὸν τύπον τοῦτον συνέταττον οἱ στρατηγοὶ, ὅτε κατέκτων τὴν ἐπαρχίαν, ἢ ἄνδρες εἰδήμονες ἐπὶ τούτῳ ἀποστελλόμενοι παρὰ τῆς ἐν Ῥώμῃ γερουσίας. Οὕτως εἰς τὴν Ἀχαΐαν, κατ' αἴτησιν ὅλων τῶν πόλεων, ἡ γερουσία εἶχεν ἐπιφορτίσει τὸν Πολύβιον νὰ κανονίσῃ τὸ πολίτευμα καὶ ν' ἀναθεωρήσῃ τοὺς ἀστυκοὺς νόμους (1). Εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἦσαν αἱ ἐπαρχίαι (2), ἐπὶ κεφαλῆς δὲ αὐτῶν ἀπεστέλλετο διοικητὴς ῥωμαῖος ἔχων, ὡς ἐρρέθη, τὴν ἀνωτέραν ἐποπτείαν. Οἱ φόροι ἐδίδοντο κατ' ἀποκοπήν. Καὶ ἰδοὺ, πῶς εἷς καὶ μόνος ἄνθρωπος ἐξήρκει εἰς τὴν διοίκησιν ἐπαρχίας ἴσης κατὰ τὸ μέγεθος πρὸς τὰς σημερινὰς ἐπικρατείας. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὁ διοικητὴς, ὁ ἐντὸς τῆς Ῥώμης πολλάκις ἁπλοῦς πολίτης, ἅμα ἐξερχόμενος αὐτῆς, προσελάμβανε τὰς ῥάβδους καὶ τοὺς πελέκεις, σύμβολα τῆς ἀπολύτου αὐτοῦ στρατιωτικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας, ἐπὶ ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. Μισθὸν δὲν ἐλάμβανε (3), διότι, ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι, ἄνθρωπος, οἷος εἷς πραίτωρ, εἷς ἀνθύπατος, δὲν εἶχεν ἀνάγκην ὀλίγων χρημάτων. Ὁ διοικητὴς διώριζε τοὺς ὑπαλλήλους, οὓς ἐνόμιζεν ἀναγκαίους· πρὸς τοῦτο ἀναχωρῶν ἐκ Ῥώμης, συμπαρελάμβανε τὴν λεγομένην φάλαγγα, ἤτοι διακοσίους ἢ τριακοσίους πολιτικοὺς φίλους του, νέους ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνήκοντας εἰς τὰς πρώτας οἰκογενείας (4). Τοὺς ὑπαλλήλους τούτους δὲν ἐγνώριζεν ἡ βουλὴ· ἡ Ῥώμη δὲν ἐγνώριζεν, εἰς πᾶσαν ἐπαρχίαν, εἰμὴ ἕνα καὶ μόνον, τὸν διοικητήν. Εἷς μόνος κρίκος, ἓν μόνον ἄτομον συνέδεεν ἐπαρχίας, οἷαι ἡ Ἱσπανία, ἡ Γαλλία, πρὸς τὴν μητρόπολιν. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὁ στελλόμενος πρὸς διοίκησιν, ἀνῆκε πάντοτε εἰς μίαν μεγάλην φατρίαν, καὶ ἀναχωρῶν τῆς Ῥώμης ἄφηνεν ἐχέγγυα τῆς διαγωγῆς του ὁλόκληρον σύστημα πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἵτινες οὔτε στιγμὴν τὸν ἄφηνον ἀνεπιτήρητον. Ἑπομένως ὁ ἀντιπρόσωπος οὗτος τῆς ῥωμαϊκῆς παντοδυναμίας ἦτον ὁ καλὸς ἢ κακὸς δαίμων ἑκάστης ἐπαρχίας. Τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῆς καλῆς ἢ κακῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ. Ὅτε οὗτος ὠνομάζετο Κικέρων ἢ Πλίνιος, ἡ ἐπαρχία ηὐτύχει, αἱ πόλεις ἐλυτροῦντο ἀπὸ βαρέα χρέη, τὰ πάθη κατευνάζοντο, ἡ κατὰ τόπους διοίκησις πανταχοῦ περιείργετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν τιμίων, αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἀσφαλεῖς, οἱ φόροι διενέμοντο δικαίως καὶ ὁ διοικητὴς παρεῖχεν ἑαυτὸν εὐπροσήγορον εἰς πάντας. Ὅτε ὅμως ὁ διοικητὴς ἦτο Βέρρης τις ἢ Πίσων, ἀπ' ἐναντίας ἡ ἐπαρχία μετετρέπετο εἰς βασανιστήριον, θεῖα καὶ ἀνθρώπινα ἐνεπαίζοντο, ἡ τιμὴ καὶ ἡ ζωὴ τῶν πολιτῶν ἦσαν εἰς διηνεκῆ κίνδυνον, πόλεις ὁλόκληροι ἐπωλοῦντο (1), καὶ, ὅτε εὔγλωττός τις ῥήτωρ ὕψωνε τὴν φωνὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην διὰ ν' ἀπαριθμήσῃ τὰ κακουργήματα τοῦ διοικητοῦ, αὐτοὶ οἱ δικαιότεροι Ῥωμαῖοι ἔρριπτον μὲν ἀφ' ἑνὸς ὡς ἄνθρωποι, ἐκολακεύοντο ὅμως, ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτῶν φιλοτιμίᾳ, βλέποντες, ὅτι χάρις εἰς τὴν μαγικὴν ἰσχὺν τοῦ ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος, εἷς καὶ μόνος πολίτης ἠμπόρεσε νὰ πράξῃ τόσα δεινά.

Ἡ ῥωμαϊκὴ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δημοκρατίας ἦτον ἐν γένει λίαν ἀτελὴς καὶ ἐλαττωματική. Ἐπὶ Αὐγούστου πολλὰ ἐκ τούτων τῶν ἐλαττωμάτων ἐμετριάσθησαν ἐὰν δὲν ἐξηλείφθησαν, καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς κοινῆς ἡσυχίας συνεπέφερε τὴν ἀναζωογόνησιν τοῦ ἐμπορίου (2). Ὁ πρῶτος ὅρος τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου εἶναι τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, αἱ ὁδοί. Ἤδη ἡ δημοκρατία (3), ἀφ' οὗ λαμπρὰς κατεσκεύασεν ὁδοὺς καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν, ἤνοιξε διὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας τὴν μεγάλην ὁδὸν Ἠγνατίαν καὶ συνέδεσε τὴν Ἱσπανίαν μετὰ τῆς Ἰταλίας δι' ἄλλης στρατιωτικῆς ὁδοῦ. Ὁ Αὔγουστος ἐξηκολούθησε τὸ αὐτὸ σύστημα τῆς ὁδοποιΐας εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Ἰταλίαν καὶ ἐκάλυψε δι' ὁδῶν, τῶν ὁποίων πολλὰ τεμάχια σῴζονται μέχρι σήμερον, τὴν Γαλατίαν καὶ ὅλην τὴν Ἱσπανίαν. Ἔπειτα ἐπὶ τούτων τῶν ὁδῶν, λέγει ὁ ἱστορικὸς Συετώνιος (4), αἵτινες ὅλαι ἤρχιζον ἀπό τινος χρυσῆς στήλης ἐν

(1) Πολύβ. Μ'. 10. καὶ Παυσ. Ἡ. 20· «Πολιτείας τε καταστήσασθαι καὶ νόμους θεῖναι.»

(2) Δίων Κάσσιος ΜΕ. 12 καὶ Στράβ. ΙΖ'. σελ. 578. Αἱ διαιρέσεις καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπαρχιῶν ἠλλαξαν κατὰ διαφόρους ἐποχάς· (Duruy αὐτ. σελ. 178. 1). Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῆς διοικήσεως αὐτῶν. Ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ τῶν κατὰ τὰ τέλη τῆς δημοκρατίας καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς αὐτοκρατορίας χρόνων. Ὅρα καὶ Champagny. Les Césars. κεφ. Β'. § 4.

(3) Duruy αὐτ. σελ. 179.

(4) Walter. Geschichte des R. R. § 220.

(1) Ὅρα τὰς κατὰ Πίσωνος καὶ Βέρρου κατηγορίας τοῦ Κικέρωνος.

(2) Duruy αὐτ. σελ. 229.

(3) Αὐτ. σελ. 170.

(4) Oct. § 49.

τῷ μέσῳ τοῦ forum, ἀπὸ τὸ χρυσοῦν λεγόμενον μιλλιάριον, ὁ Αὔγουστος ἔθεσεν εἰς μικρὰς ἀποστάσεις ταχυδρόμους καὶ ἀκολούθως ὀχήματα, ὅπως λαμβάνῃ, ὅσον ἔνεστι τάχιον, εἰδήσεις τῶν ἐπαρχιῶν. Τὰ ταχυδρομεῖα ταῦτα, ἄτινα μετεκόμιζον καὶ ἰδιωτικὰ γράμματα καὶ εἰδός τι ἐφημερίδων τῆς ἐποχῆς, ἐκδιδομένων εἰς Ῥώμην (1), ἦσαν ταχύτατα. Εἰς ἓξ ἡμέρας ἔφθανέ τις διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν εἰς τὸ Βυζάντιον (2).

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐλάμβανον τὰ μέτρα ταῦτα, ἔχοντες πρὸ πάντων ὑπ' ὄψιν τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ διὰ τῶν ὁδῶν, τὰς ὁποίας ἤνοιγεν ὁ ῥωμαῖος σκαπανεὺς, διὰ τῶν γεφυρῶν, τὰς ὁποίας κατεσκεύαζεν ὁ πραίτωρ, διέβαινε καὶ ὁ ἁπλοῦς πολίτης καὶ ὁ φιλήσυχος ἔμπορος, καὶ ἀόρατος διεχεῖτο πανταχοῦ ὁ πολιτισμός. Χάρις εἰς τὰ μέσα ταῦτα τῆς συγκοινωνίας, ὁ ἐπαρχιώτης ἔμπορος τῆς Ἐρέσου ἢ τῶν Γαδείρων, ὅστις δὲν ἐπορφαλμιᾷ τὴν θέσιν ὑπάτου ἢ πραίτορος, συμπεριλαμβάνει ἤδη πρῶτον εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτοῦ τὴν Βρεττανίαν καὶ τὰς Ἰνδίας, τὴν Ταυρίδα καὶ τὴν Ἀφρικήν. Αὐτὸς ὁ Ῥωμαῖος ἐπιλήσμων τῆς ἐντολῆς τοῦ Ἀγχίσου·

Σοὶ κατακοιρανέειν λαοὺς Ῥωμαῖε μελήσει (3),

αὐτὸς ὅσις, ἐν τῇ ὑπεροψίᾳ αὐτοῦ, ὀλίγο πρότερον ἔκρινε τὸ μὲν μικρεμπόριον δουλικὸν, τὸ δὲ μεγαλεμπόριον καταῤῥονητὸν ἐνασχόλημα (4), θέλει λογίζεται καύχημά του νὰ ἔχῃ πλοῖα φορτηγὰ (5), θέλει ἐμπορεύεσθαι μέχρι μεταξὺ τῶν ἀγρίων Σικάμβρων καὶ τῶν Μαρκομάνων, ἐν τῇ Πετραίᾳ Ἀραβίᾳ, εἰς τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ κατὰ τὴν χερσόνησον τοῦ Γάγγου, ὅπου κατ' ἔτος πλείω τῶν ἑκατὸν εἴκοσι πλοίων ὑπὸ σημαίαν ῥωμαϊκὴν, ὡς λέγομεν σήμερον, ἔρερον ἑκατομμύρια χρυσῶν νομισμάτων πρὸς ἀγορὰν πολυτίμων λίθων καὶ ἄλλων προϊόντων τῆς πολυπλούτου Ἰνδίας (1). Τὸ μέγα ἐμπορεῖον τοῦ κόσμου ἦν ἡ Ῥώμη καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἰταλία ὁλόκληρος, μετατραπεῖσα ἀπὸ τόπου παραγωγῆς εἰς τόπον τρυφῆς καὶ σπατάλης, δὲν ἐξήρκει εἰς ἑαυτὴν, αἱ ἐπαρχίαι ἀποστέλλουσαι μεγάλας ποσότητας πραγματειῶν ἐπανεκάλουν διὰ τοῦ ἐμπορίου τὸ χρηματικὸν τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ τῶν φόρων ἀπερῥόφα ἐτησίως τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον (2). Ἡ Ῥώμη ἦτο πρὸς τούτοις ἑστία ἐκτεταμένης βιομηχανίας. Ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ ἐργοστάσια ἀριθμοῦντα πολλὰς ἑκατοντάδας ἐργατῶν καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων πολλάκις ἡ γερουσία ἀπησχολήθη μὲ τὸ περὶ διοργανισμοῦ τῆς ἐργασίας ζήτημα (3). Ἡ βιομηχανία αὕτη ἦτο πρὸ πάντων βιομηχανία τῆς πολυτελείας (4). Τὸ πολυδάπανον τῶν ῥωμαίων κυριῶν εἶχεν ὑπερβῆ πάντα ὅρον (5), καὶ ὅμως ὡς πρὸς τὴν βιομηχανίαν, ἡ ῥωμαϊκὴ κοινωνία ἦτον ἀσυγκρίτως κατωτέρα τῆς σημερινῆς. Ἀλλὰ καθόσον ἀφορᾷ τὰ εἴδη τοῦ συνήθους ἐμπορίου τοῦ ἀρχαίου κόσμου, οἱ περισωθέντες ἀρχαῖοι κατάλογοι ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὐσιώδης διαφορὰ δὲν ἐπῆλθεν ἀπὸ τότε ἕως σήμερον, εἴτε ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰδῶν, εἴτε ὡς πρὸς τοὺς τόπους τῆς παραγωγῆς. Οὕτω, λέγομεν ἐπὶ παραδείγματι, ἤθελεν ἀπατηθῇ τις νομίζων ὅτι οἱ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου δὲν ἐγνώριζον τὴν μέταξαν, τὸ σάκχαρι, ἢ τὴν ὕελον (6). Ὑπῆρχον δὲ καὶ εἴδη ἐμπορίου

(1) Ὅρα τὴν εἰδικὴν πραγματείαν τοῦ V. Le Clerc. Des journaux chez les Romains. Paris, 1839.

(2) Γίββων αὐτ. σελ. 30, 31.

(3) Tu regere imperio populos Romane memento
(Virg. Aeneid ΣΤ'. στίχ. 852).
Ὅπερ ὁ Εὐγένιος μετέφρασεν οὕτω·

Λαοὺς σὺ κρατέων μνήσαι διέπειν Ῥωμαῖε.

(4) «Τὴν δ' ἐμπορίαν ἐν σμικροῖς μὲν αἰσχρὰν ὑπολη-»πτέον· μεγάλην δέ τινα καὶ ἄφθονον, πολλὰ μὲν πανταχόθεν εἰσφέρουσαν, πολλοῖς δὲ ἀτεχνῶς χορηγοῦσαν οὐχ »ὅλως ψεκτέον.» Κικέρ. Περὶ Καθηκ. Α. § 42.

(5) Βλ. Ὁρατίου ᾠδὰς Γ'. ς'. 31 καὶ Δ. λά. στίχ. 10. dives .... mercator .... dis carus.

(1) Στράβ. Β'. κεφ. έ. σελ. 118. Ὅρα καὶ Γίββωνα αὐτ. σελ. 33. καὶ Duruy αὐτ. σελ. 156. σημ. 3. Τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου μετὰ τῆς ἀπωτέρας Ἀσίας ἐπραγματεύθη νεωστὶ ὁ Reinaud. Relations politiques et commerciales de l'empire Romain avec l'Asie Orientale κτλ. ἐν τῷ Journal Asiatique 1863. Mars, Juin. Χάρις εἰς τὰς πληροφορίας, ἃς ὁ σοφὸς οὗτος ἠρύσθη ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν πηγῶν, ἐδικαιοῦτο νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ πραγματεία αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν une face restée inconnue de la grandeur et de la décadence des Romains; une face qui avait échappé aux méditations des Montesquieu et des Gibbon.

(2) Γίββων αὐτ. σελ. 33. Duruy αὐτ. σελ. 159.

(3) Duruy αὐτ. σελ. 158.

(4) Αὐτ. σελ. 160.

(5) Γίββων αὐτ. καὶ Duruy σελ. 156. οἱ ὑπολογισμοὶ ὅμως ἀμφοτέρων φαίνονται κατά τι ὑπερβολικοί. Ὅρα τὴν περὶ τούτου συζήτησιν ἐν M. Culloch. Treatises and Essays etc. Edinburgh, 1853. σελ. 302.

(6) Ἡ ὕελος ἦτο γνωστὴ καὶ εὐθυνωτάτη· «Καὶ τρυβλίον »(ὑάλινον) χαλκεῦ πρίασθαι καὶ ἐκπωμάτιόν ἐστιν.» Στράβ. ΙΣΤ'. κεφ. Β'. σελ. 521. Ἡ δ' ἐναντία ἐσφαλμένη ἰδέα προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι πρὸ τοῦ Δ'. ἢ Ε. αἰῶνος Μ. Χ. δὲν γίνεται μνεία ὑαλίνων παραθύρων. Ἡ μέταξα, τὸ σηρικὸν, ἦτο σύ-

λίαν σημαντικά, τὰ ὁποῖα εὐτυχῶς δὲν ἔχομεν σήμερον, οἷον τὸ δουλεμπόριον τῶν μαύρων, τοὺς ὁποίους ἔφερον ἀπὸ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς, καὶ τῶν λευκῶν, τοὺς ὁποίους ἐπρομηθεύοντο εἰς τὰ μὴ πολιτισμένα μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας.

Τοιοῦτον ἐν συνόψει τὸ ὑλικόν, τὸ ἐξωτερικὸν μέρος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἠδυνάμεθα εὐκόλως νὰ παρατείνωμεν τὰς περὶ αὐτοῦ λεπτομερείας, ἀλλὰ τὰ ἀνωτέρω ἀρκοῦσι πρὸς τὸ παρόν. Αἱ λεγεῶνες κατέκτησαν ἤδη ὅλον τὸν γνωστὸν κόσμον, μόλις εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων βάρβαροί τινες διαφεύγουσι τὸν ζυγόν, τούτους δὲ ὁ ἐπὶ Αὐγούστου Ῥωμαῖος οὔτε κἂν εἰς σημείωσιν λαμβάνων, συνταυτίζει τὴν ἰδέαν τῆς οἰκουμένης μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ τῶν *Ῥωμαίων κόσμου*, orbis romani (1). Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ ἵσταται ὁ Αὔγουστος, ὅστις, ἀτελῶς μὲν, ἀλλ' ὅμως ἐντελέστερον τῶν πρὸ αὐτοῦ, κυβερνᾷ τὰς ἐπαρχίας (2), στέλλει διοικητὰς πανταχοῦ, συλλέγει τοὺς φόρους, ἀφήνει ἐλεύθερον τὸ ἐμπόριον, διατηρεῖ τέλος τὴν ὑλικὴν τάξιν. Ἀλλ' εἶναι ἄξιος ὁ Αὔγουστος νὰ δεσπόζῃ τοῦ κόσμου; Καὶ μήπως ἤτό ποτε δυνατὸν ἢ καταληπτὸν ν' ἀπονεμηθῇ εἰς ἄνθρωπον τοιαύτη θέσις κατ' ἀξίαν; Ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ ἤθελεν εἶσθαι ἀνώτερος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἡ κατάκτησις συνεπληρώθη. Ἡ Ῥώμη δὲν χρήζει Φαβίων καὶ Σκιπιώνων διότι δὲν ἔχει ἀντιπάλους Πύρρους ἢ Ἀννίβας ἢ Μιθριδάτας. Ἀρκεῖ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Καίσαρος. Ἂς ταράττῃ τοὺς ὕπνους τῶν πατρικίων τὸ φάσμα τοῦ Βρούτου· ἂς βρυχᾶται ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν ὑπὸ τὸ Κολοσσαῖον ἀλυσσίδετος τῆς δημοκρατίας ὁ δαίμων. Δι' ἡμᾶς, τὸ ἀκατάληπτον ἤθελεν εἶσθαι νὰ κατακτηθῇ ὁ κόσμος ὑπὸ τῆς Ῥώμης, διὰ νὰ μένῃ ἔρμαιον ὀλίγων τινῶν οἰκογενειῶν, ὡς ὠνειρεύοντο τοῦτο ὅλοι οἱ μεγάλοι μὲν, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ πρὸς τὸ παρελθὸν θαυμασμοῦ αὐτῶν καὶ λίαν ἀποκλειστικοὶ ἀναμορφωταὶ τῆς Ῥώμης, μηδ' αὐτοῦ τοῦ Τιβερίου Γράκχου ἐξαιρουμένου (1). Ἐπιμενούσης τῆς ἰδέας τῆς κατακτητικῆς δημοκρατίας τῶν Ῥωμαίων, ἡ ἀνθρωπότης ἢ θὰ ἵστατο ἢ θὰ ὀπισθοδρόμει. Ἀνθρωπίνως κρίνοντες πειθόμεθα λοιπὸν εὐκόλως ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Καισαρισμοῦ, ἡ διὰ τῆς ἀναγορεύσεως ἑνὸς μόνου ὑπερτάτου ἀρχηγοῦ διάῤῥηξις τοῦ ἀριστοκρατικοῦ στρατιωτικοῦ συσχήματος τῆς Ῥώμης, ἦν φαινόμενον ἀναγκαῖον προπαρασκευάζον τὴν βαθμιαίαν συγχώνευσιν τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κατακεκτημένων (2).

Πρῶτον ἔργον τοῦ Καισαρισμοῦ εἶναι νὰ παύσῃ τὴν πάλην τῶν ὅπλων. Ἀλλ' οὐδὲν ἀπόλλυται. Καὶ, ἐπὶ Αὐγούστου, ἡ πάλη, ἤτοι ἡ πρόοδος, μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ ὑλικοῦ εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον, εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν (3).

Ὁ ναὸς τῆς Ἰανοῦ Διὸς ἔκλεισε πρῶτον ἤδη μετὰ 350 ἔτη. Συνήχθησαν οἱ λαοὶ περὶ τὴν Ῥώμην. Τί θέλει πράξει αὕτη; εἰς τί ἆρά γε θέλει τοὺς μεταχειρισθῇ; Ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς ἐστι θαυμάσιός τις μηχανὴ, μετατρέπουσα τὰ ὑλικὰ πράγματα εἰς ἰδέας καὶ ἐκ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου διαπλάσσουσα τὸν ἀόρατον. Ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι ἡ διανοητικὴ τροφὴ, τῆς ὁποίας τὴν ἀνάγκην αἰσθάνεταί τις, ἅμα ἱκανοποιηθῶσιν αἱ ὑλικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ ἀνάγκαι τῆς ὑπάρξεως. Τὰς ἐξωτερικὰς ταύτας ἀνάγκας ἱκανοποιεῖ ἡ ῥωμαϊκὴ εἰρήνη, pax romana. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ἡ κατάκτησις εἶναι μέσον οὐχὶ δὲ σκοπός. Τί λοιπὸν θέλει ἀπαντήσει ἡ Ῥώμη πρὸς τοὺς λαούς; Θέλει ἆρα γε ἀπαντήσει, ὅτι κατέκτησε τὸν κόσμον διὰ νὰ γίνῃ οὗτος μάρτυς τῶν παρεκτροπῶν τῶν Καισάρων της καὶ τῆς διαφθορᾶς τοῦ ὄχλου τῆς μεγαλουπόλεως ταύτης, τοῦ ἐπιζητοῦντος ἄρτον καὶ ἀγῶνας μονομάχων; Οὐδαμῶς. Τὰ αἴσχη ταῦτα θέλει καλύψει ὑπὸ τὴν τήβεννον, καὶ ἐκπληροῦσα τὴν κοσμοπολιτικὴν αὐτῆς ἐντολὴν θέλει ἐπιχειρήσει ν' ἀναλάβῃ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ θέσιν ἀξίαν ἐκείνης, ἣν κατέχει ἐν τῷ ὑλικῷ κόσμῳ, ἀπὸ δεσπότου θέλει μετατραπῆ εἰς διδάσκαλον ἰδεῶν ἀνηκουσῶν ἐν τούτοις εἰς λαοὺς κατακεκτημένους, πρὸς οὓς οὐδεμίαν εἶχε δείξει πολιτικὴν συμπάθειαν. Ἡ μετατροπὴ αὕτη δὲν γίνεται ἐν γνώσει, δὲν γίνεται ἑκουσίως, ἀπ' ἐναντίας δὲν παύει ὁ Ῥωμαῖος ἐναβρυνόμενος ὅτι ἐγεννήθη ἵνα δεσπόζῃ τῶν ἄλλων. Ἡ ἀλήθεια ὅμως ἔχει ἄλλως, καὶ ἐν μέσῃ τῇ Ῥώμῃ θέλει αἴρνης ἀκουσθῆ ἡ φωνὴ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἁλοῦσα εἶλε τὸν ἄγριον αὐτῆς νικητήν (1). Ἀφήσωμεν τὴν ποιητικὴν ἔκφρασιν. Τὸ κατισχύσαν τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως ὑπῆρξεν ἡ δύναμις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ λοιπὸν, καθ' ἃ λέγει ἱστορικός τις (2), αἱ αὐτοκρατορικαὶ λεγεῶνες δὲν θὰ ἐνεργοῦσι πλέον, εἰμὴ ὡς φυλακὴ ἐντολὴν λαβοῦσα ν' ἀναχαιτίσῃ, ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, τὴν ἐκ τοῦ βοῤῥᾶ πίεσιν ἀπολιτίστων στιφῶν, μέχρις οὗ ἀληθείαι γνωσταὶ μόνον εἰς δύω μικρὰς πόλεις τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Παλαιστίνης γνωσθῶσιν εἰς πολλοὺς καὶ λάβωσι τὸν καιρὸν νὰ ῥιζώσωσιν, ἅπαξ διὰ παντὸς, εἰς τὴν συνείδησιν τῶν λαῶν.

Ἤδη ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, γοητεύουσα τοὺς Ῥωμαίους, καταλαμβάνει τοὺς ναοὺς καὶ τὰ τεμένη, τοὺς βωμοὺς καὶ τὰ ἄλση τῆς Ῥώμης, οἱ δὲ πρὶν ἀγροτικοὶ καὶ ποιμενικοὶ θεοὶ τοῦ ἀρχαίου Λατίου μεταναστεύουσιν ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὰ χωρία καὶ εἰς τὰ ὄρη (3).

Συμπλέκοντες τὴν ἱστορίαν μετὰ τῆς μυθολογίας οἱ Ἕλληνες πείθουσι τοὺς Ῥωμαίους, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῶν δύω ἐθνῶν εἶναι ἡ αὐτὴ, ὅτι ἡ καταγωγὴ ἀμφοτέρων ἀνατρέχει εἰς τοὺς ὁμηρικοὺς ἥρωας (4), καὶ λοιπὸν, συγγραφεῖς τε καὶ ποιηταὶ, λαὸς καὶ ἄρχοντες δοξάζουσι καὶ ἐξυμνοῦσιν ὡς ἀρχηγὸν καὶ πατέρα αὐτῶν τὸν Αἰνείαν, περὶ οὗ οὐδεὶς τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων ἐλάλησε (1). Οἱ πανάρχαιοι χρόνοι τοῦ Λατίου πληροῦνται συμβεβηκότων φαντασιωδῶν. Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι μυθογράφοι ἀνθαμιλλώμενοι ἀναπλάττουσιν ὅλην ἐκείνην τὴν δραματικὴν διήγησιν τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ῥώμης (2), ἣν ἀπεθανάτισεν ἡ γλαφυρὰ γραφὶς τοῦ Τίτου Λιβίου, καὶ ἐντὸς τῆς ὁποίας μάτην ὁ ὀξυδερκὴς ὀφθαλμὸς τῶν Beaufort καὶ τῶν Niebuhr ζητεῖ σήμερον ν' ἀνεύρῃ ἴχνη τινὰ ἱστορικῆς ἀληθείας.

Συγχρόνως αἱ πολιτικαὶ ἰδέαι τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἔθνους μεταβάλλονται. Ποῦ τὰ πρῶτα ἐκεῖνα ἀριστοκρατικὰ ἤθη; ποῦ ἡ διάκρισις ἡ μεταξὺ πατρικίου καὶ δημότου; ποῦ αἱ γενεαὶ τῶν οὕτω δὴ λεγομένων πατέρων τῆς πολιτείας (3); ποῦ ἡ πολιτικὴ πελατεία, ἡ ἀποκλειστικὴ γερουσία, οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ τῆς παλαιᾶς ὑπατείας καὶ ἱερατείας; ὅλα ταῦτα ἐλησμονήθησαν. Τὴν ἀριστοκρατίαν διεδέχθη ἄκρατος ὀχλοκρατία, ἐν μέσῳ τῶν κυματισμῶν τῆς ὁποίας μίαν καὶ μόνην ἰδέαν θεωροῦσι πάντες ὡς σωτήριον, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐξουσίας ἑνὸς καὶ μόνου. Αὕτη δὲ ἡ ἰδέα δὲν εἶναι ῥωμαϊκή. Παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις, ἡ μοναρχία ἐθεωρεῖτο κυβέρνημα πλημμελὲς, ἀποτέλεσμα τῆς προσωρινῆς ἀνάγκης ἢ τῆς βαρβάρου καταστάσεως τοῦ λαοῦ. Τοιαύτη κυβέρνησις ἐλέγετο τυραννὶς. Καὶ τοιαύτην ἐπωνυμίαν ἔδιδε περιφρονητικῶς καὶ ὁ Δημοσθένης εἰς τὴν κυβέρνησιν Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος. Ὅτε ὅμως ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος μοναρχήσας τῶν Ἑλλήνων κατέκτησε τὸν ἀνατολικὸν κόσμον, αἱ ἰδέαι τῶν συγχρόνων μετεβλήθησαν, πολλαχοῦ δὲ συνέστησαν οὐχὶ πλέον τυραννίδες ἀλλὰ βασιλεῖαι κληρονομικαί. Ἡ κατὰ κληρονομίαν ἀρχὴ τοῦ ἑνὸς εἶναι λοιπὸν πρώϊον τοῦ μακεδονικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἡ ἐπιῤῥοὴ τῆς ἰδέας ταύτης ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ῥώμης κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ εἶναι ἀδιαρίλονείκητος. Μεταξὺ Καίσαρος καὶ Ἀλεξάνδρου, μεταξὺ τῆς μακεδονικῆς μοναρχίας καὶ τοῦ Καισαρισμοῦ, αἱ ἀναλογίαι παρίστανται ἀφ' ἑαυτῶν εἰς τὸ πνεῦμα ἑνὸς ἑκάστου.

νηθες καίτοι πολύτιμον. Τάκιτ. Χρον. Β' κεφ. 33. Ἐπίσης τὸ σάκχαρι. Πλίν. Φυσ. Ἱστορ. κεφ. 8. Αἱ περὶ παραγωγῆς ὅμως τῶν δύω τούτων εἰδῶν ἰδέαι τῶν ἀρχαίων ἦσαν λίαν ἐσφαλμέναι. Ὅρα M. Culloch. Dictionary of Commerce, ἐν λέξεσι silk, sugar, glass, καὶ Pastoret. Ὑπομνήματα περὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς πολυτελείας τῶν Ῥωμαίων ἐν τοῖς Mémoires de l' Acad. des Inscr. etc.

(1) Δίων Κάσσιος. ΝΓ'. 26.

(2) Ἡ ἐπὶ Αὐγούστου μεταπολίτευσις πολιτικῶς καὶ ἱστορικονομικῶς ἐξεταζομένη ἀποτελεῖ σημεῖον ἀντιλεγόμενον. Ὁ Γίββων θεωρεῖ αὐτὴν ὡς λίαν εὐεργετικὴν διὰ τοὺς λαούς (Ὅρα κεφ. β'. ἐν ἀρχῇ), οὕτω καὶ ὁ Duruy ἐν τῇ πολλάκις ἤδη μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ. Ὁ συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τοῦ Καίσαρος δὲν βλέπει ἐν τῷ Αὐγούστῳ εἰμὴ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἦτο προωρισμένος ἵνα ἐκτελέσῃ τὴν παρὰ τῆς Θείας Προνοίας τῷ Καίσαρι δοθεῖσαν ἐντολήν. Οἱ Πατέρες ἔβλεπον τὸν δάκτυλον τῆς Προνοίας οὐχὶ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν πολιτικῶν ἀλλ' ἐν τῇ τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν.

(1) Λέγομεν τοῦ Τιβερίου Γράκχου, διότι ὁ Mommsen (Römische Geschichte τόμ. Γ'. σελ. 112) παριστᾷ ἤδη τὴν ἐπὶ τοῦ Γαΐου Γράκχου μεταῤῥύθμησιν ὡς τείνουσαν εἰς ἀποκατάστασιν τῆς μοναρχίας.

(2) Amédée Thierry. Introduction à l' histoire de la Gaule Romaine σελ. 91—92.

(3) Ὁ θέλων νὰ λάβῃ πληροφορίας περὶ τοῦ βίου τοῦ Αὐγούστου εὑρήσει βιογραφίαν ἱκανῶς ἐκτενῆ καὶ ἀκριβῆ ἐν τῇ Biographie Universelle τοῦ Φιρμίνου Διδότου ἐν λέξει Auguste.

(1) Graecia capta ferum victorem cepit. Ὁρατ. Ἐπιστ. Β'. Α. στίχ. 156. Ὅρα δὲ καὶ Γίββωνα αὐτ. σελ. 23.

(2) Duruy. αὐτ. σελ. 8.

(3) Mommsen. Römische Geschichte Τόμ. Α. σελ. 152 καὶ ἑπ. καὶ σελ. 408 καὶ ἑπ.

(4) Πρῶτος διατεκταινάμενος τῶν τοιούτων διηγήσεων ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον ὑπῆρξε Τίμαιος ὁ ἐκ Ταυρομενίου τῆς Σικελίας, ἀνήκων εἰς ἐκείνην τὴν τάξιν τῶν ἱστορικῶν, οἵτινες, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Mommsen (ἔνθα ἀνωτ. σελ. 440), περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἔχουσι μᾶλλον ἐξηκριβωμένας γνώσεις, ἢ περὶ τῶν πραγμάτων ἅτινα δὲν δύναταί τις νὰ γνωρίζῃ. Εἷς τῶν γνωστοτέρων ἱστορικῶν τῆς σχολῆς ταύτης ἐστὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, ἐν τῇ παρισωθείσῃ ἡμῖν ῥωμαϊκῇ αὐτοῦ ἀρχαιολογίᾳ.

(1) Niebuhr. Römische Geschichte ἐν κεφ. ὁ Αἰνείας καὶ οἱ Τρῶες ἐν τῷ Λατίῳ.

(2) Ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ ἔκφρασις historisirte novelletten, δι' ἧς ὁ Mommsen χαρακτηρίζει τὴν ἀρχαίαν ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν φαίνεται πάντῃ ἀκατάλληλος, ὅταν τις ἀναλογισθῇ τὸ ἠθικὸν μεγεθος αὐτῆς καὶ τὴν ἐπιῤῥοὴν, ἣν ἐξήσκησεν. Εὐστοχώτερον ἐκφράζεται ὁ Macaulay. Lays of Ancient Rome. London, 1863. σελ. 8.

(3) Gentes, Patres.

Ἡ μεταβολὴ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ συνεπιφέρῃ μετατροπὴν γενικὴν καὶ εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον. Καὶ ἀληθῶς ἤθελεν ἀπατηθῇ τις πλεῖστον ὅσον, ἐὰν ἐνόμιζεν, ὅτι τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα ρωμαϊκὸν μέχρις ἡμῶν περισωθὲν δίκαιον εἶναι αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ δίκαιον τῆς ἀρχαίας Ῥώμης. Τὸ γνήσιον ρωμαϊκὸν δίκαιον, ὡς αἱ νεώτεραι ἔρευναι τῆς ἐπιστήμης ἀπέδειξαν (1), ἦτο ὅλως ἀλλεῖον τοῦ σημερινοῦ, φέρον θρησκευτικὸν χαρακτῆρα καὶ συγκείμενον ἀπὸ τελετὰς δικονομικὰς ὁμοίας, πρᾶγμα ἀληθῶς παράδοξον, πρὸς τὰς τῶν ἀρχαίων Ἰνδῶν (2). Τοιαύτη νομοθεσία δὲν συνεβιβάζετο βεβαίως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν ἐπὶ Αὐγούστου Ῥωμαίων. Ὁ Κικέρων διεκωμῴδει αὐτὴν δημοσίᾳ (3). Οἱ δὲ περὶ τὸν Αὔγουστον χρόνοι εἶδον πολλὰς καὶ ποικίλας τροποποιήσεις εἰσαγομένας εἰς τὰ ἀρχαῖα νομικὰ ἔθιμα. Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου δὲν δύναμαι ἐνταῦθα νὰ λαλήσω λεπτομερῶς. Μίαν καὶ μόνην ἀλλὰ κατ' ἐμὲ ἀρκοῦσαν παρατήρησιν θέλω κάμει. Εἰς τὴν Ῥώμην ἐξελέγοντο κατ' ἔτος, τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ 246 πρὸ Χριστοῦ (4), δύω ἀνώτατοι δικασταί, πραίτορες καλούμενοι, ὧν ὁ μὲν εἷς ἐδίκαζε μεταξὺ τῶν ρωμαίων πολιτῶν, ὁ δὲ ἕτερος μεταξὺ ξένων (περεγρίνων) ἢ μεταξὺ ξένων καὶ Ῥωμαίων. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐφήρμοζε τὰς ἀρχὰς τοῦ καθαροῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ὁ δ' ἕτερος ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων προσέτρεχεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου. Ἀμφότεροι προὐβάλλοντο ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει αὐτῶν τὰ δὴ λεγόμενα ἔδικτα, ἐν οἷς προεκήρυττον τὰς ἀρχάς, ἃς ἔμελλον ν' ἀκολουθήσωσιν ὡς πρὸς τὴν δικονομίαν, ἕκαστος ἐντὸς τοῦ ἔτους τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ὅρια τῆς δικαστικῆς, τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἀκριβῶς διακεκριμένα παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἐν τοῖς ἐναυσίοις τούτοις ἐδίκτοις, μεταβάλλοντες τὴν δικονομίαν ἑκάστοτε, καὶ οὕτως ἄλλων δικαιωμάτων τὴν διεκδίκησιν ἐπιτρέποντες, ἄλλα δὲ ἀπ' ἐναντίας ἀρνοῦντες ἄνευ προστασίας, οἱ ῥηθέντες πραίτορες, σιωπηρῶς ἐπέφερον μεταβολὰς οὐσιώδεις περὶ τὸ δίκαιον αὐτό, εἰς τρόπον ὥστε, ἐν μὲν τῷ ἐδίκτῳ τοῦ πραίτορος τῶν Ῥωμαίων παρεισέδυον ἀρχαὶ τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν (juris gentium), ἀφ' ἑτέρου δὲ, ἐν τῷ τοῦ πραίτορος τῶν ξένων πάλιν, ἀρχαὶ ἀποκλειστικῶς ρωμαϊκαὶ τὴν καταγωγὴν παρίσταντο ὡς ἀποτελοῦσαι μέρος τοῦ γενικοῦ δικαίου. Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου οἱ ῥωμαῖοι διοικηταὶ προβάλλοντες ἐτησίως ἔδικτα ἐπαρχιακὰ (edicta provincialia) ἐπεξειργάζοντο τὰ ἐκασταχοῦ ἰσχύοντα ἐπιτόπια δίκαια ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τῶν ρωμαϊκῶν ἰδεῶν, μεταβαλλομένων ἀναλόγως τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν καὶ ἐθίμων. Καθόσον δὲ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ηὔξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν ξένων ἐν Ῥώμῃ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ρωμαίων εἰς τὰς ἐπαρχίας, καθόσον συνανεμίγνυντο τὰ ἔθνη, αἱ βαθμιαῖαι αὗται μεταβολαὶ ἔτεινον εἰς συνταύτισιν τῶν παρ' ἑκάστοις τοπικῶν νόμων καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, μεταλλάσσουσαι ἐπὶ τὸ ὁμοιόμορφον τὴν δικαστικὴν νομολογίαν καὶ τὰς περὶ δικαίου ἰδέας. Οὕτως ἔτι ἐπὶ τοῦ ἕκτου αἰῶνος ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης παραδέχονται πολλοὶ (1), ὅτι εἶχε μορφωθῇ γενικόν τι ρωμαϊκὸν δίκαιον, ἢ μᾶλλον γενικὴ τις ρωμαϊκὴ νομολογία διὰ τοὺς ξένους. Ὅτε δὲ ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ ἐξεδόθη τῷ 131 Μ. Χ. (2) τὸ διηνεκὲς λεγόμενον διάταγμα, πολλοὶ ὑποστηρίζουσιν, ὅτι εἶχον ἤδη συνταυτισθῇ τὰ δύω ἔδικτα, ἤτοι ἡ γενικὴ ρωμαϊκὴ νομολογία διὰ τοὺς ξένους καὶ ἡ γενικὴ ρωμαϊκὴ νομολογία διὰ τοὺς Ῥωμαίους, ὅπερ ἐστὶν ἡ νομοθεσία τῶν κατακτητῶν μετὰ τῆς τῶν κατακεκτημένων (3). Ἡ συγχώνευσις αὕτη ἐὰν δὲν ἔγινεν ἀκριβῶς τότε ἔγινεν ὀλίγον ὑστερώτερον. Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἀναμιγνυόμενον μετὰ τοῦ δικαίου τῶν ξένων κατέστη τέλος τὸ δίκαιον τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου, σχεδὸν ὑπὸ τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ, ὑπὸ τὰ ὁποῖα περιῆλθε καὶ μέχρις ἡμῶν (4).

Ἀλλὰ λέγοντες ξένους, peregrinos, τίνας ἐννοοῦν οἱ Ῥωμαῖοι, πρὸ πάντων προκειμένου περὶ

(1) Πρὸ πάντων ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ 1816 γενομένης ἀνευρέσεως τοῦ χειρογράφου τοῦ Γαΐου.

(2) Ὅρα ἰδίως τὰ περὶ τῆς actio sacramenti (Gaii Comm. IV. § 13.) γραφέντα, σημειωτέον δὲ ὅτι αὕτη ἦτον ἡ γενικὴ ἀγωγὴ· actio sacramenti generalis erat.

(3) Pro Muroena. § 12.

(4) Puchta. inst. Τόμ. Ἀ σελ. 361. Ἔκδ. 1856.

(1) Puchta αὐτ. σελ. 362.

(2) Ταύτην τὴν χρονολογίαν παρεδέχθη ὁ Haenel, ἐν τῷ Codex Legum ἔτ. 131.

(3) Walter. Geschichte des roemischen Rechts Τόμ. Β. § 419.

(4) Τὴν μεταβολὴν ταύτην ἐπιτυχῶς ἐξέφρασεν ὁ Ortolan λέγων: « Toute l'histoire du droit romain se résume » en cette proposition: le droit quiritaire s' humanise ». Τὸ ῥῆμα s' humanise ἐκφράζει ἐνταυτῷ καὶ ὅτι τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐγένετο βαθμηδὸν φιλανθρωπότερον, ἀπεκδυόμενον τὰς τραχείας καὶ ἀμειλίκτους ἀρχὰς τοῦ δικαίου τῶν Κυριτῶν, καὶ ὅτι ἀπὸ δικαίου τῆς πόλεως Ῥώμης ἔτεινε νὰ καταστῇ δίκαιον τῆς ἀνθρωπότητος· δηλαδὴ δηλ. ἐνταυτῷ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δικαίου.

τοπικῶν δικαίων; τοὺς κατοίκους τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν. Οὗτοι μόνοι τοῖς ἐφαίνοντο ἀρκετὰ προωδευμένοι διανοητικῶς, ὥστε νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν αἱ ἀσυκαὶ αὐτῶν θεσμοθεσίαι. Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου καὶ πρὸ αὐτοῦ ἀκόμη ἦσαν ἐν χρήσει ὡς ὅροι τεχνικοὶ λέξεις ἑλληνικαί, οἷον *χειρόγραφον, συνάλλαγμα, ὑποθήκη, παραφερνὴ* κτλ. δηλοῦσαι πόθεν εἶχον προσλάβει οἱ Ῥωμαῖοι τὰς θεσμοθεσίας ταύτας. Ὀλίγον ὕστερον (1), τινὲς τῶν μεγίστων ρωμαίων νομομαθῶν, οἷον ὁ Ἐρέννιος Μοδεστῖνος, συνέγραψαν ἑλληνιστὶ πραγματείας νομικάς. Τοῦτο οὐδόλως ἐξένισε τὸ κοινόν· καὶ τὸ ἀξιοσημειωτότερον εἶναι, ὅτι τὰ συγγράμματα ταῦτα εἰσὶ γεγραμμένα εἰς καθαρὰν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀναμίξεως ρωμαϊκῶν λέξεων, ὡς τοῦτο συνέβη εἰς τὰς μετὰ ταῦτα βυζαντινὰς παραφράσεις. Ὅλα ταῦτα κατέστησαν κοινὴν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τὴν περὶ τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἰδέαν (2). Ἡ ρωμαϊκὴ νομικὴ ἀρχαιολογία δὲν εὑρίσκεται πλέον εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους, καθ' οὓς, ἐξετάζοντες ἐξ ὅλου τοῦ νομοθετικοῦ συστήματος τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν μόνον τὸ ἀττικὸν δίκαιον, καὶ ἀνευρίσκοντες πολλὰς τὰς μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου διαφορὰς, σοφοί τινες περιώριζον τὴν ἐπὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἐπιῤῥοὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὴν συζητουμένην ἀντιγραφὴν τῆς Δωδεκαδέλτου ἐκ τῶν ἑλληνικῶν νόμων, εἰς τοὺς ναυτικοὺς νόμους τῶν Ῥοδίων οἵτινες ἀποτελοῦσι μέρος τῶν σωζομένων ρωμαϊκῶν νόμων καὶ εἰς τὴν παρὰ τοῖς ρωμαίοις νομομαθέσι ἐπικράτησιν τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας. Μολονότι καὶ ταῦτα οὐκ εἰσὶ πάντῃ ἀσήμαντα, οἱ λόγοι ὅμως οὓς ἀνεφέραμεν πείθουσιν ἡμᾶς, ὅτι ἡ ἐπενέργεια τῶν ἑλληνικῶν θεσμοθεσιῶν ὑπῆρξε πολὺ εὐρυτέρα. Ἀλλ' εἰσέτι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις μέλλει νὰ καταδείξῃ ἐπιστημονικῶς τὰ καθέκαστα τῆς τοιαύτης συγχωνεύσεως δὲν ἀνεφάνη καὶ ἡ νομικὴ ἀρχαιολογία περιμένει τὸν Νιεβοῦρόν της.

Αἱ φυσικομαθητικαὶ ἐπιστῆμαι ἔμενον οὐχὶ μόνον ἑλληνικαὶ ἀλλὰ καὶ εἰς χεῖρας Ἑλλήνων. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἡ σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας, μετατραπεῖσα κυρίως εἰς ἐπιστημονικὴν σχολὴν, ἔκαμνε προόδους ἀξιολόγους εἰς τὴν ἀστρονομίαν, τὴν γεωγραφίαν, τὴν στατικὴν καὶ δυναμικὴν μηχανικήν. Ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ σπουδαίας τινὸς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας προσέτρεχον εἰς ἀλεξανδρινόν τινα Ἕλληνα. Οὕτως, συγχισθέντος τοῦ ἡμερολογίου, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ μετεκάλεσε τὸν Σωσιγένη πρὸς τακτοποίησιν τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους. Ἡ ἐργασία τοῦ Σωσιγένους ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε μόνον μετὰ δεκαεπτὰ αἰῶνας ἔγινε χρεία ἐπιδιορθώσεως ἐπὶ τοῦ Πάπα Γρηγορίου τοῦ ΙΓ'. Ἀκολούθως τὸ μεγαλεπίβολον ἄλλων τινῶν Ἑλλήνων, ἀλεξανδρέων ἴσως καὶ τούτων, ἔδοσεν εἰς τὸν Αὔγουστον τὴν ἰδέαν νὰ καταμετρήσῃ τὴν ὑπ' αὐτὸν εὑρισκομένην γῆν καὶ ν' ἀπαρτίσῃ τακτικὸν κτηματολόγιον (cadastre) δι' ὅλον τὸ κράτος. Εὐτυχῶς ὁ Αὔγουστος ἐστάθη ἱκανὸς νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἰδέαν ταύτην, καὶ ἐπομένως χάρις εἰς τριακονταετεῖς ἀδιακόπους ἐργασίας ὁ Ζηνόδοτος κατεμέτρησε τὰ ἀνατολικὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Πολύκλητος τὰ μεσημβρινὰ, καὶ ὁ Θεόδοτος τὰ πρὸς βορρᾶν (1). Βιβλία συνετάχθησαν, ἐν οἷς αἱ καταμετρήσεις αὗται ἦσαν ἐγγεγραμμέναι πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν, καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀγρίππα ἐζωγραφήθησαν, σύμφωνα πρὸς τὸ τότε ἐπικρατοῦν γεωγραφικὸν σύστημα τοῦ Ἐρατοσθένους, χάρται γεωγραφικοὶ (tineraria picta), ἐφ' ὧν οἱ ὑπάλληλοι τῆς κυβερνήσεως ἐσπούδαζον τὰς πρὸ τὰ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου ἀγούσας ὁδούς (2). Σύγχρονος τῶν ἐργασιῶν τούτων ὑπάρχει καὶ ἡ γεωγραφία τοῦ Στράβωνος, ἓν τῶν πολυτιμοτέρων βιβλίων τῆς ἀρχαιότητος. Ὡς συμπλήρωμα δὲ τῶν μνημονευθεισῶν γεωδεσικῶν ἐργασιῶν ἐπῆλθον διάφοροι καταγραφαὶ τῶν ὑπηκόων (3), ἐξ ὧν καὶ ἡ πρώτη ἐκείνη τῆς Συρίας, ὅτε, κατὰ τὴν ἱερὰν ἔκφρασιν (4), « κατέβη καὶ Ἰωσὴφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, » ἐκ πόλεως Ναζαρὲτ, εἰς πόλιν Δαβὶδ, ἥτις κα» λεῖται Βηθλεὲμ, ἀπογράψασθαι σὺν Μαριὰμ τῇ » μεμνηστευμένῃ αὐτοῦ γυναικί. »

Ὡς πρὸς τὰς τέχνας, ἡ ἐλευθεριότης τοῦ Αὐγούστου καὶ τῶν ἄλλων πλουσίων Ῥωμαίων κατὰ τοσοῦτο συνετέλεσεν, ὅτι ἐνεψύχου τοὺς τεχνίτας καὶ τοῖς ἐχορήγει τὰ ὑλικὰ μέσα, ὧν ἔχρῃζον.

(1) Περὶ τὰ τέλη τοῦ Β'. αἰῶνος Μ. Χ.

(2) Sous quelle influence, λέγει ὁ Brunet de Presle (Grèce depuis etc. σελ. 87), devait le plus souvent être composé l' édit du prêteur, si ce n' est sous celle des Grecs, devenus les instituteurs de tout ce qu' il y avait à Rome d'hommes de progrès?

(1) Τὴν πολύτιμον ταύτην πληροφορίαν διέσωσεν ἡμῖν ἄσημός τις κοσμογράφος τοῦ Ε. αἰῶνος, ὀνόματι Aethicus Hister, οὗτινος ὅμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπάρχουσι δύω χωρία οὐχὶ κατὰ πάντα σύμφωνα. Ὅρα Haenel. Codex Legum. σελ. 6. ἔτη 727—731 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης, καὶ Egger. Examen des hist. κτλ. σελ. 51.

(2) Reinaud αὐτ. σελ. 140.

(3) Egger. αὐτ. σελ. 30 καὶ ἑπ.

(4) Εὐαγγ. κατὰ Λουκᾶν. Β'. 4.

Ἄλλως ὅμως ἡ τέχνη τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους διετήρησε τὴν πρώτην θέσιν, χρησιμεύουσα καὶ ἐπὶ Αὐγούστου ὡς ὑπόδειγμα τῆς τελειότητος. Μόνος ὁ ῥωμαῖος Βιτρούβιος ἐκτείνας, διὰ τῆς πολυμαθείας αὐτοῦ, τὸν περίβολον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης κατώρθωσε νὰ δώσῃ εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐπομένως εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἀρχιτεκτονικήν, ἐὰν ὄχι ἀρχάς, τοὐλάχιστον ὅρος ἴδιον, ἄξιον τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου. Ὁ Αὔγουστος ἐκαυχᾶτο, ὅτι εὑρὼν τὴν Ῥώμην ἐκ πλίνθων ἄρησεν αὐτὴν ἐκ μαρμάρων (1), ἀναγινώσκων δέ τις τὸ Ἀγκυρανὸν μνημεῖον (2) ἐκπλήττεται διὰ μόνης τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ἐπὶ Αὐγούστου ἀνεγερθέντων ἢ ἐπιδιορθωθέντων μνημείων. Τὰ πλεῖστα τούτων τῶν μνημείων τῆς Ῥώμης κατέστρεψεν ὁ χρόνος,

Ἐκ τῶν σωζομένων ὅμως δόμων της καὶ ἀνδριάντων
Ὑποπτεύεις ὅτι πόλις ἦτο ἄλλοτε γ' γάντων,
Καὶ νεῖς ἐκ τῶν μεγάλων φόρων της καὶ προπυλαίων,
Ὅτι ἄλλοτε εἰς ταύτην ἔζη, ἔθνος βασιλέων.

Ἐκ τοῦ Κολοσσαίου, λίγειος πτέρυγας μακρὰς ἁπλώνων
Ἔφυγεν ὁ νικηφόρος Αετὸς τῶν λεγεώνων,
Εἰς τὰ ὕψη τῶν ἀστέρων
Τῆς ἁλώσεως τοῦ κόσμου ἡμιθραύστους κρίκους φέρων (3).

Ἡ συνταύτισις τῶν ῥωμαϊκῶν καὶ ἑλληνικῶν ἰδεῶν εἰς τὴν πολιτικήν, εἰς τοὺς νόμους, εἰς τὰς τέχνας, προμηνύει τὴν περὶ τὰ γράμματα προσέγγισιν τῶν δύω τούτων ἐθνῶν, ἀφ' οὗ τὰ γράμματα ἀποτελοῦσι τὴν ἔκφρασιν τῆς αἰσθητικῆς καὶ ἐν γένει τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως παντὸς λαοῦ. Ἐὰν ὅμως τὰ γράμματα δὲν εἶναι μόνον ἀποτέλεσμα ἀλλὰ καὶ αἰτία, ἐὰν ἡ μεταξὺ τῆς ἰδέας καὶ τῆς ἐκφράσεως σχέσις εἶναι τόσον στενὴ ὅσον τὴν θέλει ἡ καθ' Ἕλληνας διττὴ ἔννοια τῆς λέξεως *λόγος*, ἴσως δὲν θέλομεν λογισθῆ πολὺ τολμηροὶ λέγοντες, ὅτι ὅλαι αἱ σχέσεις τοῦ ῥωμαϊκοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, θεωρούμεναι ἐπ' ἀκριβές, συμπεριλαμβάνονται ἐντὸς ταύτης δὴ τῆς μιᾶς μὲν, ἀλλὰ καὶ μεγίστης συναφείας, τῆς κατὰ τὰ γράμματα. Πρὶν ἡ ἐκφράση ὁ ἄνθρωπος τὰς σκέψεις του ἀνάγκη, ὡς εἶπον, νὰ σκεφθῇ τὴν ἔκφρασίν του. «Οὐκ ἐντεθύμησαι» λέγει ὁ Σωκράτης ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι τοῦ Ξενοφῶντος (1) πρός τινα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, «οὐκ ἐντεθύμησαι, ὅτι ὅσα τε » νόμῳ μεμαθήκαμεν κάλλιστα δι' ὧν γε ζῇν ἐπι- » στάμεθα, ταῦτα πάντα διὰ λόγου ἐμάθομεν, » καὶ εἴτι ἄλλο καλὸν μανθάνει τις μάθημα διὰ » λόγου μανθάνει; » Ὅταν λοιπὸν βλέπωμεν συνταυτιζόμενα τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ ῥωμαϊκὰ γράμματα καὶ ἑνουμένας τὰς πηγὰς αὐτὰς τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων, πάντα τὰ λοιπὰ καθίστανται δευτερεύοντα καὶ ἀνάγκη νὰ συγκεντρώσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν, ὡς περὶ τὸ κυριώτατον, περὶ τοῦτο δὴ τὸ ἔξοχον προϊὸν τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας τῶν δύω τούτων ἐθνῶν.

Ἐνταῦθα δὲ πρὸ παντὸς ἄλλου διασταλτέον δύω τινά· τὴν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀφ' ἑνὸς, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς λατινικῆς ἐνέργειαν αὐτῆς ἀφ' ἑτέρου. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς ἦν γενική. Μετὰ τὰς κατακτήσεις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (2) αἱ αὐλαὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀσίας ἐλάλουν ἑλληνιστὶ, εἰς τὰ βασίλεια τῶν Πάρθων παριστάνοντο αἱ τραγῳδίαι τοῦ Εὐριπίδου, αἱ Ἰνδίαι ἔκοπτον νόμισμα μὲ ἐπιγραφὴν ἑλληνικὴν (3), καὶ ἕως εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἄτλαντος οἱ Λίβυες καὶ οἱ Αἰθίοπες ἦσαν ἐξωκειωμένοι μὲ τὰ ὀνόματα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους (4). Εἰς τὴν δύσιν οὐδεὶς ἀγνοῶν τὴν ἑλληνικὴν ἐλογίζετο μεταξὺ τῶν μετασχόντων ἐλευθερίου ἀγωγῆς. Πρὸς ἐντελῆ ἐκμάθησιν αὐτῆς οἱ νέοι τῶν κυριωτέρων οἰκογενειῶν τῆς Ῥώμης ἐξεπαιδεύοντο μὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ ἕλληνας διδα-

(1) Suet. Oct. § 27. Ὅρα περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν ἐν Ῥώμῃ μνημείων καὶ Champagny. Les Césars. Τόμ. Β'. κεφ. Γ'. § 2.

(2) Οὕτω καλεῖται πίναξ τις τῶν πράξεων τοῦ Αὐγούστου, συντεθεὶς μὲν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἀναγραφεὶς δὲ διαταγῇ τῆς γερουσίας, μεταξὺ ἄλλων καὶ ναῷ τινι τῆς ἐν Γαλατίᾳ Ἀγκύρας, ὅπου σώζεται εἰσέτι ἑλληνιστί τε καὶ ῥωμαϊστί. Ο Κ. Perrot, ἀποσταλεὶς ἐπὶ τούτῳ παρὰ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, κατώρθωσε ν' ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πληρέστερον τῶν πρὸ αὐτοῦ. Ἐκδίδωσι δὲ αὐτὴν ἐν τῷ εἰσέτι ἀτελῶς ἐκτυπωθέντι συγγράμματι αὐτοῦ Voyage en Bithynie et en Galatie etc. Paris, 1864.

(3) Ἀλεξ. Σούτζου. Ὁ Περιπλανώμενος.

(1) Βιβλ. Γ'. κεφ. γ'. παρ. ιά.

(2) Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πλεῖστοι Ἀσιανοὶ οἰκοθεν ἠσπάζοντο τὸ ἑλληνίζειν, οἷον ὁ Ἰουδαῖος ἐκεῖνος, ὃν ὁ Ἀριστοτέλης εὗρηκεν ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ διαλέκτῳ καὶ τῇ ψυχῇ ἑλληνικὸν Βλ. Ο ἰκ. περὶ τῶν Ο'. Τόμ. Β'. σελ. 577.

(3) Ἑλληνιστὶ ἦν συνεταγμένη καὶ ἡ ἐπὶ διφθέρας ἐπιστολή, ἣν οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν βασιλέων τῶν Ἰνδιῶν ἐνεχείρισαν εἰς τὸν Αὔγουστον εἰς Σάμον. Στράβ. ΙΕ. κεφ. Α. σελ. 472 καὶ 493 καὶ Δίων Κάσσιος ΝΔ'. κεφ. 9. Ὁ Στράβων (αὐτ. σελ. 492) ἀναφέρει, ὅτι ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ὁ ἕλλην Ὀνησίκρατος καὶ ὁ βραχμᾶνος Κάλανος διὰ τριῶν ἑρμηνέων συνεννοοῦντο.

(4) Duruy αὐτ. σελ. 89 καὶ 150 «Κατὰ δὲ τὸν δεύτερον Πτολεμαῖον ὁ βασιλεὺς τῶν Αἰθιόπων Ἐρμανης μετεσχηκὼς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς καὶ φιλοσοφήσας.» Διόδ. Γ'. § 6.

σκάλους, προϊούσης δὲ τῆς ἡλικίας ἀπεδήμουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου διήρχοντο τρία καὶ τέσσαρα ἔτη ἐπισκεπτόμενοι τὰς διαφόρους πόλεις, διδασκόμενοι τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν γλῶσσαν, ἥτις ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν ἐφεύρεσιν καὶ τὴν πρώτην ἐφαρμογὴν αὐτῶν (1). Μεταξὺ τῆς ἀνωτέρας ῥωμαϊκῆς κοινωνίας τὰ ἑλληνικὰ ἦσαν, ὅπως σήμερον τὰ γαλλικὰ, ἡ γλῶσσα τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τὸ μόνον περισωθὲν ἡμῖν σύγγραμμα αὐτοκράτορος ῥωμαίου εἶναι γεγραμμένον ἑλληνιστί (2). Ἀλλ' ὅσον γενικὴ καὶ ἂν ἦτον ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, οὐχ ἧττον οἱ Ῥωμαῖοι ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς ξένην, ἐκαλλιέργουν δὲ καὶ ἐτελειοποίουν τὴν πάτριον αὐτῶν λατινικὴν, τὸ μὲν πρῶτον κυρίως μόνον ὡς γλῶσσαν κυβερνητικὴν καὶ θρησκευτικὴν, ἔπειτα δὲ ὡς γλῶσσαν τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Καὶ κατὰ τὸ κεφάλαιον μάλιστα τῆς μορφώσεως τοῦ λατινικοῦ ἰδιώματος ἡ ἐπενέργεια τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ὑπάρχει ἀξία λόγου.

Ὅλοι γνωρίζουσιν ὁποῖος μέγας ἀριθμὸς ἑλληνικῶν λέξεων ἀποτελεῖ μέρος τοῦ λατινικοῦ λεξικοῦ, οἷον harmonia, poesis, musice. Συνέβη μάλιστα λέξεις τινὲς μὴ περισωθεῖσαι ἐν τοῖς ἕλλησι συγγραφεῦσι, νὰ μᾶς περιῆλθον διὰ τῆς λατινικῆς μορφῆς, ἣν εὑρίσκομεν ἐν τοῖς συγγράμμασι Κικέρωνός τινος ἢ Πλινίου. Ἕτερον μιμήσεως γνώρισμά ἐστιν ἡ εἰς τὸ λατινικὸν μετάφρασις συνθέτων λέξεων ἑλληνικῶν διὰ τῶν ἀντιστοίχων· οἷον absolutus ἀπόλυτος, abjudico ἀποκρίνω, internosco διαγινώσκω. Πλὴν τούτου, πλεῖσται ὅσαι λέξεις λατινικαὶ παρηκολούθησαν τὰς τύχας τῶν ἀντιστοίχων αὐτῶν ἑλληνικῶν, προσλαμβάνουσαι καὶ ἐκεῖναι τὰς διαφόρους σημασίας εἰς ἃς μετέπιπτον αὗται. Οὕτω, λόγου χάριν, τοῦ ῥήματος ἄγω, μεταπεσόντος εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ζῶ, ὡς ἐν τῇ φράσει, *δέκατον ἔτος ἄγω*, τὸ ταὐτόφωνον καὶ ταὐτοσήμαντον λατινικὸν ago παρεξέκλινε καὶ τοῦτο εἰς τὴν αὐτὴν σημασίαν· οὕτως ἡ λέξις ratio, ἥτις ἐσήμαινε, τὸ κατ' ἀρχὰς, μόνον *λόγος*, *λογικὸν*, προσέλαβε καὶ τὴν σημασίαν τοῦ *λογαριασμοῦ*, *ὑπολογισμοῦ*, διότι ἡ σημασία αὕτη εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἐν τῇ ἑλληνικῇ· οὕτω τὸ pes, *ποῦς*, ἐμφαίνει καὶ διαίρεσιν τοῦ ποιητικοῦ μέτρου καὶ ἕτερα τοιαῦτα μυρία. Ἐπὶ πᾶσιν ὅμως, ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῆς λατινικῆς, κατά τε τὸ τεχνολογικὸν καὶ τὸ συντακτικὸν, ἐπενήργησαν οἱ γραμματικοὶ τύποι τῆς ἑλληνικῆς, οἵτινες μάλιστα πρῶτον εἰς Ῥώμην ἔλαβον σύμπηξιν καὶ σύστασιν τέχνης ἰδίας, κανονιζούσης τὴν πλοκὴν τῶν λέξεων πρὸς ἀπαρτισμὸν φράσεως λογικῆς καὶ γλαφυρᾶς. «Ἡ Ῥώμη» λέγει ὁ Στράβων (1) «μεστὴ ἐξ Ταρσέων καὶ Ἀλεξανδρέων φιλολόγων.» Ἡ ἐργασία τῶν φιλολόγων τούτων δὲν ἐκτιμᾶται γενικῶς κατ' ἀξίαν, οὐχ ἧττον ὅμως ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικὴ, ἐμφυτεύσασα οὕτως εἰπεῖν ἐν τῇ λατινίδι καὶ δι' αὐτῆς εἰς ὅλα τὰ νεώτερα νεολατινικά τε καὶ μὴ τῆς Εὐρώπης γλωσσικὰ ἰδιώματα, τὰς περὶ τοὺς λόγους ἀρχὰς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (2). Ὁπωσδήποτε ἡ διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἔμμεσός τε καὶ ἄμεσος ἀναμόρφωσις τοῦ παρὰ Ῥωμαίοις γραπτοῦ λόγου ἐπέφερε τοιαύτην ἀλλοίωσιν εἰς τὸ λατινικὸν ἰδίωμα, ὥστε ὁ Πολύβιος, ἀνευρὼν τὰς ἀρχαίας συνθήκας τῶν Καρχηδονίων καὶ τῶν Ῥωμαίων, καίτοι λατινιστὶ γεγραμμένας δὲν ἠδύνατο νὰ τὰς ἐννοήσῃ (3). Ἐὰν δὲ, ἀπὸ τῶν λέξεων καὶ τῶν στοιχειωδῶν φράσεων, ἔλθωμεν εἰς τὰ συμπλέγματα τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, εἰς τὰς διανοητικὰς συνθέσεις, αἵτινες καθωραΐζουσι τὴν ῥωμαϊκὴν φιλολογίαν, εὑρίσκομεν ὁμολογούμενον, ὅτι τὰ ἀξιοθαυμαστότερα συγγράμματα, τῶν ἐπὶ Αὐγούστου, εἰσὶν ἑλληνικὰ, οὐχὶ μόνον κατὰ τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κλασικῆς φιλολογίας ἐξεταζόμενα, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλας τὰς λεπτομερείας αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν ἐσχάτην οὕτως εἰπεῖν ἶνα τῆς συνθέσεως αὐτῶν. Τὰ λατινικὰ μέτρα, τὸ ῥητορικὸν, ἐλεγειακὸν, λυρικὸν καὶ δραματικὸν, ἔχουσιν ἀρχὴν ἑλληνικήν· ἡ λαμπροτέρα λατινικὴ ἐ-

(1) Οἷον ὁ Κικέρων, ὁ Βιργίλιος κτλ.

(2) Τὰ εἰς ἑαυτὸν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. «Ἡ γλῶσσα τοῦ Δημοσθένους,» λέγει ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (τόμ. Α. σελ. 283), «ἦτο συνήθης εἰς πάντα Ῥωμαῖον παιδείας μετασχόντα. Διὸ καὶ ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ λατινικὴ ἠδύναντο νὰ ὀνομασθῶσιν αἱ δύω γλῶσσαι τῆς Ἰταλίας, ὡς ὠνόμασεν αὐτὰς ὁ Κλαύδιος (Suet. ἐν βίῳ Κλαυδίου, § 42). Ὁ Καῖσαρ ἐλέλει ἀμφοτέρας μετ' ἴσης εὐκολίας, καὶ πίπτων ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ Βρούτου ἐπρόφερεν ἑλληνιστὶ τὰς τελευταίας λέξεις, αἵτινες ἠκούσθησαν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ· «Καὶ σὺ τέκνον;» (Suet. ἐν βίῳ Καίσ. § 82).

(1) ΙΔ'. κεφ. Δ'. σελ. 464.

(2) Ὅρα Max Müller. La science du langage σελ. 103 καὶ ἑπ. καὶ Geschichte der Sprachwissenchaft bei den Griechen etc. von Steinthal. Berlin, 1863.

(3) Πολύβ. Ἱστορ. Γ'. 22. «Τηλικαύτη γὰρ ἡ διαφορὰ γέγονε τῆς διαλέκτου καὶ παρὰ Ῥωμαίοις τῆς νῦν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ὥστε τοὺς συνετωτάτους ἔνια μέλις ἐξ ἐπιστάσεως διευκρινεῖν.» Τὸ νόημα τῆς τελευταίας φράσεως διφορεῖται· σημαίνει ἆρά γε, ὅτι οἱ συνετώτατοι ἐννόουν τὰ πλεῖστα, διὰ νὰ ἐννοήσωσι δὲ ἔνια ἔχρηζον ἐπιστάσεως, ἢ ὅτι μόλις ἐννόουν ἔνια καὶ τοῦτο ἐξ ἐπιστάσεως;

ποποιΐα εἶναι ἀπήχησις τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσείας· τὰ γλυκύτερα λατινικὰ εἰδύλλια ἐκαλλιτεχνήθησαν ἐπὶ τῶν εἰδυλλίων τοῦ Θεοκρίτου· τὸ σχέδιον τοῦ ἐντελεστέρου διδακτικοῦ ποιήματος, τῶν γεωργικῶν τοῦ Βιργιλίου, ἐλήφθη ἀπὸ τὸν Ἡσίοδον· αἱ λατινικαὶ τραγῳδίαι εἶναι ἀνεπιτυχεῖς ἀντιγραφαὶ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου· αἱ λατινικαὶ κωμῳδίαι, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀπομιμήσεις τῶν κωμῳδιῶν τοῦ Δημοφίλου, τοῦ Μενάνδρου καὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου· ἡ ῥωμαϊκὴ φιλοσοφία, ἐράνισμα τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς καὶ τῆς Ἀκαδημίας· οἱ δὲ λατῖνοι ῥήτορες, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ κορυφαίου αὐτῶν, ἐπίστης δὲ καὶ οἱ ἱστορικοί, προὐβάλοντο πάντοτε ὡς ὑπόδειγμα τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Λυσίου, ἢ τὰς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος. Σχετικῶς, εἰς ἓν μόνον εἶδος, εἰς μόνην τὴν σάτυραν, ἐνορᾶται πρωτοτυπία τις ῥωμαϊκὴ, ἀλλὰ καὶ ὁ μοναδικὸς κατὰ τοῦτο τὸ εἶδος Ὁράτιος ποίαν ἔδιδε συμβουλὴν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς του; «Σεῖς ἔλεγε τὰ ἑλληνικὰ συγγράμματα νύκτωρ τε ἔχετε ἀνὰ χεῖρας καὶ μεθ' ἡμέραν μελετᾶτε, εἰς τοὺς Ἕλληνας μόνον αἱ Μοῦσαι ἐδωρήσαντο τὴν μεγαλοφυΐαν καὶ τὸ φθέγγεσθαι στρογγύλῳ τῷ στόματι (1).»

Φθάσαντες εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὑρισκόμεθα ἐκόντες ἄκοντες ἀπέναντι τῆς τόσον συνήθους ἐκείνης ἐρωτήσεως, μήπως ἀρά γε ἡ συνάντησις τῶν δύω φιλολογιῶν τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ῥωμαϊκὸν πνεῦμα ἐστερεῖτο πρωτοτυπίας περὶ τὰς τέχνας καὶ περὶ τὰ γράμματα, ὅτι ἦτο πνεῦμα μιμητικόν; Ἡ ἰδέα αὕτη πρέπει νὰ κατέσχε τὰ ἑλληνικὰ πνεύματα πολλὰ ἐνωρὶς καὶ νὰ τοῖς ἐνέπνευσε περιφρόνησιν διὰ τὰ ῥωμαϊκὰ γράμματα, ἀφ' οὗ, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Γίββωνος (2), ἀπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως μέχρι τοῦ Λιβανίου, οὐδεὶς ἕλλην κριτικὸς ἔκαμε μνείαν κἂν τῶν ὀνομάτων τοῦ Βιργιλίου καὶ τοῦ Ὁρατίου (3). Ὁ μῶμος οὗτος εἶναι συνήθης καὶ σήμερον· ἀλλ' εἶναι καὶ δίκαιος; Πρὶν ἢ κατηγορήσωμεν τοὺς Ῥωμαίους ὡς ἁπλῶς μιμηθέντας τοὺς Ἕλληνας, πρὶν ἢ καταγνῶμεν αὐτῶν παντελῆ ἔλλειψ... γεννητικοῦ καὶ πρωτοτύπου πνεύματος, δὲν εἶναι ἀρά γε εὔλογον νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν ἄλλως ἢ ὡς ἔπραξαν; νὰ ἐρευνήσωμεν ἐν ὀλίγοις ὑπὸ ποίους ὅρους παρίστατο εἰς αὐτοὺς τὸ περὶ ἀναπτύξεως τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν φιλολογίας ζήτημα; Ἐὰν δὲν λανθανώμεθα, ὀλίγαι λέξεις θέλουσιν ἀρκέσει διὰ νὰ διασκεδάσωσιν πᾶσαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀμφιβολίαν. Ὅτε οἱ Φοίνικες ἐξευρόντες τὸ ἀλφάβητον ἐδίδαξαν τοὺς ἀνθρώπους τὴν διά τινων σημείων, προσηκόντως μεθαρμοζομένων, παράσασιν οὐχὶ μόνον τῶν φωνῶν, ἀλλ' ἅμα δὴ, τὴν διὰ τῶν σημείων τούτων μεθερμήνευσιν τῶν ἰδεῶν εἰς οἱανδήποτε γλῶσσαν, ἴσως ἐνομίσθη εὐθὺς τότε, ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη παρεῖχε μέσον δι' οὗ πληρέστατα ὅλαι αἱ καταστάσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου ἐξεδηλοῦντο πρὸς τὸν ἔξω κόσμον. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶχεν ἄλλως. Παρὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ νοὸς ὑπῆρχεν ἡ γλῶσσα τῆς καρδίας καὶ τῶν αἰσθημάτων, ἧς τινος τὸ ἀντίστοιχον παραστατικὸν μέσον ἔμενεν ἄγνωστον· ἡ γλῶσσα, δι' ἧς δὲν δίδονται μόνον περιγραφαὶ ἢ ὁρισμοὶ ἢ σύμβολα τοῦ πάθους, ἀλλ' ἐκφράζεται καὶ συσσωματοῦται τὸ πάθος αὐτό, ὁ πόνος τοῦ Λαοκόοντος, τὸ μειδίαμα τῆς Ἀφροδίτης, ἢ ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Τὴν γλῶσσαν ταύτην ἀνεζήτησαν ἐπὶ ματαίῳ οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ πανθεϊστικοῦ συμβολισμοῦ τῶν Ἰνδῶν καὶ τῆς σκοτεινῆς καὶ πλήρους μυστικισμοῦ σοφίας τῶν Αἰγυπτίων. Ἡ ἀνεύρεσις αὐτοῦ ἐπεφυλάττετο εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες διὰ τοῦ ὀρθοῦ συνδυασμοῦ τῶν αἰσθητικῶν ἰδεῶν, κατώρθωσαν πρῶτοι νὰ ὑποτυπώσωσι τὸ ἀόρατον ἐν τῷ ὁρατῷ, τὸ ἄϋλον ἐν τῷ ὑλικῷ, καὶ τὰ λεπτότερα αἰσθήματα, τὰ διαφεύγοντα τὸν ὁρισμὸν τοῦ νοὸς αὐτοῦ, εἰς αὐτὰ τὰ σκληρότατα, τὸν λίθον καὶ τὸν σίδηρον. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη διδασκαλία, ἣν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐγκατέλειπεν εἰς τοὺς μεταγενεσέρους. Ἐν αὐτῷ πρῶτον καὶ χάρις εἰς ἔκτακτον συνδρομὴν πολλῶν εὐτυχῶν περιστάσεων, πηγὴ τοῦ αἰσθητικοῦ καλοῦ ἐλογίσθη ὁ ἄνθρωπος, ἀνανακλῶν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως ὡς ἐπὶ καθρέπτου τὴν ἐν αὐτῷ καλλονὴν, δίδων τὸν αἰσθητικὸν χρωματισμὸν εἰς τὰ ἄψυχα ὄντα, ὡς ὁ μονήρης ναυαγὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ νήσῳ αὐτοῦ δίδωσι ζωὴν εἰς τὰ περὶ αὐτὸν φυτὰ, δένδρα καὶ ζῶα. Τότε ὁ ἄνθρωπος ἐνορῶν τὴν ἐντέλειαν αὐτοῦ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ ὑψώθη ἐν ἑαυτῷ εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ὑπερτάτου καὶ ἀϊδίου ἠθικοῦ κάλλους. Ἡ ἐξωτερικὴ δημιουργία ἀπεκάλυψε τὸν ἄνθρωπον εἰς ἑαυτὸν, τῷ ὑπέδειξε τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, καὶ πρὸς ἀμοιβὴν οὗτος πάλιν τῇ ἐ-

(1) Art. Poet. στίχ. 268.

.... Vos exemplaria Graeca
Nocturna versate manu versate diurna.

καὶ αὐτ. στίχ. 323.

Graiis ingenium, Graiis dedit ore rotundo
Musa loqui.

(2) Κεφ. Β'. σελ. 23.

(3) «Οἱ Ἕλληνες» λέγει ὁ Τάκιτος (Χρον. Β'. ἐν τέλει) «οὐδὲν παρὰ τὰ ἴδια ἑαυτῶν θαυμάζοντες.»

νεφύσησε τὸ ἠθικὸν καὶ καλαισθητικὸν μέγεθος οὗτινος ἐστερεῖτο. Ἀρετηΐα, ἢ βέλτιον τὸ πρῶτον κινοῦν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης ἐν τῇ ποιήσει, ἐν τῇ ζωγραφικῇ, ἐν τῇ γλυπτικῇ κτλ. ὑπῆρξεν ἡ ἔκφρασις τῆς πραγματικότητος, τῆς ἀκριβοῦς καὶ ἀληθοῦς πραγματικότητος, περὶ τὴν ὁποίαν περιεχεῖτο οἱονεὶ θεία τις ὁμφὴ, ἡ τελικὴ ἰδανικότης εἰς ἣν ἔφθασεν ἡ τέχνη, οὐχὶ ὡς εἰς ἰδέαν ἐκ τῶν προτέρων ἐπιδιωχθεῖσαν, ἀλλ' ὡς εἰς ἀποτέλεσμα, εἰς συνέπειαν ὀρθῆς καὶ γνησίας πρὸς τὸ καλὸν τάσεως, ἐξ ἑαυτῆς προϊοῦσαν, μηδεμίαν δὲ συμβολικότητα ἐπικαλουμένην. Τὸ μόνον συμβολικὸν στοιχεῖον, ὅπερ εὑρηται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πλαστικῇ ἢ προφορικῇ ἐκφράσει εἶναι ἡ μυθολογία. Ἀλλ' ἡ μυθολογία τῶν ἑλλήνων δὲν ἦτον εἰμὴ ἀνθρωπομορφισμὸς, ἀνυψῶν καὶ ἐξευγενίζων τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν μέχρι τοῦ ὑπερτάτου βαθμοῦ, εἰς ὃν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ χωρὶς ν' ἀπολέσῃ τὰ ἀληθῆ συστατικὰ αὐτοῦ. Ἡ κλασικὴ τέχνη ἦτοι ἔκφρασις χαρακτηρίζεται λοιπὸν ὡς τείνουσα ἐκ τοῦ πραγματικοῦ, ἤτοι τοῦ ἀληθοῦς, πρὸς τὸ ἰδανικὸν, ἤτοι τὸ ἀπόλυτον, ἄνευ συμβολισμοῦ καὶ διὰ μόνης τῆς ἰδέας τοῦ καλοῦ· εἶναι ἡ καθαρὰ τέχνη ζητοῦσα νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον διὰ τῶν ἁπλουστέρων καὶ ἀληθεστέρων μέσων. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ τελειότης αὐτῆς, ἡ καθολικότης τῶν τύπων αὐτῆς, οὐδὲν ἐχόντων τὸ σχετικὸν πρὸς τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα ἔθνος, τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τόπον, ἀξίων ἵνα λογίζωνται κανόνες καὶ γνώμονες τῆς ὀρθῆς αἰσθητικῆς κρίσεως. Πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀρχεγόνου ταύτης τέχνης παραβάλωμεν τὰς τῆς νεωτέρας. Ὁποία ὑπῆρξεν ἡ πρόοδος; Ὁ κατάλογος τῶν αἰσθητικῶν προϊόντων ηὔξησεν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους ἕως σήμερον. Ὁ ἄνθρωπος ἀνέπτυξε τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς μυρίας ὅσας διευθύνσεις, καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν προσκτηθεισῶν ἰδεῶν πολλαὶ χρησιμεύουσιν ὡς πηγαὶ ἠθικῆς καὶ καλαισθητικῆς ἡδονῆς. Ἀλλ' ὁποῖα τὰ μέσα ὧν ἡ τέχνη κάμνει χρείαν, διὰ τῶν ὁποίων προκαλεῖται ἡ ἡδονὴ αὕτη; Τὰ μέσα ταῦτά εἰσιν αὐτὰ ἐκεῖνα ἅπερ ἐγνώρισε καὶ ἡ ἀρχαιότης, πρόσκτησις νέων δὲν ἐγένετο. Αἱ ἰδέαι τὰς ὁποίας παριστῶσιν αὐτὰ δυνατὸν νὰ ὦσι νέαι, τὰ μέσα ὅμως οὐχί. Ἡ χριστιανικὴ τέχνη λ. χ. εἰς τὰ τελειότερα αὐτῆς ἔργα, ἢ εἶναι πάντῃ συμβολικὴ καὶ ὡς τοιαύτη διαφεύγει τὴν σφαῖραν τῶν καθαρῶς αἰσθητικῶν ἀντιλήψεων, ἢ ὑποβαστάζεται διὰ τῶν μέσων, ἅτινα παρέλαβεν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ἐὰν ἀπὸ γοτθικόν τινα ναὸν ἀφαιρέσῃ τις τὸν χριστιανικὸν συμβολισμὸν, ἐὰν λ. χ. θέσῃ τις αὐτὸν ἀσχέτως πρὸς τὴν θρησκείαν ὑπὸ τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν κατοίκου τινὸς τῶν Ἰνδιῶν ἢ τῆς Ἰαπωνίας, ἴσως οὐδεὶς καλαισθητικὸς λόγος θέλει πείσει αὐτὸν, ὅτι δέον νὰ προτιμηθῇ τῆς παγόδης ὁ γοτθικὸς ναός. Ἐὰν δὲ ἀπ' ἐναντίας καὶ ἀσχέτως πρὸς τὴν συμβολικὴν χριστιανικὴν ἰδέαν, ἀξιοθαύμαστοι λογίζωνται αἱ εἰκόνες τοῦ Ῥαφαήλου, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἰδέα, τὸ σύμβολον, ὑποβαστάζεται ἐνταῦθα δι' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τῆς κλασικῆς τέχνης. Οὕτως ἀκόμη, μεθ' ὅσα ἐρρέθησαν καὶ ἐγράφησαν περὶ τοῦ **Faust** τοῦ Γέτου, ἢ μᾶλλον, τοῦ **Hamlet** τοῦ Σεξπήρου, τοῦ ἀριστουργήματος τούτου τοῦ ῥωμαντισμοῦ, καθίσταται φανερὸν, ὅτι ἀφαιρουμένου τοῦ φιλοσοφικοῦ, ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ συμβολισμοῦ, ὅστις ὑπολανθάνει ἐν αὐτοῖς, τὰ μεγάλα ταῦτα ἔργα, τὰ ὁποῖα τόσας καὶ τόσας προσθαφαιρέσεις ἐπιδέχονται, εἶναι ἀδύνατον ἵνα ληφθῶσιν ὡς πρότυπα, ὡς τελειότης, ἥτις συνίσταται δι' αὐτοῦ τούτου μάλιστα, ὅτι δὲν ἐπιδέχεται οὔτε μείωσιν οὔτε αὔξησιν (1). Ἡ νεωτέρα τέχνη ὑπάρχει διὰ τοῦ συμβολισμοῦ· ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ διαφορὰ αὐτῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν, ἡ ὑπεροχὴ αὐτῆς ὡς ἠθικοῦ μέσου ἀλλὰ καὶ ἡ κατωτέρα θέσις αὐτῆς, ὡς αἰσθητικοῦ μέσου θεωρουμένης. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐννοήσαντες πολλοὶ τῶν μεγαλητέρων φιλοσόφων ποιητῶν τῆς Γερμανίας μετὰ τὰς ματαίας ἀποπείρας ἀναζωογονήσεως τῆς τέχνης, εἰς ἃς κατηναλώθη ὁ ἰδανισμὸς, ὁ ἄκρατος πραγματισμὸς καὶ ὁ μυστικισμὸς, θέτοντες οὗτοι τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μυθολογίᾳ, ἐγνωμάτευσαν τέλος, ὅτι ἄνευ τῆς ἐφευρέσεως νέας μυθολογίας ἀδύνατον ἦτον ν' ἀναζωογονηθῇ ἡ τέχνη, καὶ δὴ καὶ ἐπεχείρησαν νὰ διαπλάσωσι τοιοῦτό τι σύστημα (2). Ἡ ἐπι-

(1) «Καὶ τὰ μέρη συνεστάναι τῶν πραγμάτων οὕτως ὥστε μετατιθεμένου τινὸς μέρους ἢ ἀφαιρουμένου διαφρεσθαι καὶ κινεῖσθαι τὸ ὅλον. Ὃ γὰρ προσὸν ἢ μὴ προσὸν μηδὲν ποιεῖ ἐπίδηλον, οὐδὲ μόριον τοῦ ὅλου ἐστίν.» (Ἀριστ. Ποιητ. κεφ. 8).

(2) «Οἱ Ῥωμαντισταὶ» λέγει ὁ Lewes (Life and Works of Goethe. Leipzig, 1858. Τόμ. 6'. σελ. 189), «ἐκελέκευον τὰς ἐθνικὰς τάσεις ἀνακηρύττοντες, ὅτι μυθολογία καὶ ποίησις συμβολικὴ, légende καὶ τέχνη ἦσαν ἓν σύνολον ἀδιαχώριστον (Ὅρα F. Schlegel. Gespraeche ueber Poesie. p. 293), ἐξ οὗ δῆλον καθίστατο, ὅτι νέα τις θρησκεία ἢ τοὐλάχιστον νέα μυθολογία ἦτον ἀναποφεύκτως ἀναγκαία, τῆς κυριωτέρας ἐλλείψεως καὶ τοῦ πρωτίστου ἐλαττώματος πάσης νεωτέρας τέχνης ἐν τούτῳ συναγομένων, ὅτι αἱ τεχνῖται στεροῦνται μυθολογίας. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Fichte, ὁ Schelling καὶ ὁ Schleiermacher ἐβασανίζοντο διὰ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ δημιουργήσωσι νέαν μυθολογίαν καὶ νέαν θρησκείαν, ταχέως ἐγένετο φανερὸν, ὅτι μυθολογία τις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δημιουργηθῇ δι' ἑνὸς προγράμματος.»

χείρησις αὐτῶν ἀπέτυχε καὶ ἔδει ν' ἀποτύχῃ, διότι, μ' ὅλον ὅτι ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ μυθολογία ἐγένετο ὠφέλιμος εἰς τὴν ἀρχαίαν τέχνην ὑπάρχει ἀδιαφιλονείκητος, καθ' ὅσον ὅμως ἡ ὠφέλιμος αὕτη ἐπίρροὴ δὲν ἐξήρτητο εἰμὴ ἐκ τοῦ ἀνθρωπομορφικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος, ἓν τῶν δύω· ἢ ἡ νέα αὕτη μυθολογία ἔμελλε νὰ εἶναι ἀνθρωπομορφικὴ, καὶ ἐπαναληψις τῆς ἀρχαίας, ἢ χαίρειν ἐάσασα τὸν ἀνθρωπομορφισμὸν ἤθελε περιπέσει εἰς τὸν συμβολισμὸν, τὸν ὁποῖον ἐπρόκειτο ν' ἀποφύγῃ.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν ὅθεν ἐξέβημεν. Χάρις εἰς τὰς ἐρεύνας τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, χάρις ἰδίως εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ μεγάλου ἱστοριογράφου τῆς Ἀγγλίας Macaulay (1), εἴμεθα σήμερον βέβαιοι, ὅτι ἡ Ῥώμη ἔσχεν ἄλλοτε ὀρχηστικὴν ποίησιν (ballade) ἰσοδύναμον, κατὰ πάντα, πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν ἐκείνην, ὅθεν ἀπέῤῥευσαν οἱ ῥωμαντικοὶ συγγραφεῖς τῶν νεωτέρων ἐθνῶν. Ἡ ποίησις αὕτη δὲν ἐπηρεάζετο ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ἔργα καὶ τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις περισσότερον ἀφ' ὅ,τι τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὰ ποιήματα τοῦ μεσαιῶνος καὶ τὸ μέτρον αὐτῆς, πάντῃ ξένον πρὸς τὰ ὕστερον ἐπικρατήσαντα ἑλληνικὰ ἦτον ὁ παλαιὸς Σατούρνιος ῥυθμὸς βασιζόμενος κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸν προῳρικὸν τόνον. Ἀκολούθως ἐκ τῆς ἐθνικῆς ταύτης ποιήσεως ἐμορῥώθησαν ποιηταί, ὧν ὁ κορυφαῖος ἐγένετο ὁ Ναίβιος, ὅστις εἰς τὸ ἐπιτάφιον αὐτοῦ ἐπίγραμμα θρηνεῖ ὑπερηφάνως τὴν μετ' αὐτοῦ συναποθνήσκουσαν ὡς λέγει λατινικὴν γλῶσσαν, ποιηταὶ πρὸς οὓς συγκρινόμενοι ὁ Ἔννιος καὶ ὁ Κόϊντος Φάβιος ὁ λεγόμενος Πίκτωρ ἐλογίζοντο νεωτεριστᾶι, ποιηταὶ ἀληθῶς ἐθνικοί, vates οὐχὶ poetae οἵτινες δὲν ἐπεκαλοῦντο τὰς ἑλληνίδας Μούσας ἀλλὰ τὰς αὐσονήτιδας Καμένας (Camenas), δὲν ἐζήτουν τὴν καλλιέπειαν, nec dicti studiosi erant, ἀλλ' ἔψαλλον σκηνὰς ἐθνικὰς, ἀδιαφοροῦντες πρὸς τοὺς κλασικοὺς τύπους, ἀναμιγνύοντες τὰ διάφορα εἴδη τῶν ποιήσεων καὶ τοῦτο μόνον προτιθέμενοι νὰ συγκινῶσι τοὺς ἀκούοντας. Ἀλλ' ὁ στοιχειώδης οὗτος ῥωμαϊκὸς ῥωμαντισμὸς ἠδύνατο ἆρά γε ν' ἀναπτυχθῇ; Εἴδομεν ὅτι ὁ νεώτερος ῥωμαντισμὸς δὲν ὑποστηρίζεται εἰμὴ διὰ τοῦ συμβολισμοῦ, ἀλλ' ὁποῖόν τινα συμβολισμὸν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν οἱ Ῥωμαῖοι; Τὸ χρονικὸν διάστημα, ὅπερ τοὺς ἀπεχώριζεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς κλασικῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἦτο μικρὸν, ἰδέαι μεγάλαι δὲν εἶχον λάβει τὸν καιρὸν ν' ἀναπτυχθῶσιν ἐν τῷ κόσμῳ· ὁ ῥωμαντισμὸς δὲν ἦτο δυνατὸς οὕτως εἰπεῖν. Τὸ πραγματικὸν εἶδος τοῦτο ἐν ᾧ ὁ θυμὸς κρείσσων ἦν τοῦ βουλεύματος, τοῦ ὁποίου τὴν ἀπώλειαν ἐθρήνουν ὁ Κάτων καὶ ὁ Κικέρων, διετηρήθη ἐφ' ὅσον καὶ τὰ ἀρχαῖα ῥωμαϊκὰ ἤθη, αἱ ἀρχαῖαι ἀποκλειστικαὶ ἰδέαι, κατέπεσε δὲ, ὑψουμένων τῶν διανοιῶν καὶ ἐφαπλουμένων τῶν ἰδεῶν τοῦ γενικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ τέλος τὸ πρὶν πάμφυρτον ἐκεῖνο καὶ πάμμικτον ῥωμαντικὸν κρᾶμα ἐκρυσταλλίσθη ἐντὸς τῶν τύπων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος.

Ὅταν λοιπὸν παρατηρῶμεν μετ' ἐπισασίας τὴν ἱστορίαν τῶν τριῶν λαμπροτέρων ἐποχῶν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν (1), τῶν ἐποχῶν τοῦ Περικλέους, τοῦ Αὐγούστου, καὶ Λέοντος τοῦ Ι', βλέπομεν, ὅτι πρωτοτυπία ἀληθῶς δὲν ὑπάρχει εἰμὴ εἰς τὴν πρώτην, καὶ ὅτι αἱ δύω ἄλλαι ἔχουσι τοῦτο τὸ κοινὸν σημεῖον, ὅτι ἐδοξάσθησαν ἀμφότεραι διὰ τῆς πρὸς τὴν προηγουμένην ῥωμαντικὴν τέχνην ἐφαρμογῆς τῶν κλασικῶν ἀρχῶν. Βεβαίως ὁ ῥωμαϊκὸς ῥωμαντισμὸς ὑπῆρχεν ἀσθενέστερος τοῦ ἰταλικοῦ, καὶ ἑπομένως τὰ ἐξαγόμενα τῆς ῥωμαϊκῆς φιλολογίας παρέχουσι χαρακτῆρα ἀρχαϊκώτερον τῶν τῆς ἰταλικῆς. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι περίστασις ἐπουσιώδης. Τὸ σημαντικὸν εἶναι, ὅτι ἡ πορεία ἀμφοτέρων ὑπῆρξεν ἡ αὐτὴ, ἡ διὰ τῶν κλασικῶν τύπων ἀνακάθαρσις τῆς ῥωμαντικῆς ὕλης καὶ καθολίκευσις τοῦ μερικοῦ καλοῦ εἰς κοινὴν ἰδέαν, εἰς κοινὸν κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητος. Μόνοι οἱ Ἕλληνες ἔσχον συνταύτισιν ἐντελῆ μεταξὺ τοῦ ῥωμαντικοῦ ἤτοι τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ κλασικοῦ αὐτῶν εἴδους. Ὁ Ὅμηρος, ἢ μᾶλλον αἱ ὁμηρικαὶ ποιήσεις αὐτῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸν ῥωμαντικὸν κύκλον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὑπάρχουσιν ἐν ταὐτῷ πηγὴ πάσης κλασικῆς ἰδέας, καὶ ἡ περίστασις αὕτη προελθοῦσα, ὡς εἴπομεν, ἐκ τοῦ ἀνθρωπομορφικοῦ ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἐμόρφωσε φιλολογίαν πρωτότυπον καὶ μοναδικὴν, οὐχὶ μόνον εἰς τὸ παρελθὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Καὶ μήπως οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐγνώριζον τί θὰ εἰπεῖ πρωτοτυπία; μήπως δὲν εἶχον ἐνώπιον αὐτῶν ἐκτὸς τῶν ἰδίων τόσα καὶ τόσα μνημεῖα μαρτυροῦντα τὰς διαφόρους διευθύνσεις, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶχε δοκιμάσει νὰ προχωρήσῃ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ τόπους; Ἐγνώριζον οἱ Ῥωμαῖοι τὰς πυραμίδας καὶ τοὺς ὀβελίσκους τῆς μυστηριώδους γῆς τῶν Φαραώ, τὴν ἱερογλυφικὴν σοφίαν τῶν τοσούτων ἱερατικῶν γενεῶν τῆς Μέμφιδος, ἐγνώριζον τὰ ἀχανῆ βασίλεια τῶν Ἀσσυρίων, τὴν πολύπλοκον καὶ φασματώδη ἀρχιτεκτονικὴν καὶ φιλολογίαν τῶν ἀσιανῶν λαῶν, εἶχον ἀκούσει τοὺς ἱεροφάντας τοῦ μυστικισμοῦ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἶχον ἰδεῖ τὰς ἄνωθεν ἐμπνευσμένας βίβλους τῆς Παλαιστίνης, αἱ νίκαι τοῦ Καίσαρος τοῖς εἶχον ἀποκαλύψει τὰ μυστήρια τοῦ Δρυϊδισμοῦ, καὶ οἱ Ἱσπανοὶ τῆς Βαιτικῆς τοῖς παρεῖχον χρονικὰ ἐθνικὰ ἅτινα ἀνέτρεχον κατ' αὐτοὺς εἰς παρελθὸν ἓξ χιλιάδων χρόνων (1). Κατὰ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν ἀείποτε ἐξεγείρετο τὸ ἐθνικὸν φρόνημα. Πολλάκις ἀπεδιώχθησαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς Ῥώμης, καὶ τὸ τελευταῖον περὶ τὰ μέσα τοῦ Β'. αἰῶνος Π. Χ. ὡς ἐπικίνδυνοι σοφισταί (2). Ἀλλ' ὅτε ἦλθεν ἡ ὥρα ν' ἀναδειχθῇ καὶ ἡ Ῥώμη ἄλλο τι ἢ στρατόπεδον ὠργανισμένον πρὸς κατάκτησιν, μόνη ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἐρείλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν Ῥωμαίων, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα ἐθεώρησαν ὡς βάρβαρα, οὐχὶ διότι δὲν ἐνυπῆρχεν ἐν αὐτοῖς ἰδέα τις, ἀλλὰ διότι πᾶσα ἔννοια δὲν ἀντιστοιχεῖ καὶ πρὸς μίαν αἰσθητικὴν ἀντίληψιν, διότι τέλος δὲν ἱκανοποιεῖτο ἡ καθαρὰ αὐτῶν αἰσθητικὴ κρίσις. Σμικρύνει ἑπομένως τὴν ἀξίαν τῶν γραμμάτων πᾶς ὁ θέλων νὰ χαρακτηρίσῃ τοὺς ῥωμαίους ἀριστοτέχνας, ὡς ἁπλοῦς καὶ τυχαίους μαθητὰς καὶ ἀντιγραφεῖς τῶν Ἑλλήνων. Ὁ τοιοῦτος παραβλέπει, ὅτι ἐν τῇ πληθύϊ τῶν τύπων, τοὺς ὁποίους εὗρισκον εἴς τε τὰς βαρβαρικὰς καὶ τὰς ἐθνικὰς αὐτῶν παραδόσεις, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξήσκησαν ἐκλογὴν δεικνύουσαν, ὅτι εἶχον φθάσει εἰς μεγάλην τελειότητα κρίσεως, ἐκλογὴν τόσον ἐπιτυχῆ, ὥστε μ' ὅλον ὅτι οἱ εἰς ἡμᾶς περισωθέντες ἕλληνες συγγραφεῖς εἰσιν ὀλίγιστοι ἐκ πλείστων ὅσων, ἐν τούτοις οἱ ὀλίγιστοι οὗτοί εἰσιν οἱ μόνοι, τοὺς ὁποίους οἱ Ῥωμαῖοι ἐμιμήθησαν, ἀνακαθήραντες οὕτω τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ἀποῤῥίψαντες ἀπ' αὐτῆς ὅλα τὰ ἀνάξια ἐκεῖνα συγγράμματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἔβριθε τότε κατὰ δυστυχίαν. Ὅστις λέγει, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἁπλῶς ἐμιμήθησαν τοὺς Ἕλληνας, ὁ τοιοῦτος ὑποβιβάζει τὴν ἀξίαν τῶν γραμμάτων κατὰ τοῦτον μάλιστα τὸν λόγον, ὅτι δὲν θεωρεῖ τοὺς κλασικοὺς τύπους ὡς ἀπόλυτόν τι, ὡς κοινὸν κτῆμα τῆς φιλοκάλου ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἁπλῶς ὡς εὑρυές τι ἐπινόημα ἑνὸς ἔθνους, ὅπερ ὅσῳ εὐρυὲς καὶ ἂν ἦτο δὲν δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ῥύσιν νὰ χορηγήσῃ εὐρυΐαν καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη προωρισμένα ν' ἀνακαλύψωσι νέους τύπους, οἵτινες θὰ παραδώσουν εἰς λήθην τοὺς κλασικοὺς ἐκείνους. Τοιαῦται ἰδέαι εἰσὶ σφαλεραί. Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῶν γλωσσῶν ὑπῆρχε πρὸ χρόνων σύστημά τι, τὸ ὁποῖον διὰ τὴν μεταξὺ τῆς λατινικῆς καὶ ἑλληνικῆς γλώσσης παρατηρουμένην σχέσιν ἐσυμπέρανεν, ὅτι πᾶς φθόγγος λατινικὸς παράγεται ἔκ τινος ἑλληνικοῦ. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἀποκρούει τὸ ἀποκλειστικὸν τοῦτο σύστημα ἀποδεικνύουσα, ὅτι ἡ λατινικὴ ἐστὶν ἀδελφὴ τῆς ἑλληνικῆς, καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ παρήχθη ἡ λατινικὴ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μᾶλλον ἢ αὕτη ἐξ ἐκείνης. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς φιλολογίας. Οἱ Βιργίλιοι καὶ οἱ Κικέρωνες δὲν ἐθήτευσαν δουλικῶς παρὰ τῷ Ὁμήρῳ καὶ Δημοσθένει, ἀλλ' ὡς ἄνδρες μεγαλοφυεῖς ἐκαλλιέργησαν καὶ οὗτοι τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ καὶ μὲν ἐντὸς τῶν ἤδη ἐξευρημένων τύπων, ἀφ' οὗ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχωσιν ἄλλους, ἀλλ' ὅμως ἀνεξαρτήτως, οὕτως ὥστε τὸ ἔργον αὐτῶν νὰ μὴ συγχέηται μετὰ τοῦ τῶν πρὸ αὐτῶν. Ἐὰν οἱ Ἕλληνες ὡς πρωτότοκοι τῆς μεγαλοφυΐας εἰσῆλθον πρῶτοι εἰς τὸ Πάνθεον, οἱ Ῥωμαῖοι διότι τοὺς παρακολουθοῦσιν ἀποτελοῦσιν οὐχ ἧττον καὶ αὐτοὶ μέλη τῆς αὐτῆς ἀθανάτου χορείας. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου χαρακτηρίζεται λοιπὸν ὄχι, ὡς λέγεται

---

(1) Lays of ancient Rome. London, 1863. Ὅσα λέγομεν ἐνταῦθα περὶ τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς ποιήσεως ἐλήφθησαν κυρίως ἐκ τοῦ προλόγου αὐτοῦ. Τολμῶμεν δὲ νὰ εἴπωμεν, ὅτι καθόσον ἀφορᾷ τὸ αἰσθητικὸν μέρος τῶν ῥωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων ἐν γένει ὁ Κύριος Mommsen δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλὴς ὁδηγός. Αἱ περὶ ἑκάστων κρίσεις αὐτοῦ εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπόῤῥοιαι γενικῆς θεωρίας περὶ τῆς κατωτέρας θέσεως, ἣν κατέχει ἡ παλαιά τε καὶ νεωτέρα Ἰταλία ἐθνολογικῶς θεωρουμένη ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ποιήσει. «Μόνοι οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Γερμανοὶ,» λέγει (Roemische Geschichte. Τόμ. Ἀ. σελ. 212), κατέχουσι τὴν αὐθορμήτως καὶ ἀπροκλήτως ἀναβλύζουσαν πηγὴν τῶν ᾀσμάτων· ἐπὶ τῶν χλοερῶν πεδιάδων τῆς Ἰταλίας μόνον στάγγες τινὲς ἔπεσαν ἐκ τῆς χρυσῆς κόγχης τῶν Μουσῶν.»

(1) Δὲν λέγομέν τι περὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. ἐν Γαλλίᾳ, καὶ τῆς βασιλίσσης Ἄννης ἐν Ἀγγλίᾳ, μ' ὅλον ὅτι ἐπιφανεῖς συγγραφεῖς ἤνθησαν ἐπ' αὐτῶν μεταξὺ καὶ τῶν δύω τούτων ἐθνῶν (Blair. Lectures. Τόμ. Γ'. σελ. 26), διότι ἡ ἐποχὴ αὕτη παριστᾷ τὸ αὐτὸ φαινόμενον, ὅπερ καὶ ἡ τοῦ Λέοντος· τὴν ἀνάπτυξιν δηλονότι τῆς φιλολογίας νεωτέρων ἐθνῶν τῇ ὁδηγίᾳ τῶν κλασικῶν φιλολογιῶν. Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν πᾶν ἔθνος τελειοποιεῖν τὴν φιλολογίαν αὐτοῦ θὰ ἔχει καὶ τὸν ἴδιον χρυσοῦν αἰῶνα.

(1) «Οἱ Τουρδοῦλοι σοφώτατοι τῶν Ἰβήρων ἐξετάζονται καὶ γραμματικῇ χρῶνται καὶ τῆς παλαιᾶς μνήμης ἔχουσι συγγράμματα καὶ ποιήματα, καὶ νόμους ἐμμέτρους ἑξακισχιλίων ἐτῶν ὡς φασιν.» (Στράβ. Γ'. κεφ. Δ'. σελ. 139.) «Οὗτοι (λέγει ὁ ἡμέτερος Οἰκονόμος περὶ τῶν Ο'. Τόμ. Γ'. σελ. 772 β'.) φαίνονται ἀρθμοῦντες τότε τρέχουσαν τὴν ἕκτην χιλιετίαν ἀπὸ Κ. Κ κατὰ τὴν παρὰ τοῖς Ο'. μωσαϊκὴν χρονολογίαν, ἣν εἶχον ἐξ ἀρχαίας ἴσως παραδόσεως.» Ἔτεσι δ' ὅμως ταύτας τὰς 600) ἐτῶν ἀνάγουσιν εἰς 1500 μόνον. Ὅρα Duruy αὐτ. σελ. 10. Μήπως ὅμως ἀντὶ ἑ τῶν ἀναγνωστέον ἐν τῷ κειμένῳ ἑπτῶν;

(2) Ὅρα Max Müller. La science du langage. σελ. 10

καταχρηστικώτερον, διὰ τῆς μιμήσεως τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ, τοῦθ' ὅπερ πολὺ ἀκριβέστερον, διὰ τῆς ἐντελοῦς ἀναπτύξεως τῆς παρὰ Ῥωμαίοις αἰσθητικῆς κρίσεως, ἥτις ἔδει πάντας νὰ φέρῃ αὐτοὺς εἰς συνταύτισιν ἐὰν οὐχὶ τῶν ἰδεῶν, τοὐλάχιστον τῶν αἰσθημάτων πρὸς τὰ τῶν Ἑλλήνων.

Ἐνταῦθα ἕτερόν τι γενικώτερον συμπέρασμα προκύπτει οἱονεὶ ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἀφ' οὗ οἱ τύποι τοῦ καλοῦ δὲν εἶναι αὐθαίρετοι, δὲν εἶναι ἀνεξάντλητοι ὡς οἱ τοῦ ἀληθοῦς, ὅπερ δὲν ἔχει ὅρια ὡς οὐδ' αὐταὶ αἱ πρὸς ἄλληλα σχέσεις τῶν ὄντων αἵτινές εἰσιν ἄπειροι, ἀφ' οὗ τὸ καλὸν εἶναι ἀποτέλεσμα ὁρισμοῦ περιλαμβάνοντος τὸ αἴσθημα, τὸν συλλογισμὸν καὶ τὴν φαντασίαν προσηκόντως συγκεκραμένα, ὁρισμοῦ στενοῦ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὕστις ἐκκλίνῃ ἀποτυγχάνει, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ γράμματά εἰσιν ἡ γενικωτέρα ἔκφρασις τοῦ καλοῦ ἤτοι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ἄρα ταῦτα ἔχουσι καὶ ἄλλην ἀποστολὴν γενικωτέραν παρὰ τὴν τελειοποίησιν καὶ τὸν ἐξευγενισμὸν ἑνὸς ἑκάστου ἀτόμου ἰδίᾳ λαμβανομένου. Ἐὰν μία εἶναι ἡ ἑστία ἡ θερμαίνουσα τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ, ἄρα περὶ τὴν ἑστίαν ταύτην συσφίγγεται ἡ ἀνθρωπότης καὶ τὰ γράμματα χρησιμεύουσιν ὡς συνδετικὸν τῶν διαφόρων μελῶν αὐτῆς δι' ὅλης τῆς ποικιλίας τῶν χρόνων καὶ τῶν τόπων. Τὴν γῆν ὅλην ὁ βραχίων τοῦ ἀνθρώπου ἀλλοιώνει. Πᾶς αἰὼν, πᾶσα ἡμέρα φέρει προσθήκην τινὰ εἰς τὴν πεῖραν τῶν ἀνθρώπων καὶ αὐξάνει τὸ κοινὸν κληροδότημα τῶν προσκτήτων ἀληθειῶν. Ἤδη αἱ λεπτομέρειαι τοῦ βίου τῆς ἀρχαιότητος μᾶς διαφεύγουσι καὶ εἰς τὰ ὑλικώτερα ἀκόμη. Τί ἔσται λοιπὸν μετά τινας ἐτῶν περιόδους; Ὅταν ὅλα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ διανοητικοῦ καὶ τοῦ αἰσθηματικοῦ κόσμου μετατραπῶσι, τί κοινὸν ἔσται μεταξὺ τῶν πρὶν καὶ τῶν ἔπειτα; τί θέλει ἐμποδίσει νὰ φθάσῃ ἡμέρα, ὅτε αἱ παρελθοῦσαι γενεαὶ δὲν θὰ παρίστανται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαιολόγου εἰμὴ ὡς ἁπλᾶ ἐπινοήματα τῆς φαντασίας, ὡσὰν ἐπρόκειτο περὶ σεληνοβίων τινῶν, μία ἡμέρα, ὅτε σβεσθέντος παντὸς ἱστορικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, θέλει διακοπεῖ τὸ αἴσθημα τῆς ἀλληλουχίας τῆς ἀνθρωπότητος; Διὰ νὰ μὴ περιέλθωμεν ἕως αὐτοῦ ἀνάγκη ἑνὸς μονίμου στοιχείου συνδυαζομένου μετὰ τῆς φυσικῆς πρὸς τὴν πρόοδον τάσεως τῆς διανοίας, στοιχείου ἑπομένως ὁποῖον δὲν δύναται νὰ εὑρεθῇ, εἰμὴ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς αἰσθητικότητος. Αἱ καλαὶ τέχναι, τὰ γράμματά εἰσιν ἡ χρυσῆ ἄλυσσος ἡ συνδέουσα τοὺς αἰῶνας διὰ τοῦ αἰσθήματος, πηγὴ δὲ τῶν γραμμάτων λογιστέα ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία, ἐξ ἧς ταῦτα ἀπέρρευσαν εἰς τὸν ἅπανταχοῦ κόσμον.

Ὑπῆρξε καὶ ἄλλη ἐποχὴ μετὰ τὸν Αὔγουστον, καθ' ἣν αἱ ἑλληνικαὶ ἰδέαι κατεκράτησαν τοῦ κόσμου! Ἐπὶ τῶν λαμπρῶν χρόνων τοῦ ἀραβικοῦ καλιφάτου, ἀπὸ Βαβυλῶνος μέχρι Κορδούης, καὶ ἀπὸ τοῦ Βόλγα μέχρι τοῦ Νείλου, ἐδυνάστευσε τυραννικῶς ὁ Ἀριστοτέλης. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ὠφέλησε τὸν πολιτισμόν. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος τοῦ Σταγειρίτου καθ' ὃ διδασκάλου τῆς ἐπιστήμης δὲν ὑπῆρξε μόνιμος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ τοιοῦτος. Ἔκτοτε προώδευσαν αἱ ἐπιστῆμαι. Καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν Καλιφῶν ἐπαινετὴ πάντως, δὲν εἶναι τὴν σήμερον ἀντικείμενον μελέτης, εἰμὴ διὰ τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος ἱστορικούς, δὲν μᾶς ἐνθουσιᾷ, καὶ τοῦτο διότι ἡ ἐποχὴ ἐκείνη συνδέεται πρὸς τὴν ἀρχαιότητα καὶ συνδέεται μεθ' ἡμῶν διὰ τῆς διανοίας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ διὰ τοῦ αἰσθήματος ὡς ἡ τοῦ Αὐγούστου (1).

Ἀλλ' εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην, ὡς νὰ μὴ ἐξήρκει ἡ ἐκ τῶν γραμμάτων δόξα, συνέπεσε θείᾳ οἰκονομίᾳ καὶ ἕτερον πολλῷ μεῖζον. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐκηρύχθη ἐν Παλαιστίνῃ ὁ λόγος τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης.

Δικαιούμεθα λοιπὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου ἔμεινε καὶ θέλει μείνει μοναδικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐπ' αὐτῆς ἐξευρέθη μεταξὺ τῶν λαῶν, οἵτινες συνῆλθον εἰς ἓν ὑπὸ τὸ ῥωμαϊκὸν σκῆπτρον, ὁ κοινὸς σύνδεσμος τῶν συνειδήσεων καὶ τῶν αἰσθημάτων, τότε καθιερώθη ἡ θρησκεία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ καὶ οὕτως, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, κατεβλήθησαν οἱ δύω ἀδιάσειστοι θεμέλιοι ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐπιστημονικὴ διάνοια τῶν ἀνθρώπων ἐγείρει ὁλονὲν τὸ μέγα οἰκοδόμημα τοῦ πολιτισμοῦ.

Τοιοῦτοί τινες ἦσαν οἱ λόγοι, δι' οὓς ἡ μελέτη τῶν τοιούτων ἐποχῶν, ὡς ἔλεγον ἀρχόμενος, Κύριοι, ἐξευγενίζει καὶ ἀνυψοῖ τὴν περὶ τὰ γράμματα ἀνασχόλησιν, δεικνύει τὴν ἔκτασιν ἧς εἶσιν ἐπιδεκτικὰ, τὴν ὠφέλειαν τὴν ὁποίαν ὑπόσχονται, πείθει καὶ αὐτοὺς τοὺς δυσκολωτέρους, ὅτι ἡ περὶ τὴν ἡμετέραν ἐθνικὴν φιλολογίαν σοβαρὰ ἐπιστασία δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀδυναμίας ἢ τυφλῆς συνηθείας, ἀλλὰ συνέπεια πεποιθήσεων πεφωτισμένων, διὰ πᾶν ἔθνος προτιθέμενον τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν, ἐνισχύει ἕκαστον εἰς τὰς ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου συμπαθείας αὐτοῦ, καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἐπιείκειαν, μεθ' ἧς, Κύριοι, ἠξιώσατε νὰ μὲ ἀκροασθῆτε καὶ δι' ἣν σᾶς εὐχαριστῶ ἐξ ὅλης καρδίας.

(1) Εἶναι ἀμφίβολον ἂν αἱ εἰς τὸ ἀραβικὸν μεταφράσεις τῶν ἑλλήνων συγγραφέων ἐγένοντο παρὰ Ἀράβων γινωσκόντων τὴν ἑλληνικὴν ἢ ἐκ τῆς συριακῆς γλώσσης εἰς ἣν εἶχον πρότερον μεταφρασθῆ οἱ συγγραφεῖς οὗτοι παρὰ Σύρων. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ὡς λέγει ὁ Renan (Hist. des langues sémitiques T.I. p. 333. Paris, 1855.), les Arabes ne connurent jamais la Grèce que par des ouvrages de science et de philosophie. Les écrits de littérature, d' histoire, de grammaire, leur restèrent étrangers. Ὁ περὶ τῆς εἰς τὸ ἀραβικὸν μεταφράσεως τοῦ Ὁμήρου λόγος θεωρεῖται καὶ δικαίως ὡς μῦθος. Ὄρ. Wenrich. De auctorum græcorum versionibus. Lipsiæ, 1842. p. 73.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ΡΗ'. ΡΙΑ'. καὶ ΡΚΒ'. Συνεδριάσει.

Ὁμολογῶ, Κύριοι, ὅτι διὰ πολὺν χρόνον δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐννοήσω πολλὰ συμβεβηκότα τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, ἰδίως δὲ τῆς ἁλώσεως. Ἡ δυσχογνωμία τῶν πλειοτέρων ἱστορικῶν, καὶ ἡ ἀσάφεια τινῶν Βυζαντινῶν, ἱστορούντων συμβάντα γνωστὰ εἰς τοὺς τότε ζῶντας συμπολίτας των, ἐπέφερον τὴν σύγχυσιν ταύτην (1). Ὅσον προβαίνομεν εἰς μελέτην τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, θέλω προσπαθήσει νὰ ἐπανορθώσω ἡμαρτημένας γνώμας ἡμετέρων τε καὶ ἀλλογενῶν ἱστορικῶν προερχομένας κυρίως ἀπὸ τὴν μέχρι τοῦδε ἀτελῆ μελέτην τῶν χερσαίων προμαχώνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Καθ' ὅλον τὸ πρόσωπον τῶν τειχῶν τούτων συνηθροίσθη ὁ πολυπληθὴς στρατὸς τοῦ Σουλτάνου. Ἐδῶ κυρίως συνεμάχοντο οἱ Βυζαντινοὶ μετὰ τῶν ξένων ἐπικούρων, καὶ ἐδῶ πρὸ τῆς ἁλώσεως κατεσκήνωσαν οἱ φράγκοι Σταυροφόροι, ἐκπληττόμενοι ἀπὸ τὸ μέγεθος τῶν τειχῶν καὶ πύργων. Τὰ χερσαῖα τείχη εἶναι σήμερον ἡ κυρία σπουδὴ τῶν ἱστορικῶν, ἐδῶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλανώμεθα ζητοῦντες τῶν Βυζαντινῶν τὰ ἱστορήματα νὰ σαφηνίσωμεν.

Ἐπόθησα πρὸ πολλοῦ δι' ἐπιμελοῦς τῶν χερσαίων τειχῶν περισκοπήσεως, νὰ σαφηνίσω τὴν ἱστορίαν τῆς τελευταίας ἁλώσεως. Ἂν εἰς τὴν μελέτην ταύτην δὲν συμμερίζομαι πολλῶν συγχρόνων ἰδέας, σέβομαι τὰ μέγιστα τοὺς πόνους τῶν τὰ τοιαῦτα συγγραψάντων. Οὐδεὶς πλέον ἐμοῦ θαυμάζει τὴν βαθύνοιαν τοῦ περιωνύμου γερμανοῦ **von Hammer**, τὴν ἀφέλειαν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου, τὴν πολυμάθειαν τοῦ Κ. Σκ. Βυζαντίου καὶ τὴν φιλοπονίαν τοῦ Κ. **Mordtmann**.

Πολλάκις ὁδεύων παρὰ τὰ χερσαῖα τείχη τῆς πόλεως ἡμῶν ἀνεζήτουν μετὰ ζήλου τοὺς πύργους καὶ τὰς πύλας, τὰς τοσάκις ἀναφερομένας κατὰ τὴν τελευταίαν ἅλωσιν. Ἀνὰ πᾶσαν νέαν ἀνάγνωσιν συγχρόνων ἱστορικῶν πλειότερον ἐσκοτιζόμην. Τὰς ἀμφιβολίας μου ταύτας διηγούμενος θέλω προσπαθήσει, μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν τειχῶν, νὰ καταδείξω ἑκάστης πύλης τὴν ἀληθῆ θέσιν καὶ οὕτω νὰ σαφηνίσω τῆς πολυημέρου ἁλώσεως τὰ συμβάντα. Ὁ περιγράφων τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁμοιάζει σταχυολόγον, συνάζοντα ὅ,τι παρέλειψαν οἱ προπορευόμενοι, καὶ πάλιν πολλὰ ἐγκαταλείποντα εἰς ἄλλους μεταγενεστέρους.

Εἰς τὴν μελέτην τῶν πατρίων τόπων ὑπὸ πολλῶν ἡμῶν ἠμελημένων, ἀνεπόλουν τοὺς λόγους τοῦ μεταφράσαντος τὸ περὶ ἁλώσεως πόνημα τοῦ **K. Mordtmann**, ἐλλογίμου Κυρίου **A.** Βαφειάδου· «Μετὰ θλίψεως ἐνδομύχου ἀναμιμνησκόμεθα τὴν ὥραν ταύτην τῶν σχολιακῶν καὶ γυμνασιακῶν ἡμῶν σπουδῶν· διότι ἐνῷ λεπτομερέστατα καὶ ἐπὶ πλεῖστον χρόνον ἐδιδασκόμεθα τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἔν τε τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις, ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ καὶ ἀβρόχοις ποσὶ διηρχόμεθα ὅλην τὴν ὑπερχιλιετῆ ταύτην ἐποχὴν τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος· εὐχόμεθα δὲ ἀπὸ καρδίας νὰ διορθώσωσιν οἱ διδάσκαλοι ἡμῶν τὴν ἔλλειψιν ταύτην, συγγράφοντες καὶ διδάσκοντες τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, καὶ συνεχῆ καὶ πλήρη (1).» Χρηστοῦ πολίτου χρηστότατοι λόγοι!

Ταῦτα προλέγω, διότι πολλὰ περὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν ἀφηγοῦμαι εἰς τὴν μελέτην ταύτην, ἀφορῶσαν κυρίως τὴν διασάφησιν τῆς ἁλώσεως.

Τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου ἐκτίσθησαν, ὅπως σήμερον φαίνονται, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β'. περὶ τὸ 413 Μ. Χ. ἐπιστατοῦντος Ἀνθεμίου, ἐπάρχου τοῦ Πραιτωρίου (2). Μετὰ 36 ἔτη καταπεσόντα

(1) «Οἱ τὰ τῆς Βασιλευούσης ταύτης, ἕκαστος κατὰ τὴν ἀρέσκειαν αὐτοῦ, σκιαγραφήσαντες, δὲν ἔλαβον πρόνοιαν περὶ μελλόντων· διὸ καὶ τὰ Πάτρια αὐτῶν ἀποτείνονται πρὸς πληροφορίαν τῶν τότε πολιτῶν, οἵτινες ἔβλεπον μὲν τὰ ὑφιστάμενα καὶ ἐγίνωσκον τὰς ὁδοὺς καὶ θέσεις τῆς πόλεως, ἀλλ' ἠγνόουν ἐξ ἀμαθείας (ἐκτὸς τῶν πεπαιδευμένων) τὰς ἀρχὰς τῶν ὧν ἔβλεπον (Κωνσταντίου Πατριάρχου Κωνσταντινιάς. σελ. 29).»

(1) Σελ. 20 σημ.

(2) Σκ. Βυζαντίου. Ἡ Κωνσταντινούπολις. Τόμ. Α. σελ. 101. «Κτίσμα τοῦ μικροῦ Θεοδοσίου τὰ τείχη.» Κωδινὸς, ἔκδ. Βόννης σελ. 26.

ἐκ σεισμοῦ, ἀνήγειρεν ἐκ νέου ὁ ἴδιος αὐτοκράτωρ, ἐπιστατοῦντος Κύρου τοῦ Φλώρου (1). Ἐπιγραφὴ σωζομένη ἐπὶ τῆς Μελανθησίας ἢ Νέας Πύλης (μεβλεβῆ-χανὲ-καπουσοῦ), τὴν ὁποίαν ἀκολούθως θέλω ἀναφέρει, μαρτυρεῖ, ὅτι ταῦτα ἀνηγέρθησαν ἢ μᾶλλον ἐπεσκευάσθησαν εἰς χρόνον ὀλιγώτερον τῶν δύω μηνῶν (2). Ταῦτα τὰ τείχη, τὰ ὁποῖα ἐκάλουν οἱ Βυζαντινοὶ τείχη Θεοδοσιακὰ καὶ τεῖχος Θεοδοσιακὸν (3), δὲν ἐμπεριέκλειον κατ' ἀρχὰς τὸ ἐπταπύργιον τῆς Προποντίδος οὐδὲ τὸ λεγόμενον Ἑβδόμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐκκλησία καὶ τὰ παλάτια τῶν Βλαχερνῶν πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ἐξετείνοντο δὲ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀνεγέρσεώς των, ἀπ ὁτὰ Κύρου ἢ Τριβουνάλιον τοῦ Ἑβδόμου (νῦν Τεκὶρ-σεράϊ) μέχρι τῶν παραλίων τειχῶν τοῦ Κερατίου κόλπου.

Φρονῶ, ὅτι συνείχοντο μετὰ τῶν παραλίων τειχῶν πλησίον τῆς νῦν κλειστῆς πύλης, τῆς λεγομένης ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν Πύλη τοῦ Κυνηγοῦ, εὑρισκομένης μεταξὺ τῆς σημερινῆς πύλης τοῦ Μπαλατᾶ καὶ τῆς Ἐϐὰν-σεράϊ-καπουσοῦ, πλησίον τῆς γωνίας τῶν παραλίων τειχῶν. Ἡ κλειστὴ αὕτη πύλη, ἔχουσα πρὸς δεξιὰν αὐτῆς ἐντετειχισμένον ἀνάγλυφον ἀπεικόνισμα τῆς Νίκης, κρατούσης κλάδον φοίνικος εἰς τὴν ἀριστερὰν τῆς χεῖρα καὶ ὄχι, καθὼς λέγει ὁ Κύριος Βυζάντιος (4), τοῦ Μιχαὴλ ἀρχιστρατήγου, πρὸ πολλοῦ ἀπετειχίσθη. Ἐκ ταύτης ἐξήρχοντο τὰ βασιλικὰ κυνηγέσια τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ἐπομένως ἦτον ἡ τελευταία πύλη πρὸς τὴν πεδιάδα, τὴν λεγομένην Κοσμίδιον, ὅπου σήμερον τὸ Ἐγιοὺμπ καὶ τὰ προάστειά του.

Μετὰ 200 περίπου ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος, πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, περιέκλεισε πάντα τὰ μέρη ταῦτα διὰ νέου τείχους, καλουμένου ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν Μονότειχος ἢ Καστέλλιον τῶν Βλαχερνῶν (5). Κατὰ τὸ Ἀλεξανδρινὸν Χρονικὸν (6) ἐκτίσθη τὸ τεῖχος τοῦτο τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῶν Ἀβάρων.

(1) «Κῦρος ἔπαρχος τῆς πόλεως, ἀνὴρ σοφώτατος καὶ ἱκανός, ἔκτισε τὰ τείχη τῆς πόλεως, ὅπερ ἐξέπληξε τὸν θεμον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ τάχος τῆς τοῦ τείχους κτίσεως.» Λέοντος Γραμ. Χρον. σελ. 108 καὶ 110.

(2) Περὶ τῆς ἐπισκευῆς ταύτης ἴδε τὰς σημειώσεις τῆς ἐπιγραφῆς 14ης.

(3) Πρϐ. ἐπιγραφὴν 20ὴν.

(4) Ενῦ ἄνωθι Τόμ. Α. σελ. 382.

(5) Ἰωάν. Καντακουζηνοῦ Ἱστορ Βιϐ. Α. σελ. 40.

(6) Σελ. 726.

Ὅλον τὸ μέρος τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ἡρακλείου ἔμεινεν ἐντὸς τῶν τειχῶν ἢ μᾶλλον ὄπισθεν τοῦ νέου τείχους, κατηδαφίσθη ὡς ἄχρηστον. Ἴχνος αὐτοῦ δὲν ἀναραίνεται σήμερον ἐντὸς τῆς πόλεως, οὐδ' ἠδυνήθην ποτὲ εἰς τὰ παράλια τείχη τοῦ Κερατίου κόλπου ν' ἀνεύρω γνώρισμα αὐτοῦ, μ' ὅλον ὅτι πολλάκις ἐπεσκέρθην ὅλα τὰ μέρη τοῦ ἔσω τείχους πλησίον τῆς πύλης τοῦ Κυνηγοῦ. Ὀλίγον πρὸς νότον τῆς πυλίδος τῶν Ἀσωμάτων, πλησίον τοῦ Τεκὶρ-σεράϊ, ὅπου τὸ Ἡράκλειον τεῖχος συνέχεται μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ, δύναται ἕκαστος ν' ἀναϐῇ ἐπὶ τῆς γωνίας τοῦ τείχους, καὶ νὰ ἐννοήσῃ τὴν προφανῆ συνέχειαν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους ἐντὸς τῆς πόλεως (1).

Μετὰ παρέλευσιν διακοσίων περίπου χρόνων ἄλλος αὐτοκράτωρ, Λέων ὁ Ἀρμένιος, αὐτοκρατορήσας ἀπὸ τοῦ 813 μέχρι τοῦ 820, ἀνήγειρε κατὰ πρόσωπον τοῦ Ἡρακλείου τείχους ἕτερον τεῖχος, χωρὶς νὰ κατεδαφίσῃ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ ἔκτασις τοῦ τείχους τούτου ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν εἶναι περίπου ἑκατὸν μέτρων.

Τὰ τείχη λοιπὸν τὰ χερσαῖα εἶναι ἔργον τριῶν αὐτοκρατόρων. Ἐξαιρουμένου τοῦ μικροῦ, τοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ἀνεγερθέντος καὶ σπανίως ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἀναφερομένου, τὰ ἕτερα χρήζουσιν ἰδιαιτέρας μελέτης, διότι ἀμφοτέρων ἡ τειχοδομία διαφέρει.

Πρὸς σαφεστέραν μελέτην τῶν χερσαίων τούτων προμαχώνων καλῶ τὰ τείχη τοῦ Θεοδοσίου,

Τεῖχος Θεοδοσιακόν,

τὰ τοῦ Ἡρακλείου,

Τεῖχος Ἡράκλειον.

τὰ τοῦ Λέοντος,

Τεῖχος Λεόντιον.

Τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως χερσαῖά τε καὶ θαλάσσια, πεσόντα ὑπὸ σεισμοῦ τῷ 740 Μ. Χ. πρῶτος ἀνεκαίνισε Λέων ὁ Ἴσαυρος. Λέγει περὶ τούτου Λέων ὁ Γραμματικὸς (2)· «Καὶ σεισμὸς μέγας ἐγένετο ὥστε πτωθῆναι τὰ χερσαῖα τείχη τῆς πόλεως, εἰδὼς δὲ ὁ βασιλεὺς τὰ τείχη πτωθέντα διελάλησε λέγων ὅτι «Ὑμεῖς οἱ τῆς πόλεως ἀδυνατεῖτε τὰ τείχη κτίσαι, ἀλλὰ προσετάξαμεν τοῖς διοικηταῖς εἰς τὸν κανόνα ἀπαιτῆσαι »κατὰ νόμισμα μιλιαρίσιον ἓν καὶ λαμϐάνειν αὐτὸ »τὴν βασιλείαν καὶ κτίζειν τὸ τεῖχος (3).»

(1) Ἡ θέσις αὕτη εἶναι ὄπισθεν τοῦ ἑβραϊκοῦ ὑελευργείου.

(2) Σελ. 180.

(3) Πρϐ. Κωδινὸν σελ. 72.

Μετὰ τὸν Λέοντα τὸν Ἴσαυρον μνημονεύουσιν οἱ ἱστορικοὶ τὸν Θεόφιλον αὐτοκρατορήσαντα ἀπὸ τοῦ 829 μέχρι τοῦ 842. Ἀληθῆ εἶναι τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ, «ὅτι καὶ νῦν ἴσανται τὴν »ἐκείνου προσηγορίαν ἐν γράμμασιν ἔχοντα.» Ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Μπαλατᾶ μέχρι τῆς ἄκρας τῶν Βλαχερνῶν ὅλοι σχεδὸν οἱ πύργοι φέρουσιν ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου τὴν ἀνάγλυφον ἐπιγραφήν· «Πύργος Θεοφίλου ἐν Χριστῷ Αὐτοκράτορος.» Εἷς τινας πύργους κόμματα τῆς ἐπιγραφομένης πλακὸς ἀνεστραμμένα τεκμαίρουσι τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ πύργου καὶ τὴν ἀμάθειαν τοῦ τειχοδόμου.

Οὐδενὸς ἄλλου αὐτοκράτορος ὄνομα ἐπεγράφη τοσάκις ἐπὶ τῶν πύργων, κατ' ἐξοχὴν τῶν θαλασσίων. Σπανιώτατα ἀναφαίνεται τὸ ὄνομα τοῦ φιλοκάλου τούτου αὐτοκράτορος ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν, τὰ ὁποῖα μακρὰν τοῦ θαλασσίου ἀέρος τοῦ καταϐιϐρώσκοντος τὰ κτίρια καὶ ἕνεκα τῆς πλειοτέρας αὐτῶν ἐρυμνότητος χρήζουσιν ὀλιγωτέρας ἀνακαινίσεως (1). Ταῦτα τὰ τείχη ὁ Θεόφιλος ὄχι μόνον ἀνεκαίνισεν ἀλλὰ καὶ ὑπερύψωσε διὰ τὸν φόϐον τῶν ὁσημέραι ἐπαπειλούντων ἐχθρῶν. Λέγει περὶ τούτου ὁ μετὰ Θεοφάνην γράψας· « Τείχη τε γὰρ τὰ χθαμαλώτερα ἐκ βάθρων ἀναδειμάμενος, τὸ ὑπὲρ ὥσπερ ἀποξύσας καὶ πρὸς ὕψος μετὰ κάλλους ἀπάρας ἄϐατα πάντῃ πεποίηκε τοῖς ἐχθροῖς, ἃ καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν τούτου προσηγορίαν ἐμφαίνουσιν ἐγγεγραμμένην ἔχοντα ἐν αὐτοῖς (2). »

Μέχρι τῆς τελευταίας ἁλώσεως τὰ τείχη ταῦτα, ποτὲ μὲν σχιζόμενα, ποτὲ δὲ καταπίπτοντα, ἀνεκαίνιζον οἱ αὐτοκράτορες (3). Θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐπιγραφῶν, ὅτι ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἁλώσεως μεγάλως ἐρρόντισε τὴν ἀνακαίνισιν τῶν χερσαίων τειχῶν ὁ προθύστερος αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος.

Ταύτην τὴν σύντομον περιγραφὴν τῆς ἀνεγέρσεως τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δύνανται πάντες ν' ἀναπληρώσωσι διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν σορῶν συγγραμμάτων τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου καὶ τοῦ Κ. Σκαρλάτου Βυζαντίου.

Ματαίως ζητεῖ ὁ ἀρχαιοδίφης εἰς τὰ συγγράμματα τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν τὸ εὑρινὲς τῶν σημερινῶν χωρογράφων. Γράφοντες διὰ τοὺς συμπολίτας αὐτῶν ἀναφέρουσι κτίρια ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου μνημονευόμενα, συγχέουσι τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ νέα, σπανίως μνημονεύουσι τὸ ὕψος, τὸ εὖρος ἢ τὴν θέσιν τοῦ κτιρίου. Ἐξυμνοῦσιν ὡς κτίτορας τοὺς ἀνακαινίσαντας τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας, καὶ σκοτίζουσιν οὕτω τὴν τοπογραφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ ἡμέτεροι, πλειότερον τῶν ἀλλοδαπῶν, μετὰ ζήλου ἐμόχθησαν ἵνα διασαφήσωσι τὴν χωρογραφίαν τῆς μεγαλουπόλεως ταύτης ἐκ τῶν ἀσυρράπτων διηγημάτων τῶν βυζαντινῶν ἱστοριογράφων. Παράδειγμα ἔστω τὸ περὶ κτισμάτων τῆς Πόλεως πόνημα τοῦ Γεωργίου Κωδινοῦ, ὅπου φύρδην καὶ ἀναμὶξ διηγεῖται ἀληθῆ καὶ μυθώδη, θεῖα καὶ τεράστια, πρὸς ἀληθῆ ἀποπλάνησιν τῶν μεταγενεστέρων.

Ταῦτα λέγω διὰ τοὺς μελετῶντας ἢ μέλλοντας νὰ μελετήσωσι τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος, καλούμενον τεῖχη χερσαῖα, τεῖχη πρὸς δυσμὰς καὶ τῆς δύσεως, καὶ κάστρον μέγα, ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου (1), ἔχει μῆκος μέτ. γαλ. 49,50 περίπου· σύγκειται δὲ ἐκ δύω τειχῶν μετὰ 118 μεγίστων πύργων καὶ πλατείας τάφρου· εἶναι δὲ διπλοῦν καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ. Φρονῶ, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀνεγέρσεώς του ἦτο διπλοῦν, διότι τὸ μετέπειτα ἀνεγερθὲν Ἡράκλειον ὠνομάσθη Μονότειχος πρὸς διαστολὴν αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις, ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἀνεγειράντων αὐτὸ τειχοδόμων Ἀνθεμίου καὶ Κύρου, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Νεωτέρου, μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, οὐδεμία μνεία γίνεται ἄλλου ἀνεγερθέντος παραπλησίου καὶ παρακειμένου τείχους. Αὕτη εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ Κ. Σκ. Βυζαντίου, ὅστις ἀναφέρει (2) τὸν Παχυμέρην καὶ ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Βαλδουίνου μαρτυροῦντος, ὅτι ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῆς Πόλεως (1204) τὰ τείχη ἦσαν διπλᾶ.

Τὸ μὲν πρὸς τὴν πόλιν καλεῖται ἔσω τεῖχος ἢ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς Μέγα Τεῖχος. Τὸ δὲ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἢ πρὸς τὴν πεδιάδα, ἔξω τεῖχος. Ταύτας τὰς ὀνομασίας καλὸν εἶναι νὰ φυλάττωμεν κατὰ νοῦν εἰς τὴν μελέτην ταύτην. Τὰ δύω τείχη ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων μέτρα γαλλικὰ 17,80. Ὅλον τὸν μεταξὺ τῶν δύω τούτων τειχῶν ἐπιμήκη χῶρον ἐκάλουν οἱ Βυζαντινοὶ περίϐολον ἢ περι-

(1) «Τοσοῦτον δὲ μεγαλεπρεπὴς ϐασιλεὺς ὁ Θεόφιλος ἦν, »ὥστε καὶ ϑαυμαστά τινα φιλοτεχνήσασθαι ἔργανα.» Μ. Γλυκᾶ σελ. 537.

(2) Theophanis Continuati. σ. 94—95.— Συμεὼν Μαγίστρου ἐν τοῖς Μετὰ Θεοφάνην. σελ. 627—Γενεσίου σελ. 75. «Τούτοις (τοῖς τείχεσι) κα»θὼς γραφὴν τοῦ ϐάθους ὀνόματος.»

(3) «Ὁ δὲ ϐασιλεὺς τῶν τε τειχέων τῆς Κωνσταντινου»πόλεως ἐπεμελήϑη μέρεσι πολλοῖς» Ι. Κιννάμου σ. 274.

(1) Νῦν Τεκὶρ-σεράϊ.

(2) Τόμ. Α'. σελ. 103.

βόλειον. (1). Ἀπέχει δὲ πάλιν ἡ τάφρος ἀπὸ τοῦ ἔξω τείχους μέτρα 17, 20. Τούτου τοῦ δευτέρου χώρου, μεταξὺ τοῦ ἔξω τείχους καὶ τῆς τάφρου, ὄνομα ἴδιον δὲν ἀπήντησα εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ὅθεν καλῶ αὐτὸν προτείχιον. Ἐρρουρεῖτο τὸ προτείχιον ὑπὸ τοῦ ἔσω τείχους ἡ πτερυξ τῆς τάφρου ἔχοντος ὕψος ἀνδρώπηκες, μ' ἐπάλξεις ὀδοντωτὰς, σωζομένας εἰσέτι εἰς πάμπολλα μέρη, κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας καὶ πέραν τῆς σημερινῆς πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων. Οἱ μαχηταὶ ἐδῶ ἐμάχοντο ἱστάμενοι ἐπὶ τῆς γῆς, διότι οὐδένα πύργον ἢ ὀχύρωμα ἄλλο ἀνήγειραν οἱ Βυζαντινοὶ ἐντὸς τοῦ προτειχίου. Τὴν τάφρον, τὴν ὁποίαν ὁ Φραντζῆς καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς πολλάκις καλοῦσιν ὄρυγμα, καὶ ὁ Κανανὸς σοῦδαν (2), ἐθεώρουν οἱ Βυζαντινοὶ ἀνυπέρβλητον πρόσκομμα εἰς τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν. Ὡς ἔργον χαμαιζηλον καὶ ταπεινὸν, παρημελήθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, ἐκπληττομένων διὰ τὸ ὕψος καὶ μέγεθος τῶν μετεώρων προμαχώνων. Τοιαύτη ὅμως δὲν ἦτον ἡ πρόθεσις τῶν τειχοδομησάντων τοὺς προμαχῶνας τούτους. Ἂς ἐνθυμῶνται οἱ μελετῶντες τὴν ἱστορίαν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ οἱ περιεργαζόμενοι τὰ νῦν ἱστάμενα ταῦτα κτίρια, ὅτι ἀνηγέρθησαν πολλοὺς αἰῶνας πρὶν ἀκουσθῇ ὁ καταπληκτικὸς κρότος τῶν σημερινῶν πυροβόλων. Ταῦτα τὰ τείχη, καὶ αὐτὰ τὰ ἐρυμνώτατα τοῦ Ἡρακλείου, ἀκαταμάχητα τότε, δύνανται σήμερον ὀλίγα πυροβόλα νὰ κατεδαρίσωσιν. Ἀνεγερθέντα διὰ νὰ προφυλάττωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῶν λιθοβόλων μηχανημάτων καὶ τῶν τῆς τότε τειχομαχίας συνήθων ἐλεπόλεων, ἀπέδειξαν καθ' ὅλας τὰς πολιορκίας τῶν Βουλγάρων καὶ Λατίνων τὴν μεγαλόνοιαν τῶν πρώτων τειχοδόμων, Ἀνθεμίου καὶ Κύρου (3).

Ἀντιγράφω τὰς μηχανὰς, τὰς ὁποίας ὁ Κροῦμνος ἡτοίμασε κατὰ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου (1). « Πρὸς δὲ τουτοις παρασκευάζει διαφόρων ἑλεπόλεων ὄργανά τε καὶ μηχανήματα, καὶ μαγγανικὰ παμμεγέστατα, τριβόλους καὶ τετραβόλους, καὶ χελώνας καὶ ὑηλὰς κλίμακας, σραῖρας τε καὶ μοχλοὺς καὶ ὀρυάς, κριούς τε καὶ βελοστάσεις, πυρόβολά τε καὶ λιθόβολα καὶ σκορπίδια εἰς τὸ βαλέσθαι βέλη καὶ σφενδόνας, πάντα μηχανήματα κατὰ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἑλεῖν τὴν πόλιν ἐπὶ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως κατὰ τοῦ τείχους τῶν Βλαχερνῶν. »

Εἰς ὅλας τὰς τειχομαχίας τῶν ἀρχαίων ἡ τάφρος ἦτον ἰσχυρὸς προμαχὼν κατὰ τῶν ἐχθρικῶν μηχανημάτων, ζητούντων νὰ πλησιάσωσι τὰ τείχη καὶ πλησιέστερον νὰ τὰ πλήττωσι διὰ βαρυτάτων μηχανῶν. Ἕνεκα τούτου, εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς ἁλώσεως, συχνότατα ἀναμιμνήσκουσιν οἱ συγγραφεῖς τῆς πρὸ τῶν τειχῶν τάφρου καὶ τῆς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν παντοίας προσχώσεως αὐτῆς.

Τὸ πλάτος τῆς τάφρου εἶναι εἴς τινα μέρη μέτρα γαλλικὰ 19, 20 εἴς τινα δὲ 21, 15 κατὰ δὲ τὸν Κ. Α. Mordtmann 42 βήματα.

Ἀδύνατον σήμερον νὰ γνωρίσωμεν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς βάθος, διότι εἰς πάμπολλα μέρη προσεχώθη ὑπὸ πετρῶν καὶ κόπρου τῶν πολλῶν παρακειμένων κήπων καὶ δενδροφυτειῶν. Ἡ ἀπέναντι τῆς Χρυσῆς πύλης τάφρος ἔχει ἐπέκεινα τῶν δέκα μέτρων βάθος· μεταξὺ δὲ τῶν πυλῶν Σηλυμβρίας καὶ Ἑπτὰ Πύργων ἔχει ἐνὸς καὶ εἴς τινα μέρη τριῶν μέτρων βάθος. Πλησίον τῆς Προποντίδος εἶναι σχεδὸν ἰσόπεδος τῆς λεωφόρου. Ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ μέχρι τῆς Μελανδησίας, ὅπου σώζονται σχεδὸν ἀκέραια τὰ βυζαντινὰ ὀχυρώματα, ἔχει βάθος τριῶν μέχρις ἑπτὰ μέτρων (2).

Τὰ τείχη τῆς τάφρου, λεγόμενα παραπετάσματα καὶ πτερὰ, εἶναι στερεώτατα. Τὸ μὲν ἔσω, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, σώζει εἰς πλεῖστα μέρη ἀκεραίους τὰς ὀδοντωτάς του ἐπάλξεις, τὸ δὲ ἔξω, νομίζω, ὅτι δὲν ὑπερεῖχε τῆς γῆς. Ἀμφότερα ἐκτίσθησαν, διὰ νὰ ἐμποδίζωσι τὴν κατάπτωσιν τῶν παρακειμένων χωμάτων· ἄλλως ἡ τάφρος τάχιστα ἐπληροῦτο χώματος, καὶ ἐματαιοῦτο ἡ πρόθεσις τῶν τειχοδόμων· ἐκτίσθησαν δὲ μὲ λαξευτοὺς λίθους, μὲ πλινθόκονιν καὶ τίτανον.

(1) Ἰταλός τις ἀνώνυμος, μεταγ ωττίσας τὴν ἱστορίαν τοῦ Δούκα καλεῖ τὸν περίβολον pomœrium, δηλαδὴ μηλῶνα ἢ μᾶλλον κῆπον, πλανηθεὶς ἐκ τῆς δημώδους σημασίας τῆς λέξεως· ἡ μετάφρασις μαρτυρεῖ ἄνδρα τοῦ Ἀρχιπελάγους.

(2) Γ. Φραντζῆ σ. 280.—Ι. Κανανοῦ ἐν τῷ τεύχει τοῦ Γ. Φραντζῆ σελ 470. Ἡ λέξις σοῦδα εἶναι ἀραβική, σημαίνουσα ἐμπύδιον, φρούριον, ὅθεν ὠνόμασαν οἱ Ἄραβες τὴν πόλιν Σοῦδαν τῆς Κρήτης, ὡς κάστρον κατ' ἐξοχήν. Ἐξ αὐτῆς ἀπῴκησάν τινες εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν καλουμένην Ἐγρὴ-καπὴ, καὶ ἔκτισαν τὴν ἐκκλησίαν τὴν λεγομένην Παναγίαν τῆς Σούδας. Οὕτω καὶ ἡ ἐκκλησία Καφφατανὴ ἐν Γαλατᾷ καλεῖται ἐκ τοῦ Καφφᾶ τῆς Κριμαίας.

(3) 29 πολιορκίας ὑπέστη ἡ ΚΠ Von Hammer. Hist. de l'Emp. Ott. Paris, 1835. 8ον. Τόμ. Β'. σ. 428.

(1) Ἀνώνυμος χρονογράφος ἐν Λέοντι Γραμματικῷ σελ. 347.

(2) Ὀγίβεων (σ. 63) λέγει, ὅτι ἡ τάφρος ἔχει ἑκατὸν ποδῶν βάθος, δηλ. 40 πήχεων τουρκικῶν. Εἰς πάμπολλα τοιαῦτα λάθη ὑπέπεσεν ὁ ἐνθύμους οὗτος ἱστορικὸς, ὅστις δὲν περιηγήθη ποτὲ τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς.

Τὸ εὖρος τοῦ ἐξωτερικοῦ πτερώματος, εὐρυνομένου κατὰ τὴν βάσιν του, εἶναι μέτρων 1, 75. Ἐπίπονον ἔργον ἤθελεν εἶσθαι νὰ ὑποσκάψωσι τὰ θεμέλια τοῦ πτερώματος ἵνα εἰσδύσωσιν εἰς τὴν τάφρον ἢ ὑπὸκάτω' εν αὐτῆς, εἰς τόπον τόσον πλησίον τῶν τειχῶν. Ταῦτα ὅλα δύναται ἕκαστος νὰ παρατηρήσῃ καὶ καταμετρήσῃ, μεταξὺ τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅπου τὰ τείχη, πανταχοῦ κατεδαρισθέντα μαρτυροῦσι τὸν ἐκεῖ αἱματηρὸν ἀγῶνα τῆς τελευταίας ἁλώσεως.

Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς τάφρου, ἀναφαίνονται τείχη διατέμνοντα αὐτὴν καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἀρχαίου ἢ νεωτέρου ἀναφερόμενα. Ταῦτα τὰ τείχη καλῶ διαταφρίσματα. Εἶναι ἀναμφιλέκτως βυζαντινὰ κτίρια, ὅμοια τῶν τειχῶν καὶ τὴν ὕλην καὶ τὸ σχῆμα. Διατέμνουσι τὴν τάφρον κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν, πλατύτατα τὴν βάσιν καὶ λεπτυνόμενα μέχρι τοῦ χείλους τῆς τάφρου. Μόλις δύναται ἐπὶ τῆς ἄκρας αὐτῶν νὰ διέλθῃ ἄνθρωπος. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ Τεκὶρ-σεραΐ, δὲν σώζονται τοιαῦτα σήμερον, μ' ὅλον ὅτι μοὶ φαίνεται, ὅτι ὑπάρχουσι σημεῖα ἢ γνωρίσματα τῆς προϋπάρξεως αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως πρὸς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου, εἶναι τέσσαρα, ἐκεῖθεν πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ (1) σημεῖον αὐτῶν δὲν σώζεται. Ἀπὸ τῆς πύλης ταύτης μέχρι τῆς Μελανδησίας (2) εἶναι πέντε, ἀπὸ ταύτης μέχρι τῆς πύλης Σηλυμβρίας πέντε, ἐδῶθεν μέχρι τῆς πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων πέντε, καὶ μέχρι τῆς Προποντίδος δύω.

Τούτων τῶν διαταφρισμάτων τινὰ μὲν εἶναι σφόδρα, ὑψούμενα μέχρι τοῦ χείλους τῆς τάφρου, τινὰ δὲ κατηρειπωμένα. Ἄλλα δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐπλατύνθησαν, καὶ δι' αὐτῶν διαβαίνουσιν οἱ κηπουροὶ εἰς τοὺς κήπους τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ προτειχίου.

Τὰ τέσσαρα διαταφρίσματα, ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τῆς λαγκάδος τοῦ Λύκου, ἔχουσιν εἰς τὴν βάσιν των ὀπὰς ἀψιδωτὰς, ἐντέχνως τειχοδομημένας. Ἀπὸ δὲ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅθεν ἄπασα ἡ τάφρος μέχρι τῆς Προποντίδος κλίνει πρὸς νότον, τὰ διαταφρίσματα ταῦτα στηρίζονται ἐκ τῆς νοτίου των πλευρᾶς ἐπὶ τριῶν ἐρεισμάτων πλατυτάτων καὶ λίαν ἐρυμνῶν, ὡς νὰ ἐφοβεῖτο ὁ τέκτων τὸν κλονισμὸν ἢ τὴν παντελῆ κατάπτωσιν αὐτῶν. Τὰ ἐρείσματα ταῦτα εἶναι λεπτότερα ὅπου ἡ τάφρος εἶναι ἐπίπεδος, καθὼς ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας μέχρι τῆς Προποντίδος.

Πλησίον τῆς κορυφῆς διαταφρισμάτων τινῶν κρημνισθέντων φαίνονται σωλῆνες πήλινοι, ἔκπαλαι ἐντέχνως κεκαλυμμένοι εἰς τὴν ἄνω ἄκραν ἢ μέσην τοῦ τείχους, ἐκτεινόμενοι ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον χεῖλος τῆς τάφρου. Ἀνάγκη νὰ καταπέσωσιν οἱ ἄνω λίθοι ἵνα φανῶσιν οἱ σωλῆνες. Πρὸς τούτοις ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ ἔξω πτεροῦ καὶ πλησιέστατα τῶν διαταφρισμάτων σώζονται μέχρι σήμερον εἰς πάμπολλα μέρη φρέατα κατάξηρα, ἀγωγοὶ ὕδατος καὶ βόθρια λίθινα, μαρτυροῦντα ἅπαντα τὴν διοχέτευσιν ὕδατος. Νομίζω, ὅτι τὰ διαταφρίσματα ταῦτα ἦσαν ὑδραγωγεῖα τῶν Βυζαντινῶν, ἀμεληθέντα καὶ ἀποξηρανθέντα τὴν σήμερον. Τινὰ ὅμως εἶναι σῶα, διοχετεύοντα μέχρι σήμερον πόσιμον ὕδωρ ἐντὸς τῆς πόλεως.

Ἔρχομαι τώρα νὰ ἐξετάσω, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ σαφηνίσω ἐκ τῆς μελέτης τῆς τάφρου τὸ περὶ ὕδατος ἐν τῇ τάφρῳ πολύκροτον ζήτημα, περὶ τοῦ ὁποίου διχογνωμοῦσι καὶ ἀρχαῖοι καὶ νέοι χωρογράφοι.

Οἱ περιγράψαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ συμβάντα τῆς τελευταίας ἁλώσεως, μὴ δυνάμενοι ν' ἀρνηθῶσι τὰ γραφόμενα τῶν ἀρχαίων βυζαντινῶν περὶ ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου, ἀποσιωπῶσιν ἢ ἀφίνουσιν εἰς ἄλλους τὴν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ προβλήματος.

Πρῶτον λέγω, ὅτι ὁ Κανανὸς, ὁ ἱστορήσας τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ τῷ 1422, γράφει τὰ ἀκόλουθα περὶ τῆς μεταξὺ τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ λαγκάδος (1). « Τὰς δὲ σκευὰς τὰς μεγίστας ἐκείνας.... ἔσησαν περιέργως εἰς τόπον ἐνῷ σοῦδαν οὐκ εἶχεν, ὁμοίαν σουδῶν τῶν ἑτέρων, ἀλλὰ κεχαλασμένη ὑπῆρχεν καὶ ἔκπαλαι γέμουσαν χῶμαν.... ἦν γὰρ ὁ τόπος καὶ σοῦδα καὶ πύργος.... εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Λύκον, » καὶ « Ἐκεῖ ὁ τόπος σοῦδαν οὐκ ἔχει τοὺς Τούρκους νὰ ἐμποδίσῃ. » Ἂν ὁ Κανανὸς ἐγνώριζε τὰ πάτρια καλήτερα, ἤθελε γράψει ὅτι εἰς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου δὲν εἶχε τάφρον, ἢ ἂν εἶχεν, ἦτο λίαν ἀβαθής. Εἰς ὁμοίαν πλάνην πίπτουσι καὶ ὅσοι νομίζουσιν ὅτι ἡ τάφρος εἰς τὰ μέρη ταῦτα ἐξηρανίσθη ἢ προσεχώθη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἁλώσεως.

Ὁ ποταμὸς οὗτος, τοῦ ὁποίου διέσωσαν τὸ

(1) Νῦν Τὲπ-καπησή.

(2) Νῦν Μεβλεβή-χανὲ-καπησή.

(1) Κανανοῦ. σελ. 461—462.

βυζαντινὸν ὄνομα ὁ Κανανὸς καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, εἶναι ἄσημον ῥυάκιον καταῤῥέον ἐκ τοῦ ἀντικρὺ λόφου Μαλτεπὲ δι' ἐκτενοῦς λαγκάδος ἀενάως κηπευομένης. Τὰ ὕδατά του ῥέοντα εἰς τὴν τάφρον, ἰσόπεδον μὲ τὴν λεωφόρον, εἰσέρουσιν εἰς ὑπόγειον ὀχετὸν ἔχοντα ἄνοιγμα μέτρων 1, 70 ὑπὸ τὸ ἔσω πτερὸν καὶ τὸν περίβολον μέχρι τοῦ πύργου τοῦ καλουμένου Σουλοῦ-κουλὲ (1), δευτέρου πύργου μετὰ τὴν κλειστὴν ἢ πέμπτην πύλην, πρὸς νότον. Τὰ ὕδατα τοῦ ῥυακίου χύνονται ἐντὸς τοῦ πύργου καὶ ἐκεῖ πλατυνόμενα καὶ καλύπτοντα ὅλον τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἐκρέουσι διὰ μεγάλης τετραγωνικῆς ὀπῆς εἰς τὴν ἐκτενῆ πεδιάδα τοῦ Γενὶ-μπαχτζὲ, συνέχειαν τῆς ἔξω λαγκάδος τοῦ Λύκου. Τὸ ῥυάκιον τοῦτο ῥέει διὰ τῆς πόλεως ἐντὸς αὐλακος, ποτὲ μὲν ἀνοικτῆς ποτὲ δὲ ἐπικεκαλυμμένης διὰ σανίδων, μέχρι τῶν κήπων τῆς Βλάγκας καὶ τῆς Προποντίδος (2). Τόσον ὁρμητικὸς ἦν ἐνίοτε ὁ χείμαῤῥος ὥστε παρέσυρε καὶ ζῶα καὶ ἀνθρώπους εἰς τὰς ἐκβολάς του πρὸς τὸ Ἀκ-σεράϊ.

Περιέγραψα τὸν ῥοῦν τοῦ ῥυακίου τούτου, διότι εἶναι ἐπίσημος εἰς τὴν μελέτην τῆς τάφρου.

Παρατηρήσατε δὲ καὶ τὴν σύνεσιν τῶν ἀνεγειράντων τὰ τείχη, οἵτινες ἔθεσαν τὸ ἐντὸς τῆς πόλεως στόμιον τοῦ ῥύακος ὑπὸ τὴν ἄγρυπνον φρουρὰν τῶν ἐν τῷ πύργῳ στρατιωτῶν. Διὰ τοῦ ῥύακος τούτου χύνονται ἐντὸς τῆς πόλεως, ὄχι μόνον τὰ ὕδατα τῆς ὁμωνύμου λαγκάδος, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ καταῤῥέοντα ἐκ τοῦ περιβόλου καὶ τῆς κλιτύος τῶν λόφων τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Ὅτι ἡ τάφρος ἐδῶ δὲν εἶχε πλειότερον τοῦ σημερινοῦ βάθους, καταδείκνυται ἐκ τοῦ ὑπογείου ὀχετοῦ καὶ τῆς εἰσροῆς τῶν ὑδάτων τοῦ Λύκου ἐντὸς τοῦ Ὑγροῦ Πύργου. Ἂν εἶχε βάθος ὅμοιον τῆς ἀλλαχόθι τάφρου, ἠθέλομεν ἀνεύρει εὐρυτέρους ἀνιόντας καὶ κατιόντας σωλῆνας, πρὸς ἀκώλυτον διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων τοῦ Λύκου. Κάλλιον ἡμῶν ἐγίνωσκον οἱ Βυζαντινοὶ τὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν.

Ἐκτὸς τοῦ ποταμίσκου τούτου, οὐδεμίαν ἄλλην εἴσοδον ὑπόγειον εὑρίσκομεν εἰς τὰ χερσαῖα τείχη (3). Ὁ Κανανὸς λέγει, περιγράφων τὰ παντοῖα μηχανήματα τῶν Τούρκων κατὰ τῶν χερσαίων τειχῶν. «Ἄλλοι τοὺς ἀγωγοὺς ἐγύρευον τοὺς ἔκπαλαι τὸ νερὸν εἰς τὰς στέρνας τῆς πόλεως ἔφερον, ὅπως τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐπιτύχωσι, καὶ λαθραίως τῶν Ῥωμαίων διὰ τοῦ ἀγωγοῦ ἐντὸς γενέσθαι τῆς πόλεως νυκτὸς, ἀπαραπροσδοκήτως ταύτην κρατήσουσι καὶ αἰγμαλωτίσουσιν (1).»

Ἕνεκα τοῦ ποταμοῦ Λύκου δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Βυζαντινοὶ νὰ ὀρύξωσι εἰμὴ ἀβαθῆ τάφρον. Τοιαύτην ἀβαθῆ τάφρον βλέπομεν καὶ σήμερον εἰς τὰ μέρη ταῦτα.

Ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ μέχρι τῆς Μελανδησίας πύλης καὶ ἐπέκεινα πρὸς τὴν Προποντίδα ἡ τάφρος εἶναι βαθεῖα, κλίνουσα μέχρι τῆς πύλης Σηλυμβρίας (2). Ἐδῶ τὰ διαταφρίσματα εἶναι πολλὰ καὶ τὰ ἐρείσματα ἐκ τετραγώνων καὶ μεγάλων πλίνθων καὶ λαξευτῶν λίθων στηρίζουσι τὴν νότειον πλευρὰν τῶν διαταφρισμάτων. Ἐν ᾧ τὰ πρὸς νότον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως διαταφρίσματα ἔχουσιν ἅπαντα ὀπὰς, διὰ τῶν ὁποίων διαῤῥέει τὸ πανταχόθεν καταῤῥέον ὕδωρ, ἐδῶ ἅπαντα εἶναι τυφλὰ, ἐδράζοντα ἐπὶ πλατυτάτων βάσεων, σῶα καὶ ἀκλόνητα τὰ πλειότερα μέχρι τῆς σήμερον. Ἐφοβοῦντο ἄραγε οἱ βυζαντινοὶ μὴ κλονισθῶσι ταῦτα ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ οὐρανοῦ, ἢ τῶν ἐκ τῶν περιβόλων καταῤῥεόντων ἐν καιρῷ βροχῆς ἢ χιόνος; Διερχόμενος τὴν λεωφόρον πλησίον τῆς τάφρου διὰ πολλὰ ἔτη ἐν καιρῷ θέρους καὶ χειμῶνος, ποτὲ δὲν εἶδα ἐντὸς τῆς τάφρου ὕδωρ βαθύτερον τῶν πέντε ἢ ἓξ δακτύλων. Δυνάμεθα ἄρα γε νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ διαταφρίσματα ταῦτα ἐκινδύνευον νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὸ βάρος τοῦ ὀλίγου ὕδατος, ἐντὸς τῶν διαχωρισμάτων τούτων εἰσρέοντος ἐν καιρῷ πολυομβρίας; Δὲν ἦτον αὕτη τῶν πρώτων τειχοδόμων ἡ πρόθεσις. Ἀσκόπου ἐπιδείξεως σημεῖα δὲν ἀναφαίνονται εἰς τὰ κολοσσιαῖα καὶ ἀξιοθαύμαστα ταῦτα κτίρια. Ἡ τάφρος ἀπ' ἀρχῆς ἐμπεριεῖχεν ὕδωρ, τὰ δὲ διαταφρίσματα τὰ διατέμνοντα τὴν τάφρον, ἐκώλυον τὴν πρὸς τὰ κάτω καταῤῥοὴν τῶν ὑδάτων. Οἱ δὲ ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων ὑδραγωγοὶ σωλῆνες, ἀνοιγόμενοι ἐντὸς τῆς τάφρου, ἠδύναντο εἰς ὀλίγιστον καιρὸν νὰ τὴν πληρώσωσιν ὕδατος.

Ἂν φανῇ εἷς τινας παράδοξος ἡ ἰδέα αὕτη, λέγω, ὅτι ἕκαστος σωλὴν πήλινος ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων τούτων δύναται εἰς εἰκοσιτέσσαρας

(1) Πύργος ὑγρός. Εἰς τὸν πύργον τοῦτον εἰσέρχεταί τις ἀπὸ τῆς ἔσω πόλεως.

(2) Per hanc mediam, fluit rivulus qui aestivo tempore exarescere solet. Gylii Top. Const. Lugduni, 1561. σ. 57.—C'est là que la petite rivière de Lycos entre dans Constantinople à côté de la Porte de Saint Romain aujourd'hui dite du Canon. Von Hammer. αὐτ. Κεφ. 10 Δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ λέξις a côté, διότι τὸ ῥυάκιον εἶναι 400 περίπου βήματα μακρὰν τῆς πύλης τοῦ ἁγίου Ῥωμανοῦ.

(3) Ἐγὼ οὐδεμίαν ἄλλην εἴσοδον εὗρηκα εἴτε κλειστὴν εἴτε ἀνοικτὴν, εἴτε ἀρχαίαν εἴτε νέαν.

(1) Ἐν τεύχει Γ Φραντζῆ. σελ. 463.

(2) Ἡ πύλη τοῦ ἁγίου Ῥωμανοῦ εἶναι περίπου 58 μέτρα γαλλικὰ ὑπεράνω τῆς Θαλάσσης. Andreussy σελ. 89.

ὥρας νὰ χύσῃ ἐντὸς τῆς τάφρου ἑξακοσίας περίπου χιλιάδας ὀκάδων ὕδατος· εἶναι δὲ διπλοῖ καὶ τριπλοῖ οἱ σωλῆνες οὗτοι. Πρὸς τούτοις, οἱ Βυζαντινοὶ ἐπλήρουν τὴν τάφρον ὕδατος εἰς μόνην τὴν προσπέλασιν τῶν ἐχθρῶν· ἐν καιρῷ εἰρήνης τὰ ὕδατα ἔῤῥεον ἐντὸς τῆς πόλεως, πρὸς χρῆσιν τῶν πολιτῶν.

Διέτριψα ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς τάφρου, ἵνα καταδείξω, ὅτι ἐκ τῆς μελέτης τῶν τειχῶν μέλλομεν νὰ σαφηνίσωμεν πάμπολλα καὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν συγχρόνων, ἡμετέρων καὶ ἀλλοδαπῶν, ἀσαφῆ διηγήματα.

Περὶ δὲ τῆς τῶν χερσαίων τειχῶν τάφρου λέγει Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς (1)· «Καὶ πρὸς τούτοις »ἡ ἀνόρυξις καὶ ἀνοικοδομὴ τῶν τάφρων, καὶ τὸ »εὖρος αὐτῶν, καὶ τὸ ὕψος καὶ τὸ πλῆθος τῶν »εἰς αὐτὰς ὑδάτων εἶναι τοσοῦτον, ὥστε εἰς αὐτὸ »τὸ μέρος, μ' ὅλον ὅτι δὲν ἦσαν ὕδατα, φαίνεται »ἡ πόλις πελαγία δι' αὐτῶν τῶν τάφρων·» ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ὁ Κάλλιστος λέγει τὰ ἀκόλουθα. «Ἦν μὲν γὰρ ἡ τάφρος εὐθὺς καὶ πλάτει καὶ βάθει καὶ πλίνθοις ὀπταῖς κατωχυρωμένη, ποταμός τις ἄλλος τοῖς παριοῦσι δοκοῦσα (2).»

Τὴν περιγραφὴν τοῦ Χρυσολωρᾶ καλεῖ ὁ γνωστὸς ἱστοριογράφος τῶν σταυροφόρων, Michaud, ῥητορικὴν ὑπερβολήν· διότι ἡ τάφρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐδέποτε, λέγει, περιεῖχεν ὕδωρ, καθὸ ὑψηλοτέρα καὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν παραῤῥεόντων ποταμῶν. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σταυροφοριῶν πλήρη ὕδατος ἐξέλαβεν αὐτήν· ἀλλὰ μετέπειτα διώρθωσε τὸ λάθος εἰς τὰς ἐπιστολάς του (3).

Τὴν σήμερον εἰς τὰς πλειοτέρας περιγραφὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποσιωπᾶται ἡ ὕπαρξις ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου. Ἀμφότεροι οἱ ἡμέτεροι τοπογράφοι, ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος καὶ ὁ Κύριος Σκ. Βυζάντιος, μνημονεύουσι μόνον τῶν ἄνω ἱστορουμένων ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, μὴ ἐκφέροντες οὐδεμίαν περὶ τούτων ἰδίαν γνώμην.

Ἐγὼ δὲ, Κύριοι, πείθομαι, ὅτι ἡ τάφρος ἀνωρύχθη μὲ σκοπὸν νὰ πληροῦται ὕδατος, καὶ διὰ προνοίας τῶν Βυζαντινῶν ἐπληροῦτο διὰ τῶν ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων διαταφρισμάτων σωλήνων, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην οὔτε τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης, οὔτε τῶν παραῤῥεόντων ποταμῶν.

(1) Σύγκρισις Π. καὶ Ν. Ῥώμης. Ὅρα Κωνσταντίου Πατριάρχου αὐτ. σελ. 7.—Σκ. Βυζαντίου αὐτ. Τόμ. Α'. σελ. 107.

(2) Μονῳδία Κωνσταντινουπόλεως. Ὅρα Σκ. Βυζαντίου αὐτ.

(3) Σκ. Βυζαντίου αὐτ. σημ. 1.

Μὴ δυνάμενοι ἕνεκα τοῦ ποταμοῦ Λύκου ν' ἀνορύξωσι τάφρον μεταξὺ τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἀφῆκαν τὰ παρὰ τὰς πύλας ταύτας τείχη ἧττον τῶν ἄλλων ἀφρούρητα, κατὰ τὰς τελευταίας δύω πολιορκίας. Ἂν οἱ Βυζαντινοὶ κατὰ τὴν ἅλωσιν δὲν μνημονεύωσιν ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου, αἰτία εἶναι ὅτι δὲν ὑπῆρχέ ποτε εἰς τὰ μέρη, ὅπου κυρίως προσεβάλλοντο τὰ τείχη.

Ὅλη ἡ ἱστορία τῶν διαταφρισμάτων τούτων στενῶς συνδέεται μεθ' ὅσων περὶ τῶν ὑδραγωγείων καὶ νυμφαίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγραψεν ὁ κόμης Ἀνδρεόσσης (1). Οἱ Βυζαντινοὶ, λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, μᾶς ἐκληροδότησαν ὡς παρακαταθήκην τὰς ὑδραυλικὰς πυραμίδας (2) τῶν ὑδραγωγείων των, καθὼς καὶ παντοῖα ἄλλα ὑδραγωγικὰ κτίρια, τῶν ὁποίων ἡ τέχνη καὶ ἡ ἁπλότης τεκμαίρουσιν, ὅτι ἡ ὀρθόνοια καὶ ἡ καλλιτεχνία εἶναι ἰδιώματα κύρια τοῦ νοήμονος λαοῦ, τοῦ ἐπιδείξαντος τὸ ὡραῖον εἰς πᾶν αὐτοῦ ἔργον.

Εἰς τὴν τοσαύτην κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ἄδικον πολλάκις κατακραυγὴν τῶν ξένων καί τινων ἡμετέρων, ἐμπνεομένην ἐκ τῶν ἐμπαθῶν κρίσεων ἀλλογενῶν συγγραφέων, χαίρομεν βλέποντες, ὅτι τὰ ὑδραγωγεῖα καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἔντεχνος καὶ ἐπίσημων τῶν ὑδάτων διανομὴ ἐν τῇ πόλει εἶναι ἔργα τῶν Βυζαντινῶν θαυμάσια, μεγάλως τιμῶντα τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς ἐπιστήμονας ἱδρυτάς· ὁ κόμης Ἀνδρεόσσης προσθέτει (3) ὅτι· «Τὰ ὕδατα τὰ ποτίζοντα τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἦσαν ἕως σήμερον (1818) σχεδὸν ἄγνωστα· θέλομεν πασχίσει νὰ διασαφηνίσωμεν ὅλα τὰ μέρη αὐτῶν, ἵνα ἅπαντες πεισθῶσιν, ὅτι εἶναι ἓν ἐκ τῶν μεγάλων ἔργων, τὰ ὁποῖα μᾶς κατέλιπον οἱ γραικοὶ αὐτοκράτορες.»

Θαυμάσιαι εἶναι αἱ ἔρευναι τοῦ κόμητος Ἀνδρεόσσης, γενόμεναι ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀνεγέρσεως, ὅτε μετὰ δυσκολίας ἀνηρεύνων οἱ ἀρχαιολόγοι τὰς ἀρχαιότητας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὴν συγγραφὴν ταύτην οὐδὲν λέγεται περὶ τῶν διαταφρισμάτων οὐδὲ περὶ ὕδατος ἐν τῇ τάφρῳ.

Οἱ Βυζαντινοὶ, ἕνεκα τῶν πολλῶν καὶ βαρβάρων αὐτῶν ἐχθρῶν, δὲν ἀνήγειραν πλησίον τῆς πόλεως μετέωρα ἐπιφανῆ ὑδραγωγεῖα, οὐδ' ὤρυξαν πλατυστόμους ἀγωγοὺς, ἵνα διὰ τούτων εἰσρέω-

(1) Voyage à l'embouchure de la Mer Noire, ou essai sur le Bosphore. Paris, 1818.

(2) Τουρκ. Σοῦ-τερεζῆ, κοινῶς νεροζύγια.

(3) Ἐνθ' ἄνωθι. σελ. 180.

σιν τὰ πόσιμα ὕδατα, ὑπὸ τὰ τείχη αὐτῶν. Τὰ ὑδραγωγεῖα κατηδαφίζοντο καὶ τὰ εἰσρέοντα ὕδατα ἐδηλητηριάζοντο ὑπὸ τῶν βαρβάρων· ἐχθροὶ ἠδύναντο λαθραίως διὰ τῶν ἀγωγῶν νὰ εἰσβάλλωσιν ἐν τῇ πόλει. Αἱ περίφημοι κινστέρναι, τῶν ὁποίων τὸ μέγεθος σήμερον θαυμάζομεν, ἦσαν παρακαταθῆκαι ὕδατος, πολιρκουμένης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ λειλατουμένης τῆς περιχώρου ὑπὸ βαρβάρων. Οἱ Ὀθωμανοί, μὴ φοβούμενοι τὴν εἰσβολὴν ἐχθρῶν, ἠμέλησαν τὰς κινστέρνας. Ἡ πόλις ὅμως μέχρι σήμερον ὑδρεύεται διὰ τῶν βυζαντινῶν ἀγωγῶν.

Ἐκ τῶν ὀρέων τοῦ Κερεμιτλῆ (1), ἓξ ὥρας μακρὰν τῶν χερσαίων τειχῶν, εἰσρέουσι πολλὰ ὕδατα ἐν τῇ πόλει ὑπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως. Πολὺ ὕδωρ προέρχεται ἐκ τοῦ λόφου τοῦ μεγάλου Χαλκαλῆ, δύω ὥρας πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἁγίου Στεράνου. Ὄπισθεν τῆς κώμης Τοπτζιλὰρ πλησίον τῆς πύλης Τὸπ-καπησὶ, εἶναι πάμπολλοι πηγαί, τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα διοχετεύονται ἐν τῇ πόλει.

Μεταξὺ τῶν κωμυδρίων Νυμφῶν καὶ Αἰπᾶ, ἐπὶ λόφων ὑψηλῶν ἀναβρύουσι πάμπολλοι πηγαί, τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα διοχετεύονται πρὸς νότον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι Βλάγας. Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ ὕδατα πλησίον τῆς Χωροδόχου Πηγῆς διευθυνόμενα πρὸς τὴν Μελανδησίαν πύλην, εἰσρέουσι μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς πύλης τῆς Συλημβρίας.

Τοῦ Πασσᾶ Τζαὶρ τὰ ὕδατα εἰσρέουσι μεταξὺ Ἐγρῆ-καπῆ καὶ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως.

Τοῦ Μὰλ-τεπὲ τὰ ὕδατα εἰσέρχονται ὑπὸ τὴν πύλην Τὸπ-καπησὶ, πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.

Ταῦτα εἶναι τὰ ὕδατα, τὰ ὁποῖα, εἰσρέοντα ἐν τῇ πόλει δι' ἀγωγῶν μικρῶν καὶ ἀφανῶν, ἐπλήρουν ὕδατος τὴν τάφρον ἐν καιρῷ πολιορκίας. Ὅτι οἱ ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων πήλινοι σωλῆνες δὲν ἦσαν οἱ κύριοι ἀγωγοὶ τῶν ὑδάτων τῆς πόλεως, προσμαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἀφθονίας τῶν ἐν τῇ πόλει ὑδάτων, ἐνῷ πάμπολλοι σωλῆνες συνέπεσαν μετὰ τῶν διαταφρισμάτων.

Αἱ σημεριναὶ λίθινοι γέφυραι ἐντὸς τῆς τάφρου εἶναι ἔργα ὀθωμανικά, διότι οἱ Βυζαντινοὶ διέβαινον τὴν τάφρον ἐπὶ ξυλίνων γεφυρωμάτων, ἀνεγειρομένων ἢ ἀφανιζομένων ἐν καιρῷ προσβολῆς. Ὅλαι αἱ κλειστὰὶ πύλαι εἶναι ἄνευ γεφύρας, ἐξαιρουμένης τῆς ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου πύλης, πρὸς τὴν ὁποίαν φέρει ὡραία γέφυρα λίθινος ἐπὶ τριῶν ἀψίδων στηριζομένη. Ἡ πύλη αὕτη ἔμεινεν ἀνοικτὴ μετὰ τὴν ἅλωσιν, κοινὴ δίοδος τῶν εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων. Ἔκτισαν γεφύρας ἐντὸς τῆς τάφρου οἱ Ὀθωμανοί, διότι μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Βυζαντίου στρατὸς ἐχθρικὸς δὲν ἐπλησίασε τὰ τείχη τῆς πόλεως. Τὰ τείχη ἀνεκαινίζοντο ὑπὸ τῶν Σουλτάνων μᾶλλον πρὸς εἴσπραξιν τῶν φόρων, ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς κομίζοντας τρόφιμα ἐντὸς τῆς πόλεως.

Οἱ πύργοι τοῦ ἔσω τείχους ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων μέτρα περίπου 48, εἶναι οἱ πλεῖστοι τετράγωνοι, τινὲς στρογγύλοι καὶ ἄλλοι ὀκτάγωνοι. Τὸ πρὸς τὴν πεδιάδα πρόστωπον αὐτῶν εἶναι εὖρους μέτρων 10—12. Ὅλοι οἱ πύργοι εἶναι ὑψηλότεροι τοῦ τείχους, μὲ ὀδοντωτὰς ἐπάλξεις εἰς ὅλας τὰς πλευράς, ἐξαιρουμένης τῆς πρὸς τὴν ἔσω πόλιν. Δὲν ἔχουσιν οἱ πλειότεροι οὐδεμίαν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ἐπάλξεων τοῦ τείχους οὐδὲ μετὰ τοῦ περιβόλου. Πύργοι τινὲς μεταξὺ τῆς πύλης τῆς Μελανδησίας καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ ἔχουσι θυρίδας ἐπὶ τοῦ τείχους, ὅθεν ἐξήρχοντο οἱ ἐν αὐτοῖς ἐνδιαιτώμενοι στρατιῶται. Οἱ θεωροῦντες τοὺς πύργους ἐκ τῆς ἔξω πεδιάδος βλέπουσιν εἰς τὰ ὑψηλὰ μέρη αὐτῶν θυρίδας, ποτὲ μὲν στρογγύλας, ποτὲ δὲ τετραγώνους καὶ ἐπιμήκεις, ἀνοικτὰς μέχρι σήμερον· αἱ μεγαλήτεραι εἶναι πρὸς τὰς πλαγίας πλευρὰς τῶν πύργων. Ὑπὸ θυρίδας τινὰς ἐξέχουσι κίονες, εἰς ἄλλα κτίρια ἀνήκοντες, καὶ τετράπλευροι λαξευτοὶ λίθοι ὑποκρατοῦντες ἐξώστας. Ὁ ἐπισκεπτόμενος τοὺς πύργους ἐκ τοῦ περιβόλου παρατηρεῖ, ὅτι, ἐκτὸς τῶν μακρόθεν φαινομένων τούτων θυρίδων, ἀναφαίνονται καὶ ἄλλαι χθαμαλώτεραι, στερεώτατα τὴν σήμερον περφραγμέναι. Ἡ ἀποτείχισις τῶν θυρίδων τούτων ἔγινε πρὸ τῆς ἁλώσεως, διότι ἡ ὕλη καὶ ἡ τειχουργία τεκμαίρουσι βυζαντινὴν ἐργασίαν.

Πύργοι τινὲς εἶχον καὶ ἰσογείους εἰσόδους ἐν τῷ περιβόλῳ, διακρινομένας διὰ τὰς πλειοτέρους ἀψίδας αὐτῶν. Σήμερον εἰς πλεῖστα μέρη προσεχώθη τόσον ὁ περίβολος ἕνεκα τῶν κήπων καὶ τῶν καταπιπτόντων πύργων καὶ τειχῶν, ὥστε ὅλη ἡ εἴσοδος ἢ μᾶλλον τὸ θύρετρον εἶναι ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ ἀναγνωρίζονται αἱ θυρίδες διὰ μόνης τῆς ὁρατῆς ἀψίδος. Πύργοι, ὁποῖοι οἱ ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ ῥάκος Λύκου, ἔχουσι κατὰ τὴν βάσιν των πάμπολλα κόμματα μαρμάρου εἰς ἄλλα κτίρια ἀνήκοντα, καὶ ὧν τινὰ μὲν εἶναι ῥαβδωτά, τινὰ δὲ φέρουσι σταυροὺς ἀνεστραμμένους καὶ κοσμήματα λίαν ἄτεχνα καὶ ἀριλοκάλως ὑπὸ τῶν ἀγροίκων ἐργατῶν ἐντετειχισμένα. Ἡ ἀντίστροφος ἐντείχισις ἐπιγραφῶν τινων ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν ἀριδήλως ἀποδεικνύει, ὅτι πολλοὶ ἀναλφάβητοι τειχοδόμοι εἰργάζοντο εἰς ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν.

Ἐν γένει τὸ μάρμαρον σπανίζει εἰς τοὺς πύργους· σπανιώτατα ἀναφαίνονται κίονες μαρμάρινοι ἐντὸς τῶν πύργων τοῦ θεοδοσιακοῦ τείχους· συχνότερον εἰς τὰ τείχη καὶ τοὺς πύργους τοῦ ἡρακλείου τείχους, ὅπου οἱ Βυζαντινοὶ μετεχειρίσθησαν λίθους καὶ μάρμαρα ἄλλων κτιρίων.

Οἱ λίθοι, λαξευτοί τε καὶ ἀλάξευτοι, ἀνωρύχθησαν ἐκ τῶν ὄπισθεν πεδιάδων τοῦ Μακροχωρίου (1), ὅπου καὶ ἄχρι σήμερον ἀνορύττεται καὶ λαξεύεται μέγα μέρος τῆς πρὸς οἰκοδόμησιν πέτρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ ἐπισκεφθέντες τὰ κολοσσαῖα ταῦτα τείχη καὶ ἀναλογισθέντες τὴν οἰκοδομήσιμον ὕλην ἐννοοῦσι, πόθεν ἐγεννήθησαν οἱ πολυάριθμοι λοφίσκοι καὶ τὰ βαθέα ὀρύγματα τῶν πεδιάδων τοῦ Μακροχωρίου.

Τὸ εὖρος τοῦ τείχους ἑκάστου πύργου εἶναι μέτρων γαλ. 1, 50 μέχρι 2 καὶ εἴς τινας πλειόνων.

Ὅλων τῶν πύργων τὸ πρόσωπον, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ πρόσγειον, ἐσωτερικόν τε καὶ ἐξωτερικόν, εἶναι ἐκ λαξευτῶν λίθων, τὸ διάμεσον πληροῦται ἐκ μικρῶν ἀλαξεύτων λίθων, συγκεκολλημμένων διὰ τιτάνου καλλίστης ποιότητος, ἄμμου καὶ πλινθοκόνεως· πανταχοῦ φαίνονται μεγάλοι τετραγωνικοὶ πλίνθοι, ἐμβεβλημένοι κατὰ γραμμὴν εἰς τοὺς πύργους καὶ τὰ τείχη· αὕτη ἦτον ἡ συνήθης τειχοδομία τῶν Βυζαντινῶν.

Πάμπολλοι πύργοι εἶναι ἐσχισμένοι μέχρι βάσεως, ὅθεν ἐκ τοῦ περιβόλου εὐχερεστάτη εἶναι ἡ ἐπίσκεψις καὶ καταμέτρησις αὐτῶν. Πάμπολλοι εἰσέτι ἵστανται σῶοι τὸ ἐξωτερικόν, ἄνευ ἴχνους στοᾶς ἢ θόλου. Πολλοὺς πύργους τοῦ θεοδοσιακοῦ τείχους ἐπεσκέφθην· λέγω πολλούς, διότι ἀδύνατον νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς ὅλους. Ἕκαστος πύργος εἶναι ἴδιον κτίριον, μὴ συνεχόμενον μετὰ τοῦ τείχους, πλησίον τοῦ ὁποίου ἵσταται. Τοιουτοτρόπως ἡ κατάπτωσις πολλῶν πύργων δὲν συνεπέσυρε καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ παρακειμένου τείχους. Ἡ μόνη εἴσοδος εἰς τοὺς πύργους ἦτον ἐκ τῆς ἔσω πόλεως. Εἶναι δὲ πλατεῖα, ὑψηλὴ καὶ ἀψιδωτή, τὴν σήμερον δὲ πολλαχοῦ ἀνοικτή, ὅπου συναγελάζονται σκύλοι καὶ ῥίπτονται τὰ κόπρια τῆς γειτονίας, καταγώγια ἀπρόσιτα διὰ τὴν ῥυπαρότητα καὶ τὴν κακοσμίαν· ἄλλοι δὲ πάλιν κατερράχθησαν ὑπὸ τῶν γειτόνων, ἄλλοι ἀνήκουσιν εἰς κηπουροὺς καὶ εἶναι τῶν ὑποζυγίων των τὰ καταλύματα. Εἰς τοὺς πύργους τοῦ Γενὶ-μπαχτζὲ, μεταξὺ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἐνδιαιτῶνται μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των σιδηρουργοὶ ἀτζίγγανοι· ἄλλοι χρησιμεύουσιν ὡς ἀνθρακοθῆκαι καὶ σιδηρουργεῖα, ἢ ἀνήκουσιν εἰς ἐργαστηριάρχας. Μ' ὅλα ταῦτα ὁ μὴ βαρυνόμενος τοιαύτας ἐρεύνας, δύναται ποτὲ μὲν διὰ παρακλήσεων, ποτὲ δὲ διὰ χρημάτων, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τοὺς πλείους καὶ νὰ μελετήσῃ τὴν πρώτην πρόθεσιν τῶν τειχοδόμων καὶ μαχητῶν τοῦ Βυζαντίου, ἱστάμενος ἐντὸς τῶν ἀξιοθαυμάστων τούτων προμαχώνων.

Εἰς ὀλίγους πύργους τοῦ θεοδοσιακοῦ τείχους διεσώθη ὁ θόλος, εἰς τοὺς πλειοτέρους φαίνονται γνωρίσματα, εἰς ἄλλους οὐδ' ἴχνος αὐτοῦ. Εἰς τὸν Ὑγρὸν πύργον (1) σώζονται λείψανα δύω θόλων, ἱκανὰ νὰ δώσωσιν ἰδέαν τοῦ ὕψους καὶ τῆς θέσεως ἀμφοτέρων. Δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀναβῶ εἰς οὐδενὸς πύργου θόλον, ἀλλ' ἐκ τῆς θέσεως τῶν σωζομένων λειψάνων τῶν θόλων καὶ τῶν ἀψίδων, εἰκάζω, ὅτι τὸ ὕψος τῶν ἐπάλξεων ἦτον ἀνδρόμηκες. Ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν θόλων διὰ λιθίνων κλιμάκων. Ὁ Γύλλιος λέγει (2)· « Πύργοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνέβαινον διὰ κλιμάκων πετρίνων μέχρι κορυφῆς. » Ὁ δὲ Σκ. Βυζάντιος ἱστορεῖ (3), « ὅτι ἔχουσιν, ἅπαντες ἄνοδον ἄχρι τῆς κορυφῆς διὰ λιθίνων βαθμίδων. » Ἂν αἱ κλίμακες αὗται ἢ τινὲς ἐξ αὐτῶν διεσώζοντο μέχρι τοῦ Γυλλίου (1536), ἀποσιωπᾷ. Ἐγὼ δὲ εἰς οὐδὲν παρετήρησα ἴχνη κλίμακος ἢ ἀνόδου. Πιθανὸν νὰ ἀφῃρέθησαν αἱ λίθινοι αὗται βαθμίδες, χρησιμεύσασαι εἰς τὰ παμμεγέθη τεμένη, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀνήγειραν οἱ ὀθωμανοὶ αὐτοκράτορες.

Ὅλοι οἱ πύργοι εἶχον ὑπὸ τὸν ἄνω θόλον καὶ ἕτερον πάτωμα, εἴς τινας μὲν θολωτὸν, εἴς τινας δὲ ξύλινον ἑδράζον ἐπὶ πετρίνων βάσεων, φαινομένων ὑπὸ τὰς θυρίδας. Ὅλη ἡ ἄνοδος ἐρωτίζετο διὰ τῶν χαμηλῶν θυρίδων τῶν περφραγμένων σήμερον καὶ διὰ τῆς θύρας τῆς εἰσόδου. Λέγω, ὅτι τὸ ὑπὸ τὸν ἄνω θόλον πάτωμα ἦτο ξύλινον, διότι ἴχνος δευτέρου θόλου δὲν ἀπήντησα εἰς πολλοὺς πύργους. Τὸ ὑπόστεγον τοῦτο δωμάτιον ἐρώτιζον αἱ θυρίδες, αἱ φαινόμεναι καθ' ὅλον τὸ ὕψος

(1) Τοῦρκ. Σουλοῦ κουλέ. Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ πύργος οὗτος παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς εἶχεν ἴδιον ὄνομα.

(2) De Topog. Const. σ. 53. «Turres in quas gradibus lapideis ascenditur, usque ad summum.» «Τῶν εἰς αὐτὰ κλιμάκων τὸ μέγεθος καὶ τὸν ὄγκον καὶ τὴν εἰκαιδομήν.» Κωνσταντίου Πατριάρχου αὐτ. σελ. 7.

(3) «Ἔνθ' ἄνωθι. Τόμ. Α'. αὐτ. σελ 108.

(1) Τῆς βυζαντινῆς Ἀπαμείας.

(3) Αὐτ. σελ. 217.

τῶν πύργων. Ἐδῶ ἐνδιαιτᾶτο ἡ βυζαντινὴ φρουρὰ ἥτις περιεσκόπει τοὺς ἔξωθεν ἐστρατοπεδευμένους ἐχθροὺς διὰ τῶν θυρίδων τῶν πύργων· θόλοι τινὲς, τῶν ὁποίων λείψανα εἰσέτι διεσώθησαν, δὲν φαίνονται ἱκανοὶ νὰ ὑποφέρωσι πολὺ βάρος, διότι εἶναι ἐκ λεπτῶν πλίνθων (1).

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν θόλων τούτων εἰκάζω, Κύριοι, ὅτι ἡ κλίμαξ περιεστρέφετο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πύργου ὡς κοχλίας καὶ ἀνήρχετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ θόλου· διότι οἱ μέχρι τοῦδε σωζόμενοι θόλοι εἶναι ἀνοικτοὶ ἢ κατερειπωμένοι ἐκεῖ μάλιστα, ὅπου πιθανῶς ἐρείδετο ὁ θόλος ἐπὶ τῆς κοχλιοειδοῦς κλίμακος. Ἐκ τούτου πληροφορούμεθα, ὅτι ὑπὸ τὸν ἕνα θόλον ἐδύναντο νὰ προφυλάττωνται οἱ μαχηταὶ ἐν καιρῷ βροχῆς ἢ νυκτὸς, καὶ ἐκ τῶν ἄνω ἐπάλξεων καὶ θυρίδων νὰ ἀντιμάχωνται κατὰ τῶν ἔξω ἐχθρῶν.

Πύργοι τινὲς μέχρι σήμερον σώζονται μετὰ τῶν θόλων των ἀκεραίων. Οὗτοι εἶναι οἱ ἀπὸ τῆς Χρυσῆς πύλης μέχρι τῆς Προποντίδος ἐκτεινόμενοι. Μαχηταὶ ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν πύργων ἐκ τοῦ τείχους, ὅπου φαίνεται ἡ ἄνοδος κατερειπωμένη· ἔθετον δὲ πιθανῶς ἐπὶ τοιούτων πύργων καὶ μηχανὰς πολεμικὰς βαρυτέρας.

Ἑκάστου πύργου τὸ ἐμβαδὸν εἶναι περίπου ἑβδομήκοντα τετραγωνικῶν μέτρων. Ἀφαιροῦντες ἓξ μέτρα διὰ τὴν κλίμακα, ἔχομεν ἑξήκοντα τέσσαρα, ἱκανὰ νὰ ἐμπεριλείσωσιν ἄνδρας περίπου ἑξήκοντα. Δὲν φρονῶ νὰ ἠδύναντο νὰ πολεμῶσι πλειότεροι ἄνδρες ἐντὸς ἑκάστου πύργου, διότι εἶχον καὶ πολεμικὰ μηχανήματα μετ' αὐτῶν· ταῦτα ὅμως ἀρίνω εἰς τοὺς στρατιωτικούς.

Ἡ μελέτη τῶν πύργων, ὡς εἴπομεν ἤδη, εἶναι λίαν ἀναγκαία πρὸς ὀρθὴν κατάληψιν τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας· διότι ἐκ τῶν πύργων καὶ τοῦ περιβόλου κυρίως ἐμάχοντο. Τὸ ἔσω τεῖχος ἀπέκρουε τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ στρατιῶται δὲν ἠδύναντο νὰ περιφέρωνται πολλοί. Τεῖχος, τοῦ ὁποίου τὸ εὖρος εἶναι 2 1[2 μέτρων, ἢ ὀλιγώτερον εἰς ἄλλα μέρη, ἔχον ὀδοντωτὰς ἐπάλξεις σχεδὸν ἑνὸς μέτρου, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ στρατιώτας ἐπ' αὐτοῦ περιφερομένους, παραγκωνιζομένους καὶ κινδυνεύοντας νὰ καταπέσωσιν ἐκ 10, 15 καὶ 20 μέτρων ὕψους. Ἰλιγγιᾷ ὁ ἀτενίζων τὸ ὕψος αὐτοῦ ἐκ τῶν παραπλησίων ὁδῶν τῆς ἔσω πόλεως. Πρὸς τούτοις δὲν ὑπάρχει ἢ τοὐλάχιστον δὲν ἀναφαίνεται εἰς πολλότατα μέρη οὐδ' ἄνοδος πρὸς τὸ τεῖχος, μάλιστα ὅπου οἱ πύργοι δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ἔξοδον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων.

Ἐξαιρουμένου τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εὐρυτέρου καὶ στερεωτέρου, νομίζω, ὅτι στρατιῶται δὲν ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἔσω τείχους, ἀλλ' ἐμάχοντο ἐκ τῶν πύργων. Ὁ μετὰ Θεοφάνην γράψας λέγει (1)· « Κατὰ δὲ τὴν Ἤπειρον γενναίως τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπομαχομένων. Καὶ τέως μὲν τὰς κλίμακας ἀχρήσους αὐτῷ (τῷ βασιλεῖ) ποιούντων διὰ τῶν ἐκ τῶν πύργων ῥιπτουμένων ἰσχυροτέρων βελῶν.» Ὁ δὲ Φραντζῆς (2)· «Τὰ δὲ βέλη παντοῖα κατὰ τῶν ἐν τοῖς πύργοις ἀρίστο.» Πληρέστατα θέλουσι συμφωνήσει μετ' ἐμοῦ, ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ περιέλθωσι τὰ τείχη ταῦτα. Εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς μάχης τὸ παραμικρὸν ὀλίσθημα ἤθελεν ἐπιφέρει βαρέα τραύματα καὶ θάνατον. Ὅθεν καὶ εἰς ὅλας τὰς πολιορκίας τῆς πόλεως, ὁσάκις ἀναμιμνήσκουσι τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν μαχομένων, ἐννοοῦσι τοὺς ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τοῦ περιβόλου ἱσταμένους, οὐδέποτε δὲ τοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἔσω τείχους.

Τὸ ἔξω τεῖχος, καθὼς καὶ τὰ στρογγύλα, τετράγωνα καὶ ὀκτάγωνα αὐτοῦ πυργία, ἀντικρὺ κείμενα τοῦ μεταξὺ τῶν πύργων ἔσω τείχους, εἶναι προμαχὼν λεπτότερος καὶ χθαμαλώτερος τούτου καὶ τῶν πύργων αὐτοῦ. Ὄπισθεν τοῦ τείχους τούτου ἐμάχοντο συνήθως οἱ Βυζαντινοί. Μυριάδες μαχητῶν ἠδύναντο ἐντεῦθεν ν' ἀντιμάχωνται, ὑπερασπιστὰς ἔχοντες τοὺς ἐν τοῖς πύργοις ἱσταμένους.

Σήμερον ἀνυψώθη τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος τοῦ περιβόλου ὑπὲρ τὰ δύω μέτρα. Ἀπόδειξις τῆς προσχώσεως ταύτης, εἶναι αἱ κλεισταὶ ἰσόγειοι θυρίδες τῶν πύργων, ἡ μέχρι τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἔξω τείχους ἐπιφάνεια αὐτῶν, καὶ τὸ ἰσόγειον ἀνώρλιον τῆς ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου κλειστῆς πύλης.

Ἡ ἐκ τοῦ περιβόλου εἴσοδος τῶν πυργίων εἶναι σήμερον ἀνοικτὴ, καὶ ἀκωλύτως εἰσέρχονται εἰς ὅλα οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὰ τείχη. Τινῶν μὲν ὁ θόλος εἶναι ἐκ πετρῶν, τινῶν δὲ ἐκ πλίνθων μεγάλων τετραγώνων. Ἅπαντα μὲν ἔχουσι θυρίδα μικρὰν πρὸς τὴν τάφρον, πολλὰ δὲ καὶ ἑτέρας δύο ὀρθογωνοειδεῖς εἰς τὰς πλευράς των. Κλίμαξ ἐντὸς τῶν πυργίων δὲν ὑπῆρχε· διότι μικρὸν τὸ ἐμβαδὸν καὶ τυφλοὶ ὅλοι οἱ θόλοι.

Τὸ ἔδαφος ἦτον ἰσόπεδον τοῦ περιβόλου· ἐντὸς δὲ αὐτῶν δὲν χωροῦσι πλέον τῶν πέντε ἢ ἓξ μα-

(1) Εἶναι γνωστὸν, ὅτι οἱ βυζαντινοὶ ἔθεσαν ἐπὶ τῶν τειχῶν των μέγα πυροβόλον, τὸ ὁποῖον μεγάλως ἔβλαπτε τὰ τείχη των. • Α. Χαλκοκονδύλη. σελ. 382.

(1) Theoph. Contin. σελ. 60.
(2) Σελ. 281.

χητῶν. Ἡ πρὸς τὸν θόλον ἄνοδος ἦτο εὐχερεστάτη διὰ μικρῶν βαθμίδων ἔξω τῆς εἰσόδου ἐπὶ τοῦ τείχους.

Δὲν φρονῶ εἰς αἱματηρὰν συμπλοκὴν, ὅτι ἀνέβαινον μαχηταὶ ἐπὶ τῶν πυργίων,' διότι αἱ ἐπάλξεις μόλις ἐκάλυπτον τὸ ἥμισυ σῶμα αὐτῶν. Ἐκ τῶν πυργίων προσεβάλλοντο οἱ ἐπὶ τοῦ προτειχίου ἐχθροί· ἦσαν καὶ τόποι ἀναπαύλας τῶν μαχητῶν. Σήμερον τὰ πυργία, προσιτὰ εἰς πάντας, εἶναι λῃστῶν κρυπτήρια, κακοβίων καταφύγια, καὶ πάντων τῶν διαβατῶν κοπροθέσια.

Ἐκ τούτων ὅλων συμπεραίνω, ὅτι ὁ περίβολος καὶ τὰ περιφρουροῦντα αὐτὸν πυργία καὶ τὸ ἔξω τεῖχος, ἦσαν οἱ ἀληθεῖς προμαχῶνες τῶν Βυζαντινῶν. Εἰς τοὺς ἐκτενεστάτους τούτους περιβόλους, φρουρουμένους καὶ ἀπὸ τοὺς ὄπισθεν πύργους, ἠδύνατο ὅλος ὁ στρατὸς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ν' ἀντιμάχηται, καὶ μετὰ θάρρους ν' ἀντικρούῃ καὶ προσβάλλῃ τοὺς ἐχθρούς. Ἐδῶ κυρίως ἦτο ἅπασα ἡ ἀμυντικὴ δύναμις τῶν χερσαίων τειχῶν, καὶ ἐδῶ θέλομεν ἴδει ὅτι ἀντεμάχοντο οἱ Βυζαντινοὶ, καὶ ἔπεσαν ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ οἱ ξένοι του ἐπίκουροι τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἁλώσεως.

Συσταίνω εἰς τὸν ἐπισκεπτόμενον τὰ τείχη ταῦτα, νὰ ἐξετάσῃ τὰ μεταξὺ τῆς Πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ καὶ Μελανδησίας, καὶ τὰ ἀπὸ τὴν Πύλην τῶν Ἑπτὰ Πύργων μέχρι τῆς Προποντίδος. Ἀλλαχόσε, ἕνεκα τοῦ κατακρημνισμοῦ τῶν πλειοτέρων τειχῶν καὶ πυργίων, πίπτει τις εἰς ἀδιόρθωτον πλάνην.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος διαφέρει τὰ μέγιστα ἀπὸ τὸ Θεοδοσιακόν. Δὲν εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς οὐδὲ τάφρον, οὐδ' ἔξω τεῖχος. Σφάλλει ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Κωνστάντιος, γράφων (1), ὅτι « τὰ » ἀπὸ τῆς Χαρσίας Πύλης μέχρι τοῦ Ἑπταπυρ- » γίου χερσαῖα τείχη, διὰ τὸ διπλοῦν αὐτῶν » τεῖχος, ἔχουσι καὶ τὰς πύλας διπλᾶς, καὶ περὶ » αὐτὰς ἀνὰ δύο ὀχυροὺς Πύργους ». Ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἠδυνήθην ν' ἀνεύρω σημεῖον τάφρου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Πιθανὸν συγγραφεῖς τινες ἐπλανήθησαν ἀπὸ τὴν γραφὴν τοῦ ἀνωνύμου χρονογράφου (2), διηγουμένου τ' ἀκόλουθα περὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου· « Ταῦτα ἀκούσας ὁ Λέων (3), πέμψας τε κατα- » σκόπους, καὶ μαθὼν τὴν ἀλήθειαν, συναθροί- » σας λαὸν πολὺν καὶ τεχνίτας, ἤρξατο κτίζειν » ἕτερον τεῖχος ἔξωθεν τοῦ τείχους τῶν Βλαχερ- » νῶν, κόψας καὶ τὴν σοῦδαν πλατεῖαν ». Νομίζω ὅτι ὁ χρονογράφος ἐννοεῖ τὴν ἔμπροσθεν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους τάφρον, ἄλλως ὀρθότερον ἦτο νὰ εἴπῃ: κόψας καὶ σοῦδαν πλατεῖαν (1). Ὅστις ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐξήτασε τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος, ἀπορεῖ μὲ τὴν φαινομένην γυμνότητα τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Ἀλλ' ἡ ἀπορία παύει, ὅταν ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου θεωρήσῃ αὐτὸ ἔσωθεν, καὶ ἐκ τῶν παρακειμένων κήπων τῆς ἐνορίας τοῦ Ἐγρὴ Καπὴ ἐπισκεφθῇ τὰ ὀχυρώματα ταῦτα, καὶ ἴδῃ τὰς ἀψίδας τοῦ τείχους καὶ τὸ ἀκαταλόγιστον ὕψος καὶ εὖρος τῶν ἱσταμένων πύργων.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος, τέμνον κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν τὸ Θεοδοσιακὸν, ὀλίγα βήματα πρὸς βορρᾶν τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου, κάμπτεται μετ' ὀλίγον πρὸς τὴν κλιτὺν τῆς Χαρσίας Πύλης, καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπου συνέχεται μετὰ τῶν τειχῶν τοῦ Κερατίου Κόλπου. Ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου, μέχρι τοῦ Κερατίου Κόλπου, ἦσαν πρὸ τῆς ἁλώσεως τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, καλούμενα καὶ Ὑπερύψηλα, ἡ περιώνυμος ἐκκλησία τῶν Βλαχερνῶν, καὶ πάμπολλοι ναοὶ καὶ εὐκτήρια. Ἐνώπιον τοῦ Ἡρακλείου τείχους ἦτο τὸ Φιλοπάτιον καὶ τὸ Κοσμίδιον, τὰ νῦν Ἐγιοὺπ καὶ Βαϊράμ. πασσᾶ. Ἐδῶ πλησίον ἦτο ἡ Καμηλογέφυρα (2), φέρουσα πρὸς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, τὴν νῦν Χάσκιοϊ. Ἐδῶ κατεσκήνωσαν οἱ Φράγκοι Σταυροφόροι ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, καὶ ἐδῶ συνεπλάκησαν μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των εἰς Νίκαιαν (3). Οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτο-

(1) Ἔνθ. ἄνωθι, σελ. 21.
(2) Σελ. 348.
(3) Δηλ. τὴν μελετωμένην ἐκστρατείαν τοῦ Κρούμου κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

(1) Νομίζω ὅτι τὸ κείμενον τοῦ χρονογράφου χρῄζει διορθώσεως. Προτιμῶ βαθεταν ἀντὶ πλατεταν. Τὸ Λεόντειον τεῖχος εἶναι καθ' ὅλα ὑποδεέστερον τῶν ἄλλων τειχῶν. Δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ δυνηθῇ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου νὰ πλατύνῃ τὴν τάφρον, καὶ ἀνακτίσῃ τὰ τόσα διαταφρίσματα. Ἂν ὅμως ἀνώρυξε τάφρον νέαν πρὸ τοῦ τείχους του, αὕτη πρὸ πολλοῦ προσεχώθη.

(2) Ut ponte transito qui est iuxta palatium quod appellatur Blaquernae.—Gesta Dei per Francos. Havoniae, 1611, σελ. 654.

(3) Dux ergo (δηλ. τῶν σταυροφόρων) et universus exercitus ante urbem in locis liberis et late patentibus constiterunt. Ubi, habito conflictu, inter ecclesiam sanctorum martyrum Cosma et Damiani, quae hodie vulgari appellatione dicitur castellum Boamundi ad pallatium novum quod dicitur Blaquernas, quod in angulo civitatis iuxta portum situm est. Gesta Dei per Francos, σελ. 656.

κράτορες κατεκόσμησαν μετὰ μαρμάρων καὶ πολυτίμων λίθων, ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, τῶν ὁποίων τὴν λαμπρότητα περιγράφει ὁ ἐν 1173 περιηγηθεὶς τὴν Κωνσταντινούπολιν Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλλης (1).

Πρὶν μελετήσωμεν τὰ πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς σήμερον ἀφανοῦς γωνίας ταύτης τοῦ Βυζαντίου, ἐξιστορῶ ὅσα περὶ τῶν τειχῶν αὐτῆς ἠδυνήθην νὰ μάθω, καὶ ἰδίως περὶ τῶν πολλῶν νῦν ἱσταμένων πύργων.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος, τόσον ἐπίσημον κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, εἶναι ὅμοιον τοῦ ἔσω Θεοδοσιακοῦ, εὐρύτερον ὅμως τὸ τεῖχος, πυκνότεροι, ὑψηλότεροι καὶ ἐρυμνότεροι οἱ πύργοι. Ἔχει περίπου εἴκοσι πύργους, τοὺς πλειοτέρους τῶν ὁποίων ἐπεσκέφθην ἐκ τῶν ὄπισθεν παρακειμένων κήπων.

Τὸ τεῖχος εἶναι εὖρους μέτρων γαλλ. 3. 70. Ἐπὶ τοῦ τείχους τούτου, μέχρι σήμερον ἀκλονήτου, ἠδύναντο ἀνέτως καὶ ἀκινδύνως νὰ περιφέρωνται οἱ μαχηταί. Οἱ δὲ πύργοι, κολοσσιαῖοι προμαχῶνες, μετὰ δώδεκα αἰώνων ἀνέγερσιν, ἵστανται μάρτυρες ἄλαλοι τῆς μεγαλουργίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου. Μέχρι σήμερον, οἱ θόλοι τῶν πλείστων πύργων σώζονται ἀκέραιοι, θόλοι ἐρυμνότατοι, πάντες συγκοινωνοῦντες μετὰ τῶν ἐπάλξεων τοῦ τείχους διὰ θυρίδων μεγάλων. Ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν θόλων δι' ἀνόδου ἐπὶ τοῦ τείχους, προφανεστάτης εἰς πολλοὺς πύργους. Ὑπὸ τοὺς θόλους τούτους ἱστάμενος ὁ θεατὴς, θαυμάζει τὴν στερεότητα αὐτῶν, τοὺς μεγάλους λαξευτοὺς λίθους, τοὺς ὁποίους οἱ χρόνοι καὶ οἱ σεισμοὶ δὲν κατίσχυσαν νὰ διαρρήξωσι. Ὑπὸ θόλους τινὰς παρετήρησα ἀντηρίδας πετρίνους, ὑποστηριζούσας πάτωμα ξύλινον. Τοιούτους ἐρυμνοὺς θόλους παρετήρησα καὶ εἴς τινας πύργους τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, ἀπὸ τὴν Χρυσῆν Πύλην μέχρι Προποντίδος.

Ὅλοι οἱ πύργοι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ἀπὸ τῆς συνοχῆς αὐτῶν μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ μέχρι τῆς κλιτύος τῆς Χαρσίας Πύλης, εἶναι ἐναλλὰξ στρογγύλοι καὶ ὀκτάγωνοι. Τοιοῦτοι πύργοι εἶναι καταλληλότεροι τῶν τετραγώνων, ὁσάκις ὁ ἐχθρὸς δύναται ἑκατέρωθεν νὰ τοὺς προσβάλῃ.

Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ μάθωμεν σήμερον, διατί οἱ Βυζαντινοὶ ἀνήγειραν πλησίον τῶν τετραγώνων πύργων ἑτέρους, ποτὲ μὲν στρογγύλους, ποτὲ δὲ ὀκταγώνους. Πάντων ἡ θέσις εἶναι ἡ αὐτή. Πλησίον τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν οἱ πύργοι εἶναι ἅπαντες τετράγωνοι. Πᾶσα ἔφοδος τῶν ἐχθρῶν ἐγίνετο ἐδῶ, καθὼς καὶ εἰς τὸ Θεοδοσιακὸν, κατὰ πρόσωπον.

Οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες χρόνον πολὺν πρὸ τῆς ἁλώσεως ἐνησμενίζοντο εἰς τὰ μέρη τὰ περικλειόμενα ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Χάριν λοιπὸν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, θέλω προσπαθήσει νὰ διασαφήσω μέρη τινὰ τοῦ τείχους τούτου, ἄχρι σήμερον ἄγνωστα.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1453, ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, φοβούμενος τὴν ἔφοδον τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, παρεκάλεσε τὸν Βενετὸν Διέδον μετὰ τῶν ναυτῶν του νὰ ὀρύξωσι τάφρον ὀκτὼ ποδῶν βάθους καὶ ἑκατὸν βημάτων μήκους. Ἤρχισε τὸ ἔργον τὴν 14ην Μαρτίου, καὶ ἀπεπερατώθη τὸ Σάββατον, τελευταίαν ἡμέραν τοῦ μηνὸς, ἓξ ἡμέρας πρὶν ἀρχίσῃ ἡ πολιορκία. Καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπεθεώρει τὸ ἔργον ὁ Αὐτοκράτωρ αὐτοπροσώπως. Ἔστησε δὲ καὶ δύο σκοποὺς ἐπὶ τοῦ ἀντικρυ λόφου ἵν' ἀναγγέλλωσι πᾶσαν αἰφνιδίαν ἐμφάνισιν τῶν ἐχθρῶν. Τῆς προσκαίρου ταύτης τάφρου σημεῖα δὲν εὗρηκα (1). Ὅλον τὸ πεδίον τοῦτο ἐνώπιον τοῦ Ἡρακλείου τείχους καὶ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, καλύπτεται σήμερον ὑπὸ κήπων καὶ ἐρειστασίων.

Ταύτην τὴν ἀνόρυξιν τῆς τάφρου λεπτομερῶς ἱστορεῖ ὁ Νικόλαος Βάρβαρος (2). Ἀγνοοῦμεν διατί δὲν προσεκάλεσεν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοὺς ἰδίους ὑπηκόους ὁ Αὐτοκράτωρ. Μάταιοι ἦσαν οἱ φόβοι του, διότι τὰ τείχη ταῦτα, ὡς ἐρυμνότερα τῶν ἄλλων, ὀλίγον ὑπέφερον καθ' ὅλην τὴν πολιορκίαν. Τὴν νύκτα δὲ πρὸ τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἁλώσεως (29 Μαΐου 1453) διηγεῖται ὁ Φραντζῆς (3) ὅτι:

« Καὶ ἀναβὰς ὁ βασιλεὺς ἐπὶ ἵππου, ἐξήλθο-
» μεν τῶν ἀνακτόρων (4) περιερχόμενοι τὰ τεί-
» χη, ἵνα τοὺς φύλακας διεγείρωμεν πρὸς τὸ
» φυλάττειν ἀγρύπνως· ἦσαν δὲ πάντες ἐπὶ τοῖς
» τείχεσι τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ καὶ πύργοις . . . ὡς δὲ
» ἤλθομεν ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, ὥρα πρώτη τῆς
» ἀλεκτοροφωνίας, κατιόντες τῶν ἵππων ἀνήλθο-
» μεν εἰς τὸν πύργον καὶ ἠκούσαμεν συχνῶς ὁ-
» μιλεῖν καὶ θόρυβον μέγαν ποιεῖν ἔξωθεν ἐπι
» τήδειον, καὶ εἶπον ἡμῖν οἱ φύλακες, ὅτι δι'
» ὅλης τῆς νυκτὸς οὕτω ποιοῦσιν· ἦσαν γὰρ
» σύρνοντες τὰ ὅσα τῶν ὀργάνων πρὸς τειχομα-
» χίαν ἡτοίμασται, φέροντες αὐτὰ ἐγγὺς τοῦ
» ὀρύγματος. »

Ταῦτα διηγούμενος ὁ Κ. **Mordtmann** εἰς τὸ πόνημά του (1), λέγει· «Φθάσαντες ἐν τοῖς Κα-
» λιγαρείοις ἀφίππευσαν, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸν
» παρὰ τὴν πύλην πύργον· — ὁ θόρυβος ἐξηκο-
» λούθει δι' ὅλης τῆς νυκτὸς, διότι οἱ Τοῦρκοι
» ἐκόμιζον ἐντὸς τῆς τάφρου τὰ πρὸς ἔφοδον
» ἀπαιτούμενα » Προσθέτει δὲ εἰς σημείωσιν τ' ἀκόλουθα: « Ἐπειδὴ οὐδεμία τάφρος ὑπάρχει
» παρὰ τὸ Ἐγρὴ καπὴ, ἔπεται ὅτι ἡ Καλιγαρία
» τοῦ Φραντζῆ, εἶναι διάφορος τῆς Καλιγαρίας
» τοῦ Βαρβάρου, καὶ δέον ν' ἀναζητηθῇ ἀλλαχοῦ. »

Ταῦτα, Κύριοι, δὲν εἶναι ἱστορία, οὐδ' ἐλάλησεν οὕτως ὁ φιλαλήθης Φραντζῆς, ὁ ἀσφαλέστερος ὁδηγὸς τῆς ἱστορίας τῆς ἁλώσεως (2). Οὗτος λέγει, ὅτι ἦλθεν ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, καὶ ἔχει εἰς τὴν πύλην τῆς Καλιγαρίας. Δὲν λέγει ὅτι ἀνῆλθεν εἰς τὸν παρὰ τὴν πύλην πύργον, ἀλλ' εἰς τὸν πύργον. Σώζεται σήμερον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τὸ Γραικικὸν, ἔξω τῶν τειχῶν τοῦ Ἐγρὴ καπὴ, γωνιαῖος πύργος, ὁ τρίτος ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις τοῦ πύργου τούτου, πύργου ἀληθῶς ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, φαίνεται ὅλη ἡ δεξιόθεν κλιτὺς τῆς Χαρσίας Πύλης, καὶ ὅλον τὸ ὄρυγμα, ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου μέχρι τῆς Πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Οὐδένα ἄλλον πύργον ἠδύνατο ὡς καλὸς στρατηγὸς νὰ ἐκλέξῃ ὁ αὐτοκράτωρ, πρὸς περισκόπησιν τῶν ἐχθρῶν, στρατοπεδευμένων εἰς τὴν ὑπὸ τὸν πύργον τοῦτον πεδιάδα, ὅπου «ἔσυρνον τὰ ὄργανά των· ἐγγὺς τοῦ ὀρύγματος», καὶ ὄχι ἐντὸς τῆς τάφρου, καθὼς λέγει ὁ Κ. **Mordtmann**. Ἐπομένως οὐδεμία ἀσυμφωνία τῶν ἱστορικῶν Φραντζῆ καὶ Βαρβάρου· ἡ ἁπλῆ θέα ἀπὸ τοῦ πύργου διασαφίζει ὅλα ταῦτα.

Ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους σώζεται σήμερον ἄλλος πύργος, ὄγδοος ἐκ τῆς Χαρσίας Πύλης πρὸς βορρᾶν, καλούμενος ὁ πύργος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, αὐτοκρατορήσαντος ἀπὸ τοῦ 1185 μέχρι τοῦ 1195. Περὶ τοῦ Ἰσαακίου λέγει ὁ Νικήτας Χωνιάτης (1)· « Ὑπὲρ πᾶν δὲ ἕτερον,
» τὰς τῶν ὑπερόγκων οἰκημάτων ἀνεγέρσεις πε-
» ριεσπούδαζε. — Προθέμενος δὲ καὶ πύργον τε-
» κτήνασθαι κατὰ τὸ ἐν Βλαχέρναις παλάτιον,
» ἅμα μὲν εἰς ἔρεισμα τῶν ἀνακτόρων, ὡς ἔφα-
» σκε, καὶ ὑπέρεισμα, ἅμα δὲ καὶ εἰς ἐνοίκησιν
» ἑαυτῷ, νεούς τε κατὰ τὴν ἀκτὴν πάλαι ἱσα-
» μένους ἀτημελεῖς κατήρειψε καὶ πλείσους τῶν
» κατὰ τὴν βασιλίδα πόλιν περιφανῶν οἴκων ἔ-
» θετο εἰς ἐρήμωσιν, ὧν ἐσδεῦρό τινες θέαμα τοῖς
» παριοῦσι δακρύων ἄξιον τοὺς θεμελίους προ-
» βάλλοντες, καὶ τὴν ἐκ πλίνθου πάσης ὀπτῆς
» λαμπροτάτην τοῦ γενικοῦ οἰκοδομὴν κατηδά-
» φισε, σὺν πολλοῖς δὲ καὶ τὸν περίκλυτον οἶκον
» τῶν Μαγγάνων κατέβαλε, μήτε τὸ τοῦ ἔργου
» κάλλος καὶ τὸ μέγεθος αἰδεσθείς, μήτε τὸν
» τροπαιοφόρον μάρτυρα πτοηθείς, ᾧ ἐνέκειτο
» οὗτος » (2).

Περὶ τοῦ πύργου τούτου, λέγει ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος (3)· « Δέκατος τέταρτος καὶ τε-
» λευταῖος Ῥεγιὼν συμπεριλαμβάνει καὶ τὸ τῶν
» Βλαχερνῶν, τὸ καὶ τῶν ὑψηλῶν καλούμενον
» παλάτιον, τὸν τοῦ Ἀνεμᾶ πύργον, τὸν τοῦ
» Ἰσαακίου καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν δημόσιον
» λουτρόν. » Εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ παλατίου λέγει· « Βλέπεται εἰσέτι ἐπὶ τὰ τείχη καὶ ὁ
» πύργος ἐκεῖνος, ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου
» ἐγερθεὶς, κατὰ τὸν Χωνιάτην, ὡς ἔρεισμα τῶν
» Βλαχερνῶν ἀνακτόρων, ἅμα δὲ καὶ διὰ κα-
» τοικίαν. Αὐτὸς διαφέρει ὅλων τῶν ἄλλων πύρ-
» γων τῆς Πόλεως κατὰ τὸ μόρφωμα, καὶ πα-
» ριστᾷ, ὅτι τῷ ὄντι ἦτο καὶ διὰ κατοικίαν,
» διότι ἔχει τρία μεγάλα παράθυρα (ὧν τὸ κατὰ
» μέσην θέσιν εἶναι ὑψηλότερον) ἀφορῶντα πρὸς
» τὸ Κοσμίδιον (Ἐγιοὺπ)· καὶ ἐπειδὴ, κατὰ τὸν
» αὐτὸν ἱστορικὸν, ὁ Ἰσαάκιος μετεχειρίσθη εἰς
» τὴν ἀνοικοδομὴν τοῦ πύργου τὴν ὕλην τῶν ἔ-
» ξωθεν τῶν Βλαχερνῶν παραιγιαλίων ἀμελη-

---

(1) Outre les palais que les ancêtres du Roi Emmanuel lui ont laissés, il en a fait batir sur le bord de la mer, un autre qui se nomme Bilbernae (γρ. Blaquernae) dont les colonnes sont couvertes d'or et d'argent. Pour l'opulence des richesses et la beauté de la structure il surpasse tous les autres de la terre. P. Bergeron, voyages en Asie. Paris, 1735 Τομ. Α', σελ. 12.—Usque ad Palatium novum, cui nomen Blaquernas. Gesta Dei per Francos, σελ. 655.

(1) Ὁ Κ. Mordtmann Die Belagerung Constantinopels σελ. 89 λέγει, ὅτι ἡ τάφρος αὕτη σώζεται ἄχρι τῆς σήμερον, ὅπως ὠρύχθη ὑπὸ τῶν Βενετῶν.

(2) Σελ. 14.

(3) Γ. Φραντζῆ σελ. 280.

(4) Τῶν Βλαχερνῶν.

(1) Ἐνθ' ἄνωθι σελ. 145.

(2) Τὸν ἱστορικὸν Φραντζῆν, πιστότατα ἠκολούθησεν ὁ Von Hammer εἰς τὰ τῆς ἁλώσεως. Πρβ. Κεφ. 12, σελ. 421.

(1) Σελ. 580-581.

(2) Λουτρὰ διαιτήσεώς τε καὶ λαμπροὺς δόμους
Δομούμενος κτίζων τε καινίζων ξένως.
Ἐφραιμίου σελ. 233.

(3) Σελ. 11, 38, 39.

» θέντων ναῶν, καὶ ἡ ὕλη αὕτη, συνισταμένη » ἐκ τοσούτων κολωνῶν, φαίνεται μέχρι τοῦδε » κτισμένη καὶ κατεστρωμμένη ἀτάκτως κάτω» θεν τῶν παραθυρίων, διαλύεται διὰ ταῦτα πᾶ» σα ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ πράγ» ματος. »

Ὁ δὲ Κ. Σ. Βυζάντιος ἀναφέρει τὰ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου λεγόμενα ἄνευ οὐδεμιᾶς παρατηρήσεως ἰδίας.

Ἐξ ἐπιγραφῆς σωζομένης πλησίον τοῦ πύργου τούτου, ἀγνώστου καὶ εἰς τὸν Πατριάρχην Κωνστάντιον καὶ εἰς τὸν Κ. Σ. Βυζάντιον, μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος ἀνηγέρθη τὸ 1188, τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ἔχει, καθὼς λέγει ὁ Πατριάρχης, τρία παράθυρα βλέποντα πρὸς τὸ Κοσμίδιον. Φαίνεται, ὅτι οὔτε ὁ Πατριάρχης, οὔτε ὁ Κ. Σ. Βυζάντιος ἐπεσκέφθησαν τὸν πύργον τοῦτον ἐκ τῆς ἔσω πόλεως, διότι οὐδὲν ἄλλο ἱστοροῦσι περὶ αὐτοῦ. Ἔχει καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἑτέρας του πλευρὰς παράθυρα. Τὸ ὄπισθεν εἶναι μέγα ἄνοιγμα ἀψιδωτὸν, ἴσον πρὸς τὰ τρία ὁμοῦ τῆς ἔμπροσθεν πλευρᾶς. Τὸ παράθυρον τῆς νοτίου πλευρᾶς ἀνοίγει ἐπὶ ἐξώστου μετ' ἐπάλξεων, συγκοινωνουσῶν μετὰ τοῦ πλησίον τείχους δι' ἀψίδος κατηδαφισμένης. Τεκμήριον καὶ τοῦτο, ὅτι οὐδεμίαν γωνίαν τῶν τειχῶν ἀφῆκαν ἀφρούρητον οἱ Βυζαντινοί. Πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν εἶναι ὅμοιον παράθυρον πρὸ πολλοῦ ἐπιτετειχισμένον, ἀνοῖγον ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ πλησίον ἱσταμένου πύργου. Ὅλον τὸ κενὸν τοῦτο, τὸ εὐάερον καὶ τερπνότατον ἐνδιαίτημα τοῦ Ἰσακίου Ἀγγέλου, μέχρι σήμερον στεγάζεται ὑπὸ τοῦ θόλου, χρησιμεῦον ὡς ἀποθήκη τῶν νεκροκραββάτων τῶν ὀθωμανῶν γειτόνων. Ἐκ τῶν ἀνοικτῶν τούτων παραθύρων, φαίνονται αἱ πεδιάδες καὶ οἱ λοφίσκοι τοῦ Ἐγιοὺπ καὶ Βαΐραμ πασσᾶ, καὶ τὸ ὑμνούμενον Φιλοπάτιον τῶν Βυζαντινῶν.

Ὑπὸ τὰ τρία παράθυρα τοῦ προσώπου ἐνετειχίσθησαν κατὰ σειρὰν, ἀτέχνως καὶ ἀφιλοκάλως, πάμπολλοι κίονες μαρμάρινοι παμμεγέθεις, ἐκτεινόμενοι μέχρι τοῦ ἐξώστου τοῦ νοτίου παραθύρου. Οἱ κίονες οὗτοι κατὰ σειρὰν ἐμβεβλημένοι, ἦσαν, κατ' ἐμὲ, μεγαλοπρεποῦς ἐξώστου ἀντηρίδες. Ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ προσώπου ἀναφαίνεται καὶ ἕτερον τετράγωνον, πρὸ πολλοῦ μὲν ἐντετειχισμένον, ἐκτὸς ἐπιμήκους ὀπῆς ἐν τῷ μέσῳ, ἔχον δὲ ὑποκάτω του πλῆθος κιόνων ἐντετειχισμένων, μικροτέρων ὅμως τῶν ἄνω.

Τὸ εὖρος τοῦ τείχους εἰς τὰ παράθυρα εἶναι Μ. 2,20, ὅθεν συμπεραίνετε, Κύριοι, τὴν στερεότητα τοῦ κτιρίου ὅλου.

Τὸν περιφανῆ τοῦτον πύργον λυποῦμαι ὅτι δὲν ἐμελέτησαν ἀρκούντως οἱ συγγραφεῖς· διότι ἐκ τῆς ἀνεγέρσεως καὶ θέσεώς του ἤθελον πληροφορηθῆ ὅτι τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν ἦσαν ὄπισθέν του, εἰς τὸν τόπον ἔνθα μετὰ ταῦτα ἐκτίσθη τὸ ὀθωμανικὸν τέμενος Ἀϊβὰζ τζαμησῆ (1). Ἕνεκα τοῦ ὕψους τῶν ἀνακτόρων ἐβλάπτοντο ἀπὸ τὰ πετροβόλα μηχανήματα τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τὴν τελευταίαν ἅλωσιν.

Ἐκ τοῦ ὑποστέγου τούτου δωματίου τοῦ πύργου ἐξέρχεταί τις ἐπὶ τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀϊβὰζ τζαμησῆ, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Ἐγρὴ καπὴ, πλησίον τῆς μεγάλης πλατάνου.

Ἔρχομαι τώρα νὰ ζητήσω ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου τείχους τὸν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων συχνάκις ἀναφερόμενον πύργον τοῦ Ἀνεμᾶ.

Πρῶτον ἀφηγοῦμαι τὰ ὅσα περὶ τοῦ πύργου τούτου διηγοῦνται οἱ Βυζαντινοί. Πρώτη ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἀναφέρει τὸν πύργον τοῦτον, λέγουσα(2)· « Πύργος δὲ ἦτο πλησίον τῶν ἐν Βλαχέρ» ναις ἀνακτόρων, ὁ τοῦ Ἀνεμᾶ καλούμενος, ὁ » ὁποῖος ὥσπερ κληρονομίαν ἔλαβε τὴν ἐπωνυ» μίαν ταύτην, διότι πρῶτος ὁ Ἀνεμᾶς ἐκλείσθη σιδηροδέσμιος, καὶ πολὺν ἐν αὐτῷ διέ» τριψε χρόνον. » Ταῦτα συνέβησαν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, πατρὸς τῆς Ἄννης, αὐτοκρατορήσαντος ἀπὸ τοῦ 1081 μέχρι τοῦ 1118 (3). Ὁ πατὴρ τοῦ Ἀνεμᾶ «οὐδενὸς τῶν ἡλικιωτῶν ἡττώμενος ἐν τοῖς κατὰ τὰς μάχας ἀνδραγαθήμασι », κατὰ τὸν Λέοντα τὸν Διάκονον(4), ἔπεσεν ἀνδρείως μαχόμενος κατὰ τῶν Σκυθῶν. Κατήγετο δὲ ἐκ τῆς Κρήτης. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα τοῦ πύργου τούτου. Δὲν εὗρηκα εἰς ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς οὐδεμίαν μνείαν τοῦ πύργου τούτου.

Μετὰ δὲ τὸν Μιχαὴλ Ἀνεμᾶν, συγχωρηθέντα καὶ ἐξελθόντα τῆς φυλακῆς, ἐφυλακίσθη ἄλλος ἀποστάτης, Γρηγόριος ὁ Δοὺξ τῆς Τραπεζοῦντος(5).

(1) Τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι ἵδρυμα τοῦ Καδὶ ἀσκὲρ τῆς Ῥούμελης Ἀϊδὰζ ἐφένδη, ἀποθανόντος τὸ 991 τῆς Ἐγείρας. Ἐντὸς τοῦ τεμένους οὐδὲν βυζαντινὸν λείψανον ὑπάρχει. Ἀνηγέρθη δὲ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Ὄρα Χαδικὰτ-οὐλ-τζεδαμὴ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, Τόμ. ά, σελ. 147.

(2) Βιβλ. ΙΒ'. σελ. θ'. Κωνστ. Π. καὶ Ν. σελ. 11.

(3) Σημ. Βυζαντίου· αὐτ. Τόμ Β'. σελ. 363.

(4) Σελ. 153.

(5) Σημ. Βυζαντίου, αὐτ. Τόμ. Α'. σελ. 584. Κωνσταντ. Πατρ. αὐτ. σελ. 11.

Περὶ τὰ τέλη τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος, τὸ πρῶτον ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰσακίου Ἀγγέλου (1185), κατεσπαράχθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσαντινουπόλεως Ἀνδρόνικος ὁ αἱμοχαρὴς καὶ θηριώδης τύραννος. Τὸν θάνατον αὐτοῦ διηγεῖται ὁ Χωνιάτης (1). «Εἶχε τοίνυν τοῦτον » ἡ τοῦ Ἀνεμᾶ λεγομένη φρουρὰ δυσὶ παχείαις » ἁλύσεσι τὸν ὑψιτενῆ βαρούμενον τράχηλον, ὑφ' » ὧν οἱ ἐν δεσμωτηρίοις σιτούμενοι λέοντες μετὰ » σιδηρέων κλοιῶν συνέχονται, καὶ πέδαις τοὺς » πόδας κακούμενον· ἐμφανισθεὶς δὲ οὕτως ἔ» χων καὶ παραστὰς Ἰσακίῳ τῷ βασιλεῖ, ὕ» βρεσι βάλλεται, κατὰ κόρρης ῥαπίζεται, τοὺς » γλουτοὺς ἐπικρούεται, τὴν γένυν τίλλεται, » τοὺς ὀδόντας ἐκριζοῦται, τὴν κεφαλὴν ψι» λοῦται τριχῶν, εἰς κοινὸν ἐκδίδοται παίγνιον » πᾶσι τοῖς συνελθοῦσι·—ἔπειτα τὴν δεξιὰν χεῖ» ρα πελέκει ἀποκοπεὶς παραῤῥιπτεῖται αὖθις » τῇ αὐτῇ φυλακῇ ἄσιτος, ἄποτος, ὑπ' οὐδενὸς » μεταλαγχάνων τῆς οἰασοῦν κομιδῆς. » (2)

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, ὁ Καντακουζηνὸς διηγούμενος τὰς πονηρίας τοῦ μεγάλου Δουκὸς Συργιάννη, γράφει τ' ἀκόλουθα (3)· «Τοῦ Συργιάννη δὲ ὑπὸ τοῦ » πρεσβυτέρου Βασιλέως Ἀνδρονίκου, καθάπερ ἔ» φθημεν εἰπόντες, ἐν δεσμωτηρίῳ φρουρουμέ» νου ὑπὸ κλοιοῖς, ἐπεὶ ὁ νέος βασιλεὺς, Βυζάν» τιον ἑλὼν, τῆς ἁπάσης ἀρχῆς ἤδη ἐγκρατὴς ἦν, » ὁ μέγας δομέστικος, Συργιάννη μνησθεὶς, καὶ » πρὸς αὐτὸν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐλθὼν, ἐ» πεὶ τήν τε ἄλλην ἐπὶ τοῦ δεσμωτηρίου κακο» πάθειαν, καὶ μάλιστα τὴν ἐπὶ τῶν κλοιῶν » πιέζουσαν αὐτὸν ἑώρα, βασιλέως ἐδεήθη πρῶ» τον μὲν ἀφεθῆναι τῶν κλοιῶν, ἔπειτα δὲ καὶ » ἀπὸ τοῦ δεσμωτηρίου, ἐν ᾧ ἐφρουρεῖτο, εἰς τὸν » τοῦ Ἀνεμᾶ καλούμενον πύργον γυναικὶ καὶ » τέκνοις συνδιάγειν.» Μετά τινα δὲ καιρὸν, « ἀ» πελύετό τε τῶν δεσμῶν ὁ Συργιάννης καὶ εὐ» μενείας ἀπήλαυε καὶ εὐποιΐας τῆς παρὰ βασι» λέως» (4). Πολλὰ περὶ τοῦ Συργιάννη γράφει καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ἐπιλέγων (5)· « Εὐθὺς οὖν τὸν μὲν Συργιάννην εἶχε τὸ δεσμωτήριον. »

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, συνέβησαν εἰς τὴν χριστιανικὴν ταύτην πόλιν, τὴν ἀεννάως περὶ πίστεως καὶ εὐσεβείας ἐρίζουσαν, τ' ἀκόλουθα, τὰ ὁποῖα διηγεῖται ὁ Μιχαὴλ Δούκας (1)· «Ἐτύ» φλωσεν οὖν καὶ αὐτὸς (ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης) » τὸν Ἀνδρόνικον, καὶ οὐ μόνον αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ » τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην, νήπιον ὄντα καὶ μό» λις ψελλίζοντα. Ἀντ' αὐτοῦ δὲ στέφει τὸν δεύ» τερον τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ βασιλέα Ῥωμαίων, » τὸν Μανουήλ. Τὸν δὲ τρίτον, τὸν καὶ Θεόδω» ρον, δεσπότην Λακεδαιμονίας καθίστησι· τὸν » δὲ τυφλὸν Ἀνδρόνικον μετὰ τοῦ παιδὸς Ἰωάν» νου καὶ τῆς γυναικὸς ἐγκλείστους ἐν τῷ πύρ» γῳ τοῦ Ἀνεμᾶ καθείργνυσιν· διετίαν δὲ ἐν φυλα» κῇ ἔγκλειστοι γενόμενοι, συνδρομῇ τῶν τοῦ » Γαλατᾶ Λατίνων ἀπὸ τοῦ πύργου ἐξέφυγον, » καὶ οἱ Γενουῖται τοῦτον δεξάμενοι, ἤρξαντο » ἀντιμάχεσθαι τοῖς πολίταις, προσωπεῖον κε» κτημένοι τὸν Ἀνδρόνικον, καὶ πολεμήσαντες » ἡμέρας ἱκανὰς πατὴρ πρὸς υἱὸν καὶ υἱὸς πρὸς » πατέρα (τοῦτο τῆς Ῥωμαίων ἀπανθρωπίας καὶ » τῆς πρὸς Θεὸν ἔχθρας) διὰ τῶν φρικωδεστά» των ὅρκων γενομένης παραβάσεώς ποτε εἰσιν » ἐν τῇ πόλει Ἀνδρόνικος, καὶ βασιλεὺς Ῥω» μαίων ἀναγορεύεται· τὸν δὲ πατέρα αὐτοῦ καὶ » τοὺς ἀδελφοὺς Μανουὴλ καὶ Θεόδωρον ἐγκλεί» στους ὁ πύργος, ὃν αὐτὸς εἶχεν ὡς Τάρταρον, » ὡς ὁ Ζεὺς τὸν πατέρα καὶ Κρόνον καὶ τοὺς » ἀδελφοὺς Πλούτωνα καὶ Ποσειδῶνα, ἔνδον » κατεῖχε, καὶ αὐτὸς τῆς βασιλείας ἀντεποιεῖ» το· διετίαν οὖν καὶ αὐτοὶ ἐν τῷ πύργῳ γε» νόμενοι, ἀπέδρασαν συνεργείᾳ τινὸς ἀλάστορος, » ὄνομα μὲν αὐτῷ Ἄγγελος, τῇ δὲ ἐπωνυμίᾳ » διάβολος, καὶ μύγδην φέρων σὺν τῇ ἐπω» νυμίᾳ τὸ ὄνομα, ἐκαλεῖτο διαβολάγγελος. Αὐ» τὸς τοίνυν ἐκβάλλων ἀπὸ τοῦ πύργου, εἴτε » ἀγγέλου εἴτε δαίμονος τέχνῃ, ἐπέρασεν αὐτοὺς » ἐμβάλλων ἐν ἀκατίῳ πέραν εἰς τὸ Σκουτάριον.»

Ταῦτα ἐν συντόμῳ εἶναι, ὅσα περὶ τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ διηγοῦνται οἱ Βυζαντινοί. Ἐκάλουν δ' αὐτὸν καὶ δεσμωτήριον καὶ φρουρὰν τοῦ Ἀνεμᾶ. Τίς πρῶτος δ' ἀνήγειρε τὸ δεσμωτήριον τοῦτο καὶ ποῦ ἦτο, ἀγνοοῦμεν. Κατὰ τὰ γραφόμενα τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ ἰδίως τοῦ Χωνιάτου, ἦτο ὁ πύργος οὗτος τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν τὸ δεσμωτήριον, καὶ, κατὰ τὸν Δούκαν, ζοφώδης ὡς Τάρταρος.

(1) Σελ. 455. Πρβλ. καὶ τὸν Ἐφραίμιον, σελ. 227.

(2) Ὁ υἱὸς του Ἰωάννης, ὁ καὶ Καλοϊωάννης καλούμενος ἐγεννήθη περὶ τὸ 1156 ἐν τῇ φυλακῇ συνοικούσης τῷ πατρὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Σημ. Βυζαντίου· αὐτ. Τόμ. Β'. σελ. 371.

(3) Τόμος Α'. σελ. 329.

(4) Αὐτόθι, σελ. 335.

(5) Τόμ. Α'. σελ. 363—364.

(1) Σελ. 44, 45.

Ἐκ τῆς θέσεως τοῦ πύργου τούτου, πλησίον τῶν ἄλλων πύργων τοῦ Πενταπυργίου καὶ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν, ἐκάλουν τοὺς πύργους τούτους οἱ Βυζαντινοὶ *Ἀνεμάδες*. Ἰδοὺ τί λέγει ὁ Φραντζῆς(1)· « Ὁ δὲ βασιλεὺς θέλων καὶ μὴ θέλων τὸν δεσπότην κύριον Ἀνδρόνικον, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τῶν ὀφθαλμῶν ἐστέρησε, καὶ ἐν τοῖς πύργοις τοῖς λεγομένοις *Ἀδεμαρίδες*, πλησίον Βλαχερνῶν, ἐνέκλεισε. » Ταύτην τὴν λέξιν *Ἀδεμαρίδες*, καθὼς καὶ τὴν τοῦ Λεονάρδου τοῦ Χίου *Aveniades*(2) διορθόνουσιν *Ἀνεμάδες* καὶ ὁ **Von Hammer** (3) καὶ ὁ Κύριος Βυζάντιος (4). Κατὰ τὸν **Von Hammer**, καθὼς ἦτο ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν τὸ Ἐπταπύργιον, οὕτω καὶ ὁ πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ἦτο δεσμωτήριον τῶν ἐπισήμων πολιτικῶν δεσμωτῶν.

Ὁ Γύλλιος, ἐπισκεφθεὶς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν, δὲν ἀναφέρει τὸν πύργον τοῦ Ἀνεμᾶ.

Πρῶτος τῶν ἡμετέρων ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Κωνστάντιος, διηγούμενος τὰ τῶν Βυζαντινῶν περὶ τοῦ δεσμωτηρίου τούτου ἱστορούμενα, λέγει (5)· « Ὁ ῥηθεὶς μέγας πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ » ἔτι ἵσταται πλησίον ταύτης τῆς γωνίας τῆς » πόλεως, ἔχων κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀφορώσης » πλευρᾶς του εἰς τὸ ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν » μίαν μεγάλην θυρίδα κάτω, καὶ μίαν ἑτέραν » μικράν, ἄνω. »—Ὁ δὲ Κ. Σκαρ. Βυζάντιος(6) ὑποθέτει ἐπίσης, ὅτι ὁ πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ εἶναι εἷς τοῦ παρὰ τὰς Βλαχέρνας Πενταπυργίου.

Ὁ παρὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου καλούμενος πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ μὲ τὰ δύο παράθυρα, εἶναι εἷς ἐκ τῶν τριῶν πύργων τῶν περικλειομένων ὑπὸ τοῦ Λεοντίου τείχους. Ὁ Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδης μετὰ τοῦ ὁποίου συνεπεσκέφθην τὰ τείχη ταῦτα, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄνω ὑπόστεγον δωμάτιον τοῦ πύργου τούτου διʼ ὑψηλῆς κλίμακος ξυλίνης· ἐπὶ τοῦ θόλου εἶδε κίονα μαρμάρινον· κάτω δὲ ὑπάρχει ἕτερος θόλος καὶ κενὸν, ἀνοῖγον πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ πύργος δὲν ἔχει ὑπόγεια ἄλλα ἐκτὸς τῶν φαινομένων τούτων, οὐδʼ εἴσοδον ἄγουσαν εἰς ἄλλα μέρη.

Πλησίον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ, ἵσταται ἄλλος πύργος χαμηλότερος αὐτοῦ. Ἀμφοτέρους τοὺς πύργους τούτους περιζώνει τεῖχος, ἔχον πέντε περίπου μέτρων ὕψος καὶ ἑπτὰ μέτρων εὖρος, ἐκ μεγάλων δὲ λαξευτῶν λίθων συγκείμενον. Καλῶ τὸ τεῖχος τοῦτο περίζωμα καὶ οὐχὶ κρηπίδα· διότι δὲν ἐδράζει ἐπʼ αὐτοῦ ὁ πύργος, ἀλλʼ εἶναι ἔργον μεταγενέστερον τῆς ἐγέρσεως τούτου.

Εἰς ὅλα τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔργον τοιοῦτον δὲν ἀναφαίνεται. Ἐνίοτε αἱ βάσεις τῶν πύργων καὶ τειχῶν ἐξέχουσι κατʼ ἐξοχὴν ἐπὶ τῶν θαλασσίων τειχῶν(1)· ἡ πρόθεσις τῶν τειχοδόμων ἦτο νὰ προφυλάξωσι τὰ τείχη ἀπὸ τὴν πολυκύμαντον νότιον θάλασσαν τῆς Προποντίδος. Εἰς τοιούτους πύργους οἱ κολοσσαῖοι λίθοι εἶναι βάσις καὶ ὄχι περίζωμα.

Διαφέρει δὲ καὶ ἡ λιθουργία τοῦ περιζώματος εἰς τοὺς δύο τούτους πύργους. Σήμερον ὅλον τὸ λαξευτὸν περικάλυμμα, τὸ ὑπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἁρπάσθη ὑπὸ τῶν γειτόνων, ἐνῷ διασώζεται ἀκέραιον καὶ παντοχοῦ ἀκλόνητον τὸ τοῦ βορείου πύργου. Λείψανά τινα ὑπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου διασωζόμενα μέχρι σήμερον, τεκμαίρουσι τὴν ἄτεχνον αὐτοῦ τειχοδομίαν. Διατί ἆρά γε τὸ περίζωμα τοῦτο; Τί εἰκάζομεν ἐκ τῆς ἀνεγέρσεως αὐτοῦ;

Τὸ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου περίζωμα δὲν ἦτο σύγχρονον τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ βορείου πύργου, οὔτε τοῦ αὐτοῦ τειχοδόμου ἔργον.

Ἐξετάζων τὸν παρελθόντα Ἰούλιον τὰ τείχη πλησίον τοῦ περιζώματος τούτου, καὶ συλλογιζόμενος, τίς ἦτο ἡ πρόθεσις τῶν Βυζαντινῶν, ἀνεγειράντων τοιοῦτον ἐρυμνὸν περίζωμα εἰς μόνον τοὺς δύο τούτους πύργους, παρετήρησα ἐπὶ τῆς βορείου αὐτοῦ πλευρᾶς, τρία περίπου μέτρα ἄνω τῆς γῆς, θύραν τοξοειδῆ, ἡμίφρακτον, διὰ μεγάλων λίθων καὶ λίαν τεχνηέντως καὶ στερεῶς τειχοδομημένην. Λόγοι τινὸς ἐργαζομένου εἰς τὸ ἐνώπιον τῶν δύο πύργων οἰκόπεδον, μὲ παρώτρυνάν με νὰ εἰσέλθω εἰς τὰ καταγώγια ἐντὸς τοῦ πύργου, ὅπου, κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἀγροίκων ἐργατῶν, σώζονται εἰκονίσματα, γράμματα χρυσᾶ καὶ σκεύη ἐκκλησιαστικὰ ἀρχαιότατα. Δύο ἡμέρας μετὰ ταῦτα, μετὰ τοῦ Κ. Α. Σγουρίδου, πλησίον κατοικοῦντος, τοῦ ὁποίου τὸν ἄοκνον ζῆλον πανδήμως διακηρύττω, ἐφωδιασμένοι μὲ ξυλίνας ἀναβάθρας, κηρία, χαρτίνους φανοὺς καὶ ῥάβδους, εἰσήλθομεν εἰς τὴν ὀπὴν ταύτην, ἀμφότεροι ἀγνοοῦντες ποῦ ἐμέλλομεν νὰ πορευθῶμεν καὶ εἰς τίνα βόθρον πιθανὸν νὰ καταπέσωμεν. Διελθόντες τὴν εἴσοδον τοῦ περιζώματος, μήκους μέτρων γαλλ. 10, κυρτοὶ καὶ γονυπετεῖς δίκην λῃστῶν νυκτιπόρων, εἰσήλθομεν εἰς μικρὸν δωμάτιον πέντε τετραγωνικῶν μέτρων, θολωτὸν, ὑγρὸν καὶ διὰ τῆς εἰσόδου μόνον φωτιζόμενον. Ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, εἶναι δύο ὀπαὶ ἀψιδωταί. Κατὰ πρόσωπον μέγα ἄνοιγμα, ἢ μᾶλλον διαῤῥωγὴ, ἄγουσα εἰς μέρη ἄλλα. Διὰ τῆς ἐκ δεξιῶν ὀπῆς μόλις ἐχώρει ἰσχνοῦ ἀνδρὸς σῶμα· διὰ ταύτης ῥίψαντες πέτραν, ἠκούσαμεν τὸν κρότον αὐτῆς πιπτούσης ἐντὸς ὕδατος. Κύψαντες δὲ ἐντὸς τῆς ὀπῆς εἴδομεν φωτιζόμενον ὑπὸ τῶν κηρίων μας μέγα καὶ θολωτὸν δωμάτιον, τοῦ ὁποίου ἡ κονίασις ἦτο πανταχοῦ σώα. Ὑπὸ τὴν ὀπὴν ἦτο μέγα καὶ στρογγύλον φρέαρ, τὸ ὁποῖον μετέπειτα καταμετρήσας ὁ Κ. Α. Σγουρίδης εὗρε βάθους μέτρων γαλλ. 5. 50. Ἄνωθεν τοῦ φρέατος διὰ τοῦ θόλου τοῦ δωματίου εἰσήρχετο ἀμυδρὸν φῶς ἐκ στρογγύλης ὀπῆς. Ἐντὸς τοῦ ὑπογείου τούτου ἐπτερύγιζον νυκτερίδες ταραττόμεναι ἐκ τοῦ φωτὸς τῶν κηρίων. Εἰσελθόντες ἀκολούθως εἰς τὴν κατὰ πρόσωπον διαῤῥωγὴν, καὶ μετὰ προσοχῆς καὶ φόβου προβαίνοντες, ἐπιτηροῦντες καὶ τοὺς φανοὺς ἵνα μὴ εὑρεθῶμεν αἴφνης εἰς σκότος ἐπικίνδυνον, ἐπροχωρήσαμεν πρὸς τὰ ἄνω. Ἐκ δεξιῶν, εἴδομεν εἴσοδον κατωφερῆ, χωριζομένην μὲν ἄλλοτε διὰ τείχους εὐρυτάτου, κατάφρακτον δὲ σήμερον διὰ πετρῶν καὶ μέλανος ὑγροῦ χώματος. Ἀναβάντες εἶτα πρὸς τὰ ἄνω, διὰ κλίμακος ὁμοίας τῆς ἀγούσης εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ ἐξετάζοντες τὰς ὀπὰς καὶ πολλὰς διαῤῥωγὰς τοῦ τείχους τὰς γενομένας πιθανῶς πρὸς ἀναζήτησιν θησαυρῶν, εἰσήλθομεν αἴφνης εἰς ὡραίαν αἴθουσαν θολωτὴν, φωτιζομένην διʼ ὀπῆς ἐπιμήκους, ἐν τῷ μέσῳ ἀρχαίου παραθύρου ἐπιτειχισθέντος. Μὴ γνωρίζοντες ποῦ εἴμεθα, ἐθέσαμεν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἄκρας τοῦ παραθύρου κόμμα λευκοτάτου χάρτου ὡς μετέπειτα γνώρισμα. Καὶ τῷ ὄντι, ἀφοῦ κατέβημεν, ἐβεβαιώθημεν ἐκ τοῦ ῥηθέντος χάρτου, ὅτι ἡ θυρὶς αὕτη εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου πύργου φαινομένη ἐπιμήκης ὀπή. Ἐπὶ τοῦ θολωτοῦ ἐδάφους τῆς αἰθούσης ταύτης παρετηρήσαμεν τὴν στρογγύλην ὀπὴν, τὴν ὁποίαν κάτωθεν εἴδομεν φωτίζουσαν τὸ σκοτεινὸν ὑπόγειον. Ἐκ τῆς ὀπῆς ταύτης καταφαίνεται τὸ στερρὸν τοῦ θόλου, μείναντος ἀκλονήτου ἐπὶ τόσους αἰῶνας. Κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς θυρίδος, ἡ αἴθουσα εἶναι εὔρους μέτρων γαλλ. 10. 60, μήκους 12, 15, καὶ ὕψους περίπου 7. Εἰς οὐδὲν μέρος τῆς αἰθούσης ἀναφαίνεται ἴχνος τῆς ἀρχαίας κονιάσεως. Μικροὶ σωλῆνες πήλινοι, τρίγωνοι καὶ τετράγωνοι, καὶ μικραὶ ὀπαὶ, καταφαίνονται εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ τείχους, ὑψηλὰ καὶ χαμηλά. Ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς κλίμακος φαίνεται σωλὴν, τὸ φαινόμενον ἀεροφόρος, κατερχόμενος μέχρι τοῦ ὑπογείου δωματίου, ὅπου κατὰ πρῶτον εἰσήλθομεν.

Ἐξήτασα τοὺς τοίχους τῆς αἰθούσης, ὅπου, κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἐργατῶν, ὑπάρχουσι γράμματα χρυσᾶ, ἀνέβην διὰ ξυλίνης ἀναβάθρας μέχρι τοῦ θόλου, περιειργάσθην μετὰ προσοχῆς τοὺς λίθους ὅλους, οἵτινες ἕνεκα τοῦ σκότους ἐφαίνοντο ὡς ἐπιγεγραμμένοι, πλὴν οὐδὲν εἶδον. Ἡ πλάνη προῆλθεν ἐκ τῆς ὄψεως τῶν γυμνῶν λίθων, πανταχοῦ ἐξεσμένων πρὸς συγκόλλησιν τοῦ κονιάματος. Περὶ τῶν γραμμάτων τούτων συνδιελεγόμενος ἔπειτα μετὰ τῶν γειτόνων ἐργατῶν, ἔμαθα ὅτι τοιαῦτα καὶ πολλὰ πλειότερα διεθρυλλοῦντο, ὅτι τὰ εἴχον ἀκούσει καὶ οἱ ἴδιοι, διότι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐτόλμησέ ποτε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ζοφώδη καὶ ἐπίφοβον τοῦτον πύργον.

Ἡ ἐπιτείχισις τοῦ παραθύρου εἶναι στερεὰ, προφανῶς βυζαντινὴ, γενομένη πρὸ τῆς ἁλώσεως. Ἀφέθη φῶς ἱκανὸν διὰ τοὺς ἐνδιαιτωμένους.

Προχωροῦντες πρὸς τὰ ἄνω, διὰ τῆς αὐτῆς κλίμακος, μετὰ βήματά τινα ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ πύργου, εἰς ὀπὴν τετράγωνον περφραγμένην διὰ καταπακτῆς κιγκλιδωτῆς θύρας. Χόρτα σεσηπότα, τεμάχια ἀγγείων καὶ περιτρίμματα τοῦ μαγειρείου, μαρτυροῦν ὅτι οἱ ἄνω κατοικοῦντες μετεχειρίζοντο τὴν ὀπὴν ταύτην ὡς κοπροθέσιον.

Ἐπιστρέφοντες τώρα πρὸς τὰ κάτω, ἀπηντήσαμεν εἰς τὴν κλίμακα πλησίον τῆς αἰθούσης ὀπὴν βλέπουσαν πρὸς μέγα σκότος. Φθάσαντες εἰς τὸ ἰσόπεδον δωμάτιον, ὅπου κατʼ ἀρχὰς εἰσήλθομεν, κατέβημεν τὴν κλίμακα. Ἀτυχῶς, καὶ μετὰ λύπης τὸ λέγω, ἡ πρὸς τὰ κάτω εἴσοδος εἶναι κατάφρακτος. Ἐπίσης κατάφρακτος διὰ μέλανος χώματος εἶναι καὶ ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ εἴσο-

(1) Βιβλ. Αʹ. Κεφ. 12.

(2) «Lennelavium in Paudectis hist. Turc. docet se » a Zygomala didicisse Cpoli turres illas, quas Leonar- » dus Chiensis in narratione expugnationis Cpoleos Ave- » niades appellat vero nomine Anemanis turres vocari, » et esse eas quae in arce Pentapyrgo, ad angulum ur- » bis orientalem (γρ. Occidentalem), iuxta Blachernarum » templum sita visebantur.» — Bullialdi notae ad M. Ducae historiam σελ. 353.

(3) Von Hammer αὐτ. Τόμ. Βʹ. σελ. 418.

(4) Σκ. Βυζαντίου αὐτ. Τόμ. Αʹ. σελ. 584.

(5) Αὐτ. σελ. 13. Ὅρ. καὶ σελ. 32. Τὸ φρούριον τῶν Βλαχερνῶν ἐμπεριέχει τρεῖς πύργους, ἐξ ὧν ὁ εἷς καὶ μείζων εἶναι ὁ τοῦ Ἀνεμᾶ πολυθρύλλητος.

(6) Αὐτ. Τόμ. Αʹ. σελ. 584.

(1) Τοιαῦται βάσεις ἐξέχουσαι φαίνονται μεταξὺ τῆς πύλης Ναρλὴ-καπὴ καὶ Ψωμαθείων.

δος. Μὴ δυνάμενοι νὰ εὕρωμεν δίοδον ἄλλην εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ πύργου, μολονότι φαίνονται μεγάλαι ὀπαὶ ἄγουσαι εἰς ἄλλα μέρη, ἐπανήλθομεν εἰς τὴν πρώτην μας θέσιν, καὶ ἐξετάσαντες καλῶς τὸ δωμάτιον τοῦτο καὶ πάσας ἐκ νέου τὰς εἰσόδους του, εἰσήλθομεν εἰς τὴν ἐξ ἀριστερῶν ὀπήν.

Δὲν λησμονῶ τὴν πρώτην θέαν τοῦ ἀληθοῦς τούτου Ταρτάρου· μετὰ προφυλάξεως καὶ σιγῆς ὁδεύοντες ἐντὸς τῆς ἀγνώστου γῆς ταύτης, κρατοῦντες ἕκαστος δύο κηρία, διέβημεν τὸν πρῶτον θόλον, ἀποροῦντες ποῦ εἴμεθα, ποῦ ἄγομεν, καὶ ποῦ μέλλομεν νὰ φθάσωμεν.

Στρέφοντες πρῶτον πρὸς ἀριστερὰ, πρὸς ὀλίγον φῶς χυνόμενον ἀπὸ μικρὰν διαῤῥωγὴν ἐκ μέρους ὑψηλοῦ, ἐφθάσαμεν εἰς τεῖχος, πέραν τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν διέξοδον εὑρήκαμεν. Ἐπανακάμπτοντες διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἐντὸς κοπρίων καὶ λάσπης ὑγροτάτης, διέβημεν, μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, ὅλας τὰς αἰθούσας ταύτας. Φθάσαντες εἰς τὴν τελευταίαν, ὅθεν ἔξοδος δὲν ἐφαίνετο, εἴδομεν εἰς γωνίαν ὑψηλὴν ὀπὴν πλήρη κοπρίων καὶ περιτριμμάτων, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθημεν διαβάντες διὰ λάσπης δυσωδεστάτης. Ἐκ τῆς ὀπῆς ταύτης ἀνεβλέψαμεν καὶ εἴδομεν τὸν λάμποντα οὐρανόν.

Ἐπιστρέφοντες ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν, ἠδυνήθημεν τώρα νὰ διακρίνωμεν τοὺς θόλους τοὺς στεγάζοντας τὰ ὑπερύψηλα ταῦτα κτίρια Μὰς ἐφάνη τὸ ὕψος αὐτῶν Μ. περίπου 13. Ὁ μόνος ἐντὸς τοῦ σκότους τούτου ἀκουόμενος ψόφος ἦτο τῶν ἄνωθεν σταλαττουσῶν σταγόνων ὕδατος. Ἐπὶ τῶν τοίχων ἐφαίνοντο εἰς πλεῖστα μέρη σταλακτοὶ ὄγκοι λευκότατοι καὶ παμμεγέθεις. Σωροὶ κοπρίων καὶ σεσηπότων χόρτων ἐφαίνοντο εἰς γωνίας τινάς. Σκεύη μαγειρικὰ συντετριμμένα, ὑάλινα καὶ πήλινα ἀγγεῖα ῥυπαρὰ, κατερρίπτοντο ἀπό τινας διαῤῥωγὰς τοῦ θόλου. Ὅλα ταῦτα μιγνυόμενα μετὰ τοῦ καταῤῥέοντος ὕδατος καὶ τοῦ μέλανος χώματος, ἡ ἀπαίσιος ὑγρασία, ἡ θανάσιμος σιγὴ καὶ τὸ σκότος τὸ ζοφῶδες, μ᾽ἐνέπλησαν ἀληθῆ φρικίασιν.

Τὰ διαχωρίζοντα τὰς αἰθούσας ταῦτα τείχη, ἀνυψούμενα μέχρι τῶν θόλων, ἔχουν εὖρος Μ. 1, 50. Αἱ αἴθουσαι ὅλαι συγκοινωνοῦν διὰ διόδων ἀψιδωτῶν προσγαίων, ἄνωθεν δὲ τούτων εἶναι ἄλλαι δίοδοι ὑψηλότεραι, καὶ ἐπὶ τούτων ἄλλαι μικρότεραι. Ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν διαχωριζόντων τὰς αἰθούσας, ἄνωθεν τῆς προσγαίου διόδου, εἶναι μεγάλαι καὶ βαθεῖαι τετράγωνοι ὀπαὶ, ἅπασαι ἀντικρύζουσαι ἀλλήλας, ὅπου ἐνεβάλλοντο δοκοὶ, ὑποκρατοῦσαι πάτωμα ξύλινον (1). Διὰ τοῦ πατώματος τούτου ἐχωρίζοντο αἱ αἴθουσαι εἰς ἄνω καὶ κάτω πάτωμα, ἀμφότερα ἔχοντα ἱκανὸν ὕψος. Τὸ ἄνω πάτωμα ἐφωτίζετο ἀπὸ θυρίδας καταφράκτους σήμερον. Τὸ ἰσόπεδον πάτωμα, τὸ ὁποῖον σήμερον προσεχώθη ἀπὸ τόσων αἰώνων ἀκαθαρσίαν, εἶχε βάθος πλειότερον, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰς θυρίδας, τῶν ὁποίων μόλις σήμερον φαίνεται τὸ ἥμισυ τῆς ἀψίδος.

Ἀμφιβάλλω ἂν βυζαντινὰ κτίρια ἄλλα διετηρήθησαν τοσοῦτον ἀκέραια, σῶα καὶ ἄσχιστα, ὅσον αἱ ζοφώδεις αὗται αἴθουσαι. Φαίνονται ὡς νὰ ἐτειχοδομήθησαν σήμερον.

Περιβλέπων μετὰ προσοχῆς τὰ τείχη πασῶν τῶν αἰθουσῶν, εἶδον ὀπὴν μικρὰν σκοτεινὴν εἰς τὸν ὄπισθεν τοῖχον. Θέσας τὴν ἀναβάθραν ἐπὶ τῆς ὀπῆς ταύτης, μετὰ δυσκολίας εἰσῆλθον εἰς ἄλλο δωμάτιον, ἢ μᾶλλον διάδρομον ἐκτεινόμενον ὄπισθεν ὅλων τῶν αἰθουσῶν. Εἶναι πλήρης χώματος καὶ πετρῶν, πανταχόθεν κατάφρακτος. Τὸ εὖρος αὐτοῦ 1, 75, ὕψος 1, 70. Ἀπὸ πολλῶν ἀψίδων μόλις φαινομένων ἕνεκα τοῦ ἐπισωρευθέντος χώματος, εἶχεν ὁ διάδρομος οὗτος πολλὰς διόδους. Ἀπὸ τὰς διαῤῥωγάς του, καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐντετειχισμένων λίθων, φαίνεται ὁ τοῖχος παχύτερος τοῦ τοίχου τῶν αἰθουσῶν. Ἀμφότεραι αἱ ἄκραι εἶναι πεφραγμέναι, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ εἴπω πόθεν εἰσήρχοντο ἢ ἐξήρχοντο οἱ διαβάται. Ἐντὸς τοῦ διαδρόμου τούτου, πιθανὸν νὰ περιεφέροντο οἱ περιφρουροῦντες τοὺς δεσμώτας.

Πρὶν ἐξέλθωμεν, κατεμέτρησα μετὰ τοῦ Κ. Ἀριστοτέλους, τὸ μῆκος τῶν αἰθουσῶν. Εἶναι ὅλαι δώδεκα τὸν ἀριθμόν. Ἑκάστης τὸ μῆκος Μ. 9, 25· τὸ εὖρος 3,70. Τὸ εὖρος τοῦ διαχωρίζοντος τείχους 1, 53. Ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν μῆκος τοῦ κτιρίου Μ. 61, 23. Ὅλον δὲ μέτρα τετραγωνικὰ 572, 37 — πήχεων τετραγωνικῶν 663, 10.

Διὰ φροντίδος τοῦ Κ. Ἀριστοτέλους, ἠδυνήθην νὰ ἐξετάσω καὶ τὰ κτίρια ταῦτα ἐκ τῶν ἄνω ἐπάλξεων τοῦ τείχους.

Γνωρίσας τὸν Ὀθωμανὸν, τὸν κύριον τοῦ ἐπὶ τῶν αἰθουσῶν φαινομένου οἰκίσκου, εἰσῆλθον εἰς τὸν κῆπον αὐτοῦ, καὶ ἀνέβην ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ πύργου. Ἐδῶ εἶδα τὴν στρογγύλην ὀπὴν κεκλεισμένην διὰ σιδηρᾶς πλακὸς, πλησίον δὲ αὐτῆς τὴν καταπακτὴν κιγκλιδωτὴν θύραν καλύπτουσαν τὴν ἐπὶ τοῦ πύργου ἄνοδον. Ἐμάθομεν ἀπὸ

(1) Ταύτας τὰς ὀπὰς παρετήρησεν ὁ μετ᾽ ἐμοῦ ἐπισκεφθεὶς τὰς αἰθούσας ταύτας, Κ. Α. Κοντόσταυλος.

τοὺς περιοικοῦντας Ὀθωμανοὺς καὶ τὸν ἰμάμην τοῦ Ἀϊβὰζ τζαμησὴ, ὅτι ὑποκάτω εἶναι ὑπόγεια κενὰ, κτίρια τοῦ Κωνσταντίνου, σκοτεινὰ, ἐκτεινόμενα μέχρι τῆς Ἁγίας Σοφίας. Δὲν ἐκρίναμεν φρόνιμον νὰ ἀναγγείλωμεν ὅτι εἴχομεν ἤδη ἐπισκεφθῆ τὰ κτίρια ταῦτα.

Ἐπὶ τῶν θόλων τῶν αἰθουσῶν, ὄπισθεν τοῦ πύργου, εἶναι κῆπος περικαλλέστατος, ἔχων ἐν τῷ μέσῳ δεξαμενὴν πλήρη ὕδατος, πληρουμένην ἐκ γειτονικῆς τινος βρύσεως· φύονται δὲ ἐντὸς τοῦ κήπου ἡδύοσμα ἄνθη, κάρπιμα δένδρα καὶ μεγαλόκλαδος συκῆ. Ἀπὸ τὸν κῆπον τοῦτον εἰσήλθομεν εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ἀϊβὰζ Τζαμησὴ, καὶ ἐκεῖθεν ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὁδηγούμενοι ἀπὸ φιλόφρονα Ὀθωμανὸν Ἐγιοὺπ Ἐφέντη. Ὄπισθεν τοῦ πύργου τούτου, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ τεμένους, ἀναφαίνεται ἡ ἀνοικτὴ ὀπὴ, τὴν ὁποίαν παρετήρησα εἰς τὴν τελευταίαν αἴθουσαν, ὀπὴ χρησιμεύουσα ὡς κοπροθέσιον τῶν περιοικούντων Ὀθωμανῶν. Πλησίον αὐτῆς ὑπάρχει καὶ ἄλλη, ἐκ τῆς ὁποίας καταῤῥίπτονται κόπρια εἴς τινας γωνίας τῶν αἰθουσῶν.

Ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν τειχῶν τούτων ἱστάμενος, κατεμέτρησα τὸ ὕψος· Μ. 17, 25.

Μένει τώρα, Κύριοι, νὰ ἐξετάσωμεν καὶ συμμελετήσωμεν τὰ κτίρια ταῦτα. Λέγω πρῶτον, ὅτι δὲν ἦσαν κινστέρναι αἱ αἴθουσαι αὗται, διότι φαίνονται θύραι καὶ θυρίδες καθ᾽ ὅλον τὸ μῆκος αὐτῶν. Τὰ δὲ τείχη τῶν βυζαντινῶν κινστερνῶν, στεγαστῶν καὶ ἀστέγων, ἦσαν πάντοτε τυφλά. Δεύτερον, κινστέρνα ἀνώγαιος εἶν᾽ ἔργον σαθρὸν, διότι σεισμοὶ καὶ ἐχθρικὰ πολεμικὰ μηχανήματα δύνανται ἀκόπως νὰ τὴν διαῤῥήξωσι καὶ κατεδαφίσωσι. Ἂν ἐχρησίμευον διὰ σταύλους ἢ καταλύματα ζώων εἰς χρῆσιν τῶν ἀνακτόρων, τότε τίς ἡ ἀνάγκη τοίχων, ὁμοίων τῶν περιφρουρούντων τὴν πόλιν;

Εὐτυχῶς διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ, διεσώθη ἐπὶ τοῦ πύργου τούτου τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου. Ἠγέρθη λοιπὸν ἢ ἀνεκαινίσθη ἐπὶ τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἠγέρθη ἄνευ τοῦ περιζώματος. Ὅταν μετὰ ταῦτα κατηδαφίσθη τὸ ἀρχαῖον τεῖχος καὶ ἀνηγέρθησαν τὰ κτίρια ταῦτα διὰ δεσμωτήρια, ἀνηγέρθησαν τὰ παραπλήσια τείχη καὶ τὸ περίζωμα ἀρκετὰ στερεὰ, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἀπόδρασιν τῶν δεσμωτῶν. Νομίζω, Κύριοι, ὅτι ἡ πρὸς τὰ δεσμωτήρια ταῦτα εἴσοδος ἦτο διὰ τοῦ πύργου τούτου, εἶτ᾽ ἔξωθεν διὰ τῆς ὀπῆς, ὅθεν εἰσήλθομεν, εἶτ᾽ ἔσωθεν. Ἕνεκα τούτου περιεζώθη ἡ βάσις αὐτοῦ διὰ τοιούτου περιζώματος ἀκλονήτου μέχρι σήμερον, καὶ μέλλοντος νὰ ἵσταται διὰ πολλοὺς εἰσέτι αἰῶνας. Πρὶν εἰσέλθῃ τις εἰς τὸν προθάλαμον, παρατηρεῖ εἰς τὸ τεῖχος τῆς θολωτῆς διόδου, διὰ τῆς ὁποίας εἰσήλθομεν, δύω ὀπὰς τετραγώνους ἑκατέρωθεν πλησίον τῆς ἔσω θύρας, εἰς τὰς ὁποίας ἔμβαινον σιδηροῖ μοχλοὶ, κωλύοντες τὸ ἐκ τοῦ ἐνδοτέρου ἄνοιγμα τῆς θύρας.

Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος, ἀνεγείρας τὸν ἐπ᾽ὀνόματί του καλούμενον πύργον, περιέζωσε καὶ αὐτὸν μὲ περίζωμα πρὸς ἐναρμόνιον κόσμησιν τοῦ ὅλου.

Ἂν, καθὼς νομίζω, ἡ εἴσοδος εἰς τὰς αἰθούσας ἦτο ἐκ τοῦ πύργου τούτου, ἀνάγκη ἦτο αὕτη νὰ διαχωρισθῇ ἀπὸ τὸ ἐπίλοιπον μέρος τοῦ πύργου, καὶ νὰ χρησιμεύῃ πάντοτε ὁ ἐπίλοιπος πύργος ὡς φρούριον καὶ προμαχὼν κατὰ τῶν πολιορκούντων ἐχθρῶν. Ποτὲ τεῖχος ἢ πύργος τῶν χερσαίων τειχῶν δὲν ἀφιερώθη εἰς ἐκκλησιαστικὰς ἢ ἰδιωτικὰς ἀνάγκας. Ἦσαν πάντοτε προμαχῶνες καὶ ἐνδιαιτήματα στρατιωτῶν. Ὅθεν καὶ ὁ πύργος οὗτος διὰ παχυτάτου τοίχου χωρίζεται ἀπὸ τὴν κλίμακα, καὶ μένει ὁ προθάλαμος δωμάτιον ἀκοινώνητον μετὰ τῶν ἐνδιαιτημάτων τῶν στρατιωτῶν.

Ταῦτα, Κύριοι, εἶναι ὅσα σήμερον φαίνονται ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ἀφανοῦς τούτου κτιρίου. Εἰς οὐδὲν μέρος αὐτοῦ δὲν εὗρηκα οὔτε ἐπιγραφὴν οὔτε κόσμημα ἀρχιτεκτονικόν. Πιθανὸν περαιτέρω ἐξέτασις καὶ ἀνόρυξις τῶν πρὸ αἰώνων ἐπισωρευθέντων χωμάτων θέλει φωτίσει τὰς ἐξόδους καὶ εἰσόδους τοῦ κτιρίου. Τὴν περιγραφὴν ταύτην προσμαρτυροῦν καὶ οἱ Κύριοι Ἰωαννίδης, Βαφειάδης, Καμάρας καὶ Σαλβάγος, μετ᾽ ἐμοῦ συνεπισκεφθέντες τὸν πύργον τοῦτον.

Ταῦτα, Κύριοι, κατ᾽ ἐμὲ, εἶναι τὰ πολυθρύλλητα καὶ πρὸ πολλοῦ ζητούμενα δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, ὅπου ἄλλοτε ἠκούοντο αὐτοκρατόρων ἐκτυφλωθέντων οἱ γόοι, καὶ αὐτοκρατειρῶν οἱ κλαυθμοί.

Τὸ Λεόντειον τεῖχος περιγράφω εἰς τὴν ἀκόλουθον μελέτην.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ
τῶν Χερσαίων τειχῶν.

Πολλὰς ἐπιγραφὰς ἀνέγνωσα ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν καὶ πύργων, τῶν ὁποίων οὐδεμίαν μνείαν εὑρίσκομεν εἰς τὰ συγγράμματα τ᾽ ἀφο-

ρῶντα τὴν χωρογραφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ ξένοι, ἀκάματοι καὶ φιλομαθεῖς, διὰ βασιλικῆς ἀδείας περιήρχοντο ἀκωλύτως ἐπισκεπτόμενοι τείχη καὶ εὐκτήρια, εἰς ἃ ἡμᾶς ἄδυτα. Ἡμεῖς δὲ τότε βαθὺν λήθαργον ὑπνώττοντες, ἀφήκαμεν τὰ πάτρια εἰς ξένους, ὑπομείναντες μετὰ ψογερᾶς ἀναλγησίας τὴν ὑπὸ τῶν ξένων σφαλερὰν πολλάκις διδασκαλίαν τῶν ἡμετέρων. Ταῦτα λέγω, διότι καὶ ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος, ἐκ τοιούτων πηγῶν ἀρυόμενοι, κατέγραψαν πολλὰς ἐπιγραφὰς τῶν χερσαίων τειχῶν, τὰς ὁποίας δὲν ἀνέγνωσαν οἱ ἴδιοι (1).

Χάριν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, ἐφρόντισα ν' ἀναγνώσω καὶ καταγράψω πάσας τὰς ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν ἐπιγραφάς. Πιθανόν τινες μὲ διέφυγον. Δὲν καταγράφω εἰς τὴν μελέτην ταύτην, παρὰ τὰς ὑπ' ἐμοῦ ἀναγνωσθείσας. Τούτων τινὲς ἤδη κατεχωρίσθησαν εἰς τὸν 4ον τόμον τοῦ Βοικχίου. Παρεκινήθην δὲ σήμερον νὰ ἱστορήσω τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, διότι πιθανὸν τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, θαυμάσια λείψανα τῆς μεγαλουργίας τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, νὰ ὑποχῶσι τὴν τύχην τῶν ἐν Γαλατᾷ σήμερον κατεδαφιζομένων τειχῶν, καὶ ἀπολεσθῶσι διὰ πάντα τὰ πολύτιμα ταῦτα ἱστορικὰ ὑπομνήματα.

Αἱ αὐτοκρατορικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι ἅπασαι ἐντετειχισμέναι κατὰ πρόσωπον τῶν τειχῶν καὶ πύργων εἰς τὰ ἐπιφανέστατα αὐτῶν μέρη. Μία μόνη τοῦ Μανουὴλ Ἰάγαρι (1) εἶναι ὑπὸ αὐτοκρατορικὴν ἐπιγραφήν, ἀλλ' ἡ ἐντείχισις μὲ φαίνεται νεωτέρα.

Πρώτιστόν μου μέλημα εἶναι νὰ μάθωσιν οἱ ἀρχαιολόγοι τὴν θέσιν ἑκάστης ἐπιγραφῆς. Θέλω προσπαθήσει, ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, νὰ καταδείξω τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῶν ἐπιγραφῶν τούτων.

Ἄρχομαι ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ Κερατίου Κόλπου, καὶ προβαίνω πρὸς τὴν Προποντίδα.

(1) Κωνστ. Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 106.
(2) Σελ. 125.
(3) Κωνστ. Πατρ. καὶ Βυζ.
(4) Βιβλ. Γ'.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ Λεοντείου τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 1η.

Ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου κατὰ πρόσωπον τοῦ πρώτου γωνιαίου πύργου.

† ΕΝΕΟΥΡΓΙΘΗ Ο ΓΥΡΓΟC ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΚ ΘΕΜΕΛΗΩΝ
ΕΠΙ ΡΟΜΑΝΟΥ ΤΟΥ ΦΗΛΟΧΡΙCΤΟΥ ΔΕCΠΩΤΟΥ †

† ἐνεουργ(ή)θη ὁ πύργος τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐκ θεμελ(ί)ων
ἐπὶ Ῥ(ω)μανοῦ τοῦ φ(ι)λοχρίστου Δεσπ(ό)του †

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι λίαν διδακτική. Λέγει ὁ Κωδινός (2)· « Τὰ Βασιλίδου ὁ Ἅγιος Νι-» κόλαος, οἶκος ἦν Πατρικίου Βασιλίδου καλου-» μένου καὶ κοιαίστορος τοῦ μεγάλου Ἰουστι-νιανοῦ. » Κατὰ τοὺς Βυζαντινούς, πλησίον τῶν Βλαχερνῶν ἦσαν δύω ἐκκλησίαι, τῆς Ἁγίας Θέκλης καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου (3). Κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν (4), « Παρὰ τὴν πύλην » τῶν Βλαχερνῶν ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νι-» κολάου ὁ ἐν τοῖς Βασιλίδου τοῦ ἐπὶ Ἰουστι-» νιανοῦ πατρικίου καὶ κοιαίστορος. » Λέγει δὲ καὶ τὸ Ἀλεξανδρινὸν χρονικόν (2)· « Ἐξῆλθον » δὲ καὶ οἱ Ἀρμένιοι τὸ τεῖχος Βλαχερνῶν, καὶ » ἔβαλον πῦρ εἰς τὸν ἔμβολον τὸν παρεκεῖ τοῦ » Ἁγίου Νικολάου. »

Ἐκ τούτου, Κύριοι, εἰκάζω, ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἦτο ἐδῶ πλησίον, καὶ πιθανὸν εἰς τὸν περίβολον τὸν περικλειόμενον ἀπὸ τὸ Λεόντειον τεῖχος. Δὲν ἐννοῶ, πόθεν παρακινούμενος ὁ Λέων περιέβαλε διὰ τείχους τὸν περίβολον τοῦτον. Πιθανὸν ἡ ἐδῶ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἦτο τότε, καθὼς καὶ τὴν σήμερον ὁ ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τόπος λα-

(1) Ἐπιγ. 17η.
(2) Σελ. 724.

τρείας καὶ ἀναψυχῆς τῶν Βυζαντινῶν. Φοβούμενος ὁ Λέων τὰς ἐπικειμένας ἐκδρομὰς τῶν ἐχθρῶν, περιέκλεισε τὴν ἐκκλησίαν διὰ τοιούτου τείχους. Σήμερον, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, οὐδὲν χριστιανικὸν ὑπάρχει ἐν μέσῳ τῶν πολλῶν τάφων ἐπισήμων ὀθωμανῶν, παρὰ τὸ φημιζόμενον ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Εἶναι δὲ τοῦτο μικρὸν λιθόκτιστον ἀνώγειον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου καταβαίνει τις διὰ δεκατεσσάρων πετρίνων βαθμίδων, μέχρι τοῦ διαυγεστάτου ἁγιάσματος, βάθους ἑνὸς μέτρου. Εἰς οὐδεμίαν γωνίαν, εἰς οὐδὲν μέρος τῶν τειχῶν, δὲν ἀναφαίνονται ἴχνη χριστιανικοῦ εὐκτηρίου. Δένδρα καὶ ἄγρια φυτὰ καλύπτουν ὅλην τὴν γῆν ταύτην.

Ταῦτα λέγω, διότι ἐκ τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς εἰκάζω, ὅτι ὁ πύργος παρωνομάσθη τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἕνεκα τῆς συνοχῆς αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐκκλησίας.

Πλησίον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐν τοῖς Βασιλίδου, ἦτο ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Θέκλης. Ὁ ναὸς οὗτος, κατ' ἐμὲ, εἶναι τὸ πλησίον τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν Ὀθωμανικὸν Τέμενος, λεγόμενον Τοκλοὺ Δεδὲ Ἰβραχὴμ (1), μήκους 20 βημάτων καὶ εὔρους 9, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐσχάτως τυπωθέντος Χαδικάτ-οὐλτζεβαμὴ (2), ἦτο ἀρχήτερα ἐκκλησία. Τὸν ναΐσκον τοῦτον βλέπει ὁ πορευόμενος ἐκ τῆς Ἀϊβὰν Σεραῖ πύλης πρὸς τὴν ἔσω πύλην τῶν Βλαχερνῶν. Οἱ Ὀθωμανοί, ἐνταφιάσαντες ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Ἁγίου Νικολάου ὁμοθρήσκους τινὰς πεσόντας κατὰ τὴν ἅλωσιν, κατηδάφισαν καὶ ἀφήρεσαν πᾶν ἴχνος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, εὑρισκομένης ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Λεοντείου τείχους. Χάριν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, καὶ ὄχι πρὸς ὀχύρωσιν τῆς πόλεως, ἀνήγειρε τὸ τεῖχος ὁ Λέων. Ἐκ τοῦ χώρου τούτου, ὑπὸ χαμηλὴν ὀπὴν, εἰσῆλθον εἰς τὸν πύργον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζεται ἡ ἄνω ἐπιγραφὴ, πύργον ὅμοιον πάντων τῶν ἄλλων. Ἀπὸ τὴν Ὀθωμανίδα, τὴν φυλάττουσαν τὰ μαυσωλεῖα, οὐδὲν ἠδυνήθην νὰ μάθω περὶ βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων. Μετ' εὐλαβείας διατηρεῖται τὸ ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, εἰς τὸ ὁποῖον σήμερον εἰσέρχονται καὶ προσεύχονται οἱ Χριστιανοὶ, ἁδρῶς μετὰ τὴν ἔξοδον αὐτῶν φορολογούμενοι (3).

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, δεσπόται ἐλέγοντο οἱ υἱοὶ, ἀδελφοὶ καὶ γαμβροὶ τοῦ αὐτοκράτορος· μετὰ καιρὸν δὲ, ἐκαλοῦντο καὶ σεβαστοί. Δεσπόται ἐλέγοντο καὶ πολλοὶ ἄρχοντες τῶν θεμάτων, διότι ἦσαν ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γένους.

Ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ, Ῥωμανὸς Λακαπηνὸς ἢ Λεκαπηνὸς, ἦτο γένους ἀσήμου ἐξ Ἀρμενίας (4)· δὲν ἠδύνατο νὰ τιτλοφορῆται δεσπότης. Ὁ ἔγγονος αὐτοῦ, Ῥωμανὸς ὁ νεώτερος ἢ παιδίον (5), ἀπέθανε τὸ 963, ἐτῶν 24, βασιλεύσας ἔτη τρία καὶ μῆνας τέσσαρας· ἐστέφθη αὐτοκράτωρ εἰς ἡλικίαν ἑπτὰ ἐτῶν. Ἀποδίδω εἰς τὸν Ῥωμανὸν Τρίτον, τὸν Ἀργυρὸν ἢ Ἀργυρόπουλον, αὐτοκρατορήσαντα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὸν μέγιστον πάντων τῶν Ῥωμανῶν, τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου τούτου. Περὶ τούτου λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος (6)· « Ἐπὶ » πολὺν δὲ χρόνον ἡ οἰκογένεια αὕτη ἐκέκτη-» το ἐν Θήρᾳ τῇ νήσῳ τὸ φρούριον (πύργον) » τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὁπόθεν ἐξώσθη ὑπὸ τῶν » Τούρκων τὸ 1577. » Ἂν εἷς τινας φανῇ παράδοξος ἡ ἐκ θεμελίων ἀνέγερσις τοῦ πύργου τούτου μετὰ παρέλευσιν δύω αἰώνων ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀνεγέρσεως ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, λέγω ὅτι ἡ τειχοδομία ὅλη τοῦ τείχους τούτου εἶναι ὑποδεεστέρα τῶν δύω ἄλλων.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 2α.

Ἐπὶ μαρμαρίνου τετραμεροῦς διαζώματος, ἐπὶ τῆς νοτίου γωνίας τοῦ τείχους.

ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΙ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΜΕΓΑΛΩΝ ΒΑCΙ/.

Μιχαὴλ καὶ Θεοφίλου μεγάλων Βασι(λέων) (7).

(1) Τοκλοὺ δεδὲ Ἰβραχὴμ μεστζηδῆ.
(2) Τόμ. Α'. σελ. 145.
(3) Ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος, (σελ. 52) περιγράφει τὸν χῶρον τοῦτον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὡς ἀπαρτίζοντα μέρος τῶν πλησίον ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν. Προσθέτει ὅτι, ἕνεκα τοῦ μεγαλωνύμου μαυσωλείου, « ἡ εἴσοδος εἰς τοὺς ἡμετέρους κεκώλυται. » Ταῦτα ἔγραφε τὸ 1824. Ἐγὼ ὅμως ἀκωλύτως εἰσῆλθον καὶ ἀκωλύτως περιηγήθην ὅλα τὰ μέρη ταῦτα.
(4) Κωνστ. Βυζ. Τόμ. Β'. σελ. 347.
(5) Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 349.
(6) Τόμος Β'. σελ. 357.
(7) Ὁ Μιχαὴλ ἐνησμενίζετο γραφόμενος Μέγας.— Πρβ. τοὺς ἀρ. 8669 καὶ 8670 τοῦ Βοικχίου.

Ἔπεσε τὸ μάρμαρον τὸ ἐμπεριέχον τὰ τελευταῖα τέσσαρα γράμματα.

Μιχαὴλ, αὐτοκρατορήσας ἀπὸ τοῦ 820 μέχρι τοῦ 829, ἀνηγόρευσε πρὸ τοῦ θανάτου του αὐτοκράτορα τὸν υἱόν του Θεόφιλον. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεκαινίσθη τὸ τεῖχος τοῦτο. Ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ὁ Μιχαὴλ πιθανὸν συνειργάσθη εἰς τὴν ἀνακαίνισιν ὅλων τῶν τειχῶν ὁμοῦ μετὰ τοῦ υἱοῦ του Θεοφίλου, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται ἡ ἀνακαίνισις τῶν χερσαίων καὶ θαλασσίων τειχῶν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 3η.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ὀλίγον ὑπεράνω τῆς προηγουμένης.

+ϵ⊤,STA+

,S 6,000. — T. 300. — A. 1.

Ἔτει 6,301· ἀφαιροῦντες τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ 5508, ἔχομεν 793. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι παράτοπος, διότι τὸ 793 ὁ Λέων δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀνεγείρει τὰ τείχη ταῦτα. Τὸ 793 αὐτοκρατόρει Κωνσταντῖνος Φλάβιος ἕκτος. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἀνήκουσα εἰς ἄλλο τεῖχος, τυχαίως ἢ μᾶλλον ἀπ' ἀγνωσίαν τῶν τειχοδόμων, ἐνετειχίσθη εἰς τὸ μέρος τοῦτο. Ἡ ἐντείχισις μὲ φαίνεται σύγχρονος τῆς προηγουμένης.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 4η.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ νοτιωτέρου τῶν τριῶν πύργων, περικλειομένων ὑπὸ τοῦ Λεοντείου τείχους.

MI \VAVTOKRATOIOC

Μι(χαὴλ) (τ)οῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐντὸς τείχους πλινθίνου καὶ μακρόθεν εὐανάγνωστος, σχηματίζεται διὰ μικρῶν λιθίνων πλακῶν, ἐντειχισθεισῶν ἐν καιρῷ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ πύργου. Τὰ δύο πρῶτα γράμματα εἶναι τοῦ Μιχαήλ. Κενὸν ὑπάρχει ἀρκετὸν διὰ τὰ ἐπίλοιπα.

Ὅταν Λέων ὁ Ἀρμένιος ἀνήγειρε τὸ τεῖχος αὐτοῦ, οἱ ἐντὸς περικλεισθέντες τρεῖς πύργοι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ἰσοϋψεῖς μὲ τὸ τεῖχος, ἔμειναν σχεδὸν ἄχρηστοι, διότι ἐχθροὶ ἠδύναντο νὰ πλησιάσωσι τὸ Λεόντειον τεῖχος ἄνευ κινδύνου ἀπὸ τοὺς μαχητὰς τῶν Ἡρακλείων Πύργων. Πρὸς τούτοις, καθὼς ἀνωτέρω εἶπα, τὸ Λεόντειον τεῖχος εἶναι λεπτότερον τῶν ἄλλων τειχῶν. Ὕψωσαν λοιπὸν τοὺς ὄπισθεν τρεῖς πύργους, παντοῦθεν σήμερον φαινομένους, καὶ ὑψηλοτέρους πάντων τῶν ἄλλων τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Φαίνεται δὲ, ὅτι, μὴ δυναμένων τῶν θεμελίων νὰ βαστάσωσι βάρος πετρίνου τείχους, ὑπερύψωσαν τοὺς πύργους διὰ λεπτοῦ πλινθοκτίστου τείχους. Εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος τῶν τειχῶν φαίνονται πύργοι πλινθόκτιστοι. Τοὺς πύργους τούτους ἐξήτασα ἀπὸ τὸν περίβολον τοῦ ἁγιάσματος τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ τὰς ἐπάλξεις ἄνω τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ. Τὸ πρόσγειον μέρος τῶν πύργων μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ Λεοντείου τείχους εἶναι διὰ λαξευτῶν λίθων κτισμένον, ἐντέχνως συνηρμοσμένων, μὲ μαρμαρίνους παραστάδας εἰς τὰς χαμηλὰς θυρίδας. Μέχρι σήμερον, ἀκλόνητοι εἶναι οἱ πύργοι οὗτοι. Νομίζω ὅτι ἡ μετέπειτα ὑπερύψωσις τῶν πύργων ἔγεινε μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Λεοντείου τείχους, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Μιχαὴλ Φλαβίου τοῦ ἀνωτέρω, πατρὸς τοῦ Θεοφίλου. Ἐπειδὴ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν μνημονεύει τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου καθὼς ἡ 2α, πιθανὸν ἀνήγειρε τοὺς πύργους τούτους, πρὶν ἀναγορεύσῃ αὐτοκράτορα τὸν υἱόν του Θεόφιλον. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τῆς 2ας μανθάνομεν, ὅτι οἱ πύργοι οὗτοι ἀνυψώθησαν καὶ τὸ Λεόντειον τεῖχος ἀνεκαινίσθη ἀπὸ τοῦ 820 μέχρι τοῦ 829.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 5η.

Ἐπὶ μικρᾶς μαρμαρίνης πλακὸς, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ, πλησίον τῆς συνοχῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

ΟΦΙΛΟΥ

(Θε)οφίλου.

Κατέπεσε τὸ μάρμαρον τὸ ἐμπεριέχον τὰ πρῶτα δύο γράμματα· ἂν δὲν ἀνεγινώσκετο ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐπὶ τοῦ πύργου τούτου, ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀνηγέρθη ὁ πύργος συγχρόνως μὲ τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος οὗτος, πρὸ χρόνων ἀνεγερθεὶς (829—842), μετεποιήθη ἀκολούθως πρὸς φύλαξιν τῶν δεσμωτῶν, καὶ περιεβλήθη μὲ τεῖχος ἐρυμνότατον. Ὁμοιάζει κατὰ τὴν τειχοδομίαν αὐτοῦ πάντας τοὺς ἄλλους πύργους τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Τοῦτο βεβαίως γνωρίζομεν, ὅτι τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ δὲν μνημονεύονται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν παρὰ μετὰ δύο αἰῶνας.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 6η.

Ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πρώτου πύργου, πρὸς νότον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαάκιου Ἀγγέλου.

. . . . ΟC ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟC ΑΓΓΕΛΟΥ ΙCΑΑΚΙΟΥ
ΠΥΡΓΟC ΕΚ ΠΑΡΑCΤΑCΕΩC. . . . . ΒΑCΙΛΕΙΟΥ Ε⊐Χ⊂⊐

[. . . .) ος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀγγέλου Ἰσαακίου
πύργος ἐκ παραστάσεως. . . . . Βασιλείου ἔ(τει) ⊂χ⊂⊐.

6696—γέν. Χριστοῦ 5508=1188. Τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Ὁ μικρὸς οὗτος πύργος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐνετειχίσθη ἡ ἱστορικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ, πρό τινος καιροῦ κατέπεσε καὶ ἀνεκτίσθη χθαμαλώτερος. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ἐπὶ Βυζαντινοῦ τείχους, διότι ὁ πύργος δὲν κατέπεσεν ὅλος. Ἡ ἐπίλοιπος τειχοδομία εἶναι προφανῶς τοῦ παρόντος αἰῶνος, διότι πάμπολλοι γείτονες ἐνθυμοῦνται τὴν κατάπτωσιν καὶ ἀνέγερσιν τοῦ πύργου.

Μεταξὺ παραστάσεως καὶ Βασιλείου ἀφῆκα κενόν τι εἰς τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν, διότι δὲν ἠδυνήθην ν' ἀναγνώσω τὰ γράμματα· τὴν αὐτὴν δυσκολίαν ἐδοκίμασαν καὶ οἱ μετ' ἐμοῦ συνεπισκεφθέντες τὰ τείχη, κύριοι Ἰωαννίδης, Βαφειάδης καὶ Καμάρας. Πιθανὸν ἐπεγράφη τὸ ὄνομα ἢ ἀξίωμα τοῦ μνημονευομένου Βασιλείου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐξιστοροῦσα τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πλησίον πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, εἶναι παράτοπος, διότι ὁ πύργος οὗτος, χθαμαλὸς, ἀφανὴς καὶ ἀκόσμητος, δὲν εἶναι ὁ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν μνημονευόμενος πύργος τοῦ Ἰσακκίου, διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ὁποίου κατηδάφισε τόσα κτίρια καὶ συνέλεξεν ἀνακτόρων καὶ ἐκκλησιῶν ἠρειπωμένα κοσμήματα. Πιθανὸν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, καθὼς πολλαὶ ἄλλαι τῶν τειχῶν, εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ πύργου τοῦ Ἰσακκίου Ἀγγέλου ὑπὸ μεταγενεστέρων αὐτοκρατόρων, κατέπεσε καὶ ἐνετειχίσθη εἰς τὸν πύργον τοῦτον, πλησίον τοῦ τόπου, ὅπου ἀνηγέρθη ὁ πύργος τοῦ Ἰσακκίου. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύει τὸν πύργον τοῦ Ἰσακκίου, καὶ ὄχι ἄλλον.

Ἡ λέξις παράστασις καὶ παρίστημι παρὰ τοῖς

Βυζαντινοῖς σημαίνει τὸ ἡμέτερον ἐπιστατῶ, καὶ κοινότερον παραστέκομαι· ὅθεν ἡ γραφὴ τῆς ἐπιγραφῆς «ἐκ παραςάσεως Βασιλείου,» ἐξηγεῖται: δι' ἐπιςασίας Βασιλείου. Λέγει ὁ Κωδινός (1)· « Τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τοῦ Κύρου, Κῦρος πατρίκιος καὶ ἔπαρχος ἔκτισεν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ, ὃς καὶ παρίστατο εἰς τὸ κτίσμα τοῦ χερσαίου τείχους, ὅτε ἐκτίζετο παρὰ τῶν δύο μερῶν. » Καὶ πάλιν λαλῶν περὶ τοῦ Ἰουστίνου καὶ Σοφίας(2)· «Μέσον δὲ τοῦ λιμένος, ἀνήγειρε τέσσαρας κίονας, ἐφ' ὧν ἔστησε τάςδε τὰς στήλας . . . . καὶ Ναρσῆ τοῦ ἐκεῖσε παρισταμένου. » Περὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ τέκτονος ἢ ἐπιστάτου οὐδὲν γνωρίζω.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 7η.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνης, μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου πύργου, πρὸς νότον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὑπὸ τὰς ἐπάλξεις.

ΙΩΑΝΝΗC ΕΝ ΧΩ ΤΩ
ΘΩ ΠΙCΤΟC ΒΑCΙΛΕΥC
ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ
Ο ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟC ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ
ΑΥΓΟΥCΤΟΝ ΤΗ Δ ΛϑΡ.
ΤΟΥ ϛϕΜΘ ΕΤΟΥC.

Ἰωάννης ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ
Θ(ε)ῷ πιστὸς Βασιλεὺς
καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων
ὁ Παλαιολόγος κατὰ μῆνα
Αὔγουστον τῇ Δ'. :
τοῦ ϛπμθ'. ἔτους.
6949—Γεν. Χριστοῦ 5508=1444.

Πολλαὶ ἐπιγραφαὶ τοῦ πρωθυστέρου τούτου αὐτοκράτορος ἀναγινώσκονται ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν· ὡς νὰ προῃσθάνετο ὁ αὐτοκράτωρ τὴν προσεγγίζουσαν πτῶσιν τοῦ Κράτους, ἐφρόντισε ν' ἀνακαινίσῃ πάντα τὰ χερσαῖα ταῦτα τείχη. Ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ, τὸ 1422, πάμπολλα τείχη κατηδαφίσθησαν, κυρίως δὲ τὸ ἔξω τεῖχος μετὰ τῶν πυργίων αὐτοῦ. Τὰ πυροβόλα, τὰ ὁποῖα κατὰ πρώτην φορὰν τότε ἔπληττον τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέδειξαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπὶ τὸ ἐρυμνότερον ἀνεγέρσεως αὐτῶν, διότι κατὰ τοῦ ἔξω τείχους ἔπιπτον κυρίως αἱ σφαῖραι τῶν Ὀθωμανῶν. Ὅθεν, μετὰ τὴν ἄνω πολιορκίαν, αἱ ἐπάλξεις ἀνυψώθησαν, καὶ πολλὰ μέρη τοῦ ἔξω τείχους ἀνεκτίσθησαν δι' ἀψίδων. Εἰς ταῦτα ἀνενδότως κατεγίνετο ὁ Αὐτοκράτωρ, σπουδάζων συγχρόνως παντὶ σθένει, ἵνα ἐφελκύσῃ τὴν ἐπίζηλον συμμαχίαν τῶν ξένων. Τοσοῦτον δὲ ἐτύφλωττε τὸν Αὐτοκράτορα ἡ σπουδὴ ξένης ἐπικουρίας, ὥστ' ἀπεδήμησεν εἰς Εὐρώπην, οὐδόλως ἀναστέλλων τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀνακαινίσεως τῶν τειχῶν.

Ἐνῷ τὴν περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τῶν τειχῶν σπουδὴν τοῦ Θεοφίλου πάμπολλοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν, οἱ ἱστορήσαντες τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας οὐδόλως μνημονεύουν τῆς περὶ τῶν τειχῶν ἀνενδότου φροντίδος τοῦ Αὐτοκράτορος τούτου. Πάντων ἡ διάνοια ἐσκοτίζετο μὲ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐπισήμων γεγονότων τῆς ἁλώσεως.

Αἱ πλειότεραι ἐπιγραφαὶ τοῦ Αὐτοκράτορος τούτου φέρουν χρονολογίαν. Θέλω παραβάλει τὰς χρονολογίας ταύτας, μετὰ τὴν καταγραφὴν πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν.

Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται αἱ πλειότεραι, μακρόθεν θεωρούμεναι, ἔχουν ἐντὸς τῶν γραμμάτων, μικρὰς στρογγύλας ὀπάς, τῶν ὁποίων τὸν σκοπὸν διὰ πολὺν χρόνον δὲν ἐνόουν. Πάντα τὰ γράμματα εἶναι κατάγλυπτα καὶ λεπτὰ, καὶ ἑπομένως δυσανάγνωστα εἰς τοὺς πλειοτέρους. Ἄνευ τηλεσκοπίου πολλὰ γράμματα οὐδόλως διακρίνονται. Μεταξὺ τῆς Πύλης Σηλυβρίας καὶ Ἑπτὰ Πύργων, ηὐτύχησα ν' ἀνεύρω ἐπιγραφὴν τοιαύτην, τὴν ὁποίαν ἐκ τοῦ πλησίον ἀνέγνωσα. Εἶδον μετ' ἀπορίας, ὅτι γράμματά τινα ἦσαν εἰσέτι πλήρη ὕλης μεταλλικῆς. Ἀλλοῦ κόμματα τοῦ μετάλλου μ' ἔπεισαν, ὅτι τὰ γράμματα ἐπληροῦντο μὲ μόλυβδον, καὶ ὅτι αἱ φαινόμεναι ὀπαὶ ἦσαν πρὸς ἀσφαλεστέραν συγκόλλησιν τοῦ μετάλλου. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην(1) ἀφήρεσα κόμματά τινα τοῦ μολύβδου. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὰ γράμματα μακρόθεν διακρίνονται ἐπὶ τοῦ λευκοῦ μαρμάρου. Οἱ Βυζαντινοὶ, πολλὰς αὐτοκρατορικὰς ἐπιγραφὰς, ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν πύργων, δὲν ἠδύναντο ποτὲ ν' ἀναγνώσωσιν, ἕνεκα τοῦ ὕψους καὶ τῆς ἐπὶ τῶν μικρῶν γραμμάτων συγκολλήσεως κονιορτοῦ.

(1) Σελ. 107.
(2) Αὐτόθι, σελ. 85.

(1) Ἐπιγρ. 32α.

Ἐπιγραφὴ ἄλλη, τὴν ὁποίαν ἀκολούθως ἀναφέρω, φυλάττουσα μέγα μέρος τοῦ μολύβδου της, μακρόθεν ἀναγινώσκεται.

Ταύτας τὰς ἐπιγραφὰς, τὰς πλειοτέρας σήμερον γυμνὰς μολύβδου καὶ δυσαναγνώστους ἄνευ ὑέλου, καλῶ ἐπιγραφὰς μολυβδωτάς. Δὲν γνωρίζω ἂν ἄλλοι τοπογράφοι ἀναφέρωσι τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας (1).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 8η.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος μήκους 1,35, πλάτους 0,24, ὄπισθεν τοῦ δευτέρου πύργου ἀπὸ τὸν τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

+ ⒼYSWKENRΔ'

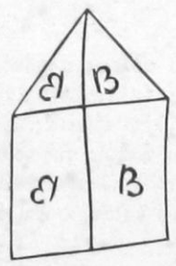
Ὁ Κύριος Βαφειάδης οὕτως ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην:
ἔτει 6,825 Νοεμβρίου 4 — 1,317 Μ. Χ.

Ἐνετειχίσθη ἀναστρόφως, ἓν μέτρον περίπου ἄνω τῆς γῆς. Εὑρίσκεται εἰς τὸν κῆπον μικροῦ ὀθωμανικοῦ εὐκτηρίου.

Κατὰ τὸ 1317, ἐβασίλευεν εἰς τὸ Βυζάντιον Μιχαὴλ ἔννατος ὁ Παλαιολόγος, ἀποθανὼν τὸ 1320. Ἡ ἐπιγραφὴ οὐδεμίαν ἱστορικὴν σημασίαν παρέχει. Οὐδεμίαν ἄλλην ἐπιγραφὴν εὗρῆκα ἐπὶ τῶν τειχῶν τόσον πλησίον τῆς γῆς.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ
ἐπὶ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 9η.

Μικρὸν πρὸς βορρᾶν τῆς πύλης τῶν Ἀσωμάτων, ὅπου τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος συνέχεται μετὰ τοῦ Ἡρακλείου, εἶναι ἓξ θυρίδες, ἀνήκουσαι πιθανῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἐννέα Ταγμάτων ἢ Ἀσωμάτων. Ἐπὶ τῆς πέμπτης πρὸς νότον εἶναι θυρεὸς, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τὰ τέσσαρα Β, τὰ συνήθη σύμβολα τῶν Βυζαντινῶν. Βασιλεὺς Βασιλέων, Βασιλεύων Βασιλεύουσι. Τὰ γράμματα ταῦτα ἀναφαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 10η.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνης, ἐπὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὸ Παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου (2).

ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΚΑΒΑΛΑΡΙΟΥ
ΤΟΥΑΓΑΛΟΝΟC

Νικολάου Καβαλαρίου τοῦ Ἀγάλονος.

Ὁ Κουροπαλάτης ὀνομάζει Καβαλαρίους τοὺς ἱππεῖς σωματοφύλακας τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἡ λέ-

(1) Μεταξὺ τῆς Πύλης Γενὶ-καπὴ καὶ Κοντοσκαλίου σώζεται ἐπιγραφὴ μολυβδωτὴ, μνημονεύουσα τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ πύργου ὑπὸ Γεωργίου Δεσπότου τῆς Σερβίας, 1448. Mordtmann σελ. 199. Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὅλος ὁ μόλυβδος κατέπεσε.
(2) Τὸ νῦν Τεκὴρ σεράϊ.

ξις εἶναι λατινικὴ τοῦ μεσαιῶνος (**Caballus** ἵππος) γράφεται δὲ μὲ δύο λ. Καβαλάριος ἐλέγετο πολλάκις καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ σώματος. Καβαλάριος—ἔφιππος—« καβαλλαρίου διερχομένου τοῦ βασιλέως» (1).

Τὸ ἐπίθετον Ἀγάλων εἶναι Βυζαντινόν. Σώζεται παρ' ἡμῖν τὸ ἐπίθετον Ἀγάλος, καθὼς χειμὼν καὶ χειμὸς, γέρων καὶ γέρος.

Εἰκάζω ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τῆς ἐντειχίσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου, ὅτι ὁ Νικόλαος οὗτος, εἴτε ἐπεστάτησεν, εἴτε ἰδίοις ἀναλώμασιν ἀνήγειρε τὸν πύργον τοῦτον, καθὼς ἐξάγεται καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐπιγραφὰς εἰς ἄλλα μέρη τῶν τειχῶν. Οὐδὲν ἄλλο γνωρίζω περὶ τοῦ Νικολάου τούτου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 11η.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ἑβδόμου πύργου ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου.

ΤΟΝ ΤΟΥ ΘΟΥ ΜΕ

τὸν τοῦ Θ(ε)οῦ μέ(γαν)

Ἐνετειχίσθη πλησίον τῆς γῆς, ἐπὶ ἀψίδος κλειστῆς εἰσόδου. Φαίνεται μέρος ἐπιγραφῆς, τυχαίως ἐκεῖ εὑρεθείσης καὶ ὑπὸ τῶν τειχοδόμων ἐδῶ ἐντειχισθείσης.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 12η.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐννάτου πύργου ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου. Ἐντετειχισμένη ἀναστρόφως, πλησίον τῶν ἐπάλξεων τῆς νοτίου πλευρᾶς.

ΩΝΔΕC

(εὐσεβ)ῶν δεσ(ποτῶν)

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 13η.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως.

(1) Κωδινοῦ· Περὶ ὀφφικίων, ὅρα καὶ αὐτ. σελ. 173.

ΤΙΝΗΠΟΛΙ

τιν ἡ πόλι(ς) (1)

Ἐνετειχίσθη πλησίον τῆς γῆς, ὑπὸ γείσωμα πενιχροῦ παραπήγματος.

Ταύτας τὰς δύο ἀσήμους ἐπιγραφὰς ἀντιγράφω, διότι πιθανὸν νὰ διαφωτίσωσιν ἀρχαιολόγους ἄλλους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 14η.

Ἐπὶ τοῦ πετρίνου ἀνωφλίου τῆς πέμπτης Πύλης, μεταξὺ Ἀδριανουπόλεως καὶ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.

PORTARUM VALIDO FIRMAVIT OMINE MUROS PUSAEUS MAGNO NON MINOR ANTHEMIO.

Portarum valido firmavit omine muros
Pusaeus magno non minor Anthemio(2).

Ἡ Λατινικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ εἶναι λίαν δυσανάγνωστος. Φρονῶ, ὅτι μετὰ καιρὸν ἴχνος αὐτῆς δὲν θέλει φαίνεσθαι, διότι ὁ λίθος εἶναι μέλας, καὶ ὁσημέραι καταβιβρώσκεται ἀπὸ τὰ καταῤῥέοντα ὕδατα.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀναφέρει καὶ ὁ Κ. **Mordtmann**(3), γράφων **Anthmio** ἀντὶ **Anthemio**.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 15η.

Є ιΚΥ

ε—Κύ(ριε)ριος.

Ἡ ἐκ τῆς ἔσω πόλεως εἴσοδος εἰς τὸν ὑγρὸν πύργον (4), ἔχει ἑκατέρωθεν καὶ παραστάδας, πλάκας λιθίνους λίαν ἐρυμνάς. Ἐπὶ τῶν πλακῶν τούτων ἐρείδεται ἡ ἄψις τῆς εἰσόδου. Τὸ ἄνω μέρος τῆς ἀριστερᾶς πλακὸς εἶναι τεθραυσμένον. Φέρει ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν, καὶ ἑκατέρωθεν διακρίνονται τὰ ἄνω τρία γράμματα. Ἂν καὶ μικρᾶς σημασίας ἱστορικῆς τὰ γράμματα ταῦτα, μᾶς διδάσκουν μολοντοῦτο, ὅτι ἡ εἴσοδος αὕτη διεσώθη μέχρι σήμερον καθὼς, ἦτο ἐπὶ Βυζαντινῶν. Εἰς τὸ πρῶτόν μου ἀνάγνωσμα ἐξιστόρησα τὸ ῥυάκιον τοῦ Δύκου καὶ τὸν ὑγρὸν Πύργον, καὶ κατέδειξα τὸ ἐπίσημον τοῦ τόπου ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς τάφρου, καὶ τῆς ἁλώσεως ἐν γένει.

(1) Παρ. τὸν ἀρ. 8749 τοῦ Βοικχίου.
(2) Τῶν πυλῶν τὰ τείχη δυνατώτατα ἐστερέωσεν ὁ Μουσαῖος οὐκ ἐλάσσων τοῦ μεγάλου Ἀνθεμίου (τέκτων).
(3) Σελ. 209.
(4) Σουλοῦ κουλέ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 16η.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ τετάρτου πυργίου ἀπὸ τὴν πέμπτην Πύλην.

† ΑΝΕΚΑΙΝΙCΕ ΤΟ ΚΑCΤΡΟΝ ΟΛΟΝ ΙΩΧΩ ΑΥ
ΤΟΚΡΑΤΩΡΟ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟC ΕΤΕΙ ϛϡΜΑ †

Ἀνεκαίνισε τὸ κάστρον ὅλον Ἰω(άννης ἐν) Χ(ριστ)ῷ αὐτοκράτωρ ὁ Παλαιολόγος ἔτει ϛϡΜΑ.

6944—Γεν. Χριστ. 5508=1433.

Τὰ γράμματα τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς εἶναι τὰ ἡμέτερα ἐκκλησιαστικά.

Τὴν λέξιν κάστρον (φρούριον) συχνότατα μεταχειρίζονται οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, οἱ ὀλίγον πρὸ τῆς ἁλώσεως ἀκμάσαντες. Οὕτω σήμερον καλοῦν καὶ οἱ Κωνσταντινουπολῖται τὰ τείχη. Κάστρον ἐκάλουν οἱ Βυζαντινοὶ ὄχι ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ παραθαλάσσια τείχη. Ἔμεινεν ἡ λέξις καὶ εἰς ἡμᾶς.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 17η.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πυργίου, ὀλίγον ὑπὸ τὴν προηγουμένην.

ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΥ ΙΑΓΑΡΙ

Μανουὴλ τοῦ Ἰάγαρι.

Τοῦ καταπτύστου τούτου ἀνδρὸς τὸ ὄνομα, εἶναι πασιφανὲς εἰς πάντας τοὺς ἐκεῖθεν διαβαίνοντας. Σώζεται ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος καὶ εἶναι ἡ ἐπιφανεστέρα πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν, ἕνεκα τοῦ μεγέθους τῶν γραμμάτων.

Καιρόν τινα πρὸ τῆς ἁλώσεως, δύο μοναχοὶ, ὁ Μανουὴλ Ἰάγαρις καὶ Νικόδημος ὁ Ῥόδιος, ἀνέλαβον τὴν ἀνακαίνισιν τῶν τειχῶν ὅλων, ἕνεκα τῆς ἐπικειμένης ἐπιδρομῆς τῶν Ὀθωμανῶν. Πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ἔργου, ἐνετείχισεν ὁ Ἰάγαρις τὸ ὄνομά του ὑπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Ἰωάννην. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν καὶ τὴν λεηλασίαν ἐκκλησιῶν καὶ οἰκιῶν, ἐνέσκαψαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἑβδομήκοντα χιλιάδας χρυσῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐσφετερίσθησαν καὶ κατέκρυψαν πρὸς ἴδιον ὄφελος, οἱ δύο οὗτοι καταχρασταί.

Ὁ Νικόδημος, ταπεινότερος τοῦ Ἰάγαρι, δὲν συνεπέγραψε τὸ ὄνομά του (1).

Τὸ ὄνομα Ἰάγαρι φαίνεται ξένον. Ἂν ἦτο Ἰάγαρις, τότε ἡ γενικὴ ἤθελεν εἶσθαι Ἰαγάρεως, καὶ ὄχι καθὼς ἐπιγράφεται Ἰάγαρι. Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου οὐδὲν πλειότερον γνωρίζομεν.

Εἷς τινας πύργους, πρὶν φθάσωμεν εἰς τὴν Μελανδησίαν Πύλην, φαίνονται ἐπιγραφαὶ, σχηματισθεῖσαι διὰ πλίνθων μεγάλων, ἐμβεβλημένων εἰς τὰ ἐπιφανέστατα μέρη τῶν πύργων καὶ πάντα κατὰ πρόσωπον· ἅπασαι ἀναμφιβόλως ἐξυμνοῦν τοὺς αὐτοκράτορας καὶ εἶναι ἔργα ἴδια τῶν τειχοδόμων. Ὁ χρόνος διέβρωσε τὴν τίτανον, ὥστε οἱ πλίνθοι κατέπεσαν. Τὰ μεταξὺ τῶν πλίνθων κενὰ δὲν διακρίνονται, διότι τὰ πλεῖστα ἐπληρώθησαν κονιορτοῦ. Ἡ σειρὰ τῶν γραμμάτων ἠφανίσθη, ἕνεκα τῆς κλίσεως καὶ διαῤῥωγῆς τῶν πύργων. Δὲν τολμῶ νὰ καταγράψω τὰ ὀλίγα γράμματα, τὰ ὁποῖα διὰ τηλεσκοπίου ἠδυνήθημεν ν' ἀναγνώσωμεν, ἐγὼ καὶ ὁ Κύριος Ἰωαννίδης.

Εἰς τὸν δέκατον πύργον ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, πρὸς τὴν Μελανδησίαν, φαίνε-

(1) Λεονάρδος ὁ Χῖος — Φραντζῆς — Von Hammer Τόμ. 2, σελ. 417.

ται τόπος κενὸς, ὅπου ἄλλοτε ἦτο ἐντετειχισμένη πλὰξ ἐπίγραφος.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Μελανδησίας Πύλης, (νῦν Μεβλεβὴ χανὲ καπουσοῦ).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 18η.

Ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς Μελανδησίας πύλης ἐπὶ λίθου τῆς Ἀπαμείας.

ΝΙΚΑ Η ΤΥΧΗ
ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟ
ΦΥΛΑΚΤΟΥ ΗΜΩΝ ΔΕCΠΟΤΟΥ.

νικᾷ ἡ τύχη
Κωνσταντίνου τοῦ θεο-
φυλάκτου ἡμῶν δεσπότου (1).

Ἀδύνατον εἶναι νὰ εἰκάσωμεν, τίνα Κωνσταντῖνον μνημονεύει ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη. Φαίνεται ὅτι ἐνετειχίσθη κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τῆς πρώτης ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου κτίσεως τῶν τειχῶν, οὐδεὶς Κωνσταντῖνος ἐβασίλευεν εἰς τὸ Βυζάντιον, φρονῶ ὅτι ὁ πύργος κατέπεσε καὶ ἀνεκαινίσθη ἐπὶ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι μόλις τρία μέτρα ἄνω τῆς γῆς. Πιθανώτερον ὅμως μὲ φαίνεται, ὅτι ἐπεγράφη ἡ ἐπιγραφὴ χρόνον τινὰ μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου ἐπὶ κοινῆς πέτρας. Ὁ Βοίχχιος ὑπ' ἀριθμὸν 8,788 ἀναφέρει ὁμοίαν, εὑρεθεῖσαν ἐπὶ μεγάλης στήλης, ἐντετειχισμένης εἰς τὸν τοῖχον ἰδιωτικῆς οἰκίας ἐν Κωνσταντινουπόλει· εἶναι δὲ οὕτως·

Νικᾷ ἡ τύχη
Κωνσταντίνου
Μεγάλου Βασιλέως
τοῦ συστατικοῦ
νικητοῦ.
Καὶ Βενέτων
εὐνωούντων.

Ἀνηγέρθη ἡ στήλη πρὸς τιμὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἀπὸ τοὺς δημάρχους, εὐγνωμοσύνης χάριν.

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ δὲν εἶναι παράτοπος, διότι ὅλαι αἱ πλησίον πέτραι, εἶναι τοῦ αὐτοῦ χρώματος καὶ τοῦ αὐτοῦ μεγέθους.

(1) Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην κατεχώρισεν ὁ Βοίκχιος ὑπ' ἀρ. 8,789 σταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κ. Mordtmann.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 19η.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τείχους, ὀλίγον ὑπὸ τὴν προηγουμένην.

ΑΝΕΝΕΩΘΗ ΕΠΙ ΑΥ
ΤΑΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΤΟΡΟC ΤΟΥ ΒΑCΙΛC
ΕΝ ΙΝΔsΙΑ †

Ο
ΠΑΤ
ΥΟΙΚΟ ΜΑΡ

ἀνενεώθη ἐπὶ αὐ
τάτου Ἁγίου
τορος τοῦ Βασιλε (1)
ἐν ἰνδ: ΙΑ. †

ο
πατ
οοικο — μαρ

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐνεχαράχθη ἐπὶ δύω λίθων· ὁ μὲν εἶναι λευκὸς καὶ σκληρὸς, ὁ δὲ μέλας καὶ εὔθραυστος. Ἕνεκα τούτου σώζονται εἰς τὸν πρῶτον, εὐανάγνωστα τὰ γράμματα ὅλα. Τὴν συνέχειαν δὲν καταλαμβάνω. Εἰς τοῦ Βοικχίου τὴν συλλογὴν εἶναι οὕτως ἡ ἐπιγραφὴ, σαλεῖσα ὑπὸ τοῦ Κυρίου **Mordtmann**·

ΑΝΕΝΕ ΘΗ ΕΠΙ
ΤΑΤΟΥ ΑΠΟΥΠ
ΤΟΡΟC ΤΟΥ ΒΑCΙΛΕ
ΕΝ ΙΝΔ. ΙΑ.

Πληροῦται δὲ οὕτως ὑπὸ τοῦ συγγραφέως·

ἀνενεώθη ἐπὶ (τοῦ εὐσεβες)
τάτου Α(ὐγ)ούστου καὶ αὐτοκρά)
τορος τοῦ Βασιλ(είου)
ἐν ἰνδ: ιά.

Ὅτι ἡ ἀνάγνωσις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθὴ, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ ὀλίγα γράμματα τοῦ δευτέρου λίθου, τὰ ὁποῖα ἠδυνήθην ν' ἀναγνώσω. Πρὸς τούτοις—μετὰ τὸ ἐπὶ—ἀκολουθοῦν ΑΥ—λίαν φανερὰ. Τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. **Mordtmann** εἰς τὴν δευτέραν γραμμὴν ΑΠΟΥΠ, ἐγὼ ἀνέγνωσα ΑΓΙΟΥ. Ὁμολογῶ ὅτι δὲν δύναμαι νὰ πληρώσω τὴν ἄνω ἐπιγραφήν.

(1) Πρβλ. τὴν ὑπ'ἀριθ. 8,688 τοῦ Βοικχίου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 20η.

Ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τῆς ἔξω εἰσόδου τῆς Μελανδησίας πύλης. Τὰ γράμματα εἶναι καθαρὰ ἐγγεγραμμένα εἰς ἐξοχὴν τοῦ ἀνωφλίου.

† ΗΜΑCΙΝ ΕΞΗΚΟΝΤΑ ΦΙΛΟCΚΗΠΤΡΩ ΒΑCΙΛΕΙ
ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟC ΥΠΑΡΧΟC ΕΔΕΙΜΑΤΟ ΤΕΙΧΕΙ ΤΕΙΧΟC †

Ἥμασιν ἑξήκοντα φιλοσκήπτρῳ Βασιλεῖ Κωνσταντῖνος ὕπαρχος ἐδείματο τείχει τεῖχος.

Ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν ἀναφέρουν καὶ ὁ Πατριάρχης (1) καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος (2). Λέγει ὁ Πατριάρχης περιγράφων τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν· «Κωνσταντῖνος ὁ καὶ Κύρος, ἔπαρχος τῆς πόλεως μὲ ταχυτάτην προθυμίαν δι' ἑξήκοντα ἡμερῶν τὰ ἀνήγειρεν, ἐπιγράψας ἐπὶ τῆς Ῥηγίου τῆς πρὸς τὴν Προποντίδα ὑστάτης πύλης τάδε. » Ὁ δὲ Κ. Βυζάντιος· «Ἴσως δὲ καὶ αὐτὴ ἡ προειρημένη φράσις τοῦ ἐπὶ τῆς τοῦ Ῥηγίου πύλης » ἐπιγράμματος «ἐδήματο τείχεϊ τεῖχος » σημαίνει τεῖχος ἐπὶ τείχει, διπλοῦν δηλαδὴ » τεῖχος. Καὶ περὶ μὲν τούτου ἐφείσθω σκοπεῖν » τῷ βουλομένῳ. »

Ἄδηλον, διατὶ ἀμφότεροι οἱ γεραροὶ οὗτοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς Πύλης τοῦ Ῥηγίου, μὴ ἐχούσης οὐδεμίαν ἐπιγραφήν(3).

Γνωρίζομεν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ὅτι τὰ τείχη τὰ χερσαῖα, ἀνεγερθέντα ὑπὸ Ἀνθεμίου καὶ μετὰ τριάκοντα τέσσαρα ἔτη καταπεσόντα ὑπὸ σεισμοῦ, ἀνεκαίνισεν ὁ Κῦρος, τὸν ὁποῖον οἱ Βυζαντινοὶ καλοῦν καὶ Κωνσταντῖνον. Εἰκάζω ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ὅτι ὁ Κῦρος ἀνήγειρε τὸ ἔξω τεῖχος μετὰ τῶν πυργίων του. Ἄλλως ἀκατανόητος εἶναι ἡ τελευταία φράσις τῆς ἐπιγρραφῆς, «ἐδήματο τείχεϊ τεῖχος. »

Συγρόνως μετὰ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ τείχους τούτου, ἀνωρύχθη καὶ ἡ τάφρος, διότι μὴ ὑπάρχοντος τοῦ ἔξω τείχους, δὲν εἶχαν οἱ Βυζαντινοὶ λόγον νὰ τὴν ἀνορύξωσι τόσον μακρὰν τοῦ μεγάλου τείχους. Λέγει Λέων ὁ Γραμματικός(1)· « Ὁ δὲ αὐτὸς βασιλεὺς, καταλύσας τὸ χερσαῖον » τεῖχος τῆς πόλεως, καὶ προσθεὶς ἄλλα διαζήματα δύο, ᾠκοδόμησεν ἕτερον τεῖχος διὰ » Κύρου ἐπάρχου σοφωτάτου καὶ ἱκανοῦ, δι' ἡ» μερῶν ἑξήκοντα. » Καὶ κατωτέρω πάλιν (2)· « Κῦρος ἔπαρχος τῆς πόλεως, ἀνὴρ σοφώτατος » καὶ ἱκανὸς ἔκτισε τὰ τείχη τῆς πόλεως, ὅπερ » ἐξέπληξε τὸν δῆμον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ » τάχος τῆς τοῦ τείχους κτίσεως. »

Δίκαιον εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ νὰ ἐξυμνῶσι τὸν Κῦρον, δυνηθέντα ἐντὸς ἑξήκοντα ἡμερῶν ν' ἐνεγείρῃ τοιαῦτα τείχη. Περὶ τούτου λέγει ὁ Κωδινός (3)· «Κῦρος Πατρίκιος ὃς καὶ παρίστατο » εἰς τὸ κτίσμα τοῦ χερσαίου τείχους, ὅτε ἐκτί» ζετο παρὰ τῶν δύο μερῶν, καὶ ὑπὸ τῶν δη» μοτῶν ἀγαπηθεὶς ἦν, ὅτε καὶ φωνῇ μεγάλῃ » εἶπον· *Κῦρος καὶ ἐς ἄλλο νικήσει καὶ προ» κόψει·* ὅπερ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ἐποίησεν αὐ» τὸν μητροπολίτην εἰς Σμύρνην. » Ταῦτα τοῦ Κωδινοῦ σαφέστερον ἐξηγεῖ τὸ Ἀλεξανδρινὸν Χρονικόν (4)· « Καὶ ἐχόλωσεν αὐτῷ ὁ Βασι» λεὺς, ὅτι ταῦτα ἔπραξε καὶ ἐποίησεν αὐτὸν » κληρικὸν καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν ἐπίσκοπον εἰς » Σμύρνην τῆς Ἀσίας· ἦσαν γὰρ οἱ τῆς πόλεως » ἐκείνης ἤδη τέσσαρας ἐπισκόπους φονεύσαντες » καὶ ἵνα καὶ αὐτὸν Κῦρον ἀνέλωσιν. »

Περὶ τοῦ Κύρου, λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος, ὅτι οὗτος ἐλέγετο τὸ πρότερον Κῦρος, ἐπωνομάσθη δὲ Κωνσταντῖνος ὅταν ἔγεινε Χριστιανός.

(1) Κωνστ. Π. καὶ Ν. σελ. 6.
(2) Κωνστ. Βυζ. Τομ. Α'. σελ. 106.
(3) Πιθανὸν ἐπλανήθησαν ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Γυλλίου, σελ. 19.—« «Hunc nominant Epigrammata Constantino inscripta in portis Xyloceri et Regii.

(1) Σελ. 108, 109.
(2) Σελ.110.
(3) Πάτρια ΚΠ. σελ. 108.
(4) Τόμ. Α'. σελ. 588.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 21η.

Ἐνεχαράχθη εὐθὺς ὑπὸ τὴν προηγουμένην ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνωφλίου.

† ΑΝΕΝΕΩΘΗ ΤΟ ΠΡΟΤΕΙΧΙϹΜΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟϹΙΑΚΟΥ ΤΕΙΧΟΥϹ ΕΠΙ ΙΟΥϹΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ϹΟΦΙΑϹ ΤΩΝ ΕΥϹΕΒΕϹΤΑΤΩΝ ΗΜΩΝ ΔΕϹΠΟΤΩΝ ΔΙΑ ΝΑΡϹΟΥ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΥ ϹΠΑΘΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ϹΑΚΑΙΛΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ϹΤΕΦΑΝΟΥ ΑΝΗΚΟΝΤΟϹ ΕΙϹ ΥΠΟΥΡΓΙΑΝ ΔΟΥΛΩΝ ΤΟΝ ϹΕΒΑϹΤΟΤΑΤΟΝ ΔΕϹΠΟΤΟΝ †

Ἀνενεώθη τὸ προτείχισμα τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους ἐπὶ Ἰουστ(ί)νου καὶ Σοφίας τῶν εὐσεβεστάτων ἡμῶν δεσποτῶν διὰ Ναρσοῦ τοῦ ἐνδοξοτάτου σπαθαρίου καὶ Σακ(ελ)λαρίου καὶ Στεφάνου ἀνήκοντος εἰς ὑπουργίαν δούλ(ω)ν, τ(ῶ)ν σεβαστοτάτ(ω)ν δεσποτ(ῶ)ν.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη· Ἰουστῖνος Φλάβιος Ἀνίκιος Δεύτερος, ὁ Κουροπαλάτης ἢ Νεώτερος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 566 μέχρι τοῦ 578. Ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Γυναῖκα εἶχε τὴν Σοφίαν, τὴν ἐπιλεγομένην Λωβὴν, ἀνεψιὰν τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας. Ὁ Ναρσῆς, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ἦτο τέκτων τοῦ αὐτοκράτορος τούτου. Ἀνήγειρε πολλὰ κτίρια ἰδίοις ἀναλώμασι. Λέγει ὁ Κωδινός(1)· «Τὸν » δὲ λιμένα τῆς Σοφίας(2) Σοφία ἡ λωβὴ, ἡ γυνὴ » Ἰουστίνου ἔκτισεν, ἔνθα καὶ τὸν οἶκον αὐτῆς » εἶχε. Βλέπουσα ἡ γυνὴ αὕτη τὰ πλοῖα κλυδωνι- » ζόμενα διὰ τὸ μὴ εἶναι λιμένα, παρεκάλεσε τὸν » αὐτοκράτορα νὰ τῇ δώσῃ χρήματα ἵνα κτίσῃ » λιμένα· καμφθεὶς τῇ αἰτήσει αὐτῆς ὁ βασιλεὺς, » προσέταξε Ναρσῇ τῷ πατρικίῳ καὶ πραιπωσίτῳ » καὶ Τρωΐλῳ τῷ πρωτοβεστιαρίῳ, κτίσαι λι- » μένα. Εἰς τὸν λιμένα τοῦτον ἀνήγειρε στήλας » τῶν συγγενῶν της καὶ τοῦ Ναρσοῦ τοῦ ἐκεῖσε » παρισταμένου. »

« Τὸ λεγόμενον Ὀρφανοτροφεῖον τοῦ Ἁγίου » Παύλου ἀνήγειραν οἱ ἀείμνηστοι(3), ὡσαύτως » καὶ τὸν ὅσιον Ζωτικὸν, καὶ ἐτύπωσεν ἀναπαύε- » σθαι τοὺς λωβοὺς ἐκεῖσε καὶ σιτηρέσιον λαμβά- » νειν. » Πάλιν· «Τὸν δὲ Ἅγιον Τρύφωνα καὶ τὰ » Βασιλίσκου Ἰουζῖνος καὶ Σοφία ἀνήγειραν» (1). Ὅτι ὁ Ναρσῆς ἀνήγειρεν ἰδίοις ἀναλώμασι κτίρια, μαρτυρεῖ ὁ Κωδινός(2)· « Τὸν Ἅγιον Πρόβον, » Τάραχον καὶ Ἀνδρόνικον ὁ αὐτὸς Ναρσῆς ἀ- » νήγειρε. »

Ἀνέφερα τὸ φιλοικόδομον τῶν ἄνω μνημονευομένων Αὐτοκρατόρων, ἵνα καταδείξω, ὅτι κατέβαλαν πολλὴν φροντίδα εἰς τὴν ἀνανέωσιν τοῦ προτειχίσματος. Ἄδηλον εἶναι, ποῖον μέρος τῶν τειχῶν τῶν χερσαίων, ἀνενέωσεν ὁ Ναρσῆς, διότι ἀτυχῶς λίαν ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένα εἶναι πάντα τὰ περὶ τῶν τειχῶν γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν. Φρονῶ ὅτι τὸ ἔξω τεῖχος, λεγόμενον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ προτείχισμα, ἀνεγερθὲν ἢ μᾶλλον ἀνακαινισθὲν πρὸ ἑκατὸν εἴκοσι χρόνων ὑπὸ τοῦ Κύρου, ἀνενεώθη ἐκ νέου ἐπὶ Ἰουστίνου, ἐπιστατοῦντος τοῦ Ναρσῆ μετὰ τοῦ Σακελλαρίου καὶ Στεφάνου. Οὐδεμία ἄλλη ἐπιγραφὴ μνημονεύει τῆς ἀνανεώσεως ταύτης τοῦ προτειχίσματος ἢ ἔξω τείχους.

(1) Αὐτόθι σελ. 85.
(2) Τὸ νῦν κάτεργα λιμάνι πλησίον τοῦ Κωνσταντινουπόλεως.
(3) Δηλ. ὁ Ἰουστῖνος καὶ ἡ Σοφία. Κωδινοῦ αὐτ. σελ. 89.

(1) Αὐτ. σελ. 100.
(2) Αὐτ. σελ. 104.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 22α.

Ἡ Λατινικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ ἐνεχαράχθη ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῆς δεξιᾶς παραστάδος τῆς πύλης πλησίον τῶν δύο προηγουμένων.

† THEODOSSII JUSSIS GEMINO NEC MENSE PERACTO
CONSTANTINUS OVANS HAEC MOENIA FIRMA LOCAVIT
TAM CITO TAM STABILEM PALLAS VIX CONDERET ARCEM †

Theodossii Jussis gemino nec mense peracto
Constantinus ovans haec moenia firma locavit
Tam cito tam stabilem Pallas vix conderet arcem

Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος(1) εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Μελανδησίας πύλης· « Ἐπ' αὐτῆς ἐπιγέγραπται ἀνάγλυπτον » καὶ τὸ ἀκόλουθον Λατινικὸν ἐπίγραμμα, τὸ » ὁποῖον πρῶτος ἀνεκάλυψε περὶ τὰ 1770, ὁ » Γάλλος ἀρχαιολόγος **Grys**. Τὸ ἐπίγραμμα τοῦ- » το, μετάφρασις τρόπον τινὰ τῶν ἄλλων δύο » ἑλληνικῶν ἐπιγραμμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπεγρά- » φησαν ἐπὶ τῶν πυλῶν τοῦ Ῥηγίου καὶ τῆς » τοῦ Ξυλοκέρκου, εἶναι, κατὰ τὸν Κ. **Peyssonel**, » μετατοπισμένον, καὶ ἐτέθη ἐνταῦθα κατὰ σύμ- » πτωσιν μόνον. Τὸ δὲ τελευταῖον αὐτῆς μέρος » εἶναι δυσανάγνωστον, ἐξ αἰτίας τοῦ βρύου, » διὰ τοῦ ὁποίου κατεκάλυψε τὸν λίθον τὸ κα- » ταῤῥέον ἀπὸ τῆς κορωνίδος ὕδωρ. Παρεκτὸς » δὲ αὐτοῦ, ὁ λίθος οὗτος περιέχει καὶ ἄλλα » ἑλληνικὰ ἐπιγράμματα, τὰ ὁποῖα εἶν' ἀδύνα- » τον ν' ἀναγνώσῃ τις διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. » Ἰδοὺ καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ Κ. Σκ. Βυζαντίου. « Κελεύσματι τοῦ Θεοδοσίου, ἐν διαστήματι » οὔτε δύο μηνῶν, ὁ θριαμβευτὴς Κωνσταντῖνος » ἱδρύσατο τὰ τείχη ταῦτα. Τόσον ταχέως καὶ » τόσον στερεὸν φρούριον μόλις ἡ Παλλὰς ἠδύ- » νατο νὰ κτίσῃ. »

Τὴν λέξιν **ovans** τῆς δευτέρας γραμμῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Κ. Βυζάντιος μεταγλωττίζει θριαμβευτὴς, εἶναι μετοχὴ τοῦ ῥήματος **ovo**, θριαμβεύω τὸν ἐλάσσονα θρίαμβον, δηλ. εἰσέρχομαι, ἢ ἔφιππος ἢ πεζὸς, καὶ ὄχι ἐφ' ἅρματος καθὼς οἱ ἐπίσημοι στρατηγοί. Ἐδῶ ὅμως, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Λατινικὴν, **ovans** σημαίνει τὸν πλήρη χαρᾶς καὶ δόξης, ὥστε τὸ κείμενον ὀρθότερον ἐμεταφράζετο—Κωνσταντῖνος ὑπερχαρὴς ἢ ἔνδοξος. Περὶ τῶν πρώτων λέξεων τῆς τρίτης γραμμῆς, **tam cito, tam stabilem,** » λέγει ὡς σημείωσιν « ἐν ἄλλοις, « **ut tandem stabilem.** » Ὁσάκις βλέπω ἀρχαιολόγους διορθοῦντας εὐαναγνώστους ἐπιγραφὰς, λέγω ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ δὲν εἶναι τὰ συνήθη θέματα τῶν ἐν τοῖς σχολείοις φοιτώντων. Οἱ μετ' ἐμοῦ ἀναγνώσαντες τὴν κατάγλυπτον καὶ ὄχι ἀνάγλυπτον ταύτην ἐπιγραφὴν, Κύριοι Βαφειάδης, Ἰωαννίδης καὶ Καμάρας, μαρτυροῦν ὅτι εἶναι ἀνελλειπὴς καὶ λίαν εὐανάγνωστος, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἐπίσης εὐανάγνωστοι εἶναι καὶ αἱ ἕτεραι δύο Ἑλληνικαὶ, τὰς ὁποίας ἀνωτέρω ἐμελετήσαμεν. Ἡ φράσις **tam cito tam stabilem** ἀντιβαίνει εἰς τοὺς συνήθεις κανόνας τῆς Λατινικῆς γραμματικῆς, **Stabilem** εἶναι τὸ ἐπίθετον τῆς **arcem**—μόλις ἡ Παλλὰς ἠδύνατο ν' ἀνεγείρῃ τοιοῦτον ἐρυμνὸν ὀχύρωμα μὲ τόσην ταχύτητα.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν λέγω, ὅτι τῶν ἀρχαιολόγων ἔργον εἶναι ν' ἀντιγράφωσι τὰς ἐπιγραφὰς καθαρῶς καὶ αὐτολεξεὶ, ἀμέριμνοι τοῦ ὕφους καὶ τῶν γραμματικῶν ἁμαρτημάτων.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, κατὰ τὸν Κ. **Peyssonel**, εἶναι παράτοπος. Εἶναι ἡ αὐτὴ τῆς ἀνωτέρας ἑλληνικῆς, καὶ καθὼς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κ. Βυζάντιος, μετάφρασις τρόπον τινὰ τῶν ἄνω Ἑλληνικῶν. Ἐτέθη ἐδῶ διὰ τοὺς ἀπείρους τῆς Ἑλληνικῆς, διότι κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα, πάμπολλοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐρχόμενοι, δὲν ἐγνώριζον τὴν Ἑλληνικήν.

Αἱ τρεῖς αὗται ἐπιγραφαὶ, κατ'ἐμὲ, ἐνεχαράχθησαν ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τῆς δεξιᾶς παραστά-

(1) Τόμ. Α'. σελ. 341.

δος, συγχρόνως τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Πύλης ὑπὸ τοῦ Κύρου, καὶ δὲν εἶναι παράτοποι. Ἡ μνημονεύουσα τὴν ἀνανέωσιν τοῦ προτειχίσματος εἶναι τοῦ ἕκτου αἰῶνος.

Ὅσοι εἶδαν τὰ χερσαῖα τείχη ἐκ τοῦ πλησίον, δικαίως ἐξίστανται μὲ τὴν ταχύτητα τῆς ἐπισκευῆς, γενομένης εἰς χρόνον ὀλιγώτερον τῶν δύο μηνῶν· « gemino nec mense peracto, » «ὅπερ ἐξέπληξε τὸν δῆμον διὰ τὸ τάχος τῆς τοῦ τείχους κτίσεως» (1).

Φρονῶ, ὅτι μέρη τινὰ τοῦ τείχους, πεσόντα ἐκ σεισμοῦ, ἀνέκτισεν ὁ Κῦρος, καὶ ὄχι τὰ τείχη ὅλα.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 23η.

ZEIC
ΙCΧΕΟΝ ΨΕΑ
NOCΠONOC
ΑΥΤΟΝC ΟΝ
ΠΑΡΡΗΚΤΟΙC
ΚΟΙΡΑΝΟΝΕ ΤΑCΕΜΗΤΕ

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ἐπὶ ἡμικυκλίου μεταξὺ τοῦ ἀνωφλίου καὶ τῆς ἀψίδος. Οἱ Βυζαντινοὶ συνήθως ἀπεικόνιζον ἁγίους εἰς τὰ μέρη ταῦτα τῶν θυρῶν. Τὸ μεταξὺ τῶν γραμμάτων τετράγωνον κενὸν, φέρον ἄλλοτε εἰκόνισμα ἢ ἀνάγλυφον ἐξέσθη, καὶ ὁ τόπος ἐπληρώθη διὰ παχέος κονιάματος. Ἴχνος τοῦ ἐν τῷ κενῷ τούτῳ ἀπεικονισμένου δὲν φαίνεται. Δεξιόθεν φαίνονται τρεῖς γραμμαὶ, ἀριστερόθεν ἕξ. Ἐφρόντισα ν' ἀντιγράψω μετὰ μεγίστης προσοχῆς τὰ γράμματα, ἐλπίζων ὅτι ἄλλοι δύνανται ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων νὰ συμπληρώσωσι τὴν δι' ἐμὲ ἀκατανόητον ταύτην γραφήν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 24η.

Πλὰξ μαρμαρίνη ἐπὶ πυργίου μεταξὺ τοῦ ἐννάτου καὶ δεκάτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελανδησίαν πύλην.

(1) Λέοντος Γραμματικοῦ σελ. 110.

ΙΩ ΕΝ ΧΩ
ΑΥΤΟΚΡΑ
ΤΟΡΟC ΤΟΥ ΠΑΛΑΙ
ΟΛΟΓΟΥ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΟΚΤ
ΤΟΥ ϛφΜϛ ΕΤΟΥC

Ἰω(άννου) ἐν Χ(ριστ)ῷ
αὐτοκρά-
τορος τοῦ Παλαι-
ολόγου κατὰ μῆνα Ὀκτ(ώβριον)
τοῦ ϛφΜϛ ἔτους.

6,946 — 5,508 = 1,438 Μ. Χ.

Ἐπιγραφὴ μολυβδωτή.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 25η.

Πλὰξ μαρμαρίνη ἐπὶ πυργίου, μεταξὺ τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ δεκάτου πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελανδησίαν πύλην.

ΙΩΟΥ ΕΝ ΧΩ ΑΥΤΟ
ΚΡΑΤΟΡΟC ΤΟΥ ΠΑ
ΛΑΙΟΛΟΓΟΥ
ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΙΑΝΟΥ
ΑΡΙΟΝ ΤΟΥ ϛ
ϕΜΖ ΕΤΟΥC

Ἰω(άνν)ου ἐν Χ(ριστ) ῷ αὐτο-
κράτορος τοῦ Πα-
λαιολόγου
κατὰ μῆνα Ἰανου-
άριον τοῦ ϛ
ϕΜΖ ἔτους.

6947 — 5508 = 1,439 Μ. Χ.

Ἐπιγραφὴ μολυβδωτή. Εἰς πάμπολλα γράμματα διατηρεῖται ὁ μόλυβδος καὶ μακρόθεν κάλλιστα διακρίνονται τὰ γράμματα.

(1) Πρβ. Βοικχίου ἀριθ. 3,665.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 26η.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ δεκάτου ἕκτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελανδησίαν πύλην.

† ΛΕΩΝ CΥΝ ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΩ CΚΗΠΤΟΥΧΟΙ ΤΟΝΔΕ ΗΓΕΙΡΑΝ
ΠΥΡΓΟΝ ΤΩΝ ΒΑΘΡΩΝ CΥΜΠΤΩΘΕΝΤΑ †

† Λέων σὺν Κωνσταντίνῳ σκηπτοῦχοι τόν δε ἤγειραν
πύργον τῶν βάθρων συμπτωθέντα †

Ἀβέβαιον εἰς τίνα ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ν' ἀποδώσωμεν τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου τούτου. Λέων ὁ Μέγας ἢ Μακέλλης, ἀποθανὼν τῷ 474, δὲν ἀφῆκεν υἱούς. Λέων ὁ Β'. ἢ νεώτερος, ηὐτοκρατόρησεν ἓν ἔτος. Λέων Γ'. ὁ Ἴσαυρος, ἀποθανὼν τὸ 741, μετὰ εἰκοσαετῆ βασιλείαν, εἶχεν υἱὸν Κωνσταντῖνον τὸν ἐπικληθέντα Κοπρώνυμον, γεννηθέντα τῷ 719, συναυτοκράτορα ςεφθέντα τὸ ἑπόμενον ἔτος.

Ὁ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου, Λέων ὁ Δ'., ἀποθανὼν τῷ 780, εἶχε καὶ οὗτος υἱὸν Κωνσταντῖνον συναυτοκρατορήσαντα μετὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τετραετίαν. Ἐκ τούτου μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος ἀνηγέρθη, μεσοῦντος τοῦ ὀγδόου αἰῶνος.

Ἡ λέξις "σκηπτοῦχος ἦτο προσηγορία συνήθης τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

« Τῶν βάθρων συμπτωθέντων, » τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς, σημαίνει ἐκ βάθρων καταπεσόντα. Συμπίπτω συμπτωθεὶς, κατακόρως μεταχειρίζονται οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἀντὶ τῶν σήμερον εὐχρηςοτέρων πίπτω, καταπίπτω.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 27α.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας.

† ΠΥΡΓΟC ΒΑCΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΥ ΕΝ
ΧΡΙCΤΩ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ †

Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου ἐν Χριστῷ
αὐτοκρατόρων.

Βασίλειος ὁ Πορφυρογέννητος ὁ ἐπικληθεὶς Βουλγαροκτόνος, συνηυτοκρατόρησε πολλὰ ἔτη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου. Τὴν ἀρχὴν κυρίως εἶχεν ὁ Βασίλειος, ἀποθανὼν τῷ 1,025 (1) βασιλεύσας ἔτη πεντήκοντα. Ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος ἀπέθανε τῷ 1028. Ἡ ἀνέγερσις τοῦ πύργου εἶναι προγενεστέρα τοῦ 1,025. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ, συμβάντα τῷ 975, συνηυτοκρατόρησαν οἱ δύω προειρημένοι ἀδελφοί. Ἡ ἀνέγερσις λοιπὸν τοῦ πύργου ἔγεινε ἀπὸ τοῦ 975 μέχρι τοῦ 1,025.

(1) Σκ. Βυζαντίου, αὐτ. Τόμ Β'. σελ. 354.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 28η.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη καθὼς καὶ ἡ ἀκόλουθος, ἐνετειχίσθησαν ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας.

ΝΟΝΝΟΥΚ
Η ΤΗΣ ΜΑΚΑ
ΡΙΑΣ ΜΝΗΜΗΣ
ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ

. . . . . .
ἡ τῆς μακα
ρίας μνήμης
ἐνθάδε κεῖται.

Τῆς πρώτης γραμμῆς τὰ γράμματα μετὰ δυσκολίας ἀναγινώσκονται. Ἄλλοι εὐτυχέστεροι ἐμοῦ πιθανὸν νὰ τὰ ἀναγνώσωσι ὀρθότερα. Εὐτυχῶς ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπὶ μέλανος λίθου καὶ ὑψηλὰ ἐντετειχισμένη. Αὕτη, καθὼς καὶ ἡ ἑπομένη, εἶναι λίθοι ἐπιτάφιοι, ἀνευρεθέντες πλησίον ἐκεῖ καὶ ὑπὸ τῶν τειχοδόμων κατὰ τύχην ἐκεῖ ἐντειχισθέντες· φέρουσιν ἀμφότεραι σαυρὸν ἐπὶ κεφαλῆς. Πιθανὸν προέρχονται ἀπὸ τὰ μνήματα τῆς Ζωοδόχου πηγῆς.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 29η.

†
ΙΩΑΝΝΗΣ
. . . . . .
. . . . . .

Ἰωάννης.

Τὰ γράμματα τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς εἶναι μικρότερα, κατάφθαρτα ὑπὸ τοῦ χρόνου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 30η.

Πλὰξ μαρμαρίνης ἐρυθρόχρους εἰς τὸ ὄπισθεν πρόσωπον τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Συλημβρίας.

ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ Η
ΘΕΟΣΩΣΤΟΣ ΠΥΛΗ ΑΥΤΗ
ΤΗΣ ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ ΔΙΑ
ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΑΙ ΕΞΟΔΟΥ ΜΑ
ΝΟΥΗΛ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ ΤΟΥ ΛΕ
ΟΝΤΟΣ ΕΠΙ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ
ΤΩΝ ΕΥΣΕΒΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΙΑΣ
ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ
ΕΝ ΜΗΝΙ ΜΑΙΩ ,ϛφΜΑ.

ἀνεκαινίσθη ἡ
θεόσωστος πύλη αὕτη
τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, διὰ
συνδρομῆς καὶ ἐξόδου Μα-
νουὴλ Βρυεννίου τοῦ Λέ-
οντος ἐπὶ Βασιλείας
τῶν εὐσεβῶν Βασιλέων
Ἰωάννου καὶ Μαρίας
τῶν παλαιολόγων
ἐν μηνὶ Μαΐῳ ,ϛφΜΑ.

6,941 — 5,508 = 1,433 Μ. Χ.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη προσμαρτυρεῖ τὰ τῶν Βυζαντινῶν, ὅτι ἡ πύλη αὕτη τῆς Σηλυμβρίας, ἐλέγετο καὶ πύλη τῆς πηγῆς ἢ τῶν πηγῶν. Νικόλαος ὁ Βάρβαρος, εἰς τὸ περὶ ἁλώσεως ὑπόμνημά του λέγει τ' ἀκόλουθα (1)· « **La terza » porta (della terra) si fo dada a ser Nicolò Mo» zenigo fo de misser Lunardo el primo: la qual » porta se chiama Elpigi.**» Εἰς σημείωσιν γράφει ὁ ὑπομνηματιστής· «**Aveva il nome del pigi, » andandosi per lei verso la chiesa della Beata » Vergine del fonte, che in greco suona** πηγή (2).»

Σπανιώτατα ἀναφέρονται εἰς τὰς ἐπιγραφάς, τὰ ὀνόματα τῶν πυλῶν. Τούτου ἕνεκα καὶ ἡ τόση τῆς ἁλώσεως ἀσάφεια.

(1) Σκ. Βυζαντίου, αὐτ. Τομ. Β'. σελ. 354.

(1) Σελ. 16. Ἡ τρίτη πύλη (ἡ χερσαία) ἐδόθη εἰς τὸν Κ. Νικόλαον Μοτζενίγον υἱὸν τοῦ Κυρίου Λεονάρδου τοῦ πρώτου, ἡ ὁποία πύλη καλεῖται «ἡ πηγή.»

(2) Ἐκαλεῖτο πηγὴ διότι δι' αὐτῆς ἐπορεύοντο πρὸς τὸν ναὸν «τῆς Παναγίας τῆς Πηγῆς».

Ἡ θέσις μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν μνημονεύει ἔργον αὐτοκράτορος.

Τίς ἦτο ὁ μνημονευόμενος Μανουὴλ ὁ Βρυέννιος, ὅστις διὰ «συνδρομῆς καὶ ἐξόδου» ἀνεκαίνισε τὴν πύλην ταύτην, ἀγνοοῦμεν. Ὁ σύζυγος τῆς Ἄννης Κομνηνῆς ἦτο Βρυέννιος, καὶ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς τούτου κατήγοντο οἱ μετέπειτα ἐν Τραπεζοῦντι βασιλεύσαντες Κομνηνοί. Ἡ τρίτη σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, Μαρία ἡ Κομνηνή, ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, Βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος (1). Ὁ Μανουὴλ Βρυέννιος πιθανὸν ἦτο συγγενὴς τῆς Μαρίας, καὶ ἐκ τούτου παρεκινήθη ν' ἀνακαινίσῃ τὴν πύλην καὶ μνημονεύσῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς αὐτοκράτορας.

Τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπιγραφῆς ἠμαύρωσεν ὁ χρόνος. Εἰς τὸ τέλος φαίνεται τὸ Α. Ἡ Μαρία συνεζεύχθη τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον τῷ 1427, καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1440, ἀπόντος τοῦ συζύγου της εἰς Ἰταλίαν.

Ἡ ἀνακαίνισις τῆς πύλης ταύτης συμπίπτει μετὰ τῆς ἀνακαινίσεως ὅλων τῶν τειχῶν, τελουμένης κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν 32αν τῷ 1433.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 31η.

Πλὰξ μαρμαρίνη ἐπὶ τοῦ δευτέρου πυργίου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας.

† ΙΩ ΕΝ ΧΩ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟ
ΓΟΥ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΑΠΡΙΛΙΟΝ ΤΟΥ ,ϛφΜΒ ΕΤΟΥΣ †

Ἰω(άννου) ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτοκράτορος τοῦ Παλαιολόγου κατα μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ ,ϛφΜΒ'. ἔτους.

6,942—5,508=1434 Μ. Χ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 32α.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνης ἐπὶ τοῦ ὀγδόου πυργίου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΕΝ ΧΩ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟ
ΡΟΣ ΤΟΥ ΠΑ
ΛΑΙΟΛΟΓΟΥ
ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ
ΙΟΥΝΙΟΝ ΤΟΥ ,ϛ
ΦΜΑ ΕΤΟΥΣ

Ἰωάννου ἐν Χ(ριστ)ῷ
αὐτοκράτο-
ρος τοῦ Πα-
λαιολόγου
κατὰ μῆνα
Ἰούνιον τοῦ ,ϛ
φΜΑ'. ἔτους.

6,941 — 5,508 = 1433 Μ. Χ.

(1) Σκ. Βυζαντίου αὐτ. Τόμ. Β', σελ. 392.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀφῄρεσα κόμματα μολύβδου. Ἐνετειχίσθη πλησίον τῶν ἐπάλξεων τοῦ πυργίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνέβην, καὶ ἐκ τοῦ πλησίον ἐξήτασα τὴν ἔντεχνον πλήρωσιν τῶν γραμμάτων διὰ τοῦ μολύβδου. Ἡ ὑπ' ἀριθμὸν 8,778 τοῦ Βοικχίου ἔχει χρονολογίαν 6,946.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 33η.

Διὰ κεράμων, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐνάτου πύργου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας.

ΤΙΝΟΥ
ΠΟΛΛΑ ΤΑ ΕΤΗ.

(Κωνσταν)τίνου
πολλὰ τὰ ἔτη.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 34η.

Διὰ κεράμων ἐπὶ τοῦ ἑνδεκάτου πύργου ἀπὸ τὴν Πύλην Σηλυμβρίας

ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟC

Κωνσταντίνου Παλαιολόγου
αὐτοκράτορος.

Κωνσταντῖνος ὁ ὕστερος βασιλεὺς, δὲν ἐζέφθη ποτὲ αὐτοκράτωρ. Ὅθεν ἡ ἐπιγραφὴ δὲν μνημονεύει τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον. Πιθανὸν ἡ ἀνάγνωσις δὲν εἶναι ὀρθή. Ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας ἀνέγνωσε τὸ λύγκειον ὄμμα τοῦ Κ. Ἰωαννίδου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 35η.

Ἐπὶ τοῦ δεκάτου τετάρτου πυργίου, ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας. Ἐπιγραφὴ μολυβδωτή.

ΙΩΑΝ ΕΝ ΧΩ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟC
ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟ
ΛΟΓΟΥ ΤΟΥ
ϚϞNB′. Ε
ΤΟΥC

Ἰωάν(νου) ἐν Χ(ριστ)ῷ
αὐτοκράτορος
τοῦ Παλαιο-
λόγου τοῦ
ϚϞNB′. ἔ-
τους.

Δὲν μνημονεύει τὸν μῆνα τῆς ἀνεγέρσεως, καθὼς αἱ πλειότεραι τοῦ αὐτοκράτορος τούτου.

6,952 — 5,508 = 1444 Μ. Χ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 36η.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τοῦ δευτέρου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσῆν πύλην.

† ΛΕΩΝ CΥΝ ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΩ CΚΗΠΤΟΥΧΟΙ ΤΟΝΔΕ ΗΓΕΙΡΑΝ
ΠΥΡΓΟΝ ΤΩΝ ΒΑΘΡΩΝ CΥΜΠΤΩΘΕΝΤΑ †

† Λέων σὺν Κωνσταντίνῳ σκηπτοῦχοι τόν δε ἤγειραν
πύργον τῶν βάθρων συμπτωθέντα †

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ὁμοία τῆς 26ης.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 37η.

Ἐπὶ λευκοτάτου μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσῆν πύλην. Ἡ ἐπιγραφὴ παρατείνεται μέχρι τοῦ νοτίου προσώπου τοῦ πύργου.

ΠΑCΙ ΡΩΜΑΙΟΙC ΜΕΓΑC ΔΕCΠΟΤΗC ΗΓΕΙΡΕ ΡΩΜΑΝΟC ΝΕΟΝ
Ο ΠΑΜΜΕΓΙCΤΟC ΤΟΝΔΕ ΠΥΡΓΟΝ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ †

Πᾶσι Ῥωμαίοις μέγας δεσπότης ἤγειρε Ῥωμανὸς νέον,
ὁ παμμέγιστος, τόν δε πύργον ἐκ βάθρων.

Οὕτω κατεχωρίσθη ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Βοικχίου, ὑπ' ἀριθμὸν 8,791.

ΠΑCΙ ΡΩΜΑΙΟΙC ΜΕΓΑC ΔΕCΠΟΤΗC ΗΓΕΙΡΕ ΡΩΜΑΝΟC ΝΕΟΝ
Ο ΠΑΜΜΕΓΙCΤΟΝΔΕ ΠΥΡΓΟΝ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ

Πληροῦται δὲ οὕτως.

. . . . . Πᾶσι Ῥωμαίοις μέγας δεσπότης (ἀν)ήγειρε Ῥωμανὸς νέον
(τ)ὸ(ν) παμμέγιστον (τόν) δε πύργον ἐκ βάθρων.

Ἀπορῶ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ κατεγράφη τόσον ἡμαρτημένη εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Βοικχίου, διότι εἶναι λίαν εὐανάγνωστος, τὰ γράμματα ἀνάγλυπτα καὶ τὸ μάρμαρον παντοῦ ἀκέραιον. Γράφει ὁ Βοίκχιος· «**Constantinopoli in turri moenium versus Bosphorum,**» δηλ. ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς πύργον τῶν τειχῶν πρὸς τὸν Βόσπορον (γρ. Προποντίδα).

Τίς ἦτο ὁ μνημονευόμενος Ῥωμανὸς, εἶναι δύσκολον νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος. Πιθανὸν εἶναι ὁ αὐτὸς Ῥωμανὸς Λεκαπηνὸς, ὁ ἀνεγείρας καὶ τὸν πύργον τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὸ Λεόντειον τεῖχος.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 38η.

Πλὰξ μαρμαρίνη ἐπὶ τοῦ ἔξω τείχους, μεταξὺ τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσῆν πύλην.

ΤΟ ΚΑΙ ΤΕΙΧΟC ΟΝΤΩC

τὸ καὶ τεῖχος ὄντως.

Οἱ τειχοδόμοι, ἐκπληττόμενοι ἀπὸ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἐρυμνότητα τῶν τειχῶν καὶ πύργων, ἀνέγλυψαν κόμμα μαρμάρου καὶ ἐνετείχισαν αὐτὸ εἰς ἐπιφανὲς μέρος τοῦ ἔξω τείχους. Οἱ Βυζαντινοὶ, μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, μεγαλοφώνως ἐξύμνησαν τὸν Κῦρον. Οὐδὲν παράξενον λοιπὸν, ἂν οἱ ἔμμισθοι ἐργάται ἠθέλησαν δι' ἐπιφανοῦς ἐπιγραφῆς νὰ διαιωνίσωσιν ἐπὶ τῶν τειχῶν τὸν θαυμασμόν των. Πιθανὸν καὶ ὁ Κῦρος ἀφῆκεν εἰς τὰ τείχη τοιοῦτον προφανὲς ἐγκώμιον τῆς μεγαλουργίας αὐτοῦ. Ἡ ἐπιγραφὴ φαίνεται σύγχρονος τῆς ἀνεγέρσεως τῶν τειχῶν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 39η.

Ἐπὶ μαρμάρου, πλησίον τῆς προηγουμένης, ἀναστρόφως ἐντετειχισμένη.

ΠΥΡΓΟΤ—ΠΟΛΕΙ

Πύργο(ς)-τῇ πόλει
Εἶναι λείψανον ἐπιγραφῆς εἰς ἐμὲ ἀκατανοήτου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 40η.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνης, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ τελευταίου πυργίου.

ΙΩΑΝ
ΧΩ ΑΥΤΟ
ΚΡΑΤΩΡΟC ΤΟΥ
ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

Ἰωάν(νου)
(ἐν) Χ(ριστ)ῷ αὐτο-
κράτ(ο)ρος τοῦ
Παλαιολόγου.

Ὁ Βοίκχιος ὑπ' ἀριθ. 8,779 οὕτω κατεχώρισε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην.

ΙΩΥ ΕΝ	Ἰω(άννο)υ ἐν
ΧΩ ΑΥΤΟ	Χ(ριστ)ῷ αὐτο-
ΚΡΑΤΟΡΟϹ	κράτορος
ΠΑΛΑΙΟ	Παλαιο-
ΛΟΓΟΥ	λόγου.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι μολυβδωτή.

Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία ἐπιγραφὴ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου τοῦ ἀνακαινίσαντος τὰ χερσαῖα τείχη, ἀπὸ τὸν Κεράτιον Κόλπον μέχρι τῆς Προποντίδος. Εἶναι δὲ ὅλαι ἑπτά. Ἐξαιρουμένης ταύτης, ἅπασαι αἱ ἄλλαι φέρουν χρονολογίαν.

Ἡ 16η καὶ ἡ 32α—6,941=1433 Μ. Χ.
Ἡ 24η — 6,946 = 1438 Μ. Χ.
» 25η — 6,947 = 1439 »
» 7η — 6,949 = 1441 »
» 35η — 6,952 = 1444 »

Ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μανθάνομεν, ὅτι ἡ ἀνακαίνισις διήρκεσεν ἕνδεκα ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1433 μέχρι τοῦ 1444, ἐννέα ἔτη πρὸ τῆς ἁλώσεως. Εἰργάζοντο συγχρόνως εἰς ὅλα τὰ τείχη, διότι αἱ χρονολογίαι εἶναι διεσπαρμέναι ἀτάκτως καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν χερσαίων τειχῶν. Παρατηρῶ πρὸς τούτοις, ὅτι ὅλαι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἐνετειχίσθησαν ἐπὶ τοῦ ἔξω τείχους καὶ τῶν πυργίων. Μόνη μία ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἡ ἑβδόμη, εἶναι ἐπὶ τοῦ ἔσω τείχους, διότι ἔξω τεῖχος ἐδῶ δὲν ὑπάρχει. Εἰκάζω ἐκ τούτου, ὅτι τὰ ἔσω τείχη ἀνάγκην ἀνακαινίσεως δὲν εἶχον, καὶ τὴν ἐρυμνότητα αὐτῶν κατέδειξαν οἱ ἕκτοτε τέσσαρες αἰῶνες.

Λέγω πρὸς τούτοις ὅτι ἡ ἀνακαίνισις αὕτη, διαρκέσασα ἔνδεκα ἔτη, διαψεύδει τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν γραφόμενα περὶ τοῦ Κύρου, ἀνεγείραντος τὰ τείχη εἰς διάστημα χρόνου ὀλιγωτέρου τῶν δύο μηνῶν. Ἦτο δὲ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μέγας ὁ πληθυσμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπιδρομαὶ τῶν ἐχθρῶν εἰς τὰ προάστεια τῆς πόλεως ἠνάγκασαν πολλοὺς νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν τειχῶν ἀσφαλῶς φρουρουμένην πόλιν. Ἐπομένως ἐργάται πλειότεροι εὑρίσκοντο ἐντὸς τῆς πόλεως πρὸς ταχυτέραν ἀνακαίνισιν τῶν τειχῶν.

Ἡ τειχοδομία τοῦ ἔξω τείχους, γενομένη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, τεκμαίρει καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς βυζαντινῆς πλινθοποιΐας, διότι αἱ ἀψίδες τοῦ ἔξω τείχους ἐτειχοδομήθησαν διὰ πλίνθων λεπτοτέρων καὶ λίαν ὑποδεεστέρων τῶν ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τῶν ἀρχαίων βυζαντινῶν οἰκοδομημάτων.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ 41η.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ ὑστέρου πύργου. Τὸ βάθρον τοῦ ἐρυμνοῦ τούτου πύργου βρέχεται ἀπὸ τὴν θάλασσαν τῆς Προποντίδος.

† ΠΥΡΓΟϹ ΒΑϹΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝϹΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΙϹΤΩΝ
ΕΝ ΧΩ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΕΥϹΕΒΕΙϹ ΒΑϹΕΙΛΕΙϹ ΡΩΜΕΩΝ †

Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου πιστῶν
ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτοκρατόρων εὐσεβ(ῶν)
Βασιλ(έων) Ῥω(μαί)ων.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, κατεχώρισεν ὁ Βοίκχιος ὑπ' ἀρ. 8,701. Γράφεται δὲ οὕτως ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων.

« Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου »
« πιστῶν ἐν »
« σιλεῖς Ῥωμέων »
« Χ(ριστ)ῷ αὐτοκρατόρων εὐσεβεῖς Βα- »

Ἀπορῶ διὰ τὴν παράτοπον θέσιν τῶν λέξεων, διότι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπὶ διαζώματος λευκοτάτου, παρατεινομένου μέχρι τοῦ νοτίου προσώπου τοῦ πύργου, καὶ λίαν εὐανάγνωστος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τζιμισκῆ, συνηυτοκρατόρησαν ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος. Μνημονεύει τοὺς αὐτοὺς αὐτοκράτορας τῆς 27ης Ἐπιγραφῆς. Ἀνεκαινίσθη λοιπὸν ὁ πύργος ἀπὸ τοῦ 975 μέχρι τοῦ 1025.

Αὗται εἶναι ὅλαι αἱ ἐπιγραφαί, τὰς ὁποίας ἀνέγνωσα ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν. Ἐκ τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης αὐτῶν, πιθανὸν οἱ ἡμέτεροι ἀρχαιλόγοι νὰ διασαφήσωσι γεγονότα τινὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀποσιωπώμενα ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν.

ΠΥΛΑΙ
τῶν Χερσαίων Τειχῶν.

Εἰς τὸ πρῶτόν μου ἀνάγνωσμα περιέγραψα τὴν τάφρον, τὰ ἐντὸς αὐτῆς διαταφρίσματα, καὶ τοὺς πηλίνους σωλῆνας διὰ τῶν ὁποίων ἐπληροῦτο ὕδατος ἡ τάφρος. Κατέδειξα ὅτι ἕνεκα τοῦ ποταμοῦ Λύκου, μέσον Ἀδριανουπόλεως καὶ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, καὶ τῆς διὰ τοῦ Ὑγροῦ Πύργου εἰσροῆς του ἐντὸς τῆς πόλεως, ἡ ἐκεῖσε τάφρος δὲν ἐπληροῦτο ὕδατος. Περιέγραψα τὰ τείχη, τοὺς πύργους καὶ τὰ μέχρι τοῦδε ζητούμενα δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, πλησίον τοῦ περιωνύμου πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Ἀνέγνωσα εἰς τὸ δεύτερόν μου ἀνάγνωσμα πάσας τὰς ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν ἐπιγραφάς. Ἐξαιρουμένων τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ, πάντα τὰ μέχρι τοῦδε ἀναγνωσθέντα θεωρῶ ὡς εἰσαγωγὴν τοῦ παρόντος ἀναγνώσματος.

Μετὰ παῤῥησίας λέγω, ὅτι παραίτιοι τῆς τοσαύτης ἀσαφείας εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν περιωνύμων Πυλῶν δὲν εἶναι οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς οἱ αὐτόπται ἢ σύγχρονοι τῆς ἁλώσεως, ὅσον οἱ νεώτεροι ἡμέτεροι καὶ ἀλλοδαποί.

Τὰς Πύλας τῶν Χερσαίων Τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διαιρῶ εἰς δύο τάξεις· — εἰς Πυλίδας, συνήθως ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καλουμένας παραπόρτια — καὶ Πύλας· αἱ μὲν πύλαι ἦσαν δίοδοι πάνδημοι, αἱ δὲ πυλίδες, δίοδοι ἰδιωτικῶν κτιρίων ἢ ἐκκλησιῶν, κλειόμεναι ἢ ἀνοιγόμεναι κατ' ἀρέσκειαν τῶν ἱερωμένων ἢ τῶν ἐπιτρόπων αὐτῶν.

Τρεῖς πυλίδας μνημονεύουσιν οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοί.

Τὴν Πυλίδα τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου, ἢ παραπόρτιον Καλλινίκην.

Τὴν πυλίδα τῶν Ἀσωμάτων καὶ

Τὴν πυλίδα Κερκόπορταν, ἢ παραπόρτιον Κερκόπορταν, περιώνυμον κατὰ τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἁλώσεως.

Ἡ πυλὶς τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου εἶναι πυλὶς τοῦ Ἡρακλείου τείχους, μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου πύργου, ἀπὸ τὴν συνοχὴν τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Εἶναι πύλη μικρά, οὕτω παρονομασθεῖσα ἀπὸ τὸν ἔνδον παρακείμενον ναὸν τοῦ Ἁγ. Καλλινίκου (1). Φαίνεται ἀπὸ τὸ παρακείμενον νεκροταφεῖον τὸ Γραικικὸν τοῦ Ἐγρὴ καπή. Τὸ εὖρος τοῦ τείχους εἶναι μέτρων 3, 70, τὸ ἄνοιγμα τῆς πυλίδος μέτρων 2, 96. Προσεχώθη δὲ τόσον ἡ πυλὶς αὕτη, ὥστε ἀγνωστον εἶναι τὸ ὕψος αὐτῆς. Ὑπὸ τὸ μαρμάρινον ὑπέρθυρον, φαίνονται δύο στρογγύλαι ὀπαί, ὅπου ἔμβαινον οἱ στρόφιγγες. Ὅλον τὸν ἔσω χῶρον, κατεχόμενον ἄλλοτε ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου, συνεξήτασα μετὰ τοῦ φίλου μου Κ. Ἰωαννίδου. Λείψανα τοῦ ναοῦ δὲν διεσώθησαν εἰς οὐδεμίαν γωνίαν. Εἶναι σήμερον κῆπος Ὀθωμανικὸς, περικλειόμενος ἀπὸ τὰ τείχη καί τινα πενιχρὰ Τουρκικὰ οἰκήματα. Ἡ ἐπιτείχισις, κατὰ μέρος καταπεσοῦσα, φαίνεται ἀρχαία, καὶ πιθανὸν εἶναι ἡ αὐτὴ ἡ ἐπὶ ἁλώσεως γενομένη. Φρονῶ ὅτι αἱ πυλίδες αὗται ἐπετειχίσθησαν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἁλώσεως, καὶ ὄχι, καθὼς λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος, «κλεισθεῖσαι μετὰ τὴν ἅλωσιν. »

Ἡ πυλὶς τῶν Ἀσωμάτων, ἢ τῶν ἐννέα Ταγμάτων, εἶναι πυλὶς τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, κειμένη πλησίον τοῦ Παλατίου τοῦ Ἑβδόμου, ὀλίγα βήματα πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ. Εἶναι καὶ αὕτη, καθὼς ἡ τοῦ Ἁγίου Καλλινίκου, ἀποτετειχισμένη. Γράφει περὶ τῆς πυλίδος ταύτης ὁ Καντακουζηνός (2)· « Ὁ δέ γε Χοῦμνος ἅμα τοῖς » ἀμφ' αὐτὸν τῆς προσαγορευομένης τῶν Ἀσω- » μάτων πύλης ἐξελθὼν, ὅ,τι ἂν ἀποβαίη ἴσα- » το ἀποσκοπῶν. »

Πλησίον τοῦ Παλατίου τοῦ Ἑβδόμου ἦτο ἡ περιφανὴς ἀνδρῶα μονὴ τῶν Ἐννέα Ταγμάτων ἢ Ἀσωμάτων, κτίσμα τῆς Βασιλίδος Θεοδώρας τῆς Πορφυρογεννήτου, ἀδελφῆς Ζωῆς τῆς Αὐγούστης. Ὅταν οἱ φίλοι τοῦ Καντακουζηνοῦ, κατακλεισθέντες εἰς τὸ Παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου μετατρα-

(1) Κωνσταν. Πατ. αὐτ. σελ. 18. — Σκαρλ. Βυζ. αὐτ. Τόμ. Α' σελ. 353.
(2) Βιβ. Γ'. κεφ. 53.

πὲν εἰς εἴρκτὴν, ἐστασίασαν, « εἰς τὸν ἐγγὺς κατέφυγον ναὸν τὸν τῶν Ἐννέα Ταγμάτων προσαγορευόμενον» (1).

Ὀπισθεν τῆς πυλίδος ταύτης κατοικοῦν σήμερον πενέστατοι Ἑβραῖοι. Ὀλίγον πρὸς βορρᾶν εἶναι ὑελουργεῖον Ἑβραϊκὸν, κατέχον πιθανῶς τὸν τόπον ἢ μέρος τοῦ τόπου τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀσωμάτων, διότι ὄπισθεν τῆς πυλίδος παρατείνεται τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, καὶ χῶρος ἱκανὸς διὰ τοιοῦτον μεγαλοπρεπῆ ναὸν δὲν ὑπάρχει. Αἱ ἐπὶ τοῦ πλησίον τείχους φαινόμεναι θυρίδες ἀνήκουν πιθανῶς εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ἢ εἰς κτίρια αὐτοῦ.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν τρίτην πυλίδα, τὸ περιώνυμον παραπόρτιον, Κερκόπορτα.—Ἰδοὺ περὶ τούτου τὰ γραφόμενα τοῦ Μ. Δούκα(2), ἀφηγουμένου τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἁλώσεως. «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἰδόντες τὴν εἰσοδοέξοδον αὐτῶν φανερὰν γινομένην, καὶ μὴ δυνάμενοι ἐξιέναι ἔξω τῆς πόλεως καὶ ἀνθίστασθαι τοῖς Τούρκοις, ἐν τῷ ἔξω κάστρῳ, ἀπερικαλύπτους ὄντας, τῶν τειχέων καταπεσόντων(3) ἦσάν τινες τῶν γερόντων ἐπιστάμενοι παραπόρτιον ἓν πρὸ πολλῶν χρόνων ἀσφαλῶς πεφραγμένον ὑπόγειον, πρὸς τὸ κάτωθεν μέρος τοῦ παλατίου, καὶ δηλώσαντες τῷ Βασιλεῖ, διὰ προστάξεως αὐτοῦ ἠνοίχθη, καὶ ἐξήρχοντο ἐξ αὐτοῦ περισκεπόμενοι τοῖς τείχεσι τοῖς ὑγιαίνουσι, καὶ ἀντεμάχοντο τοῖς Τούρκοις ἐν τῷ περιβολαίῳ. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς κρυφῆς ἐκείνης πύλης ἐκαλεῖτό ποτε Κερκόπορτα. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἱστορικός (4)· « Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάντες σὺν τῷ Βασιλεῖ ἀντιπαρατάσσοντες ἦσαν τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἅπασα ἡ δύναμις καὶ ὁ σκοπὸς ἦν τοῦ μὴ ἀφεῖναι τοῖς Τούρκοις τὴν εἴσοδον γενέσθαι ἐκ τῶν καταπεσόντων τειχέων· ἔλαθε δι' ἄλλης ὁδοῦ τούτους εἰσάξαι ὁ θελήσας Θεός. Ἰδόντες γὰρ τὴν πύλην, ἣν προλαβόντως εἰρήκαμεν, ἀνεῳγμένην, καὶ εἰσπηδήσαντες ἐντὸς ἐκ τῶν ὀνομαστῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν δούλων τυράννου ὡς πεντήκοντα, καὶ ἀναβάντες ἐπάνω τῶν τειχέων, πῦρ πνέοντες καὶ τοὺς συναντήσαντας κτείναντες, τοὺς ἀκροβολιστὰς ἔπαιον.—Τὰς δὲ κλίμακας ἀκωλύτως ἐπήγνυον, καὶ ἀνέβαινον ὡς ἀετοὶ πετόμενοι. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι σὺν τῷ βασιλεῖ οὐκ ἐγίνωσκον τὸ γινόμενον· ἦν γὰρ ἀπὸ μακρόθεν ἡ γινομένη τῶν Τούρκων εἴσοδος.—Τότε ἐξαίφνης ὁρῶσι βέλη ἐκ τῶν ἄνω κατιόντα καὶ κατασφάττοντα τούτους. Ἀναβλέψαντες ὁρῶσι Τούρκους, ἰδόντες δὲ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, καὶ μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν διὰ τῆς πύλης τῆς ἐπονομαζομένης Χαρσοῦ, στενοχωρούμενοι διὰ τὸ πλῆθος, οἱ μὲν ἀλκὴν περισσοτέραν ἔχοντες τοὺς ἀνάνδρους καταπατοῦντες εἰσήρχοντο. » Προσθέτει καὶ τὰ ἑξῆς ὁ Δούκας· « Οἱ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύσαντες ἀπὸ τοῦ τείχους ἔπιπτον κατερράγότες τὰ σώματα, καὶ δεινῶς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ἀποβάλλοντες. »

Βλέπετε, Κύριοι, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης τὸ ἐπίσημον τῆς πυλίδος, διὰ τῆς ὁποίας πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὀθωμανοὶ τὸ πρωῒ τῆς 29 Μαΐου 1453.

Ὁ Φραντζῆς δὲν ἀναφέρει τὴν πυλίδα ταύτην, ἀλλὰ τὰ ἀκόλουθα ἀνάγονται εἰς τὴν εἴσοδον τῶν Ὀθωμανῶν διὰ τῆς πυλίδος ταύτης(1)· « Καὶ φωνή τις ἐρρέθη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν καὶ ἐκ » τοῦ μέρους τοῦ λιμένος, «ἑάλω τὸ φρούριον», » καὶ τὰ στρατήγια καὶ τὰ σημεῖα ἔσωθεν ἐν » τοῖς πύργοις ἔστησαν, καὶ ἡ φωνὴ τοὺς ἡμε» τέρους ἐτρέψατο. »

Μέχρι σήμερον ἡ θέσις τῆς πυλίδος ταύτης ἔμεινεν ἄγνωστος, μολονότι ὁ Δούκας σαφέστατα διευκρινεῖ τὴν ἐπὶ τῶν τειχῶν τούτων καὶ πλησίον τοῦ Παλατίου θέσιν αὐτῆς.

Λέγει περὶ τῆς πυλίδος ταύτης ὁ Πατριάρχης(2)· « Πλησίον δὲ τοῦ περὶ τὰ τείχη Παλατίου τούτου (δηλ. τοῦ Ἑβδόμου) ἦτο καὶ τὸ ἐπίσημον ἐκεῖνο παραπόρτιον, Κερκόπορτα καλούμενον. » Ἀναφέρει τὰ ἄνω γραφόμενα τοῦ Δούκα, καὶ τελειόνων λέγει· « Οὕτω λοιπὸν ἡ τῆς πόλεως ἅλωσις διὰ τοῦ παραπορτίου τῆς Κερκοπόρτας ἐγένετο. »

Ὁ δὲ Κ. Βυζάντιος(3)· « Ἀπ' αὐτοῦ (δηλ. τοῦ Ξυλοκέρκου) παρωνομάσθη καὶ τὸ ἐπίσημον ἐκεῖνο παραπόρτιον, τὸ καλούμενον Κερκόπορτα καὶ Ξυλόκερκον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐμβῆκαν πρῶτον οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν πόλιν. Τὸ παραπόρτιον τοῦτο, κείμενον πιθανῶς μεταξὺ τοῦ παραπορτίου τῶν Ἀσωμάτων, ἢ τοῦ τῆς Καλλινίκης, καὶ τῆς πύλης τῆς Γυρολίμνης, Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος, ἀκούσας, λέγει ὁ Χωνιάτης, προμαντευόντων τινῶν, καὶ μάλιστα τοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων πατριάρχου Δοσιθέου τοῦ Στουδίτου, προφητιῶντος, ὅτι ὁ Ῥὴξ τῆς Παλαιστίνης δι' αὐτοῦ ἔμελλεν εἰσελθεῖν καὶ κυριεῦσαι τῆς πόλεως, ἐπέφραξε διὰ τιτάνου καὶ πλίνθου ὀπτῆς » (4).

(1) Ἴδε κεφ. 39.
(2) Κεφ. 39.
(3) Ἐννοεῖ ὁ Δούκας τὸ ἔξω τεῖχος.
(4) Κεφ. 39.

(1) Φραντζῆς σελ. 285.
(2) Π. καὶ Ν. σελ. 19.
(3) Κωνστ. Βυζ. Τομ. Α'. σελ. 598.
(4) Χωνιάτης, σελ. 529.

Ὁ Κ. **Mordtmann**(1) ἀναφέρει τὴν πυλίδα ταύτην, ὡς πλησίον τοῦ Παλατίου τοῦ Ἑβδόμου.

Τὴν εἴσοδον τῶν Τούρκων διὰ τῆς Κερκοπόρτας μνημονεύει καὶ ὁ **Von Hammer** (2).

Ταῦτα, Κύριοι, ἀναφέρω, ἵν' ἀποδείξω ὅτι μέχρι σήμερον οὐδεὶς ἐσημείωσε τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς Κερκοπόρτας. Αὕτη δὲ ἡ ἀσάφεια πάντων τῶν τὴν ἅλωσιν ἱστορησάντων ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν χωρογράφων, προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπιπόλαιον μελέτην τοῦ ἱστορικοῦ Δούκα.

Γνωρίζετε, Κύριοι, ὅτι ὁ μέσον τοῦ ἔσω καὶ ἔξω τείχους χῶρος ἐκαλεῖτο περίβολος, καὶ ἐκ τοῦ περιβόλου τούτου κυρίως ἀντεμάχοντο οἱ Βυζαντινοί. Ἀναφέρω τὰ ὑπὸ τοῦ Κανανοῦ γραφόμενα ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ τὸ 1422 (3). Λέγει ὅτι ἐν καιρῷ τῆς μάχης αἱ γυναῖκες ἐνεθάρρυναν τοὺς ἄνδρας, φέρουσαι πέτρας καὶ παντοῖα φάρμακα πρὸς ἴασιν τῶν πληγῶν των. « Ἄλλαι δὲ τοὺς γνησίους αὐτῶν ἀδελφοὺς καὶ τέκνα καὶ τοὺς ὁμοζύγους κατεμπόδιζον μὴ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ τείχους τοῦ κάστρου, καὶ τοῦ πολέμου σχολᾶσαι, — μία τὴν ἄλλην ἐνουθέτει καὶ ἔλεγε· Βλέπε μὴ πλησιάσῃς τὸ κάστρον τὸ μέγα, ὅτι τῶν Τούρκων αἱ σαγίτται κρόνουν ἐκεῖσε καὶ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἀλλὰ περιπατεῖτε πλησίον εἰς τὸ μέρος τοῦ ἔξω κάστρου, ἵνα σκέπησθε ὑπὸ τούτου. Πλὴν ἐλαβώθησαν καί τινες μὲ σαγίττας».

Ἕκαστος περίβολος, ἐκτεινόμενος ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἄλλην πύλην, εἶχε δύο εἰσόδους στενὰς, γινομένας διὰ τῆς προσεγγίσεως τοῦ παραπυλίου πύργου πρὸς τὸ ἔξω τεῖχος. Δὲν φρονῶ, ἐν καιρῷ πολιορκίας, νὰ ὑπῆρχον ἄλλαι εἴσοδοι ἐκ τῆς ἔσω πόλεως ἐντὸς τῶν περιβόλων, διότι τότε ὁ ἐχθρὸς, καταῤῥίψας τὸ ἔξω τεῖχος, ἠδύνατο ἀκωλύτως νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν πόλιν διὰ τῶν διόδων τούτων. Ἂν δὲν ὑπῆρχε πλὴν μία μόνη εἴσοδος εἰς ἕκαστον περίβολον, ὁ ἐχθρὸς, εἰσβάλλων διὰ τοῦ ἔξω τείχους εἰς τὸν περίβολον, ἤθελε κατασφάξει ἢ ζωγρήσῃ τοὺς μαχητὰς, παντοῦθεν περικλειομένους. Ἕνεκα τῆς εὐχεροῦς διαφυγῆς τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ μαχομένων, δι' ἀμφοτέρων τῶν εἰσόδων τοῦ περιβόλου, ἡ εἰσβολὴ τοῦ ἐχθροῦ ἐντὸς αὐτοῦ ἐματαιοῦτο, διότι ἀνάγκη ἐκεῖθεν νὰ διαβῇ τὰς στενὰς διόδους τῶν παραπυλίων πύργων, ἀκοντιζόμενος ἀπὸ τοὺς ἀκροβολισὰς τῶν πύργων ὅλων.

Τὰ τείχη, ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου ἐκτεινόμενα, ὀλίγον πρὸ τοῦ παλατίου τούτου διακόπτονται. Αἰτία νομίζω εἶναι τὸ παλάτιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ἀνεγερθὲν πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν τειχῶν ἐπὶ Θεοδοσίου, ὤφειλεν εἴτε νὰ κατεδαφισθῇ, εἴτε νὰ περιτειχισθῇ ἀπὸ τὸ νέον τεῖχος. Ἕνεκα τούτου οἱ πρῶτοι τειχοδόμοι δὲν παρέτειναν τὸ ἔσω τεῖχος μέχρι τοῦ Παλατίου. Τὸ ἔξω τεῖχος δὲ, συνεχόμενον μετὰ τοῦ δυτικοῦ προσώπου τοῦ παλατίου, εἶναι τεῖχος ἐρυμνώτατον μετὰ πύργων ὑψηλῶν καὶ εὐρυτάτων. Τὰ δύο τείχη, ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν, ἐδῶ ἡνώθησαν διὰ διατειχίσματος τριῶν καὶ ἡμίσεως μέτρων εὔρους, ἀποκλείοντος τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν εἰς τὴν ἔσω Πόλιν. Εἰς τὸ διατείχισμα τοῦτο ἤνοιξαν οἱ τειχοδόμοι χαμηλὴν θύραν, διὰ τῆς ὁποίας εἰσήρχοντο ἐν τῷ περιβόλῳ οἱ ἐν τῇ πόλει πολεμισταί(1). Τοιουτοτρόπως εἶχεν ὁ περίβολος οὗτος, ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου, δύο εἰσόδους ἀναγκαίας ἐν καιρῷ πολιορκίας. Αἱ διὰ λαξευτῶν λίθων πλευραὶ καὶ ἡ ἄψις τῆς πυλίδος ταύτης τεκμαίρουν, ὅτι ἠνοίχθη συγχρόνως μὲ τὴν ἀνέγερσιν, καὶ ὄχι μεταγενέστερον δι' ἄλλας ἀνάγκας.

Τὴν τότε ἄσημον πυλίδα ταύτην οὐδεὶς μνημονεύει, ἐκτὸς τοῦ Χωνιάτου, λέγοντος ὅτι ἐφράχθη ἐπὶ Ἰσαακίου Ἀγγέλου (1185—1195). Συμπεραίνομεν λοιπὸν ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης, ὅτι ἕως τότε ἦτο ἀνοικτή. Αὐτοκρατοροῦντος δὲ τοῦ Ι. Καντακουζηνοῦ, καθὼς ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ(2), «οἱ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοῦ φίλοι ἐπηγγέλλοντό τε καὶ αὐτοὶ διορύξαντες αὐτὸ, εἰσάγειν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν. » Ἂν οἱ φίλοι του διώρυξαν τὴν πύλην ταύτην, ἀγνοοῦμεν. Γνωρίζομεν ὅμως ἐκ τοῦ Δούκα, ὅτι τὸ παραπόρτιον τοῦτο ἦτο πρὸ πολλῶν χρόνων « ἀσφαλῶς πεφραγμένον. »

Αὕτη, Κύριοι, ἡ πυλὶς, ἀνοιχθεῖσα ὑπὸ τῶν πρώτων τειχοδόμων, ὡς εἴσοδος εἰς τὸν περίβολον, εἶναι τὸ περιώνυμον παραπόρτιον Κερκόπορτα(3).

(1) Σελ. 89.
(2) Τόμ. 2 σελ. 424. Ἀγνοεῖ ὁ ἱστορικὸς οὗτος τὴν θέσιν τῆς πυλίδος. Ἐξέλαβε τὸ ὑπὸ τοῦ Δούκα μνημονευόμενον παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου ὡς τὸ Παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν. « A la partie basse du palais des Blachernes, il y avait une sortie souterraine, Cercoporta ou porte du Cirque. Mais Isaac Comnene, l'avait fait murer, afin de prevenir l'accomplissement d'une prediction qui annoncait que l'empereur Frederic entrerait par là dans Constantinople.
(3) Σελ. 476.

(1) Τ. Κανανοῦ σελ. 476.—Λ. Χαλκοκ. σελ. 384.
(2) Βιβλ. Γ'. 90.
(3) Τὰ ὅσα ὁ Κωδινὸς ἱστορεῖ περὶ τῆς Ξυλοκέρκου

Εἶπα ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Δούκας σαφῶς ἱστορεῖ τὴν θέσιν τῆς πυλίδος ταύτης, καὶ ἀπὸ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον χειραγωγούμενος, ἀνεζήτησα τὴν πυλίδα ταύτην πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου. Λέγει ὁ Δούκας, ὅτι, πεσόντων τῶν τειχῶν, καὶ μὴ δυνάμενοι οἱ Βυζαντινοὶ νὰ πολεμῶσιν ἀσκεπεῖς, ἤνοιξαν τὸ παραπόρτιον τοῦτο, καὶ δι' αὐτοῦ ἐξῆρχοντο ἐν τῷ περιβόλῳ.

Τὴν πέμπτην Ἰουνίου 1864, ὅλα τὰ πενιχρὰ ξύλινα οἰκήματα τῶν Ἑβραίων, τὰ ἀνεγερθέντα παρὰ τὰ τείχη τοῦ παλατίου καὶ τῶν πλησίον τειχῶν, ἀπετεφρώθησαν. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ ταῦτα, ἐπεσκέφθην τὰ μέρη ταῦτα, καὶ εἶδα ὅτι ἡ πυλὶς, ἡ ἄλλοτε ἐπιτετειχισμένη διὰ πετρῶν καὶ πλίνθων, ἠνεῴχθη ἀπὸ τοὺς πλησίον οἰκοῦντας, ἵνα διαφύγωσι τὴν πυρκαϊὰν καὶ διασώσωσιν εἰς τὸ ἔξω πεδίον τὰ σκεύη τῶν οἰκιῶν των. Ἐκ τῆς πυλίδος ταύτης διῆλθα ἀκωλύτως εἰς τὸν περίβολον, πεπεισμένος ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς Κερκόπορτα, διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆλθον οἱ πεντήκοντα Ὀθωμανοὶ, τὴν πρωΐαν τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἁλώσεως. Τὸ ἄνοιγμα τῆς πυλίδος εἶναι Μ. 1, 90, τὸ ὕψος Μ. 3, 20, τὸ εὖρος τοῦ τείχους Μ. 3, 15.

Ἀνέβην ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ τῶν πλησίον πύργων, ὅπου κατὰ πρῶτον ἔστησαν τὰς σημαίας των οἱ Ὀθωμανοὶ, καὶ ἐνεποίησαν τοιοῦτον φόβον εἰς τοὺς ὀλίγους πολεμιστάς. Ἐκ τῶν ὑψωμάτων τῶν πύργων τούτων καταφαίνεται πᾶσα ἡ πόλις πρὸς τὸν λιμένα, τὸ Σκουτάριον, καὶ οἱ λόφοι τῶν Ταταούλων καὶ τοῦ Σταυροδρομίου. Ἕνεκα τούτου ἐξεπλάγησαν οἱ πολῖται, ἰδόντες διὰ μιᾶς ἀναπεπταμένας τὰς σημαίας τῶν ἐχθρῶν ἐπὶ τῶν προμαχώνων τῆς πόλεως (1).

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὴν μελέτην τῶν πυλῶν, ἐκείνων δὲ κυρίως, περὶ τῶν ὁποίων τοσαύτη συζήτησις ἔγεινε κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους. Ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν πολλὰ συμβεβηκότα τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, καὶ ἰδίως τῆς ἁλώσεως, ἂν πρότερον δὲν μελετήσωμεν τοὺς τόπους, τοὺς ὁποίους ἀναφέρουν οἱ Βυζαντινοί (2).

πόρτας (σελ. 110) ἀναφέρονται εἰς ἄλλην πύλην, μὴ ἐνυπάρχουσαν σήμερον εἰς τὰ τείχη ταῦτα.

(1) Οὔτε ὁ Γύλλιος, οὔτε ὁ Λεουνκλάβιος δὲν ἀναφέρουν τὴν πυλίδα ταύτην. — **Bullialdi notae ad M. Ducam** σελ. 619.

(2) «Τῶν δὲ τειχῶν τούτων, καὶ ἰδίως τῶν πρὸς τὴν χέρσον, ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ ἐπ' ἀκριβὲς τὸν σχηματισμὸν ὁ ἀναγινώσκων τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ὡς κινδυνεύων ἄλλως νὰ περιπέσῃ εἰς ἀπορίας ἀνεξηγήτους καὶ νὰ ἐκλάβῃ ἀντ' ἄλλων ἄλλα». Σκαρλ. Βυζ. τόμ. Α'. σελ. 106.

Λίαν παράδοξον εἶναι εἰς τὸν κατὰ πρῶτον ἐγκύπτοντα εἰς τοιαύτην μελέτην ν' ἀναγνώσῃ τὰς ὀνομασίας τῶν πυλῶν, καὶ τῶν χωρογράφων, ἡμετέρων καὶ ἀλλοδαπῶν, τὴν πλάνην.

Αἱ μὲν πύλαι τοῦ Ἡρακλείου τείχους εἶναι ἁπλαῖ, αἱ δὲ τοῦ Θεοδοσιακοῦ διπλαῖ. Μόνη ἡ πύλη τοῦ Χαρσίου, (νῦν Ἐγρὴ καπὴ) ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους φρουρεῖται διὰ προτειχίσματος, ἐκτεινομένου ἀπὸ τὸν ἕνα εἰς τὸν ἄλλον πύργον. Ἡ ἔξω πύλη εἶναι πλαγίως ἠνεῳγμένη. Ὅθεν καὶ ἡ ὀνομασία ἡ τουρκικὴ (Ἐγρὴ καπὴ) ἐγκαρσία πύλη. Μεταξὺ τοῦ τείχους τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ προτειχίσματος, μένει χῶρος ἱκανὸς, καλῶς ὑπερασπιζόμενος ἀπὸ τοὺς ἀκροβολιστὰς τῶν πλησίον πύργων.

Τὴν στρατηγικὴν ἀξίαν τοῦ προτειχίσματος τούτου θέλομεν ἴδει μετὰ τὴν μελέτην τῶν ἐπιλοίπων πυλῶν.

Ἡ πύλη τῶν Βλαχερνῶν, ἡ πρώτη ἀπὸ τοῦ Ἐγιοὺπ πλησίον τῆς νοτίου ἄκρας τοῦ Λεοντείου τείχους, εἶναι σήμερον ἐπιτετειχισμένη. Τὸ ἀνώφλιόν της εἶναι ἰσόγειον, φέρον σταυρὸν· αἱ παραστάδες μόλις φαίνονται. Ἐσωθεν θεωρουμένη, ἐκ τοῦ ἁγιάσματος τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ἔχει τὴν αὐτὴν θέσιν. Ἡ ἐκ τῆς ἔσω πόλεως εἴσοδος εἰς τὸ ἁγίασμα, ἦτο ἡ ἀρχαία περιώνυμος πύλη τῶν Βλαχερνῶν, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Λεοντείου τείχους. Μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἡ πύλη αὕτη ἀνεκτίσθη, διότι εἶναι λίαν ὑψηλή. Τὸ κατώφλιόν της εἶναι ἰσόπεδον μὲ τὸ ἀνώφλιον τῆς ἀντικρὺ ἔξω πύλης. Ἡ πύλη αὕτη, ἐπὶ τοῦ Λεοντείου τείχους, ἐκλείσθη εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἁλώσεως, διότι οὐδεμία μνεία αὐτῆς γίνεται εἰς τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἁλώσεως.

Μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου πύργου ἀπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, πρὸς νότον, εἶναι ἄλλη πύλη λεγομένη ἡ πύλη τῆς Γυρολίμνης, κατὰ παραφθορὰν ἀπὸ Ἀργυρᾶς λίμνης, διότι οὕτως ἐκάλουν τὰ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου λιμνάζοντα ἢ ἀργυρᾶ ὕδατα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἐξήρχοντο διὰ τῆς πύλης ταύτης.

Ἡ πύλη αὕτη, ἐπίσημος εἰς τὰ βυζαντινὰ χρονικὰ, συχνάκις ἀναφέρεται. Ἐδῶθεν ἐξήρχοντο οἱ βασιλεῖς πρὸς θήραν, καὶ ἐδῶθεν πολλάκις εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν.

Λέγει ὁ Καντακουζηνός (1)· «Τὰς πρὸς τὴν Γυρολίμνην ὑπανοίξας πύλας, καὶ πρὸς θήρας δῆθεν ὁ νέος ἐξῆλθε Βασιλεύς.» Καὶ πάλιν· «Ἦλθεν ἐγγὺς τειχῶν παρὰ τὴν τῆς Γυρολίμνης προ-

(1) Βιβ. Γ', Κεφ. 51.

σαγορευομένην πύλην. — Γενόμενός δε πρὸς τὰς πύλας τῆς προσαγορευομένης Γυρολίμνης» (1). «Βασιλεὺς δὲ ἐπεςράτευσεν αὖθις Βυζαντίῳ καὶ πρὸς τὴν Γυρολίμνην λεγομένην πύλην ἐλθών» (2). «Τὰς κλεῖς τῶν πρὸς τὴν Γυρολίμνην ἀνοιγομένων πυλῶν» (3).

Ἡ πύλη αὕτη ἔσωθεν ἀπετειχίσθη εἰς τρόπον, ὥστε σημεῖον αὐτῆς δὲν φαίνεται. Καθὼς τῶν Βλαχερνῶν, οὕτω καὶ τῆς πύλης ταύτης οὐδεμία μνεία εἰς τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἅλωσιν. Φρονῶ ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς τελευταίας, αἱ πύλαι αὗται ἀπετειχίσθησαν.

Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ προσώπου τῆς πύλης ταύτης, ἄνω τῆς μόνης ἀψίδος, ἐνετειχίσθησαν τρεῖς προτομαὶ ἐκ μέλανος λίθου. Τῶν δύω αἱ κεφαλαὶ ἀπεκόπησαν· ἡ μόνη σωζομένη πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν, παριστᾷ γυναῖκα μὲ ποικίλα κοσμήματα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τοῦ τραχήλου καὶ στήθους, κοσμήματα ἄτεχνα, ὅμοια τῶν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν νομισμάτων.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν πύλην τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Αὕτη ἐλέγετο Πύλη Χαρσία, Χαρσίου, ἢ Χαρισοῦ, Πύλη τῶν Βουλγάρων (4), Πύλη τῆς Καλλιγαρίας ἢ τῶν Καλλιγαρίων, διότι ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν, οἱ περὶ τὴν πύλην ταύτην κατοικοῦντες κατεγίνοντο ἐργαζόμενοι τὰ καλλίγια, τὰ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ὑποδήματα. Ἡ πύλη αὕτη, ἥτις κατὰ τὴν ἅλωσιν ἦτο ἀνοικτὴ, φρουρεῖται ἀπὸ ἐρυμνὸν ἐξωτερικὸν τεῖχος, μὴ ὑπάρχον εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πύλην τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Ἡ τειχοδομία ὅλη τοῦ τείχους τούτου, εἶναι βυζαντινή. Τὸ προτείχισμα τοῦτο διέφυγε μέχρι τοῦδε τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἅλωσιν μεταγενεςέρους συγγραφεῖς. Ἐκ τούτου δικαίως συμπεραίνομεν, ὅτι οἱ βυζαντινοὶ ἔκλειον τὰς ἄλλας θύνας τοῦ Ἡρακλείου τείχους, καὶ ἔμεινεν αὕτη, οὕτω φρουρουμένη ἀνοικτὴ, καθὼς μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς συγχρόνους τῆς ἁλώσεως. Ἡ πύλη Χαρσία δεν εἶχε τάφρον (5).

Ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν τῆς πύλης ταύτης πεδίου, διακεκομμένου διὰ λοφίσκων καὶ λαγκάδων, ἔςησε κατ' ἀρχὰς τὰ μεγάλα τηλεβόλα ὁ Σουλτὰν Μεχμέτ. Ἐδῶ κατεγίνοντο οἱ Ὀθωμανοὶ, ὑποσκάπτοντες ὑπονόμους, ἵνα κατακρημνίσωσι τοὺς πύργους καὶ τὰ τείχη καὶ λάθρα καὶ διὰ νυκτὸς εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἔσω πόλιν. Ἡ ἐμπειρία δὲ τοῦ ἐπιτετραμμένου τὴν φρουρὰν τῆς πύλης, Γερμανοῦ Ἰωάννου Γρὰντ, ἐματαίωσε τὰ σχέδια τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἁλώσεως, παρήτησαν οἱ Ὀθωμανοὶ τὰ ὑπόγεια ταῦτα τεχνάσματα, ἀντιπολεμούμενοι δι' ἄλλων ὑπονόμων καὶ πνιγόμενοι ἀπὸ τὸν καπνὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑγροῦ πυρός. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πύλην, δύναται ὁ ἐχθρὸς ν' ἀνορύξῃ ὑπονόμους, ὅσον ἐδῶ, διότι οἱ ἀπέναντι ὑψηλοὶ λόφοι καλύπτουν τοὺς ἐργάτας ἀπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἐπὶ τῶν πύργων ἱσταμένων.

Ἀφίνομεν τὴν πύλην ταύτην, διότι ἡ ἱστορία αὐτῆς στενῶς συνδέεται μετὰ τῆς πέμπτης λεγομένης πύλης, περὶ τῆς ὁποίας θέλω λαλήσει μετ' ὀλίγον.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὰς πύλας τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Αὗται εἶναι διπλαῖ, διότι διπλοῦν τὸ τεῖχος. Οἱ ἑκατέρωθεν ἑκάστης πύλης ἀνεγερθέντες πύργοι, εἶναι ἀξιοθαύμαστοι διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν συναρμογὴν τὴν ἔντεχνον λίθων καὶ μαρμάρων. Τοὺς πύργους τούτους καλῶ πύργους παραπυλίους. Εἴς τινας πύλας, καθὼς τὴν Μελανδησίαν (Μεβλεβὴ χανὲ γενὶ καπὴ) καὶ τὴν τῆς Σηλυμβρίας, σώζονται ἄσχιστοι καὶ ἀκέραιοι. Παρατεινομένων δὲ πρὸς τὸ ἔξω τεῖχος, πλειότερον τῶν ἄλλων πύργων, μένει ἡ ἄνω μνημονευθεῖσα στενὴ εἴσοδος εἰς τοὺς περιβόλους. Μεταξὺ τῶν παραπυλίων πύργων μένει χῶρος εὐρύχωρος, φρουρούμενος ἀπὸ τοὺς πύργους τούτους, ἀπὸ τὰ πυργία τῆς ἔξω πύλης καὶ τὰς ἐπάλξεις τοῦ ἔσω τείχους, ὑπεράνω τῆς μεγάλης πύλης. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον, οὐδεὶς ἐχθρὸς ἐτόλμησε νὰ εἰσέλθῃ, παρ' ὅταν ἡ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Κερκοπόρτας ἐμφάνισις τῶν Ὀθωμανῶν ἀπεθάρρυνε τοὺς πολεμιστάς.

Λέγει ὁ Φραντζῆς, ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας, αἱ πύλαι ἦσαν κεκλεισμέναι. Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος. Ὀρθότερον ἂν ἔλεγαν ὅτι αἱ πύλαι τοῦ ἔξω τείχους, ἦσαν κεκλεισμέναι, διότι ἀπὸ τὴν ἀφήγησιν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν μανθάνομεν, ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν εἰσροὴν τῶν Τούρκων εἰς τὴν πόλιν διὰ τῆς Κερκοπόρτας, τοιαύτη συρροὴ ἔγεινεν εἰς τὰς πύλας τῆς Χαρσίας τοῦ Πολυανδρίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὥστε τὰ πτώματα τῶν πιπτόντων φίλων καὶ ἐχθρῶν κατέφραξαν τὰς πύλας.

(1) Ἴδε Βιβ. Γ'. Κεφ. 56.

(2) Ἴδε Βιβ. Ζ'. Κεφ. 81.

(3). Ν. Γρηγορᾶ Τόμ. Ι.' σελ. 315. — Τὴν πύλην ταύτην καλεῖ **Saint Argène** ὁ **Peyré**, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πρώτης Σταυροφορίας Τόμ. Α'. σελ. 302.— «**Les portes voisines de Saint Argène a l'angle nord ouest de la ville.**»

(4) **Von Hammer** Τόμ. Β'. σελ. 387.

(5) Σφάλλει ὁ **Von Hammer** γράφων (Τόμ Α'. σελ. 424). «**Les Turcs entraient en même temps par la porte Charsias ou Calligaria (Eghri Capou) sur un monceau des cadavres qui remplissaient le fossé.**»

Ἰδοὺ καὶ τὰ γραφόμενα τοῦ Χαλκοκονδύλου(1) ἀφηγουμένου τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἁλώσεως. « Καὶ ἐπιόντες καὶ διώκοντες ἔτρωσαν Βασιλέα » Κωνσταντῖνον εἰς τὸν ὦμον καὶ ἐτελεύτησεν· » —οἱ δὲ ἄλλοι Ἕλληνες ἐτράποντο εἰς φυγήν, » ἐκτός τις ἕκαστος προσκαταβάλλειν βουλόμενος » ὥστε σώζεσθαι· ὡς δὲ εἰς τὴν πύλην ἀφίκον- » το, τὴν τοῦ Ῥωμανοῦ καλουμένην, κατασχε- » θέντες ὑπ' ἀλλήλων αὐτοῦ, ταύτῃ ἔκειντο, » καὶ ἐπιόντες αὖθις ἔπιπτον ἐς αὐτοὺς, καὶ » οὗτοι ἐπαναβαίνοντες σπουδῇ ἐπειγομένους » διαβαίνειν, σωρὸν μέγιστον ζῶντες κατὰ τὴν » πύλην ἐπεποίηντο, ὥστε μηδενὶ βάσιμον εἶναι » ἐντεῦθεν, καὶ οὗτοι μὲν οὕτως οἱ πλεῖστοι » ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἀπώλοντο. »

Μέχρι τελευταίας ὥρας, οἱ Βυζαντινοὶ ἀντεμάχοντο ἐκ τοῦ περιβόλου· πόθεν λοιπὸν νὰ εἰσέρχωνται, παρὰ διὰ τῶν πυλῶν; Ἐπὶ τῆς πολιορκίας ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ τὸ 1422, λέγει ὁ Κανανὸς(2), « ἄλλοι ἐχαλούσανε μὲ τζόκους τὸ κάστρον, ἄλλοι ἔκαψαν τὰς πόρτας τοῦ ἔξω κάστρου. » Ἕνεκα τούτου, φαίνεται, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν ἐνετείχισαν τὰς ἔξω πύλας, καὶ ταύτην τὴν φορὰν διὰ λίθων καὶ ὄχι σανίδων.

Ταῦτα λέγω, διότι οἱ λόγοι τοῦ Φραντζῆ ἐνδέχονται νὰ πλανήσωσι τοὺς ἀναγνώστας τῆς ἁλώσεως.

Ἡ πύλη τοῦ ἔξω τείχους, μικροτέρα τῆς ἔσω, φρουρεῖται διὰ μικρῶν πυργίων. Ὑπὸ τὴν ἀψίδα εἶναι μέγα ὑπέρθυρον μαρμάρινον. Ἡ δὲ ἐσωτερικὴ πύλη εἶναι πέντε καὶ ἡμίσεως μέτρων εὖρους καὶ 12—13 Μ. ὕψους. Ἀλλ' αἱ πύλαι αὗται μετὰ καιρὸν ἐσμικρύνθησαν διὰ νέων ἀψίδων, καὶ ὑπὸ τὰς ἀψίδας ταύτας ἐτέθη ὑπέρθυρον λίθινον ἢ μαρμάρινον. Ταῦτα ἔγειναν μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, ὅταν οἱ ἐχθροὶ, ἐπαπειλοῦντες τὴν πόλιν, ἠνάγκασαν τοὺς Βυζαντίους καὶ τὰς πύλας νὰ σμικρύνωσι πρὸς πλειοτέραν ἀσφάλειαν. Ἡ πύλη τῆς Ἀδριανουπόλεως σήμερον σώζεται καθὼς κατ' ἀρχὰς ἐνεκτίσθη, καὶ ταύτην συσταίνω εἰς ἕκαστον νὰ ἐξετάσῃ, ἵνα μάθῃ τὴν ἀρχικὴν ἀνέγερσιν τῶν πυλῶν.

Τῆς πύλης ταύτης, καλουμένης τὸ πάλαι Πύλη τοῦ Πολυανδρίου καὶ Μυριάνδρου καὶ σήμερον παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς Ἐδρινὲ καπουσοὺ(3), περιττὴν κρίνω πᾶσαν περιγραφήν.

(1) Σελ. 595.
(2) Σελ. 473.
(3) Ὀλίγον πρὸ τῆς ἁλώσεως, ἡ πύλη αὕτη, ἀπολέσασα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, ἐκαλεῖτο Πύλη Ἀδριανουπόλεως.

Μέσον τῆς πύλης ταύτης καὶ Ἁγίου Ῥωμανοῦ πλησίον τοῦ ποταμοῦ Λύκου καὶ Ὑγροῦ πύργου, φαίνεται πύλη Βυζαντινὴ, ἐντετειχισμένη. Ἰδοὺ περὶ ταύτης τὰ γραφόμενα τοῦ Πατριάρχου(1). « Μετὰ ταύτην (τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως) ἦτο καὶ ἡ πύλη τοῦ Πέμπτου, ἡ ὁποία ὠνομάσθη οὕτω, διότι, κατὰ τὸν Κωδινὸν, ἦτο πέμπτη τὸν ἀριθμὸν μετὰ τὴν τῶν Βλαχερνῶν, Γυρολίμνης, Χαρσίας καὶ Πολυανδρίου, τὰς κοινὰς καὶ ἀνοιγομένας πάντοτε πύλας, ἥτις καὶ μέχρι τούτου, κεῖται μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου χερσαίου τείχους, ἀνεῳγμένη καὶ ἄχρηστος.» Ὁ δὲ Κωδινὸς περὶ ταύτης λέγει τὰ ἑξῆς(2). « Ἡ πέμπτη λεγομένη πόρτα, ἐκλήθη διὰ τὸ εἶναι τὸν ἀριθμὸν τὴν πέμπτην. » Τὸ δὲ Ἀλεξανδρινὸν χρονικόν (3)·—« Ἦλθε παρατασσόμενος πόλεμον ἀπὸ τῆς λεγομένης Πολυανδρίου πόρτας καὶ ἕως τῆς πόρτας τοῦ Πέμπτου καὶ ἐπέκεινα σφοδροτέρως. »

Μολονότι ὁ Πατριάρχης γράφει, ὅτι ἡ πύλη αὕτη ἦτο μετὰ τὴν τοῦ Πολυανδρίου, ὁ Κ. Βυζάντιος(4) λέγει, ὅτι « εἰς μάτην ἀνεζήτησα ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τειχῶν τὰ ἴχνη τῆς πύλης τῆς καλουμένης Πέμπτης, εἴτε διότι ἦτο πέμπτη τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς γωνίας τῶν Βλαχερνῶν, εἴτε ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ καλουμένου Πέμπτου. Ἡ πύλη αὕτη, κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς Κωνσταντινιάδος, κεῖται μέχρι τοῦδε ἀνεῳγμένη καὶ ἄχρηστος, μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου τείχους. »

Ταῦτα περὶ τῆς πύλης ταύτης δὲν ἤθελα ἀναφέρει, ἂν ὁ Κ. **Mordtmann** δὲν ἐζήτει ν' ἀνασκευάσῃ πάντα τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ συγχρόνων ἱστορούμενα. Ἀναφέρω τὴν μετάφρασιν(5). « Ἅπαντες οἱ περὶ τοπογραφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως συγγράψαντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἡ Χαρσία Πύλη εἶναι τὸ σημερινὸν Ἐγρὴ καπή. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον, ὅτι εἷς ἀντέγραψε τοῦτο μηχανικῶς παρὰ τοῦ ἄλλου· διότι οὐδὲν χωρίον τῶν Βυζαντινῶν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ αἰτίαν εἰς τὴν ἀπάτην ταύτην. Τὴν κοινὴν δὲ ταύτην γνώμην παραδεχόμενος καὶ ἐγὼ, εὑρέθην εἰς προφανεῖς ἀντιφάσεις. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν καὶ ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ πύλη αὕτη ἦτο ἡ σημαντικωτέρα θέσις μετὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἠναγκάσθην

(1) Σελ. 20.
(2) Σελ. 110.
(3) Σελ. 719.
(4) Τόμ. Α'. σελ. 353.
(5) Σελ. 209.

λοιπὸν ν' ἀναζητήσω αὐτὴν ἀλλοῦ που, καὶ ὁδηγηθεὶς ὑπό τινος χωρίου τοῦ Ι. Κανανοῦ (ἔκδ. Βιέννης 462) ἐζήτησα καὶ ἀνεῦρον αὐτήν. Μεταξὺ Ἐδιρνὲ καπουσοὺ (Πύλη Ἀδριανουπόλεως) καὶ Τὸπ καπουσοὺ (Πύλη Ἁγ. Ῥωμανοῦ) ὑπάρχει τις ἀποτετειχισμένη πύλη, ἧς ἡ θέσις ἀκριβέστατα ἐφαρμόζεται πρὸς ὅσα λέγουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, περὶ τῆς πύλης Χαρσίας. Μεταθέτω λοιπὸν ταύτην εἰς τὴν ῥηθεῖσαν θέσιν μηδενὸς κωλύοντος. Παρὰ τὴν πεφραγμένην ταύτην πύλην ὑπάρχει ὁ νῦν καλούμενος Πύργος τοῦ Ὑδραγωγείου (Σουλοὺ κουλέ). »

Διὰ τῶν ὀλίγων τούτων λέξεων ὁ Κ. **Mordtmann** ἀνατρέπει πάσας τὰς περὶ τῶν πυλῶν ἀρχαίας παραδόσεις καὶ τῶν Βυζαντινῶν τὰ σαφῆ διηγήματα. Ἀντιγράφω πρῶτον τὸ ἄνω ἀναφερόμενον κείμενον τοῦ Κανανοῦ, ἀφηγουμένου τὴν ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. « Τὰς δὲ σκηνὰς τὰς μεγίστας » ἐκείνας—ἔστησαν περιέργως εἰς τόπον ἐν ᾧ » σοῦδαν οὐκ εἶχεν ὁμοίαν σουδῶν τῶν ἑτέρων, » ἀλλὰ κεχαλασμένη ὑπῆρχεν, καὶ ἔκπαλαι γέ- » μουσαν χῶμαν, καὶ ἄντικρυς ταύτης πύργος » εὑρέθην ἐκ συμβάματος λίαν σεσαθρωμένος καὶ » ἐσχισμένος ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω καὶ προσ- » δοκῶντες οἱ Τοῦρκοι, ὅτι τῶν μεγίστων » βουμπάρδων αἱ πέτραι, τὸν σεσαθρωμένον πύρ » γον ἐκεῖνον θέλουν χαλάσειν, καὶ ἐπεὶ ὁ τό- » πος σοῦδαν οὐκ ἔχει τοὺς Τούρκους νὰ ἐμ- » ποδίσῃ· ἀκωλύτως εἰς τὸ ἔξω κάστρον θέλουσιν » φθάσειν—πλὴν εἰς κενὸν ἐκατήντησεν τέλος ἡ » τῶν ἀσεβῶν προσδοκία, ἐπεὶ ἑβδομήκοντα βο- » κία τῆς βολῆς τῆς μεγίστης ἐκείνης, τὸν σε- » σαθρωμένον ἐκεῖνον ἔκρουσε πύργον, καὶ οὐ- » δεμίαν βλάβην τοῖς Ῥωμαίοις τοῦτο προὐξέ- » νησε, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς Τούρκοις ὠφέλειαν· ἦν » γὰρ ὁ τόπος καὶ σοῦδα καὶ πύργος, πλησίον » Κυριακῆς τῆς Ἁγίας (1), μέσον Ῥωμανοῦ τοῦ » Ἁγίου, καὶ τῆς Χαρσῆς τε τὴν Πύλην καὶ πλη- » σιέστερον τούτων εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονο- » μαζόμενον Λύκον» (2).

Ἐπὶ τῶν γραφομένων τούτων στηριζόμενος ὁ Κ. **Mordtmann**, ὠνόμασε τὴν πύλην ταύτην πύλην Χαρσίαν. Εἰς τὸ κείμενον τοῦ Κανανοῦ « πλησιέστερον τούτων » γράφω πλησιέστερον τούτου, δηλ. τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ (1), ἄλλως ἀκατανόητον εἶναι τὸ κείμενον. Ὥστε ἡ θέσις τοῦ σεσαθρωμένου πύργου, εἶναι πλησιέστερον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Ὅτι ὁ Κανανὸς ἔγραψε, « μέσον Ῥωμανοῦ τοῦ Ἁγίου καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως, » ἀντὶ τῆς Χαρσίας, αἰτία εἶναι, ὅτι ἡ πύλη Χαρσία ἢ Χαρσοῦ ἦτο ἐπὶ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἕνεκα τῶν ἐκεῖ πλησίων ἀνακτόρων, πύλη λίαν περιώνυμος.

Τίς ἦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Κανανοῦ καλούμενος σεσαθρωμένος πύργος, εἶναι δύσκολον σήμερον νὰ μάθωμεν. Πιθανὸν ἐννοεῖ τὸν νότιον παραπύλιον πύργον τῆς πέμπτης ταύτης πύλης, ἐσχισμένον καὶ σήμερον, « ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω » καὶ ἑτοιμόῤῥοπον.

Ἐπὶ τοῦ μέλανος ἀνωθύρου τῆς Πέμπτης ταύτης Πύλης σώζεται ἐπιγραφὴ Λατινικὴ, τὴν ὁποίαν ἀνέγνωσα εἰς τὸ δεύτερόν μου ἀνάγνωσμα, ἀναφερομένην καὶ ὑπὸ τοῦ Κ. **Mordtmann.**

Portarum valido firmavit omine muros
Pusaeus magno non minor Anthemio.

Τῶν πυλῶν τὰ τείχη, δυνατώτατα ἐστερέωσε ὁ Πυσαῖος, οὐκ ἐλάσσων τοῦ μεγάλου Ἀνθεμίου.

Οἱ Βυζαντινοὶ πολλάκις ἀντὶ πύλην ἔλεγον πύλας, καθὼς εἴδομεν καὶ εἰς τὰ ἀναφερόμενα περὶ Γυρολίμνης(2).

Ἡ λατινικὴ λέξις **firmavit**, σημαίνει στερεόνω καὶ μεταφορικῶς ὀχυρόνω, ἐνδυναμόνω. Εἰς τὴν παρακμὴν τῆς Λατινικῆς γλώσσης, **firmavit** ἐσήμαινε, ἔκλεισε, ὅθεν καὶ οἱ Ἰταλοὶ **fermare** κλείω, καὶ οἱ Γάλλοι **fermer**, καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τὸ ἀσφαλίζω, τὸ σφαλῶ, κλείω. Ἡ σημασία δὲ τῆς λέξεως ἐδῶ εἶναι στερεόνω, ὅθεν, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, ὁ Πυσαῖος ἐστερέωσε τὰ τείχη τῆς πύλης ταύτης. Πυσαῖος εἶναι Βυζαντινὸν ὄνομα ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Χρονικοῦ(3).

Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ὁμοιάζουν τὰ τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ Λατινικῶν ἐπιγραφῶν.

Ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς τὰς νῦν σωζομένας ἐπὶ

(1) Εἰς τὰ μέρη ταῦτα τῆς πόλεως δὲν διεσώθη τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Κυριακῆς.
(2) Ὁ Κ. Βυζάντιος. (Τόμ. Α'. σελ. 400) πλανηθεὶς ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦτο λέγει·—« ὁ ποταμὸς Λύκος εἰσρέει παρὰ τὴν Χαρσίαν πύλην, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Κανανοῦ. »

(1) Οὕτως ὠνομάσθη ἡ πυλὶς αὕτη ἀπὸ τὸν ἐκεῖσε ναὸν τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, τὸν ὁποῖον Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, «καταπεσόντα ἐκ βάθρων ἀνεδείματο». Θεοφάνους βιβλ. Ε'. κεφ. 82. Πρβ. καὶ Κωδινοῦ σελ. 98.
(2) Nam plurali numero, τὰς πύλας efferre Graecis non insolens. — Meucsii et Leunclavii notae in Codinum σελ. 229.
(3) Ὕπατον Πυσαῖον καὶ ἔπαρχον τῶν Πραιτωρίων.—Σελ. 596.

τῶν χερσαίων τειχῶν, δὲν ὑπάρχουν πλὴν δύο Λατινικαί, αὗτη καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Μελανδησίας, τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Νεωτέρου. Μὲ φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τῆς Πέμπτης Πύλης, ἐνεχαράχθη ἐπὶ τῆς Βασιλείας τῶν Λατίνων Αὐτοκρατόρων, ὅταν ἐπεσκεύασαν τὰ τείχη τὰ χερσαῖα. Ἀπίθανον εἶναι οἱ Βυζαντινοὶ νὰ ὑμνήσωσι διὰ Λατινικῆς ἐπιγραφῆς, ἔργον Γραικοῦ Αὐτοκράτορος ἐν καιρῷ, ὅτε ἡ Λατινικὴ γλῶσσα παρήκμαζε καὶ διὰ θρησκευτικῶν ἐρίδων ἀνερρίπιζετο τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀδιάλειπτον μῖσος. Πρὸς τούτοις, ἀπίθανον εἶναι διὰ τοιαύτης ἐπισήμου γραφῆς, νὰ ἐξυμνήσωσι τὸν Πυσαῖον ὡς τέκτονα ἴσον μὲ τὸν πρῶτον σχεδιάσαντα καὶ ἀνεγείραντα τὰ τείχη Ἀνθέμιον.

Ὁ ἀναγινώσκων τὴν ἐπιγραφὴν, δικαίως ζητεῖ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῆς. Ἡ πύλη αὕτη, μετὰ τῶν παραπυλίων πύργων ἴσταται σήμερον εἰ καὶ ἠρειπωμένη, καθὼς τὸ πρῶτον ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Κύρου. Ὁ θεωρῶν τὴν πύλην ἐκ τῆς ἔσω πόλεως, παρατηρεῖ ὅτι μέγα ἔρεισμα δύο καὶ ἡμίσεως μέτρων εὖρους, ἐκτεινόμενον ἑκατέρωθεν τῆς πύλης καὶ ἀνυψούμενον μέχρι τῆς κορυφῆς ἀμφοτέρων τῶν παραπυλίων πύργων, στερεόνει τὴν σαθρὰν ταύτην πύλην. Ἀντὶ ν' ἀνακαινίσωσι τοὺς σεσαθρωμένους πύργους ἐκ θεμελίων, ἐπροτίμησαν ν' ἀνεγείρωσι τὸ ἔρεισμα τοῦτο. Αὕτη νομίζω εἶναι ἡ σημασία τῆς λέξεως **firmavit**. Ἕνεκα τοῦ ἐρυμνοτάτου τούτου ἐρείσματος, οἱ παραπύλιοι πύργοι οἱ σεσαθρωμένοι δὲν ἐφοβοῦντο τὰς σφαίρας καὶ τὰς μηχανὰς τῶν Τούρκων, οἵτινες ἔπληττον τὰ μέρη ταῦτα ὡς ἀνικανώτερα τῶν ἄλλων ν' ἀνθέξωσι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν μηχανημάτων.

Πιστεύω, Κύριοι, ὅτι εἰς τὴν πολιορκίαν τὴν τελευταίαν, ἀδύνατον ἦτο νὰ ἔχωσιν ἀνοικτὴν τὴν πύλην ταύτην. Πρὸς τούτοις, ἕνεκα τῆς μὴ ὑπάρξεως βαθείας τάφρου, οἱ ἐχθροὶ ἠδύναντο ἀκόπως καὶ ἀνενοχλήτως νὰ σύρωσι τὰς πολεμιστηρίους μηχανὰς πλησίον τῶν τειχῶν. Οὐδεμίαν μνείαν τῆς πύλης ταύτης ἀνευρίσκω εἰς τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἅλωσιν ἡμετέρους καὶ ἀλλοδαπούς.

Ὅτι ἡ πύλη αὕτη δὲν ἦτο ἡ Χαρσία, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Δούκα(1).

Διηγούμενος τὴν εἴσβολὴν τῶν Τούρκων διὰ τῆς Κερκοπόρτας, λέγει· « Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, σὺν τῷ Βασιλεῖ οὐκ ἐγίνωσκον τὸ γινόμενον, ἦν γὰρ ἀπὸ μακρόθεν ἡ γινομένη τῶν Τούρκων εἴσοδος. » Ὁ Κ. **Mordtmann**, καθὼς ἀνωτέρω εἴδομεν, ὁμολογεῖ ὅτι ἡ Κερκόπορτα ἦτο πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου.—« Ἀναβλέψαντες ὁρῶσι Τούρκους, ἰδόντες δὲ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, καὶ μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν διὰ τῆς πύλης τῆς ἐπονομαζομένης Χαρσοῦ, στενοχωρούμενοι διὰ τὸ πλῆθος, οἱ μὲν ἀλκὴν περισσοτέραν ἔχοντες τοὺς ἀνάνδρους καταπατοῦντες εἰσήρχοντο. » Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ ἱστορικοῦ Δούκα μανθάνομεν, ὅτι πολλοὶ Βυζαντινοὶ ἀντεμάχοντο κατὰ τῶν Τούρκων εἰς τὸ ἐκτὸς τῶν τειχῶν πεδίον, ἔμπροσθεν τῆς Χαρσίας πύλης. Οὗτοι εἶναι οἵτινες, ἰδόντες τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν, ὥρμησαν πρὸς τὰς πύλας.

Εἶναι τώρα δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἀπὸ τὴν πλησίον Κερκόπορταν, διέβησαν τὰ πολιορκοῦντα τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως Ὀθωμανικὰ στίφη καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Πέμπτην πύλην, τὴν Χαρσίαν τοῦ Κ. **Mordtmann**, πλησίον τῆς ὁποίας ἀντεμάχοντο ὁ Σουλτάνος καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ; Διατί νὰ μὴν εἰσέλθωσι διὰ τῆς πύλης τῆς Ἀνδριανουπόλεως, πλησιεστέρας τῆς Χαρσίας; Ἂν οἱ Βυζαντινοὶ οἱ περὶ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου μαχόμενοι ἐξήρχοντο καὶ ἀντεμάχοντο ἐκτὸς τῶν τειχῶν μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἁλώσεως, φυσικὸν ἦτο νὰ εἰσέλθωσι διὰ τῆς αὐτῆς πύλης, διὰ τῆς ὁποίας ἐξήρχοντο.

Ταῦτα, Κύριοι, κατ' ἐμὲ, ἀποδεικνύουν σαφέστατα, ὅτι ἡ πύλη Χαρσία εἶναι ἡ νῦν λεγομένη Ἐγρὴ καπού, καὶ ἡ λεγομένη ὑπὸ τοῦ Κ. **Mordtmann** Χαρσία, ἡ Πέμπτη τοῦ Κωδινοῦ, πύλη σπανίως ἀναφερομένη. Ὅλαι αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις, καὶ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ περὶ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀσχοληθέντες, καλοῦν Χαρσίαν τὴν νῦν Ἐγρὴ καπού.

Ἀνέφερα εἰς τὸ δεύτερόν μου ἀνάγνωσμα τὴν Μελανδησίαν ἢ Μελαντιάδα πύλην, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγινώσκονται τόσαι ἐπιγραφαί. Ἡ πύλη αὕτη χρήζει ἰδιαιτέρας μελέτης. Οἱ Ὀθωμανοὶ καλοῦν αὐτὴν Μεβλεβὴ χανὲ Γενὶ καπού(1) πρὸς διάκρισιν τῆς ἐπὶ τῆς Προποντίδος Λάγκα Γενὶ καπού.(2) Σπανιώτατα μνημονεύεται ἐπὶ τῆς ἁλώσεως. Ἡ ἀκεραιότης τῶν τειχῶν καὶ τῶν πύργων τῆς πύλης ταύτης, τεκμαίρουν ὅτι δὲν συνεπλάκησαν ἐδῶ οἱ διαμαχόμενοι. Μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ σώζεται πύλη ἀρχαία κλειστὴ, τῆς ὁποίας ἡ ἔξω πύλη κατηδαφίσθη καὶ ἐνετειχίσθη. Μέσον πάλιν τῆς Μελανδησίας καὶ τῆς Σηλυμβρίας, φαίνονται τὰ

(1) Κεφ. 39.

(1) Νέα πύλη τοῦ εὐκτηρίου τῶν Μεβλεβήδων.
(2) Νέα Πύλη τῆς Βλάγκας· οἱ Τοῦρκοι συνήθως προφέρουν καὶ γράφουν Λάγκα, ἡμεῖς Βλάγκα.

ἐρείπια ἄλλης μεγάλης πύλης κατηρειπωμένης· ἐντὸς τῶν ἐρειπίων διασώζονται τεμάχια κιόνων καὶ μεγάλων λαξευτῶν λίθων, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἔξω πύλης. Τῶν τριῶν τούτων πυλῶν ἡ ἱστορία εἶναι ἀσαφεστάτη.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν Χρυσῆν λεγομένην πύλην, περὶ τῆς ὁποίας πολλὰ ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων χωρογράφων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀντιγράφω ὅσα ὁ Κ. Βυζάντιος λέγει περὶ τῆς πύλης ταύτης(1)· « Καμμία ἴσως τοποθεσία δὲν ἀναφέρεται συχνότερα, καὶ ἐν τοσούτῳ περὶ οὐδεμιᾶς ἄλλης ὑπάρχει πλειοτέρα μεταξὺ τῶν συγγραφέων καὶ περιηγητῶν ἀσάφεια. Ἡ κυριωτέρα δὲ τούτου αἰτία εἶναι, Α'. ὅτι συγχέεται μὲ διαφόρους ἄλλας, εἴτε διὰ τὴν συστοιχίαν τοῦ ὀνόματος, εἴτε διὰ τὴν γειτνίασιν· καὶ Β'. διότι ἀπ' αὐτῆς παρωνομάζετο ὄχι μόνον ὅλον τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως καὶ αὐτὰ τὰ παράλια τείχη, ἀλλὰ, τὸ παραδοξότερον, καὶ μέρος τοῦ Νεωρίου. »

Ἡ πύλη αὕτη εἶχε τρεῖς εἰσόδους, δύω μικρὰς ἑκατέρωθεν καὶ ὑψηλοτέραν τὴν μέσην. Διὰ τῆς πύλης ταύτης εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν οἱ ἐν τῷ Ἑβδόμῳ ἀναγορευόμενοι αὐτοκράτορες. Διὰ τῆς πύλης ταύτης εἰσήλασαν εἰς τὴν πόλιν ὁ Θεοδόσιος, συρόμενος ὑπ' ἐλεφάντων, ὁ Βελισσάριος, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ Τζιμισκῆς, ὁ Λεκαπηνὸς, καὶ ὁ Ἡράκλειος μετὰ τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Τῷ 1261, διὰ ταύτης εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐνέκτησε τὸν θρόνον, Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος.

Πάμπολλα κοσμήματα τῆς πύλης ταύτης ἦσαν κεχρυσωμένα, ὅθεν ἡ ἐπωνυμία της καὶ παρὰ τοῖς Λατίνοις, **Aurea**. Ὁ Χρυσολωρᾶς ἀναφέρει τὰ κοσμοῦντα τὴν Χρυσῆν Πύλην, «ἄθλους Ἡρακλέους ἀρίστης καὶ θαυμασιωτάτης τέχνης καὶ Προμηθέως βάσανον καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐκ μαρμάρου.» Ὁ Γύλλιος περιγράφει πολλὰ κοσμήματα αὐτῆς, σωζόμενα ἐπὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονῆς αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐξηφανίσθησαν οἱ ἀνδριάντες καὶ τὰ ἀνάγλυφα. Ταῦτα ἐν συντόμῳ ἀναφέρω, καὶ προτρέπω τοὺς ἀγαπῶντας τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ν' ἀναγνώσωσι τὴν περιγραφὴν τῆς Πύλης ταύτης εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Κ. Βυζαντίου.

Ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας (2), ἄλλοτε καὶ Πύλην τῆς Πηγῆς, καθὼς μαρτυροῦν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς καὶ ἡ ἐπὶ τῆς πύλης σωζομένη ἐπιγραφὴ, μέχρι τῆς Προποντίδος, ἀνευρίσκει ὁ περιηγούμενος τὰ τείχη, τέσσαρας πύλας. Πρώτην, ταύτην τῆς Σηλυμβρίας. Δευτέραν, πύλην κλειστὴν ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου, τῆς ὁποίας ἡ ἔξω πύλη κατηδαφίσθη καὶ ἀνεκτίσθη τεῖχος. Ἔχει γέφυραν πετρίνην σωζομένην μέχρι σήμερον. Τρίτην, τὴν νῦν καλουμένην Γεντὶ κουλὲ καπουσοῦ, δηλ. Πύλην τῶν Ἑπτὰ Πύργων. Ἡ πύλη αὕτη δὲν εἶναι Βυζαντινὴ, διότι τὸ μαρτυρεῖ ἡ περὶ αὐτὴν τειχοδομία καὶ διότι δὲν ἔχει τοὺς παραπυλίους πύργους πασῶν τῶν ἄλλων πυλῶν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Εἶναι πύλη ἀνοιχθεῖσα μετὰ τὴν ἅλωσιν. Τετάρτην πύλην μεγαλοπρεπῆ, εἰς πάντας σήμερον κλειστὴν, ἔχουσαν εἰς τὴν πύλην τοῦ ἔξω τείχους δύω μαρμαρίνους κίονας ἐκ μαρμάρου πρασίνου στικτοῦ, ὑποκρατοῦντας ἄτεχνον ἀψίδα, ἔργον προφανῶς μεταγενέστερον. Οἱ δύο παμμέγιστοι παραπύλιοι πύργοι ἐκ μαρμάρων λευκῶν, ἐντέχνως συνηρμοσμένων, δεικνύουν ἐπὶ τῶν γεισωμάτων κοσμήματα ἀρχαῖα, καὶ ἐπὶ τῆς γωνίας τοῦ βορείου πύργου σώζεται ἀετὸς, ἔργον βεβαίως Βυζαντινὸν, διότι ἀποστρέφονται τὰ τοιαῦτα οἱ Ὀθωμανοὶ, οἵτινες τοὺς μὲν ἀνδριάντας κατεκερμάτισαν, τὰ δὲ ἀνάγλυφα ἀσβέστωσαν. Μεταξὺ τῶν δύω τούτων πύργων, τοὺς ὁποίους ὁ χρόνος καὶ οἱ σεισμοὶ κατὰ μέρος κατέσχισαν, φαίνονται τρεῖς θύραι, αἱ πλάγιαι χαμηλαὶ, ἡ μεσαία ὑπερύψηλος. Αὕτη ἡ μεσαία δὲν ἠνοίγετο πλὴν εἰς αὐτοκρατορικὰς πομπάς· αἱ δύω πλάγιαι ἐχρησίμευον διὰ τὸν λαόν (1).

Ἑκατέρωθεν τῶν ἔξωθεν φαινομένων δύο κιόνων, φαίνονται κόμματα μαρμάρου, μετὰ κοσμημάτων καὶ ἀναγλύφων, ὑποστηρίζοντα, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀνδριάντας καὶ ἀγάλματα.

Ἀπὸ τὴν πύλην ταύτην μέχρι Προποντίδος, σημεῖον πύλης ἄλλης δὲν ὑπάρχει.

Ἐξαιρουμένης λοιπὸν τῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀνοιχθείσης πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων, ἔχομεν τρεῖς πύλας βυζαντινὰς, ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἀναφερομένας. Ἡ Πύλη τῆς Σηλυμβρίας, σήμερον Σηλυβρὴ καπουσοῦ, εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστή· εἶναι ἡ πύλη τῆς Πηγῆς, διότι, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, ἦτο ἀπέναντι τοῦ ἁγιάσματος τῆς Ζωοδόχου πηγῆς. Περὶ ταύτης οὐδεμία ἀμφισβήτησις.

(1) Τόμ. Α'. σελ. 321.
(2) Φραντζῆ σελ. 253.

(1) Ὁ Κ. Βυζάντιος καὶ ὁ Von Hammer περιγράφουν μετὰ πολλῆς ἀληθείας πάντα τῶν Βυζαντινῶν τὰ ἱστορούμενα περὶ τῆς πύλης ταύτης.

Ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας, εἶναι πύλη κλειστὴ, ἀπέναντι τοῦ Γραικικοῦ Νοσοκομείου, ἔξωθεν γνωριζομένη διὰ τῶν δύω παραπυλίων πύργων καὶ τῆς πετρίνης γεφύρας ἐντὸς τῆς τάφρου. Τὴν πύλην ταύτην ἐπεσκέφθην ἐκ τοῦ περιβόλου. Φέρει ἐπὶ τῆς ἀψίδος κοσμήματα Ὀθωμανικὰ, δένδρα, λέοντας, τέρατα δύσμορφα, καὶ σειρὰν ἐρυθρῶν ἀνθέων. Σταυρὸς διασώζεται ὑπὲρ τὴν ἀψίδα. Προσεχώθη τόσον ὁ ἐδῶ περίβολος, ὥστε τὸ ἀνώθυρον εἶναι ἰσόγειον. Οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν ἀνεκάλυψα ἐπὶ τῶν πλησίον τειχῶν ἢ πύργων, μολονότι ὁ Κ. Βυζάντιος ἀναφέρει ἐπιγραφὴν ὁμοίαν τῆς ἐπὶ τῆς Μελανδησίας πύλης ἀναγινωσκομένης. Εἶναι πύλη μονόθυρος, ὁμοιάζουσα τὰς ἄλλας πύλας, εὖρους μέτρων 5 $^{1}/_{2}$ καὶ ὕψους τῶν ἄλλων πυλῶν. Φέρει ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν ἀψίδα καὶ ἑτέραν, γενομένην ἐπὶ Βυζαντινῶν, ὥστε καὶ ἡ πύλη αὕτη εἶχε σμικρυνθῆ καθὼς αἱ πλειότεραι ἄλλαι. Μετὰ τὴν ἅλωσιν ἡ πύλη αὕτη ἔμεινεν ἀνοικτὴ, καὶ τότε πιθανὸν ἐκλείσθη, ὅταν ἠνοίχθη ἡ σημερινὴ τῶν Ἑπτὰ Πύργων· λέγω πιθανὸν, διότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν πλειοτέρων περιηγητῶν, κατέκλεισαν οἱ Ὀθωμανοὶ τὴν τρίτην πύλην τὴν λεγομένην Χρυσῆν. Ἔμενεν εἰς τὴν ἐνορίαν τῶν Ὑψωμαθείων πολὺς λαὸς, πρὸς εὐκολίαν τοῦ ὁποίου ἠνοίχθη ἡ πύλη τῶν Ἑπτὰ Πύργων.

Ἡ πύλη αὕτη ἡ κλειστὴ, εἶναι ἡ πύλη τοῦ Ῥηγίου ἢ τοῦ Ἀθύρα, οὕτω καλουμένη, διότι δι' αὐτῆς ἀπήρχοντο πρὸς τὸ Ῥήγιον καὶ Ἀθύρα τὰ νῦν Κιουτζοὺκ Τζεκμετζὲ, καθὼς καὶ αἱ πύλαι τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῆς Σηλυμβρίας οὕτως ἐκλήθησαν, διὰ τὴν πρὸς τὰς πόλεις ταύτας ἔξοδον τῶν πολιτῶν.

Μένει τώρα μία μόνη πύλη βυζαντινὴ, ἡ Χρυσῆ καλουμένη, ἥτις εἶναι ἡ πρὸς νότον τῆς σημερινῆς Γενδὶ κουλὲ καπουσοὺ, καὶ τὴν ὁποίαν ἤδη περιέγραψα. Αὕτη εἶναι ἡ πύλη περὶ τῆς ὁποίας τοσαύτη συζήτησις, τοσαύτη ἀσάφεια εἰς τοὺς σημερινοὺς χωρογράφους τῆς Πόλεως.

Πρῶτον ἀναφέρω τὸν Πατριάρχην, περιγράφοντα τὰς πύλας τῶν χερσαίων τειχῶν(1). « Πέμπτη πόρτα Πηγῆς καὶ Σηλυμβρίας, καὶ ἤδη Σηλυβρὶ καπουσοὺ, καὶ μετ' αὐτὴν ἴστατο ἡ Χρυσῆ πύλη, ἥτις ἦτο ᾠκοδομημένη ὥσπερ τόξον θριάμβου περικεχρυσωμένη ὅλη.—Μετὰ τὴν τῆς Πόλεως ἅλωσιν, Μεχμὲτ ὁ Β'. (περὶ τὸ 1458) μετακινήσας καὶ πλατύνας τὰ τοῦ Ἑπταπυργίου τείχη, κατέῤῥιψε τὴν πύλην ταύτην, καὶ ἐνέκλεισεν αὐτὴν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀνοικοδομηθέντος Ἑπταπυργίου. Τὰ ἴχνη ὅμως ταύτης καὶ ἄλλα σημεῖα μέχρι τούτου φαίνονται. Αὐτὴ εἶχε τρεῖς εἰσόδους—αἱ δύο μὲν αἱ μικρότεραι διόλου ἐφράγησαν, ἡ δὲ κατὰ τὸ μέσον μεγάλη μετεβλήθη εἰς πύλην ἤδη μικρὰν, φραγεῖσαν μὲ τὴν ἰδίαν ὕλην της. »

Δὲν ἐννοῶ, Κύριοι, τὰ γραφόμενα ταῦτα τοῦ Πατριάρχου, πρὸ ὀλίγου ὁμολογοῦντος ὅτι τὴν πύλην ταύτην κατέῤῥιψεν ὁ Μεχμέτ.

Περὶ τοῦ πορθητοῦ, λέγει ὁ Ν. Χαλκοκονδύλης(1)· « Ἐδείματο δὲ καὶ ἄλλα ἄξια λόγου, μετὰ τὴν ἐν Προποντίδι Λιμοκοπίην, τήν τε ἐν Βυζαντίῳ ἀκρόπολιν ἀξίως λόγου, ἐς τὰς χρυσέας καλουμένας πύλας, πύργους τε μεγίστους καὶ ἀξιοθεάτους. »

Τὴν πύλην τῶν Ἑπτὰ Πύργων καλεῖ ὁ Πατριάρχης τελευταίαν πρὸς ξηρὰν κατὰ τὴν Προποντίδα, ἐνῷ ὅλοι ὁμολογοῦν, ὅτι αὕτη εἶναι ὀθωμανικὴ Πύλη. Ἀφίνω τὸν περισκοποῦντα τὰ τείχη, νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης τὴν ἀληθῆ θέσιν τῶν πυλῶν τούτων.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Κυρίου Βυζαντίου(2). « Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἂς σημειώσωμεν μόνον, ὅτι ἡ πύλη αὕτη εἶναι καὶ τώρα, καθὼς ἦτο καὶ τότε, ἐπῳκοδομημένη(3), ὅθεν καὶ ὀνομάζεται Καπαλὴ καποὺ (Κλειστὴ Πύλη), ἔχουσα πρὸ αὐτῆς μεγαλοπρεπεστάτην γέφυραν· τέσσαρες δὲ μεγάλοι μαρμάρινοι πινσοὶ ἀποτελοῦσι τὰς παραστάδας καὶ τὸ ὑπέρθυρόν της· ὁ Λεουνκλάβιος(4) λέγει ὅτι εἶναι ἡ τῆς Σηλυμβρίας, καθὼς καὶ ὁ Θεβέτος(5) τάττει αὐτὴν « τετάρτην ἀπὸ τοῦ κόλπου. »—Μετ' ὀλίγον πάλιν(6)· « Καταντικρὺ τῆς κλειστῆς ταύτης πύλης ἀνηγέρθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὸ Γραικικὸν Νοσοκομεῖον. » Ἐκλαμβάνει τὴν πύλην τοῦ Ῥηγίου, διὰ τὴν Χρυσῆν πύλην. Βεβαίως, Κύριοι, ὁ Κ. Βυζάντιος δὲν ἐπεσκέφθη ὁ ἴδιος τὴν κλειστὴν ταύτην πύλην ἐκ τοῦ περιβόλου, ἄλλως ἤθελεν ἴδει, ὅτι ἡ πύλη αὕτη δὲν ἔχει τὰ τρία θύρετρα τὰ ὁποῖα λεπτομερῶς περιγράφει ἀπὸ τὰς συγγραφὰς τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν(7). Ἀγωνίζεται

(1) Κ. Π. καὶ Ν. σελ. 21.

(1) Σελ. 529.

(2) Τόμ. Α'. σελ. 323.

(3) Πρβ. Ι. Καντακουζηνοῦ βιβ. Γ'. κεφ. 99. « Ἔδει κἀκείνους τὴν χρυσῆν πύλην διορύττειν ἀπῳκοδομημένην, εἰς Ἀδριανούπολιν ἀπῆρε. »

(4) Pandect. Ist. Turc. c. 200.

(5) Cosmographie.

(6) Σελ. 329.

(7) Σφάλλει καὶ ὁ Von Hammer εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας· « Venait ensuite la porte dite de la Source, de Rhegium, ou de Selymbria, parce qu'en sortant par là on arrivait au palais de la Source, aujourd'hui Baliklu, puis en continuant à Rhegium (Tschekmedjé) et enfin a Selymbria: elle est connue encore aujourd'hui sous le nom de porte de Selyvri. »

δὲ νὰ καταδείξῃ τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς Χρυσῆς πύλης, διότιἐκ τῆς τοποθεσίας αὐτῆς σαφηνίζονται πάμπολλα συμβεβηκότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, καὶ ἀνευρίσκονται καὶ τὰ πλησίον αὐτῆς περιώνυμα Βυζαντινὰ εὐκτήρια καὶ μοναστήρια.

Περὶ τῆς Χρυσῆς Πύλης, ὁ τότε ζῶν Πατριάρχης ἔγραψε τὰ ἀκόλουθα πρὸς τὸν Κ. Βυζάντιον, καταχωρισθέντα εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ συγγράμματος τούτου.

« Περὶ τῆς Χρυσῆς πύλης ἐν μετεώρῳ ταλαντευόμεθα· ἡ παρ' αὐτῆς ὑποδεικνυομένη καὶ ἐπῳκοδομημένη, ἀτενέστατα παρ' ἡμῶν παρετηρήθη πρὸ χρόνων, καὶ ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν μάλιστα, ὅπου ἤδη κῆπος παρακείμενος τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Βελιγραδίου, πύλη ἁπλῆ, οὐδ' ἴχνος μικρὸν φέρουσα τῶν πολλῶν καλλωπισμάτων διὰ γλαφυρῶν κιόνων, μαρμάρων καὶ ἄλλων τῆς ἀρίστης τέχνης, οἷς ἦν κεκοσμημένη, σχῆμα φέρουσα θριαμβευτικοῦ τόξου διὰ τριῶν εἰσόδων. Καὶ ἐὰν ὁ κόσμος αὐτῆς ὅλος παρὰ τοῦ πορθητοῦ, κατὰ πρόληψιν μετεκομίσθη εἰς τὴν τοῦ Ἑπταπυργίου ὁρωμένην ἐκεῖσε, ἄφευκτον ἦν ἂν διατηρηθῆναι ἐν τῇ ἐπῳκοδομημένῃ γνώρισμά τι τῆς βιαίας ταύτης ἀποσπάσεως, ἀφαιρέσεως καὶ μεταθέσεως ἐκεῖθεν τῶν τοσούτων καλλωπισμάτων· διὸ καὶ πάρεστιν ἡμῖν εἰπεῖν τὸ κατὰ Γάλλους.

« Le vrai peut quelque fois n'être pas vraissemblable. »

Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Κ. Βυζαντίου πληροφορούμεθα, ὅτι οἱ ἀλλοδαποὶ πλειότερον τῶν ἡμετέρων ἀπεπλανήθησαν εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Πύλης ταύτης.

Ἡ Πύλη αὕτη, ἔτι σήμερον, παρὰ πολλῶν γερόντων ἐκεῖσε κατοικούντων καλεῖται χρυσόπορτα. Ἂς ἀκούσωμεν καὶ τὸν Καντακουζηνὸν περιγράφοντα τοὺς δύο παραπυλίους πύργους τῆς Χρυσῆς πύλης(1)· « Ἐπὶ τούτοις δὲ ἀποδοῦναι Καντακουζηνὸν τὸν Βασιλέα, τῷ νέῳ, καὶ τὸ κατὰ τὴν χρυσῆν καλουμένην πύλην φρούριον(2), ὃ κατεῖχεν αὐτὸς φρουρᾷ Λατινικῇ, καρτερώτατον ὂν καὶ ἀνάλωτον σχεδὸν ἐκ τῆς κατασκευῆς, ᾧ πύργοι μὲν ἦσαν δύο τῶν ἐκ τοῦ περιβόλου Βυζαντίου, ὧν μεταξὺ ἡ πρὸς τὴν πόλιν εἰσάγουσα πύλη ἦν· οἱ πύργοι δὲ μέγιστοι μεγέθει ὄντες οὐ κατὰ τοὺς ἄλλους ἦσαν ᾠκοδομημένοι, ἀλλ' εὐθὺς ἐπὶ μήκιστον ὕψους ἐξαρχῆς μαρμάροις μεγάλοις ὑπὸ λιθουργῶν εἰς τοῦτο κατεσκευασμένοις ἦσαν συντεθειμένοι ὑπ' ἄκρας συμφυΐας πρὸς ἀλλήλους, οὐδεμιᾶς ἑτέρας δεόμενοι ὕλης συνδεούσης, ἀλλ' ἤλοις μόνοις σιδηροῖς, ὡς λέγεται, καθὸ ἀλλήλων ἐπιψαύουσι κεχρημένοι πρὸς συνάφειαν, ὥστε ἔξωθεν δοκεῖν οὐκ ἐκ μερῶν συντεθειμένους, ἀλλ' αὐτολιθίνους εἰς τοῦτο ἀποξεσμένους εἶναι. Ὅθεν οὐδὲ ἐπιχείρησιν δοκοῦσιν οὐδεμίαν ἔχειν, μήτε διορυχθῆναι ὄντες δυνατοὶ, μήτε ἐκ μηχανῆς τινος ἢ τέχνης ἑτέραν μηδεμίαν ὑποστῆναι βλάβην» (1).

Ὅτι ἡ πύλη ἡ Χρυσῆ ἦτο ἡ τελευταία πρὸς τὴν Προποντίδα, καταφαίνεται ἀπὸ τὰ ἑξῆς τοῦ Κανανοῦ(2)· « Καὶ γὰρ ἀπὸ τὸ ἕνα ἄκρον τῆς πόλεως τῆς Χρυσίας ἕως τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς Ξυλοπόρτης ἐκράτει. » Καὶ πάλιν· « Ἐπὶ τοσοῦτον ὑπῆρχε τῆς στρατιᾶς ἐκείνης τὸ πλῆθος, ὅτι ἀπὸ τὸ ἓν ἄκρον τῆς πόλεως τῆς Χρυσίας(3) ἄχρι καὶ τὸ ἕτερον τὸ ἄκρον τῆς Ξυλοπόρτης ἐκράτει. » —« Ἔφθασεν εἰς τὰ τείχη τοῦ κάστρου ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἕως καὶ τῆς Χρυσίας. » Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Φραντζῆς(4)· « Καὶ ὁ τῆς Ἀνατολῆς στρατὸς ἐπήξατο τὰς σκηνὰς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης, πύλης τῆς Χρυσῆς. »

Ὁ δὲ Νικόλαος Βάρβαρος, ἐξιστορῶν τοὺς φρουροῦντας τὰς πύλας παραθαλασσίους καὶ χερσαίας, μᾶς διέσωσε πολυτίμους ἱστορικὰς γνώσεις περὶ τῆς πόλεως. Μεταγλωττίζω τὰ ὅσα λέγει περὶ τῶν τεσσάρων πυλῶν, τῶν ὁποίων τὴν φρουρὰν ἐνεπιστεύθη ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς τοὺς Βενετοὺς ἐπικούρους(5). « Ἡ πρώτη πύλη, ἥτις εἶναι ἡ Χρυσῆ, ἐδόθη εἰς τὸν Κύριον Καταρίνην Κονταρίνου, υἱὸν τοῦ Κυρίου Ἰωάννου· ἡ δευτέρα πύλη ἐδόθη εἰς τὸν Κύριον Φαβρούτζην Κόρνερ, υἱὸν τοῦ Κυρίου Ἰωάννου· ἡ τρίτη πύλη ἐδόθη εἰς τὸν Κύριον Νικόλαον Μοκενίγου, υἱὸν τοῦ Κυρίου Λεωνάρδου τοῦ πρώτου, ἡ ὁποία πύλη καλεῖται: ἡ πηγή. » Ἐκ τούτου μανθάνομεν ὅτι μέχρι τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας τῆς πύλης τῆς πηγῆς, ὑπῆρχον μόνον δύο πύλαι, τῶν ὁποίων

Δὲν μνημονεύει ἑπομένως τὴν ἀπέναντι τοῦ Νοσοκομείου κλειστὴν πύλην. Εἰς τὸ αὐτὸ λάθος ὑπέπεσε καὶ ὁ Γύλλιος (σελ. 55). «Et Selymbriae sive Rhegii».

(1) Βιβ. Δ'. κεφ. 40.

(2) Λ. Χαλκοκ. σελ. 62.—« Εἰσῆλθέ τε εἰς τὴν τῆς Χρυσέας οὕτω καλουμένην ἀκρόπολιν. »

(1) Οἱ πύργοι οὗτοι φαίνονται σήμερον, καθὼς ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ περιγράφονται. Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἐπεσκεύασε τὰ περὶ τὴν πύλην καὶ ὄχι τοὺς παραπυλίους πύργους.—Κ. Κ. Βυζ. Τόμ. Α'. σελ. 407 καὶ 423. (2) Σελ. 460—470—472.

(3) Νομίζω ὅτι εἰς τὸ κείμενον τοῦ Κανανοῦ, ἡ λέξις ἐσφαλμένως γράφεται (πολεως) ἀντὶ πύλης.

(4) Σελ. 237.

(5) « La prima porta che sun la Cresca (γρ. Cresea), fu data a misser Catarin Contarini, fo de misser Zuane: la segunda porta si fo dada a misser Fabruzzi Corner, fo de misser Zuane: la terza porta si fo dada a ser Nicolo Mozenigo fo de misser Lunardo el primo: la qual porta se chiama Elpigi. Σελ. 16.

τὴν μὲν καὶ πρώτην καλεῖ χρυσῆν, τὴν δὲ ἀτυχῶς δὲν ὀνοματίζει(1).

Πρὶν τελειώσω τὰ ἀναγνώσματα ταῦτα, διηγοῦμαι, Κύριοι, συμβάντα τινὰ τῆς ἁλώσεως, διότι στενῶς σχετίζονται μὲ ὅσα ἐξιστόρησα.

Τὴν παρασκευὴν τῆς Διακαινησίμου, ἕκτην Ἀπριλίου τοῦ 1453, ἡμέραν τῆς Ζωοδόχου πηγῆς, ἔφθασεν ὁ Σουλτάνος μετὰ τοῦ στρατοῦ του, καὶ κατεσκήνωσε, κατὰ τὸν Φραντζῆν, «ἐξ ἐναντίας τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.» Ἡ δὲ μεγάλη ἐλέπολις ἐστήθη κατ' ἀρχὰς ἀπέναντι τῆς Χαρσίας Πύλης, ὅπου ὑπέσκαπτον καὶ τοὺς ὑπονόμους των οἱ Ὀθωμανοί. Ἡ ἐλέπολις αὕτη, κατὰ τὸν Φραντζῆν (2), εἶχε πλάτος ἐπὶ τοῦ ςόματος σπιθαμὰς δυοκαίδεκα, κατασκευασθεῖσα ἀπὸ τὸν Ὀρβᾶν, Δάκα τὸ γένος. Ὁ Σουλτάνος μετέφερε τὸ μέγα τοῦτο τηλεβόλον ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅπου μέχρι τέλους ἵστατο. Ἂν καὶ ὁ στρατὸς ὁ Ὀθωμανικὸς ἐξετείνετο ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἑτέραν ἄκραν τῶν χερσαίων τειχῶν, ἡ συμπλοκὴ κυρίως ἐγίνετο ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ μέχρι τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου, διὰ δύω λόγους. Πρῶτον, διότι ἡ μεταξὺ τῶν πυλῶν τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως λαγκὰς, δὲν εἶχε πλὴν ἀβαθῆ τάφρον· καὶ δεύτερον, διότι τὰ τηλεβόλα τῶν Ὀθωμανῶν, ἱσάμενα ἐπὶ τῶν ἀπέναντι ὑψηλῶν λόφων, ὅπου σήμερον τὰ Ὀθωμανικὰ μνήματα, ἔπληττον εὐκολώτερον καὶ ἐπιτυχέστερον τὰ ὑπ' αὐτὰ τείχη. Ὄχι μόνον κατὰ τὴν ἅλωσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μουρὰδ πολιορκίαν, οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἵσταντο πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ (3). Ἡ μεγάλη ἐλέπολις, περὶ τῆς ὁποίας τοσαῦτα ἐγράφησαν, ἵστατο, νομίζω, πεντήκοντα περίπου βήματα πρὸς βορρᾶν αὐτῆς. Λέγω πιθανὸν, διότι τὰ πρὸς νότον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ τείχη, εἶναι σῶα ὡς νὰ ἀνηγέρθησαν σήμερον. Πρὸς βορρᾶν δὲ τῆς πύλης ταύτης, τὰ τείχη ἐγκλίνοντα πρὸς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου εἶναι κατηρειπωμένα, ὁ περίβολος προσχωμένος καὶ τὰ πυργία σχεδὸν ἀφανῆ. Φαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν πύργων, ἐκεῖ ὅπου συνέχονται μετὰ τοῦ τείχους, διαῤῥωγαὶ μέγισται, προξενηθεῖσαι ἀπὸ τὰς σφαίρας τοῦ παμμεγέθους τούτου τηλεβόλου. Μάρτυρα ἔχομεν καὶ τὸν Φραντζῆν λέγοντα· «Καὶ τὴν ἑλέπολιν τὴν μεγάλην ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι (τοῦ Ἁγ. Ῥωμανοῦ) ἔστησαν διὰ τὸ εἶναι τὸν τόπον ἐπιτήδειον πρὸς τὸ πολιορκεῖν τὰ τείχη καὶ τὴν πόλιν, καὶ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸν Ἀμηρᾶν (1) ἀντικρὺς ἐσκηνωμένον.» Λέγει δὲ ὁ Χαλκοκονδύλης·(2) «Ἵδρυτο δὲ ὁ μὲν τῶν τηλεβόλων κατὰ τὰ ἐκείνων βασίλεια, ὁ δὲ κατὰ τὴν τοῦ Ῥωμανοῦ καλουμένην πύλην, ᾗ δὴ καὶ αὐτὸς ἐστρατοπεδεύετο Βασιλεύς.» Ἀνεκτίσθησαν τὰ τείχη ταῦτα μετὰ τὴν ἅλωσιν, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ μάθωμεν ποῦ εἶναι ὁ τόπος ἢ ἡ διαῤῥωγὴ, ὅθεν κατὰ πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὀθωμανοί. Ὅτι ἡ παντελὴς αὕτη ἀνατροπὴ τῶν παραπλησίων τειχῶν καὶ πύργων, δὲν εἶναι τοῦ χρόνου μόνου, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἀκεραιότητα τῶν πρὸς νότον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ τειχῶν.

Ἡ ἔσωθεν περισκόπησις τῶν τειχῶν τούτων, ὑψηλῶν καὶ προφανῶς βυζαντινῶν, μὲ πείθει, ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ, διαβάντες τὴν τάφρον καὶ εἰσπηδήσαντες ἐντὸς τοῦ περιβόλου, ἐθανάτωσαν τοὺς πολεμίους καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, πρῶτον διὰ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, καὶ μετέπειτα διὰ τοῦ τείχους, πλησίον τῆς πύλης ταύτης, ὅπου οἱ Τοῦρκοι «πλησίον τῶν ἄλλων μερῶν ἐμάχοντο» (3). Τοσαύτη δὲ ἡ ἐρυμνότης τῶν τειχῶν, ὥστε, κατὰ τὸν Δούκαν (4), « οὐκ ἔτυχον ἀπὸ τοὺς καιροὺς Κωνσταντίνου τοῦ ἁγιωτάτου ἐν τοσούτοις πολέμοις, Σκυθικοῖς, Περσικοῖς, Ἀραβικοῖς, τοῦ γενέσθαι πτῶσιν ἑνὸς λίθου βαροῦντος λίτρας μιᾶς.»

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν, οἱ Γραικοὶ καὶ οἱ ἐπίκουροι Ἰταλοὶ, μαθόντες τὴν εἰσβολὴν τῶν πεντήκοντα Ὀθωμανῶν, ἐτράπησαν πάντες εἰς φυγήν.

Ἀπὸ τὴν Πέμπτην πύλην πρὸς τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως, τὰ τείχη εἶναι σωότερα καὶ ἡ τάφρος διασώζει ἀκέραια τὰ διαταφρίσματά της, ἀπόδειξις ὅτι δὲν ἦτο σφοδρὸς ὁ ἀγὼν εἰς τὰ μέρη ταῦτα. Ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως πρὸς τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου, ὅπου, κατὰ τὸν Φραντζῆν· «ἡ πόλις ἦν ἐπικίνδυνος,» τὰ τείχη εὐκόλως πληττόμενα ἀπὸ τὰ ἀπέναντι ὕψη κατηρειπώθησαν, καὶ κατέπεσε καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἔξω τείχους μετὰ τῶν πυργίων αὐτοῦ. Ταῦτα μαρτυρεῖ καὶ ὁ Δούκας εἰς τὰ περὶ τῆς Κερκοπόρτας γραφόμενά του.

(1) Ὁ Von Hammer, Τομ. Β'. σελ. 387, λέγει ὅτι ἑκάστη πύλη ἔχει σημασίαν ἱστορικὴν· chacune d'elle a une importance historique.

(2) Σελ. 237. — N. Χαλκοκ. σελ. 385.

(3) Κανανοῦ Σελ. 471. Leon Chiensis.—Von Hammer, Τόμ. Β'. σελ. 398.

(1) Οὕτω καλοῦν οἱ Βυζαντινοὶ τὸν Σουλτάνον.

(2) Σελ. 385.

(3) Φραντζῆ σελ. 254.

(4) Κεφ. 38.

Μολονότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φραντζῆ (1), ὀλίγιστος ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐπικούρων, πάλιν μέχρι τῆς πρωΐας τῆς 29 Μαΐου, τὰ τείχη ἐπιμελῶς ἀνακαινιζόμενα, καὶ διὰ κοφίνων καὶ χωμάτων πληρούμενα, ἀντεῖχον θαυμασίως εἰς τὰ μηχανήματα καὶ τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν, ἐωσότου ἡ εἴσοδος τῶν πεντήκοντα Ὀθωμανῶν διὰ τῆς Κερκοπόρτας καὶ ἡ ἐμφάνισις τῶν σημαιῶν των ἐπὶ τῶν τειχῶν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς πολιορκοῦντας καὶ ἔμειναν καὶ πύργοι καὶ πύλαι ἀφρούρητοι.

Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἁλώσεως, τὴν 18 Μαΐου, κατὰ τὸν Νικόλαον Βάρβαρον(2), οἱ Τοῦρκοι, κατὰ τὸν Φραντζῆν(3), κατεσκεύασαν «μηχανὴν μεγίστην, ἔχουσαν τροχοὺς πολλοὺς μετὰ ξύλων χονδρῶν, πλάτος ἔχουσαν πολὺ καὶ ὕψος· ἐνέδεσε δὲ αὐτὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐκ τρίτου μετὰ βουβάλων καὶ βοῶν δορῶν. — Καὶ πρῶτον μὲν μετὰ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἑλεπόλεως τύψαντες σφοδρῶς ἔῤῥιψαν εἰς ἔδαφος τὸν πύργον τὸν πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ (4), καὶ εὐθὺς τὴν ἑλέπολιν ἐκείνην σύραντες ἔστησαν ἄνωθεν τοῦ ὀρύγματος.»

Κατὰ τὸν Φραντζῆν λοιπὸν, ἡ ἑλέπολις αὕτη ἐστήθη ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Προσθέτει δὲ ὅτι ἦτο καὶ ἑτέρα πρὸς τὰ μέρη τῆς Χρυσῆς πύλης, τὴν ὁποίαν ὁ Βάρβαρος καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης μνημονεύουν (5).

Περιττὸν εἶναι, Κύριοι, νὰ ἱστορήσω τὴν ἅλωσιν, τὴν ὁποίαν τόσοι περιφανεῖς συγγραφεῖς περιέγραψαν. Ἐσπούδασα εἰς τὰ ἀναγνώσματα ταῦτα, δι' ἐπιμελοῦς περισκοπήσεως τῶν χερσαίων τειχῶν, νὰ καταδείξω πρῶτον, — ὅτι ἡ τάφρος, ἐξαιρουμένης τῆς λαγκάδος τοῦ Λύκου, ἐπληροῦτο ὕδατος διὰ τῶν ἀγωγῶν, ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων.

Δεύτερον. — Νὰ ἱστορήσω καὶ περιγράψω τὰ μέχρι τοῦδε ἄγνωστα δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, ὄπισθεν τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Τρίτον. — Τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς περιωνύμου Κερκοπόρτας.

(1) Σελ. 240.

(2) E iera questo bastion per mezo uno luogo chiamato la Cresca (γρ. Cresea) Σελ. 42.

(3) Σελ. 244.

(4) Τὸν βόρειον παραπύλιον πύργον.

(5) E iera questo bastion per mezo uno luogo chiamato la Cresca (γρ. Cresea) σελ. 42. — Εἶχον γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει ἕως τῆς Χρυσῆς ἑλέπολιν ἐναντίαν καὶ αὐτὴν μετὰ βουβάλων καὶ βοῶν δορῶν ἐνδεδυμένην.—N. Χαλκοκ. σελ. 386.—Φραντζῆ σελ. 253.

Τέταρτον. — Ὅτι τὸ νῦν Ἐγρὴ καπὴ εἶναι ἡ Χαρσία Πύλη τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ὄχι ἡ πέμπτη τοῦ Κωδινοῦ.

Πέμπτον. — Ἡ μετὰ τὴν πύλην τὴν σημερινὴν τῶν Ἑπτὰ Πύργων κλειστὴ πύλη, εἶναι ἡ Χρυσῆ πύλη.

Ἕκτον. — Ὅτι ἡ ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου Νοσοκομείου κλειστὴ πύλη, εἶναι ἡ πύλη τοῦ Ῥηγίου.

Α. Γ. ΠΑΣΠΑΤΗΣ.

ΠΕΡΙ ΘΡΑΚΙΚΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ.

(Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ηϛ'. Συνεδριάσει).

—=—

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Χερσονήσου Χωρογραφία.

—

Θέσις χώρας, φύσις, ὅρια, πόλεις.

§. 1. Περὶ *Χερσονήσου*, τῆς κατ' ἀντιπέραν Ἀβύδου, ἐν Ἑλλησπόντῳ, τὸν λόγον ποιούμενος, μέγα μὲν τὸ περὶ τῶν ἀρχαίων λέγειν τε καὶ γράφειν ἡγοῦμαι, οὐκ ἀξυντελὲς δὲ τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδάζουσι καὶ ἐπὶ τὰ πρόσω τὰς ἐρεύνας χωρεῖν ἐφιεμένοις. Γράφειν δὲ ἅμ' ἀψαμένῳ, πόλλ' ἄττα μοι ἐπήρχετο, ἐννοουμένῳ, ὅτι πρὸς πολύμοχθον ἀπεξέδυν ἔργον θαῤῥαλεώτερον ἢ κατὰ δύναμιν· ἀλλὰ μὴν τὸ μηδένα πω τῶν καθ' ἡμᾶς περὶ ταύτης γεγραφέναι, δέον οὐδὲν ἔλαττον καὶ τὰ κατὰ ταύτην ἠκριβῶσθαι, πολὺ τὸ ἀλγοῦν ἐνεποίει μοι ὄγδοον τουτὶ ἔτος, ἐξ οὗ εἰς Χερσόνησον ἐλθεῖν μοι ξυμβέβηκεν· ὅτε δὴ τῆς ἀρχαίας δόξης τῆς χώρας μνήμων, ἐκ δὲ τοῦ ἐγγύθεν ταύτην ὁρῶν καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας πολλὰ τῶν παλαιῶν διασώζοντας, τὰ δὲ κατ' αὐτὴν ἐκμελετήσας, ὅσα τοῖς ἀρχαίοις γέγραπται, τῶν δ' αὖ νεωτέρων τὰ γοῦν προσιτώτερα οὐ παρεωρακὼς, εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς συναγαγὼν φωνὴν πάνθ', ὥς μοι ἐξεγένετο, λιτόν τι πάνυ ἑστίαμα τῷ Συλλόγῳ προβάλλομαι.

§. 2. Τῶν Χερσονήσων ἡ μᾶλλον τῶν ἐκτὸς Ἑλλάδος ἐγνωσμένη τοῖς Ἕλλησι καὶ τῇ τούτων προσκειμένη ἱστορίᾳ, ἡ διά τε τὸ ἐκ παλαιοῦ ὑπ' ἐντεῦθεν ἀποίκων οἰκηθῆναι καὶ τὸ σφόδρα τῆς θέσεως ἐπίκαιρον, τοῖς δὲ Ἀθηναίοις πάντων περιμάχητος μάλιστα, ὡς δὲ εἰπεῖν τῆς αὐτῶν ἀρχῆς ἀναπόσπαστος, ἡ *Θρᾳκική* ἐστιν, *ἡ ἐφ' Ἑλλησπόντῳ, ἡ κατ' ἀντιπέρας Ἀβύδου*, ἥπερ καὶ ἰδίᾳ ἐκαλεῖτο *Χερρόνησος* (1). Ἀπὸ νότου ἀρχομένη τῆς Θρᾴκης, ᾗ στενῷ αὐχένι, ἰσθμῷ, συνέχεται, σταδίων ἓξ καὶ τριάκοντα, πρόεισιν αὖθις πρὸς νότον τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς στενή, εὐρυνομένη ἔπειτα, πάλιν δ' αὖ στενουμένη μέχρι τῆς Μαστουσίας καθικνεῖται ἄκρας, *Αἰολείου* στενοῦ, τοῦ τε Σιγείου κατ' Ἀσίαν καὶ τῆς Ἴμβρου καταντίον· ἔνδοθεν δὲ τῆς 40 ^{0}—41 ^{0} β. π. καὶ τῆς 23 $\frac{3}{4}$ ^{0}—24 $\frac{1}{4}$ ^{0} α. μ. (Μ. Π.) περιειλημμένη, πρὸς μὲν ἠῶ ὑπὸ Προποντίδος περιῤῥεῖται καὶ Ἑλλησπόντου, πρὸς δ' ἡλίου δύσιν ὑπὸ τοῦ Αἰγαίου καὶ κόλπου τοῦ Μέλανος, τὸ μὲν μῆκος ἡ ξύμπασα ἀπὸ ἰσθμοῦ ἔσω ἄχρι Μαστουσίας εἴκοσι σταδίων καὶ τετρακοσίων (2). λόφοι δὲ ἠρέμα ἀπὸ Αἴμου κατιόντες, τραχὺ δέ τι καί πως ὑψηλὸν μὲν ἐν μέσῳ, προσωτέρω δὲ ὄρος ἀποτελοῦντες ταπεινούμενον, εὐφόρους μὲν ἀγροὺς, τερπνὰς δὲ τῇ ὄψει κοιλάδας ὡς ἀληθῶς περικλείουσιν. Οἱ δ' αὖ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, ψιλοὶ μὲν κατ' ἀρχὰς καὶ ἄγονοι, πεφυλλωμένοι προφαίνονται ὕστερον τῷ ἐκ νότου ἀναπλέοντι, ἔμπαλιν δὲ οἱ παρὰ τὸν ἐξ ἐναντίου Μέλανα σπιλάσιν ἐλλάσσοσι μὲν, ἀποκρήμνους δὲ τὰς ἀκτὰς διατέμνουσι καὶ εἰς ἄκραν καταλήγουσιν εὐρεῖαν ἱκανῶς καὶ εἰς θάλασσαν προέχουσαν.

§. 3. *Ἄκρας* ἡ ἀκρωτήρια ἐν Χερσονήσῳ ἐκ μὲν ἕω ἔστιν ἰδεῖν τὸ *Κυνόσσημα*, ὀξὺ καὶ γωνιῶδες, ἔναντι Ῥοδίου ποταμοῦ ἐν Ἀσίᾳ ἐκδιδόντος εἰς Ἑλλήσποντον, ὅπῃ τὴν Ἑκάβην ταφῆναι ἐλέγετο (3)· ἐκ δὲ νότου τὴν *Μαστουσίαν*, ἄκραν δῆλα δή, ἀπὸ τῆς μορφῆς δοκοῦσαν τὴν προσηγορίαν εἰληφέναι, ὡς ἀπὸ μαζοῦ του, τοῦ τρωϊκοῦ Σιγείου κατέναντι, εὐρύζερνον εἰς τὸ Αἰγαῖον προβάλλουσαν· τρίτον δὲ δυσμόθεν αὖθις, ταινῦν που *Σίβλια* καλούμενον, ἐπὶ νώτων φέρον Ἀλωπεκόννησον πόλιν, καὶ ἕτερον, τέλος, πρὸς ἠῶ, οὐ πάνυ προέχον τὴν *Σηστιάδα* παρὰ Σηστὸν *ἄκραν*, ἔνθα Ξέρξην τὴν γέφυραν εἰς Εὐρώπην πῆξαι λέγεται, ἀκτὴν τραχεῖαν τετραμμένην πρὸς Ἄβυδον, καὶ *Ἀποβάθραν* παρὰ τὸ Πέρσας ἀποβῆναι κληθεῖσαν ἐς ὕστερον (1).

§. 4. Ποτάμια δὲ τὴν χώραν διαῤῥέοντα ὁ *Αἰγὸς* ἐστι πρῶτον *ποταμὸς*, ἐκ πλειόνων μὲν πηγῶν τὸ ὕδωρ λαμβάνων, ἐξιεὶς δὲ εἰς Ἑλλήσποντον, περιλάλητος δὲ διὰ τὸ αὐτοῦ που Ἀθηναίου; ὑπὸ Πελοποννησίων κατανεναυμαχῆσθαι, Λαμψάκου κατέναντι τῆς ἐν Ἀσίᾳ (2). Παρὰ δὲ τοῖς τῆς Βυζαντίδος συγγραφεῦσι καὶ ἕτερος εὕρηται, Σιγὸς, ὁ αὐτός που τῷ Αἰγὸς δοκῶν ἢ ὁ παρὰ Μάδυτον ῥέων καὶ Κοῖλα (3).

§. 5. Τὸ Χερσονήσου κλίμα εὐκραὲς πάνυ τί ἐστι καὶ ὑγιηρὸν τῇ ἐναλλαγῇ τῶν καιρῶν καὶ ταῖς ἐκ θαλάσσης πνοαῖς, τῇ τοῦ βοῤῥᾶ μάλιστα, ψύχον μᾶλλον φορητῶς ἢ θάλπον· διόπερ ἐς τό γε νῦν Χερσονησῖται ὑγιηρέστατοι σχεδόν τι πάντων ἀνθρώπων. Τὸ δ' αὖ ἔδαφος παρὰ μὲν θάλασσαν διὰ τὸ πολλαχῇ γύψῳ μεμίχθαι τὴν ἄρουραν ἄγονον, τὸ δ' ἄπο θαλάσσης ἐν κοιλάσι κομιδῇ γόνιμον εἴς τε σῖτον μάλιστα καὶ νομὰς καὶ οἶνον οὐκ ἔστιν οὗ, ἔς γε τὰ νῦν (4). Καὶ

(1) Σκύλ. Περιπλ. σελ. 61 (Συλλ. Γεωγρ. τόμ. Α'.) Σκύμν. Περιηγ. στίχ. 698. Παυσαν. I, 9, 35. VI, 19, 6. Στράβ. VII. Ἐπιτ. 53 Cram. Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Καρδία. Ἡροδ. VII, 33. Δίων. Κασσ. LIV, 39. Ξεν. Ἀναβ. I, 1, 9. Ἀγαθημ. I, 4. Δημ. περὶ Ἅλον. Ξεν. Ἡροδ. πολλαχῇ. Πλείω δέ μοι ὅρα παρὰ A. M. Ferdinand Schultz, πάντων ἀκριβέστερον περὶ ταύτης γράψαντι (De Chersoneso Thracica, Berolini, 1853).

(2) Ἡροδ. XI, 36. Σκύλ. σ. 63. Προβλ. Kiepert Πίν. XVIII, Spruneri V (1855).

(3) Εὐριπ. Ἑκάβ. 1242. Θουκ. Η', 104.

(1) Ἡροδ. VII, 33. «Ἔστι δὲ τῆς Χερσονήσου, Σηστοῦ τε πόλιος μεταξὺ καὶ Μαδύτου, ἀκτὴ τρηχέα εἰς θάλασσαν κατήκουσα Ἀβύδῳ καταντίον . . . Εἰς ταύτην οὖν τὴν ἀκτὴν ἐξ Ἀβύδου ὁρμεόμενοι ἐγεφύρουν τοῖσι προσεκέετο.» Διον. Περιηγ. (Συλλ. Γεωγρ. τόμ Β', σελ. 149) φησίν· «Σηστὸς μὲν Λεσβίων ἄποικος καθὰ καὶ ἡ Μάδυτος, ὡς ὁ Γεωγράφος φησίν, Ἀβύδου διέχουσα σταδίους λ'. ἐκ λιμένος εἰς λιμένα· ἔνθα καὶ ἡ λεγομένη Ἀποβάθρα, ὅπου ἡ Ξερξικὴ σχεδία ἐπήγνυτο· περὶ Εὐρώπην δέ ἐστιν ἡ ῥηθεῖσα πόλις.» Στράβ. XIII, 591. Ἴσως τὸ νῦν Σέστεπε, περὶ οὗ Clarke Travels in various countries of Europe, 11, 1. Τζέτζ. εἰς Λυκόφρ. στίχ. 1432, σελ. 143· «Γεφυροῦν ἐπέμφθησαν τὸν Ἑλλήσποντον περὶ τραχεῖαν ἀκτὴν λεγομένην, μεταξὺ Σηστοῦ καὶ Μαδύτου.

(2) Καὶ Αἰγὸς ποταμοί. Ἡρ. IX. 119. Ξεν. Ἑλλ. II, 1 καὶ ἐφ. Αἰγὸς ποταμὸς παρὰ Σκύλ. σελ. 28. Aegos flumen apud Cornel. Nep. Alcib. 8. Mela II, 2, 7. Plin. n. h. IV, II, sect. 18. Ταινῦν Καρὰ-σοῦ ἐπίκλησιν εἴληφε.

(3) Νικ. Χων. Ἀλεξ. II, 1. σελ. 311. «Ταῖς γὰρ ναυσὶ περὶ Σηστὸν σαλευούσαις λαθρηδὸν ἐπιστὰς, ὡς εὗρε κατὰ τὸν Σιγὸν ποταμὸν κεκενωμένας τοῦ ναυτικοῦ αἱρετ.» Καὶ Παχυμ. Ἀνδρ. Παλαιολ. VII, 6, 403· «Οἱ Ἀμογάβαροι . . . περικαθίζουσι φρούριον περὶ τὸν Σιγὸν ποταμὸν, Μάδυτον ἐγχωρίως λεγόμενον.» Εἴη ἂν ἴσως ὁ περὶ Κοίλια νῦν ῥέων ῥύαξ καὶ Κοίλια ἐγχωρίως λεγόμενος.

(4) Θουκ. Α'. 11. Ξεν. Ἀναβ. V, 6, 25. «Χώρα

ὕλαις μὲν ἡ χώρα οὐ πέφρικε, δένδρα δ' ἔνεισιν ὀπωροφόρα πολλὰ, τὸ δὲ πάλαι ἡ ἐλαία δοκεῖ εἶναι ἐν τοῖς μάλιστα ἄλλοις τε καὶ Ἐλαιουσίοις, ὥς γε τῷ ὀνόματι ἔστιν εἰκάσαι τῷ τῆς πόλεως. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἁλιείαν ἤσκουν καὶ ἐμπορίαν οἱ Χερσονησῖται, ἐπικαίρων οὐσῶν πρὸς ταῦτα τῶν Μέλανος ἀκτῶν πρὸς δύσιν· τοῦθ' ὅπερ καὶ τὸ πάσας μονονοὺ τὰς χερσονησίτιδας πόλεις πρὸς θάλασσαν οἰκισθῆναι ἀριδήλως δείκνυσι, Καρδίαν φημὶ, καὶ Ἐλαιοῦντα, καὶ Μάδυτον, καὶ Καλλίπολιν καὶ ἑτέρας συχνάς. Συνελόντι δὲ φάναι τῆς τε χώρας τὸ εὐλίμενον καὶ τὸ ἀναπλέοντάς τε καὶ καταπλέοντας Ἑλλήσποντον ταύτῃ διαβαίνειν, ἐν δὲ πολέμῳ καὶ ὡς ἑτέρως ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν καὶ ἐντεῦθεν ἔμπαλιν πρὸς ταύτῃ διαπεραιοῦσθαι, τοῖς θαλασσοκρατεῖν παρασκευαζομένοις ἐδόκει εἶναι ἐκ παλαιοτάτου σπουδαιότατα· διὸ δὴ καὶ Δημοσθένης τοῖς Ἀθηναίοις ἔλεγε· «Καί τοι δύο χρησιμωτέρους τόπους τῆς οἰκουμένης οὐδ' ἂν εἷς ἐπιδείξαι τῇ πόλει, κατὰ μὲν γῆν Πυλῶν, ἐκ θαλάττης δὲ τοῦ Ἑλλησπόντου» (1). Ὁ δ' αὖ Πολύβιός φησι· «Τὴν δὲ τῆς Ἀβύδου καὶ Σηστοῦ θέσιν καὶ τὴν εὐκαιρίαν τῶν πόλεων, τὸ μὲν διὰ πλειόνων ἐξαριθμεῖσθαι μάταιον εἶναί μοι δοκεῖ . . . . Εὐκαιρότατον μέν τοι γε τῶν καθ' Ἡρακλέους στήλας στόματός ἐστι τὸ κατὰ τὴν Ἄβυδον» (2). Ἀνθ' ὧν, ἔτι δὲ τοῦ σῖτον ἀφθόνως παρέχειν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ Πεισιστράτου ἤδη τὴν χώραν περιεποιήσαντο, οὐδέποτε δὲ ἑκόντες κατέλιπον ἢ ἀπολεσθείσης ὠλιγώρησαν. Σφόδρα δὲ πολλῷ ὕστερον καὶ Οὐένετοι ταῦτ' εἰδότες, τῆς χώρας, καί περ Βυζάντιον ἁλόντες, ἐφίεντο.

§. 6. Ἀπὸ δὲ ἄρκτου οὐκ εὐφυῶς κειμένη ἡ χερσόνησος, ἀειδήποτε τοῖς ἐπιτρέχουσι καὶ τὴν χώραν ἐπινεμομένοις Θραξὶν ἀναπεπταμένη ἦν καὶ πολλὰ σφόδρα ἀνατλᾶν ἑκάστοτε ἐκ τούτων εἰσβιαζομένων ἦν ἐν ἀνάγκῃ. Διὸ Μιλτιάδης ὁ Κυψέλου, πρῶτος Ἀθηναίων Χερσονήσου κρατήσας, τὸ *Μακρὸν τεῖχος* ἤγειρεν ἐν τῷ ἰσθμῷ, ἀπὸ θαλάσσης διῆκον εἰς θάλασσαν, εἶτα Περικλῆς ὁ Ξανθίππου καὶ ἕτεροι, ὡς ἐφεξῆς ἐροῦμεν. Λυσίμαχος δὲ, μετ' Ἀλέξανδρον τὸν Φιλίππου τῆς χώρας ἄρξας, πόλιν ᾤκισεν ἑαυτῷ ὁμώνυμον, Λυσιμάχειαν, ἐν μέσῳ τῷ ἰσθμῷ, ἵνα τούς τε Θρᾷκας ἀπ' ἄρκτου ἐπιτρέχοντας ἀμύνειν ἔχοι, καὶ τοὺς ἐξ Ἀσίας εἴ ποτε τολμήσαιεν εἰσβιάσασθαι.

§ 7. Τὰ προσάρκτια τῆς Χερσονήσου ὅρια, διὰ τὸ τοῖς καιροῖς, ὡς εἰκὸς, μεταβάλλεσθαι, ἀκριβῶς ὁρίσασθαι οὐχ οἷόν τε. Ἐκ μὲν γὰρ παλαιοτάτου ἡ *Ἀγορὰ* πόλις ἐν τῷ ἰσθμῷ ἐδόκει εἶναι, ὅριον πρὸς βοῤῥᾶν (1), ἔστιν οἳ δὲ οὐκ ἀλόγως τὸ Μακρὸν εἰρήκασι τεῖχος Χερσονήσου ὅριον, διὰ τό πως συγκλείειν ἄνωθεν τὴν χώραν, οὕτω δὲ πανταχῇ αὐτὴν οἷον νῆσόν τινα γιγνομένην. Αὐτίκα δὴ Σκύλαξ καὶ Σκύμνος (2), ἀμφοῖν δὲ Δημοσθένης τορώτερον ἐν μέσῃ Ἀθηναίων ἐκκλησίᾳ ὧδε τὰ ὅρια τίθεται· «Καί τοι Χερσονήσου οἱ ὅροι εἰσὶν οὐκ Ἀγορὰ, ἀλλὰ βωμὸς τοῦ Διὸς τοῦ Ὁρίου, ὅς ἐστι μεταξὺ Πτελεοῦ καὶ Λευκῆς ἀκτῆς, οὗ ἡ διορυχὴ ἔμελλε Χερσονήσου ἔσεσθαι, ὥς γε τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Διὸς τοῦ Ὁρίου δηλοῖ. Ἔστι δὲ τουτί·

Τόν δε καθιδρύσαντο θεῷ περικαλλέα βωμὸν
Λευκῆς καὶ Πτελεοῦ μέσσον ὅρον θέμενοι
Ἐνναέται χώρας σημήϊον· ἀμμορίης δὲ
Αὐτὸς ἄναξ μακάρων ἐξὶ μέσος Κρονίδης» (3).

§. 8. Τὸ δὲ *Μακρὸν τεῖχος* πρῶτος Μιλτιάδης ὁ Κυψέλου ἤγειρε (560 π. Χ.) Ἀθηναῖος ὑπὸ τῶν Χερσονησιτῶν μετακληθείς, ὅτε που καὶ πρὸς ἄρκτον ἐν Θρᾴκῃ ὀχυρὰ χωρία τετειχίσθαι φαίνεται, τείχεα τὰ ἐπὶ Θρᾴκης, καθ' Ἡρόδοτον καὶ Σκύλακα (4)· ὧν παρὰ Πακτύην τρία ἑαυτῷ ἐτειχίσατο Ἀλκιβιάδης, Βόρνον, Βισάνθην καὶ Νέον τεῖχος, ὁρμητηρίοις ἐπὶ Θρᾷκας τοὺς ὁμόρους χρώμενος (5), ἃ καὶ Δημοσθένης εἶχε διὰ στόματος, πολύ τι ἐν αὐτοῖς ἐνορῶν τὸ λυσιτελοῦν (6). Τῷ οὖν χρόνῳ τοῦ τείχους καταπεσόντος, αὖθις Περικλῆς ἀνήγειρεν ἐκ θαλάσσης εἰς θάλασσαν (453 π. Χ.) (7), πάλιν δ' αὖ καταβληθὲν Δερκυλλίδας ὁ Λακεδαιμονίων στρατη-

καλὴ καὶ εὐδαίμων.» Ἑλλ. I, καὶ 2, 10, καὶ 3, 2, 10. «Ἔδαφος δὲ παμφορώτατον καὶ ἀριστόν.» Καὶ Muntaner. Χρον. κεφ. 209.

(1) Περὶ Παραπρεσβ. σελ. 397.

(2) Ἀποσπ. XVI.

(1) Ἐτυμ. Μ. «Ἀγορὰ, Ἐφορεία, ἡ σύνοδος, ἡ πρὸς τοῖς κοινοῖς ὅροις γιγνομένη τῶν ἀστυγειτόνων, οὗ οἱ ὅμοροι συνιόντες περὶ τῶν κοινῶν ἐβουλεύοντο.» Πρβλ. Δημ. Ἀριστ. 632.

(2) Σκύλ. 93. Plin. nat. h. IV, II, sect. 18.

(3) Περὶ Ἁλονήσου, σελ. 86.

(4) Ἡροδ. VI, 36. VI, 33. Σκύλ. σελ. 73. «Μετὰ δὲ τὴν Χερρόνησόν ἐστι Θρᾴκια τείχη τάδε· πρῶτον, Λευκὴ ἀκτὴ, Τειρίστασις, Ἡράκλεια, Γάνος, Γανίαι, Νέον τεῖχος, Πέρινθος πόλις καὶ λιμήν.»

(5) Πλουτ. Ἀλκιβ. 36. Λύσανδρ. 10. Ξεν. Ἑλλ. I, 5, 17. Διοδ. XIII, 73. Corn. Nep. Alcib. 7.

(6) Περὶ Παραπρεσβ. σελ. 397. «Τοῦτο τοίνυν αὐτό . . . ἡλίκον ἐστὶν ἀδίκημα τὸ Θρᾴκην καὶ τὰ τείχη προέσθαι, μωρία ἂν εἴη λέγειν.»

(7) Πλουτ. Περικλ. 19.

γὸς (398 π. Χ.) (1). Φίλιππος δ' ὁ Μακεδὼν ἀντὶ τοῦ ἀνεγεῖραι ἐρειπωθὲν διορῦξαι τὸν ἰσθμὸν ἤμελλε Πτελεοῦ μεταξὺ καὶ Λευκῆς ἀκτῆς (2). Μετὰ δὲ τούτους, Λυσιμαχείας τῆς ὑπὸ Λυσιμάχου τῶν Διαδόχων κτισθείσης ὁμωνύμου πόλεως φθινούσης καὶ ἀντέχειν τοῖς Θρᾳξὶν οὐκ ἐχούσης, αὖθις τὸ τεῖχος ἐγερθῆναι φαίνεται (3). Τέλος δὲ τῷ χρόνῳ παλαιούμενον, πολεμίους δὲ εἰσβιαζομένους ἐπάγεσθαι μᾶλλον ἢ εἴργειν ἐπιτήδειον, Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ εὗρε τε καὶ ὕψει πολλῷ τῷ μέτρῳ προέχον τῶν πρότερον ἤγειρεν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πύργοις κατοχυρῶσαι ὑπερμεσούσης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ἐπειράσατο (4). Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἤριπε πεσὸν, οὐδὲν δὲ περιελίπετο ἢ πολισμάτιόν τι ἔς γε τοῦ νῦν πενιχρὸν μάλα ἐν τῷ ἰσθμῷ, *Ἑξαμίλιον* καλούμενον (5), ἔσθ' ὅτε παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι μνημονευόμενον, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀείποτε καταλαμβανόμενον (6).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Χερσονήσου Ἱστορία.

Α'.

Οἱ πρῶτοι Χερσόνησον τὸ ἀρχαῖον οἰκήσαντες.

§. 9. Τίνες ἐκ παλαιοτάτου τὴν χώραν ᾤκησαν ἄδηλον. Εἰ μὲν πρόπαλαι τῶν ἐθνῶν ἐξ ἑώας εἰς δύσιν διαπεραιουμένων, καθάπερ καὶ Φρύγες ὕστερον, εἰς δὲ Θρᾴκην εἰσβαλόντων καὶ τῶν ταύτῃ οἰκούντων ἀναμιγέντων ἔστιν ἃ καὶ ἐν Χερσονήσῳ παρέμεινεν, οὐχ ὅλως δοκεῖ εἶναι ἀπίθανον (7). Τούτων δὲ σαφέστερον Ὅμηρος δε-

(1) Ξεν. Ἑλλ. III, 2, 10. Διοδ. XIV, 38.

(2) Δημ. Φιλ. Γ', σελ. 73. Περὶ Ἁλον. σελ. 86.

(3) Πάντες οἱ τὰ τότε γεωγραφήσαντες τοῦ Μακροῦ μνημονεύουσι τείχους. Mela II, 2, 6. Plin. nat. h. IV, II, sect. 18.

(4) Προκοπ. Περὶ οἰκοδ. Ἰουστιν. IV, 50.

(5) Muntaner. Χρονικ. κεφ. 209.

(6) Συμ. Μαγιστρ. κεφ. 9, σελ. 409. Παχυμ. VII, κεφ. 12.

(7) Ἡροδ. VI, 45. Στράβ. VII, 295. Στεφ. Βυζ. λ. Βρυκ. Ο. Ἄβελ Μακεδ. σελ. 66 τῆς ἑλλ. μεταφρ.

δήλωκε, *Θρᾷκας* λέγων γενέσθαι τοὺς κατ' αὐτὸν τὴν χώραν οἰκήσαντας· Θρᾷκάς γε μὴν πόλιν δή τινα οἰκοῦντας ἐν Χερσονήσῳ, Ἑλλησπόντῳ προσοίκους, μέχρι δ' Αἴνου παρεκτεινομένους κατὰ γοῦν καὶ τὰ παράλια, ὁπόθεν Θρᾷκες ἐπίκουροι τῶν Τρώων ἐλθεῖν φαίνονται ὑπ' Ἀκάμαντα, Εὔσωρον καὶ τὸν Ἰμβρασίδην Πείροον (1).

§. 10. Μεῖζον δὲ τῆς πρόπαλαι τήν τε ἀρχὴν καὶ φωνὴν Τρώων καὶ Θρᾳκῶν ξυγγενείας τόδ' ἐστὶ τὸ θρυλλούμενον, ὅτι Πρίαμος, ὁ Τρώων βασιλεὺς, ἔτι τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Ἴλιον ὄντων, Πολύδωρον υἱὸν τὸν τηλύγετον μετὰ τῶν θησαυρῶν εἰς φυλακὴν πρὸς Πολυμήστορα τῆς Τροίας ὑπεξέπεμψε, τότε τῆς Χερσονήσου ἄχρις Αἴνου κρατοῦντα, ἐν δὲ ἄλλοις τῶν Τρώων ἐπίκουρον (2). Τρώων δὲ καὶ Θρᾳκῶν, ξυγγενῶν ὄντων, δῆλον ὅτι καὶ Ἕλληνες ἀμφοῖν ξυγγενεῖς, Τρώων καὶ Θρᾳκῶν, οὐ μέν τοι τῶν μετέπειτα Θρᾴκην οἰκησάντων βαρβάρων, Θυνικῶν Θρᾳκῶν, τῶν που προσβορρώτερον οἰκούντων· ἀλλὰ τῶν ἀρχαιοτέρων, ὑφ' ὧν ἄλλα τε μετεδόθη Ἕλλησι καὶ τὰ τῆς λατρείας Διονύσου καὶ Μουσῶν, ναὶ μὴν καὶ ἀρχηγετῶν πως γενομένων τῆς ποιήσεως. Διαῤῥήδην γὰρ Εὐριπίδης (Ἑκάβ. 1211) τὸν Διόνυσόν φησι χρηστήριον παρὰ Θρᾳξὶν ἔχειν τοῖς ὑπὸ Πολυμήστορα.

« Ὁ Θρηΐκιος μάντις εἶπε Διόνυσος τάδε» (3).

§. 11. Πλὴν δὲ Θρᾳκῶν καὶ *Πελασγοὶ* δοκοῦσιν ἐν Χερσονήσῳ σχεῖν οἰκήσεις· παρὰ γάρ τισι τῶν ἀρχαίων εὑρηνται τὰς ἀκτὰς οἰκοῦντες τῆς Μ. Ἀσίας καὶ νήσους τὰς παρακειμένας, οἳ καὶ Τρώων ἐγένοντο ἐπίκουροι. Αὐτίκα δὴ Στράβων φησίν· « Ὅτι δὲ οἱ Πελασγοὶ μέγα ἦν ἔθνος καὶ ἐκ τῆς ἄλλης ἱστορίας οὕτως ἐκμεμαρτυρεῖσθαί φασι. Μενεκράτης γοῦν ὁ Ἐλαίτης ἐν τοῖς περὶ κτίσεων φησὶ τὴν παραλίαν, τὴν νῦν Ἰωνικὴν πᾶσαν, ἀπὸ Μυκάλης ἀρξαμένην ὑπὸ Πελασγῶν οἰκεῖσθαι πρότερον καὶ τὰς πλησίον νήσους.

(1) Ἰλ. Β', 844.

« . . . Θρήϊκας ἦγ' Ἀκάμας καὶ Πείροος ἥρως
ὅσσους Ἑλλήσποντος ἀγάῤῥοος ἐντὸς ἐέργει.»

καὶ

«Πείροος Ἰμβρασίδης, ὃς ἄρ' Αἰνόθεν εἰληλούθει»
(Ἰλ. Δ', 520).

Σχολ. Ὁμήρ. (Ἰλ. Β', 844) φησίν· «Τῶν Ἑλλησποντίων, ἤτοι τῶν περὶ Μαρώνειαν, ἦρχεν Ἀκάμας.» Ἐν δὲ τῷ Ἰλ. Δ', 520· «Οὗτοι (ὅσους Ἑλλήσποντος ἕέργει) πάντες περιῴκουν, τὰ δὲ βασίλεια ἐν Αἴνῳ ἦν τὰ αὐτοῦ.»

(2) Εὐριπ. Ἑκάβ. 5.

« Ὃς τὴν δ' ἀρίστην χερσονησίαν πλάκα σπείρει. »

(3) Ἄβελ Μακεδ. σελ. 45.

Λέσβιοι δὲ ὑπὸ Πυλαίῳ τετάχθαι λέγουσι σφᾶς, τῷ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ λεγομένῳ τῷ τῶν Πελασγῶν ἄρχοντι· ἀφ' οὗ καὶ τὸ παρ' αὐτοῖς ὄρος ἔτι Πύλαιον καλεῖσθαι. Καὶ Χῖοι δὲ οἰκιστὰς ἑαυτῶν Πελασγούς φασι τοὺς ἐκ τῆς Θεσσαλίας. Πολύπλανον δὲ καὶ ταχὺ τὸ ἔθνος πρὸς ἐπαναστάσεις, ηὐξήθη τε ἐπὶ πολὺ, καὶ ἀθρόαν ἔλαβε τὴν ἔκλειψιν καὶ μάλιστα κατὰ τὴν τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἰώνων περαίωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν » (1). Ὅτι δ' ἐν τοῖς Τρώων ἐγένοντο ἐπίκουροι, Ὅμηρος δεδήλωκε φάς·

« Ἱππόθοος δ' ἄγε φῦλα Πελασγῶν ἐγχεσιμώρων,
τῶν οἳ Λάρισσαν ἐριβώλακα ναιετάασκον·
τῶν ἦρχ' Ἱππόθοός τε Πύλαιός τ', ὄζος Ἄρηος,
υἷε δύο Λήθοιο Πελασγοῦ Τευταμίδαο. »
(Ἰλ. Β, 840—3).

Ὁ δ' Ἁλικαρνασσεὺς καί περ σφαλερῶς ἐκ Θεσσαλίας τοὺς ταύτῃ οἰκοῦντας Πελασγοὺς κατάγων, ὀρθῶς γε μήν φησιν αὐτοὺς περὶ Ἑλλήσποντον πόλλ' ἄττα καταλαβεῖν χωρία, τῶν δὲ παρακειμένων νήσων ἄλλας τε συχνὰς καὶ τὴν νῦν καλουμένην Λέσβον, ἀναμιγέντας τοῖς ἐξ Ἑλλάδος, στέλλουσι τὴν πρώτην ἀποικίαν εἰς αὐτὴν, ἄγοντος Μάκαρος τοῦ Κριασίου (2). Τεκμήριον δέ. Τὸ γὰρ Σηστὸν, παναρχαίαν ἐν Χερσονήσῳ πόλιν, ἣς καὐτὸς μέμνηται Ὅμηρος, ταῖς κατ' Ἀσίαν συγκατειλέχθαι πόλεσι, Περκώτῃ δῆλα δὴ καὶ Ἀβύδῳ καὶ Ἀρίσβῃ καὶ τοῖς περὶ Πράκτιον (3), τὸ ὁμογενὲς δηλοῖ πάντως καὶ ὁμόφυλον τῶν ταύτας ἐνοικούντων. Ἀρίσβης δὲ ὁμωνύμου ταύτῃ πόλεως κἀν Λέσβῳ οὔσης καὶ ὑπ' Αἰολέων ἐχομένης (4), δῆλον ὅτι καὶ Σήσιοι καὶ Χερσονησιτῶν που οἱ ἄλλοι ὁμογενεῖς ἦσαν Αἰολεῦσι τοῖς ἐν Λέσβῳ. Ἰδίᾳ δὲ Σηστοῦ οἰκισταὶ λέγονται γενέσθαι Λέσβιοι, ἄδηλον μέντοι εἰ πρῶτοι Λέσβιοι ἦσαν οἱ οἰκίσαντες ἢ ἀποικίαν μεθύστερον ἐκπεπόμφασιν. Εἶχον γὰρ αὐτὴν, καθ' Ἡρόδοτον, Αἰολέες ἐπιχώριοι, τὸ καθ' ἑαυτόν (5). Συνάγοι τ' ἂν οὖν, οἶμαι, οὐκ ἀλόγως, ὡς πρὸ μὲν τῶν τρωϊκῶν ὑπὸ Λεσβίων (Πελασγῶν) ἡ Σηστὸς ᾠκίσθη, νέους δ' αὖ πάλιν ἐκεῖθεν ἐποίκους ἐδέξατο, καθάπερ καὶ ἀλλαχῆ παραπλησίως συνέβη (1).

§. 12. Τούτοις καὶ *Τυῤῥηνοὺς Πελασγοὺς* ἔτεσιν ὀγδοήκοντα μετὰ τὴν Τροίας ἅλωσιν εἰσβαλόντας ἀναμεμίχθαι ἔοικεν. Ἐκβληθέντες γὰρ Ἀθήνηθεν καὶ κατὰ θάλασσαν φερόμενοί τε καὶ ῥιπταζόμενοι, νήσους ἄλλας τε κατέσχον, καὶ Σκύρον, Λῆμνον, Ἶμβρον, Σαμοθρᾴκην καὶ Λέσβον, μυστήρια ἐκεῖνα τὰ περίπυστα εἰσαγαγόντες θεῶν τῶν Καβείρων καὶ Ἑρμοῦ (2). Ἕτεροι δὲ καὶ πρὸς τὴν βόρειον ἐτράποντ' Αἰολίδα καὶ Ἑλλήσποντον αὖθις ἄλλοι, τάχα που καὶ Χερσόνησον τὴν ἡμετέραν, ὡς ἐκ νομισμάτων ἔστιν ὧν Σηστοῦ δείκνυται(3), οἰκήσοντες. Αὐτοὶ δὲ οἱ Ἕλληνες τὴν χώραν ἐκ παλαιοτάτου ᾔδεσαν, ἤδη δὲ πλωϊμωτέρων ὄντων, ὡς μέν φασιν, οἱ Ἀργοναῦται (ἵνα μή τι Ἕλλης ἀῤῥώμεθα, ἧς τάφος ἐν Χερσονήσῳ ἐδείκνυτο) (4), ὧν βωμὸς ὑπερμεγέθης ἀνίδρυτο *Ἄργος* ἐπωνυμίαν ἔχων(5). Οἱ δ' ἐπὶ Τροίαν στρατεύσαντες εἰς γεωργίαν αὐτῆς ἐτράποντο καὶ λῃστείαν, τῆς τροφῆς ἀπορίᾳ(6). Πρωτεσίλαος δὲ πρῶτος Ἑλλήνων ἀποβὰς τεθάφθαι ἐπιστεύετο ἐν Ἐλαιοῦντι τῇ Χερσονήσου, οὗ θείαις τιμαῖς ἐπὶ πλεῖστον ἐθεραπεύετο(7). Αὐτόθι δὲ Ἀχιλλέως, ὡς λόγος, κωλύοντος μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐπανακάμψαι οἴκαδε, δοκοῦσι περὶ τὸ Κυνόσημα προσορμίσασθαι(8).

§. 13. Ὅτε δὲ μετὰ τὴν Ἡρακλειδῶν κάθοδον

(1) Στράβ. XIII, σελ. 621.

(2) Ῥωμ. Ἀρχαιολ. I, 18.

(3) «Οἱ δ' ἄρα Περκώτην καὶ Πράκτιον ἀμφενέμοντο,
καὶ Σηστὸν καὶ Ἄβυδον ἔχον καὶ δῖαν Ἀρίσβην,
τῶν αὖθ' Ὑρτακίδης ἦρχ' Ἄσιος ὄρχαμος ἀνδρῶν.»
(Ἰλ. Β', 835).

(4) Ἡροδ. I, 151. Ἀρρ. Ἀναβ. I, 12, 6. Στράβ. XIII, 590.

(5) Ἡροδ. IX, 115. Πρβλ. Σκύμν. 710. Εὐσάθ. εἰς Διον. Περιηγ. στίχ. 513. Σκύμνος φησίν·
« Ἔπειτα ἐν Χερσονήσῳ Σηστὸς καὶ Μάδυτος αἱ κείμεναι
ἐπὶ τοῦ στενωτάτου Αἰολέων οὖσαι κτίσεις. »

(1) Ἀρίσβη πόλις ἐν Ἀσίᾳ παρὰ Στεφάνῳ τῷ Βυζαντίῳ λέγεται Μιτυληναίων ἄποικος. Στράβων δὲ φησι Λεσβίους τὰς χώρας ἐκείνας, οἷον δή τινας κλήρους πατρῴους. « Λεσβίων ἐπιδικαζομένων σχεδόν τι τῆς συμπάσης Τρῳάδος» (XIII, 599).

(2) Ἡροδ. II, 51.

(3) Ἡροδ. αὐτόθι.

(4) Ἡροδ. VII, 58.

(5) Ἡ ἐκ τῶν Ἀργείων τῶν ἐπὶ Τροίαν. Ἀπ. Συρ. 63.

(6) Θουκ. Α'. 11.

(7) «Οἱ δ' εἶχον Φυλάκην καὶ Πύρασσον ἀνθεμόεντα
. . . . . .
Τῶν αὖ Πρωτεσίλαος Ἀρηΐφιλος ἡγεμόνευεν
Ζωὸς ἐὼν· τότε δ' ἤδη ἔχεν κατὰ γαῖαν μέλαινα.
Τοῦ καὶ ἀμφιδρυφὴς ἄλοχος Φυλάκῃ ἐλέλειπτο,
Καὶ δόμος ἡμιτελής· τὸν δ' ἔκτανε Δάρδανος ἀνὴρ
Νηὸς ἀποθρώσκοντα πολὺ πρώτιστον Ἀχαιῶν.»
(Ὁμ. Ἰλ. Β, 695—705).

Πρβλ. Ἡροδ. IX, 116. Στράβ. XIII, 595. Παυσ. I, 34, 2. III, 4, 6. Φιλοστρ. Ἡρωϊκ. σελ. 368 (Boissonade).

(8) Plin. nat. h. IV, II, sect. 18.

(1104 π. Χ.) ἀποίκους ἐκ τῆς ἑαυτῶν πέμπειν ἤρξαντο οἱ Ἕλληνες, τὴν Χερσόνησον διὰ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως οὐ παρεῖδον Αἰολεῖς καὶ Ἴωνες, οἱ μὲν τὰ πρὸς νότον καταλαβόντες, τὸ Αἰόλειον(1), Ἀλωπεκόννησον, Σηστὸν καὶ Μάδυτον, οἱ δὲ (Μιλήσιοι καὶ Κλαζομένιοι) Λίμνας καὶ Καρδίαν.

§. 14. Ἔτη δὲ πλεῖν ἡ τριακόσια μεθ' Ὅμηρον οἱ Θυνοὶ δοκοῦσιν ἐπιδραμεῖν Θρᾷκες, πολλαῖς δ' ἐφόδοις τὴν Θρᾴκην μονονοὺ πᾶσαν κατακλῦσαι καὶ τὰς Ἀσίας τῆς Ἑλάσσονος προσαρκτίους ἀκτὰς ἐκ τῆς ἀρκτῴας οὐκ ἀπιθάνως προϊόντες Εὐρώπης;(2). Ἔθνη δὲ καὶ τούτων ἐπικλήσεις καινὰ πάντῃ καὶ ξένα προκύπτουσιν, τῶν ἀρχαίων Θρᾳκικῶν καὶ Πελασγικῶν τῇ δέ τε κἀκεῖσε ἀπεωσμένων, ἀπ' Ἀξιοῦ δινήεντος ἐς Ἑλλήσποντον καὶ Πόντου Ἡράκλειαν, ἔθνη φωνῇ τε καὶ ἤθεσι καὶ ἱεροῖς βαρβαρίζοντα μᾶλλον καὶ σκυθίζοντα. Τούτων γοῦν τῶν νεωτέρων Θρᾳκῶν οἱ *Δόλογκοι*, Θυνικὸν γένος, οὐ πολλῷ μεθ' Ὅμηρον εἰσβαλόντες, ὥς φησιν Ἡρόδοτος καὶ ἄλλοι, τὴν Χερσόνησον ᾤκουν τοὺς ἀρχαιοτέρους τὸ μὲν ἐκβαλόντες ἐνοίκους, τὸ δ' ἀναμιγέντες, τοῖς Ἕλλησι μάλιστα, ἐφ' ἱκανὸν ἐπιδεδωκότες ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἀρετώσεως, ὅτε γε πρὸς Ἀθηναίους ἐπικουρίας δεησόμενοι ἦλθον, πολέμοις ὑπ' Ἀψινθίων τῶν πρὸς βορρᾶν συνεχέσι πιεζόμενοι(3).

Πόλεις Χερσονήσου.

§. 15. Πόλεις ἐν τῇ χώρᾳ πολλαὶ ἔνεισι, παράλιοι τὰ πολλά, διὰ τὸ πανταχῇ περικεκλῦσθαι μονονοὺ τὴν χώραν τῇ θαλάσσῃ, ἔστιν αἳ δὲ καὶ κατὰ τὴν μεσόγαιαν(4). Καὶ κατ' αὐτό που τὸ Μακρὸν τεῖχος, ᾗ τῆς Θρᾴκης ἀφορίζεται ἡ Χερσόνησος, *Πτελεὸν* ὤκιστο, πολίχνιον πρὸς τὸν Μέλανα, ἐκ τῶν αὐτοῦ πτελεῶν πιθανῶς τὴν ἐπωνυμίαν εἰληφὸς(1), καὶ *Λευκὴ ἀκτὴ*, παρὰ τὴν Προποντίδα φρούριον, ἐν οἷς τὴν διορυχὴν ποιήσασθαι ἔμελλε Φίλιππος ὁ Μακεδών(2). Ἐνταῦθά που ὀψιαίτερον τρία πολισμάτια μνημονεύεται, *Ἀφροδισιάς*, *Θέσκος* καὶ *Κίβερις*, τείχεσιν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ ὀχυρωθέντα(3). Τούτων λόγου μέν τινος ἄξιον ἡ *Ἀφροδισιὰς* ἦν, ἐν χρόνοις οἰκισθεῖσα Αὐγούστου μέσων καὶ Ἀντωνίνων, ὡς ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἐπισκόπων φαίνεται· εὕρηται γὰρ ἐν τούτοις Ἀφροδισιάδος καὶ Σαβσαδίας ἐπίσκοπος(4). Τὴν δὲ *Θέσκον*, φρούριον ἐχυρὸν παρὰ τὸν Μέλανα, αὐτὸς Ἰουστινιανὸς ἐρυμνότερον ἀπεργασάμενος, τῷ Μακρῷ τείχει προσήρτησεν(5). Ὡς δ' αὖτως καὶ *Κίβερι*, πόλ' ὑποστᾶσαν τῶν ἐπιτρεχόντων τὴν χώραν ἑκασταχῇ βαρβάρων, οἷον βασιλικώτερον ὁ αὐτὸς ἀνῳκοδόμησε, κατασκευαῖς πολυτελέσι καὶ ξενῶσι κοσμήσας, ἔτι δὲ καὶ ἐνοίκων προσθήκῃ ἐκ τῶν περιοικούντων ἐν μικρῷ εὐανδροῦσαν ἱκανῶς ἀνέφηνεν(6).

§. 16. Ἐν δὲ τῷ ἰσθμῷ τρεῖς ἔκειντο πόλεις κατὰ Στράβωνα, *Καρδία* παρὰ Μέλανα, *Πακτύη* παρὰ Προποντίδα, ἀμφοῖν δὲ μεσηγὺς ἡ *Λυσιμάχεια*(7). Ἡ Καρδία στάδια τετταράκοντα ἀφισταμένη τῆς Πακτύης, ὀλίγῳ δὲ πλεῖν τετρακοσίων ἀπὸ τῶν ἀκροτάτων πρὸς νότον τῆς χώρας, ἐπὶ τοῦ μυχαιτάτου ἔκειτο τοῦ Μέλανος, κτίσμα Μιλησίων καὶ Κλαζομενίων, Ἑρμοχάρους ἄγοντος(8), ἐκ τοῦ εἴδους τὴν ἐπωνυμίαν εἰληφυῖα(9), ἢ διὰ τὸ κόρακα τὴν καρδίαν ἀναρπάσαι τοῦ θύματος καὶ ἐνταυθοῖ μεταθεῖναι, Ἑρμοχάρους θύοντος(10). Διὰ δὲ τὸ κεῖσθαι καλῶς ἤρθη ἐπὶ μέγα δόξης καὶ δυνάμεως, ὥστε καὶ βάρβαρα ἔθνη τὰ πρὸς ἄρκτον ἀμύνεσθαι καὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν προφέρειν πόλεων(11). Εὖ καὶ

(1) Plin. αὐτόθι.
(2) O. Ἄδελ Μακεδ. σελ. 48 τῆς ἑλλ. μεταφρ.
(3) Ἡροδ. VI, 34. Στέφ. ὁ Βυζ. ἐν λ. Κωνστ. ὁ Πορφυρογ. περὶ θεμ. 11, 2. Plin. N. h. IV, 11, 18. Solin X, 7.
(4) Ἡροδ. VI, 33. «Ἐν τῇ (Χερσ.) πόλιες συχναὶ ἔνεισι.» Σκύλαξ δὲ (490 π. Χ. Συλλ. Γεωγρ. Α'. 61). «Μετὰ δὲ τὸν Μέλανα κόλπον ἐστὶν ἡ Θρᾳκία Χερσόνησος καὶ πόλεις ἐν αὐτῇ αἵδε.» Σκύμνος δὲ ὁ Χῖος (80 π. Χ.) πολλὰς καὶ οὗτος τὰς ἐν Χερσονήσῳ καταλέγει πόλεις, ὧδε φάς·

«Ἡ δὲ Θρᾳκία Χερσόνησος ἐχομένη
Κεῖται, καθ' ἣν πόλις ἐστὶ πρώτη Καρδία,
. . . . . .»

(Σκύμν. Χίου Περιήγ. στίχ. 697—711 ἐν Συλλ. Γεωγρ. Α'. 544).

(1) Δημ. περὶ Ἁλον. σελ. 86. Φιλιπ. II, 73. Στέφ. Βυζ. περὶ ἄλλου Πτελεοῦ.
(2) Σκύλ. §. 65. Πρβλ. Ἡροδ. VII, 25.
(3) Ἀγαθίου, V, 12.
(4) Πτολεμ. III, 11. Προκοπ. IV, 10. Πρακτ. τῆς ἐν Ἐφέσῳ Συν. σελ. 790, τόμ. V, c. c.
(5) Προκοπ. Ἀγαθ. αὐτόθι.
(6) Προκοπ. περὶ τῶν Ἰουστιν. οἰκοδ. IV, 10 καὶ ἐφεξ. Ἀγαθ. ἔνθ. ἀνωτ.
(7) Στράβ. VII. Ἐπιτ. 52 Cramer.
(8) Στέφ. ὁ Βυζ. ἐν λ. Καρδία. Ὁ δὲ Δημοσθένους σχολιαστὴς ἐν τῷ περὶ εἰρήνης (σελ. 127) Ἑρμοκράτη τὸν Καρδίας καλεῖ οἰκιστήν.
(9) Solin c. X, 20. Plin. N. h. IV, 11, sect. 18.
(10) Στέφ. ὁ Βυζ. ἐν λ. Καρδία· καὶ σχολ. Δημοσθ. ἐν τῷ περὶ εἰρήνης, ἔνθ. ἀνωτ.
(11) Ἀππ. περὶ τῶν ἐμφυλ. πολέμ. IV, 88.

καλῶς τὰ κατὰ τὴν Χερσόνησον εἰδὼς ὁ Δημοσθένης, περὶ Καρδίας τά δε φησίν· « Ὥσπερ γὰρ Χαλκὶς τῷ τόπῳ τῆς Εὐβοίας πρὸς τῆς Βοιωτίας κεῖται, οὕτω Χερρόνησου κεῖται πρὸς τῆς Θρᾴκης ἡ Καρδιανῶν πόλις» (1). Οὐ μὴν ἀλλὰ διὰ τὸ φιλέξοδον καὶ δὴ καὶ φιλέμπορον οἱ Καρδιανοὶ ἐμπορεῖα συνῴκισαν ἐπὶ τοῦ Μέλανος, Κύβρον καὶ Κύπασιν, Καρδίας οὐ μακράν(2). Ἄσμενοι δὲ καὶ Μιλτιάδην εἰς Χερσόνησον ἀφικόμενον ὑπεδέξαντο, ἅτε βαρέως τὴν βίαν φέροντες Θρᾳκῶν τῶν βαρβάρων(3)· τῷ δὲ τείχει, ὅπερ Μιλτιάδης ἤγειρε, κατοχυρωθέντες, μόνοι Χερσονησιτῶν εὐθαρσῶς τοὺς Φοίνικας, οὓς πρὸς χείρωσιν Δαρεῖος ἔπεμψεν, ἤμυναν(4). Ἀλλὰ μὴν τῷ ὀγκηρῷ τῆς Περσῶν δυνάμεως ἀντισχεῖν οὐκ ἔχοντες, Περσῶν, Μιλτιάδου διαδράντος, Ξέρξου δ' ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐλαύνοντος, ἐγένοντο κατήκοοι(5). Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον τῶν πολεμίων παρὰ Μυκάλην ἡττηθέντων (479 π. Χ.), ἡ Χερσόνησος πᾶσα ὑπ' Ἀθηναίους ἐγένετο μετὰ τὴν Σηστοῦ ἅλωσιν(6). Καὶ ὡς μὲν Ἀθηναίοις τελοῦσα εἶχεν, οὐ δῆλον ἀκριβῶς. Εἶτα δὲ καὶ τοῖς Θρᾳκῶν βασιλεῦσιν ὑπόφορος ἦν(7), ἕως εἰρήνης γενομένης Ἀθηναίοις καὶ Φιλίππῳ τῷ Μακεδόνων (346 π. Χ.), ἐλεύθεροι τρόπον δή τινα ἐγένοντο καὶ ξύμμαχοι Φιλίππου, τοῖς οἰκείοις νόμοις χρώμενοι(8). Ταύτης ἐγεγόνεσαν τὸ τότε ἄνδρες δύο περιφανεῖς τὰ μάλιστα, Εὐμένης τῶν στρατηγῶν Ἀλεξάνδρου, καὶ Ἱερώνυμος(9)· ὧν ὁ μὲν Βαρσίνην γήμας τοῦ βασιλείου τῶν Μακεδόνων γένους, Περδίκκα δὲ εὐδοκοῦντος, ἡγεμὼν ἀνεδείχθη Καππαδοκίας καὶ Παφλαγονίας· καταπολεμηθεὶς ὕστερον ὑπ' Ἀντιγόνου, ἑάλω τε καὶ ἐσφάγη ἐν μάχῃ τῇ ἐν χώρᾳ Γαβηνῶν· ὁ δὲ στρατηγὸς ἅμα καὶ ἱστορικὸς ἦν. Ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἐτυράννευε Καρδίας Ἑκαταῖος, τῶν ἐπιχωρίων τις εἶναι δοκῶν. Τούτῳ καὶ Εὐμένει πατρική τις ἐκ πολιτικῶν διαφορῶν ὑποψία ἦν πρὸς ἀλλήλους· διόπερ πολλάκις ὁ Εὐμένης φανερῶς κατηγόρει Ἑκαταίου τυραννοῦντος, Ἀλέξανδρον δὲ παρεκάλει ἀποδοῦναι τοῖς Καρδιανοῖς τὴν ἐλευθερίαν(1). Λυσίμαχος ὕστερον, κύριος τῆς Θρᾴκης γενόμενος, πλείστους τῶν οἰκητόρων εἰς τὴν ἄρτι οἰκισθεῖσαν μετήγαγε Λυσιμάχειαν, Καρδίας εἰ μὴ καταστραφείσης πάμπαν, ἀλλὰ γοῦν πολλῷ τῷ μέτρῳ τῆς πάλαι ἐκπεσούσης λαμπρότητος(2). Καὶ Στράβων μὲν τῆς ἀρχαίας δόξης μνήμων, ἀρείω τῶν ταύτῃ φησὶν αὐτὴν πόλεων(3), Παυσανίας δὲ κώμην, οἷα περ καὶ πολλῷ ὕστερον ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν διετέλεσεν(4). Καταληφθεῖσαν ὑπὸ τῶν Λατίνων, Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτζης ἀνεκτήσατο (1222—1255) (5)· ἀλλὰ μὴν τῷ χρόνῳ παρήνθει, ὥστε καὶ ἀφανισθῆναι τό γε νῦν τέλεον.

§. 17. Ἡ δὲ *Πακτύη*, ἐπὶ τῇ Προποντίδι, Καρδίας ἀπέναντι, μείονος ἦν λόγου· οὔτε γὰρ ταῖς Ἀθηναίων ὑποφόροις πόλεσιν ἦν ἐναρίθμιος, οὔτε νομίσματ' ἄττα τῷ αὐτῆς ὀνόματι ἐγκεχάρακται. Ἀποικίαν ἐδέξατο Ἀθηναίων, ἴσως ᾠκισμένη πρότερον, Μιλτιάδου ἄγοντος(6)· ἐπὶ δὲ Λυσιμάχου, εἰς Λυσιμάχειαν τῶν οἰκητόρων μετοικισθέντων(7), παρήνθει καὶ ἐν βραχεῖ ἠφάνιται.

§. 18. Παρὰ δὲ Πακτύην πιθανῶς καὶ ὁ τάφος ἔκειτο Ἕλλης τῆς Ἀθάμαντος αὐτόθι που καὶ ὁ βωμὸς Ἄργος ἐπίκλην διὰ τὸ ὑπ' Ἀργοναυτῶν ἱδρυθῆναι νομίζεσθαι, ἢ Ἕλλησιν Ἀργείοις, τοῖς ἐπὶ Ἴλιον(8), ὃν Ξέρξης ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐλαύνων διὰ Χερσονήσου, δεξιᾷ μὲν τὸν τάφον εἶχε τοῦτον, τὴν Καρδίαν δὲ λαιᾷ, ὥς φησιν Ἡρόδοτος(9). Περὶ ταῦτα Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς Σέλευκον τὸν Συρίας βασιλέα εἰς Λυσιμάχειαν ἰόντα ἔκτεινεν(10).

§. 19. Ἡ δὲ *Λυσιμάχεια*, ὑπὸ Λυσιμάχου οἰκισθεῖσα (309 π. Χ.) (11) μετὰ τοὺς κατὰ τῶν Θρᾳκῶν πολέμους, τοῦ ἰσθμοῦ μεσηγὺς ἔκειτο, ἔνθεν μὲν Πακτύην, ἔνθεν δὲ Καρδίαν ἔχουσα(12).

(1) Δημ. κατὰ Ἀριστοκρ. σελ. 681.
(2) Σκύλ. §. 68. Πρβλ. Στέφ. Βυζ. ἐν λλ.
(3) Σκύμν. στίχ. 701. Στράβ. VII. Ἐπιτ. 52 Cramer.
(4) Ἡροδ. VI, 33.
(5) Ἡροδ. IX, 115.
(6) Ἡροδ. αὐτόθι.
(7) Δημ. Ἀριστοκρ. ἔνθ. ἀνωτ.
(8) Ἐπιστ. Φιλίπ. παρὰ Δημ. σελ. 161.
(9) Πλουτ. Εὐμ. Corn. Nep. Eumenes. Παυσαν. I, 9, 8, καὶ I, 13, 9.

(1) Πλουτ. Εὐμ. Γ'.
(2) Παυσ. I, 9. 8, Plin. Nat. h. IV, II, sect. 18. Στέφ. ὁ Βυζ. ἐν λ. Λυσιμάχεια « ἡ πρότερον Καρδία.» Ἀππιανὸς δὲ (Ἐμφ. πολ. IV, 88) οὐκ ἀπολομένην ἀναφέρει τὴν Καρδίαν.
(3) Στράβ. VII. Ἐπιτ. 52 Cram.
(4) Παυσ. I, 10, 5.
(5) Νικηφ. Γρηγ. II, 3, σελ. 16.
(6) Ἡροδ. VI, 36. Σκύμν. στίχ. 712.
(7) Παυσαν. I, 9, 8.
(8) Ἔνθ. ἀνωτ. §. 11.
(9) Ἡροδ. VII, 58.
(10) Ἀππ. Συρ. 63.
(11) Πολυβ. V, 34. Στράβ. II, σελ. 134. VII, 331. Παυσ. I, 9, 8. Διοδ. XX, 29. Πτολ. III, 11, Mela II, 2, 6. Flor. II, 8.
(12) Στράβ. VII. Ἐπιτ. 54. καὶ VII. Ἐπιτ. 52 Cram. Ἔνθ. ἀνωτ. §. 15.

Τείχεσιν εὐόχυρος κατά τε Θρᾳκῶν καὶ τῶν ἐξ Ἀσίας, πλήθει τε ἀνδρῶν ἐκ Πακτύης μάλιστα καὶ Καρδίας, ναοῖς τε, οἷον Λυσιμάχειον, ἐν ᾧ τὰ Λυσιμάχου ὀστᾶ ἐναπετέθειτο (1), κατασκευαῖς χρωμένη πολυτελέσιν, ἐπὶ πλεῖστον ἤρθη δόξης καὶ δυνάμεως ἐν βραχεῖ, ὡς δ' αὕτως τοῦ δαίμονος βασκήναντος παρήκμασεν. Ἔτεσι γὰρ δυσὶ πρὸς εἴκοσι μετὰ τὸν οἰκισμὸν σεισμοῖς ἀνετράπη (2)· ἀνοικοδομηθεῖσα, δόλῳ ὑπὸ Γαλατῶν τῶν εἰσβαλόντων κατελήφθη (279 π. Χ.), ἅπασαν διαπορθησάντων τὴν Ἑλλάδα(3). Ὑπὸ δὲ Πτολεμαίου καταληφθεῖσα τοῦ Εὐεργέτου (246 π. Χ.) κατελείφθη αὖθις, Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος βασιλεύοντος(4), Αἰτωλοῖς τότε ἰσχύουσιν, οἷον ἀμύντορσιν, ἑαυτὴν ἐπιτρέψασα, τὴν δήωσιν δεδιυῖα τὴν Θρᾳκῶν (5). Αἰτωλῶν δὲ τὸν στρατηγὸν ἐκβαλὼν καὶ τοὺς φρουροὺς Φίλιππος ὁ Γ'. Μακεδὼν ἐπὶ χρόνον οὖν τινα τὴν πόλιν ἔσχε (6)· τούτου δὲ καταλιπόντος πόλ' ὑπέστη ἐκ Θρᾳκῶν λῃσαμένων καὶ πορθησάντων καὶ τῷ πυρὶ παραδόντων (7). Οὕτωσὶ ἔχουσαν Ἀντίοχος ὁ Μέγας τῶν Σελευκιδῶν, τῆς ἐκ παλαιοῦ δόξης μνήμων, ἁδροῖς τοὺς αἰχμαλώτους πριάμενος λύτροις καὶ συναγαγὼν, τούτοις δὲ καὶ ἑτέρους προσθεὶς νέους, ἀνῳκοδόμησεν ἀριπρεπέστερον καὶ ὠχύρωσε, κλῆρον Σελεύκῳ τῷ υἱῷ παρασκευαζόμενος (8). Πλὴν ἀλλ' ὅμως ἡττηθεὶς ὑπὸ Ῥωμαίων παρὰ Μυόννησον, ἐγκαταλιπὼν αὐτὴν ὅλως διὰ τὸ μὴ κατέχειν εἶναι οἷόν τε, ἀπῆρεν εἰς Ἀσίαν καὶ Σάρδεις. Ἦν καταλαβὼν Σκιπίων προσετίθει Εὐμένει τῷ Περγαμηνῷ φιλορῥωμαίῳ (9). Μετὰ δὲ τὸν Εὐμένους θάνατον Διήγελος, Καινίων Θρᾳκῶν ἄρχων ἀπηνὴς καὶ δεινὸς, μίσει πρὸς Ἄτταλον διεπόρθησεν, βασάνοις δὲ χαλεπωτάταις τοὺς τῶν οἰκητόρων ὑπερφέροντας πιέσας, πυρὶ ἠνάλωσεν. Ἄτταλος μέν τοι τοὺς αἰχμαλώτους λυτρούμενος, εὐμενῶς ἐθεράπευσε, καὶ τὴν πόλιν μετὰ τὸ τιμωρῆσαι Διήγελον ἀνῳκοδόμησε· μνημονεύεται μέν τοι οὖσα ἐν ταῖς Χερσονήσου πόλεσιν ὑπ' Ἀμμιανοῦ τοῦ Μαρκελλίνου (4 ἑκατ. μ. Χ.) (1), ἕως ὑπὸ σεισμῶν (14 ἑκατ.) τέλεον ἐξηφάνισται (2). Νομίσματα ἔς γε τὸ νῦν ἐξειργασμένα ὅτι μάλιστα τὴν ἀκμὴν τῆς πόλεως καταφαίνουσι.

§. 20. Οὐκ ἄπο Καρδίας ἡ *Ἀγορὰ* ἔκειτο ἐν τῷ ἰσθμῷ, δι' ἧς διέβη Ξέρξης πρὸς Μέλανα ἰὼν κόλπον (3). *Τεῖχος δ'' Ἀγοραῖον* παρὰ Στεφάνῳ εὕρηται τῷ Βυζαντίῳ, ταὐτὸν πιθανῶς Ἀγορᾷ, ἢ περὶ αὐτήν που χωρίον ἐχυρὸν ὁμώνυμον εἴη ἄν (4). Ὅτι δὲ ἡ Ἀγορὰ καὶ *Χερσόνησος* ἁπλῶς ποτ' ἐκαλεῖτο, αὕτη δὲ πόλις ἦν ἀρχαία ἱκανῶς ἐν τῷ ἰσθμῷ, ἐφ' ἱκανὸν ὑφισταμένη καὶ ἀκμάζουσα, οὐ μόνον ἐκ συγγραφέων ἔστι τεκμήρασθαι καὶ νομισμάτων οὐκ ὀλίγων παναρχαίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν φορολογικῶν πινάκων, ἐν οἷς Χερσονησῖται ἀπ' Ἀγορᾶς καὶ ἁπλῷ τῷ λόγῳ *Χερσορησῖται* εὑρηνται τελοῦντες Ἀθηναίοις δύο τάλαντα, εἰ μὴ μόνοι, ἀλλὰ γοῦν μετ' ἄλλων κοινῇ (5). Οἰκισθείσης Λυσιμαχείας καὶ ἐπιδιδούσης ἐκπίπτειν ἐφίλει Ἀγορὰ καὶ τ' ἀνάπαλιν.

§. 21. Ἀπὸ δὲ ἰσθμοῦ τὸν Μέλανα παραπορευομένοις κόλπον ἔστιν ἰδεῖν ἃ μετὰ Καρδίαν πολισμάτια Σκύλαξ μόνος τίθησιν, *Ἴδην* καὶ *Παιῶνα*, καὶ *Δράβον* (6), ἀλλὰ μὴν οὐκ ἀλόγως πολλοῖς τισιν ἐφθάρθαι τὸ χωρίον ἔδοξε. Μετὰ δὲ *Αἶμναις* πολίχνη, Μιλησίων ἄποικος, κατά γε Σκύμνον (7), Ἀναξιμένη (8) καὶ Ἑκαταῖον (9), πολλάκις ἐν τοῖς τῶν φόρων φερομένη πίναξι, χιλιάδας τέτταρας, ὅτε τὸ πλεῖστον, δραχμῶν τελοῦσα Ἀθηναίοις καθάπερ Μάδυτος. Πρώτῃ τῇ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι ἠφανίσθαι δοκεῖ ὑπὸ μόνου μνημονευομένη Στράβωνος. Ἐφεξῆς δ' ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ ἡ *Ἀλωπεκόννησος* πόλις ἔκειτο ἐπὶ ἄκρας πρὸς Ἴμβρον τετραμμένη. Ὑπὸ μὲν Αἰολέων τὸ πρῶτον οἰκισθεῖσα, τῷ δὲ τοῦ βασιλέως ὀνόματι *Κάληρος* κληθεῖσα, Ἀθηναίων ἀποικίαν ὕστερον ἐδέξατο, παρ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν εἴληφεν (1). Ἀθηναίοις γὰρ χρωμένοις ἡ Πυθία ἔλεξεν ἐκεῖσε ἀποικίαν πέμψαι, ὅπῃ σκύλακας εὕροιεν ἂν ἀλώπεκος. Ἐνταῦθα δ' εὑρόντες τὴν πόλιν οὕτωσὶ ἐπεκάλεσαν (2), ὡς καὶ ἐκ τῶν νομισμάτων δῆλον· ἀλώπεκα γὰρ τὰ τῆς πόλεως πάντα νομίσματα ἐγκεχαραγμένην φέρουσιν (3). Ἀκμάσαι δὲ ἐκ παλαιοῦ ἔτι φαίνεται, ἓν δὲ τάλαντον τελεῖν Ἀθηναίοις καθάπερ Ἐλαιούσιοι. Ἐπὶ Δημοσθένους λῃστῶν ἔβριθε καὶ ἀνδραποδιστῶν, ἀνδρῶν κακοεργῶν, πιεζομένη δὲ ἐπικουρίαν Ἀθηναίων ἔλαβεν (4). Ὡς δ' αὖτως Φιλίππου καταστρέψασθαι ἐπιχειρήσαντος, Ἀθηναῖοι ἀπήλλαξαν καὶ ταύτην τῶν ἀδίκων ἐκείνου χειρῶν, καὶ Μάδυτον, καὶ Σηστὸν, καὶ Ἐλαιοῦντα, ἀνθ' ὧν χάριν φέροντες τῶν μεγίστων καὶ ἀρίστων χρυσῷ στεφάνῳ τὴν Ἀθηναίων Βουλὴν καὶ τὸν δῆμον ἐστεφάνωσαν (5). Πρώτῳ μετὰ Χριστὸν αἰῶνι ἔφθινεν (6). Τέλος δὲ ἡ ὑπὸ Σκύλακος *Ἀραπλος* καὶ Πλινίου *Πάνορμος* πολίχναι πιθανῶς ναύλοχοί τινες ἦσαν καὶ ἐμπορίας χάριν νεῶν κρησφύγετα· διὸ ἐν βραχεῖ ἠφάνισται (7).

§. 22. Παρὰ δὲ Ἑλλήσποντον πρὸς νότον καὶ ἠῶ ὁ (ἡ) *Ἐλαιοῦς* ἔκειτο, ἀπὸ μὲν Σιγείου τετταράκοντα, ἀπὸ δὲ Ἑπτασταδίου τοῦ παρὰ Σηστὸν ἑκατὸν καὶ ἑβδομήκοντα, ἀπὸ δὲ Καρδίας τετρακόσια ἀφιστάμενος στάδια. (8). Ταύτην μὲν Ἀθηναῖοι ᾤκισαν, οἰκιστὴς δὲ ἐγένετο Φόρβας (9). Ἐν ταύτῃ ὁ περιλάλητος ἵδρυτο Πρωτεσιλάου, ἥρως Θεσσαλοῦ, τάφος καὶ τέμενος περὶ αὐτὸν, *Πρωτεσιλάειον*, ἔνθα χρήματα πολλὰ ἦν καὶ φιάλαι, καθ' Ἡρόδοτον, χρύσεαι καὶ ἀργύρεαι καὶ χαλκοῦ καὶ ἐσθῆς καὶ ἔτερ' ἀναθήματα συχνά (10). Λιμένι ὁ Ἐλαιοῦς ἐχρῆτο μετρίῳ οὐκ ἄπο τῆς πόλεως, πρὸς ὃν Πέρσαι τε καὶ Ἀθηναῖοι ὡρμίζοντο συνεχῶς, καὶ Κωνσταντῖνος αὐτοκράτωρ μεθύστερον πολεμῶν πρὸς Λικίνιον, καὶ τείχεσιν ὠχύρωτο οὐ πάνυ ἀσφαλέσιν (1). Τῷ χρόνῳ δὲ φθίνουσαν ὠχύρωσεν Ἰουστινιανὸς αὐτοκράτωρ, τεῖχος ἐγείρας ἐπὶ τῇ πρὸς θάλασσαν ἀπορρῳγι (2). Πλήθει ἀνθρώπων ἡ πόλις μεγάλη οὐ σφόδρα τις δοκεῖ γενέσθαι, ὡς ἔκ τε τῶν ἐρειπίων καὶ τῶν φόρων οὓς κατὰ ταὐτὸν Ἀλωπεκοννήσῳ Ἀθηναίοις ἐτέλει, ἔστι τεκμήρασθαι. Πολλῷ δὲ ὕστερον Χριστοῦ ὑφίστασθαι φαίνεται (3), τὸ δέ γε νῦν ἐρείπια ταύτης ἱκανῶς καὶ τοὔνομα τῆς θέσεως *Ἐλὲς μποροὺν* περὶ ταύτης μαρτυρεῖ (4).

§. 23. Τοῦ δ' Ἐλαιοῦντος πρὸς βορρᾶν ἀκρωτήριον προέχον εἰς θάλασσαν τὸ *Κυνόσημα* ἦν, ὀξὺ καὶ γωνιῶδες, ἔνθα τὴν Ἑκάβην τεθάφθαι ἐλέγετο (5).

§. 24. Ἐντεῦθεν δὲ τοῖς παραπλέουσι τὸν Ἑλλήσποντον ἡ *Μάδυτος* προφαίνεται, κτίσμα Λεσβίων (Αἰολέων) (6). Λιμένι οὐ πάνυ ἀνικάνῳ χρωμένη πρὸς νεῶν ὅρμον, οὔτε ὅλως ἀνόχυρος, εὐφυῶς δὲ κειμένη οὐκ ἐπὶ πολὺ πάλαι τε καὶ ὕστερον ἤρθη δυνάμεως. Τοῖς Ἀθηναίοις ὑπόφορος οὖσα, χιλιάδας δραχμῶν ἐτέλει τέτταρας· ἐπὶ μέν τοι Ῥωμαίων, τῶν παρακειμένων Κοίλων, πόλεως Ῥωμαίοις ἰσοπολίτιδος, ἐνδεεστέρα ἐγένετο πλήθει τε ἀνδρῶν καὶ ἐλευθερίᾳ, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ἐδεδώκεσαν. Τούτων δ' αὖ φθινόντων, ἡ Μάδυτος ἀνέθορε, πλούτῳ δὲ καὶ πλήθει ἀνδρῶν ηὔξηται. Ἀθηναίων δὲ πρὸς Πελοποννησίους τὸν μακρὸν πολεμούντων πόλεμον, ἔσθ' ὅτε οἱ στρατοὶ αὐτόθι διέτριβον (7). Βαθμηδὸν δὲ ὑπὸ Λακεδαιμονίοις καὶ Θρᾳξὶ γενομένη, εἶτα δ' Ἀθηναίοις πάλιν αὖ, τῶν Φιλίππου καὶ αὖτη ἀπηλλάγη χειρῶν, βοηθησάντων Ἀθηναίων· ἐφ' ᾧ καὶ μετέσχε τοῦ χρυσῷ στεφανῶσαι στεφάνῳ μετὰ τῶν ἑτέρων (8). Φιλίππῳ δὲ τῷ Γ', Μακεδόνων βασιλεῖ ὕστερον καὶ Ἀντιόχῳ Μεγάλῳ τῷ Συρίας ἑκοῦσα ἑαυτὴν παρέδοτο ἰσχύσασιν (9).

---

(1) Ἀπ. Συρ. 64.
(2) Iust. XVII, 1. Oros. III, 23.
(3) Παυσ. X, 23, 14. Liv. XXXVIII, 16.
(4) Πολυβ. V. 34. XVIII, 34.
(5) Πολυβ. XV, 23, XVII, 3, 4.
(6) Πολυβ. XVII, 34. Liv. XXXII. 33.
(7) Πολυβ. XVII, 4. XVIII, 34. Liv. XXXIII, 38.
(8) Πολυβ. XVIII, 34. XXI, 12. Liv. XXXIII, 38. Ἀπ. Συρ. I, 1 καὶ 3.
(9) Πολυβ. XXII, 27. Liv. XXXVIII, 39.

(1) Στράβ. XIII, σελ. 624. Plin. ἔνθ. ἀνωτ. Ἀμμ. Μαρκελ. XXII, 8.
(2) Νικηφ. Γρηγ. V, 7. σελ. 92 καὶ XIV, 2, σελ. 434.
(3) Σκύλ. §. 68. «Ἐν τῷ μέσῳ (τοῦ αὐχένος) πόλις, ᾗ ὄνομα Ἀγορά.» Ἡροδ. VII, 58.
(4) Στέφ. ὁ Βυζ. ἐν λ.
(5) Στέφ. ὁ Βυζ. ἐν λλ. Σουϊδ. σχολ. Ἀριστ. Ἱππ. στίχ. 262. Ἑκατ. παρὰ Στεφ. τῷ Βυζ. «Ἔστι Θ'. πόλις ἐν τῇ Θρᾴκῃ Χερρόνησος, περὶ ἧς Ἑκαταῖος ἐν Εὐρώπῃ· ἐν δὲ αὐτοῖσι πόλις Χερσόνησος ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς Χερσονήσου.» Καὶ τὸν πολίτην Χερρονησίον φησὶν· «Ἀψινθίοισι πρὸς μεσημβρίαν ὁμουρέουσι (Χερσονήσιοι)».
(6) Σκύλ. §. 67.
(7) Σκύμ. στίχ. 705.
(8) Παρὰ Στράβ. XIV, σελ. 635.
(9) Ἑκατ. παρὰ Στεφ. τῷ Βυζ. ἐν λ.

(1) Δημ. Ἀριστοκρ. σελ. 676. Σκύμ. στίχ. 706. Στέφ. ὁ Βυζ. ἐν λλ. Ἐτυμ. Μ. ἐν λ.
(2) Στέφ. Βυζ. καὶ Ἐτυμ. Μ. ἔνθ. ἀνωτ.
(3) Mionnet, I, σελ. 425. Suppl. I, II, 322.
(4) Δημ. Ἀριστοκρ. σελ. 676.
(5) Δημοσθ. περὶ Στεφ. σελ. 265.
(6) Mela II, 2, 7. Plin, ἔνθ. ἀνωτ. νῆσον διὰ τὸ μὴ γινώσκειν ἢ τὸ ἄσημόν φησιν. Παρὰ τοῖς ὕστερον ἐλλείπει τέλεον.
(7) Plin. αὐτόθι.
(8) Σκύμ. στίχ. 707. Στράβ. XIII, 595. VII, Ἐπιτ. 52, 62.
(9) Σκύμ. 708, ἔνθα Τηϊκὴν εἰς Ἀττικὴν μετέτραπται ὀρθῶς ἀποικίαν.
(10) Ἡροδ. IX. 116, ἔνθ, ἀνωτ. §. 11. Παρθλ. Ἀρῥ. Ἀναβ. I, 11.

Ἐπὶ δὲ Ῥωμαίων καὶ Βυζαντινῶν θρόνῳ ἐπισκόπου ἄχρι τοῦδε τετίμηται, Καλλιουπόλεως καὶ Μαδύτων (1). Πολλῷ ὕστερον Καταλάνων εἰσβαλόντων, μετὰ ἐννεάμηνον ἅλω πολιορκίαν (1308 μ. Χ.) (2), ὑπὸ δὲ Ὀθωμανῶν τῷ 1360 (3). Ἴχνη ἀκροπόλεως ἔς τε τὸ νῦν παρὰ Μάδυτον τὴν καθ' ἡμᾶς ἐπὶ λόφου δείκνυται.

§. 25. Μαδύτου δ' ὄπισθεν πρὸς ἄρκτον ὁ Ἑλλήσποντος *κοῖλον ὅρμον* ἀπεργάζεται, ὡς τοῖς ἀρχαίοις δεδήλωται, νεῶν κρησφύγετον, ἔνθα, ὥς φησι Μέλας, ὁ Λακεδαιμονίων στόλος διασκεδασθῆναι φαίνεται κατὰ τὴν ναυμαχίαν, ἣς Θουκυδίδης ἐν τῷ τέλει τῆς ξυγγραφῆς ἐμνημόνευσεν (4), ὃς περὶ μὲν ὅρμου οὐδὲν, *Ἴδακον* δέ τινα καὶ *Ἀρριανὰ* ἔγραψεν, εἰ μή τι τὸ χωρίον ἔφθαρται. Εἴκ οὖν ἂν ὁ μὲν Ἴδακος τόπος τις Ἀβύδου, τὰ δ' Ἀρριανὰ Δαρδάνου καταντίον. Λιμένος δὲ πρῶτοι Μέλας καὶ Πλίνιος μνείαν ἐποιήσαντο (5), παρ' ᾧ πολίχνη ὁμώνυμος *Κοῖλα*, παρὰ Πτολεμαίῳ ἀναφερομένη πρώτῳ (6) καὶ τοῖς ὕστερον, κολωνῷ τινι εἰς θάλασσαν προέχοντι ἀφοριζομένη Μαδύτου, ἐν βραχεῖ λαβοῦσα τὴν ἐπίδοσιν (ὡς δ' αὖτως καὶ φθίσιν μεθ' ὕστερον) ὅτ' Ἀδριανὸς ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ταύτην δι' εὐμένειαν ἐν ταῖς ἰσοπολίτισιν ἔταξε καὶ θρόνῳ Ἐπισκόπου τοῦ Καλλιουπόλεως ἐτετίμητο. Ἐξέλιπε δ' ὕστερον, τὸ δέ γε νῦν ἐρείπια ἱκανὰ καὶ τοὔνομ' αὐτὸ τεκμηριοῖ τὴν θέσιν.

§. 26. Μετὰ δὲ Κοῖλα, πρὸς τῷ Ἑλλησπόντῳ, ἡ *Σηστὸς* ἔκειτο (7), μικρὰ μὲν, ἀλλ' ἡ ἀρίστη τῶν τῇδε καὶ εὐόχυρος, πρὸ τῶν Τρῳϊκῶν ἀπὸ Πελασγῶν τὴν ἀρχὴν ἔλκουσα, αὖθις δ' ὕστερον Αἰολεῖς ἐκ Λέσβου ἀποίκους σχοῦσα. Τείχει δυοῖν πλέθροιν τῷ λιμένι συνείχετο, προάστειον ἔχουσα παρὰ τὴν θάλασσαν ἀτείχιστον, παρὰ δὲ τὴν ἀκτὴν, ὁ Ἡροῦς ἦν πύργος, περὶ ἧς τοσαῦτα διατεθρύλληται (8). Μνημεῖα λέγεται κεκτῆσθαι τὴν πόλιν ἀρχαιότατα, διὸ δὴ καὶ σεμνὰ, ὥστε καὶ αὐτὸν Ἀχιλλέα μὴ ἐπεμβῆναι αὐτήν (1). Ἐπὶ τῶν Μηδικῶν ἐχυρὰ ἦν ἐς τὰ μάλιστα, οἱ Ἀθηναῖοι δὲ μόγις δι' ὅλου χειμῶνος Ξανθίππου ἡγουμένου πολιορκοῦντες εἷλον (2). Ὑπὸ Στρομβιχίδου, Ἀθηναίων ναυάρχου, φρούριον καὶ φυλακὴ καταστᾶσα παντὸς Ἑλλησπόντου (411 π. Χ.), ἐπὶ μέγα Ἀθηναίοις ἐλυσιτέλησε παρὰ πάντα τὸν μακρὸν πόλεμον (3). Τούτου δὲ πέρας λαβόντος, Δερκυλλίδας ὁ Λακεδαιμόνιος, ἐπιόντος Φαρναβάζου καὶ Κόνωνος, ἐνταῦθα κατέφυγεν ἀσφαλῶς, ἕως ἀπειπὼν Φαρνάβαζός τε καὶ Κόνων ἐπ' οἶκου ἀπῆλθον (4). Ὠλιγώρητο δὲ μόνον οἰκισθείσης Λυσιμαχείας. Φιλίππῳ γὰρ Γ΄. Μακεδόνι καὶ Ἀντιόχῳ Μεγάλῳ τῷ Σύρῳ ἰσχύσασιν ἑκοντεὶ παρεδόθη (5). Ὀψὲ δὲ ἦν, ὅτε Ἰουστινιανὸς ὁ αὐτοκράτωρ τῶν τειχῶν κατεπεπονημένων ἐπὶ λόφου τοῦ παρακειμένου φρούριον ἤγειρεν ἀπρόσβατόν τε καὶ δυσπολέμητον (6), ἀειδήποτε ἐν τοῖς ἐφεξῆς δι' ἐπιμελείας ὃν καὶ ταὐτόν που τῷ Ζεμενὶκ Ἰσὰρ, ὡς ἔοικεν, ὅπερ οἱ Τοῦρκοι ὕστερον, εἰς Εὐρώπην ἐξ Ἀσίας μεταβαίνοντες, πρῶτον κατέλαβον. Διὰ τὸ ἐπίκαιρον ἡ Σηστὸς μᾶλλον Ἀθηναίοις ἢ αὐτοῖς Σηστίοις ἦν ὠφέλιμος· οἳ ὅτι μικράν τινα δοκοῦσι λαβεῖν τὴν ἐπίδοσιν, ἔκ τε τῶν ὀλίγων, οὓς ἐτέλουν Ἀθηναίοις φόρους, εἰκάσαι ἔστι, καὶ τῆς περιμέτρου καὶ ταύτης οὔτι πολλῆς. Ὡς δ' αὖτως τὸ ἐλλιμένιον μᾶλλον Ἀθηναίοις προσῆει, κυρίοις τῶν παρόδων. Ὃ δὲ μάλιστα τὴν Σηστίων ἐπίδοσιν κωλῦσαι φαίνεται, τοῦτ' ἐστι, τὸ Ἀβυδηνοὺς ἔχειν ἀντιζήλους τοὺς ἀντίον, καὶ τὸ ἀείποτε πολέμοις πιέζεσθαι ἐν τῇ αὐτῶν. Ἔφθινε δὲ τῶν Τούρκων εἰς Εὐρώπην μεταβάντων, ὥστε τό γε νῦν ἠφανίσθαι τέλεον.

§. 27. Ἡ Σηστὸς ἐν ταῖς ἀρχαιοτάτη δοκεῖ εἶναι τῶν τῇδε πόλεσιν, ἅ τε παρ' Ὁμήρῳ μετά τινων κατ' Ἀσίαν πόλεων συγκατειλεγμένη εὕρηται τῶν Τρῴων ἐπίκουρος (7). Γύγης δὲ ὕστερον ὁ Λυδῶν τὴν παρακειμένην Ἀσίας τῆς Ἑλάσσονος παραλίαν καταλαβὼν, καὶ Σηστὸν ὡσαύτως κατασχεῖν λέγεται (8). Ἐκ ταύτης δὲ,

(1) Ἔκθ. Νέα Ἀνδρ. βασιλέως.
(2) Παχυμ. VII, 6 καὶ 11. Muntaner Χρονικ. c. 223.
(3) Λαονικ. Χαλκοκ. σελ. 12.
(4) Mela II, 2, 7. Θουκ. Η, 104 1.
(5) Mela II, 2, 7. Plin IV, 18 καὶ 23.
(6) Πτολεμ. III, 12.
(7) Ὁμ. Ἰλ. Β, 835. Ἡρόδ. IX, 115. Θουκ' Στράβ. XIII, 590 καὶ ἑτέροις πλείστοις.
(8) Μουσ. γραμμ' τὰ καθ' Ἡρὼ καὶ Λέανδρον. Ἀγαθ. V, II. «Σηστὸς γέ ἐστι πόλις ἡ περιλάλητος τῇ ποιήσει καὶ ὀνομαστοτάτη.»

(1) Σχολ. Ὁμ. Ἰλ. I, 328.
(2) Ἡρόδ. IX, 115. Θουκ. Α΄, 89, 2. Διοδ. XI, 37.
(3) Θουκ. Η, 62, 2. Καὶ ὁ Δερκυλλίδας παρὰ Ξεν. Ἑλλ. IV, 8, 5, ἔφη «Ποῖον ἰσχυρότερον Σηστοῦ λάβοιτε χωρίον, ποῖον δὲ δυσπολιορκητότερον; ὃ καὶ νεῶν καὶ πεζῶν δεῖται, εἰ μέλλει πολιορκηθήσεσθαι;»
(4) Ξεν. Ἑλλ. IV, 8, 5.
(5) Πολυβ. XVI, 29. XVII, 2. Liv. XXXIII, 38.
(6) Προκοπ. περὶ Ἰουστ. οἰκοδ. IV, 10.
(7) Ἰ. Β, 835. Στράβ. XIII, 590.
(8) Εὐστάθ. εἰς Ἰλ. Β, 836, ἔνθα περὶ Σηστοῦ λέγεται,

ὡς φησιν Ἡρόδοτος, Δαρεῖος μετὰ τὴν ἐπὶ Σκύθας στρατείαν διέβη εἰς Ἀσίαν μεταβαίνων (1). Ὑπὸ δὲ Φοινίκων Πέρσαις γενομένη ὑποτελὴς μετὰ τῶν ἑτέρων τῆς Χερσονήσου πόλεων, Ἀρταΰκτην ὕπαρχον εἶχε Πέρσην· μετὰ δὲ τὴν ἐν Μυκάλῃ μάχην ὑπ' Ἀθηναίοις ἐγένετο, πρῶτον μὲν Ξανθίππου ἡγουμένου, εἶτα δὲ Κίμωνος τὰ τῶν πολεμίων περιλιπόμενα πάμπαν ἐξελάσαντος (2). Καὶ ὑπ' Ἀβυδηνοῖς δὲ, ἧττον πιθανῶς, γενέσθαι λέγεται, παραδόντος Κλέωνος (3). Ἔτει δὲ πρώτῳ καὶ εἰκοστῷ τοῦ μακροῦ πολέμου Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων, Ἀβύδου ἀποστάσης πρὸς Δερκυλλίδαν καὶ Φαρνάβαζον, ἡ Σηστὸς ὑπὸ Στρομβιχίδου Ἀθηναίων στρατηγοῦ καταληφθῆναι φαίνεται, ὡς ἐν τοῖς πάροιθεν εἴρηται, οἷς περ σφόδρα τι λυσιτελὴς ἐς ὕστερον ἐγένετο (4). Πέρας δὲ σχόντος τοῦ πολέμου, Λακεδαιμονίων ἐγένετο, ἔνθα Δερκυλλίδας ἀσφαλῶς καταφυγὼν παρέμεινε, Φαρναβάζου πολιορκοῦντος καὶ Κόνωνος (5). Μετὰ δὲ τὴν Ἀνταλκίδου εἰρήνην ἐλευθέρα γενομένη, κατελήφθη ὕστερον (367 π. Χ.) ὑπ' Ἀριοβαρζάνου Πέρσου σατράπου (6), οὗ ἐν Ἄσσῳ ὑπ' Αὐτοφραδάτου πολιορκουμένου, Κότυς ὁ Ὀδρυσῶν Θρᾳκῶν βασιλεὺς κατασχεῖν ἐπεχείρησεν, ἀπέστη μέν τοι δεδιὼς Ἀγησίλαον· ὡς δ' αὖτως Μαύσωλος ὁ Καρῶν δυνάστης (7) καὶ Δατάμης ὁ Σινωπεύς (8). Ἀριοβαρζάνης δ' ὕστερον τῆς πολιορκίας λυθείς, Τιμοθέῳ ταύτην δίδωσιν, ἐπικουρίαν παρασχόντι (9)· αὖθις δ' ὑπ' Ἀβυδηνοῖς τελοῦσα, κατελήφθη ὑπὸ Κότυος καὶ τῇ Θρᾳκῶν ἀρχῇ παρέμεινεν (10), ἕως Χάρης ὁ Ἀθηναῖος (353 π. Χ.) ταύτην ἀνεκτήσατο τῇ πόλει (11), ἣ κληρούχους πέμψασα κρατοῦσα διετέλει, καὶ τῶν χειρῶν τοῦ Φιλίππου, χειρώσασθαι πειρωμένου, ἀπήλλαξε (1). Μετὰ δὲ τὴν Λυσιμαχείας οἴκισιν ἡ Σηστὸς φθίνειν ἤρξατο, ὑπὸ δ' ἐχθρῶν (2) οὕτωσὶ καταληφθῆναι λέγεται (295 π. Χ.)· Φιλίππῳ δὲ Γ΄ τῷ Μακεδόνι καὶ Ἀντιόχῳ Μεγάλῳ τῷ Σελευκίδῃ ἑκοῦσα παρέδωκεν ἑαυτὴν, ἀντισχεῖν οὐκ ἔχουσα (3). Ὑπὸ Ῥωμαίοις δὲ γενομένη (192 π. Χ.) οὐ παρανθεῖν δοκεῖ ἐκ τῶν τότε νομισμάτων, οἷς κέρας ἐγκεχάρακται Ἀμαλθείας, ἀφθονίας δῆλα δὴ σημεῖον (4). Ὑπὸ δὲ Λατίνων τρίτῳ καὶ δεκάτῳ αἰῶνι τῷ καθ' ἡμᾶς ἁλοῦσα, ἀνεκτήθη αὖθις ὑπὸ Ἰωάννου Δούκα τοῦ Βατάτζη Νικαίας αὐτοκράτορος (5). Τέλος δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων τοῦ φρουρίου ἁλόντος, τέλεον ἡ πόλις ἠφάνισται (6).

§. 28. *Αἰγὸς δὲ ποταμὸς* ὀγδοήκοντα μὲν πρὸς διακοσίοις Σηστοῦ ἄποθεν πρὸς Ἑλλησπόντῳ ποταμὸς καὶ πολίχνη, πεντεκαίδεκα δὲ Λαμψάκου τῆς ἐν Ἀσίᾳ, ἐπίσημος τὸ μὲν διὰ τὸν αὐτόθι ἐξ οὐρανοῦ λίθον, ὃν Ἀναξαγόρας ἐκ τοῦ ἡλίου πεσεῖν μέλλοντα προειπεῖν λέγεται (7), τὸ δὲ διὰ τὴν αὐτόθι, ἐν τῷ λιμένι, τέλος ἐπιθεῖσαν ναυμαχίαν τῷ δεινῷ πολέμῳ Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων (8). Νομίσματα ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ ταυῦν ταύτης δείκνυται καλῶς πεπονημένα (9). Ὀλίγην μὲν πρότερον λαβοῦσα τὴν ἐπίδοσιν, οἷον δ' ἠφανισμένη ἐπὶ Στράβωνος, πολλῷ μᾶλλον ἤρθη ὕστερον εἰς δύναμιν, ἐν ταῖς ἀρίσταις τῆς Χερσονήσου καταλεγομένη πόλεσιν (10). Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας θέσεως ἡ νῦν κώμη Γαλατᾶς εὕρηται.

§. 29. Πρὸς δὲ βορρᾶν ἡ *Καλλίπολις* ἔκειτο, μικρὰ μὲν καὶ ἄσημος τῆς Ἑλλάδος ἀνθούσης,

καὶ Ἀβύδου, τάδε φησί. «Γύγης, βασιλεὺς Λυδῶν, ὥσπερ τὴν Τρῳάδα πᾶσαν οὕτω καὶ τὰ χωρία ταῦτα εἶχεν ὑφ' ἑαυτῷ.»
(1) Ἡρόδ. IV, 143.
(2) Ἡρόδ. VI, 34. VII, 33, 78. IX, 115. Θουκ. Α΄. 89, 2. Διοδ. XI, 37.
(3) Πολυαίν. 1, 3.
(4) Ἔνθ. ἀνωτ. §. 25.
(5) Ἔνθ. ἀνωτ. §. 24.
(6) Δημ. Ἀριστοκρ. σελ. 666. Ἔγκ. Ἀγησ. II, 26. Corn. Nep. Timoth. 1.
(7) Ἔγκ. Ἀγησ. II, 26.
(8) Πολυαίν. VII, 21, 2.
(9) Ἰσοκρ. περὶ ἀντιδ. 112. Corn. Nep. Timoth. I.
(10) Δημ. Ἀριστοκρ. 672.
(11) Διοδ. XVI, 34.

(1) Δημ. περὶ Στεφ. σελ. 265.
(2) Πολυαίν. V, 7, 3.
(3) Liv. XXXVII, 9.
(4) Mionnet I, 430 33. Supplem. II, 537, 85, 87.
(5) Νικηφ. Γρηγ. II, 3, σελ. 16.
(6) Muntaner Chron. c. 209.
(7) Στράβ. VII. Ἐπιτ. 56, Gr. Plin. N. h. II. 58. sect. 59. Τζέτζ. χιλ. II, 894.
(8) Ξεν. Ἑλλ. II, 1, 21 καὶ ἐφ. Διοδ. XIII, 105. Πλουτ. Ἀλκ. 37. Λυσάνδρ. II. Corn. Nep. Alcib. 8 καὶ ἐφ.
(9) Mionnet, I, 425.
(10) Στεφ. Βυζ. ἐν λ. Τζέτζ. Χιλ. II. 894. «Θράκης δὲ τοῦτο πόλις.» Καντακουζ. Ἱστορ. III, 76, σελ. 617. Muntaner δέ φησι περὶ τούτων εἰδὼς (Ghronic. c. 201). «Dans l'interieur sont les cités de Gallipoli, Patemo, Sesto et Medico (Gallipoli, Aegos potami, Sestus, Madytus). Il y a de bon pain, de bon vin et de tous fruits en grande abondance, Chacun de ces endroits est un bon lieu, car dans le moindre de ces lienx il y a beaucoup de maisons et très bonnes.»

ἀκμαία δὲ καὶ πολὺ ἐπιδοῦσα ἐς ὕστερον ἄχρι τοῦ νῦν. Καὶ ὁ μὲν χρόνος τῆς οἰκήσεως, καθάπερ καὶ τοὔνομα ὁπόθεν, οὐ δῆλα, Ἀγαθίου μὲν ἐκ τῆς ὄψεως, Ἰωάννου δὲ τοῦ Κιννάμου ἔκ τινος Ἀθηναίων στρατηγοῦ Καλλίου τὴν προσηγορίαν σχεῖν διατεινομένων (1). Καλῶς κειμένη ἡ Καλλίπολις διά τε τὸ πρᾶον τοῦ Ἑλλησποντιακοῦ ῥεύματος καὶ ἠρεμαῖον, εὐχερέστερον ποιοῦντος τὸν εἰς Λάμψακον διάπλουν, ἀμνημόνευτος ἔμεινε πᾶσι τῶν ἀρχαίων τοῖς γεωγραφήσασι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ ταύτην ἐν ἄλλοις κατέλαβε Φίλιππος Γ′, ὁ Μακεδὼν (2), πρῶτος δ᾽ αὐτῆς Ἀλέξανδρος ἐμνημόνευσεν ὁ Πολυΐστωρ ἐν τοῖς Βιθυνικοῖς(3), Στράβων δὲ τὸ ἐφ᾽ ἑαυτοῦ πολίχνην καλεῖ (4). Ὕστερον δ᾽ ἐπὶ Ῥωμαίων διὰ τὸ καὶ αὐτόθεν εἰς Ἀσίαν μεταβαίνειν ἀκμάσαι φαίνεται, πολλῷ δὲ μᾶλλον τῆς ἀρχῆς μετατεθείσης εἰς Βυζάντιον· τότε δὴ οἷον ἔρυμα καὶ προμαχὼν τῆς μητροπόλεως ἐγένετο. Διόπερ Ἰουστινιανὸς ἄλλα τε καὶ ταύτην κατωχύρωσε, σιτοβολῶνας καὶ οἶνου ἀποθήκας κατασκευάσας (5), ὡσαύτως καὶ Οὐένετοι πολλῷ ὕστερον (6). Τούτους ἀφείλετο αὐτὴν Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτζης μετὰ καὶ τῶν ἄλλων (7), τοῦτον δὲ Καταλάνοι (8), τούτους δὲ τέλος Τοῦρκοι (1357) (9), ἀφ᾽ ἧς, τὰ ἐκπεπονημένα τῶν τειχῶν ἐπισκευάσαντες, ἐπὶ τὴν Κωνσταντίνου ἦεσαν (10).

§. 30. Πρὸς ἄρκτον Καλλιπόλεως ἐπὶ τῇ Προποντίδι ἡ *Κριθωτὴ* ἔκειτο, ὀγδοήκοντα ἀπὸ Καρδίας ἀφεστηκυῖα στάδια, ὑπὸ Μιλτιάδου τοῦ Κυψέλου κτισθεῖσα, εἰ μὴ πρότερον (11). Ἔτει 365 π. Χ. ἀπὸ Ἀριοβαρζάνους σατράπου Τιμόθεος ἐπικουρήσας κατέσχεν ἐκπολιορκήσας ἡ γοῦν δῶρον εἰληφὼς (12). Φθίνειν φαίνεται ὕστερον, ἅτε Στράβωνος οἷον ἀνατετραμμένης μνημονεύοντος καὶ Πλινίου.

§. 31. Ἐντὸς δὲ Χερσονήσου κατὰ τὴν μεσόγαιαν ἡ *Κρῆσσα* ἢ *Κίσσα* ἔκειτο παρὰ τὸν Αἰγὸς ποταμὸν (1), καὶ ἡ *Κριθέα*, ἅπασιν ἀμνημόνευτος μείνασα, πλὴν τοῦ λατινίδι φωνῇ μεθερμηνευκότος Πτολεμαίου (2), πάντως γε ἀληθῶς κρίναντος διὰ τὸ καὶ τανῦν ὁμώνυμον διασώζεσθαι πόλισμα, οὐ μακρὰν Μαδύτου εἰς τὴν μεσόγαιαν ἀφεστηκός (3).

(Ἀκολουθεῖ.)

ΜΑΤΘΑΙΟΣ Κ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ.

(1) Ἀγαθ. V. c. 2, σελ. 155. Ἰω. Κιννάμ. IV, c. 24, σελ. 117.
(2) Liv XXXI, 16.
(3) Στέρ. ὁ Βυζ. ἐν λ. Καλλίπολις.
(4) XIII, 589.
(5) Προκοπ. περὶ τῶν Ἰουστ. οἰκοδ. IV, 10.
(6) Δανδώλου Χρονικ. παρὰ Murator Rer Italii Script. XII, 1. X, Cap. 4. part, 4.
(7) Γεωργ. Ἀκροπ. 33. Νικηφ. Γρηγ. II, 3.
(8) Νικηφ. Γρηγ. VII, 3, σελ. 136. Παχυμ. Ἀνδρον. Παλαιολ. V, 14 καὶ ἑφ.
(9) Hammer Hist. de l'Emp. Ott.
(10) Δούκ. κεφ. IV.
(11) Ἔφορ. παρ᾽ Ἁρποκρ. ἐν λ. Κριθωτή. Σκύμ. 711. Σουίδ. ἐν λ. Raoul Rochette, Hist. de l'établ. III, livr. IV, chap. I.
(12) Ἰσοκρ. περὶ ἀντιδ. 112. Corn. Nep. Timoth I.

ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΝΘΟΥ.

(Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ηΘ′. Συνεδριάσει.)

(Συνέχεια ἴδε Τεῦχος Ε′. — ΣΤ′. σελ. 257 κ. ε.)

Ἐπιγραφὴ Θ′.

Ἐπὶ μαρμαρίνης τινὸς πλακὸς ἔν τινι ἀγρῷ τῆς Ἡρακλείας εὑρεθεῖσα καὶ ἀντιγραφεῖσα κατὰ τὸ 1860 ὑπὸ τοῦ φιλαρχαίου διδασκάλου Κ. Γ. Λαγκαδᾶ.

(Ὅρα Πίνακα ἐν τέλει ἀρ. 1.)

Ἄσκλος.

.. Πισαν[ός.

Ἄσκλος (1) καὶ Ἀσκλίτης (2), **Asculanus** (3) καὶ **Asculinus** (4) ὀνομάζεται ὁ κάτοικος Ἄσκλου τοῦ Πικηνοῦ (5), νῦν **Ascoli**, πρωτευούσης τῆς Πικεντίνης, ἐπαρχίας Ἰταλικῆς. **Pisanus** (6) δὲ, ὅπως ἐν τῇ παρούσῃ ἐπιγραφῇ, Πισάτης (7) καὶ Πισεύς, ὁ κάτοικος τῆς ἐν Τυρρηνίᾳ πόλεως Πίσης. Εἰκάζομεν ὅθεν, ὅτι ἡ πλὰξ αὕτη, ἣν ἀνάγομεν εἰς τὸν Α′. Μ. Χ. αἰῶνα, περιεῖχε κατάλογον στρατιωτῶν Ῥωμαίων μετὰ τῶν ἐπιθέτων καὶ τῆς πατρίδος ἑνὸς ἑκάστου.

(1) Σκύλ. 68. Plin. N. h. II. 18.
(2) Πτολεμ. III, 12.
(3) Olivier, Voyage de l'Emp. Ott. p. 237 d' Anville Descript. de l'Hellespont, p. 238.
(1) Στεφάνου Βυζαντίου ἐν λ.
(2) Αὐτ.
(3) Ciceronis pro Sulla, κεφ. ή. — Gruter. Inscript. σελ. 465, ἀρ. 10.
(4) Frontini. de Coloniis.
(5) Στράβ. Ε′. 241.
(6) Livii M′. 43.
(7) Στράβ. Ε′, 225.

Ἐπιγραφὴ Γ′.

Ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Κ. Γ. Λαγκαδᾶ τῷ 1860 ἐκ μαρμαρίνου τετραγώνου μνημείου, σωζομένου τότε ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἡρακλείας πρὸς Νότον τῆς Χερσοννήσου κατὰ τοὺς ἀνεμομύλους.

(Ὅρα Πίν. ἀρ. 2.)

Imp(eratori). T(ito). Caesari. Aug(usti). [filio
Pont(ifici). Max(imo). Trib(unitiae). Pot(estatis). VI.
Imp(eratori). X. Co[n]s(uli). VII. Censori.
Ti(berius). Claudius. Theopom
pi. F(ilius). Qu[i]r(inus). Sabinus. ex. Test(amento).
Ti(berii). Claudi[i]. Theopompi. Patri[s.

Ἤτοι:

Αὐτοκράτορι Τίτῳ, Καίσαρι, Αὐγούστου υἱῷ,
ἄκρῳ ἀρχιερεῖ, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ ἕκτον,
αὐτοκράτορι τὸ δέκατον, ὑπάτῳ τὸ ἕβδομον, τιμητῇ.
Τιβέριος Κλαύδιος Θεοπόμ
που υἱὸς, Κυρίνιος, Σαβῖνος, κατὰ τὴν διαθήκην
Τιβερίου Κλαυδίου Θεοπόμπου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Ὡς γνωστὸν οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης, μὴ τολμήσαντες νὰ καταργήσωσι τὰς γεραρὰς τῆς δημοκρατίας ἀρχὰς, ἐπιθυμοῦντες ὅμως νὰ οὐδετερώσωσιν αὐτὰς, συνεκέντρωσαν ἐν ἑαυτοῖς τὰς κυριωτέρας αὐτῶν, ἐξησθένισαν δὲ τὴν τῶν λοιπῶν δύναμιν. Ὅθεν ἀπένειμον εἰς ἑαυτοὺς τὸν τίτλον τοῦ μεγίστου ποντίφηκος (**pontifex maximus**), τὸν τοῦ δημάρχου (**tribunus**), μετασχηματίσαντες αὐτὸν διὰ τὸ ἀσφαλέστερον εἰς τὴν περίφρασιν δημαρχικῆς ἐξουσίας (**tribunitiae potestate functus**), ἔτι δὲ ὠνομάζοντο ἀρχιστράτηγοι (**imperator**), ὕπατοι (**consul**) καὶ τιμηταὶ (**censor**), ἤτοι ἐξελεγκταὶ τῆς περιουσίας καὶ τῶν ἠθῶν τῶν ὑπηκόων. Μετὰ τοὺς βαθμοὺς τούτους ἔπονται ἐπὶ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν νομισμάτων ἀριθμοί, οὓς ὑπολογίζοντες κατὰ κανόνας ὡρισμένους ἔχομεν τὴν ὅσον ἔνεστιν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῶν ἀρχαίων μνημείων. Οἱ μὲν π. χ. ἐνιαύσιοι ὕπατοι (**consules ordinarii**) ἐξελέγοντο τὴν ά. Ἰανουαρίου ἑκάστου ἔτους, καὶ διεσώθη ὅλη σχεδὸν ἡ μέχρι τοῦ 354 Μ. Χ. σειρὰ αὐτῶν εἰς τὰ ὑπατικὰ ἡμερολόγια (**fasti capitolini** καὶ **fasti consulares**), ἅπερ ὁ **Rossi** ἀνεπλήρωσε καὶ χρονολογικῶς διεφώτισε, καὶ ὅπου βλέπομεν πότε ἕκαστος τῶν ὑπάτων ἢ τῶν ὑπατευόντων αὐτοκρατόρων ἦρχε τὸ ά. τὸ β′. τὸ γ′. κτλ. Ὁ δὲ συνοδεύων ἀριθμὸς τὸν τίτλον τοῦ **imperator** δηλοῖ τὰς ἐκστρατείας ἢ τὰς νίκας (1) τοῦ αὐτοκράτορος, οὐδαμῶς δὲ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ τὰ ἔτη ἐμφαίνονται ἐν τῷ ἀριθμῷ τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας, ἥτις ἀκριβῶς κατὰ πᾶν ἔτος ἀνενεοῦτο, ἀπὸ μὲν Αὐγούστου Καίσαρος μέχρις Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς (30 Π. Χ. —161 Μ. Χ.), καθ᾽ ἣν ἡμέραν τὸ πρῶτον ἐχορηγήθη, ἀπὸ δὲ Μάρκου Αὐρηλίου μέχρι Γαλλιηνοῦ (161—260 Μ. Χ.), κατὰ πᾶσαν νουμηνίαν ἤτοι ά. Ἰανουαρίου (2). Ἐπομένως γνωστοῦ ὄντος, μέχρι μὲν Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς, κατὰ ποῖον ἔτος κατ᾽ ἀρχὰς ἔλαβε τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν ὁ ἐπὶ τοῦ μνημείου ἀναφερόμενος αὐτοκράτωρ, ἀπὸ δὲ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ ἑφεξῆς,

(1) Eckhel. Doctrina Numorum Veterum. Τόμ. Η′. σελ. 345.
(2) Αὐτ. σελ. 398.

κατὰ ποῖον ἔτος ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, καὶ προστιθεμένου εἰς τὸ ἔτος τοῦτο τοῦ τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας ἀριθμοῦ, ἐξάγεται ἡ ἀκριβὴς τοῦ μνημείου χρονολογία.

Ἐφαρμόζοντες τὰ εἰρημένα εἰς τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν, καὶ γνωρίζοντες, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Τίτος περιεβλήθη κατὰ πρῶτον τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν τὴν ά. Ἰουλίου 71 Μ. Χ. (1), εὑρίσκομεν, ὅτι τὸ ἕκτον τῆς δημαρχικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας ἄρχεται ἀπὸ ά. Ἰουλίου 76 καὶ λήγει τῇ ά. Ἰουλίου 77 Μ. Χ. Ἐπειδὴ ὅμως ἀφ' ἑτέρου ὕπατος τὸ ζ'. ἐγένετο ὁ Τίτος τὴν ά. Ἰανουαρίου τοῦ 77 (2), ἔπεται ὅτι ἐντὸς τοῦ πρώτου ἑξαμήνου τοῦ 77 ἔτους Μ. Χ. ἀνηγέρθη τὸ ἡμέτερον μνημεῖον.

Εἶναι δὲ ἀνάθημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τίτον ἐξ ἐντολῆς Τιβερίου τινὸς Κλαυδίου Θεοπόμπου, ὅστις ἦτο φαίνεται πολίτης Ῥωμαῖος (**civis Romanus**)· διότι ἡ ἐπιγραφὴ λέγει κατὰ τὴν διαθήκην (**ex testamento**), ἐκέκτητο δὲ τὸ δικαίωμα τοῦ διατιθέναι τὰ ἑαυτῶν, συνεπάγον νομικὰ ἀποτελέσματα (**factio testamenti**), μόνον οἱ χαίροντες τὰ τοῦ πολίτου δικαιώματα ἢ ἅπαντα (**commercium, connubium, suffragium**), ἢ τοὐλάχιστον τὸ **commercium**.

Εἰς δὲ τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων ἐτηρεῖτο συνήθως παρὰ Ῥωμαίοις ἡ ἑξῆς τάξις (3)· πρῶτον ἐτίθετο τὸ προσηγορικὸν ὄνομα, **praenomen** (ἐνταῦθα Τιβέριος), δεύτερον τὸ τῆς οἰκογενείας, **nomen gentilicium** (Κλαύδιος), τρίτον τὸ τοῦ πατρὸς (Θεοπόμπου), τέταρτον τὸ τῆς φυλῆς, **tribus** (Κυρίνιος), πέμπτον τὸ ἐπώνυμον, **cognomen** (ἐνταῦθα λείπει), καὶ ἕκτον τὸ τῆς πατρίδος ὄνομα (Σαβῖνος).

—

Ἐπιγραφὴ ΙΑ

Εὑρεθεῖσα τῷ 1860 ἔν τινι ἀγρῷ παρὰ τὴν ἀρχαίαν τῆς Ἡρακλείας Μητρόπολιν ἐπὶ μαρμαρίνου τμήματος τεθλασμένου, μοὶ ἐκοινοποιήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Κ. Γ. Λαγκαδᾶ.

(Ὅρα Πίν. ἀρ. 3.)

. . νια Φλαβιαν[οῦ

Σαδάλης ὁ Β'. βασιλεὺς τῆς Θράκης ἀποθνήσκων ἄπαις κατὰ τὸ 43 Π. Χ. κατέλιπε τὴν χώραν αὐτοῦ εἰς τοὺς Ῥωμαίους (1). Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Βησσοὶ, φυλὴ θρᾳκικὴ, ἐκώλυον τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατοχὴν τοῦ κληροδοτήματος τούτου, στρατεύσας ὁ Μάρκος Ἰούνιος Βροῦτος τοὺς μὲν Βησσοὺς ἐτιμώρησε, τὰς δὲ τοῦ Σαδάλου χώρας κατέλαβε (2) τῷ 42 Π. Χ. Ἐβοήθησε δὲ τὸν Βροῦτον ἥ τε Πολεμοκρατία, χήρα βασιλέως τῆς Θράκης, χορηγήσασα αὐτῷ χρήματα (3), καὶ ὁ Ῥησκούπορις ἢ Ῥασκύπορις, ἀδελφὸς τοῦ Ῥαίσκου, καὶ ἡγεμὼν τῶν Σαπαίων καὶ τῶν Τορπιδῶν, δραμὼν μετὰ τῶν Θρᾳκῶν πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ (4). Πρὸς μνημόσυνον δὲ τῶν κατὰ τῶν Βησσῶν νικῶν τοῦ Βρούτου, ὁ ἀντιστράτηγος αὐτοῦ Γάϊος Φλάβιος Ἡμικίλλος ἐχάραξε νομίσματα, ἐφ' ὧν διεσώθη (5) καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα (**FLAV**). Δὲν δυνάμεθα ἆρά γε κατ' ἀναλογίαν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ ἐν Περίνθῳ, διασήμῳ τότε πόλει, ἠγέρθη πρὸς τιμὴν τοῦ Βρούτου, ἐπισκεφθέντος ἴσως αὐτὴν, μνημεῖον προνοίᾳ τοῦ αὐτοῦ Φλαβίου, οὗτινος τὸ ὄνομα, ὅπως ἐπὶ τῶν νομισμάτων, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου μαρμάρου διεσώθη;

—

Ἐπιγραφὴ ΙΒ'.

Ἐπὶ μαρμαρίνου βάθρου κεχαραγμένη καὶ ἀντιγραφεῖσα ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Κ. Γ. Λαγκαδᾶ κατὰ τὸ 1860 ἔτος.

(Ὅρα Πίν. ἀρ. 4.)

Adventu]s Imp(eratoris). Ca[e]s(aris). [M.] Au[relii Seve]ri . .

Ἤτοι:

Ἔλευσις τοῦ αὐτοκράτορος Καίσαρος Μάρκου Αὐρηλίου Σεβήρου...

(1) Αὐτ. σελ. 440.
(2) Fasti Consulares.
(3) Gruter. Inscript. 506, 507. — Orelli. Inscript. Latinae, Τόμ. Α'. σελ. 472.

(1) Visconti. Iconographie Grecque. Τόμ. Β'. σελ. 110.
(2) Δίωνος Κασσίου. ΜΖ'. 25.
(3) Ἀππιανοῦ. Ἐμφυλίων Δ'. 75.
(4) Δίωνος Κασσίου. ΜΖ'. 25.—Cary. Hist. des rois de Thrace. σ. 61.
(5) Αὐτ. σ. 60. —G. Riccio. Monete Consolari delle famiglie di Roma. Napoli, 1843. ἔκδ. β'. 4ον. σελ. 91. κεφ. 70. καὶ σελ. 120. ἀρ. 30.

Ὅτε κατὰ τὸ 214 Μ. Χ. ὁ Ἀντωνῖνος (Καρακάλλας) κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως εἰς Θράκην (1), ὅπως διαπλεύσας τὸν Ἑλλήσποντον μεταβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἡ Πέρινθος, ἡ τοσοῦτον ὑπὸ τῆς οἰκογενείας Σεβήρου εὐεργετηθεῖσα, ἀνήγειρεν ἴσως τὸ μνημεῖον τοῦτο, πρὸς ἐνθύμησιν τῆς ἐλεύσεως (**Adventus**) ἢ ἐν Θράκῃ ἢ καὶ ἐν αὐτῇ τυχὸν τῇ Περίνθῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου.

Στῆλαι	***Tituli***
ἐνθάδε	***heic***
τυποῦνται καὶ	***ordinantur et***
χαράσσονται	***sculpuntur***
ναοῖς ἱεροῖς	***aedibus sacreis***
σὺν ἐνεργείαις	***cum operum***
δημοσίαις.	***publicorum.***

—

Ἐπιγραφὴ ΙΓ'.

Ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ γράφοντος κατὰ τὸ 1864 τὸ ἐκτύπωμα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἥτις ἀναγινώσκεται ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς, κειμένης μὲν ἐν Ἡρακλείᾳ παρὰ τὴν ἀρχαίαν Μητρόπολιν, ἐχούσης δὲ μῆκος 0, 70 καὶ πλάτος 0, 30.

(Ὅρα Πίν. ἀρ. 5.)

Ti(berius). Claudius. Silvanus
vixit an(nos) XXVI[I] d(ies) IIII.

Τι(βερίῳ). Κλαυδίῳ Σιλβανῷ
ὅστις ἔζησεν ἔτη κζ. ἡ(μέρας) δ.

Ἐπιτύμβιον τοῦ Β'. αἰῶνος Μ. Χ. Τιβερίου τινὸς Κλαυδίου, διακρινομένου ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ Γ'. ἐπιγραφῇ ὁμωνύμου αὐτοῦ διὰ τοῦ ἐπωνύμου (**cognomen**) Σιλβανός. Συνηθέστατα ἀπαντᾶται τὸ ὄνομα Τιβέριος Κλαύδιος εἰς τὰς ἐπιτυμβίους ἐπιγραφάς. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως τὸ δίγλωσσον τῆς παρούσης, ἐμφαῖνον τὴν κοινὴν τότε χρῆσιν τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης ἐν ταῖς ῥωμαϊκαῖς κτήσεσι. Τοιαῦται δὲ δίγλωσσοι ἐπιγραφαὶ εὑρίσκονται ἐν ταῖς ἀρχαιολογικαῖς συγγραφαῖς, καὶ ἐπιτραπήτω ἡμῖν ν' ἀναφέρωμεν τὰς ἑξῆς·

A(ulus) Cossinius Philocratis
Puteolanus [Vale.

Ὦλος Κοσσίνιος Φιλοκράτης
Ποτιολανὸς χαῖρε(2).

Ἰδοὺ καὶ διεύθυνσίς τις (**enseigne**) λιθογράφου τινὸς ἐν Πανόρμῳ εὑρεθεῖσα(3)·

(1) Ἡρωδιανοῦ. Δ'. ἡ. 1.
(2) Reinesii. Inscript. ΙΔ'. 14.
(3) Orelli. αὐτ. 4222.

Ὡραιοτέρα ἐστὶν αὕτη(1)·

Ἦλθες ἐμῆς ζωῆς γλυκερώτερε, ὃς μ' ἀπέλυσας
Νούσων καὶ καμάτων καὶ μογερᾶς ποδάγρας.
Αὐρ(ήλιος) Ἀμφικτύων
Ἄγων ἔτος Ο'.

Venisti tandem vita mihi dulcior et me
Solvisti morbis tristibus et podagra.
Aur(elius) Amphictyo
Annum agens LXX.

Ὁ ἑβδομηκοντούτης Ἀμφικτύων εὐχαριστεῖ τὸν θάνατον, τὸν λυτρώσαντα αὐτὸν τῆς κατατρυχούσης αὐτὸν ποδάγρας καὶ τῶν λοιπῶν δυσαρέστων ὀπαδῶν τοῦ γήρατος.

Ἐνίοτε δὲ τὸ μὲν τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς ἐστὶ λατινικὸν, τὸ δὲ ἑλληνικὸν, ὡς ἐν τῇ ἑπομένῃ(2)·

D(iis). M(anibus).
Parentes Anerio Aphrodisio.
Filio Dulcissimo.
V(ixit) an(num). I. m(ensem). I. d(ies). VII.
Ἀφροδίσιε χαῖρε.
Καὶ σύ.

Ἤτοι:

Θεοῖς Καταχθονίοις.
Οἱ γονεῖς Ἀνερίῳ Ἀφροδισίῳ,
Υἱῷ γλυκυτάτῳ,
Ὅστις ἔζησεν ἔτος 1, μῆνα 1, ἡμέρας 7.
Ἀφροδίσιε χαῖρε
Καὶ σύ.

Ἡ ἀπὸ τοῦ κρυεροῦ τάφου ἀπάντησις τοῦ Ἀφροδισίου « Καὶ σύ » πρὸς τὴν εὐχὴν τῶν γονέων του « Ἀφροδίσιε χαῖρε » εἶναι ἔκφρασις λίαν ἐπιτυχὴς, τὴν ἀθωότητα τοῦ βρέφους ἀ-

(1) Reinesii. αὐτ. ΙΖ'. 24.
(2) Orelli. αὐτ. 4869.

πεικονίζουσα καὶ παραμυθίαν ἐνσταλάζουσα εἰς τὰς καρδίας τῶν γονέων.

Πρὶν ἢ κλείσωμεν τὴν παρέκβασιν ταύτην, εἴπωμεν, ὅτι ἐν τοῖς ἐπιτυμβίοις τῶν Ῥωμαίων ἀπαντῶνται πολλάκις ἑλληνικοῖς ἢ λατινικοῖς γράμμασι γεγραμμέναι προσφωνήσεις(1), οἷον, » εὐδρόμει, εὐθύμει, εὐμοίρει, εὔπλου, εὐστά- » θει κλπ.

Τοιαύτη ἐστὶν ἡ ἀκόλουθος·

Acubius Saloninus
evfroni, ὑγίαινε.

Ἤτοι:

« Ἀκούβιος Σαλονῖνος. Εὐφρόνει, ὑγίαινε. »

—

Ἐπιγραφὴ ΙΔ'.

Ἀντεγράφη ἐν Ἡρακλείᾳ κατὰ τὸ 1860 ὑπὸ τοῦ προμνημονευθέντος Κ. Γ. Λαγκαδᾶ.

(Ὅρα Πίν. ἀρ. 6.)

Αὐρηλία[ς] Ἀνάσ[σ]ης
Καὶ Νουν[ε]χίου [τ]ο[ῦ συζ]ύγου [αὐτῆς.

Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων κρίνων τις δύναται ν' ἀναγάγῃ τὸ ἐπιτύμβιον τοῦτο εἰς τὸν Β'. αἰῶνα Μ. Χ.

—

Ἐπιγραφὴ ΙΕ'.

Σώζεται ἐπὶ μαρμαρίνου βάθρου κεχωσμένου μεταξὺ τῶν θεμελίων τοῦ περιτειχίζοντος τείχους τὸ προαύλιον τῆς ἐν Ἡρακλείᾳ παλαιᾶς Μητροπόλεως. Ἀντεγράφη δὲ ὑπὸ τοῦ γράφοντος κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1852.

(Ὅρα Πίν. ἀρ. 7.)

Imp(eratori) Caes(ari)
T(ito) Aelio Hadriano
A]ntonin[o A]ug(usto). N(ostro Domino.

Ἤτοι:

Αὐτοκράτορι Καίσαρι
Τίτῳ Αἰλίῳ Ἀδριανῷ
Ἀντωνίνῳ Αὐγούστῳ, ἡμετέρῳ δεσπότῃ.

Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβὴς, εἰς ὃν ἀνήκει ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, τοσαύτας ὠφελίμους μεταῤῥυθμίσεις εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν νομοθεσίαν ἐπήνεγκε(1), καὶ τόσα μεγάλα ἔργα κατὰ τὰς ἐπαρχίας εἰς πέρας ἤγαγεν(2), ὥστε ἡμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλας αἱ πόλεις, τίς λαμπρότερον νὰ τῷ ἀναστήσῃ μνημεῖον. Καὶ ἡ Πέρινθος βεβαίως δὲν ὑπελείπετο τῶν ἄλλων· ἀλλ' ἔστησε φαίνεται ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ βάθρου τὴν μέχρι τοῦδε ἄνευ κεφαλῆς σωζομένην εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἀρχαίας Μητροπόλεως κολοσσαίαν προτομὴν, ὡς δύνατταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ ἰσοπαχοῦς μεγέθους καὶ τῆς γειτνιάσεως τῶν δύω τμημάτων τοῦ μνημείου. Ἡ προτομὴ λοιπὸν αὕτη εἶναι καθ' ἡμᾶς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς.

—

Ἐπιγραφὴ ΙΣ'.

Ἐκτύπωμα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ γράφοντος κατὰ τὸ 1864. Κεῖται δὲ ἡ ἐφ' ἧς πλάξ, ἔχουσα μῆκος 0,30 καὶ πλάτος 0,40 ἐν τῷ κατὰ τὴν Ἡράκλειαν μαγαζείῳ τοῦ Σταυρῆ Τσορμπατζῆ.

(Ὅρα Πίν. ἀρ. 8.)

Τ(ίτος) Φλαούϊος[.
Ἀ[ρισταίνετος
Φλαούϊος[.] Ἀπο[λ
λ]ώνιος Ἀπ[ολ
λω]νίου[.] Διόδο
τ]ος Παπίου.

Τὸ ὄνομα Ἀρισταίνετος(3) ἀπαντᾶται ἐπὶ νομίσματος ἐκδοθέντος ἐν Βυζαντίῳ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου (τοῦ Καρακάλλα), καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀποδοτέα ἴσως ἡ προκειμένη ἐπιγραφή.

—

Ἐπιγραφὴ ΙΖ'.

Ἐσώζετο ἡ μαρμαρίνη πλάξ, ἐξ ἧς τῷ 1852

(1) Hagenbuch. Excursus de acclamationibus sepulcralibus Graecis in saxis Latinis. — Orelli. αὐτ. 4860—4871.

(1) C. C. F. Wenck. Divus Pius. Lipsiae, 1804. 4.
(2) Παυσανίου. Η'. 43.
(3) Mionnet. Médailles ant. Grecques et Romaines. Τόμ. Α'. σ. 379, ἀρ. 111.

ἐξετυπώθη ὑπὸ τοῦ γράφοντος ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἡράκλειαν οἰκίᾳ τοῦ Μπερμπὲρ Κωνσταντῆ Τσορμπατζῆ. Ἄνωθεν δὲ τῆς ἐπιγραφῆς ἐν ἀναγλύφῳ κακῶς ἐξειργασμένῳ παρίσατο ὁ στρατιώτης Ἀπρίλιος Ἰέκτερος.

(Ὅρα Πίν. ἀρ. 9).

Di(is). Ma(nibus).
Aprilis Spictatus. Mi(les) Nu(meri) Mele
anese. mirifecit fratri Aprilio
Iectero. mi(liti) Nu(meri) Divite[n]sium. vixit a[n
nis XXII. Militavit a[n]nis V. Defunc[tus.

Ἤτοι:

Θεοῖς Καταχθονίοις.

Ἀπρίλιος Σπικτάτος, στρατιώτης τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Μεδιολάνων ἀνήγειρε τῷ ἀδελφῷ Ἀπριλίῳ
Ἰεκτέρῳ, στρατιώτῃ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Διβιτίων [ὅσις] ἔζησεν ἔτη κβ'. καὶ ἐστράτευσεν ἔτη ἑ. [καὶ] ἀπέθανεν.

Ἐπιτύμβιον τοῦ Α'. αἰῶνος Μ. Χ. φέρον ἐπὶ κεφαλῆς τὴν ἐπίκλησιν τῶν καταχθονίων θεῶν (D. M.) ἀναγινωσκομένην ἐπὶ τῶν πλείστων ἐπιτυμβίων. Τὰ ὀνόματα τῶν δύω ἀδελφῶν **Spictatus** (ἴσως **Spectatus**) καὶ **Ἰέκτερος** φαίνονται ξενικά. Ὁ *ἀριθμὸς* (**numerus**), ὁτὲ μὲν ἐκλαμβάνεται γενικῶς ἀντὶ οἱουδήποτε μέρους στρατοῦ(1), ὁτὲ δὲ μερικῶς ἀντὶ σπείρας (**cohors**), ἐνίοτε δ' ἐμφαίνει ἁπλῶς τὴν ἐγγραφήν· οὕτως ἴσως ἐνταῦθα δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ « στρατιώτης ἐγγραφεὶς ἐν Μεδιολάνοις, ἐν Διβιτίᾳ. »

Περὶ δὲ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ **Divitenses**, ἡ **Divitienses**(2) (ἐνταῦθα δὲ **Diviteses**) ἄλλοι ἄλλως εἶπον. Καὶ ὁ μὲν **Böcking** (3) παράγει τὸ ὄνομα **Divitenses** ἐκ τοῦ **dives, divitis**, *π.λουσίας*, ἐπιθέτου δοθέντος ἴσως ποτὲ εἴς τινα λεγεῶνα. Ὁ δὲ **Orelli**(4) ἀντιτάσσει πρὸς ταῦτα, ὅτι οὐδαμοῦ ἀναφέρεται **legio *dives***, ἀλλὰ πάντοτε **Divitenses Dalmatae**(5), **Divitenses Gallicani**(6), **Divitenses Antoniani**(7), **Divitenses Seniores**(8). Ἐπομένως προσεγγίζει μᾶλλον πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὁ **Panciroli**(1), παράγων τὸ ὄνομα **Divitenses** ἐκ πολιχνίου τινὸς σικελικοῦ **Deveto**, καὶ ἔτι μᾶλλον ἀσπαστέα ἡ γνώμη (2) τῶν ζητούντων τὴν ἀρχὴν τοῦ ὀνόματος εἰς τὴν ὀχυρὰν πόλιν **Divitia** (3) ἢ **Duizia**, νῦν **Deutz**, ἀντικρὺ τῆς Κολωνίας (**Colonia Agrippina**).

Ὑπὸ τὴν γλωσσικὴν ἔποψιν ἐξεταζομένη ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη περιέχει οὐκ ὀλίγα περίεργα, οἷον τὸ **Numeri *Meleanese*** ἀντὶ **Mediolanensis**, κατά τινα φαίνεται διάλεκτον, ἐξ ἧς ἴσως παρήχθη τὸ ἰταλικὸν ***Milanese***· ἐπίσης τὸ ῥῆμα **mirificio, *mirifecit***, ἄγνωστον εἰς τοὺς συγγραφεῖς ἀντὶ ***mirificum*** **monumentum fecit** (θαυμαστὸν μνημεῖον ἀνήγειρεν) ἡ ἀφαιρετικὴ ***annis*** ἀντὶ τῆς αἰτιατικῆς **annos** καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τοῦ Λ=A ἢ D, τοῦ ⊀=L, καὶ τοῦ Κ=F.

(1) Dig. ΜΘ'. 16, De re militari. — Cod. ΙΒ'. 36. — Böcking. Notitia Dignit. Orient. σ. 198. καὶ Occid. σ. 275.
(2) Orelli. αὐτ. 6730. — Böcking. Notit. Or. σ. 220.
(3) Αὐτ. σ. 218.
(4) Orelli. 6730.
(5) Αὐτ.. 3410.
(6) Böcking. αὐτ. σ. 219.
(7) Orelli. 6730.
(8) Böcking. αὐτ. σ. 218.

—

Ἐπιγραφὴ ΙΗ'.

Μετεκομίσθη κατὰ τὸ 1853 ἐξ Ἡρακλείας παρὰ τῷ γράφοντι ἡ μαρμαρίνη τετράπλευρος

(1) Notitia Dignitatum. Commentarii κεφ. 154, 155.
(2) Roulez. Sur la position des Divitenses, peuple etc. Ὅρα Bulletins de l' Académie Royale de Bruxelles. Τόμ. ς'.
(3) Amm. Marcell. Κς'. 7.—ΚΖ'. 1.

πλάξ, ἔχουσα ὕψος μὲν 1, 04, πλάτος δὲ 0, 65, καὶ ἐφ' ἧς ἐν ἀναγλύφῳ παρίσταται ὁ Αὐρήλιος Μαρκέλλος, ἀγένειος, ἀμύστακος καὶ τὴν κόμην περίκουρος (**tonsus**), φέρων ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος χιτωνίσκον (**tunica**) ἀχειρίδωτον, συνεσφιγμένον διὰ ζώνης (**cinctorium**), ἐξ ἧς κρέμαται πρὸς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ξίφος ἐπίμηκες δίσομον (**gladius**) ἐντὸς κολεοῦ (**vagina**), ἐπὶ δὲ τοῦ χιτωνίσκου ἐφαπτίδα (**sagum**) διὰ περόνης (**fibula**) ἐκ τοῦ δεξιοῦ ὤμου ἐξηρτημένην καὶ πρὸς τὰ ὄπισθεν ἐρριμμένην, οὕτως ὥστε ἡ μὲν δεξιὰ χεὶρ γυμνὴ μένουσα κρατεῖ ἀνδρόμηκες ἔγχος (**hasta**), ἐμπηγμένον εἰς τὴν γῆν, ἡ δὲ λαιὰ μεγάλην ἀσπίδα ὠοειδῆ (**pelta**), ὀμφαλὸν (**umbo**) ἐν τῷ κέντρῳ ἔχουσαν. Κάτωθεν δὲ τοῦ ἀναγλύφου τούτου, ἀναγινώσκεται ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή·

(Ὅρα Πίν. ἀρ. 10.)

D(iis). M(anibus).
Aur(elius). Marcellus. Mil(es). Leg(ionis). I.
Adiutri(cis). Coh(ortis). VI. St(ipendii). V. Ann(os).
XXX. militavit. ann(o). VI. Ael(ius).
Iustinus. et Aur(elius). Taurus. et
Sep(timius). Sabinianus. heredes. pos
uerunt. bene merenti. M(onumentum). ex[voto.

Ἤτοι:

Αὐρήλιος Μαρκέλλος, στρατιώτης στρατοπέδου Α'.
Ἐπικουρικοῦ. σπείρας ς'. ἐκστρατείας Ε'. Ἔτη
Α'. ἐστράτευσε. Τῷ ς'. ἔτει Αἴλιος
Ἰουστῖνος καὶ Αὐρήλιος Ταῦρος καὶ
Σεπτίμιος Σαβινιανὸς οἱ κληρονόμοι ἀνὴ
γειραν τῷ καλῶς πολιτευσαμένῳ τὸ μνημεῖον. Ἱερόν.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι πιθανῶς τοῦ Β'. Μ. Χ. αἰῶνος χαραχθεῖσα ἓξ ἔτη μετὰ θάνατον τοῦ Αὐρηλίου Μαρκέλλου, εἰς πέντε μὲν πολέμους ἢ ἐκστρατείας παρευρεθέντος, ἐπὶ τριάκοντα δὲ ἔτη τὸν στρατιωτικὸν βιώσαντος βίον.

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι συνήθως ὁ ὑπατικὸς στρατὸς διῃρεῖτο (1) εἰς δύω λεγεῶνας ἢ στρατόπεδα (2), ἑκάστη δὲ τούτων εἰς δέκα **cohortes** ἢ σπείρας (3), ἑκάστη δὲ σπεῖρα εἰς ἓξ **centurias** ἢ τάγματα (4) ἐξ ἑκατὸν ἢ ἑξήκοντα στρατιωτῶν. Αἱ λεγεῶνες ἅμα τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν συστάσει ἐλάμβανον ἀριθμὸν τάξεως ἑπόμενον ταῖς πρότερον συστηθείσαις καὶ διακρίνοντα αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας· οὕτως ἡ Α'. λεγεὼν ἐστιν ἡ ἀρχαιοτέρα. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου ἐγένοντο τέσσαρες λεγεῶνες πρῶται, ἡ **Italica** (1), λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ τῆς χώρας ἐν ᾗ ἔσχε τὴν ἀρχήν, ἡ **Minervia** (2), ἐκ τῆς θεότητος ἣν ἐπεκαλεῖτο, ἡ **Parthica** (3), ἐκ τῶν βαρβάρων οὓς κατετρόπωσε καὶ ἡ ἡμετέρα **Legio Prima Adjutrix**, ἥτις, συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γάλβα(4), πρώτην συνῆψε μάχην (5) ὑπὲρ τοῦ Ὄθωνος κατὰ τοῦ Βιτελλίου. Μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν μετὰ θετικότητος τὰ ὀνόματα τριάκοντα λεγεώνων (6).

—

(1) Caesaris. De bello Gallico Α'. 43.
(2) Πολυβίου. Ἱστοριῶν. Α'. 13. — Δίωνος Κασσίου. ΝΕ'. 23, 24.
(3) Στράβωνος. ΙΖ'. 817. — Bŏcking. Notit. Or. σ. 323.
(4) Ciceronis in Aulu Gellii Noctium Atticarum Ις'. ὅ'. 6.

(1) Orelli. 264.
(2) Αὐτ. 505.
(3) Αὐτ. 3368.
(4) Δίωνος Κασσίου. ΝΕ'. 24. — Bŏcking Notit. Or. σ. 220.
(5) Taciti. Hist. Β'. 43, 47.
(6) Orelli 3371, 3373, 3374. — Smith. Dict. of Greek and Roman Antiquities. λ. Legio.

Ἐπιγραφὴ ΙΘ'.

Ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς σωζομένης ἐν Ὁμουρτζᾷ, χωρίῳ μεταξὺ Ἡρακλείας καὶ Τυρολόης (Τσορλοῦ) κειμένῳ, ἔνθα πολλαὶ ἑλληνικαὶ, λατινικαὶ καὶ βυζαντιναὶ ἐπιγραφαὶ καὶ λείψανα ἀρχαίων μνημείων κατὰ καιροὺς ἀνακαλύπτονται, ὁπόθεν εἰκάζεται, ὅτι ἦτο ποτὲ αὐτόθι πόλις, ἣν ὁ πανδαμάτωρ χρόνος καὶ αἱ πολυάριθμοι ἐπιδρομαὶ ἐξηφάνισαν ἄρδην, ὥστε νῦν οὐδὲ κἂν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα ὑπελείφθη.

(Ὅρα Πίν. ἀρ. 11.)

Licinius Valens dec(urio.
Aemilius Optatus dec(urio.
Annaeus Dexter [decurio.
Flavius Iustus dec(urio.
Ulpius Candidus dec(urio.
Aelius Berenician[us] de[curio.
Ferilus Kapito [decurio.
Aelius Optatus dec(urio.

Aelius Albanus de[curio.
Iunius Marcianus [decurio.
Claudins Primus d[ecurio.
Aelius Tarsa dec(urio.
Claud(ius) Frontinus [decurio.
Aelius Crescens [decurio.
Aelius Diodorus d[ecurio.
Aelius Nic[ander decurio.
M[el]i[t]us Sab[inus decurio.

Ἤτοι:

Λικίννιος Οὐάλης βουλευτικός.
Αἰμύλιος Ὀπτάτος βουλευτικός.
Ἀνναῖος Δέξιος βουλευτικός.
Φλάβιος Ἰοῦστος βουλευτικός.
Οὔλπιος Κάνδιδος βουλευτικός.
Αἴλιος Βερονικεὺς βουλευτικός.
Φέριλος Καπίτων βουλευτικός.
Αἴλιος Ὀπτάτος βουλευτικός.

Αἴλιος Ἄλβανὸς βουλευτικός.
Ἰούνιος Μαρκιανὸς βουλευτικός.
Κλαύδιος Πρίμος βουλευτικός.
Αἴλιος Ταρσεὺς βουλευτικός.
Κλαύδιος Φροντῖνος βουλευτικός.
Αἴλιος Αὔξων βουλευτικός.
Αἴλιος Διόδωρος βουλευτικός.
Αἴλιος Νίκανδρος βουλευτικός.
Μέλιτος Σαβῖνος βουλευτικός.

Ὁ πίναξ οὗτος, ἀνήκων ἴσως εἰς τὸν Β'. Μ. Χ. αἰῶνα παρίςησιν ***album decuriale***, ἐφ' οὗ κατεγράφοντο τὰ ὀνόματα τῶν βουλευτικῶν (***decurionum***) ἤτοι τῶν ἐν ἐνεργείᾳ καὶ τῶν τιμητικῶν βουλευτῶν τῆς ἀποικίας (**colonia**) ἢ τῆς ἰσοπολίτιδος πόλεως (**municipium**), ὅπως ἐν Ῥώμῃ ὑπῆρχε πίναξ (1) τῶν συγκλητικῶν (**album senatoriale**). Κατὰ δὲ τὴν ἐγγραφὴν ταύτην ἐτηρεῖτο τάξις τις (2)· ἐπὶ κεφαλῆς μὲν τοῦ πίνακος κατεγράφοντο οἱ **duumviri**, δύαρχοι, ὅπως ἐνταῦθα ὁ **Licinius Valens** καὶ ὁ **Aelius Albanus**, οἵτινες κατ' ἔτος ἀντικαθιστάμενοι κατεῖχον εἰς τὰς ἀποικίας, τὰς ἰσοπολίτιδας πόλεις, καὶ ὅπου τὸ **jus italicum** ἐπεβραβεύθη, τοιαύτην περίπου θέσιν, οἵαν καὶ οἱ ὕπατοι ἐν Ῥώμῃ, ἀπένεμον τὴν δικαιοσύνην **II viri J. D.** (**duumviri Juris Dicundo**) καλούμενοι, κτλ. Μετ' αὐτοὺς δὲ εἵποντο κατὰ τάξιν ἀρχαιότητος οἱ λοιποὶ **decuriones**(1), οἵτινες ἔνθεν μὲν ἔχαιρον προνόμιά τινα, ὄντες ἐκλογεῖς καὶ ἐκλέξιμοι διὰ τὰ ἀξιώματα (**magistratus**) κτλ. ἔνθεν δὲ ὑπεβάλλοντο εἰς βάρη, οἷον τοῦ συνάζειν τοὺς φόρους ὑπὸ ἰδίαν αὐτῶν εὐθύνην κτλ.

Σ. ΑΡΙΣΤΑΡΧΗΣ.

(1) Taciti. Annales Δ'. 42.
(2) Dig. Ν'. γ'. 1. Πρ. De Alvo Scribendo. 1.

(1) Ciceronis. Sext. 4. — Αὐτ. Epist. ad Famil. ς'. 18. — Dig. Α'. 6'. De decurionibus et filiis eorum.—Cod. Κ'. 21. De decur. et filiis eorum.

ΒΡΑΧΕΙΑ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ

ΘΕΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΕΥΓΛΩΤΤΙΑΣ.

(Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ΡΓ'. συνεδριάσει).

Τὸ κάλλιστον, τὸ λαμπρότατον, τὸ χρησιμώτατον πάντων τῶν προτερημάτων ἀναντιῤῥήτως ἐστὶν ἡ εὐγλωττία, τὸ τοῦ λόγου προτέρημα. Τοῦτο ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ τοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους, καὶ σχεδὸν ὑπὲρ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπότητα. Παρέχει αὐτῷ κράτος ἐπὶ τῶν πνευμάτων· καθίςησιν αὐτὸν ἱκανὸν εἰς τὸ κυβερνᾶν κατὰ βούλησιν τὰς καρδίας, νικᾶν τὰς πεισματωδεστέρας ἐνστάσεις, ἐμπνέειν τοῖς ἄλλοις, τὰ ἀρέσκοντα αὐτῷ πάθη καὶ αἰσθήματα. Διὰ τοῦ προτερήματος τούτου ὁ Δημοσθένης ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ Κικέρων ἐν Ῥώμῃ, δεσπόζουσιν ἀπὸ τοῦ δημηγορικοῦ βήματος λαοῦ μυριάνδρου, μετὰ βαθυτάτης σιγῆς ἀκροωμένου, ἢ μόνον δι' ἀνευφημιῶν καὶ χειροκροτήσεων αὐτοὺς διακόπτοντος· ὁ μὲν καταπολεμεῖ τὰς φοβερὰς φάλαγγας τῶν Μακεδόνων, ὁ δὲ ταπεινοῖ τοὺς ὑπερηφάνους νικητὰς τῶν ἐθνῶν, καὶ ἀνατρέπει τὰς τυραννικὰς αὐτῶν κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος ἐπιχειρήσεις. Ὁ ὑπέρμαχος τῆς ἀθωότητος καταράσσει τὴν κακίαν ἐν τῷ δικαστηρίῳ· ὁ ἄξιος ἐγκωμιαστὴς τῶν ἐναρέτων πράξεων, ἀποδιδοὺς αὐταῖς τὸν προσήκοντα ἔπαινον, τοὺς μὲν ἐνθαῤῥύνει, τοὺς δὲ ἐξελέγχει, πάντας δὲ νουθετεῖ καὶ διδάσκει. Τελευταῖον ὁ λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου, κηρύσσων ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος τὰς μεγάλας τῆς Εὐαγγελικῆς ἠθικῆς ἀληθείας, κινεῖ τῶν ἀκροατῶν τὴν καρδίαν, καὶ ἀποσπῶν αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἀγενῶν καὶ ὀλεθρίων παθῶν προτρέπει εἰς τῆς ἀρετῆς τὴν ἀγάπην. Τοιαύτη τῆς ἀληθοῦς εὐγλωττίας ἡ θαυματουργὸς δύναμις! τηλικούτων ἀγαθῶν παραίτιος γίνεται τῇ ἀνθρωπότητι, χρήσεως καλῆς ἐπιτυχοῦσα! Ἀλλ' ὅσον μεγάλα καὶ θαυμαστά εἰσι τὰ σωτήρια αὐτῆς ἀποτελέσματα, τοσοῦτον δυσχερὴς καὶ χαλεπὴ ὑπάρχει αὐτῆς ἡ ἀπόκτησις· διότι ἐκ πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, περὶ ἃς ἀσχολεῖται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἡ εὐγλωττία ἐστὶν ἡ μεγίστη, ἡ δυσκολωτάτη, ἡ μέγιστον ἀριθμὸν προσώπων ἀπαιτοῦσα, καὶ προσόντων ὅλως διαφόρων καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον μάλιστα ὅλως ἀντιθέτων. Ἀπαιτεῖ πολυμάθειαν εὐρεῖαν, γνῶσιν ἀκριβῆ πάντων τῶν μυστικῶν ἑλατηρίων τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, δι' ὧν ὁτὲ μὲν διεγείρονται, ὁτὲ δὲ κατευνάζονται τὰ πάθη· ὕφος ποικίλον καὶ διάφορον κατὰ τὰ διάφορα ὑποκείμενα τοῦ λόγου, καὶ ὅσα ἄλλα ἀπαριθμοῦσιν οἱ περὶ εὐγλωττίας γράφοντες καὶ διδάσκοντες· ἀλλὰ πόσον σπανίως ταῦτα πάντα συνέρχονται εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον!

Ἀνελίσσοντες καὶ μελετῶντες τὴν ἱστορίαν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, μανθάνομεν ὅτι ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ, αἵτινες ὑπῆρξαν τὰ δύω μέγιστα θέατρα, ἔνθα τὰ πνευματικὰ προτερήματα διέπρεψαν μετὰ μεγίστης λαμπρότητος, οὐδεμία οὐδέποτε μάθησις ἐκαλλιεργήθη οὔτε γενικώτερον οὔτε σπουδαιότερον παρὰ τὴν τῆς εὐγλωττίας, ὡς μόνης ἀνοιγούσης εὐχερῶς τὴν εἰς τὸν πλουτισμὸν καὶ τὴν δόξαν καὶ τὰ ἀξιώματα ἄγουσαν ὁδόν· καὶ ὅμως ἡ σμικρότης τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν αὐταῖς ἀληθινῶν ἀναφανέντων ῥητόρων ἐστὶν ἀπίστευτος. Αἱ Ἀθῆναι, ἡ τοσούτους μεγαλοφυεῖς ἄνδρας εἰς πᾶσαν τέχνην καὶ ἐπιστήμην γεννήσασα, ὡς πρὸς τὴν εὐγλωττίαν ἔμειναν ἄγωνοι μέχρι τοῦ Περικλέους· πρῶτος δὲ οὗτος ὁ παράδοξος ἄνθρωπος αἴφνης ἀναφαίνεται, ὡς οἱ σπαρτοὶ ἄνδρες τῶν Θηβῶν, μέγας καὶ τέλειος ῥήτωρ, ὅστις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ποιητῶν εἶχεν ἐπὶ τῶν χειλέων τὴν Πειθὼ μετὰ τῶν Χαρίτων, καὶ ὅτε ἐδημηγόρει « ἔστραπτ' ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα. » Μετὰ τὸν Περικλῆ, πάμπολοι μὲν ἠσχολήθησαν, περὶ τὴν εὐγλωττίαν, ἀλλὰ πάνυ εὐάριθμοι ἀληθινοὶ ῥήτορες ἀνεδείχθησαν, ὅσους κατὰ τοὺς ἑφεξῆς χρόνους οἱ Γραμματικοὶ τῆς Ἀλεξανδρείας παρεδέξαντο εἰς τῶν κλασικῶν συγγραφέων τὸν Κανόνα· τούτων δὲ πάλιν εἷς μόνος, ὁ Δημοσθένης ἐφάνη ἄξιος ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς τελειοτάτης εὐγλωτίας παράδειγμα, καθὼς ἔκρινε περὶ αὐτοῦ ὁ μόνος ἐξ ἁπάντων τῶν ἐθνικῶν ῥητόρων ἐφάμιλλος αὐτοῦ μέγας τῆς Ῥώμης ῥήτωρ Κικέρων: **Recondor me longe omnibus unum anteferre Demosthenem**: μέμνημαι μακρῷ πάντων μόνον προτιμῶν τὸν Δημοσθένην· ὡς ἔκριναν πάντες οἱ σοφοὶ καὶ κριτικοὶ πάντων τῶν αἰώνων. Ἀλλὰ μετὰ τὸν Δημοσθένην ἐν Ἀθήναις ἡ ἀῤῥενωπὴ τουτέστιν ἡ ἀληθὴς εὐγλωττία, ἡ λαλοῦσα πρὸς τὴν καρδίαν καὶ τὰ πάθη, ἐξεθηλύνθη, ἀντὶ τῆς προτέρας μεγαλοπρεποῦς ἀλλὰ κοσμίας ἐσθῆτος περιβληθεῖσα ποικίλον καὶ ἀνθηρὸν καλλωπισμόν· ἀφοῦ δὲ ἀναχθεῖσα ἅπαξ ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς μετέβη εἰς τὰς νήσους, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀπέβαλε τὴν εὐεξίαν, ἣν ἐπὶ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη διετήρησεν ἐν τῷ γενεθλίῳ αὐτῆς ἐδάφει, ἐξεδιητήθη καὶ σχεδὸν ἀπέμαθε τὸ λαλεῖν, συνεστάθησαν ἔκτοτε ῥητορικαὶ σχολαί, ἐμορφοῦντο ἐν αὐταῖς ῥητοροδιδάσκαλοι, ἀλλ' ἐξέλιπον οἱ ἀληθινοὶ ῥήτορες.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀσχολούμενοι κατ' ἀρχὰς περὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἰδίας πατρίδος κατὰ τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν, μετὰ δὲ ταῦτα περὶ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους αὐτῶν ἐπὶ τῶν γειτόνων λαῶν, καὶ ἀκολούθως περὶ τὴν ὑποδούλωσιν τῶν ἐντὸς τῆς Ἰταλίας ἐθνῶν, πολλοὺς αἰῶνας διετέλουν ἄπειροι παντελῶς τῶν θελγήτρων πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, καὶ ἰδίως τῆς εὐγλωττίας, πρὸς μόνον τὰ πολεμικὰ ἐπιχειρήματα ἐπτοημένοι, δι' ὧν τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα κατέστη φοβερὸν δι' ὅλης τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης· ἀφοῦ δὲ οἱ ἰσχυρότατοι λαοὶ δαμασθέντες ὑπέβαλον τὸν αὐχένα εἰς τὸν σιδηροῦν αὐτῶν ζυγὸν, ἡ δὲ ἡσυχία ἐντὸς τῆς πολιτείας ἐστερεώθη, τότε διὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπιμιξίας ἤρξαντο ἀπεκδύεσθαι τὴν προτέραν βαρβαρότητα καὶ ἐδόθησαν εἰς τὰς πνευματικὰς ἀσκήσεις· τότε ἡ ῥωμαϊκὴ νεολαία, ὡς ἀπὸ βαθυτάτου ὕπνου ἐξεγερθεῖσα, ἐγνώρισε νέον εἶδος δόξης ἄγνωστον τοῖς προγόνοις αὐτῆς, δόξης ἄνευ κινδύνων καὶ αἱμάτων ἀποκτωμένης, τῆς δόξης τῆς ἐκ τῆς εὐγλωττίας· καὶ κυριευθεῖσα ὑπὸ διακαοῦς πρὸς αὐτὴν ἔρωτος, ἐνησχολήθη μετὰ μεγάλης ἀφοσιώσεως περὶ τὴν ἀπόκτησιν αὐτῆς· ἔκτοτε ἡ εὐγλωττία ἀπέβη τῆς ῥωμαϊκῆς νεολαίας ἡ κυριωτάτη σπουδὴ, καὶ βαθμηδὸν προαγωμένη ἤρξατο ἁμιλλᾶσθαι πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων εὐγλωττίαν· καὶ ἀνεφάνησαν μέν τινες κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἄξιοι λόγου ῥήτορες, ἀλλ' ὡς ἐν Ἀθήναις οὕτω καὶ ἐν Ῥώμῃ εἷς καὶ μόνος ὁ Κικέρων ἀνεδείχθη μέγας καὶ τέλειος ῥήτωρ, ὡς συνενώσας ἐν ἑαυτῷ πάντα τὰ τὸν τέλειον ῥήτορα συγκροτοῦνπα προτερήματα. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Κικέρωνος ὑπέστη καὶ ἐν Ῥώμῃ ἡ εὐγλωττία τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τύχην, ἅτινα φθάσαντα τὸν ὕψιστον τῆς τελειοποιήσεως βαθμὸν, καταπίπτουσι. Ὡς ἀπὸ ἀνιάτου φθισικῆς νόσου προσβληθεῖσα, ἐμαραίνετο βαθμηδὸν καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐξέπνευσεν.

Ἀλλ' ἀπέκειτο, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν χριστιανισμὸν πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς καὶ παραδόξοις θαύμασι, δι' ὧν ἠλλοίωσε τὴν ὄψιν τῆς οἰκουμένης, ἐπαναγαγεῖν αὖθις εἰς τὴν ζωὴν διὰ τοῦ ζωογόνου αὐτοῦ πνεύματος, καὶ τὴν ἐκλιποῦσαν ἤδη εὐγλωττίαν, καὶ καταστῆσαι αὐτὴν ἀκμαιοτέραν ἢ πρότερον καὶ ἀληθῶν ῥητόρων γονιμωτάτην. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου αἰῶνος μετὰ τῆς νέας θρησκείας ἀπὸ τῶν φυλακῶν εἰς τῶν Καισάρων τὸν θρόνον ἀνυψουμένης, φωνὴ ἐνταυτῷ ἰσχυρὰ, φωνὴ σεβαστὴ, ὑψώθη ἐν τῷ μέσῳ τῶν χριστιανικῶν συναθροίσεων· ἡ φωνὴ αὕτη ἦν ἡ τῶν προμάχων τῆς ἀληθείας τῶν ῥητόρων τοῦ χριστιανισμοῦ, τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν ἐκκλησιαςικὴν ἱστορίαν ἀνήκει τὸ μνημονεῦσαι, ὅσας ὑπηρεσίας οὗτοι ὑπηρέτησαν τῇ θρησκείᾳ, ὅσας κατὰ τῶν αἱρετικῶν ἤραντο νίκας, ὅσα ποιμενικῆς ἁγιότητος παραδείγματα κατέλιπον, ὅσα φῶτα μεταξὺ τῶν λαῶν διέχεον, ὅσους ὑπέστησαν μόχθους καὶ ἐπηρείας καὶ διωγμοὺς ὑπὲρ τῆς πίστεως. Ἡμεῖς δ' ἐνταῦθα ἐξετάσομεν αὐτοὺς διὰ βραχέων μόνον ὡς ῥήτορας, ἐξ ἧς ἐξετάσεως, ἐλπίζομεν, δειχθήσεται, ὅτι οἱ Ἅγιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, οἱ πολλαχῶς μὲν, μάλιστα δὲ διὰ τοῦ λόγου εὐεργετήσαντες τὴν ἀνθρωπότητα, οὐκ εἰσὶ κατώτεροι τῶν ἐνδόξων τῆς ἐθνικῆς ἀρχαιότητος ῥητόρων.

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ἐπίσκοποι ἐκήρυττον τὸν θεῖον λόγον πρὸς τὸν λαόν· ἀνέπτυσσον τὸ Εὐαγγέλιον ἢ ἄλλο τι μέρος τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς, ἐξ ἧς λαμβάνοντες ἐν βιβλίον ἡρμήνευαν αὐτὸ κατὰ σειρὰν ἢ τῶν οὐσιωδεστάτων καὶ σπουδαιοτάτων αὐτοῦ μερῶν ἐκλογὴν ποιούμενοι· οἱ λόγοι αὐτῶν ἦσαν ἁπλοῖ, ἄνευ τέχνης, ἄνευ διαιρέσεως, ἄνευ λεπτῶν συλλογισμῶν, ἄνευ περιέργου πολυμαθείας, ἄνευ πάθους, οἱ πλεῖστοι δὲ λίαν σύντομοι· προὐτίθεντο διδάξαι ἀναπτύσσοντες τὴν Γραφὴν κατὰ τὴν παράδοσιν πρὸς στήριξιν τῆς πίστεως καὶ διόρθωσιν τῶν ἠθῶν· ἐζήτουν κινῆσαι τὴν καρδίαν οὐχὶ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν σχημάτων, ἀλλὰ διὰ τῶν κηρυσσομένων μεγάλων καὶ αἰωνίων ἀληθειῶν, διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν, διὰ τῆς προσωπικῆς ἁγιότητος καὶ τῆς ἀγάπης. Ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἠναγκάσθησαν ἀπομακρυνθέντες τῆς ἁπλότητος ταύτης παρεδέξασθαι τὸν ῥητορικὸν τρόπον τοῦ λέγειν· ὁ σκοπὸς τῶν θείων ἐκείνων ἀνδρῶν ἦν βεβαίως ὑψηλότερος τῶν κοινῶν τῆς εὐγλωττίας κανόνων, ἀλλ' ὅμως ἔκριναν ἀναγκαίαν τὴν συμμόρφωσιν πρὸς τὰς τῆς ἐποχῆς αὐτῶν ἀπαιτήσεις, ἵνα καθιστῶσι τὸν λόγον εὐαρεστότερον καὶ εἰσάγωσιν εὐχερέστερον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας. Ἐντεῦθεν ἀνεγεννήθη ἡ εὐγλωττία, νέον ὅμως καὶ ὅλως διάφορον τοῦ προτέρου ἔχουσα προορισμόν· διότι οἱ μὲν Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον βήματα πολιτικὰ, ἐφ' ὧν οἱ ῥήτορες καὶ δημαγωγοὶ συνεβούλευον τοῖς πολίταις τὰ δέοντα· οἱ δὲ χριστιανοὶ ῥήτορες ἐκήρυττον τὴν ἀγάπην, τὴν ὁμόνοιαν, τὴν ταπει-

νοφροσύνην, τὴν συμπάθειαν, τὴν ἐλεημοσύνην, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἔτι τοὺς ἐχθροὺς εὐποιΐαν. Ἐπειδὴ δὲ, πρὸς τῇ ῥηθείσῃ ἀνάγκῃ τῆς συμμορφώσεως πρὸς τὰς τῆς ἐποχῆς ἀπαιτήσεις, καθόσον ἀπέβλεπε τὴν διδασκαλίαν, προσετέθησαν ἔτι πλῆθος κωλυμάτων ὑπερνικητέων, πολεμίων καταβλητέων, πολεμούντων τὴν χριστιανικὴν πίστιν διὰ τῶν ὅπλων τοῦ λόγου· ἡ ἀνάγκη τοῦ νικᾶν διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τοῦ παραδείγματος, τῶν δύω μόνων ὅπλων τῆς νέας θρησκείας· ἐκ τούτων ἐνεψυχώθη θαυμαστὸν ὅσον τὸ πνεῦμα τῶν διδασκάλων καὶ ὑπερμάχων τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἀνεδείχθησαν ἐξ αὐτῶν μεγάλοι καὶ λαμπροὶ ῥήτορες, πρὸς οὓς οὐδὲ κἂν ἀντιβλέψαι ἦσαν ἄξιοι οἱ σύγχρονοι αὐτῶν ζηλωταὶ τῆς εἰδωλολατρείας. Πολὺ ἀπεῖχον ὁ Κέλσος, ὁ Πορφύριος, ὁ Σύμμαχος, ὁ Λιβάνιος, ὁ Θεμίστιος καὶ ἄλλοι τοῦ ἀντισηκῶσαι τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν διαλεκτικὴν τοῦ Ἀθανασίου, τοῦ Ἀμβροσίου, τοῦ Αὐγουστίνου, τοῦ Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου, τοῦ Χρυσοστόμου, ἀξίων παραβληθῆναι πρὸς τοὺς μεγίστους τῆς ἀρχαιότητος ῥήτορας. Οὐ μὲ λανθάνει ὅτι πολλοὶ ἐπικρίναντες τοὺς Πατέρας κατὰ τὴν εὐγλωττίαν καὶ μάλιστα τοὺς δυτικοὺς, εὑρίσκουσιν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ἐλλείψεις μὴ ἀπαντούσας παρὰ τοῖς κλασικοῖς Ἕλλησί τε καὶ Ῥωμαίοις· μέμφονται αὐτοὺς ἐπὶ ἐπιτηδεύσει ἢ καὶ ἀτημελείᾳ ὕφους, ἐπὶ μακρολογίᾳ, ἐπὶ συχναῖς παρεκβάσεσιν, ἐπὶ καταχρήσει τῆς πολυμαθείας, ἀπαιτούσης ἐν τῇ ῥητορικῇ χρῆσιν μετρίαν καὶ σώφρονα. Ἀλλ' ὅταν θέλῃ τις ἐκτιμῆσαι τὴν ἀξίαν τῶν τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, κατὰ δίκαιον λόγον ὠφείλει μὴ ἐπιλανθάνεσθαι τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν τόπων, ἔνθα ἔζησαν οἱ Πατέρες· ὀφείλει παραβάλλειν αὐτοὺς πρὸς τοὺς διασημοτάτους τῶν συγχρόνων ἐθνικῶν καὶ τότε κατανοήσει, πόσον ἀνώτεροι τῆς ἐποχῆς αὐτῶν ἐγένοντο· οὕτως ἔκριναν αὐτοὺς ἄλλοι τε τῶν νεωτέρων συγγραφέων καὶ κριτικῶν καὶ ὁ Γάλλος Φενελών. « Τινὲς σοφοὶ, λέγει, ἐδείχθησαν ἄδικοι κριταὶ τῶν πατέρων· κρίνουσιν αὐτοὺς ἔκ τινος τραχείας μεταφορᾶς τοῦ Τερτυλλιανοῦ, ἔκ τινος ἐξοιδαινούσης περιόδου τοῦ Κυπριανοῦ, ἔκ τινος ἀσαφοῦς χωρίου τοῦ Ἀμβροσίου, ἔκ τινος ἐπιτετηδευμένης ἀντιθέσεως τοῦ Αὐγουστίνου· ἀλλ' ὤφειλον ἀποβλέψαι εἰς τὴν διαφθορὰν τῆς τοῦ καλοῦ αἰσθήσεως καθ' οὓς χρόνους ἤκμασαν οὗτοι οἱ Πατέρες· ἡ Ῥώμη κατέπιπτεν, ἡ παιδεία καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, ἣν ἤδη παρηκμακυῖαν, ὅτε ἦλθον ἐκεῖ ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Βασίλειος, καὶ ἐπεκράτει ἡ ἐπιτήδευσις· οἱ Πατέρες, μαθητεύοντες παρὰ ῥητοδιδασκάλοις ἀδοκίμοις παρεσύροντο εἰς τὴν κοινὴν πρόληψιν, ἣ οὐδ' αὐτοὶ οἱ σοφοὶ δύνανταί ποτε ἀντιστῆναι· ἐνομίζετο ἀσυγχώρητος ἡ χρῆσις τοῦ ἁπλοῦ καὶ φυσικοῦ τρόπου τοῦ λέγειν· ἀλλ' ἐὰν ἐπιμόνως τις καὶ ἀκριβῶς ἐξετάσῃ τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων εὑρήσει ἐν αὐτοῖς πράγματα πολλῆς τιμῆς ἄξια, θαυμασά· ἐκπλαγήσεται ἀναλογιζόμενος κατὰ ποίους αἰῶνας ταῦτα ἐγράφοντο. » Ὁ Γάλλος κριτικὸς προφανῶς ὑπεραπολογεῖται ἰδίως τῶν Δυτικῶν Πατέρων, ὡς μᾶλλον ὑποκυψάντων εἰς τὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῶν ἐλαττώματα· διότι οἱ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μικρὰν ἀνάγκην ἔχουσι τοσαύτης ἀπολογίας, ὡς ὀλιγώτερον ὑποστάντες τὴν ἐπήρειαν τῆς ἐκπεπτωκυίας αἰσθητικῆς κρίσεως· ὁ δὲ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος τοσοῦτον κρείττονες τῆς καιρικῆς ἐκείνης ἀνάγκης ἐγένοντο, ὥστε θαῤῥούντως δύναταί τις ἀντιτάξαι αὐτοὺς πρὸς τοὺς διασημοτέρους τῶν κλασικῶν λεγομένων συγγραφέων· καὶ θαυμάζω, πῶς ὁ σοφὸς Φενελὼν, μνημονεύσας τοῦ Βασιλείου, συμπαρέλαβε καὶ τοῦτον μετὰ τῶν παρασυρέντων εἰς τὴν κοινὴν πρόληψιν, ἐνῷ τὸ μᾶλλον διακρῖνον αὐτὸν ὡς καὶ τὸν Χρυσόστομον ἐστὶν ἡ εὔκολος ἐκείνη καὶ φυσικὴ ἔκφρασις, ἡ χαρακτηρίζουσα μὲν πάντοτε τοὺς μεγαλοφυεῖς συγγραφεῖς, ἀλληθῶς δὲ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δυσκατόρθωτος οὖσα.

Καὶ μεθ' ὅλας ὅμως τὰς καιρικὰς ἐλλείψεις καὶ τὴν τῆς ἐποχῆς ἐπήρειαν, πᾶς ἀπροκαταλήπτως ἀναγινώσκων καὶ κρίνων ὡς ὁ Φενελὼν, εὑρήσει πάντως παρὰ πᾶσιν ἁπλῶς τοῖς θείοις πατράσιν Ἀνατολικοῖς τε καὶ Δυτικοῖς, ἐπιτυχῆ σύγκρισιν ὕψους καὶ ἁπλότητος, δυνάμεως καὶ χάριτος, θαυμαστὴν τέχνην τοῦ παριστάναι λίαν ἐναργῶς καὶ ἐμφανίζειν ὑφ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ὄψεις ὅ,τι δήποτε πραγματεύονται· ἀλλὰ τί λέγω; ἡ εὐγλωττία τῶν πατέρων ἔχει τι, ἰσχυρὸν, καταπληκτικὸν, βασιλικόν. Τὸ ἀξίωμα αὐτῆς θορυβεῖ, ὑποτάττει τὸν ἀναγνώστην, ὅστις αἰσθάνεται, ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν ἐστιν οὐρανία, ὅτι διδάσκουσι κατ' ἐπιταγὴν τοῦ δεσπότου καὶ ἐξουσιαστοῦ τῶν ἁπάντων.

Ἀλλ' ἵνα μὴ στρεφώμεθα ἐπὶ πολὺ περὶ γενικὰς καὶ ἀορίστους ἐκφράσεις, ἀνάγκη προσαγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν κοινῶς παραδεδεγμένον τῆς ἀληθοῦς καὶ τελείας εὐγλωττίας γνώμονα, οὕτω πιστωθήσεται, ὅτι οἱ δαιμόνιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, οὓς συνειθίσαμεν θεωρεῖν μόνον ὡς διαδόχους τῶν Ἀποστόλων, ὡς πολύτιμα σκεύη τοῦ Παναγίου Πνεύματος, ὡς μεσίτας ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν, ἐδείχθησαν καὶ κατὰ τὴν εὐγλωττίαν ἐφάμιλλοι, τινὲς δὲ, τολμῶ εἰπεῖν, καὶ κρείττονες τῶν ἐνδόξων τῆς ἀρχαιότητος ῥητόρων.

Τρεῖς ὁμολογοῦνται ὡς οὐσιώδεις χαρακτῆρες τῆς ἀληθοῦς εὐγλωττίας· τὸ διδάξαι, τὸ ἀρέσαι, καὶ τρίτος, ὅσπερ καὶ κυριώτατος καὶ οὐσιωδέστατος, τὸ κινῆσαι τὴν καρδίαν· ἡ διδασκαλία, ἵνα ἀποδῇ ἐνεργὸς καὶ τελεσφόρος, τουτέστι ἵνα φωτίσῃ καὶ πείσῃ τὸν νοῦν, ἀπαιτεῖ σαφήνειαν, ἥτις κατασκευάζεται ἔκ τε τῆς κυριολεξίας καὶ τῆς ἐπιτηδείας τῶν λέξεων διατάξεως εἰς εὔκολον τῶν νοημάτων παράστασιν. Τὴν ἀρετὴν ταύτην τῆς σαφηνείας ἔχουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ ῥήτορες, μάλιστα ἐν τοῖς ἠθικοῖς αὐτῶν λόγοις. Τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν, ὡς ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος, ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος εἰς τόσον μέγαν βαθμὸν εὐμοιροῦσιν αὐτῆς, ὥστε συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, ὅ,τι καὶ ἐπὶ τοῦ ἡλιακοῦ φωτός· καθὼς τοῦτο προσβάλλει καὶ φωτίζει τοὺς σωματικοὺς ἡμῶν ὀφθαλμούς, καὶ ἂν μὴ ἐνατενίζωμεν εἰς αὐτὸ, οὕτω καὶ αἱ ὑπ' ἐκείνων διδασκόμεναι εὐαγγελικαὶ ἀλήθειαι τόσον σαφῶς καὶ καταληπτῶς ἐκτίθενται, ὥστε καὶ ἂν μὴ ἀναγινώσκῃ τις αὐτὰς μετὰ συντόνου προσοχῆς καὶ ἐπιστάσεως, προσβάλλουσιν ὅμως οὐχ ἧττον καὶ φωτίζουσι τὴν διάνοιαν, τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας ἢ τὴν ἀχλὺν τῆς πλάνης διασκεδάζουσαι.

Δεύτερος οὐσιώδης χαρακτὴρ, εἶπον, ἐστὶ τὸ ἀρέσαι· διότι συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῆς ἀληθείας ὅ,τι καὶ ἐπὶ τῆς τροφῆς· καθὼς αὕτη χρήζει ἀρτύματος ἵνα ἀρέσῃ τῇ γεύσει, οὕτω καὶ ὁ ῥήτωρ, ἵνα καταστήσῃ τὴν ἀλήθειαν ἐρασμίαν καὶ εὐάρεστον τῷ πνεύματι, ὀφείλει ἀρτύειν αὐτὴν μεταχειριζόμενος τοῦ λεκτικοῦ τὰ κάλλη, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς εὐλαβείας καὶ προσοχῆς, μήπως ἐμπέσῃ εἰς σοφιστικὸν καὶ κενὸν καλλωπισμόν. Τοῦτο κατώρθωσαν λίαν ἐπιτυχῶς καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς Ἐκκλησίας πατέρες, οἱ ἀκριβεῖς τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας παρατηρηταὶ, τοὺς ἐνδόξους τῆς ἀρχαιότητος ποιητὰς καὶ ῥήτορας μελετῶντες, καὶ ἀφαιροῦντες ἀπ' αὐτῶν τὸν παρ' αὐτοῖς εὑρισκόμενον χρυσὸν καὶ ἄργυρον, τὰς χάριτας τοῦ λόγου, καταλείποντες δὲ τὰ δεισιδαίμονα αὐτῶν πλάσματα, ὅσα πᾶς ἀληθὴς χριστιανὸς ὀφείλει βδελύσσεσθαι καθ' ὃν τρόπον οἱ Ἰσραηλῖται ἐγύμνωσαν κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ τοὺς Αἰγυπτίους τοῦ χρυσίου καὶ τῶν πολυτιμοτέρων ἐνδυμάτων, ἄθικτα καταλιπόντες τὰ εἴδωλα. Διὰ τῶν χαρίτων τούτων καθωραΐζοντες τὴν ἀλήθειαν τόσον εὐάρεστον καθίστων αὐτὴν ὥστε καὶ αὐτοὶ τῆς ἀληθείας οἱ πολέμιοι ἡσπάζοντο αὐτὴν ἀνεπαισθήτως. Ὅτε ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ὑπέρμαχος τῆς ὀρθοδοξίας ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὰς μὲν τῶν αἱρετικῶν πλάνας ἐξήλεγχε, ἐδίδασκε δὲ τὰ ἀληθῆ καὶ ὑγιᾆ τῆς πίστεως δόγματα, πλῆθος αἱρετικῶν συνέῤῥεεν εἰς τὴν ἀκρόασιν τοῦ λόγου, οὐχὶ βεβαίως ἵνα φωτισθῶσι περὶ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἵνα τερφθῶσιν ὑπὸ τῆς εὐγλωττίας τοῦ κηρύσσοντος. Τί δὲ συνέβη; Πλεῖστοι τῶν ἀγρίων τούτων λύκων, λέγει ὁ Βιογράφος τοῦ θείου τούτου Πατρὸς, κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαισθήτως κατεπεισθέντες καὶ τιθασσευθέντες ὑπὸ τῆς τοῦ λόγου χάριτος καὶ γλυκύτητος, ἀποθέμενοι τὴν ἀγριότητα, κατηριθμήθησαν μετὰ τῶν προβάτων· « ἀποπτύσαντες δηλ. τὴν αἱρετικὴν πλάνην ἠσπάσαντο τὴν ὀρθοδοξίαν; Δικαίως ἄρα ὁ μελῳδήσας τὸν εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας θαυμάσιον κανόνα Ἰωάννης ὁ Εὐχαΐτων ἀπεκάλεσε τὸν λόγον τοῦ Θεολόγου « γλώσσης τρυφὴν καὶ ἀκοῆς πάσης ἥδυσμα ».

Παρόμοιόν τι πρὸς τὸ ἱστορούμενον περὶ τῶν ἀκροωμένων τοῦ Θεολόγου αἱρετικῶν ὁμολογεῖ ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, ὅτι ἔπαθεν αὐτός· ὅτε ὁ Ἅγιος Ἀμβρόσιος ἐκήρυττε τὸν θεῖον λόγον μετὰ τοσαύτης χάριτος, ὥστε πάντες οἱ ἀκροαταὶ καταγοητευόμενοι ἐγίνοντο ἐκτὸς ἑαυτῶν, ὁ Αὐγουστῖνος, ἔτι ἐπτοημένος περὶ τὴν θύραθεν εὐγλωττίαν, ἤρχετο εἰς τὴν ἀκρόασιν τοῦ κηρύγματος, οὐχὶ ἵνα ὠφεληθῇ ἐκ τῶν κηρυσσομένων ἀληθειῶν, οὐχὶ ἵνα ἀκούσῃ τί ἐδίδασκεν, ἀλλὰ πῶς ἐδίδασκεν ὁ Ἀμβρόσιος « **non discere quae dicebat, sed tantum quemadmodum dicebat audire veniebam** »· οὐκ ἠδυνάμην ὅμως, λέγει, διαστεῖλαι τὰ δύο ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' ἀνοίγων τὴν καρδίαν μου εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἐκ τοῦ λεκτικοῦ ἡδονῆς, εἰσεδεχόμην ἀνεπαισθήτως καὶ τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν, ἥτις κατὰ μικρὸν κατέστη ἀπόλυτος τῆς καρδίας μου κύριος. Τὴν αὐτὴν χρῆσιν τῶν λεκτικῶν χαρίτων φαίνεται ποιησάμενος μετὰ ταῦτα καὶ αὐτὸς ὁ Αὐγουστῖνος· διότι ἐν ταῖς πλείσταις τῶν διδαχῶν αὐτοῦ μανθάνομεν, ὅτι ὁ λαὸς ὑπὸ θαυμασμοῦ ἀνευφήμουν καὶ ἀνεκραύγαζον· αὐτὸ τοῦτο ἱστορεῖται ὅτι συνέβαινε καὶ ἐπὶ τῶν διδαχῶν τοῦ θείου Χρυσοστόμου, ὅστις, ὡς γνωστὸν, καὶ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης ἔτυχε διὰ τὴν ὑπερθάυμαστον τοῦ λόγου γλυκύτητα καὶ χάριν.

Ποῖον τῶν ἀθανάτων συγγραμμάτων τῶν θείων ἐκείνων ἀνδρῶν ἀναγινώσκων τις καὶ σήμερον οὐ πάσχει ταὐτὸν, ὅπερ οἱ ἀκροώμενοι αὐτῶν τότε ἔπασχον; Τίς γευόμενος τῆς ἀμβροσίας τῶν λόγων αὐτῶν οὐ καθηδύνεται τὴν ψυχὴν, εἰσδεχόμενος ἀνεπαισθήτως μετὰ τῆς ἡδο-

νῆς καὶ τῶν ἀναγινωσκομένων τὴν ἀλήθειαν; Τίς μελετῶν τὸν μέγαν Βασίλειον, τὸν Ἀμβρόσιον, τὸν Γρηγόριον καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν χρυσολόγον Ἰωάννην, οὐκ αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ἀνέκφραστον θυμηδίαν καὶ ἀλλοίωσίν τινα δυσερμήνευτον; Πόθεν δὲ ἄλλοθεν τοῦτο προέρχεται, εἰ μὴ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀλήθεια λίαν ἐναργῶς καὶ ἐπαφροδίτως ἐκτιθεμένη γοητεύει καὶ καταθέλγει τὴν ψυχήν; Τρίτος, εἶπον, καὶ οὐσιωδέστατος χαρακτὴρ τῆς ἀληθοῦς εὐγλωττίας ἐστὶ τὸ κινεῖν τὴν καρδίαν· διότι τῳόντι τί ὠφελεῖ, ἐὰν πεισθῇ μὲν ὁ ἀκροατὴς περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λεγομένων καὶ θαυμάσῃ τὴν εὐφράδειαν τοῦ ῥήτορος, μὴ κινηθῇ ὅμως εἰς ἀγάπην καὶ πραγματοποίησιν τῶν διδασκομένων; ὁ λόγος, ὅσις καταλείπει τὸν ἀκροατὴν ἀτάραχον, ὅσις οὐ θορυβεῖ, κλονεῖ, καταβάλλει αὐτὸν, ἔστω ὡραῖος, κομψὸς, γλαφυρὸς, οὐ λέγεται ὅμως εὔγλωττος, διῆλθε μὲν, οὕτως εἰπεῖν, τοὺς δύο πρώτους σταθμοὺς ὁ ῥήτωρ, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς καταφθάσαι τὸν τρίτον, τὸ τέρμα τῆς πορείας αὐτοῦ, ἔμενε καθ' ὁδὸν καὶ ἐπόνησε μάτην· εἰς τὸ κινεῖν ἄρα τὴν καρδίαν στηρίζεται ὅλος ὁ θρίαμβος τῆς εὐγλωττίας, ὅπερ ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ ὑψηλοῦ λεγομένου καὶ παθητικοῦ ὕφους. Τοῦτο ἐκλέϊσε τὸν Δημοσθένην· διὰ τοῦτο δικαίως θαυμάζεται ὁ Κικέρων· καταγινώσκει ὁ Καῖσαρ θάνατον τοῦ Λιγαρίου· ὁ Κικέρων ἐξαιτεῖται ἀπολογίσασθαι ὑπὲρ τοῦ κατεγνωσμένου· ἡ καταδίκη φαίνεται τόσον βεβαία, ὥςε ὁ Καῖσαρ λέγει «Τί βλάπτει ἐὰν ἀκούσωμεν τοῦ Κικέρωνος; ὅ,τι καὶ ἂν εἴπῃ, οὐδὲν κατορθοῖ· ὁ Λιγάριος κατεδικάσθη»· ὁ ῥήτωρ ὅμως λαλεῖ καὶ ὁ Δικτάτωρ ἀφίνει τὴν θανατηφόρον ψῆφον ἀπὸ τῶν χειρῶν, ἀνακράζων ἐνίκησας Κικέρων, ὁ Καῖσαρ οὐ δύναταί σοι ἀντιστῆναι. Ἀλλ' ὅτε ὁ πολιτικὸς καὶ δικανικὸς ῥήτωρ, ἐν τούτῳ στηρίζει τὴν ἐλπίδα τῆς νίκης, πόσῳ μᾶλλον τοῦ Εὐαγγελίου ὁ λειτουργὸς, ὅστις κύριον σκοπὸν προτίθεται ἐμπνεῦσαι τῷ χριστιανῷ φρίκην πρὸς τὴν ἁμαρτίαν καὶ φόβον τῆς θείας δικαιοσύνης; μῖσος πρὸς τὰ ἀπατηλὰ τούτου τοῦ κόσμου θέλγητρα, καὶ ἔρωτα τῶν αἰωνίων ἐκείνων ἀγαθῶν; ἀναγκάσαι αὐτὸν ἑνὶ λόγῳ μισῆσαι ὅ,τι ἠγάπα, καὶ ἀγαπῆσαι ὅ,τι ἐμίσει· ἀποσπάσαι αὐτὸν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν, ἀπὸ τῶν ἡδονῶν, ἀπὸ πάντων ὅσα συνιστῶσι τὴν ζωὴν αὐτοῦ καὶ εὐτυχίαν; Ἀλλ' ἄρα γε κατώρθωσαν οἱ θεῖοι Πατέρες ἀφικέσθαι τοῦ τρίτου τούτου σταθμοῦ, ἢ μήπως ἀποκαμόντες ἔμειναν κατὰ τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ; Βαβαὶ τῆς ἐπιτυχίας! Ἐνταῦθα κυρίως συνίσταται ὁ θρίαμβος αὐτῶν! Ἐνταῦθα μάλιστα φαίνονται ὑπερευδοκιμήσαντες, παράδειγμα ποιησάμενοι οὐχὶ μᾶλλον τοὺς δεινοὺς περὶ τὸ λέγειν ἐθνικοὺς, ἀλλὰ τὸν μέγαν διδάσκαλον τῶν ἐθνῶν, τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, ὅστις οὐκ' ἦν «ἰδιώτης τῷ λόγῳ» ὡς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ μετριοφρονῶν ἔλεγε γράφων πρὸς τοὺς Κορινθίους· ἀλλὰ τοὐναντίον, ὡς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ καταφαίνεται μέγας καὶ δεινὸς ῥήτωρ, ὥςε τῶν ἄλλων Ἀποστόλων διὰ τὰ θαύματα ὡς θεῶν ἁπλῶς ὑποληφθέντων, αὐτὸς διὰ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ὠνομάσθη Ἑρμῆς ὑπὸ τῶν Λυκαόνων· οὐκ ἀπαιτεῖται δὲ πάντων τῶν συγγραμμάτων τῶν θείων Πατέρων ἡ ἀνάγνωσις, ὅπως βεβαιωθῇ τις περὶ τῆς θαυμαςῆς αὐτῶν εὐδοκιμήσεως εἰς τὸ τρίτον καὶ οὐσιωδέστατον τῆς ἀληθοῦς εὐγλωττίας συστατικόν· διότι πρὸς τοῦτο μόλις ὅλη τοῦ ἀνθρώπου ἡ ζωὴ ἐξαρκεῖ· πολλοςὸν μέρος τούτων διελθέτω ὁ βουλόμενος καὶ πληροφορηθήσεται ὅτι τὸ λεγόμενον οὐκ ἔστι πρόληψις, οὐδὲ ὑπερβολή· ἄπειρα χωρία ὑψηλότατα καὶ συγκινητικώτατα εὑρήσει καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις μὲν ἅπασι, μάλιστα δὲ παρὰ τῷ θείῳ Χρυσοστόμῳ· Ἀλλὰ τί λέγω χωρία; λόγοι ὁλόκληροι πνέουσι τοιαύτην ὑψηλὴν καὶ παθητικὴν εὐγλωττίαν, οἵα οὐκ ἀπαντᾷ ἐν οὐδενὶ τῶν ἀποσωθέντων εἰς ἡμᾶς τῆς ἐθνικῆς ῥητορείας προϊόντων. Τοιοῦτοί εἰσι λόγου χάριν αἱ ἐξομολογήσεις καὶ τὸ περὶ πόλεως θεοῦ σύγγραμμα τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου· ὁ περὶ Ἱερωσύνης, ὁ περὶ Φιλοπτωχίας, οἱ κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, οἱ ἐπιτάφιοι εἰς τὸν Καισάριον καὶ τὸν Μέγαν Βασίλειον τοῦ θείου Γρηγορίου, ὁ πρὸς τοὺς πλουτοῦντας, ὁ κατὰ τῶν ὀργιζομένων, ὁ κατὰ τῶν μεθυόντων, ὁ ἐν λιμῷ καὶ αὐχμῷ τοῦ Μ. Βασιλείου. Οἱ ἐπιτάφιοι εἰς τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον καὶ εἰς τὴν Πουλχερίαν τοῦ Νύσσης Γρηγορίου· οἱ περὶ Ἱερωσύνης, οἱ περὶ τῶν Ἀνδριάντων, ὁ περὶ Μετανοίας, οἱ πρὸς τὸν ἐκπεσόντα Θεόδωρον, ὁ γνωστότατος καὶ παρὰ πάντων τῶν νεωτέρων θαυμαζόμενος καὶ ὡς ὑψηλῆς καὶ παθητικῆς εὐγλωττίας ἔξοχον παράδειγμα προβαλλόμενος Πρὸς Εὐτρόπιον λόγος τοῦ θείου Χρυσοστόμου, αἱ πρὸς Ὀλυμπιάδα ἐπιςολαὶ τοῦ αὐτοῦ· μυρίοι ἄλλοι λόγοι, ὧν καὶ ἡ ἁπλῆ ἀπαρίθμησις καθίσταται ἐργώδης.

Νομίζω δὲ ὅτι οὐδ' ἀπόσκοπον οὐδ' ἀτερπὲς φανήσεται τοῖς ἀκροαταῖς ἐὰν παραθῶ ἐνταῦθα ἀποσπάσματά τινα ἔκ τινων λόγων τῶν θείων Πατέρων, ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ οἱ πάντι ἀδαεῖς, καὶ οἱ μηδὲ συλλαβήν ποτε τῶν τῆς ἔσω παιδείας τούτων ῥητόρων ἀναγνόντες, δύνανται συλλαβεῖν πλήρη καὶ ἐναργῆ ἰδέαν περὶ τῆς εὐγλωττίας

αὐτῶν, ἐξ ὄνυχος, κατὰ τὸ λεγόμενον, γνόντες τὸν λέοντα.

Γράφων ὁ ἅγιος Κυπριανὸς πρὸς τὸν Πάππαν Κορνήλιον περὶ τῶν ἐκπεσόντων κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ διωγμοῦ καὶ μετὰ ταῦτα ζητούντων ἀξιωθῆναι αὖθις τῆς κοινωνίας τῶν ἁγίων μυστηρίων ἄνευ τῆς προσηκούσης μετανοίας, τοὐναντίον δὲ μετὰ θράσους καὶ ἀπειλῶν. « Ἐὰν οἱ » ἁμαρτωλοὶ οὗτοι, λέγει, ἐπιθυμῶσιν ἀληθῶς » γενέσθαι δεκτοὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἴδωμεν, » τί φρονοῦσι περὶ τοῦ ὀφειλομένου ἐξιλασμοῦ, » καὶ τίνα καρπὸν μετανοίας προσάγουσιν. Ἡ » Ἐκκλησία οὐδενὶ ὑπάρχει κεκλεισμένη· ὁ ἐπί» σκοπος οὐδένα ἀποβάλλει· ἕτοιμοι ἐσμὲν ὑπο» δέξασθαι μετ' ἀνοχῆς καὶ συγχωρήσεως καὶ » χαρᾶς πάντας τοὺς προσερχομένους, ἐπιθυμῶ » πάντας ἐπανελθεῖν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκ» κλησίας· ἐπιθυμῶ πάντας τοὺς ἀγωνισαμένους » μεθ' ἡμῶν ἑνωθῆναι αὖθις ὑπὸ τὴν σημαίαν » τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπανελθεῖν εἰς τὸ οὐ» ράνιον αὐτοῦ στρατόπεδον, καὶ τὴν κατοικίαν » τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ· συγκαλύπτω πλῆθος ἁ» μαρτιῶν, δι' ὃν τρέφω διάπυρον πόθον τοῦ » ἰδεῖν ἡνωμένους μεθ' ἡμῶν τοὺς ἡμετέρους ἀ» δελφούς· οὐκ ἐξετάζω μεθ' ὅλης τῆς αὐστη» ρότητος, ὅσην ἀπαιτεῖ ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ χρι» στιανικὴ θρησκεία, τὰ πλημμελήματα αὐτῶν » πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ἁμαρτάνω ἴσως ἐγὼ πα» ρορῶν λίαν εὐκόλως τῶν ἄλλων τὰ ἁμαρτή» ματα· ἐναγκαλίζομαι μετὰ στοργῆς καὶ ἀγά» πης τοὺς ἐπιστρέφοντας ἐν μετανοίᾳ, τοὺς » ὁμολογοῦντας τὸ παράπτωμα αὐτῶν, καὶ ἐν » ἁπλότητι καὶ ἐγκαρδίῳ ταπεινώσει ζητοῦντας » συγχώρησιν. Ἀλλ' ἐὰν νομίζωσί τινες ὅτι δύ» νανται ἐπανελθεῖν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν δι' ἀπει» λῶν, καὶ φαντάζονται διὰ τοῦ φόβου ἐκβιά» σασθαι τὴν εἴσοδον, ἀλλὰ μὴ διὰ τοῦ ἱλασμοῦ » καὶ τῶν δακρύων ἀνοῖξαι τὰς πύλας, μαθέ» τωσαν ὅτι ἡ Ἐκκλησία μένει διὰ παντὸς τοῖς » τοιούτοις κεκλεισμένη· καὶ τὸ ἀόρατον στρα» τόπεδον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὠχυρωμένον διὰ » τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ οὐ βιάζεται ὑπὸ » θρασύτητος ἀνθρωπίνης· ὁ λειτουργὸς τοῦ Κυ» ρίου βαστάζων τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τηρῶν τὰ » παραγγέλματα αὐτοῦ, φονευθήσεται μὲν ἴσως, » οὐδέποτε ὅμως ἡττηθήσεται. » **Sacerdos dei Evangelium tenens, et Christi praecepta custodiens occidi potest, non potest vinci.**

Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, λέγει ὁ Γάλλος **Rollin**, πνέον συνάμα στοργὴν πατρικὴν ἐπισκόπου ἁγίου καὶ καρτερίαν ἀνίκητον μάρτυρος, δύναται, νομίζω, χρησιμεῦσαι ὡς τέλειον παράδειγμα τῆς ὑψηλοτέρας εὐγλωττίας, κατ' οὐδὲν κατωτέρας τῆς τοῦ Δημοσθένους.

Βαλέριος ἀρχιερεὺς Ἱππῶνος παρεκάλεσε τὸν ἱερὸν Αὐγουστῖνον, ἱερέα ἔτι ὄντα, ἀποτρέψαι τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς περὶ τὰς πανηγύρεις καταχρήσεως· ὁ Αὐγουστῖνος ὡμίλησε περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ: « μὴ » ῥίπτετε τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ καὶ τοὺς μαργαρί» τας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. » Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν, ὅτε ἀνεγνώσθη τὸ Εὐαγγέλιον τῶν ἐξωσθέντων ἐκ τοῦ ναοῦ κολλυβιστῶν, ὁμιλήσας περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἐν πολυπληθεστέρᾳ συνάξει, ἀπέδειξε πόσῳ ἂν πλείονα ζῆλον ἐπεδείξατο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς κατάπαυσιν τῶν ἀκολάστων πανηγύρεων· ἀπήγγειλε δὲ τὸν λόγον μετὰ στεναγμῶν καὶ παντὸς δείγματος καιριωτάτης λύπης, καὶ διακόψας αὐτὸν διά τινων προσευχῶν, ἐπανέλαβε μεθ' ὅλης τῆς ἐφικτῆς αὐτῷ σφοδρότητος, παριστῶν τὸν κοινὸν τοῦ τε λαοῦ καὶ τῶν ἱερέων κίνδυνον, οἵτινες εἰσὶν ὑπεύθυνοι διὰ τὰς ψυχὰς τοῦ ποιμνίου ἐνώπιον τοῦ Ἀρχιποιμένος Χριστοῦ. « Ἐξορκίζω ὑμᾶς, ἔλεγεν, » εἰς τὰς ἀτιμίας καὶ τὰ πάθη, ὅσα ὑπέστη, » τὸν ἀκάνθινον στέφανον, ὃν περιεβλήθη, τὸν » σταυρὸν ἐφ' οὗ ἐπάγη, τὸ αἷμα τὸ ἀπορρεῦ» σαν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ, οἰκτείρατε κἂν » ἐμὲ καὶ μὴ ἀλογήσητε τῆς τοῦ σεβασμίου » Βαλερίου πρὸς ὑμᾶς ἀγάπης, ὅστις ἀνέθηκεν » ἐμοὶ τὸ φοβερὸν λειτούργημα τοῦ ἀναγγεῖλαι » πρὸς ὑμᾶς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Πολλάκις » ἐδήλωσεν ὑμῖν, πόσον ἐχάρη διὰ τὴν ἔλευσίν » μου· ἀλλ' ἔχαιρεν ἐλπίζων, ὅτι συντελέσω πρὸς » τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν, οὐχὶ δὲ ὅτι γενήσο» μαι μάρτυς τῆς ἀπωλείας ὑμῶν καὶ καταδί» κης· ἐλπίζω, προσέθηκεν, ὅτι τὸ κακὸν τοῦτο » οὐ συμβήσεται τοῦ λοιποῦ. Ἀλλ' ἐὰν κωφεύ» σητε εἰς τὴν φωνὴν τοῦ θείου λόγου, παρα» δοθήσεσθε ἀναμφιβόλως ταῖς βασάνοις τούτου » τοῦ κόσμου, δι' ὧν κολάζει ὁ Θεὸς τοὺς ἁμαρ» τωλοὺς, ἵν' ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς τῆς ἐν τῷ μέλ» λοντι ἀτελευτήτου καταδίκης. » ἀλλ' ἀπήγγειλε ταῦτα τόσον παθητικῶς, ὥστε ἐκίνησεν εἰς δάκρυα τοὺς ἀκροατάς· τότε, λέγει, συνέλαβον βεβαίαν ἐλπίδα περὶ τῆς διορθώσεως αὐτῶν· τοιοῦτον ῥήτορα οὐχ ἁμαρτάνει τις, νομίζω, ἀποκαλέσαι μέγαν.

Ὁ Μέγας Βασίλειος ἐν τῷ πρὸς τοὺς Πλουτοῦντας λόγῳ περιγράψας προηγουμένως τὰς ποικίλας καὶ πολυειδεῖς ἀδικίας εἰς ὅσας ἐκτραχηλίζει τὸν πλεονέκτην ἡ ἀκόρεστος ἐπιθυμία τῆς τῶν ὑπαρχόντων αὐξήσεως, ἐπάγει τὴν ἑξῆς συγκινητικωτάτην ὑπογραφὴν τῆς ἀπεκδεχομέ-

νης τὴν πλεονέκτην φρικτῆς κρίσεως καὶ καταδίκης ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. « Ἐβουλόμην σὲ μικρὸν ἀναπνεῦσαι τῆς ἀδικίας, καὶ δοῦναι » σχολὴν τοῖς σεαυτοῦ λογισμοῖς, ὥστε ἐνθυμηθῆναι πρὸς ὁποῖον πέρας ἡ σπουδὴ τῶν » γενομένων συντέταται· ἔχεις γῆς ἀροσίμου » πλέθρα τόσα καὶ τόσα, γῆς πεφυτευμένης » τοσαῦτα ἕτερα, ὄρη, πεδία, νάπας, ποταμούς, » λιβάδας. Τί οὖν μετὰ τοσαῦτα, οὐχὶ τρεῖς σε » πήχεις ἀναμένουσιν οἱ πάντες; οὐχὶ λίθων » ὀλίγων βάρος ἀρκέσει πρὸς φυλακὴν τῇ δυστήνῳ σαρκί; ὑπὲρ τίνος μοχθεῖς; ὑπὲρ τίνος » παρανομεῖς; τί συνάγεις χερσὶν ἀκαρπίαν; » εἴθε ἀκαρπίαν καὶ μὴ ὕλην τῷ αἰωνίῳ πυρί· » οὐ νήψεις ποτὲ ἀπὸ τῆς μέθης ταύτης; οὐχ » ὑγιανεῖς τοὺς λογισμούς; οὐ σεαυτοῦ γενήσῃ; » οὐ πρὸ ὀφθαλμῶν λήψῃ τὸ τοῦ Χριστοῦ δι» καστήριον; Τί ἀπολογήσῃ, ἐπειδάν σε περι» στάντες οἱ ἀδικημένοι καταβοῶσί σου ἐπὶ τοῦ » δικαίου Κριτοῦ; Τί οὖν ποιήσεις; Ποίους » συνηγόρους μισθώσῃ; Ποίους μάρτυρας παρα» στήσεις; Πῶς παραπείσεις τὸν ἀπαραλόγιστον » δικαστήν; οὐκ ἔνι ῥήτωρ ἐκεῖ· οὐκ ἔνι πιθα» νότης ῥημάτων, κλέψαι δυναμένη τοῦ δικαιοῦ » τὴν ἀλήθειαν· οὐκ ἀκολουθοῦσιν οἱ κόλακες, » οὐ τὰ χρήματα, οὐχ ὁ ὄγκος τοῦ ἀξιώματος· » ἔρημος φίλων, ἔρημος βοηθῶν, ἀσυνηγόρητος, » ἀναπολόγητος, κατησχυμμένος παραλειφθήσῃ, » σκυθρωπὸς, κατηφὴς, μεμονωμένος, ἀπαρρη» σίαστος· ὅπου γὰρ ἂν περιάγῃς τοὺς ὀφθαλ» μοὺς, ἐναργεῖς ὄψει τῶν κακῶν τὰς εἰκόνας· » ἔνθεν τοῦ ὀρφανοῦ τὰ δάκρυα, ἐκεῖθεν τῆς » χήρας τὸν στεναγμὸν, ἑτέρωθεν τοὺς κατα» κονδυλισθέντας ὑπὸ σοῦ πένητας· τοὺς οἰ» κέτας, οὓς κατέξαινες, τοὺς γείτονας, οὓς » παρώργιζες, πάντα σοι παραστήσεται· πονη» ρὸς χορὸς τῶν κακῶν σοι πράξεων περιστοιχί» σεταί σε.—Πῶς σοι δυνηθῶ ὑπ' ὄψιν ἀγαγεῖν » τὰ φρικτά; ἐὰν ἄρα ἀκούσῃς, ἐὰν ἄρα ἐνδῷς, » μνήσθητι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἐν ᾗ ἀποκαλυ» φθήσεται ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ. Μνήσθητι » τῆς ἐνδόξου τοῦ Χριστοῦ παρουσίας.—Τότε » αἰσχύνη αἰώνιος τοῖς ἁμαρτωλοῖς, καὶ πυρὸς » ζῆλος ἐσθίειν μέλλων τοὺς ὑπεναντίους. — » Πῶς σε δυσωπήσω; τί φθέγξομαι; βασιλείας » οὐκ ἐπιθυμεῖς; γέενναν οὐ φοβῇ; Πόθεν εὑρεθῇ » ἴασις τῇ ψυχῇ σου; εἰ γὰρ τὰ φρικτὰ οὐ πτοεῖ, » τὰ φαιδρὰ οὐ προτρέπεται, λιθίνη καρδία » διαλεγόμεθα. »

Λίθινος ὄντως καὶ σιδηροῦς τὴν καρδίαν ὁ ἀταράχως καὶ ἀπαθῶς ἀναγινώσκων ἢ ἀκροώμενος τοιαύτης ὑπογραφῆς καὶ μὴ κυριευόμενος ὑπὸ φρίκης καὶ τρόμου, ὡς εἰ ἦν αὐτὸς ὁ παριστάμενος ἐνώπιον τοῦ βήματος τοῦ ἀδεκάστου κριτοῦ, μηδὲν ἄλλο περιμένων, εἰ μὴ ἀκοῦσαι ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ τὴν φοβερὰν καταδίκην.

Ἡ δημηγορία, ἣν ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐν τῷ εἰκοστῷ τῷ περὶ τῶν Ἀνδριάντων λόγῳ ἐμβάλλει εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἐπισκόπου Ἀντιοχείας Φλαβιανοῦ, καθ' ἣν στιγμὴν παρέστη τῷ Αὐτοκράτορι Θεοδοσίῳ, ἵνα ζητήσῃ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν κατοίκων τῆς Ἀντιοχείας, κρίνεται εὐλόγως ὡς θαυμαστὸν παράδειγμα τοῦ παθητικοῦ ὕφους, καὶ μόνον ἐξαρκοῦν δοῦναι τῷ Χρυσοστόμῳ τὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν μεγίστων τῆς ἀρχαιότητος ῥητόρων. Παρατηροῦσιν οἱ κριτικοὶ ὅτι δύο χαρακτῆρες κατὰ τὸ φαινόμενον ἀσυμβίβαστοι εὑρίσκονται ἐν αὐτῇ συνηνωμένοι, συστολὴ καὶ ταπείνωσις ἱκέτου, ἀξίωμα καὶ μεγαλεῖον ἐπισκόπου· ἀλλὰ μετὰ τόσον θαυμαστῆς τέχνης συγκεκραμένοι, ὥστε ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ὑπερείδουσι καὶ στηρίζουσιν ἀλλήλους. Κατὰ πρῶτον φαίνεται ὁ Ἱεράρχης τρέμων, ἱκετεύων καὶ ὡς γονυπετὴς πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Αὐτοκράτορος· περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ λόγου περιβάλλεται δεσποτικὸν ἀξίωμα καὶ μεγαλεῖον. Ἐπιτάττει, ἀπειλεῖ, ἐκφοβεῖ· ἀλλ' ἐν μὲν τῇ ταπεινώσει πάντοτε μέγας, ἐν δὲ τῷ μεγαλείῳ πάντοτε ταπεινός. Τὴν θαυμαστὴν ταύτην δημηγορίαν μὴ δυνάμενος μετενεγκεῖν ἐνταῦθα διὰ τὴν ἔκτασιν αὐτῆς, πειράσομαι ἀναπληρῶσαι τὴν ζημίαν δι' ἄλλων χωρίων τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς οὐχ ἧττονος λόγου καὶ θαυμασμοῦ ἀξίων.

Ἐν τῷ δεκάτῳ τετάρτῳ τῶν μνημονευθέντων λόγων διηγησάμενος ὁ Χρυσόστομος πῶς ὁ Πρόδρομος ἐθανατώθη διὰ τὸν ὅρκον τοῦ Ἡρώδου, προτρέπει τοὺς ἀκροατὰς μνημονεύειν διὰ παντὸς τοῦ τραγικοῦ ἐκείνου συμβάντος, καὶ ὠφελεῖσθαι ἐκ τοῦ τοσοῦτον φρικτοῦ παραδείγματος πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ὅρκου· χρῆται δὲ ὑψηλοτάταις καὶ ἐκπληκτικωτάταις ἐκφράσεσι.

« Παρεκάλεσα, λέγει, πρώην ὑμᾶς τὴν κεφα» λὴν Ἰωάννου λαβόντας ἀποτετμημένην, καὶ » θερμοῦ τοῦ αἵματος ἔτι ἀποστάζουσαν, οὕτως » ἀπελθεῖν οἴκαδε ἕκαστον, καὶ νομίζειν πρὸ » τῶν ὀφθαλμῶν ὁρᾶν αὐτὴν φωνὴν ἀφιεῖσαν » καὶ λέγουσαν, μισήσατέ μου τὸν φονέα, τὸν » ὅρκον· ὅπερ ἔλεγχος οὐκ ἐποίησε, τοῦτο ὅρκος » ἐποίησε· ὅπερ θυμὸς τυραννικὸς οὐκ ἴσχυσε, » τοῦτο εὐορκίας ἀνάγκη παρεσκεύασε· καὶ ὅτε » μὲν ἠλέγχετο δημοσίᾳ, πάντων ἀκουόντων, » ἤνεγκε γενναίως τὴν ἐπιτίμησιν ὁ τύραννος· » ὅτε δὲ εἰς ὅρκων ἀνάγκην ἑαυτὸν ἐνέβαλε, » τότε τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀπέτεμε κεφαλήν.

» Τὸ αὐτὸ τοῦτο καὶ νῦν παρακαλῶ, καὶ παρα» καλῶν οὐ παύομαι· ὥστε, ὅπου περ ἂν ἀπίω» μεν, ταύτην βαστάζοντες τὴν κεφαλὴν ἀπιέ» ναι, καὶ πᾶσιν αὐτὴν ἐπιδεικνύναι βοῶσαν » καὶ τῶν ὅρκων κατηγοροῦσαν· κἂν γὰρ σφόδρα » ὦμεν ῥάθυμοι, κἂν ὀλίγωροι, τοὺς ὀφθαλμοὺς » τῆς κεφαλῆς ἐκείνης ἰδόντες φοβερὸν εἰς ἡμᾶς » βλέποντας καὶ ἀπειλοῦντας ὀμνύουσι, χαλινοῦ » παντὸς εὐτονώτερον τῷ φόβῳ τούτῳ σωφρο» νισθέντες, ἄγχειν καὶ ἀποστρέφειν δυνησόμεθα » ῥᾳδίως τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπὶ τοὺς ὅρκους ὁρμῆς. »

Ἡ ἐθνικὴ ἀρχαιότης ἔχει προβαλεῖν εὐγλωττότερον, ὑψηλότερον, συγκινητικώτερον τούτου τεμάχιον; οὐκ ἐκπλήττεται πᾶς τις φανταζόμενος ὅτι βαστάζει πραγματικῶς κεφαλὴν ἀνθρωπίνην, ἀποστάζουσαν αἵματος, ὅτι βλέπει αὐτὴν ἄγριον καὶ ἀπειλητικὸν τὸ ὄμμα πρὸς αὐτὸν στρέφουσαν, ὅτι ἀκούει ἀληθῶς τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἀποτρεπτικὴν τοῦ ὅρκου φωνήν;

Ὁ αὐτὸς Χρυσόστομος ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν περὶ Ἱερωσύνης λόγων, οἵτινες κρίνονται δικαίως τὸ ἀριστούργημα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἀφοῦ διά τινος λαμπρᾶς εἰκόνος παρέστησε τὴν ἀθυμίαν αὐτοῦ καὶ λύπην, θέλων ὑποδεῖξαι τὸν φόβον καὶ τῆς ἐκπλήξεως τὸ μέτρον, ὑφ' ὧν κατείχετο, ἀναλογιζόμενος τὸ μέγεθος τοῦ τῆς ἱερωσύνης ἀξιώματος, εἰς ὃ ἐβιάζετο ὑπὸ τοῦ φίλου Βασιλείου, ἐπάγει τὴν παρὰ πόδας ἐκπληκτικωτάτην πεζομαχίας καὶ ναυμαχίας ὑποτύπωσιν. « Ἔστω στρατόπεδον ἐκ πεζῶν καὶ ἱππέων καὶ ναυμάχων συνειλεγμένων ἀνδρῶν· » καὶ καλυπτέτω μὲν τὴν θάλατταν ὁ τῶν τριή» ρεων ἀριθμὸς, καλυπτέτωσαν δὲ τὰ τῶν πε» δίων πλήθη καὶ τὰς τῶν ὀρέων κορυφὰς αἱ » τῶν πεζῶν καὶ ἱππέων φάλαγγες καὶ ἀντι» λαμπέτω μὲν ἡλίῳ τῶν ὅπλων ὁ χαλκὸς, καὶ » ταῖς ἐκεῖθεν πεμπομέναις ἀκτῖσιν ἡ τῶν πε» ρικεφαλαιῶν καὶ τῶν ἀσπίδων ἀνταφιέσθω » μαρμαρυγή· ὁ δὲ τῶν δοράτων κτύπος καὶ ὁ » τῶν ἵππων χρεμετισμὸς πρὸς αὐτὸν φερέσθω » τὸν οὐρανόν· καὶ μήτε θάλασσα φαινέσθω, μήτε » γῆ, ἀλλὰ χαλκὸς καὶ σίδηρος πανταχοῦ· ἀν» τιπαρατατέσθωσαν δὲ αὐτοῖς καὶ πολέμιοι, » ἄγριοί τινες ἄνδρες καὶ ἀνήμεροι· ἐνεστηκέτω » δὲ ἤδη καὶ ὁ τῆς συμβολῆς καιρός· εἶτα ἁρ» πάσας τις ἐξαίφνης μειράκιον τῶν ἐν ἀγορᾷ » τραφέντων καὶ τῆς πυκτίδος καὶ τῆς καλαύ» ροπος πλέον εἰδότων οὐδέν, καθοπλιζέτω μὲν » αὐτὸ ὅπλοις χαλκοῖς, περιαγέτω δὲ τὸ στρα» τόπεδον ἅπαν καὶ δεικνύτω λόχους καὶ λο» χαγοὺς, τοξότας, σφενδονήτας, ταξιάρχους, » στρατηγοὺς, ὁπλίτας, ἱππέας, ἀκοντιστὰς, » τριήρεις, τριηράρχους, τοὺς ἐκεῖ πεφραγμένους » στρατιώτας, τῶν ἐν ταῖς ναυσὶν ἀποκειμένων » μηχανημάτων τὸ πλῆθος· δεικνύτω δὲ καὶ » τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν ἅπασαν, καὶ » ὄψεις ἀποτροπαίους τινὰς, καὶ σκευὴν ὅπλων » ἐξηλλαγμένην, καὶ πλῆθος ἄπειρον, καὶ φά» ραγγας καὶ κρημνοὺς βαθεῖς καὶ δυσχωρίας » ὀρέων· δεικνύτω δὲ ἔτι παρὰ τοῖς ἐναντίοις » καὶ πετομένους ἵππους διά τινος μαγγανείας » καὶ ὁπλίτας δι' ἀέρος φερομένους, καὶ πά» σης γοητείας δύναμίν τε καὶ ἰδέαν. Κα» ταλεγέτω δὲ καὶ τὰς τοῦ πολέμου συμφορὰς, » τῶν ἀκοντίων τὸ νέφος, τῶν βελῶν τὰς νι» φάδας, τὴν πολλὴν ἀχλὺν ἐκείνην καὶ τὴν » ἀορασίαν, τὴν ζοφωδεστάτην νύκτα, ἣν τὸ » τῶν τοξευμάτων συνίστησι πλῆθος, ἀποστρέ» φον τῇ πυκνότητι τὰς ἀκτῖνας, τὴν κόνιν » οὐχ ἧττον τοῦ σκότους, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀ» μαυροῦσαν, τοὺς τῶν αἱμάτων χειμάῤῥους, » τῶν πιπτόντων τὰς οἰμωγὰς, τῶν ἑστώτων » τοὺς ἀλλαλαγμοὺς, τῶν κειμένων τὰς σωρείας, » τροχοὺς αἵματι βαπτιζομένους, ἵππους αὐτοῖς » ἀναβάταις πρηνεῖς φερομένους ἀπὸ τοῦ πλή» θους τῶν φερομένων νεκρῶν, τὴν γῆν φύρδην » ἅπαντα ἔχουσαν, αἷμα καὶ τόξα καὶ βέλη, » ἵππων ὅπλας καὶ ἀνθρώπων κεφαλὰς ὁμοῦ » κειμένας, καὶ βραχίονα καὶ τροχὸν καὶ κνη» μίδα καὶ στῆθος διακοπὲν, ἐγκεφάλους ξίφε» σι προσπεπαλαγμένους, ἀσπίδα βέλους ἐκκε» κλασμένην καὶ ὀφθαλμὸν ἔχουσαν ἐμπεπερο» νημένον. Καταλεγέτω δὲ καὶ τὰ τοῦ ναυτικοῦ » πάθη· τριήρεις τὰς μὲν ἐν μέσοις ἀναπτομένας » τοῖς ὕδασιν, τὰς δὲ αὐτοῖς ὁπλίταις καταδυο» μένας· τὸν τῶν ὑδάτων ἦχον, τὸν τῶν ναυτῶν » θόρυβον, τὴν τῶν στρατιωτῶν βοὴν, τῶν κυ» μάτων καὶ τῶν αἱμάτων μιγνύμενον τὸν ἀφρὸν, » καὶ ὁμοῦ τοῖς πλοίοις ἐπεισιόντα πᾶσι· τοὺς » ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων νεκροὺς, τοὺς κατα» ποντιζομένους, τοὺς ἐπιπλέοντας, τοὺς εἰς » τοὺς αἰγιαλοὺς ἐκβρασσομένους, τοὺς ἔνδον » τοῖς κύμασι περικλυζομένους, καὶ ταῖς ναυσὶν » ἀποφράττοντας τὴν ὁδόν. Καὶ πάσας ἀκριβῶς » διδάξας τὰς τοῦ πολέμου τραγῳδίας προστι» θέτω καὶ τὰ τῆς αἰχμαλωσίας δεινὰ, καὶ τὴν » παντὸς θανάτου χαλεπωτέραν δουλείαν. Καὶ » ταῦτα εἰπὼν κελευέτω τὸν ἵππον ἀναβαίνειν » εὐθέως, καὶ τοῦ στρατοπέδου παντὸς ἐκείνου » στρατηγεῖν. »

Ἐρωτῶ ἤδη, πρὸς ταύτην τὴν ὑποτύπωσιν δύνανται παραβληθῆναι ὅσα χωρία ἐκ τῶν ἐνδόξων τῆς ἀρχαιότητος ποιητῶν καὶ ῥητόρων προβάλλουσιν οἱ ῥητοροδιδάσκαλοι ὡς ἔξοχα ὑποτυ-

πώσεως παραδείγματα; οὐ καταλαμβάνει κρυερὸς φόβος τὸν ἀναγνώστην, νομίζοντα ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐξαρπασθεὶς ἄπειρος τῶν πολέμων νεανίσκος καὶ κελευόμενος ἀναδέξασθαι τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου στρατοπέδου τὴν στρατηγίαν; Πόσα τοιαῦτα χωρία ὑψηλῆς εὐγλωττίας καὶ λίαν παθητικὰ, καὶ τὴν σκληροτέραν καρδίαν μαλάσσοντα καὶ συγκινοῦντα δύναταί τις εὑρεῖν παρά τε τῷ χρυσορρόᾳ τούτῳ τῆς Ἐκκλησίας Νείλῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἐκκλησιαστικοῖς ῥήτορσι! Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων συνάγεται, νομίζω, ὅπερ ἐν ἀρχῇ εἶπον, ὅτι οἱ θεῖοι ἐκεῖνοι ἄνδρες οὐκ εἰσὶ τῶν ἐθνικῶν κατώτεροι κατὰ τὸ σπάνιον καὶ θαυμαστὸν τῆς εὐγλωττίας προτέρημα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πολλῶν ἐπισήμων σοφῶν ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων αἱ κρίσεις, ὅσας ἐξήνεγκον περὶ τοῦ ῥητορικοῦ χαρακτῆρος ἑνὸς ἑκάστου τῶν θείων Πατέρων, εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα φέρουσιν, ἀναγκαῖον ἔκρινα, πρὶν ἐπιθῶ πέρας τῷ λόγῳ, ἐπισυνάψαι διὰ βραχέων ἐκ τῶν κρίσεων τούτων τὰς ἀφορώσας τοὺς ἐξοχωτέρους τῆς Ἐκκλησίας ῥήτορας, ἀπὸ τῶν Λατίνων ἀρξάμενος.

Α΄. Τοῦ πολυμαθεστάτου Τερτυλλιανοῦ ἐπαινεῖται ἡ ἰσχὺς τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν ἰδεῶν ὁ πλοῦτος. Παρατηροῦσιν ὅτι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἀσχημίζονται ὑπὸ συχνῶν βαρβαρισμῶν καὶ ἀφρικανικῆς τραχύτητος· ἀλλ᾽ ἀπαντῶσιν ἐν αὐτοῖς παρενεσπαρμένα χωρία λαμπρότατα καὶ ῥητορικώτατα· τὸ ὕφος τοῦ Τερτυλλιανοῦ, ἔλεγέ τις τῶν νεωτέρων κριτικῶν, ἐοικὲ σιδηροῦν, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ σιδήρου τούτου ἐχάλκευσεν ὅπλα κατὰ τῶν ἐναντίων ἰσχυρώτατα.

Β΄. Ὁ Ἅγιος Κυπριανὸς ἔχει ὕφος ἀῤῥενωπὸν, ἐμβριθὲς, ὑψηλὸν καὶ ἄξιον τοῦ μεγαλείου τοῦ χριστιανισμοῦ. Πανταχοῦ, λέγει ὁ Φενελὼν, καταφαίνεται ψυχὴ μεγάλη, εὔγλωττος, ἐκφράζουσα τὰ αἰσθήματα αὐτῆς εὐγενῶς καὶ κατανυκτικῶς. Ἐνιαχοῦ παρατηροῦσιν ἐπιτετηδευμένον καλλωπισμὸν, ὡς ἐν τῇ πρὸς Δονάτον ἐπιστολῇ, οὐχ ἧττον ὅμως ὁ Ἱερὸς Αὐγουστῖνος ἀναφέρει αὐτὴν ὡς εὐγλωττοτάτην, λίαν σπουδαίαν, καὶ ἁρμοδιωτάτην ὑψηλὴν ἐμποιῆσαι ἰδέαν περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνθρώπῳ ἐθνικῷ, ὃν ἀγωνίζεταί τις προσηλυτίσαι εἰς τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν, ὅπου δὲ παθαίνεται ἰσχυρῶς καταλείπων τὰ παίγνια τῆς φαντασίας, ἀναλαμβάνει ὕφος σφοδρὸν καὶ ἰσχυρὸν, ὁ Λακτάντιος ὀνομάζει αὐτὸν πρῶτον τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας εὔγλωττον Πατέρα.

Γ΄. Ὁ Ἅγιος Ἀμβρόσιος ἐστὶ σαφὴς καὶ ἀνθηρὸς, γλυκὺς, ἄφθονος καὶ, ἐξαιρουμένων τινῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἐποχῆς καθ᾽ ἣν ἔζη, ἡ ἀνάγνωσις τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐκλάμπει ὁ διάπυρος τοῦ συγγραφέως ζῆλος ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἐστὶ λίαν τερπνὴ καὶ διδακτικωτάτη· ἀρκεῖ πρὸς πληροφορίαν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ περὶ Παρθενίας συγγράμματος καὶ τοῦ ἐγκωμίου τῶν Πατριαρχῶν.

Δ΄. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἱερωνύμου ἐπιλάμπει ζωηρὰ φαντασία, ἣν οὐδόλως συνεσκίασεν ἡ μεγίστη πολυμάθεια· τὸ ὕφος αὐτοῦ ἐστιν ἀνώμαλον, οὐδὲ ἐλεύθερον ἐλαττωμάτων, ἀλλ᾽ ὅμως κρίνεται ὑπὸ τοῦ Φενελῶνος πολὺ εὐγλωττότερος παρὰ τοὺς πλείστους τῶν ἐπαγγελλομένων τὸν εὔγλωττον. Ἡ δὲ συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ ἐστιν ἓν τῶν περιεργοτάτων μνημείων τῆς φιλολογίας τῶν Πατέρων.

Ε΄. Ὁ Ἱερὸς Αὐγουστῖνος ὑπῆρξεν ἀναντιῤῥήτως ὁ μεγαλοφυέστερος τῶν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας Πατέρων. Καί τοι μὴ ἀπηλλαγμένος καὶ αὐτὸς τῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἐλαττωμάτων, ἔχει ὅμως τὸ μέγα προτέρημα τῆς πειθοῦς· οἱ συλλογισμοὶ αὐτοῦ ἔχουσι παράδοξόν τινα ἰσχύν· γέμει ἰδεῶν εὐγενῶν καὶ φυλάττει αὐστηρότατα τὸ πρέπον ἐν ἅπασιν αὐτοῦ τοῖς συγγράμμασιν. Γινώσκει κατὰ βάθος τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ ἐκφράζεται σχεδὸν πάντοτε μετὰ τρυφερότητος· εἰς μεγίστην κατάνυξιν κινοῦσι τὸν ἀναγνώστην αἱ ἐξομολογήσεις αὐτοῦ, ἐν αἷς ἀπεικονίζεται ὁ ἄνθρωπος ὁποῖός ἐστιν ἀληθῶς, οὐκ ἐξομολογεῖται εἰς τὴν γῆν, ἀλλ᾽ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἀποκρύπτει ἀπὸ τοῦ τὰ πάντα βλέποντος· χριστιανὸς γονυπετὴς ἐνώπιον τοῦ κριτηρίου τῆς μετανοίας, θρηνεῖ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ, ἀποκαλύπτων τῷ οὐρανίῳ ἰατρῷ τὰς τῆς ψυχῆς πληγὰς, ἵνα ἐπιβάλῃ αὐταῖς ἰαματικὸν φάρμακον· καὶ ἐν γένει ἅπαντα τὰ συγγράμματα τοῦ Αὐγουστίνου φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, ἣν οὐ μόνον ἠσθάνετο ἀλλὰ καὶ θαυμασίως παραστῆσαι ἠδύνατο· ἄλλως δὲ ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς τῆς ἀληθοῦς καὶ τελείας εὐγλωττίας τοὺς κανόνας· λέγει ὅτι ὁ λόγος, ἵνα πείσῃ, ὀφείλει εἶναι ἁπλοῦς, φυσικὸς, καὶ μὴ προδίδων τὴν τέχνην τοῦ ῥήτορος· διότι ὁ ὑπὲρ τὸ μέτρον ὡραῖος καὶ σοφιστικὸς καθιστᾷ τὸν ἀκροατὴν δύσπιστον καὶ τὸν λέγοντα μισητόν. «qui sofistice loquitur, odibilis est», διατάττει τὰ πράγματα λίαν σοφῶς, συγκιρνᾷ μετὰ πολλῆς τέχνης τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας τοῦ λόγου καὶ γινώσκει ἀκριβῶς τὰ μέσα τοῦ αὐξάνειν τὸν λόγον, ἐκπλήττειν καὶ συγκινεῖν τὸν ἀκροατήν. Τοσαῦτα μὲν περὶ τοῦ ῥητορικοῦ χαρακτῆρος τῶν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ διαπρεψάντων τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, παραλειπομένων συντομίας χάριν καὶ ἄλλων οὐκ ἀδοκίμων γενομένων περὶ τοὺς λόγους, οἷος ὁ Ἱλάριος, Ἀθανάσιος τῆς Δύσεως ἐπικαλούμενος, Λέων ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ ἐπικαλούμενος Διάλογος. Ἔλθωμεν ἤδη ἐπὶ τοὺς τῆς Ἀνατολικῆς, ὧν τὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν πρώτων ἀναγνωρίζουσι καὶ ὁμολογοῦσιν ἅπαντες οἱ ἐπίσημοι τῆς Εὐρώπης σοφοί.

Ϛ΄. Ἐπικρίνων τὴν κατὰ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν δογμάτων αὐτοῦ πεντάβιβλον τοῦ Πολυάθλου καὶ τῆς ὑπομονῆς ἀδάμαντος μεγάλου Ἀθανασίου ὁ μέγας κριτικὸς Φώτιος: « Τὴν μὲν φράσιν, λέγει, ἐστὶ σαφής τε καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφελὴς, δριμὺς δὲ καὶ βαθὺς καὶ λίαν τοῖς ἐπιχειρήμασιν ἔντονος· καὶ τὸ γόνιμον δὲ αὐτοῦ ἐν τούτοις ἡλίκον ὅσον καὶ θαυμάσιον· λογικαῖς τε μεθόδοις οὔτι γυμνῶς καὶ ἀπὸ τῶν ἐκεῖθεν λέξεων, ὥσπερ οἱ παῖδες καὶ ἀρτιμαθεῖς μειρακιώδη φιλοτιμίαν ἐπιδεικνύμενοι πράττουσιν, ἀλλ᾽ ἐμφιλοσόφως τε καὶ μεγαλοπρεπῶς, καὶ ταῖς ἐννοίαις μόναις καὶ ταύταις διεσχηματισμέναις ἀποκέχρηται, γραφικαῖς τε μαρτυρίαις καὶ ἀποδείξεσιν εἰς τὸ κάρτερὸν κατωχύρωται· καὶ ἁπλῶς ἀρκεῖ τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ πάσης Ἀρειανῆς παρατάξεως· καὶ εἴ τις τὸν Θεολόγον Γρηγόριον καὶ τὸν θεῖον Βασίλειον ἐκ ταύτης, ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς, ἀρυσαμένους φαίη τῆς βίβλου τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ διειδεῖς τῶν οἰκείων λόγων κατὰ τῆς πλάνης ῥεῦσαι ποταμοὺς, οὐκ᾽ ἂν, οἶμαι, σφαλείη τοῦ παραδείγματος « ἐπικρίνων δὲ ἀλλαχοῦ καὶ τὰς διαφόρους ἐπιστολὰς τοῦ θείου Πατρὸς » κομψῶς τε, λέγει, καὶ λαμπρῶς καὶ ἔτι σαφῶς συντέθειται, καὶ τὸ πιθανὸν ἀνθοῦσι μετὰ τοῦ χαρίεντος.

Ζ΄. Περὶ δὲ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου λέγει, ὁ αὐτὸς Φώτιος: « λέξει τε καθαρᾷ καὶ εὐσήμῳ καὶ κυρίᾳ καὶ ὅλως πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινὸς, εἴ τις ἄλλος, χρήσασθαι, νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἀλλ᾽ οὐδενὸς δεύτερος ἅδεται· πιθανότητος δὲ καὶ γλυκύτητος καί γε λαμπρότητος ἐραστὴς καὶ ῥέων τῷ λόγῳ, καὶ ὥσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζον τὸ ῥεῖθρον· καὶ τὸ πιθανὸν δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἦκεν ἀποκεχρημένος, ὡς εἴ τις πολιτικοῦ λόγου τοὺς αὐτοῦ λόγους παράδειγμα ἑαυτῷ θέσῃ, ἔπειτα τούτους ἐκμελετήσῃ, μηδὲ τῶν εἰς τοῦτο συντελούντων δηλονότι νόμων ἄπειρος ὑπάρχων, οὐδενὸς αὐτὸν ἑτέρου δεήσεσθαι οἶμαι, οὔτε Πλάτωνος, οὔτε Δημοσθένους, οἷς οἱ παλαιοὶ ἐνδιατρίβειν προτρέπονται εἴς τε » τὸ πολιτικὸν καὶ πανηγυρικὸν ῥήτορα γενέσθαι· » λαμπρὸς μὲν καὶ λίαν ἀκριβὴς καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος τῆς ἐν τοῖς λόγοις δεινότητος τοῦ Βασιλείου, καὶ τί ἄλλο, εἰμὴ τοῦ πολυμαθεστάτου καὶ κριτικωτάτου Φωτίου ἄξιος; ἀλλὰ τὴν ἐντελῆ καὶ ἀνυπέρβλητον τῶν λεκτικῶν ἀρετῶν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εἰκόνα φθάσας διέγραψεν ἐν τῷ ἐπιταφίῳ ζωηροτάτοις χρώμασιν ὁ μόνος ἄξιος αὐτοῦ ἐγκωμιαστὴς Θεολόγος Γρηγόριος· « οἶμαι, λέγει, εἴ τις ἐγένετο » ἢ γενήσεται σάλπιγξ ἐπὶ πολὺ τοῦ ἀέρος φθάνουσα, ἢ θεοῦ φωνὴ, τὸν κόσμον περιλαμβάνουσα, ἢ σεισμὸς οἰκουμένης ἔκ τινος καινοτομίας καὶ θαύματος, ταῦτα εἶναι τὴν ἐκείνου φωνὴν καὶ διάνοιαν, τοσοῦτον ἅπαντας » ἀπολείπουσαν καὶ κάτω τιθεῖσαν, ὅσον τὴν » τῶν ἀλόγων φύσιν ἡμεῖς. » Τὰ λοιπὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτου, καί περ πολλοῦ λόγου ἄξια ὄντα, παραλείπω συντομίας χάριν· διὰ τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον λόγον παρασιωπῶ καὶ τὰς τῶν νεωτέρων κρίσεις, ἄλλως τε οὐδὲν ἄλλο οὖσας ἢ ἁπλῶς μεταφράσεις εἴτε παραφράσεις τῆς τοῦ σοφωτάτου Φωτίου κρίσεως· τοσοῦτον δὲ μόνον ἐπισυνάπτω, ὅπερ παραλιπὼν ἥμαρτον ἂν ἀσύγγνωστον ἁμαρτίαν, ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ θείου τούτου Πατρὸς κατὰ τὴν ὁμόφωνον γνώμην πάντων τῶν κριτικῶν, ὑπερέχουσι πασῶν τῶν ἐπιστολῶν, ὅσας ὁλόκληρος ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης παρέπεμψε μέχρις ἡμῶν.

Η΄. Τοῦ δὲ Θεολόγου Γρηγορίου τίς ἀναγινώσκων τὰ συγγράμματα οὐκ ἀναγκάζεται ὁμολογῆσαι, ὅτι ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἐξοχωτέρων ῥητόρων διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ λεκτικοῦ, τὴν εὐγένειαν τῶν ἐκφράσεων, τὴν κομψότητα τοῦ ὕφους, τὴν ποικιλίαν τῶν σχημάτων, τὴν ἀκρίβειαν τῶν παρομοιώσεων, τὴν δύναμιν τῶν συλλογισμῶν, καὶ πρό γε πάντων τὸ ὕψος τῶν ἐννοιῶν; Ἀλλὰ καί τοι ὑψηλὸς κατὰ τὰς ἐννοίας, οὐχ ἧττον ὅμως ἐστὶ φυσικὸς, ῥέων, ἐπαφρόδιτος· αἱ περίοδοι αὐτοῦ εἰσὶ πλήρεις καὶ μέχρι τέλους ἀδιάπτωτοι. Πόσον θαυμαστὴ καὶ παθητικὴ ἡ περίοδος ἐκείνη τοῦ Συντακτηρίου λόγου, ἔνθα ἀποχαιρετᾷ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Αὐτοκράτορα, ἔμψυχά τε καὶ ἄψυχα. Περὶ τοῦ Πατρὸς τούτου παραδόξως οὐδεμία κρίσις ἐμφέρεται ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ τοῦ σοφωτάτου Φωτίου· ἀλλ᾽ ἀναγινώσκομεν κρίσιν περὶ τῆς ἐν τοῖς λόγοις δεινότητος αὐτοῦ οὐκ ἄσχολον ἐν τῷ πρό τινων ἐτῶν εἰς φῶς ἐκδοθέντι ἐγκωμίῳ εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας τοῦ ἐπισκόπου Εὐχαΐτων Ἰωάννου τοῦ Μαυρόποδος, ἀνδρὸς τήν τε ἔσω καὶ τὴν θύραθεν παιδείαν λίαν πε-

παιδευμένου, καὶ ῥήτορος οὐκ ἀδοκίμου, ὡς ἐκ πολλῶν τεκμηρίων γίνεται δῆλον· « Γρηγορίου, » λέγει, τοῦ σοφοῦ, τοῦτο δὴ σοφώτερον οἴον- » ται, τὸ καθεκτικὸς ἐν τῷ λόγῳ καὶ βεβηκός· » ἔτι δὲ τὸ τοῦ νοῦ μεγαλοπρεπὲς καὶ μετέω- » ρον, καὶ τὸ ἐν ὄγκῳ βραχεῖ πολλὴν κρύπτειν » διάνοιαν, ὡς ὁ νάπυος κόκκος ἢ ὁ τίμιος μαρ- » γαρίτης, τὰ τῆς βασιλείας ἀφομοιώματα· ὧν » ὀρθῶς τις εἴκασεν ἥδη, κἂν οὐκ ὀρθῶς αὐτὸς εἶ- » χεν, ἐξ οὐρανοῦ προκύπτοντα φθέγγεσθαι· οὗ » λόγος μὲν παντὸς κρείττων· ὁ γλυκασμὸς δὲ » ἐκεῖνος τοῦ λόγου καὶ τὸ κάλλος ἀμήχανον, » ὃ καὶ τεχνικῆς ὑψηλότερον μεθόδου, πραγμα- » τείας ὄψει καὶ μεγέθει λόγου τοσούτῳ τηλι- » καύτην ἡδύτητα καὶ χάριν ἀναμεμίχθαι. Πέ- « ραν δὲ παντὸς θαύματος ἡ πανταχοῦ συμμε- » τρία, στοχαζομένη εὐστοχώτατα τοῦ σκοποῦ » τε καὶ τοῦ καιροῦ, ἐν δὲ ζυγῷ καὶ σταθμῷ » φράσιν ἅμα καὶ νόημα τιθεῖσα καὶ ταλαντεύου- » σα, ὥσπερ κέντρῳ τῷ διηγήματι πρὸς κανόνα » τινὰ καὶ διαβήτην ἐξακριβούμενα.»

Θ'. Περὶ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, συντομωτάτην μὲν, ἀλλὰ σημαντικωτάτην ἐξήνεγκε κρίσιν ὁ μέγας Φώτιος, ἣν καὶ πάντες οἱ νεώτεροι Κριτικοὶ ἀποδέχονται « ἔστι τὴν φράσιν, λέγει, εἴ τις ἄλλος ῥητόρων λαμπρὸς, καὶ ἡδονῆς ὠσὶν ἀποστάζων.» Τῶν ὀλίγων τούτων λέξεων τὴν βαρύτητα κατανοήσει ὅστις ἀναγνῷ καὶ οἱονδήποτε μὲν ἄλλον λόγον τοῦ θείου τούτου Πατρὸς, μάλιστα δὲ τὸν φημιζόμενον ἐπιτάφιον εἰς τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον, οὗτινος καὶ ἀνωτέρω ἐν παρόδῳ ἐγένετο μνεία.

Ι'. Καταντᾷ ἤδη ὁ λόγος εἰς τὸν παρὰ πάντων τῶν νεωτέρων σοφῶν ἀναγνωριζόμενον καὶ κηρυττόμενον πάντων τῶν χριστιανῶν ῥητόρων τὸν μέγιστον, τὸν τοῦ Δημοσθένους ἐφάμιλλον, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας Κικέρωνα ἐπικαλούμενον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον.

Μεγίστη τῳόντι ὁμοιότης ὑπάρχει μεταξὺ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ Κικέρωνος. Παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ σαφήνεια, ἡ αὐτὴ ἀφθονία, ὁ αὐτὸς πλοῦτος τῶν ἐκφράσεων, ἡ αὐτὴ τόλμη περὶ τὰ σχήματα, ἡ αὐτὴ δύναμις τῶν συλλογισμῶν, ἡ αὐτὴ τέχνη περὶ τὴν τῶν παθῶν δείνωσιν. Τὰ πάντα φέρουσι παρ' ἀμφοτέροις τὸν τύπον δαιμονίου πνεύματος, δεξιωτάτου περὶ τὸ πείθειν καὶ κινεῖν τὴν καρδίαν· οὐδέποτε ἐφάνη, λέγει τις τῶν νεωτέρων κριτικῶν, τελειότερος ῥήτωρ παρὰ τὸν Χρυσόςομον· ὁποία σαφήνεια! οὐδαμοῦ προσκόπτει ὁ ἀναγνώστης, κατανοῶν αὐτὸν ἄνευ κόπου καὶ ἐπιστάσεως· μηκέτι ἐπαινείτωσαν τὴν ἁρμονίαν τῶν περιόδων τοῦ Ἰσοκράτους· διότι ἡ ἁρμονία αὕτη οὐκ ἐστιν εἰμὴ συναρμολόγημα λέξεων, διὰ τοῦ διαβήτου μεμετρημένων, ὅταν παραβληθῇ πρὸς τὴν ἀπαράβλητον γλυκύτητα, τὴν ἀπορρέουσαν ἀπὸ μιᾶς ἐκφράσεως τοῦ Χρυσοστόμου, τόσον εὐστόχου καὶ λαμπρᾶς, ὅσον εὐκόλου καὶ φυσικῆς. Τίς ποτε κάλλιον τούτου ἐγνώρισε τοῦ λόγου τὴν χάριν καὶ τὸν ἀττικισμὸν, τὸν χαρακτηρίζοντα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τοὺς ἐνδόξους τῆς Ἑλλάδος συγγραφεῖς; ὁποία ὡραιότης, ὁποία κομψότης περὶ τὴν φράσιν, ὁποία γονιμότης ἰδεῶν, ὡς ἀπὸ πηγῆς ἀενάου ἀπορρέουσῶν; Πολλάκις ἀναγκάζεται πραγματεύσασθαι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἀλλ' οὐδέποτε ἐπαναλαμβάνει ὅσα εἶπε πρότερον, ἀείποτε πρωτότυπος φαινόμενος· ἡ ζωηροτάτη φαντασία παρέχει αὐτῷ πλῆθος εἰκόνων· πλῆθος οὕτως εἰπεῖν ἀνθέων, δι' ὧν καθωραΐζει ἑκάστην περίοδον· οὐδὲν βεβιασμένον ἔχουσιν αἱ μεταφοραὶ αὐτοῦ καὶ παρομοιώσεις· γινώσκων πάντα τὰ ἐλατήρια τῶν παθῶν, διεγείρει αὐτὰ κατ' ἀρέσκειαν καὶ κατὰ τὴν φύσιν τῆς προκειμένης ὑποθέσεως. Τὸ ὕφος αὐτοῦ, ἀνάλογον τοῦ ὑποκειμένου, ἐστὶν ἄλλοτε ἄλλο, ἁπλοῦν, ἀνθηρὸν, ὑψηλὸν, συγκεκραμένον. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν προτερημάτων, ὅσα συνιστῶσι τὸν μέγαν καὶ τέλειον ῥήτορα· ὁ Χρυσόστομος ἦν καὶ ἐπιτηδειότατος διαλεκτικός· ἐντεῦθεν ἡ δύναμις ἐκείνη τοῦ λύειν τὰς σοφιστικωτέρας ἐνστάσεις καὶ καταπολεμεῖν τὴν πλάνην· δύναμις ἐκλάμπουσα μάλιστα ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, τῶν Ἀνομοιανῶν καί τινων ἄλλων αἱρετικῶν. Τελευταῖον οἱ διασημότεροι φιλόσοφοι τῆς ἀρχαιότητος οὐκ εἰσιν ἄξιοι παραβληθῆναι πρὸς αὐτὸν, διότι τοσοῦτον ὑπερέχει οὗτος ἐκείνων, ὅσον ἡ εὐαγγελικὴ ἠθικὴ ὑπερβάλλει τὴν ἠθικὴν ἐκείνων τῶν φιλοσόφων.

Ἐνταῦθα ἀναγκάζομαι ἐπιθεῖναι πέρας τῇ βραχείᾳ ταύτῃ διατριβῇ, οὐχὶ ὡς κλειόντος τὴν σειρὰν τῶν τῆς Ἐκκλησίας ῥητόρων τοῦ τελευταίου τῶν μνημονευθέντων, ἀλλὰ διότι βλέπω ἀνοιγόμενον ἐνώπιόν μου πέλαγος ἀχανὲς καὶ ἀδιεξίτητον· βλέπω μακρὰν ῥητόρων σειρὰν, ἀηδόνων τῆς Ἐκκλησίας καλλικελάδων καὶ πολυφώνων, οἷοι εἰσὶν ὀλίγοι ἐκ πολλῶν, ὁ Σελευκείας Βασίλειος, οἱ δύο Κύριλλοι, ὅ τε Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, ὁ Συνέσιος, ὁ Θεοδώρητος, ὁ Πρόκλος, ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς, ὁ περικλεέστατος Φώτιος, Ἰωάννης ὁ Εὐχαΐτων, Θεοφάνης ὁ Κεραμεύς, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Ἰωσὴφ ὁ Βρυέννιος, περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κατὰ μέρος.

Τοιοῦτοι ἐγένοντο ὡς ῥήτορες ἐξεταζόμενοι, οἱ τῆς ἀληθείας κήρυκες καὶ ὑπέρμαχοι, τῆς Ὀρθοδοξίας τὸ σέμνωμα, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Τοσοῦτον ἀνεκτίμητον θησαυρὸν ἐπλουτίσθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία τὰ ἀθάνατα αὐτῶν συγγράμματα, ἐν οἷς ἐντραφέντες πάντων τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν οἱ μετὰ ταῦτα ἱεροκήρυκες, ὀρθόδοξοί τε καὶ ἑτερόδοξοι καὶ παρ' αὐτῶν δανεισάμενοι τὰ ἀκαταμάχητα ὅπλα τῆς πειθοῦς, περιεποίησαν ἑαυτοῖς δόξαν ἀθάνατον. Τούτοις ὀφείλουσι τὸ μέγα κλέος αὐτῶν, οἱ Βοσσουέτοι, οἱ Βουρδαλλοὶ, οἱ Μασσαλεῶνες, οἱ Φλεχιέροι, καὶ παρ' ἡμῖν οἱ Μηνιάται, οἱ Θεοτόκαι, οἱ Εὐγένιοι, οἱ Οἰκονόμοι, οἱ Πλάτωνες, οἱ Φιλάρετοι, οἱ Ἰννοκέντιοι καὶ εἴ τινες ἄλλοι κατὰ τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολὴν διαπρέψαντες καὶ εἰσέτι διαπρέποντες ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες.

Ταῦτα μετὰ τὰς θείας Γραφὰς ὀφείλουσιν ἀπαραιτήτως φέρειν διὰ παντὸς μετὰ χεῖρας, μελέτημα διηνεκὲς καὶ ἐντρύφημα τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν ἔχοντες, καὶ οἱ ἡμέτεροι Λευῖται οἱ πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου ἐπαλειφόμενοι· αἱ μὲν Γραφαὶ ἀποτελέσουσι τὴν ψυχὴν τῆς εὐγλωττίας αὐτῶν, ἡ δὲ βαθεῖα καὶ ἀκριβὴς γνῶσις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, ὧν ἡ διδασκαλία μόνον ἐν τοῖς τῶν θείων Πατέρων συγγράμμασιν εὑρίσκεται ἀνεπτυγμένη πληρέστατα, συνενουμένη μετὰ τοῦ ζωογόνου χυλοῦ τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς, καταστήσει τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἐνεργὸν καὶ τελεσφόρον· αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ἀλήθειαι διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων ἐσαφηνίσθησαν καὶ παρεδόθησαν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Πῶς λοιπὸν δύνανται διδάξαι αὐτὰς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν οἱ νέοι Ἱεροκήρυκες καὶ φαίνεσθαι οὕτως ἀληθῶς θεολόγοι, μὴ σπουδάσαντες αὐτοὶ καὶ διδαχθέντες αὐτὰς πρότερον κατὰ βάθος; Διδάξουσι τότε ἠθικὴν ἀόριστον καὶ συγκεχυμένην ἢ καθαρῶς ἀνθρωπίνην. Ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Πατέρων σχολῇ προσκτήσονται καὶ τῆς διδασκαλίας τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως, ὧν ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι, οἱ κανονισταὶ καὶ τὰ ὑψηλὰ πρωτότυπα. Οὕτω μόνον δύνανται ἀποδειχθῆναι τῆς κλήσεως αὐτῶν ἄξιοι καὶ δικαιῶσαι τὰς προσδοκίας τῆς μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας, τὰ μὲν πνευματικὰ αὐτῆς τέκνα στηρίζοντες διὰ τῆς διδασκαλίας εἰς τὴν ἀμώμητον ἡμῶν πίστιν, τῶν δὲ ποικίλων καὶ πολυειδῶν αὐτῆς πολεμίων τὰς ἐπιβουλὰς ματαιοῦντες καὶ ἀποκρούοντες τὰ φαρμακερὰ βέλη, καθ' ὧν κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον· « Ἕτερον μὲν οὐδὲν τῷ Ἱερεῖ ἡ δὲ τοῦ λόγου βοήθεια δίδοται μόνη.»

Λ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΤΗΣ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑΣ.

(Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ΡΙς'. συνεδριάσει.)

Προτιθέμενος ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ ἵνα πραγματευθῶ μετά τινων ἄλλων καὶ αὖθις ἐπιγραφῶν περὶ τῆς περιωνύμου ταύτης πόλεως ὑπὸ Ἀρχαιολογικὴν συνάμα καὶ ἱστορικὴν ἔποψιν περιορίζομαι ἐνταῦθα ἁπλῶς εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν ἐπιγραφῶν, ἃς ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω, ἐν ταῖς πρὸ μικροῦ ὑπ' ἐμοῦ γενομέναις ἀνασκαφαῖς. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, ὧν τινας ἐτόλμησα τὸ ἐπ' ἐμοὶ, ν' ἀναπληρώσω, εἰσὶ, καθόσον ἠρεύνησα ἀνέκδοτοι. Διὰ τοῦτο νομίζω, ὅτι τὴν μικράν μου ταύτην ἀρχαιολογικὴν συμβολὴν μετ' εὐχαριστήσεως ἀποδέξεται ὁ Σ. Σύλλογος.

—

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Α'.

Εὑρέθη αὕτη ἐν τοῖς ἐρειπίοις ναοῦ τινος ἀρχαίου μεταβληθέντος ἔπειτα εἰς ἐκκλησίαν χριστιανικὴν καὶ ὀνομαζομένου νῦν ναὸς τῶν ἁγίων Δυσμυρίων, ἕνεκα τῶν ἐκεῖ μαρτυρησάντων Δυσμυρίων ἐπὶ Μαξιμιανοῦ καὶ Διοκλητιανοῦ, ὅτε ὁ Β'. ἐξετέλεσε θρίαμβον ἐπανελθὼν νικητὴς ἐκ τοῦ κατὰ τῶν Αἰθιόπων πολέμου· τὸ φέρον δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην μάρμαρον ἔχει σχῆμα κύβου καὶ ὕψος 0,45.

'Αριθ. 1.

ΙΕΡ . . ΑΗΣ. . . .
ΑΥ . ΗΛ . . ΤΗ ΕΑ . ΤΟΥ
ΓΥΝΑ . . Ι ΣΥΖΗ . .
ΣΗ . ΟΣ . . ΩΣ ΤΟ ΜΝ .
Μ . . ΟΝ . Κ Τ . Ν ΙΔΙΩ .
Μ . . ΜΗ . ΧΑΡΙΝ

Συμπλήρωσις.

Ἱερ(οκ)λῆς. . . . Αὐ(ρ)ηλ(ίᾳ) τῇ ἑα(υ)τοῦ γυνα(ικ)ὶ συζη(σά)σῃ (κ)οσ(μί(ως τὸ μν(η) μ(εῖ)ον (ἐ)κ τ(ῶ)ν ἰδίω(ν) μ(ν)ήμη(ς) χάριν

Ἐξήγησις.

Ὁ ἀνωτέρω ἀναφερόμενος Ἱεροκλῆς φαίνεταί μοι νὰ ἦναι ὁ κατά τινας περὶ τὰ 300 κατ' ἄλλους δὲ 500 Μ. Χ. ἀκμάσας Ἱεροκλῆς Νικομηδεὺς ὁ καὶ δικαστὴς τῆς Βιθυνίας διατελέσας· συνέγραψε δὲ δύω λόγους κατὰ χριστιανῶν, δι' ὧν ἐπειρᾶτο τὴν ἀνατροπὴν τῆς τούτων θρησκείας ἀποδεχόμενος μᾶλλον τὸν ἀγυρτοφιλόσοφον Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα, ἢ τὸν Χριστόν. Τοῦτον ἀνήρεσεν ὁ Εὐσέβιος ἐκ τῶν λόγων τοῦ ὁποίου διέσωσε τινὰ ἀποσπάσματα.

—

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Β'.

Ἡ ταύτην φέρουσα πλὰξ σώζεται ἡμίθραυστος ἐπὶ τῶν κατερημωμένων τειχῶν τοῦ φρουρίου τοῦ ἄνω μέρους τῆς πόλεως· ἔχει δὲ μῆκος 0,26 καὶ πλάτος 0,18 γαλ μ. καὶ ἀντεγράφη παρ' ἐμοῦ.

Ἀριθ. 2.

ΤΙΒ . Ρ . Ω ΑΥΓ . . . ΤΟΥ
ΤΩ Τ . Ν . ΚΛΑΥ . . ΩΝ
ΓΟ . . ΕΥΝΟΙ . Σ ΚΑ .
ΠΟ . . ΗΣ ΧΑ . Ι ΤΟΣ
ΑΠ . . ΑΥΣΑ . ΤΙ . . .
ΚΑ . . . ΚΕΥΑ . ΕΝ
. . . . . Μ . . ΜΗΣ
Χ . . ΙΝ.

Συμπλήρωσις.

Τιβ(ε)ρ(ί)ῳ Αὐγ(ούσ)του τῷ τ(ῶ)ν Κλαυ(δεί)ων γό(νῳ) εὐ(ν)οί(α)ς κα(ὶ) πο(λλ)ῆς χά(ρ)ιτος ἀπ(ολ)αύσα(ν)τι.... κα(τεσ)κεύα(σ)εν μ(νή)μης χ(ά)ριν.

Ἐξήγησις.

Τὸ τῶν Κλαυδίων ὄνομα ἀναφέρεται εἰς πολλὰς ἐπιγραφὰς τῆς Βιθυνίας τὰς ἐν τῷ C. I. ὡς «Κλαύδιος βλαςὸς ἐτῶνκ' χαῖρε. καὶ ἀλλαχοῦ(1).

—

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Γ'.

Αὕτη σώζεται ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου τιθέντος ἤδη ὡς βάσεως ἐν τῷ νεωστὶ ἀνοικοδομηθέντι Αὐτοκρατορικῷ περιπτέρῳ τῷ ἀπέχοντι 2 1]2 τῆς ὥρας ἐκ τῆς Νικομηδείας Β. Δ. ἔχει δὲ μῆκος 0,48 καὶ πλάτος 0,18, ἀντεγράφη δὲ παρά τινος φίλου καὶ συγγενοῦς ἀρχιτέκτονος.

Ἀριθ. 3.

ΑΓ . . Η ΤΥΧ .
ΑΔ . ΙΑΝΩ ΣΕΒ . ΤΩ Κ . Ι
ΣΑ . Ι Ε . . ΦΑΝΕΙ . ΑΙ ΣΩΤ .
ΡΙ . Ω . ΕΓΑΛ . Σ ΤΗΝ
ΠΟ . ΙΝ ΕΥ . . ΓΕΤΗΣΑΝ
ΤΙ . ΑΣΗΣ . ΡΕΤΗΣ
ΕΝΕ . Α . . . .

Συμπλήρωσις.

Ἀγ(αθ)ῇ τύχ(η). Ἀδ(ρ)ιανῷ σεβ(ασ)τῷ Κ(α)ίσα(ρ)ι ἐ(πι)φανεῖ (κ)αὶ σωτ(ῆ)ρι (τ)ῷ (μ)εγάλ(ω)ς τὴν πό(λ)ιν εὐ(ερ)γετήσαντι (π)άσης (ἀ)ρετῆς ἕνε(κ)α. . . .

Ἐξήγησις.

Τίς ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπάρχων Ἀδριανὸς ἀγνοῶ, διατί ἔσχε τὸν τίτλον *Σεβαστὸς* ὡς καὶ ἐν ποίᾳ ἐποχῇ ἀκμάσας ἐφάνη εὐεργετικῶς τῇ πόλει.

—

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Δ'.

Ἡ πλὰξ αὕτη εὑρίσκεται παρ' ἐμοί· ἔχει δὲ σχῆμα τετραγώνου μῆκος 0,20 καὶ πλάτος 0,16.

Ἀριθ. 4.

. ΑΞΙΜΟ . ΑΝΤ . ΝΙΝΟ .
. ΥΤΥΧΗΣ . . Ι ΠΙΣΤΟ .
. ΗΣΑΣ ΕΤΗ ΛΕ . ΕΤ .
. ΥΝ . . . ΟΣ Κ . Ι ΤΕ . ΝΩΝ
ΧΑ . . ΕΤΕ.

(1) A. Boeckh, corpus inscriptiorum graecarum Berolini, 1841—53, φύλλ. Τόμ. Β'. ἀρ. 3714 σελ. 947 καὶ αὐτ. ἀρ. 1821 σελ. 985.

Συμπλήρωσις.

(Μ)άξιμο(ς) Ἀντ(ω)νίνο(υ (ε)ὐτυχὴς (κα)ὶ πιστὸ(ς) (ζ)ήσας ἔτη λέ. (μ)ετ(ὰ) (γ)υν(αι-κ)ὸς κ(α)ὶ τέ(κ)νων χα(ίρ)ετε.

Ἐξήγησις.

Τίς ὁ ἀναφερόμενος Μάξιμος καὶ ἐν τίνι ἑκατονταετηρίδι ἤκμασεν ἀγνοῶ· ἀποφανθήτωσαν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοί.

—

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ε'.

Τὴν παροῦσαν ἐπιγραφὴν εὗρον ἐπὶ πλακὸς κατακεχωσμένης ὑπὲρ τὸ ἥμισυ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ προειρημένου ναοῦ χρησιμεύοντος ἤδη παρ' Ἀρμενίοις ὡς νεκροταφείου.

Ἀριθ. 5.

ΑΓΑ . Η ΤΥ . Η
ΑΡΡ . . ΝΩ ΦΛΑ . ΙΩ
ΤΟΠ . . ΧΗ ΚΑΠ . Α . . ΚΙΑΣ
ΥΠΑ . Ω . . Ι ΙΕΡ . Ι . ΩΝ
ΘΕΩ . . ΗΜΗΤΡ . Σ ΚΑΙ
ΠΕΡ . . ΦΟΝ . Σ . . . . .
. . . . . .
ΜΝ . . ΗΣ Χ . ΡΙΝ

Συμπλήρωσις.

Ἀγα(θ)ῇ τύ(χ)η. Ἀρρ(ια)νῷ Φλα(β)ίῳ τοπ(άρ)χῃ Καπ(π)α(δο)κίας ὑπά(τ)ῳ (κα)ὶ Ἱερ(ε)ῖ (τ)ῶν θεῶ(ν) (Δ)ήμητρ(ο)ς καὶ Περ(σε)φόν(η)ς. . . . . μν(ήμ)ης χ(ά)ριν.

Ἐξήγησις.

Γνωστὸν ἐστὶ βεβαίως, ὅτι ὁ Ἀρριανὸς Φλάβιος ἦν ἐκ Νικομηδείας γεννηθεὶς περὶ τὰ 135 μ. Χ. περίπου· ἀξιαγάπητος μαθητὴς τοῦ Ἐπικτήτου φιλοσόφου ἕνεκα τῆς φύσει ἀγχινοίας του· μεταβὰς εἰς Ῥώμην προσεκτήσατο τὴν εὔνοιαν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ καὶ πολιτογραφηθεὶς ὡς Ῥωμαῖος κατέστη τοπάρχης τῆς Καππαδοκίας, ἐν ᾗ εὐδοκιμήσας προὐβιβάσθη εἰς βαθμὸν ὑπάτου ἐν Ῥώμῃ· μετὰ ταῦτα ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα του ἐγένετο ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τῶν θεῶν Δήμητρος καὶ Περσεφόνης παρατείνας τὸν βίον μέχρις Ἀντωνίνου τοῦ Αὐρηλίου (1). Συνέγραψε δὲ διατριβὰς Ἐπικτήτου εἰς 4 βιβλία, περιέχοντα τὰς διδασκαλίας τοῦ διδασκάλου του, Ἀνάβασιν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, Περίπλουν τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ θαλάσσης Ἐρυθρᾶς καί τινα ἄλλα, ἐν οἷς καὶ τὰ *Βιθυνικὰ*, ἅτινα δυστυχῶς δὲν σώζονται· ἐκτὸς τοῦ ἄνω ῥηθέντος φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε καὶ ἕτερος(2) ὡς ἀνέγνων ἐν τῷ σώματι τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν « Ἀρριανὸς Δοιδαλσοῦ ζήσας ἔτη μή. χαίρετε. »

—

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΣΤ'.

Εὑρίσκεται ἐπὶ φαιοῦ μαρμάρου ἐντὸς τοῦ προειρημένου ναοῦ τῶν Δισμυρίων, ἔχοντος τὴν δίοδον πολὺ σκοτεινὴν καὶ ἐπικίνδυνον ἕνεκα τῆς ἐλεεινῆς αὐτοῦ καταστάσεως· ἀντεγράφη δὲ παρ' ἐμοῦ μετὰ πολλῆς δυσκολίας.

Ἀριθ. 6.

ΕΓΩ Ο ΕΛ . . ΙΣΤ . Σ ΔΙ . . ΟΝΟΣ...
. . . . ΩΝ ΠΕΡ . . ΛΕΩΝ ΚΑΣΣ . ΩΝ
. ΗΝ . ΥΕΛ . Ν ΤΑΥΤΗΝ . ΑΠΑ . Η
. ΗΣ Π . ΛΕΩΣ ΑΝΕ . . ΩΣΑ. . . . . .
. . . . . .

Συμπλήρωσις.

Ἐγὼ ὁ ἐλ(άχ)ιστ(ο)ς Δι(άκ)ονος. . . . . (τ)ῶν περ(ικ)λεῶν Κασσ(ί)ων (τ)ὴν (π)ύελ(ο)ν ταύτην (δ)απά(ν)ῃ (τ)ῆς π(ό)λεως ἀνε(νέ)ωσα. . . . . .

Ἐξήγησις.

Τὸ μάρμαρον τοῦτο, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς λέξεως *πύελος* τῆς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ εὑρισκομένης, ἴσως ἐχρησίμευεν ὡς κάλυμμα νεκρικῆς τινος λάρνακος· τίς δ' οὗτος ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενος καὶ τίς ἡ ἔννοια αὐτῆς ἀγνοῶ· τὴν λέξιν *πύελος* ἀπήντησα εἰς πολλὰς ἐπιγραφὰς (3) τοῦ C. I. ὡς Αἴλιος Σεπτίμιος

(1) Φωτ. Μυριόβιβλ. κωδ. 58 καὶ 93.
(2) C. I. Τόμ. Β'. σελ. 969. Ἀρ. 3778.
(3) C. I. Graecarum. Τόμ. Β'. ἐπιγρ. 3785 αὐτόθι 3788.

Σεουῆρος ἀνενεωσάμην τῶν συγγενῶν μου τὴν πύελον ἐμαυτῷ καὶ τῇ γλυκυτάτῃ μοι συμβίῳ Αἰλίᾳ Ἱεροκλείῃ κλ. καὶ ἀλλαχοῦ (ὁ δεῖνα) τὴν πύελον ἔθηκα ἑαυτῷ καὶ τῇ τροφίμῃ μου Αὐρηλίᾳ κτλ.

—

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ζ'.

Εὑρέθη καὶ αὕτη ὁμοίως ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ναοῦ καὶ ἀντεγράφη παρ' ἐμοῦ, εἶναι δὲ ἐγκεχαραγμένη ἐπὶ ζήλης κυλινδροειδοῦς ἐκ μαρμάρου.

Ἀριθ. 7.

ΑΥΡΗΛ . Ω ΑΣΚ . . . ΙΟΔΟΤΩ
ΥΠΑ . Ω . ΑΙ ΑΔ . . ΦΩ ΤΟΥ . . . .
ΖΗΣ . . ΤΙ . . ΤΑ ΓΥΝ . . ΚΟΣ
ΚΟΣ . . ΩΣ . ΤΗ ΚΕ Μ . . . ΗΣΧΑΡΙΝ

Συμπλήρωσις.

Αὐρηλ(ί)ῳ Ἀσκ(ληπ)ιοδότῳ ὑπά(τ)ῳ (κ)αὶ ἀδ(ελ)φῷ τοῦ . . . . ζήσ(αν)τι (με)τὰ γυν(αι)κὸς κοσ(μί)ως (ἔ)τη κέ. μ(νήμ)ης χάριν.

Ἐξήγησις.

Τίς ὁ ἀναφερόμενος Αὐρήλιος ὁ ὕπατος καὶ πόθεν, ἀγνοῶ· ἐγκαταλείπω ταύτην εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρχαιολογίας ὁσημέραι μοχθοῦντας, ἵνα ἑρμηνεύσωσιν αὐτήν.

Τοιαῦται μὲν αἱ ὑπ' ἐμοῦ ἀνευρεθεῖσαι, συμπληρωθεῖσαι καὶ ἑρμηνευθεῖσαι ὅσον ἔνεστιν ἐπιγραφαί, αἵτινες καθυπεβλήθησαν ὑπὸ τὴν ἐμβριθῆ κρίσιν τοῦ σοφοῦ καὶ δεινοῦ ἀρχαιολόγου **Κ. Dethier**· ἂν δὲ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ ἢ μή, κρινέτωσαν ἄλλοι· τὸ κατ' ἐμὲ ἐπαναλαμβάνω καὶ ὁμολογῶ τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀνικανότητά μου ἀπεκδεχόμενος ἔργα πολὺ τελειότερα καὶ ἐμβριθέστερα τοῦ ἐμοῦ παρ' ἄλλων πολὺ κρειττόνων μου καὶ ἐξιδιασμένης περὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ ἱκανότητος ἀνδρῶν· νῦν δὲ ὁμολογῶ μεγάλας τὰς χάριτας εἰς τὸν ἔντιμον τοῦτον Σύλλογον, διὰ τὴν ἄκραν αὐτοῦ ἐπιείκειαν, ἣν ἐδείξατό μοι ἐν τῇ ἀκροάσει τοῦ παρόντος ἀναγνώσματος.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΠΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ.

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΑΜΦΟΤΕΡΩΝ ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ.

Τῇ γ'. Maΐου 1864.

Συνελθόντων τῶν μελῶν ἀμφοτέρων τῶν Συλλόγων, τοῦ τε φιλολογικοῦ καὶ ἰατρικοῦ, εἰς ἔκτακτον συνεδρίασιν, ἐν ᾗ παρῆν καὶ πολυάριθμον ἀκροατήριον ἑκατέρου τῶν φύλων, καὶ ἡ Α. Ε. ὁ πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας βαρῶνος Πρόκες, μέλος ἐπίτιμον τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου, καὶ ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ πρόεδρος τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἰατρικῆς Ἑταιρίας, ἐτελέσθη μετὰ μεγάλης πομπῆς ἡ ἐπετηρὶς τῆς συστάσεως τῶν Συλλόγων, καὶ πρῶτον ὁ πρόεδρος τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου Κ. Σ. Μαυρογένης ἀνέγνω τὸν ἑξῆς λόγον περὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς καταστάσεως αὐτοῦ.

«Φιλόμουσος καὶ ἀξιάγαστος ὁμήγυρις!

Ἰδοὺ θείᾳ συνάρσει συνερχόμεθα καὶ σήμερον τὸ τρίτον πανηγυρικῶς ἑορτάσοντες τὴν ἐπέτειον ἑορτὴν τῆς συστάσεως τῶν δύο ἀδελφῶν Συλλόγων—τοῦ τε Ἰατρικοῦ καὶ τοῦ Φιλολογικοῦ. Καὶ περὶ μὲν τοῦ προτέρου δώσει ὑμῖν λόγον ὁ πολυμαθὴς ἡμῶν ὁμότιμος, περὶ δὲ τοῦ ὑστέρου, παραχωρήσατέ μοι λόγους τινὰς ἀφηγηματικοὺς τῆς πορείας καὶ τῆς νῦν καταστάσεως αὐτοῦ.

Ἄρτι μὲν ἐθεάσασθε τὸν ἡμέτερον Φιλολογικὸν Σύλλογον νεογνόν, ἐν τοῖς σπαργάνοις περιειλημμένον, αὐδὰς ἀνάρθρους μόγις ἀφιέμενον, καὶ κινήσεις αὐτομάτους καὶ ἀορίστους μόλις ἐκτελοῦντα. Μικρὸν δ' ἔπειτα ἤρξατο ἑαυτοῦ ἀμυδρῶς πως συναισθάνεσθαι, καὶ ἐν συνειδήσει κἄπως κινεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ αἱ αἰσθήσεις καὶ αἱ κινήσεις αὐτοῦ οὐκέτι τέλεον τὴν παιδικὴν παρήλλαξαν ἡλικίαν. Ἐλπίζομεν δ' ὅτι ἐντὸς ὀλίγου, ἅλματι γενναίῳ καὶ τὴν ἡλικίαν ταύτην ὑπερπηδήσει, καὶ πρὸς τὴν νεανικὴν καὶ ἀκμαίαν κραταιῷ τῷ ποδὶ προχωρήσει.

Οὐδόλως δὲ παράδοξος ἡ τοιαύτη τοῦ σώματος ἡμῶν πορεία, ἐπειδὴ, καθὼς ἕκαστον ἄτομον ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς ἀκμῆς, ἔν τε τῇ σωματικῇ καὶ διανοητικῇ αὐτοῦ ἀναπτύξει, καὶ ἐν τῇ κατὰ φύσιν ἀκωλύτῳ τῶν ὄντων αὐξήσει μεταβολάς τινας καὶ ἀλλοιώσεις ὑφίσταται

βαθμιαίας, τῷ χρόνῳ καὶ τῷ χώρῳ ὁριστὰς, καὶ ἀεὶ μέχρι τῆς ἀκμῆς προαγωγὴν σημαινούσας, οὕτω καὶ συλλήβδην ἐν τῇ κοινωνίᾳ, τὰ διάφορα τῶν ἀνθρώπων συστήματα, καὶ καθ' ὁλοκλήρους ὁμάδας θεωρούμενα, οὐκ ἐν ἀκαρεῖ ὡς ἐκ θαύματος ἀκμαῖα ἀποδείκνυνται, ἀλλὰ βάδην καὶ κατὰ μικρὸν μεταβάλλονται καὶ κρατύνονται.

Εὐστόχως δὲ πάνυ καὶ ὁ γεραρὸς καὶ τῶν τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου Προέδρων ὁ πρεσβύτερος, ἅμ' ἐν τῇ πρώτῃ ἐκείνου συστάσει καὶ νηπιακῇ ἡλικίᾳ, τὴν περὶ τοῦ Ἀλφαβήτου σοφὴν αὐτοῦ Πραγματείαν ἀφηγήσατο, καὶ ταύτην ἀνενδότῳ καρτερίᾳ αἰσίως καὶ περιφανῶς εἰς πέρας ἤγαγεν. Ὥστε, Κύριοι, τὸ Ἀλφάβητον ἤδη ἱστορικῶς τε καὶ μορφωτικῶς καὶ κατὰ φωνὴν ἐκμαθόντες, καιρὸς, ἵνα περαιτέρω τὰ στοιχεῖα εἰς λέξεις καὶ τὰς λέξεις εἰς φράσεις καὶ ἐννοίας συνάψωμεν, καὶ φωνὰς ἐνάρθρους μορφώσωμεν, καὶ λόγους πραγμάτων σημαντικοὺς συναρμόσωμεν. Τοῦτο δὲ, ὅ τε τοῦ Ἀλφαβήτου πολύμητις ἱστοριογράφος, καὶ ὡς πλεῖστοι τῶν τοῦ Συλλόγου λογάδων, ἐπιτυχῶς καὶ ἔπραξαν καὶ ἀκολουθοῦσι πράττοντες.

Πρὶν δ' ἢ λαλήσωμεν μικρὸν περὶ τῶν πεπραγμένων ὑπὸ τοῦ Συλλόγου κατὰ τὴν τελευταίαν ἐνιαύσιον αὐτοῦ περίοδον, χρέος ἡμῶν ἀπαραίτητον νομίζομεν ν' ἀποδώσωμεν πρωτίστως ἐνταῦθα πανδήμους χάριτας τῇ Σεβαστῇ Κυβερνήσει τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος τοῦ Μεγαθύμου ἡμῶν Σουλτάνου ΑΠΔΟΥΛ ΑΖΗΖ ΧΑΝ, ὑπὸ τὰς ἀμφιλαφεῖς πτέρυγας τοῦ ὁποίου δυνάμεθα ὑλικῶς τε καὶ διανοητικῶς βήματι σταθερῷ πρὸς τὰ πρόσω ἀτρομήτως νὰ προβαίνωμεν καὶ μέλλον εὐτυχέστερον νὰ προσδοκῶμεν. Τραννὴ δ' ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ἡ σεβαστὴ Α. Κυβέρνησις οὐδόλως ἀποδοκιμάζει τὴν διανοητικὴν ἡμῶν πρόοδον, ἐστὶν, ὅτι αὐτοὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν Ὑπουργῶν τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος, οἱ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ νῷ διαπρέποντες, ἡ Α. Υ. ὁ Μέγας Βεζύρης Φουὰτ Πασᾶς, καὶ ἡ Α. Υ. ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀαλῆ Πασσᾶς δὲν ἀπηξίωσαν εὐχαρίστως νὰ δεχθῶσι τὸν τίτλον ἐπιτίμου μέλους τοῦ Συλλόγου ἡμῶν, καὶ λόγους ἐνθαρρυντικοὺς καὶ εὐμενεῖς νὰ ἐκφράσωσι περὶ αὐτοῦ.

Κύριοι! κατὰ τὸ λῆξαν τοῦτο συλλογικὸν ἔτος, πολλὰ λόγου ἄξια ἐν τῷ περιβόλῳ ἡμῶν διεπράχθησαν, καὶ τὰ ἤδη αἰσίως διαπραχθέντα ἔτι πλείους καὶ κρείττονας, προϊόντος τοῦ χρόνου, προμηνύουσι τοὺς καρποὺς· ἐκ τῶν δύο τελευταίων ἑξαμήνων περιόδων τοῦ Συλλόγου, τὴν μὲν προτέραν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ πρὸ πολλοῦ καὶ μετὰ μόχθου συλλεγεὶς σπόρος ἐπὶ γῆς ἐριβώλου καὶ λιπαρᾶς ἐρρίφθη, τὴν δὲ τελευταίαν, ὡς ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ σπόρος ὑγρανθεὶς καὶ ἀναπετασθεὶς, ἤρχισε νὰ βλαστάνῃ, καὶ ἄνθη γλαφυρὰ νὰ φέρῃ, τὰ ὁποῖα ὡς ἀπαρχὰς, καρποὺς γλυκεῖς καὶ εὐχύμους ὑπόσχονται. Κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος, δεῖγμα ζωῆς ἀναμφιλέκτου τοῦ Συλλόγου ὑπῆρξεν ἡ εἰς φῶς ἐμφάνισις τοῦ Περιοδικοῦ ἡμῶν, ὅπερ πανταχοῦ ὅπου ἡ Ἑλληνικὴ ἀκούεται καὶ ἐννοεῖται φωνὴ, περιχαροῦς ὑποδοχῆς ἔτυχε καὶ εἰλικρινῶν ἐπαίνων πρὸς ἐνθάρρυνσιν ἠξιώθη. Ἄνδρες παρ' ἡμῖν ἐπ' ἀρετῇ καὶ φιλογενείᾳ διαπρέποντες, ἄνδρες οὐ μόνον τῷ κερδῶῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ λογίῳ Ἑρμῇ λατρεύοντες, ἐχορήγησαν γενναίως τῷ Συλλόγῳ ἡμῶν τὰ ὑλικὰ μέσα, δι' ὧν ἐδυνήθη καὶ τοῦ περιοδικοῦ Συγγράμματος τὴν ἔκδοσιν εὐχερῶς καὶ ἀνέτως ν' ἀρχίσῃ καὶ ἆθλα πρὸς βράβευσιν τῶν ἀριστευσόντων ἔν τισι συγγραφαῖς διὰ προγράμματος *προορισθείσαις*, νὰ προκηρύξῃ. Τοιαῦται γενναῖαι ἐπιχορηγήσεις καὶ ἑτέρων φιλογενῶν ἀνδρῶν, ἐφαμίλλων τῶν προτέρων, τιθέασιν ἤδη τὸν Σύλλογον εἰς κατάστασιν τοῦ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀγορὰν τῶν ἀναγκαίων ὀργάνων τῆς πειραματικῆς Φυσικῆς διὰ δημόσια μαθήματα, καὶ βιβλίων κατάλογον νὰ σχεδιάσῃ, καὶ τούτων τὴν ἀγορὰν ν' ἀναθέσῃ εἴς τινα τῶν ἑαυτοῦ προσφιλῶν ἀντεπιστελλόντων Μελῶν ἐν Βερολίνῳ διατρίβοντα, πρὸς θεμελίωσιν τῶν πρώτων βάσεων, καὶ Θεοῦ εὐδοκοῦντος, μετά τινα χρόνον, κατάρτισιν Βιβλιοθήκης ἐθνικῆς καὶ δημοσίας, ἧς τὴν ἔλλειψιν ἐνταῦθα οὐδεὶς τῶν λογίων, ὅστις καθ' ἡμέραν δὲν συναισθάνεται. Τὰ δ' ὀνόματα τῶν γενναίων τούτων ἀνδρῶν, τὰ ἐγγεγραμμένα ἤδη ἐν ταῖς καρδίαις παντὸς φιλομούσου καὶ φιλοπάτριδος, δὲν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα, πρῶτον ὡς γνωστὰ ὑμῖν ἅπασι, καὶ δεύτερον φοβούμενοι μήπως προσκρούσωμεν εἰς τὰ λεπτοφυῆ αἰσθήματα τῆς ἀφιλοκερδοῦς αὐτῶν μετριοφροσύνης. Στεφάνους πομπωδῶν ἐγκωμίων ἐνταῦθα δὲν πλέκομεν, Κύριοι, ἐπειδὴ τούτων, πρῶτον, τῆς ὑφῆς καὶ κατασκευῆς ἡμεῖς ἐσμὲν ἀνεπιτήδειοι, καὶ δεύτερον, ἐπειδὴ οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες τὰ ἐγκώμια ἀποτροπιάζονται, αὐτοὶ παντὸς ἐπαίνου ἀνώτεροι ὄντες. Ἔπαινοι τούτων αἰώνιοι ἔστωσαν αὐτὰ αὐτῶν τὰ ἔργα, καὶ ἀμοιβὴ ἡ συνείδησις τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ πρὸς τὴν φίλην πατρίδα ἱεροῦ χρέους. Αἱ προσφοραὶ αὗται καὶ ἄλλας γενναιοτέρας προμηνύουσι, καὶ τούτων ἡ ἀνάγκη προφανής· ἐπειδὴ ἐκτὸς τοῦ περιοδικοῦ, τῶν διαγωνισμάτων, τῶν βιβλίων, καὶ τῶν τῆς πειραματικῆς Φυσικῆς ὀργάνων, καὶ τόπου χρήζομεν ἁρμοδίου *πᾶ στῶμεν*, οὐχ ἵνα,

κατὰ τὸν Ἀρχιμήδην, *καὶ τὰν γᾶν κινήσωμεν*, ἀλλ᾽ ἵνα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐρευνήσωμεν.

Ἐπὶ τριετίαν ἤδη, ἀπ᾽ ἀρχῆς σχεδὸν τῆς εἰς Σύλλογον συστάσεως ἡμῶν, φιλοφρόνως πάνυ ὑπὸ τῶν ἀλληλοδιαδόχως διαδεξαμένων φιλομούσων ἐφορειῶν τῆς ἐθνικῆς ταύτης Λέσχης φιλοξενούμενοι, αἰσθανόμεθα ἐνδόμυχον τὴν εὐγνωμοσύνην, καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ κηρύξωμεν ταύτην δημοσίως. Ἀλλ᾽ ὅτι διὰ τὰς πανηγύρεις, τὰ δημόσια μαθήματα, τὴν Βιβλιοθήκην κτλ. ἰδίου τινὸς Καταστήματος χρῄζομεν, τοῦτο ἀριδήλως ὑμῖν ἀπέδειξεν ἐν τῇ περὶ *Φυσικῆς* αὐτοῦ δημοσίᾳ διαλέξει, ὁ μεταξὺ τῶν πρωταγωνιστῶν ἡμῶν οὐχ ὁ ὕστατος, ὁ σοφὸς ἡμῶν συνάδελφος, καὶ ἀμέσως πρὸ ἡμῶν εὐκλεῶς προεδρεύσας, Κ. Ἡροκλῆς Βασιάδης.

Ἐπειδὴ δ᾽ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἀποδόσεως τῶν καθυστερησάντων φόρων τῆς δικαίας ἡμῶν εὐγνωμοσύνης πρὸς ἅπαντας τοὺς τὸν ἡμέτερον Σύλλογον εὖ ποιήσαντας, οὐκ ἄκαιρον νομίζομεν, νὰ εὐχαριστήσωμεν δημοσίᾳ καὶ τοὺς ἀξιοτίμους Συντάκτας τῶν τῆς πόλεως ταύτης ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, οἵτινες ἀπαξάπαντες χωρὶς ἐξαιρέσεως προφρόνως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς συστάσεως τοῦ Σώματος τούτου, παρέσχον τὰς στήλας αὐτῶν εἰς πᾶσαν ἀναγκαίαν δημοσίευσιν τῶν τοῦ Συλλόγου.

Τελευταῖον, Κύριοι, ἐβλήθη εἰς ἐνέργειαν καὶ τὸ πρὸ πολλοῦ παρ᾽ ἡμῶν ποθούμενον καὶ ἀποφασισθὲν, ἡ ἔναρξις, λέγω, τῶν δημοσίων διαλέξεων ἢ ὁμιλιῶν, τὰς ὁποίας καὶ αἱ φιλόκαλοι καὶ φιλόμουσοι ἡμῶν εὐπάρυφοι Κυρίαι δὲν ἀπηξίωσαν νὰ ὡραΐσωσι διὰ τῆς ἐνθαρρυντικῆς αὐτῶν παρουσίας. Μόλις ἠγγέλθη ἡ ἔναρξις ἐκείνων, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν γενναίᾳ ἀμίλλῃ καὶ ἀξιεπαίνῳ ζήλῳ ἐγγραφέντων ηὐξήθη τοσοῦτον, ὥστε φοβοῦμαι μὴ ἡ πλησιάζουσα ἐαρινὴ ὥρα, ἡ τοὺς πλείστους τῶν πολιτῶν εἰς τὰς διαφόρους γειτνιαζούσας ἐξοχὰς ἑλκύουσα, διακόψῃ τὰς διαλέξεις ταύτας, πρὶν ἢ ἅπαντες οἱ ἐγγραφέντες φθάσωσιν ὁμιλήσαντες. Τὸ δ᾽ ἐνδιαφέρον τοῦ Κοινοῦ ἐν γένει ηὔξανε κατ᾽ ἴσον λόγον ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ὥς᾽ ἐὰν αἱ διαθέσεις, τῶν τε δημοσίᾳ διαλεγομένων καὶ τῶν εὐμενῶς ἀκροωμένων, μένωσιν αἱ αὐταὶ, ἐλπίζομεν, ὅτι κατὰ τὴν προσεχῆ χειμερινὴν περίοδον, καθ᾽ ἣν οἱ νῦν τὴν Πόλιν καταλείποντες ἐπανελεύσονται φαιδροὶ εἰς τὰς χειμερινὰς αὐτῶν κατοικίας, αἱ δημόσιαι διαλέξεις αὗται θέλουσι τακτοποιηθῆ ἐπὶ τὸ βέλτιον. Ἤδη ἄνδρες φιλεπιστήμονες, ὡς προέφημεν, προκατέβαλον τὸ ἐλλεῖπον ποσὸν πρὸς ἀγορὰν ὀργάνων τῆς πειραματικῆς Φυσικῆς. Περὶ δὲ τῆς προμηθείας τούτων θέλει ὅσον οὔπω ληφθῆ φροντὶς ὑπὸ τοῦ διαδεξομένου ἡμᾶς Προεδρείου.

Ἰδίᾳ δὲ περὶ τοῦ Συλλόγου, καὶ τῶν αὐτοῦ συνεδριάσεων λόγον ὑμῖν διδόντες, Κύριοι, λέγομεν, ὅτι κατὰ τὰς 41 Συνεδριάσεις τὰς κατὰ τὸ Συλλογικὸν τοῦτο ἔτος συγκροτηθείσας, 19 Πραγματεῖαι διαφόρου ὕλης ἀνεγνώσθησαν, ὅτι ἱκαναὶ καὶ πολλάκις σοβαραὶ συζητήσεις ἀνεφύησαν, ὅτι τὰ συζητοῦντα ἀξιότιμα Μέλη ἤρχισαν ἤδη νὰ συνοικειῶνται βαθμηδὸν ἐντελέστερον μετὰ τοῦ παρ᾽ ἡμῖν ὅλως νέου τούτου τρόπου τοῦ δημοσίᾳ ἀνταλλάττειν ἰδέας καὶ λόγους ἐπὶ τὸ ἀκαδημαϊκώτερον.

Ὁ ἀριθμὸς ὁλόκληρος τῶν νῦν Μελῶν ἐστὶ 158, ὧν τακτικὰ μὲν εἰσὶν 86, ἀντεπιςέλλοντα δὲ 41, ἐπίτιμα δὲ 31. Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐγκατεγράφησαν 92, ὧν 22 τακτικὰ, 41 ἀντεπιστέλλοντα, καὶ 29 ἐπίτιμα.

Ὡς δὲ πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς ἡμῶν σχέσεις, Κύριοι, ἀγάλλομαι, ὅτι εὐσυνειδήτως δύναμαι νὰ πληροφορήσω Ὑμᾶς, ὅτι καὶ αὗται οὐδόλως ὑποδεέστεραι τῶν ἐσωτερικῶν εἰσίν. Ἤδη σεμνυνόμεθα καταριθμοῦντες μεταξὺ τῶν ἀντεπιστελλόντων καὶ ἐπιτίμων Μελῶν ἡμῶν, τοὺς πλείστους τῶν ἀρίστων πλησιοχώρων ὁμοφύλων ἡμῶν, καὶ τῶν τῆς Ἑσπερίας τὰ μάλιστα σοφῶν καὶ ἐνδόξων Ἑλληνιςῶν. Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Συλλόγου κατέστη σπουδαιοτάτη καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσα. Παρὰ τῶν πλείστων περιφανῶν ἐκείνων ἀνδρῶν ἐλάβομεν καὶ ἀκολοθοῦμεν λαμβάνοντες ἐνδείξεις εἰλικρινοῦς συμπαθείας, καὶ ἐκφράσεις ἐπαίνων ἀνωτέρων τῆς ἡμετέρας ἀξίας. Ἤθελον εἶσθαι εὐτυχὴς, ἐὰν μοὶ ἐπετρέπετο ν᾽ ἀναγνώσω ὑμῖν ἐνταῦθα τὰς πλήρεις χαρίτων καὶ εὐνοϊκῶν ἐκφράσεων ἐπιςολὰς τῶν ἐνδόξων καὶ περιβοήτων ἐκείνων ἀνδρῶν, ἀρκείσθω δέ μοι ν᾽ ἀναφέρω τὰ ὀνόματα τῶν τελευταίων, ἱκανὰ νὰ τιμήσωσι καὶ τὸν διασημότερον τῆς Εὐρώπης Σύλλογον· Ταῦτα εἰσὶν ὁ περίφημος τῆς Ἀγγλίας οἰκονομολόγος καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ **Gladston**, οὗ ἡ ἀγγλιστὶ γεγραμμένη ἐπιστολὴ πνέει αἰσθήματα εἰλικρινοῦς εὐμενείας καὶ εὐγενοῦς εὐπρεπείας, δύο περικλεῆ μέλη **de l'Institut de France**, ὁ σοφὸς ἱστοριογράφος τῶν τῆς Σικελίας Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν **W. Brunet de Presle**, οὗτινος ἡ φιλόφρων ἐπιστολή ἐστιν ἄντικρυς διάγραμμα διδακτικώτατον τῶν ἡμετέρων ἐργασιῶν, καὶ ὁ γεραρὸς ἑλληνιστὴς **Hase**, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς τὸν Σύλλογον φιλοφρονητικὴ ἐπιςολὴ ἐστὶν ἴσως τὸ τελευταῖον ἀπαύγασμα τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ διανοίας, ἐπειδὴ μικρὸν ἔπειτα ἀπεβίωσε, βαρὺ πένθος λιπὼν ἁπάσῃ τῇ σεμνῇ χορείᾳ τῶν ἁπανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου Κόσμου σοφῶν. Τελευταῖον ὅ ὕπατος τῶν τῆς σοφῆς Γερμανίας Ἑλληνιςῶν, ὁ Βοϊκχιος, ὁ ἐν τῇ πατρίῳ ἡμῶν γλώσσῃ γλαφυρωτάτῳ καλάμῳ γράφων, καὶ πλεῖσθ᾽ ὅσα φιλόφρονα ἀρχαϊκῇ τῇ καλλονῇ καὶ ἀφελείᾳ ἡμῖν ἐκφράζων.

Ταῦτα πάντα, Κύριοι, αἴσιον προοιωνίζονται τὸ μέλλον! Εὔχομαι δ᾽ ἐκ μέσης καρδίας, ὅπως ὅταν σὺν θεῷ ὁ Σύλλογος ἡμῶν ἀνδρωθῇ, μὴ πώποτε παρακμάσῃ, ἀλλ᾽ ἐσαεὶ κραταιῶς εἰς τὰ πρόσω προβαίνων, ἀκμαῖος διαμείνῃ, καὶ καρποὺς ἀγλαοὺς καὶ ἀνταξίους τῶν ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων ἐνέγκῃ, πρὸς δόξαν καὶ τιμὴν τῶν Γραμμάτων, καὶ τῆς Ἐπιστήμης.»

Εἶτα λαβὼν τὸν λόγον ὁ παρὰ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου αἱρεθεὶς Κ. Ἀλέξανδρος Καραθεοδωρῆ ὡμίλησε περὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου (ἴδ. ἐν Σελ. 149.). Μετὰ δέ τινων στιγμῶν ἀνάπαυσιν ὁ προεδρεύων τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Κ. Α. Βαφιάδης ἐξεφώνησε τὸν ἑξῆς λόγον·

« Σεβαστὴ ὁμήγυρις.

Τὸ ἐπίμετρον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς πνευματικῆς εὐφροσύνης, ἣν σήμερον πᾶς φίλος τῶν Μουσῶν ᾐσθάνθη ἐκ τῶν ἄρτι γενομένων καλῶν καὶ σοφῶν ἀγορεύσεων τοῦ τε Προέδρου καὶ τοῦ ῥήτορος τοῦ ἑνὸς τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν Συλλόγων, τοῦ Φιλολογικοῦ, προσέρχεται νῦν καὶ ὁ ἕτερος ὡσαύτως ἐθνικὸς ἡμῶν Σύλλογος, ὁ Ἰατρικὸς, ἵνα διὰ τοῦ ὑπ᾽ αὐτοῦ αἱρεθέντος μεγατίμου καὶ πολυμαθοῦς συναδέλφου Κ. Πασπάτη συντελέσῃ τὸ κατ᾽ αὐτὸν διὰ λόγου, ἁρμόζοντος εἰς τὴν λαμπρότητα τῆς μόνης κατάγε τὸ παρὸν ἐν Κωνσαντινουπόλει ἐθνικῆς ταύτης Πανηγύρεως.

Ὁ Ἰατρικὸς Σύλλογος, φιλόμουσοι Κύριοι καὶ Κυρίαι, ἐξηκολούθησε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, τὸ γ΄. τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἀνερευνῶν τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα ἐνταῦθα παρατηρούμενα νοσήματα, μελετῶν αὐτὰ ἐπιμελῶς, ἐπ᾽ ἀγαθῷ τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος, καὶ ἀντιπαραβάλλων αὐτὰ πρὸς τὰ παρὰ τῶν ἀρχαίων προγόνων ἡμῶν παρατηρηθέντα καὶ περιγραφέντα, χάριν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς δόξης τῆς ἐθνικῆς. Ἀλλ᾽ ὁ Ἰατρικὸς Σύλλογος ἡμῶν εὐεργετεῖ καὶ τιμᾷ τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ ἔθνος οὐχὶ ἕνεκα τούτων καὶ μόνων, διότι πάντες σχεδὸν οἱ συγκροτοῦντες αὐτὸν, μὲ ποικίλας γνώσεις κεκοσμημένοι, εἰσὶ συγχρόνως καὶ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου μεγάτιμα καὶ ἐνεργὰ μέλη, ἔν τε ταῖς συνεδριάσεσιν αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς δημοσίοις μαθήμασι. Δὲν πρέπει δέ τις νὰ ὑπολάβῃ τὰς τοιαύτας ἐνεργείας τῶν ἰατρῶν, ὡς ξένας δῆθεν πρὸς τὴν κυρίαν αὐτῶν ἐπιστήμην καὶ ἀντιπερισπώσας αὐτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδικῶν αὐτῶν ἐργασιῶν, διότι πρὸς μόρφωσιν τοῦ καλοῦ ἰατροῦ δέον τῷ ὄντι νὰ συντρέξωσιν ἐκτὸς τῶν ἰδίως ἰατρικῶν καὶ πολλαὶ ἄλλαι γνώσεις, καὶ ἰδίως φυσικοϊστορικαὶ καὶ φιλοσοφικαί. Ἐκ τούτων λοιπὸν ἀναγκαίως ἔπεται, ὅτι οἱ ἰατροὶ δέον νὰ ἦναι πολυμαθεῖς. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἰατρῶν τῶν Ἀρχαίων, καὶ εἰς παράδειγμα περιφανέστατον ἀρκεῖ ν᾽ ἀναφέρω τὸν πολυμαθέστατον ἰατρὸν τῆς Περγάμου, τὸν Γαληνόν. Οἱ νεώτεροι ὁμογενεῖς ἰατροὶ φαίνονται κληρονομήσαντες τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴν ἐκείνην τάσιν τοῦ πνεύματος τῶν ἀρχαίων ἰατρῶν, πολλαχοῦ ὡς ἐκ τοῦ γενικοῦ τούτου χαρακτῆρος τῶν μελῶν αὐτοῦ ὠφελήσαντες τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἀνθρωπότητα.

Καθ᾽ ὅλους τοὺς χρόνους τῆς ἀμαθείας, δι᾽ ὧν διῆλθε τὸ γένος ἡμῶν, δύο τάξεις ἀνθρώπων, ἀναλαβοῦσαι πνευματικῶς τὰ χρέη, οὕτως εἰπεῖν, τῶν ἀρχαίων Ἑστιάδων, διετήρησαν, εἰ καὶ ἀμυδρὸν ἐνίοτε ἀλλά γε μὴν ἄσβεστον τὸ φῶς τῶν γνώσεων καὶ τῆς ἐθνικῆς παιδείας. Αἱ τάξεις αὗται βεβαίως, κυρίαι καὶ κύριοι, ἦσαν πρῶτον μὲν κατ᾽ ἐξοχὴν ὁ ἱερὸς ἡμῶν κλῆρος, καὶ δεύτερον οἱ ἰατροί· ὡς παραδείγματα ἀρκεῖ ν᾽ ἀναφέρω δύο μόνον ἐκ τῶν ἰατρῶν τούτων, τὸν ἐξ ἀπορρήτων Ἀλέξανδρον τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῆν. Τοιούτων μεγάλων εὐεργετῶν τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις οὐδέποτε πρέπει νὰ παύσῃ τις μελετῶν καὶ μιμούμενος. Διὰ ταῦτα πέποιθα, ὅτι θέλετε ἀκροασθῆ μετὰ πολλῆς προθυμίας τοῦ σοφοῦ συναδέλφου μου Κυρίου Πασπάτη, ὅστις ὡς θέμα τοῦ λόγου του ἔχει τὸν βίον τοῦ ἑτέρου τῶν προμνημονευθέντων ἀοιδίμων ἀνδρῶν.»

Εἶτα ὁ Κ. Βαφιάδης παρεχώρησε τὸν λόγον τῷ ὑπὸ τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου αἱρεθέντι Κ. Α. Πασπάτῃ, ὅστις ἐξέθηκε μετὰ συγκινήσεως τὸν φιλολογικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν βίον τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ. Τὸ φιλόκαλον ἀκροατήριον μετὰ ζωηρῶν ἀνευφημιῶν ἀπεδέχθη ἕκαστον τῶν ἀνωτέρω λόγων, καὶ οὕτω διελύθη ἡ πανηγυρικὴ αὕτη συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ιΔ'.

Τῇ 7 Μαΐου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Σ. Μαυρογένους.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν πρακτικῶν ὁ Κ. Γεν. Γραμματεὺς ἀγγέλλει, ὅτι ἡ μὲν ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία προσφέρει τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Συλλόγου 12 τεύχη τοῦ Περιοδικοῦ αὐτῆς, ὁ δὲ Κ. Νιάγκας τὴν ὑπ' αὐτοῦ μεταφρασθεῖσαν μυθολογίαν, ὁ δὲ Κ. Ῥαπτάρχης τὸν «Ἕναστρον Οὐρανόν.» Ὁ Σύλλογος ἀσμένως δέχεται τὰς προσφορὰς ταύτας.

Εἶτα προτάσει τοῦ Κ. Προέδρου, ἀπονέμονται εὐχαριστήσεις πρὸς τὴν ἀναθεωρήσασαν τὸν Κανονισμὸν Ἐπιτροπήν.

Ἀκολούθως ὁ ταμίας Κ. Χ. Παλλάκης ἀνέγνω ἔκθεσιν περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ταμείου. Προτάσει δὲ τοῦ Κ. Ἡρ. Βασιάδου ἐγκρίνεται ὅπως τοῦ λοιποῦ, οἱ μέλλοντες διδάξαι δημόσια μαθήματα, κοινοποιῶσι τῷ Προεδρείῳ οὐχὶ ἁπλῶς τὸ θέμα, ἀλλὰ τὴν περίληψιν τοῦ μαθήματος.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλογος ἐξελέξατο κατὰ τὰ νενομισμένα πρόεδρον μὲν τὸν Κ. Α. Πασπάτην, ἀντιπροέδρους δὲ τοὺς ΚΚ. Χ. Γ. Κωνσταντινίδην καὶ Ἀλ. Καραθεοδωρῆ, Γενικὸν δὲ Γραμματέα τὸν Κ. Κ. Καλλιάδην, Εἰδικὸν δὲ τὸν Κ. Ν. Γεωργιάδην, Ταμίαν τὸν Κ. Χ. Φ. Παλλάκην, καὶ Βιβλιοθηκάριον τὸν Κ. Ἐμμανουὴλ Καμάραν. Μέλη δὲ τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ διετίαν τοὺς ΚΚ. Ἰ. Ἀριστοκλῆν, Σ. Ἀριστάρχην, Ἡρ. Βασιάδην, Γ. Γῶγον, Ἐμ. Ἰωαννίδην, Ἀλ. Καραθεοδωρῆν, Σ. Μαυρογένην, Μ. Παρανίκαν, Γ. Σοφοκλῆ καὶ Θ. Ζωγράφον μετὰ τοῦ Γενικοῦ καὶ τοῦ Εἰδικοῦ Γραμματέως.

Εἶτα διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ιΕ'.

Τῇ 16 Μαΐου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς συνεδριάσεως ὁ Κ. Πρόεδρος ἀπήγγειλε προσλαλιὰν, ἐν ᾗ εὐχαριστήσας τὸν Σύλλογον ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ αὐτοῦ ὡς Προέδρου συνέστησεν εἰς τὰ μέλη τὴν μετ' εἰλικρινείας καὶ ὁμονοίας πρὸς εὕρεσιν τῆς ἀληθείας συζήτησιν, καὶ τὴν πρόθυμον ἐργασίαν ἑνὸς ἑκάστου πρὸς παγίωσιν τοῦ Συλλόγου.

Μετὰ ταῦτα ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν τῆς παρελθούσης συνεδριάσεως, ὁ Κ. Γεν. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει ἐπιστολὴν τοῦ ἰατροῦ Κ. Γούδα, εὐχαριστοῦντος τὸν Σύλλογον ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ αὐτοῦ ὡς ἀντεπιστέλλοντος μέλους, προσφέροντος δὲ τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Συλλόγου καὶ 3 φυλλάδια τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένης «Μελίσσης τῶν Ἀθηνῶν», ἔτι δὲ ἐπιστολὴν τοῦ Κ. Πὼπ εὐχαριστήριον ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ αὐτοῦ ὡς ἀντεπιστέλλοντος μέλους, καὶ δύο ἐπιστολὰς ἐκ Παρισίων τοῦ σοφοῦ φιλέλληνος Κ. **Brunet de Presle**, τὴν μὲν γαλλιστὶ διαλαμβάνουσαν ἃς καταβάλλει ὁ σοφὸς φιλέλλην προσπαθείας παράτε τῷ Ὑπουργῷ τῆς Παιδείας καὶ παρ' ἄλλοις σοφοῖς ἀνδράσι πρὸς ἀποστολὴν βιβλίων εἰς τὸν ἡμέτερον Σύλλογον· τὴν δὲ Ἑλληνιστὶ, ἣν καὶ παρατιθέμεθα ἐνταῦθα, οὐ μόνον διότι πραγματεύεται περὶ τῶν ἡμετέρων πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ διότι ἐγράφη παρὰ ἀνδρὸς, ὃς ἐν αὐτοῖς τοῖς Παρισίοις καλῶς ἐξέμαθε τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν καὶ εὐδοκίμως διδάσκει αὐτὴν, καθηγητὴς προχειρισθεὶς ἐν τῇ Αὐτ. Βιβλιοθήκῃ. Ἰδοὺ δὲ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ σοφοῦ Φιλέλληνος.

«Ἐκ Παρισίων τῇ 20 Ἀπριλίου 1864.

Κύριε!

Ἀνέγνωσα μετὰ περιεργίας εἰς τὸ τρίτον φυλλάδιον τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τὸ ἄρθρον τοῦ Κυρίου Ἰωαννίδου ἐπιγραφόμενον: Κριτικαί τινες ἐπισασίαι εἰς τὸ πόνημα τοῦ Γ. Χρυσοβέργη, καὶ ἰδιαιτέρως τὰς σοφὰς παρατηρήσεις περὶ τοῦ κίονος τοῦ Μαρκιανοῦ. Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει πολλὰ εὐμενῶς τὰ συγγράμματά μου καὶ τὸν παρακαλῶ νὰ δεχθῇ τὰς εἰλικρινεῖς μου εὐχαριστίας. Ἀλλ' ἐν ταυτῷ λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ καθυποβάλω εἰς τὴν ὑμετέραν κρίσιν ἀπολογίαν πρός τινα κατάκρισιν, τὴν ὁποίαν ἐπρόσθεσε. Ὁ Κύριος Ἰωαννίδης ἀναφέρει κόμμα τῆς διατριβῆς μου περὶ τῶν τάφων τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, εἰς τὸ ὁποῖον λέγω ὅτι: ὁ Μαρκιανὸς, κατὰ τὸν Ἀνώνυμον, ἀπόκειται ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ κατὰ τὸν Κωδινὸν, ἐν τῇ μονῇ τῆς ἁγίας Ζωῆς· ἀλλ' ἡμεῖς, λέγει ὁ Κ. Ἰωαννίδης, ἀπαντῶμεν ἐν τῷ Κωδινῷ τάδε: (Γ. Κωδινοῦ παρεκβ. σελ. 203 204.)

Ἐὰν ὁ Κύριος Ἰωαννίδης ἐξετάζει μὲ περισσοτέραν προσοχὴν τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένην σελίδα θέλει ἀναγνώσει τὴν ἐπιγραφὴν ***anonymus de Sepulcris imp.*** *Τοῦτο τὸ χωρίον τοῦ ἀνωνύμου ἀνεφέραμεν καὶ ἡμεῖς. Τὸ δὲ χωρίον τοῦ Κωδινοῦ ἀναγινώσκεται σελ. 122. Τὴν ἁγίαν Ζωὴν, τὴν οὖσαν εἰς Μωκισίαν, ὁ ὅσιος ἀνήγειρε Μαρκιανὸς, οὗ καὶ θανὼν κατετέθη. Ὅθεν δὲ βλέπω κατὰ τί σφάλλομαι ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Κύριος Ἰωαννίδης ἐπρόσθεσεν ὅτι: Ἡ διαφωνία δ' αὕτη τοῦ Κ.* **Brunet** *πρὸς τὰς ἀρχαίας πηγὰς δὲν εἶναι οὔτε ἡ μόνη, οὔτε ἡ μεγαλητέρα, τὸν παρακαλῶ νὰ μὲ τὰς γνωσοποιήσῃ. Ἡ δηλουμένη διατριβή μου ἐγράφη πολλὰ βιαστικῶς, διά τινα δημοσίαν συνεδρίασιν, καὶ δὲν εἶχα ἄλλο σκοπὸν παρὰ νὰ ἑλκύσω τὴν προσοχὴν τῶν περιηγητῶν καὶ τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως περί τινος ὑποθέσεως ἀξίας τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν. Δύσκολον εἶναι διὰ ξένον ὅσις δὲν ἐπεσκέφθη ποτὲ τοὺς τόπους νὰ φθάσῃ παρευθὺς εἰς τὴν ἀπαιτουμένην ἀκρίβειαν. Ἴσως θέλω ἐνασχοληθῆ πάλιν πλέον διεξοδικῶς περὶ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως, ὅθεν θέλω ὠφεληθῆ ἀπὸ τὰς διορθώσεις καὶ νουθεσίας, τὰς ὁποίας θέλω λάβει ἐν καιρῷ ἀπὸ τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ ἡ ὑμετέρα ἑταιρία μὲ ἔκαμε τὴν τιμὴν νὰ μὲ ἐκλέξῃ μέλος αὐτῆς, θέλω εὐχαριστηθῆ νὰ ἔχω ἐπιστημονικὴν ἀλληλογραφίαν μὲ τοὺς σοφοὺς συγγραφεῖς τῶν πραγματειῶν περὶ ἀρχαιοτήτων.*

Ἐὰν μεταχειρίζομαι τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον γράφων πρὸς Ἕλληνα τόσον εἰδήμονα τῆς Γαλλικῆς διαλέκτου καίτοι αἰσθανόμενος πόσον ἐλλιπὲς ὑπάρχει τὸ ὕφος μου, σᾶς παρακαλῶ, Κύριε, νὰ μὲ συμπαθῆσθε, ἐπειδὴ λαμβάνω τοιοῦτον θάρρος, δοκιμάσας πολλάκις τὴν συγκατάβασιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς ξένους, οἵτινες τρέφουσιν, ὡς ἐγώ, εἰλικρινῆ ἀφοσίωσιν πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ ὑμετέρου γένους.

Ὁ ὑμέτερος πρόθυμος δοῦλος

Brunet de Presle.»

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀγγέλλει ὅτι ὁ Κ. Βαλέτας ἐκ Λονδίνου δωρεῖται τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Συλλόγου ἓν ἀντίτυπον τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεισῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πατριάρχου Φωτίου. Ὁ Σύλλογος εὐγνωμονεῖ τῷ δωρητῇ.

Εἶτα ἀγγέλλονται τὸ γ' καὶ γίνονται δεκτοὶ, προταθέντες κατὰ τὰ νενομισμένα, ὁ μὲν Κ. Δ. Ἀριστάρχης, ἐν Παρισίοις διαμένων, ὡς μέλος ἀντεπιστέλλον, ὁ δὲ Κ. Ἀχιλλεὺς Ἰορδάνου ὡς τακτικόν.

Ἐπὶ τούτοις διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ιϚ'.

Τῇ 23 Μαΐου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδριάσεως, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει ἐπιστολὰς ἐξ Ἀθηνῶν τοῦ Κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ καὶ τοῦ Κ. Κυπριανοῦ εὐχαριστούντων τὸν Σύλλογον, ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ αὐτῶν ὡς μελῶν τοῦ Συλλόγου.

Ἀγγέλλονται ἀκολούθως τὸ γ' καὶ γίνονται δεκτοὶ ὡς μέλη τακτικὰ οἱ ΚΚ. Γ. Λαζόπουλος καὶ Δ. Πεταλίδης.

Εἶτα ὁ Κ. Πρόεδρος προτείνει, ἵνα ὀνομασθῇ ἐπιτροπὴ πρὸς ἐξέτασιν τοῦ κατὰ τὴν θέσιν *Φιλδερὲ* ἀρχαίου Βυζαντινοῦ κτιρίου. Δεκτῆς δὲ γενομένης τῆς προτάσεως ταύτης διορίζονται ἐπὶ τούτῳ οἱ ΚΚ. Α. Πασπάτης, Ἐμ. Ἰωαννίδης καὶ Ε. Καμάρας.

Εἶτα ὁ Κ. Μ. Παρανίκας ἀναγινώσκει μέρος τῆς περὶ Θρᾳκικῆς χερσοννήσου Πραγματείας αὐτοῦ (ὅρα σελ. 221), καὶ οὕτω διαλύεται ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ιΖ'.

Τῇ 30 Μαΐου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδριάσεως, ὁ Γενικ. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει ἐπιστολὴν ἐκ Χαλκίδος τοῦ Κ. Κουπιτώρη εὐχαριστοῦντος τὸν Σύλλογον, διότι ὠνόμασεν αὐτὸν μέλος ἀντεπιστέλλον, καὶ τὰς ἐφεξῆς δύο ἐκ Παρισίων τοῦ Κ. **E. Miller** καὶ τῆς Α. Ε. τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Κυρίου **Duruy**.

Paris, le 11 Mai 1864.

Monsieur le Secrétaire Général,

J' ai reçu la lettre que vous m' avez fait l'honneur de m' écrire et par laquelle vous m' anoncez que la *Sosiété Filologique Hellénique* de Constantinople a bien voulu me conférer le titre de membre Honoraire. Je vous prie d' être auprès de Messieurs les membres titulaires l' interprète de mes sentiments de reconnaissance, et de leur dire combien je suis flatté à l' idée que

mes travaux ont pu m' attirer une pareille distinction. Veuillez en même temps offrir de ma part à la Société ceux de mes ouvrages que j' ai pu réunire, heureux que je suis de pouvoir, pour ma faible part, contribuer à la formation d' une bibliothèque, destinée à faire revivre en Orient le goût et l'étude des lettres Grecques.

Agréez, Monsieur le Secrétaire Général, l' expression de mes sentiments les plus distingués et les plus dévoués.

E. MILLER.

Membre de l' Institut de France, Bibliothécaire du Corps Legislatif.

A Monsieur Aristarchi Secrétaire Gén. de la Société Philologique Hellénique.

Constantinople.

—

Paris, le 25 Mai 1864.

Monsieur le Président,

Vous me faites l' honneur de m' informer de ma nomination comme membre honoraire de la Société Philologique de Constantinople.

J' accepte avec empressement un titre qui me rattache à une compagnie savante, dont il m' a été permis d' apprécier les utiles travaux. Il m' est agréable de trouver dans la spontanéité de ses suffrages un témoignage d'affectueuse estime, et, en vous priant d' être l'interprète de ma gratitude auprès de mes nouveaux collègues, je suis particuliérement heureux, Monsieur le Président de vous offrir l' expression de mes bien cordiales sympathies et de mes sentiments de haute considération.

Le Ministre de l' Instruction Publique
V. DURUY.

A Monsieur le Président de la Société Philologique de Constantinople.

—

Ἀγγέλλει ἀκολούθως, ὅτι ὁ Κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆς προσήνεγκεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου τὰ συγγράμματα αὐτοῦ **Antiquités Héléniques** εἰς τόμους δύο. — **Voyage d' Athènes en Arcadie.** — **Trois inscriptions inédites,** καὶ τὰ *Ἑλληνικὰ* ὑπὸ Ἰακώβου Ῥαγκαβῆ· Τὰς προσφορὰς ταύτας μετ' εὐχαριστήσεως ἀπεδέξατο ὁ Σύλλογος.

Εἶτα ἀγγέλλονται τὸ γ΄ καὶ γίνονται δεκτοὶ, προταθέντες κατὰ τὰ νενομισμένα ὡς ἀντεπιστέλλοντα μέλη οἱ ΚΚ. Ἰωσὴφ Ναχαμούλης καὶ Σαμουὴλ Β. Μόρδος, ἐν Κερκύρᾳ, συντάκται τῶν « Ἰσραηλιτικῶν Χρονικῶν ».

Ὁ δὲ Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδης, μέλος τῆς πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Φιλδερὲ ἐπιτροπῆς, προεισαγωγικῶς ἀναφέρει ὅτι θεωρεῖ τὸ μνημεῖον οὐχὶ θηριοτροφεῖον, ἀλλὰ μᾶλλον δεξαμενὴν, ἧς ἡ πελωρία ὀροφὴ ἐκ 10 περίπου χιλιάδων μέτρων κατέπεσε, συνίστησι δὲ τῷ Συλλόγῳ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πρὸς δυσμὰς τελευταίου γωνιαίου γηλόφου, ὑπονοῶν ὅτι ὑπὸ τὰ θολοειδῆ ἐκεῖνα χώματα ὑποκρύπτεται σώα τρίτη τις ὑπόστασις τῆς οἰκοδομῆς ἴση ταῖς λοιπαῖς.

Εἶτα ὁ Κ. Βασιάδης προτείνει ἵνα διακοινωθῇ διὰ τῶν ἐφημερίδων, ὅτι ὁ Σύλλογος, προτιθέμενος νὰ συστήσῃ δημοσίαν βιβλιοθήκην πρὸς χρῆσιν ὁμογενῶν τε καὶ ἀλλογενῶν, δέχεται προσφορὰς παντὸς ἐπιθυμοῦντος, ἵνα συνδράμῃ εἰς τὸ κοινωφελὲς τοῦτο ἔργον. Ἡ πρότασις αὕτη ἐγένετο δεκτή.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Κ. Γ. Γῶγος ἀναγινώσκει ἐπιστημονικήν τινα πραγματείαν περὶ ἀναπνοῆς καὶ ἀναπνευστικῶν ὀργάνων. Ἀναπνοὴ, λέγει, ἐστὶν ἡ λειτουργία ἡ ἀπεργαζομένη τὴν ἐν τῷ αἵματι προσαγωγὴν τοῦ ὀξυγόνου, ἅμα δὲ τὴν ἐκ τούτου ἐκφορὰν τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος καί τινων ἄλλων περιττῶν καὶ ἀχρήστων ἀερίων. Καταδείκνυσιν ἀκολούθως πόσῳ σημαντικωτέρα ἐστὶ καὶ καθολικωτέρα τῶν λοιπῶν λειτουργιῶν ἐν ἅπασι τοῖς ὀργανικοῖς οὖσι· διὸ καί τινες τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ὡς ψυχὴν ἐθεώρησαν ταύτην. Ἐξετάσας δ' ἐν παρόδῳ τίνα τὰ ὄργανα δι' ὧν τελεῖται ἡ ἀναπνοὴ εἰς ἅπαντα τὰ ὀργανικὰ ὄντα, καὶ περιγράψας τὰ κύρια ἀναπνευστικὰ ὄργανα, οἷον τοὺς *πνεύμονας*, τὰ *βράγχια*, ἢ τὰς *τραχείας*, μεταβαίνει εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀναπνοῆς, ἥτις εἰς δύο διῄρηται χρόνους, τὴν εἰσπνοὴν καὶ τὴν ἐκπνοήν. Καὶ ἡ μὲν εἰσπνοὴ, καθ' ἣν εἰσρέει ὁ ἀτμοσφαιρικὸς ἀὴρ εἰς τοὺς πνεύμονας, κατορθοῦται, λέγει, διὰ τῆς καθ' ὅλας τὰς διαστάσεις εὐρύνσεως τοῦ κύτους τοῦ θώρακος, ἡ δὲ ἐκπνοὴ, καθ' ἣν ἐκρέουσι πρὸς τὰ ἔξω τὰ περιττὰ καὶ ἄχρηστα ἀέρια, διὰ τῆς συστενώσεως αὐτοῦ.

Ἐνταῦθα δὲ ποιεῖται διάκρισιν τῶν διαφόρων βαθμῶν τῆς εἰσπνοῆς, παραλλαττούσης κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας καὶ φῦλα, καὶ ἥτις λέγεται κοιλιακὴ μὲν, ὅταν τελῆται διὰ μόνης τῆς συστολῆς τοῦ διαφράγματος, θωρακικὴ δὲ ὅτε ἡ διάστασις ἢ ἀνεύρυνσις τοῦ θώρακος ἄρχεται ἀπὸ τῆς πρώτης πλευρᾶς, καὶ τελευτᾷ μέχρι τῆς ἑβδόμης, ἐκτός τινων ζώων, ἄτινα, μὴ ἔχοντα

ὑπὸ τὸ δέρμα μῦς ἀλλὰ ὀστᾶ στερεώτατα, δὲν ἀναπνέουσιν ἀλλὰ καταπίνουσι τὸν ἀέρα, ὡς αἱ χελῶναι κλπ.

Ἐξετάζει ἀκολούθως τὰ συστατικὰ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος, καὶ τὸ μὲν ὀξυγόνον καὶ ἄζωτον πανταχοῦ τῆς ἀτμοσφαίρας ὁμοίως ἔχουσι, λέγει, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ πολλῶν πειραμάτων, τὰ δ' ἄλλα εἰσὶ λίαν ἀσταθῆ κατὰ ποσὸν, καὶ μεταβλητὰ, ὡς οἱ ἀτμοὶ καὶ τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ, ὅπερ εὕρηται μὲν πανταχοῦ, ἀλλ' ἐν ἐλαχίστῃ ποσότητι. Ἐκ πάντων δὲ τούτων τὸ ὀξυγόνον χρησιμεύει πρὸς ζωὴν, ἐνῷ τὸ ἄζωτον ἰδίᾳ εἰσπνεόμενον προκαλεῖ τὸν θάνατον, οὐχὶ ὅμως αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, ὡς δηλητήριον, ἀλλὰ διότι δὲν εἰσπνέεται συγχρόνως τὸ ὀξυγόνον, τὸ κυρίως διατηροῦν τὴν ζωήν. Ἐνταῦθα ποιεῖται μνείαν καὶ τοῦ κατὰ τὸ 1839 ἀνακαλυφθέντος ὀζωνίου, ὅπερ οὐδὲν ἕτερόν ἐστι, λέγει, ἢ αὐτὸ τὸ ὀξυγόνον, μεταβεβλημένον κατὰ τὴν μορφὴν, καὶ παραγόμενον κατὰ τοὺς θυελλώδεις μάλιστα καιροὺς, συντείνει δὲ κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν γνώμην εἰς τὴν οὐδετέρωσιν τῶν μιασμάτων. Διὰ διαφόρων δὲ πειραμάτων ἀπεδείχθη, λέγει, ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ προσλαμβανομένου ὀξυγόνου ἐστὶν, ὅπως μεταβάλῃ τὸ αἷμα ἀπὸ φλεβώδους εἰς ἀρτηριακὸν, ἤτοι ἀπὸ μέλανος εἰς ἐρυθροῦν, ἢ ἄλλως ἀπὸ ἀχρήστου εἰς χρηστόν· διότι, ἄλλως οὐδὲ ἡ θρέψις, οὐδὲ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ζώου ἤθελεν εἶσθαι δυνατή· ἐπενεργεῖ δὲ τὸ ὀξυγόνον ἐπὶ τοῦ φλεβώδους τούτου αἵματος, διότι αἱ ὑγραὶ ἐν γένει μεμβράναι ἔχουσι τὴν ἰδιότητα ἵνα διαβιβάζωσι δι' αὐτῶν οὐσίας ῥευστὰς ἢ ἀερίους, ἐπειδὴ δὲ αἱ πλευραὶ τῶν ἐν τοῖς πνεύμοσι τριχοειδῶν ἀγγείων συνέσχησαν ἐξ ὑμένος, ἢ μεμβράνης λεπτοφυοῦς λίαν, δὲν ἀπείργουσιν οὔτε τὸ ὀξυγόνον ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσδύῃ, οὔτε τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ ἀπὸ τοῦ νὰ διεκδύῃ. Τὸ ἀνθρακικὸν δὲ ὀξὺ παράγεται διὰ τῆς ὀξυγονώσεως τοῦ φλεβικοῦ αἵματος, ἢ ἄλλως διὰ τῆς καύσεως ἐν τοῖς πνεύμοσι τοῦ ἐν αὐτῷ ἄνθρακος, καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἀδιάκοπος θερμογονία τοῦ σώματος.

Εἶτα ἐξηγήσας τὸ κατὰ πᾶσαν ἐκπνοὴν συνεκφερόμενον ὕδωρ ἐν μορφῇ ἀτμοῦ, ὡς καὶ τὰς πτητικὰς οὐσίας, τὰς ἐκφερομένας ἐκ τῶν πνευμόνων, ὁμιλεῖ περὶ τῆς διὰ τοῦ δέρματος γινομένης ἀναπνοῆς, ἣν διάπνοιαν ὠνόμασαν ἀνέκαθεν, καὶ τὴν ὁποίαν τινὲς ὡς συμπληρωματικὴν τῆς ἀναπνοῆς, σφαλερῶς ὅμως, ἐθεώρησαν.

Μετὰ ταῦτα ἐκτίθησι διὰ μακρῶν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν παρατηρήσεων, αἵτινες ἐγένοντο ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τοῦ ὀξυγόνου καὶ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος, ὃν καταναλίσκει ὁ ἄνθρωπος, καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος, ὅπερ ἀποβάλλει ἢ ἀποπνέει ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ. Περιγράψας δὲ καὶ τὰς κατὰ πᾶν λεπτὸν εἰσπνοὰς καὶ ἐκπνοὰς, αἵτινες παραλλάττουσι καθ' ἡλικίαν καὶ κρᾶσιν, καὶ ἀναπτύξας τοὺς διαφόρους τρόπους, τοὺς προερχομένους ἐκ τῆς βραδείας ἢ βιαίας ἀναπνοῆς, καταπαύει τὸ ἀνάγνωσμα αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Κ. Ἀλ. Καραθεοδωρῆ παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Κ. Γῶγος, ἐνῷ ὡμίλησε περὶ τοῦ ὀξυγόνου, οὐδὲν ἀνέφερε περὶ τῆς ἐνεργείας, ἣν ἐξασκεῖ τὸ ἄζωτον ἐπὶ τῆς ἀναπνοῆς· ὁ δὲ Κ. Γῶγος ἀπαντῶν λέγει, ὅτι τὸ ἐν τῷ ἀτμοσφαιρικῷ κράματι ἐνυπάρχον ἄζωτον οὐδεμίαν κυρίως ἔχει ἐπιῤῥοὴν, τὸ δὲ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν διὰ τῶν γενομένων χημικῶν ἐναύσεων παραγόμενον ἄζωτον ἐστὶ τὰ μάλιστα ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον. Ταύτην τὴν γνώμην ὑποστηρίζων καὶ ὁ Κ. Μαυρογένης προστίθησιν, ὅτι τὸ ἄζωτον δὲν εἰσέρχεται εἰς τὸ αἷμα διὰ τῆς ἀναπνοῆς, ἀλλὰ διὰ τῶν θρεπτικῶν οὐσιῶν. Ὁ δὲ Κ. Ἡρ. Βασιάδης παρατηρεῖ, ὅτι τὸ ἐκ τοῦ ἀέρος εἰς τοὺς πνεύμονας εἰσερχόμενον ὀξυγόνον δὲν ἀναμίγνυται μετὰ τῶν ἄλλων σωμάτων μόνον εἰς τὰ ἀναπνευστικὰ ὄργανα, ὡς ἀνέφερεν ὁ Κ. Γῶγος, ἀλλὰ καθ' ὅλον τὸν διοργανισμὸν, καὶ οὔτε γίνεται καῦσις εἰς τοὺς πνεύμονας, ἧς ἀποτέλεσμα ἡ παραγωγὴ τῆς θερμότητος, διότι ἐσχάτως ὁ περιώνυμος Γάλλος φυσιολόγος Κλώδιος Βερνάρδος ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ φλεβικὸν αἷμα ἔν τισι μέρεσι τοῦ σώματος ὑπάρχει θερμότερον τοῦ ἀρτηριακοῦ· πολεμεῖ δὲ καὶ τὴν ἰδέαν, ἣν ἐξέφρασεν ὁ Κ. Γῶγος, ὅτι δῆθεν ἐσφαλμένως τινὲς παραδέχονται τὴν ἄδηλον διαπνοὴν, ὡς συμπληρωματικὴν τῆς ἀναπνοῆς, διότι καὶ διὰ τοῦ δέρματος ἐξάγεται ἀνθρακικὸν ὀξὺ, καὶ εἰσάγεται ὀξυγόνον, συντελοῦν ὁπωσδήποτε εἰς τὴν ὀξυγόνωσιν τοῦ αἵματος. Διὰ τοῦτο, ὡς πολλὰ πειράματα ἀπέδειξαν, ζῶον, οὗ τὸ σῶμα ἤθελε καλυφθῆ οὕτως, ὥστε νὰ μὴ γίνηται ἡ ἄδηλος διαπνοὴ, δὲν δύναται νὰ ζήσῃ ἐπὶ πολύ.

Μετὰ ταῦτα διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ιΗ΄.

Τῇ 6 Ἰουνίου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδριάσεως, ὁ Γεν.

Γραμματεὺς ἀγγέλλει, ὅτι ὁ μὲν σοφὸς Ἑλληνιστὴς Κ. **Egger** προσήνεγκεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου τὰ ἑξῆς αὐτοῦ συγγράμματα: *Ἀπολλώνιος Δύσκολος*, ἤτοι Ὑπόμνημα περὶ τῆς ἱστορίας τῶν γραμματικῶν θεωριῶν τῆς ἀρχαιότητος, καὶ *Ὑπομνήματα τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ φιλολογίας*· ὁ δὲ Κ. **Mordmann** τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν *Μελέτην ἐπί τινων ἐπιγραφῶν τῆς Βιθυνίας*. Ὁ δὲ Κ. Πρόεδρος κοινοποιεῖ, ὅτι ὁ Κ. Πέτρος Ἐμμ. Σκυλίτσης ἐδωρήσατο εἰς τὸν Σύλλογον μικρὸν μαρμάρινον μνημεῖον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν

ΥΠΕΡΕΥΧΗΣΚ ΣΟΤΕΡΙΑΣΓΕΩΡΓΕΙΟΥ

καὶ εὑρεθὲν κατὰ τὸ 1861 ἐντὸς ἀγροῦ τινος ὀλίγον ἀπέχοντος τῆς κωμοπόλεως τοῦ *Ἁγίου Στεφάνου*. Τὰς προσφορὰς ταύτας ἀσμένως ἀπεδέξατο ὁ Σύλλογος.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Κ. Ἀλ. Καραθεοδωρῆ, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν ἐν τῇ προηγουμένῃ συνεδριάσει γενομένην συζήτησιν ἐπὶ τοῦ ἀναγνώσματος τοῦ Κ. Γώγου, ἀναγινώσκει τεμάχιά τινα ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ περιφήμου φυσιολόγου Ἰωάννου Μυλλέρου ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1846, πρὸς ἀντίκρουσιν τῆς ἰδέας, ἣν ἐξέφρασεν ὁ Κ. Σ. Μαυρογένης, ὅτι τὸ ἄζωτον διὰ τῶν θρεπτικῶν μόνον οὐσιῶν εἰσάγεται εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς λέγει, ὅτι τὸ αἷμα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀναπνοῆς, ἀπορροφᾷ καὶ ἄζωτον, προσίθησι δὲ ὁ Κ. Ἀλ. Καραθεοδωρῆ, ὅτι ἐν τοῖς χορτοφάγοις ζώοις ὀλίγον ἄζωτον ἤθελεν εἰσάγεσθαι εἰς τὸ σῶμα ὡς ἐκ τῆς τροφῆς, ἣν ἐσθίουσι. Πρὸς ταῦτα δὲ ἁπάντων ὁ Κ. Σ. Μαυρογένης ὑποστηρίζει τὴν ἣν ἐξέφρασε καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ συνεδριάσει γνώμην, ὅτι δηλ. τὸ ἄζωτον διὰ τῶν *πλαστικῶν* λεγομένων τροφῶν εἰσάγεται εἰς τὸν ζωϊκὸν ὀργανισμὸν καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ἀναπνοῆς· ὑπάρχει δὲ καὶ ἐν ταῖς φυτικαῖς ὕλαις, ἐξ ὧν τρέφονται τὰ χορτοφάγα ζῶα, ἱκανὴ ποσότης ἀζώτου, διὸ καὶ ἄνθρωποι τρεφόμενοι μὲ ξηρὸν ἄρτον, ζῶσιν ὅμως ἐν καλῇ ὑγιείᾳ. Ὁ δὲ Κ. Ἡρ. Βασιάδης λέγει, ὅτι ἡ ἔκδοσις, ἣν ἀναφέρει ὁ Κ. Ἀλ. Καραθεοδωρῆ, ἐστὶν ἤδη ἀπηρχαιωμένη, διότι νεώτερα πειράματα ἀναιροῦσι τὰς ἐν αὐτῇ ἐκφρασθείσας ἰδέας, ἃς καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐτροποποίησεν.

Ἀκολούθως ὁ Κ. Βασιάδης ἐρωτᾷ, ἂν αἱ πρὸ πολλοῦ ὀνομασθεῖσαι δύο ἐπιτροπαί, ἡ μὲν περὶ ἐκπαιδεύσεως, ἡ δὲ περὶ τοῦ χειρογράφου Γλωσσαρίου, ἐξετέλεσαν τὴν ἐντολὴν τοῦ Συλλόγου. Ὁ Κ. Γ. Σοφοκλῆς, μέλος τῆς ἐπὶ τοῦ χειρογράφου Γλωσσαρίου ἐπιτροπῆς, λέγει ὅτι προσεχῶς ἀναγνώσεται ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν περὶ τοῦ Γλωσσαρίου ἔκθεσιν. Ὁ δὲ Κ. Ἀλ. Καραθεοδωρῆ, μέλος τῆς περὶ ἐκπαιδεύσεως ἐπιτροπῆς, λέγει, ὅτι ἕνεκα τῶν προκυπτουσῶν δυσχερειῶν ὡς ἐκ τοῦ προγράμματος, ὅπερ ἀπεφάσισε νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἐπιτροπὴ, ἐβράδυνε μέχρι τοῦδε, ἐλπίζει ὅμως, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλει παρουσιάσει τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς.

Ἐπὶ τούτοις διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ιθ'.

Τῇ 13 Ἰουνίου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδριάσεως, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει ἐπιστολὴν ἐκ Παρισίων τοῦ Κ. Ζαμπακοῦ, περιέχουσαν τὸν ὑπὸ τοῦ Προεδρείου αἰτηθέντα κατάλογον τῶν τιμῶν τῶν ὀργάνων τῆς Φυσικῆς.

Εἶτα ἀγγέλλεται τὸ γ'. καὶ γίνεται δεκτὸς ὡς τακτικὸν μέλος ὁ Κ. Ἰ. Βλαστός.

Ὁ δὲ Κ. Σ. Ἀριστάρχης ἀναγινώσκει τὴν συνέχειαν τῆς περί τινων ἀνεκδότων ἐπιγραφῶν τῆς Περίνθου διατριβῆς αὐτοῦ (ἴδε σελ. 232).

Ὁ Κ. Ἡρ. Βασιάδης, ἐπαινῶν τὸν Κ. Σ. Ἀριστάρχην ἐπὶ τῷ ἀναγνώσματι αὐτοῦ, προτρέπει αὐτὸν, ὅπως συντονώτερον ἐπιδοθῇ εἰς τὴν Ἐπιγραφικὴν, ἥτις ἀνεξαντλήτους περιέχει θησαυροὺς παντοειδῶν γνώσεων, ἐξ οὗ μάλιστα χρόνου ὁ ἐξ Ἰταλίας Βοργέζης κατέστησεν αὐτὴν ἐπιστήμην, ἔχουσαν ἰδίας ἀρχὰς καὶ ἰδίαν μέθοδον, ἐφ' ὧν στηριζόμενοι οἱ περὶ ταύτην ἀσχολούμενοι ἄλλα τε καὶ ἐλλείποντα ὀνόματα πολλάκις ἀνεπλήρωσαν. Ταύτην τὴν μέθοδον ἂν ἠκολούθει καὶ ὁ Κ. Σ. Ἀριστάρχης δὲν ἤθελεν οὐδαμῶς ἀμφιβάλλει, ὅτι μετὰ τὸ *τιμητὴς* ἡ ἐλλείπουσα λέξις ἐστὶν *ὕπατος*. Διότι κατὰ τὰς ἀρχὰς, ἃς ἔθηκεν ὁ περιώνυμος οὗτος Ἰταλὸς, ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τηρεῖται ἀπαράλλακτος ἡ τάξις τῶν ἀξιωμάτων, τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦ *ὑπάτου* ἔρχεται μετὰ τὸ τοῦ *τιμητοῦ*. Ἐκ τούτων δὲ λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Κ. Βασιάδης προτείνει ἵνα ὁ Σύλλογος προμηθευθῇ τὰ ἐπιγραφικὰ συγγράμματα τοῦ Βοργέζη, ὡς καὶ τὸ ἐκδιδόμενον ἐπισασίᾳ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου. Ὁ δὲ Κ. Πρόεδρος εὔχεται ἵνα γείνῃ συλλογὴ ὄχι μόνον τῶν Περινθείων ἐπιγραφῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων αἵτινες εἰσὶ διεσπαρμέναι εἰς διάφορα μέρη· πολλοὺς δὲ λίθους μετ' ἐπιγραφῶν εὑρίσκει τις καὶ εἰς νεκροταφεῖα καὶ εἰς ἐκκλησίας καὶ εἰς ἄλλας οἰκοδομὰς, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν Σηλυβρίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐπὶ τούτοις διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ρ'.

Τῇ 27 Ἰουνίου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει ἐπιστολὴν ἐκ Παρισίων τοῦ Κ. Δ. Ἀριστάρχου ἀγγέλλουσαν, ὅτι ὁ φιλέλλην Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἐν Γαλλίᾳ Κ. **Duruy** προτίθεται νὰ ἀποστείλῃ φιλολογικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ βιβλία εἰς τὸν Σύλλογον. Ὁ Σύλλογος, ἀσμένως ἀποδεξάμενος τὴν ἀγαθὴν ταύτην ἀγγελίαν, ἐπιφορτίζει τὸν Κ. Δ. Ἀριστάρχην νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Συλλόγου πρὸς τὸν Κ. Ὑπουργόν. Ἀναγινώσκει ἀκολούθως ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἑτέραν ἐπιστολὴν ἐξ Ἀθηνῶν τοῦ Κ. Ν. Δραγούμη, δι' ἧς προτείνει ἵνα ἐκδώσῃ ὁ Σύλλογος ἐν ἰδιαιτέρῳ συγγράμματι τὴν ὑπ' αὐτοῦ συλλεγεῖσαν ὕλην τῶν διαφόρων ἐν χρήσει εἰς τὴν καθομιλουμένην λέξεων, καθόσον ἡ τῆς τοιαύτης συλλογῆς ἐν τῇ Πανδώρᾳ ἔκδοσις κατὰ τεμάχια ἀποβαίνει ἀλυσιτελής. Ἡ πρότασις τοῦ Κ. Δραγούμη δὲν ἐγένετο δεκτὴ, δι' ἔλλειψιν χρημάτων, καί τοι ἄλλως ὁ Σύλλογος γνωρίζει τὴν ἐκ τῶν τοιούτων συλλογῶν ἐθνικὴν ὠφέλειαν.

Ἀναγινώσκει μετὰ ταῦτα τέσσαρας εὐχαριστηρίους ἐπιστολάς· μίαν ἐκ Παρισίων τοῦ Κ. Ν. Πικκόλου, ἐπιτίμου μέλους ὀνομασθέντος, καὶ ἓν ἐπίγραμμα τοῦ αὐτοῦ ὅπερ ἐπιθυμεῖ νὰ καταχωρηθῇ εἰς τὸ Περιοδικὸν τοῦ Συλλόγου (ἴδε Τόμ. Α'. σελ. 304)· ἑτέραν δὲ ἐκ Κερκύρας τῶν Συντακτῶν τῶν Ἰσραηλιτικῶν χρονικῶν Κ. Σαμουὴλ Β. Μόρδου καὶ Ι. Ναχαμούλη, καὶ δύο ἐκ Θήρας τὴν τοῦ Κ Βλαβιανοῦ καὶ τὴν τοῦ Κ. Δεκιγάλλα, εὐχαριστούντων τὸν Σύλλογον ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ αὐτῶν ὡς ἀντεπιστελλόντων μελῶν.

Ἀγγέλλεται ἀκολούθως ὅτι ὁ μὲν Κ. Πρόεδρος προσήνεγκεν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου τὸ τρίτομον σύγγραμμα τοῦ Κ. Ξένου, Ἀγγλιστὶ συντεταγμένον καὶ ἐπιγραφόμενον **The Devil in Turkey** «Ὁ Διάβολος ἐν Τουρκίᾳ»· ὁ δὲ Κ. Βασιάδης δύο ἀντίτυπα τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων Φιλιππικῶν τοῦ Δημοσθένους καὶ ἕτερα δύο τῆς ἐναισίμου ἰατρικῆς αὐτοῦ θέσεως **De veterum Graecorum gymnastice**· ὁ δὲ Π. Οἰκονομόπουλος τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθὲν σύγγραμμα «Ὁ ὁδηγὸς τοῦ Βίου». ὁ δὲ Κ. Δεκιγάλλας 12 ἀντίτυπα διαφόρων βιβλίων. Τὰς προσφορὰς ταύτας ἀσμένως ἐδέχθη ὁ Σύλλογος. Τῇ προτάσει δὲ τοῦ Κ. Προέδρου ἐγκρίνεται, ἵνα σταλῶσι δύο τεύχη τοῦ Περιοδικοῦ εἰς τὸν Σμιθσόνειον Σύλλογον τῆς πόλεως Βασιγκτῶνος τῆς Ἀμερικῆς. Εἶτα ὁ Κ. Πρόεδρος, παραχωρήσας τὴν προεδρείαν εἰς τὸν ἀντιπρόεδρον Κ. Ἀλ. Καραθεοδωρῆ, ἀνέγνω σύμμικτά τινα ἐτυμολογικά.

Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸ ἀνάγνωσμά του, λέγει, ἔλαβεν ἐκ τῆς ἐν τῇ Ν. Πανδώρᾳ καταχωρηθείσης ἐτυμολογίας τῆς δημώδους λέξεως *ράστι*, ἣν ὁ συγγραφεὺς παράγει ἐκ τῆς ἀρχαίας *ῥᾶστα* =εὐκόλως, καὶ τὴν ὁποίαν ὁ Κ. Πασπάτης θεωρεῖ παραγομένην ἐκ τῆς Περσικῆς *ράστ*=δεξιὸς, ἐπιτήδειος, καὶ καταδείξας πόσον συντείνει εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν πλείστων λέξεων ἡ γνῶσις τῆς Περσικῆς καὶ Ἀραβικῆς καὶ τῶν συγγενῶν διαλέκτων, μεταβαίνει εἰς διασάφησιν ὀνομάτων συνήθων τὴν σήμερον· οἷον ἡ λατινικὴ λέξις ***rex*** ἐγένετο, λέγει, ἐκ τῆς Σανσκριτικῆς ***radja*** ἢ ***radj*** βασιλεὺς ἢ κύριος. Ἐκ ταύτης δὲ τὰ Λατινικὰ ἐπίθετα ***regalis***=βασιλικὸς, ὅθεν καὶ τὸ ***regalo***=δῶρον, ὡς καὶ ἡ τῶν Γερμανῶν ***reich*** καὶ ἡ τῶν Ἄγγλων ***rich***=πλούσιος, δηλαδὴ ἔχων χρήματα ὡς βασιλεύς. Ἡ δὲ λέξις ***radj*** δηλοῦσα ἡγεμόνα σώζεται παρὰ τοῖς Ἀτσιγγάνοις ***rai*** καὶ ***rashi***=κύριος, ἀρχηγὸς φυλῆς, διδάσκαλος κτλ. οἵτινες λαλοῦσι γλῶσσαν συγγενῆ τῆς Σανσκριτικῆς. Περὶ δὲ τοῦ τίτλου ***czar***, ὃν ἀποδίδουσιν οἱ Ῥῶσσοι τοῖς ἡγεμόσιν αὐτῶν, φρονεῖ ὅτι ἡ ἐκ τῆς Λατινικῆς **Cæsar** ἐτυμολογία αὐτοῦ δὲν εἶναι πιθανὴ, καθ' ὅσον τὰ ἔθνη τὰ κατοικοῦντα τὴν Ταταρίαν καὶ τὰς ὁμόρους ἐπαρχίας τῆς Ῥωσσίας πρὸ αἰώνων προσαγορεύουσι τοὺς ἡγεμόνας των ***czar***.

Μεταβαίνει εἰς τὴν ἐτυμολογίαν Τουρκικῶν τινων λέξεων. Καὶ πρῶτον ἡ λέξις ***Bey*** εἶναι Ταταρικὴ, λέγει, σημαίνουσα τὸν κύριον, τὸν ἀρχηγὸν, ἢ διοικητὴν μικρᾶς ἐπαρχίας. Εἶναι ἐπίσης Ταταρικὴ ἡ λέξις *Χὰν* καὶ οὐχὶ Περσικὴ, ὡς σημειοῦσι πολλὰ λεξικὰ, εἶναι δὲ τίτλος τῶν Ταττάρων ἡγεμόνων, φρονεῖ δὲ ὅτι συγγενεύει τῇ λέξει *χὰν*=οἶκος, κατάλυμα.

Περὶ δὲ τῆς λέξεως ***agha***, τὴν ὁποίαν τὰ λεξικὰ σημειόνουσιν ὡς Περσικὴν, εἰκάζει ὅτι εἶναι Ταταρικὴ ἢ μᾶλλον Μογγολικὴ, καὶ ἐγράφετο τὸ πάλαι ***aka***, συγγενεύουσα μετὰ τῆς γνωστῆς Ταταρικῆς ***ak***=λευκὸς, λάμπων, διότι εἰς τὰ

ἔθνη ταῦτα ὁ ἡγεμὼν ἦτον ὁ λαμπρότερος ὁ φαεινότερος τῶν ὑπηκόων του.

Ἡ λέξις *Σατράπης*, ἣν πάντες ἐκλαμβάνουσιν ὡς Περσικὴν, εἶναι κατὰ τὸν Κ. Πασπάτην Σανσκριτικὴ = *Ξατριαπες*, δηλοῦσα τὸν ἀρχηγὸν τῶν στρατιωτικῶν, ἤτοι τὸν στρατάρχην· τὴν αὐτὴν παραγωγὴν ἀποδίδει καὶ εἰς τὴν λέξιν *Δεσπότης* παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ***Desa patis***, Desa= γῆ καὶ **patis**=κύριος, ἡ δὲ λέξις *φερδούς*, σημαίνουσα παρὰ τοῖς Πέρσαις κῆπον, ἀμπελῶνα, ὡς καὶ ἡ ἡμετέρα *παράδεισος*, ἐτυμολογοῦνται ἐκ τῆς Ἰνδικῆς λέξεως ***para desa***, ἤτοι ἔξοχος γῆ, ὡραία γῆ.

Μεταβαίνει ἀκολούθως εἰς τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Ῥώμης, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς πλείστους παράγεται ἐκ τοῦ Ἑλλην. Ῥώμη=ἰσχὺς, φρονεῖ δὲ ὅτι εἶναι Ἰνδικὸν ἡ Πελασγικὸν, διότι Πελασγοὺς ὀνομάζουν σήμερον τοὺς εἰσελάσαντας εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἑλλάδα ἐκ τῆς Ἀσίας. Εἰκάζει δὲ τοῦτο ἐκ τῶν παντα-χοῦ τῆς Ἰταλίας φαινομένων Πελασγικῶν ἰχνῶν πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὰς πόλεις συνήθως ἐδίδοντο ἡρώων ἢ ἡμιθέων ὀνόματα· ἡ λέξις λοιπὸν εἶναι, λέγει, Ἰνδικὴ, σημαίνουσα τὸν θεὸν Ῥάμα. Ἑτέραν δὲ ἀπόδει-ξιν τούτου ἐπάγει τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ῥαβέν-νης, ἐκ **Ravana** ἡγεμόνος τῆς Ταπροβάνης, θανα-σίμου ἐχθροῦ τοῦ **Rama**, τὸν ὁποῖον οὗτος ἐφό-νευσεν. Ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει, ὅτι οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἔκτισαν τὴν πόλιν Ῥαβέννην, ὀνομάσαντες αὐτὴν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, τὸν ὁποῖον ἐλά-τρευον, καὶ ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἀντι-ζηλία τῶν δύο τούτων πόλεων. Πρὸς ὑποστήρι-ξιν δὲ τῆς ἰδέας ταύτης ἀναφέρει τὴν ἐκ τῆς Ἰν-δίας καταγομένην φυλὴν τῶν Ἀτσιγγάνων, οἵτι-νες τὴν μὲν ὀνομασίαν ταύτην, παραγομένην ἐκ τῆς Περσικῆς *τζιγκενὲ*, ἀποστρέφονται κα-λοῦσι δ' ἑαυτοὺς ***Rom***, καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ λέγεται ***Romo*** ἡ δὲ γυνὴ ***Romni***. Ἡ ὁμοιότης λοιπὸν αὕ-τη τῶν λέξεων δείκνυσι τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς πη-γῆς καταγωγήν των.

Ἐτυμολογεῖ ἀκολούθως τὴν λέξιν **Senatus** καὶ **Senator**, ἥτις μετὰ προσοχῆς ἐξεταζομένη δὲν εἶναι, λέγει, ἐκ τῆς ***Senex*** τῆς σημαινούσης τὸν γέροντα, καθ' ὅσον ἡ τοιαύτη παραγωγὴ ἀντί-κειται εἰς τοὺς κανόνας τῆς Λατινικῆς γλώσσης, ἀλλ' εἶναι σύνθετος ἐκ δύο Ἰνδικῶν λέξεων τῆς ***Sen***=στρατὸς καὶ ***nath***=κύριος, ἀρχηγὸς, ὅθεν ***Senator*** ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ἡ λέξις λοιπὸν ***Senatus*** σημαίνει συνέδριον ἀνδρῶν πολεμικῶν καὶ οὐχὶ γερόντων πολιοτρίχων.

Ἡ λέξις ***plebs*** ἀνάγεται εἰς δύο ταὐτοσήμους λέξεις τῆς Ἰνδικῆς, ἡ μὲν ***plabas***, σημαίνουσα ἄν-θρωπον χαμερποῦς καὶ ἐξηχρειωμένης φυλῆς, ἡ δὲ ἑτέρα ***plabacas*** τὸν πηδῶντα ἢ χορεύοντα σχοινοβάτην, καὶ κατὰ συνέπειαν ταπεινὸν, μετὰ τῆς ὁποίας συγγενεύει ἡ Λατινικὴ λέξις ***plebs***= λαὸς, ὄχλος, ἐκτελῶν ἔργα ποταπὰ καὶ ἀνάξια τῶν μεγαλαυχούντων ἡρώων καὶ πολεμιστῶν, ἐκ τῶν ὁποίων συνέκειτο ἡ ἀγέρωχος τῶν Ῥω-μαίων γερουσία.

Ἐνταῦθα καταπαύει τὸ ἀνάγνωσμά του ὁ Κ. Πασπάτης. Ὁ Κ. Σ. Ἀριστάρχης δὲν παραδέχε-ται ὡς πιθανὴν τὴν ἐτυμολογίαν τῶν λέξεων ***plebs*** καὶ ***senatus*** ἐκ τῆς Σανσκριτικῆς, ὅσον δὲ περὶ τῆς παραγωγῆς τῆς λέξεως *Κζὰρ* συμμερί-ζεται τὴν ἰδέαν τῶν φρονούντων αὐτὴν, ὡς πα-ραγομένην ἐκ τῆς Λατινικῆς **Cæsar** καθόσον οἱ λόγοι, οὓς ἔφερεν ὁ Κ. Πασπάτης, δὲν ἦσαν ἀρ-κούντως πειστικοὶ, ὅσον δὲ διὰ τὴν λέξιν *παράδεισος*, ἣν οἱ Ἕλληνες παρέλαβον παρὰ τῆς Περσικῆς ***Firdews*** κατὰ δὲ τὸν Κ. Πασπάτην ἔχει Ἰνδικὴν παραγωγὴν, ὑπομιμνήσκει, ὅτι καὶ ἡ παρὰ Ξενοφῶντι λέξις *Παρασσάγγης* ἐπίσης ἔχει Περσικὴν παραγωγὴν ἐκ τοῦ *φρσὲγκ*, δὲν παραδέχεται δὲ οὔτε τὰς λέξεις *Ῥώμη* καὶ *Ῥαβέννα* ὡς ὀνόματα θεοτήτων Ἰνδικῶν.

Εἶτα διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΑ'.

Τῇ 4 Ἰουλίου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρα-κτικῶν, ἀναγινώσκεται ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμμα-τέως ἐπιστολὴ ἐκ Διπλοκιονίου τοῦ Κ. Α. Γρη-γοριάδου, εὐχαριστοῦντος τὸν Σύλλογον ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ αὐτοῦ, ὡς ἀντεπιςέλλοντος μέλους.

Ὁ Κ. Βιβλιοθηκάριος ἀγγέλλει μετὰ ταῦτα τὰς εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου προσφο-ρὰς τῶν ἑξῆς βιβλίων· ὑπὸ μὲν τοῦ Κ. Ν. Πικ-κόλου, ἐπιτίμου μέλους, **Supplément à l' antho-logie grecque, Paris 1853**, καὶ Ἀριστοτέλους περὶ *Ζώων ἱστορία* βιβλία Θ' μετὰ δεκάτου τοῦ νόθου· ὑπὸ δὲ τοῦ Κ. Ἰ. Σακελλίωνος ἀντίτυπον τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσης Ἐπιστολῆς Συνοδικῆς τῶν ἁγιωτάτων Πατριαρχῶν τῆς ἑῴας λήξεως κτλ. ὑπὸ δὲ τοῦ Κ. **Miller**, ἐπιτίμου μέλους, *α*. **Catalogue des manuscrits grecs de la Biblio-thèque de l' Escurial.** *β*'. **Notice sur le manus-crit grec № 2,322 de la bibliothèque impériale.** *γ*'. **Supplément aux dernières éditions des pe-**

tits géographes. *δ*'. **Manuelis Philae carmina.** *ε*. **Révue de Bibliographie Anatolique.** Ὁ Σύλλογος εὐγνωμονεῖ τοῖς δωρηταῖς.

Ἀγγέλλονται τὸ Γ'. καὶ γίνονται δεκτοὶ ὡς τακτικὰ μέλη ὁ Κ. Ν. Ἰ. Ψυχάρης, Κ. Ἀνθό-πουλος καὶ Α. Σπαθάρης. Ὁ δὲ Κ. Πρόεδρος ἀ-ναγγέλλει ὅτι ἡ Α. Ε. ὁ ἐνταῦθα Κ. Πρέσβυς τῆς Ἀμερικῆς ὑπεσχέθη νὰ ἐνεργήσῃ, ἵνα ὁ ἐν Οὐασιγκτῶνι Σμιθσόνειος Σύλλογος πέμψῃ πρὸς τὸν ἡμέτερον διάφορα ἐπιστημονικὰ βιβλία.

Μετὰ ταῦτα ὁ Κ. Ἡροκλῆς Βασιάδης ὡς πρὸς τὰ ἐν τῇ παρελθούσῃ Συνεδριάσει ἀνα-γνωσθέντα σύμμικτα ἐτυμολογικὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Α. Πασπάτη ἐπάγει τὰ ἀκόλουθα·

« Πάντες σχεδὸν, λέγει, οἱ κλάδοι τῆς ἀρχαιο-μαθείας παρέχουσι μεγάλας δυσκολίας, οὐδεὶς ὅμως τοσαύτας, ὅσας ἡ ἐτυμολογία τῶν λέξεων, ἥτις μέχρι χθὲς καὶ πρώην ἦν λαβύρινθος ἀδιέ-ξοδος ἄνευ μίτου τῆς Ἀριάδνης πρὸς ὁδηγίαν· μόλις δ' ἐπ' ἐσχάτων ἡ Συγκριτικὴ Ἐτυμολογία νέαν ὁδὸν ἠνέῳξε, νέαν ἐπινοήσασα μέθοδον πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας. Ἡ νέα μέθοδος ἐρείδε-ται ἐπὶ τῆς συγγενείας καὶ ἱστορικῆς ἀναπτύ-ξεως τῶν γλωσσῶν, ἐπὶ τῶν μεταβολῶν, ὅσας ὑπέστησαν οἱ φθόγγοι τῆς ἀρχικῆς γλώσσης κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θυγατέρων αὐτῆς κτλ. Ὁ μὴ ἔχων ἐν νῷ τὰς μεταβολὰς ταύτας δύνα-ται νὰ περιπέσῃ εἰς ἐτυμολογικὰς πλάνας, τὰς μὲν συγγενεῖς λέξεις ἀποκλείων, διότι ἕνεκα τῶν μεταβολῶν, ἃς ὑπέστησαν οἱ φθόγγοι τῆς ἀρχι-γενέθλου γλώσσης, φαίνονται ἄσχετοι πρὸς ἀλ-λήλας, ἄλλας δὲ παραδεχόμενος ὡς συγγενεῖς, διότι τυχαίως ἔχουσιν ὁμοίαν τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν. Ὅστις ἀναδεχθῇ νὰ ἐκθέσῃ ἐνώπιον τοῦ Συλλόγου τὰς ἀρχὰς τῆς νέας μεθόδου τῆς Συγ-κριτικῆς Ἐτυμολογίας, θέλει ὠφελήσει τὰ μέγι-στα τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένους. Ὁ Κ. Πασπάτης βέβαια ἠδύνατο παντὸς ἄλλου κάλλιον νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀλλ' ὁ πολυμα-θὴς ἡμῶν πρόεδρος ἀγαπᾷ τὰς τολμηρὰς καὶ παραδόξους ἐτυμολογίας, οἷον **Rama**=**Roma**. Παραδέχεται μὲν τὴν συγγένειαν τῶν Ἰνδο-ευρωπαϊκῶν γλωσσῶν, ἀλλ' ὅλως παραγνω-ρίζει τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Ὡμί-λησα περὶ τούτου, λέγει ὁ Κ. Βασιάδης, ἐν τῇ ΚΔ' ΛΕ' καὶ ΜΘ' Συνεδριάσει, καὶ ὅμως ὁ Κ. Πασπάτης ἐμμένει ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πλάνῃ. Οἱ Πελασγοὶ τῆς Ἰταλίας, κατὰ τὸν Κ. Πασπάτην, ἦλθον ἐκ τῆς Ἰνδίας. Τίς ἡ ἱστορικὴ ἀπόδειξις τούτου; διότι ὑπάρχει θεός τις τῶν Ἰνδῶν ***Ra-ma***, ἡ δὲ πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας ἐκαλεῖτο ***Ro-ma***, καὶ διότι οἱ Ἀτσίγγανοι τῆς Βλαχίας κα-λοῦσιν ἑαυτοὺς *Ῥόμ*. Ταῦτά εἰσι σπουδαῖαι ἱστορικαὶ ἀποδείξεις; ἀ.) πῶς ὁ θεὸς ***Rama*** ἔγεινε πόλις ***Roma***; β'.) πῶς παρὰ Ῥωμαίοις οὐδεμία διεσώθη παράδοσις περὶ τούτου τοῦ θεοῦ, ἀφοῦ ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν τῆς Ῥώμης; γ'.) καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ καλῶ παρα-γνώρισιν τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐξαπλώ-σεως τῶν συγγενῶν ἐθνῶν, οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας ἀπεχωρίσθησαν, ἐν τῇ Βακτριανῇ ἴσως, ἀπὸ τῶν Ἀρίων, πρὶν ἢ οὗτοι εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ἰνδικὴν καὶ καταλάβωσιν αὐτὴν, ὁ δὲ μῦθος τοῦ θεοῦ ***Rama***, ὃς παρίσταται ὡς ἐνσάρ-κωσίς τις τοῦ Βισχνοῦ, ἀνεπτύχθη πολλῷ ὕστε-ρον μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἰνδικῆς ὑπὸ τῶν Ἀρίων, ὅτε οὐδεμία ἦν σχέσις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν. Πῶς λοιπὸν ὁ θεὸς ***Rama*** ἐκ τῆς Ἰνδικῆς παρεισέφρησεν εἰς τὴν Ῥώμην; Ὁ Κ. Πα-σπάτης ὀφείλει ν' ἀποδείξῃ, ἐναντίον τῶν πλεί-στων φιλολόγων τῆς σοφῆς Εὐρώπης, ὅτι οἱ Πελασγοὶ, Θρᾷκες, Ἰταλοί, Κελτοὶ, Γερμανοὶ, Σλαῦοι δὲν ἀπεχωρίσθησαν πρὶν ἢ οἱ Ἄριοι εἰ-σέλθωσιν εἰς τὴν Ἰνδικὴν, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐκ τῆς Ἰνδικῆς ὁρμηθέντες ἀπῴκησαν εἰς τὰς διά-φορους χώρας τῆς Εὐρώπης. Μέχρις οὗ ὁ Κ. Πα-σπάτης ἀποδείξῃ ἱστορικῶς τοῦτο, ἐξέστω ἡμῖν ἐμμένειν ἐν τῇ ἐναντίᾳ γνώμῃ. Καὶ ταῦτα μὲν κα-θόλου· ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνό-ματος ***Roma*** ἐρανιζόμεθα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ Ἐ-τυμολογικοῦ τοῦ σοφοῦ Κουρτίου (Τόμ. Α'. σελ. 318—19 καὶ Τόμ. Β'. σελ. 261) τὰ ἑξῆς. Ἐκ τῆς ῥίζης **sru** (ῥέειν) τῆς ἀρχιγενέθλου γλώσσης, ἡ μὲν Σανσκρῖτις ἔχει αὐτὴν τὴν ῥίζαν **sru** καὶ **sravami** ῥέω, **sravas, srotas**=ῥοῦς, **Ravana** (κι-νητὸς), **Roma** (ὕδωρ)· ἡ δὲ Ἑλληνικὴ ῥύω (σρύω) ῥώω, ῥόος, ῥεῦμα, ῥοὴ, ῥύσις, ῥεῦσις, ῥυτὸς, ῥευ-στὸς, ῥεῖθρον, ῥύαξ, ῥύμη, ῥυθμὸς, ῥώομαι, Ὁμ. Ἰλ. Α. 50· « αὐτοὶ δὲ πρυλέες σὺν τεύχεσι θω-ρηχθέντες ῥώοντ' »· καὶ Ἰλ. Π. 165—6 « ἀμφ' ἀγαθὸν θεράποντες ποδώκεος Αἰακίδαο ῥώοντ' », Εὐρώτας, ἐρωὴ, ἐρωέω, ῥώθων. Ἴσως, λέγει, ἐν-ταῦθα ἀνακτέον καὶ τὰ ῥώννυμι, ῥώμη, καίτοι ὁ σοφὸς **Kuhn** ἄλλως κρίνει. Τὸ σ τῆς ἀρχικῆς ῥίζης διετηρήθη προσλαβὸν καὶ τὸ τ ὡς πόλις πτόλις, ἐν τῇ λέξει Στρύμη (ῥευματόπολις) καὶ Στρυμὼν (ῥοῦς ποταμοῦ) τῆς Θρᾳκικῆς ἴσως γλώσσης. Ἡ Λατινικὴ ἔχει **ruo, rivus** (ῥύαξ) **Rumo** (τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ Τιβέριος ποτα-μοῦ)=Στρυμὼν, **Roma**=Στρύμη. Ἡ Γερμανικὴ **Stroum**=(ῥοὴ), **Strœmen** (ῥεῖν). Ἡ Λιθουανικὴ **sravju, srove, srava**. Ἡ Ἐκκλ. Σλαβικὴ **struja** (ῥευστόν). Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παραλληλισμοῦ κα-ταφαίνεται, λέγει ὁ Κ. Βασιάδης, ἡ πρώτη ση-

μασία τοῦ κυρίου ὀνόματος **Roma**, καὶ ὅσον οἷόν τε ἀναμφισβήτητος καθίσταται, ἐρειδομένη ἐπὶ βεβαίων ἀποδείξεων, ἐπὶ τῆς ὁμολογουμένης συγγενείας τῶν λέξεων καὶ τῶν σημαινομένων αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῆς ἀναλογίας Στρύμη, Στρυμὼν, **Roma, Roumo.**»

Ὁ δὲ Κύριος Σ. Ἀριστάρχης, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπίσης συζητήσεως, παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς Περσικῆς λέξεως **Fersenk**, ἐξ ἧς ὁ παρασάγγης, καὶ τῆς Ἀραβικῆς **Farsah**, ἡ δὲ λέξις **Fersenk** εἶναι σύνθετος ἐκ δύο λέξεων φὲρ=ἐπάνω καὶ σὲγκ=πέτρα, σημαίνει δ' αὕτη οὐ μόνον τοπικὰ, ἀλλὰ καὶ χρονικὰ διαστήματα. Εἶτα διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΒ'.

Τῇ 11 Ἰουλίου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει ἐπιστολὴν ἐκ Παρισίων εὐχαριστήριον τοῦ Κ. **Saint-M. Girardin**, ἐπιτίμου μέλους, καὶ μίαν ἐγκύκλιον τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος **Annuaire des Societés savantes**· ἀνετέθη δὲ εἰς τὸ Προεδρεῖον ἵνα ἀποστείλῃ τὰς αἰτουμένας παρὰ τοῦ Συντάκτου πληροφορίας.

Ἀγγέλλει μετὰ ταῦτα ὅτι ὁ Κ. Ἀσώπιος προσήνεγκεν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τοῦ περὶ Ἑλληνικῆς Συντάξεως πονήματος αὐτοῦ.

Ἀγγέλλεται τὸ γ'. καὶ γίνεται δεκτὸς ὡς τακτικὸν μέλος ὁ Κ. Ν. Κρικότσος.

Εἶτα ὁ Κ. Μ. Καμάρας, εἰσηγητὴς τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς διορισθείσης πρὸς ἐξέλεγξιν τῶν λογαριασμῶν τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀναγινώσκει ἔκθεσιν, ἐξ ἧς ἐξάγεται ὅτι ἐδαπανήθησαν γρ. 13,738 εἰς ἔκδοσιν τῶν 4 πρώτων τευχῶν τοῦ περιοδικοῦ, κατὰ τὰς ἐπισυνημμένας ἀποδείξεις, προτείνει δὲ ἡ Ἐπιτροπὴ, ἵνα εἰς μὲν τὰ τακτικὰ καὶ ἀντεπιστέλλοντα μέλη πέμπηται τὸ περιοδικὸν ἀπὸ τοῦ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγγραφὴν αὐτῶν ἐκδοθησομένου ἀριθμοῦ, εἰς δὲ τὰ ἐπίτιμα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ὁρίσῃ τὸ Προεδρεῖον· εἰς δὲ τοὺς συνδρομητὰς μηδέποτε πρὶν ἡ πληρώσωσι τὸ ἀντίτιμον τῶν φύλλων. Δεκτῶν δὲ γενομένων τῶν προτάσεων τῆς Ἐπιτροπῆς, ὁ εἰδικὸς Γραμματεὺς ἀναγινώσκει τὴν περὶ σεισμῶν διατριβὴν, τὴν σταλεῖσαν παρὰ τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους Κ. Ι. Δεκιγάλα.

« Αἱ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπαισθηταὶ, λέγει ἀρχόμενος ὁ Κ. Δεκιγάλας, καὶ ἅπαξ ἢ ἐπανειλημμένως ἐπερχόμεναι δονήσεις κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς, καλοῦνται *σεισμοί*. Αἱ δονήσεις αὗται γίνονται τετραχῶς, δηλαδὴ καθέτως, κατὰ ὀξείας γωνίας, δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν (κλιματίαι σεισμοὶ κατ' Ἀριστοτέλην) ὁριζοντίως καὶ κυκλοειδῶς. Πολλάκις ὅμως κατὰ τὸν αὐτὸν σεισμὸν συμβαίνουσιν αἱ δονήσεις κατὰ διαφόρους ἐκ τῶν εἰρημένων τρόπους. Διαιρεῖ μετὰ ταῦτα τοὺς σεισμοὺς εἰς δύο εἴδη, μερικοὺς, ἢ τοὺς περιοριζομένους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἡφαίστειον χώραν, καὶ γενικοὺς ἢ τοὺς ἐκτεινομένους εἰς μεγάλας διαστάσεις. Αἱ δονήσεις δὲ τῶν σεισμῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαδίδονται κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν, ἢ κυματοειδῶς κατ' ἀναλογίαν 4 ἢ 5 μυριαμέτρων κατὰ λεπτὸν τῆς ὥρας· ἄλλοτε ἐπεκτείνονται ἐν εἴδει θαλασσίων κυμάτων, καὶ ἐνίοτε ἀρχόμεναι ὡς ἀπό τινος κέντρου διαδίδονται κυκλοειδῶς, ἐπεκτεινόμεναι μὲν κατὰ μέγεθος, ἐλαττούμεναι δὲ κατ' ἔντασιν. Ταῦτα εἰπὼν ἐν προοιμίοις βαίνει εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν προξενοῦνται οἱ σεισμοί. Τοὺς σεισμοὺς ἀποδίδουν τινὲς, λέγει, εἰς τὰς ἀτμοσφαιρικὰς ἢ μετεωρολογικὰς μεταβολὰς, καὶ ἐνίοτε περιστάσεις τινὲς τείνουν εἰς ὑποστήριξιν τῆς δοξασίας ταύτης· πλὴν τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα οὔτε προηγοῦνται τῶν σεισμῶν, οὔτε συνυπάρχουν πάντοτε αὐτοῖς, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ πλείσων παρατηρήσεων γενομένων εἰς διαφόρους τῆς ὑφηλίου χώρας, ἰδίως δὲ εἰς τὰ μέρη, καθ' ἃ συμβαίνουσι συνεχέστερον οἱ σεισμοί. Κατὰ δὲ τὸν Χυμβόλδον, αἱ ὧραι τοῦ ἔτους ἔχουν ἐπιρροήν τινα ἐπὶ τῶν σεισμῶν, καὶ ἑπομένως συμβαίνουσι συνεχέστερον οὗτοι κατὰ τὰς ἰσημερίας τοῦ ἔαρος καὶ τοῦ φθινοπώρου, τὰς ἀρχὰς τῶν ὀμβρίων ὡρῶν, καὶ ἐν τροπικοῖς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνομβρίας, ἢ πνεόντων τῶν ἐτησίων ἀνέμων. Παρετηρήθη ὡσαύτως ὅτι ἡ ἠλεκτρικὴ τῆς ἀτμοσφαίρας κατάστασις ἀλλοιοῦται ἐνίοτε μὲν πρὸ τῶν σεισμῶν, ἄλλοτε δὲ διαρκουσῶν τῶν δονήσεων ἢ μετὰ τὴν παῦσιν αὐτῶν. Πολλάκις ὑποχθόνιός τις κρότος, ἐπεκτεινόμενος ἄνευ ὡρισμένης τινὸς διευθύνσεως προηγεῖται τῶν σεισμῶν, ὡς συνέβη ἐν Λίμᾳ κατὰ τὸ 1786. Οἱ δὲ τοιοῦτοι ὑποχθόνιοι κρότοι διαφέρουν πολὺ ἀλλήλων κατὰ τὸν ἦχον, διότι ἐνίοτε μὲν βομβοῦσιν, ἄλλοτε ἀντηχοῦν ὡς κρότος ἁλύσεων, καὶ ἄλλοτε πάλιν φαίνονται ὡσανεὶ ἐπήγαζον ἐκ κυλιομένων πραγμάτων ἢ ἐκ βροντῆς οὐ μακρὰν κροτούσης· ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς μεγάλας μάλιστα διαστάσεις, ἄνευ οὐδεμιᾶς τῆς γῆς σείσεως.

Ἐπὶ τούτοις διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΓ'.

Τῇ 25 Ἰουλίου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ἀναγινώσκεται ἐπιστολὴ ἐκ Λονδίνου τοῦ Κ. **W. Gladstone**, ἐπιτίμου μέλους, εὐχαριστοῦντος τὸν Σύλλογον διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀποστολὴν τοῦ Κανονισμοῦ.

Εἶτα ἀναγινώσκεται ἐπιστολὴ τοῦ Κ. Ψωμιάδου, δι' ἧς κοινοποιεῖ τῷ Συλλόγῳ, ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ καταβάλῃ πέντε ὀθωμ. λίρας, ὅταν ὁ Σύλλογος ἀποφασίσῃ τὴν σύστασιν ἰδιαιτέρου τυπογραφείου.

Ἀγγέλλονται μετὰ ταῦτα αἱ ἑξῆς προσφοραὶ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου, δηλ. Συλλογὴ ἐκ διαφόρων βιβλίων ὑπὸ ἀνωνύμου διὰ τοῦ Κ. Η. Βασιάδου· ὑπὸ δὲ τοῦ Κ. Μελισταγοῦς ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσα « Πραγματεία περὶ τῶν κράσεων τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ Βουφαλίνου, μεταφρασθεῖσα δὲ ὑπὸ Εὐαγ. Ἐμμ. Ἰατροῦ.»

Ἐπὶ τούτοις διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΔ'.

Τῇ 1 Αὐγούστου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει ἐπιστολὴν ἐξ Ἠπείρου τοὺ Κ. Ἀθ. Πετρίδου, αἰτουμένου τὴν ἄδειαν ἵνα πέμψῃ διατριβὰς πρὸς δημοσίευσιν ἐν τῷ Περιοδικῷ, ὁ δὲ Σύλλογος ἀποστέλλῃ αὐτῷ τὸ Περιοδικὸν αὐτοῦ δωρεάν. Ἐπὶ τούτοις ἐγκρίνεται ὅπως ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀναγγείλῃ τῷ Κ. Πετρίδῃ ὅτι περὶ μὲν τῶν πεμφθησομένων αὐτοῦ διατριβῶν μέλλει νὰ ἀποφασίσῃ ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ, τὸ δὲ Περιοδικὸν θέλει πέμπεσθαι πρὸς αὐτὸν δωρεὰν, ἀφοῦ κατὰ τὰ νενομισμένα αἰτήσῃ καὶ ὀνομασθῇ ἀντεπιστέλλον μέλος.

Ἀναγινώσκεται μετὰ ταῦτα ἔκθεσις τῆς πρὸς ἐξέλεγξιν τῶν βιβλίων τοῦ ταμείου διορισθείσης ἐπιτροπῆς, μαρτυροῦσα τὴν καλὴν διαχείρισιν τοῦ ταμία, ἐφ' ᾧ καὶ ἐξεφράσθησαν εὐχαριστήσεις τοῦ Συλλόγου πρὸς αὐτόν.

Ἕνεκα τῆς ἐν ταῖς ἐξοχαῖς διαμονῆς τῶν πλείστων μελῶν ἀποφασίζεται ὅπως ἀναβληθῶσιν αἱ Συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου μέχρι τοῦ Σαββάτου τῆς 3 Ὀκτωβρίου.

Ἔπειτα διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΕ'.

Τῇ 3 Ὀκτωβρίου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει τὰς ἑξῆς ἐπιστολὰς, ἁ. τοῦ Κ. Ζαμπακοῦ ἐκ Παρισίων, ἀφορῶσαν τὴν ἀγορὰν τῶν ὀργάνων τῆς Φυσικῆς, β'. τοῦ Συντάκτου τοῦ Περιοδικοῦ συγγράμματος **Annuaire des sociétés Savantes** εὐχαριστήριον δι' ἃς ἔδωκε πληροφορίας ὁ Γραμματεὺς περί τε τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου καὶ τῶν ἑτέρων σωματείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γ'. τῶν ἐφόρων τῆς ἐν Σηλυβρίᾳ Σχολῆς, ἐπίσης εὐχαριστήριον διὰ τὴν εἰς τὰ ἐκεῖσε Σχολεῖα ἀποστολὴν τοῦ Περιοδικοῦ. δ'. δύο τοῦ Κ. Α. Πετρίδου μετὰ δύο διατριβῶν, ὧν ἡ ἐν τῷ Συλλόγῳ ἀνάγνωσις ἀνεβλήθη εἰς τὴν ἑπομένην Συνεδρίασιν· καὶ ε. τὰς τῶν ΚΚ. Δανιήλογλου ἐξ Ἀτταλείας, Ζαχάρωφ καὶ Φουρτουνιάδου, δωρουμένων τῷ Συλλόγῳ συλλογὴν διαφόρων βιβλίων, καὶ πρὸς οὓς ἀνετέθη τῷ Γεν. Γραμματεῖ ἵνα ἐκφράσῃ τὰς ἐκ μέρους τοῦ Συλλόγου εὐχαριστίας.

Ἔπειτα συνεζητήθη ἡ ἀποστολὴ τοῦ Περιοδικοῦ εἰς Ἐφημερίδας, Σχολὰς καὶ Βιβλιοθήκας, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ γέλληται δωρεὰν ὡς ἑφεξῆς· α. εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ, Βυζαντίδα, Ὁμόνοιαν, Ἁρμονίαν, Ἀνατολικὸν Ἀστέρα, Ἑπτάλοφον, Εὐσέβειαν, Ἀμάλθειαν, καὶ Πανδώραν, ἀνὰ ἓν. β') Εἰς τὰς Λέσχας, Βυζαντίου, Μνημοσύνης, Μικρασίας, Σύρου. γ') Εἰς Συλλόγους καὶ Ἑταιρίας, Ἰατρικὸν, Μουσικὸν, Ὀθωμανικὸν, Ἰατρικὴν Αὐτοκρατορικὴν Ἑταιρίαν, Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν τῶν Ἀθηνῶν, Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν Ῥώμης. Καὶ δ') εἰς τὰς Βιβλιοθήκας, Θεολογικῆς Σχολῆς, Ἐμπορικῆς Σχολῆς, Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς, Σχολῆς τῆς Παναγίας, Πανεπιστημείου Ἀθηνῶν, Ῥιζαρείου Σχολῆς, Σχολῆς Ἱερουσαλὴμ, Καΐρου,

Ἀλεξανδρείας, Ἁγίου Ὄρους, Σμύρνης, τῶν δύο μονῶν τῆς Καισαρείας Ταξιαρχῶν καὶ Προδρόμου, Σχολῆς Τραπεζοῦντος, ὡς καὶ εἰς τὰς Βιβλιοθήκας de l'Institut de France, British Museum, Πετρουπόλεως καὶ Βερολίνου.

Εἶτα διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΣ'.

Τῇ 10 *Ὀκτωβρίου* 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει ἐπιστολὴν ἐκ Πετρουπόλεως τοῦ φιλογενεστάτου Δ. Βερναρδάκη, εὐχαριστοῦντος τὸν Σύλλογον ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ αὐτοῦ ὡς ἐπιτίμου μέλους.

Μετὰ ταῦτα ὁ Κ. Γ. Σοφοκλῆς, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Κ. Ἐμμ. Ἰωαννίδου, προτείνει ὅπως αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκδιδομένων ἀντιτύπων τοῦ Περιοδικοῦ εἰς 1000, λέγων, ὅτι ἡ πρὸς τοῦτο δαπάνη δὲν θέλει ὑπερβῆ τὰ 500 γρ. ἅτινα θέλουσιν οἰκονομεῖσθαι ἐκ τοῦ κέρδους τῶν πωλουμένων ἀντιτύπων· τοῦ δὲ Κ. Θ. Ζωγράφου, ὑποστηριζομένου καὶ ὑπὸ τοῦ Κ. Κ. Καλλιάδου καὶ Σ. Ἀρισάρχου, προτείναντος μόνον 750, ὁ Κ. Πρόεδρος ἔθετο εἰς ψηφοφορίαν τὰς δύο προτάσεις καὶ ἐγένετο δεκτὴ ἡ τελευταία.

Τῇ προτάσει δὲ τοῦ Κ. Αλ. Καραθεοδωρῆ, μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἐπὶ τῶν ξυλογραφημάτων, ἐνεκρίθη ὅπως οἱ μὲν δυνάμενοι ποιῶσι τὰς δαπάνας τούτων ἐξ ἰδίων, περὶ δὲ τῶν μὴ δυναμένων ἀποφασίζῃ τὸ Προεδρεῖον.

Εἶτα ἀνετέθη τῇ Συντακτικῇ Ἐπιτροπῇ, κατὰ τὴν ἐν τῇ ΙΙά. Συνεδριάσει τοῦ Συλλόγου ἀπόφασιν, ὅπως πλὴν τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ συνεδριάσει μνημονευθέντων προσδιορίσῃ καὶ τὰ ἄλλα τῶν ἐπισημοτέρων Σχολείων τοῦ Κράτους, εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ πέμπηται τὸ Περιοδικόν.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνεγνώσθησαν αἱ δύο διατριβαὶ αἱ σαλεῖσαι παρὰ τοῦ Κ. Ἀθ. Πετρίδου, ὧν ἡ μὲν πραγματεύεται περὶ τοῦ ὀνόματος τῶν Πελασγῶν, ἡ δὲ περὶ τῆς ἐν Ἠπείρῳ πόλεως Εὐροίας. (Ἡ τελευταία αὕτη ἐκδοθήσεται ἐν τῷ Περιοδικῷ).

Ἐπὶ τούτοις διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΖ'.

Τῇ 26 *Ὀκτωβρίου* 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει ἐπιστολὴν τοῦ Ἱεροδιακόνου Κ. Εὐγ. Μαντσαβίνου, δι' ἧς προσφέρει τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Συλλόγου συλλογὴν 70 περίπου τόμων διαφόρων συγγραμμάτων, ἐν οἷς καὶ ἀρχαῖον Εὐαγγέλιον ἐπὶ μεμβράνης, ἀντίγραφον τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κ. Miller. Ὁ Σύλλογος ἀσμένως ἐδέξατο τὴν προσφορὰν, καὶ ἐνεκρίθη τῇ προτάσει τοῦ Κ. Προέδρου, ὑποστηριζομένου καὶ ὑπὸ τοῦ Κ. Βασιάδου, ἵνα ἀγγελθῇ καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων τό τε ὄνομα τοῦ δωρητοῦ καὶ ἡ ἀξιόλογος αὐτοῦ προσφορά. Εἶτα ἀναγινώσκει ἑτέραν ἐπιστολὴν τοῦ Κ. Κουμπάρη προσφέροντος ἐπίσης τῇ βιβλιοθήκῃ περὶ τοὺς 20 τόμους.

Ἀγγέλλεται τὸ γ'. καὶ γίνεται δεκτὸς ὡς τακτικὸν μέλος ὁ Κ. Κουμπάρης.

Ἐπὶ τούτοις διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΗ'.

Τῇ 2 *Νοεμβρίου* 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ἀναγινώσκονται αἱ ἑξῆς ἐπιστολαὶ α) τοῦ ἐν Ἀθήναις Κ. Α. Βερναρδάκη, παραιτουμένου τοῦ νὰ ἀποτελῇ μέλος τοῦ Συλλόγου, β') τοῦ Κ. Α. Μακράκη, προσφέροντος τῇ Βιβλιοθήκῃ τὰ ὑπ' αὐτοῦ Γαλλιστὶ συνταχθέντα συγγράμματα, γ') τοῦ Κ. Στ. Καραθεοδωρῆ, ἐν Βερολίνῳ διαμένοντος, περὶ τῆς τῶν βιβλίων ἀγορᾶς, ἣν ἀνέθετο αὐτῷ ὁ Σύλλογος· δ') τοῦ Κ. Ζαμπακοῦ, ἀφορῶσαν τὴν ἀποστολὴν τῶν ὀργάνων τῆς Φυσικῆς.

Εἶτα ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀγγέλλει ὅτι ὁ Κ. Μ. Δραγούμης προσήνεγκε τὴν *Θέσιν* αὐτοῦ, De la condition civile de l'étranger en France, ὁ δὲ Κ. Φρεαρίτης τὸ συγγραμμάτιον αὐτοῦ ἐπιγραφόμενον, *Τὰ κατὰ τὴν ἀνακαίνισιν καὶ ἀποπεράτωσιν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου.*

Ἀγγέλλεται τὸ γ'. καὶ γίνεται δεκτὸς ὡς ἀντεπιστέλλον μέλος ὁ Κ. Α. Πετρίδης, προταθεὶς κατὰ τὰ νενομισμένα.

Εἶτα ὁ Κ. Βασιάδης προτείνει ἵνα μὴ δημοσιεύηται ἐν ταῖς ἐφημερίσι, *Φιλολογικὸς Σύλλογος*, *Δημόσια Μαθήματα*, ἀλλὰ *Ἑλληνικοὶ Σύλλογοι*· διότι δημόσια μαθήματα ποιοῦσι καὶ μέλη τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου, ἅτινα οὐκ εἰσὶν ὡσαύτως καὶ μέλη τοῦ Φιλολογικοῦ, Μετὰ μικρὰν συζήτησιν, ἡ πρότασις τοῦ Κ. Βασιάδου, τεθεῖσα εἰς ψηφοφορίαν ὑπὸ τοῦ Προέδρου, ἐγένετο δεκτή.

Μετὰ ταῦτα λαβόντος τὴν ἕδραν τῆς προεδρίας τοῦ Ἀντιπροέδρου Κ. Χ. Κωνσταντινίδου, ὁ Κ. Α. Πασπάτης ἀνέγνω τὸ περὶ τῶν Χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνάγνωσμα αὐτοῦ. (Ἴδε σελ. 171).

Εἶτα διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΘ'.

Τῇ 9 *Νοεμβρίου* 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει ἐπιστολὴν τοῦ Κ. Σ. Βυζαντίου, δωρουμένου τῇ Βιβλιοθήκῃ ἀξιόλογον συλλογὴν 67 τόμων· ἀνετέθη δὲ τῷ Γεν. Γραμ. ὅπως ἐκφράσῃ τῷ δωρητῇ τὰς ἐκ μέρους τοῦ Συλλόγου εὐχαριστήσεις.

Μετὰ ταῦτα ὁ Βιβλιοθηκάριος Κ. Μ. Καμάρας ἀναγινώσκει περικοπάς τινας βιβλιογραφικῆς ἐπικρίσεως τοῦ Κ. Dübner, καταχωρηθείσης ἐν τῇ Revue de l'instruction publique ἐπὶ τοῦ πονηματίου τοῦ Κ. D'Eichtal, *Περὶ τῆς πρακτικῆς χρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.*

Εἶτα ὁ Κ. Γ. Γῶγος ἀναγινώσκει περὶ αὐξομειώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διατριβήν τινα. Καὶ πρῶτον ἐκτίθησι τὴν ἐπίῤῥοιαν ἣν ἐξασκεῖ ἡ χώρα ἐν ᾗ γεννᾶται καὶ ἐνδιαιτᾶται ἡ γυνὴ, ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς γονιμότητος, παρατηρῶν, ὅτι ὅσῳ θερμότερος ὁ ἀὴρ καὶ εὐκαρπότερον τὸ ἔδαφος, τόσῳ πρωϊαίτερον ἐκδηλοῦται καὶ ἡ γονιμότης τῆς γυναικὸς, ἥτις ὅμως δὲν διαρκεῖ καὶ ἐπὶ πολύ. Ὑπελογίσθη δὲ ὅτι ἐνῷ ἡ γυνὴ ἐπὶ 24 ἔτη παρέχει ἓν μόνον τέκνον ἀνὰ πᾶσαν διετίαν, ὁ ἀὴρ ἐξ ἐναντίας δύναται ἐπὶ 30—40 ἔτη νὰ συνεργῇ ἄνευ μακροχρονίων διακοπῶν πρὸς παραγωγὴν νέων ἀτόμων. Μετὰ ταῦτα ἐξετάζει τὰ αἴτια, ἅτινα συνετέλεσαν εἰς τὴν μὴ ταχεῖαν ἐπαύξησιν τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ πρῶτον, λέγει, ἡ παρά τισι λαοῖς συνήθεια τοῦ νὰ λαμβάνωσιν εἰς γάμον τὰς κόρας λίαν πρωΐμως, ὅπερ ἐπιφέρει αὐταῖς ἐντὸς ὀλίγου χρόνου τὸν μαρασμὸν καὶ τὴν φθίσιν, δεύτερον τὸ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐπικρατῆσαν ἔθος τοῦ νὰ ἔχωσι πολλοὶ συνάμα ἄνδρες μίαν καὶ τὴν αὐτὴν γυναῖκα, τρίτον αἱ ἀκούσιαι ἢ ἑκούσιαι ἐκτρώσεις πρὸ πάντων παρὰ τοῖς Ἀσιανοῖς λαοῖς, καὶ ὁ πολυχρόνιος θηλασμός. Ἐκτὸς δὲ τούτων ὑπάρχουσι καὶ αἰτίαι, μὴ ἐξαρτώμεναι τῆς θελήσεως ἡμῶν π. χ. ὁσάκις ἐν τῇ μέσῃ Εὐρώπῃ ἐπῆλθον ἀνομβρίας καὶ ἀφορίας ἔτη, παρετηρήθη, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν τοκετῶν ἠλαττώθη σφόδρα. Κατ' ἐπανειλημμένους ὑπολογισμοὺς μεταξὺ 1,000 ἀνθρώπων ἔπρεπε νὰ συμβαίνωσιν 100 τοκετοὶ ἐτησίως, ἀλλ' ἕνεκα τῶν προειρημένων αἰτίων ὁ ἀριθμὸς τῶν τοκετῶν παρὰ τοῖς Εὐρωπαϊκοῖς τοὐλάχιστον λαοῖς μειοῦται κατὰ πολύ· περὶ δὲ τῆς διατηρήσεως τῆς ζωῆς τῶν γεννωμένων λέγει, ὅτι ἐκ 10,000 ἀτόμων εἷς μόνος ἀποβαίνει ἑκατοντούτης, ἐξ 100 νεοτεχθέντων τὰ 75 μόλις φθάνουσιν εἰς ἡλικίαν ἑνὸς ἔτους. Ἡ θνησιμότης ἐν ταῖς διαφόροις τῶν μεγάλων πόλεων συνοικίαις εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν πτωχείαν ἢ τὸν πλοῦτον τῶν οἰκούντων αὐτάς. Οἱ ξηρὰν καὶ ἀμμώδη γῆν κατοικοῦντες ἀποβαίνουσι πρεσβύτεροι τῶν ὑγρὰν γῆν κατοικούντων, οἱ δὲ ἀτειχίστων καὶ ἐλευθέρων πανταχόθεν πόλεων, πλειότερον ζῶσιν ἢ οἱ τῶν τετειχισμένων καὶ στενῶν. Ἐνταῦθα παρεντίθησι πίνακα στατιστικὸν τῆς κατὰ διετίαν αὐξήσεως τῶν ἀνθρώπων ἐν Ἀγγλίᾳ, Σκωτίᾳ καὶ Γαλλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1861, ἐν τῷ ὁποίῳ καταφαίνεται ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι ηὔξανον κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους κατὰ 1/1000 ἐτησίως. Ἐν γένει δὲ, λέγει, οὐδέποτε ἄλλοτε ἔζησαν ἐπὶ τῆς γῆς τοσοῦτοι ἄνθρωποι, ὅσοι σήμερον· ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ἡ αὔξησις τῆς ἀνθρωπότητος ἦν τὸ ἄμεσον ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτισμοῦ, διότι ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ βαρβαρότης ἐπήνεγκον προσκόμματα εἰς τὴν ἐπαύξησιν αὐτῆς, ὡς συνεπιφέρουσαι ἐρημώσεις, καταστροφὰς καὶ μάχας, ἐν αἷς ἀναρίθμητοι χιλιάδες ἀνθρώπων ἐξηφανίζοντο· οὐ σμικρὸν δὲ συνέτεινεν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πανταχοῦ σχεδὸν ἐπικρατήσασα δουλεία. Μετὰ ταῦτα ἀναφέρει περὶ τῶν καταστρεπτικῶν νόσων, αἵτινες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀπεδεκάτισαν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τὸ ἀνθρώπινον γένος. Τελευταῖον δὲ συγκεφαλαιοῖ τὰ εἰρημένα ἐν τοῖς ἑξῆς. α. ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ηὐξήθη ἐπαισθητῶς προϊόντος τοῦ χρόνου. β'. ὅτι ἡ ἐπαύξησις αὕτη ἐστὶν ἄμεσον ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτισμοῦ. γ'. ὅτι οἱ σήμερον Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ αὖ-

ξουσι κατὰ $^1/_{00}$ περίπου ἐτησίως καὶ δ΄. ὅτι ἡ κατὰ τοὺς προτέρους χρόνους ἐτησία αὔξησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἦν μικρὰ καὶ ἀσήμαντος.

Ἐπὶ τούτοις διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΙ΄.

Τῇ 16 *Νοεμβρίου* 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Χ. Γ. Κωνσταντινίδου, ἀπόντος τοῦ Προέδρου.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀγγέλλει, ὅτι ὁ Κ. Α. Βλαστὸς προσήνεγκε τὸν Βρετανικὸν ἀστέρα τοῦ 1860 καὶ 1861, καὶ **Complément du dictionnaire de l'Académie Française,** καὶ **Oeuvres de Racine**

Ἀγγέλλονται τὸ γ΄. καὶ γίνονται δεκτοὶ ὡς τακτικὰ μέλη οἱ Κ. Κ. Γ. Κονεμένος καὶ Ν. Τριανταφύλλης, προταθέντες κατὰ τὰ νενομισμένα.

Μετὰ ταῦτα ὁ Εἰδ. Γραμματεὺς ἀναγινώσκει τὴν ὑπὸ τοῦ Κ. Α. Ἀρβανιτάκη, ἀντεπιστέλλοντος μέλους, σταλεῖσαν διατριβὴν « Περὶ τῆς τῶν θείων Πατέρων εὐγλωττίας. » (Ἴδ. σελ. 240)

Ὁ Κ. Γ. Σοφοκλῆς παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Κ. Ἀρβανιτάκης, πραγματευόμενος λίαν ἐπιτυχῶς περὶ τῆς εὐγλωττίας καὶ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος τῶν θείων Πατέρων, οὐδαμοῦ τῆς πραγματείας αὐτοῦ ἀνέφερεν, ὅτι ἦσαν πνευματέμφοροι, ὡς τοὺς θεωρεῖ ἡ Ἐκκλησία.

Ὁ δὲ Κ. Ἰωαννίδης δὲν θεωρεῖ τοῦτο ὡς ἔλλειψιν, καθ' ὅσον, λέγει, ὁ Κ. Ἀρβανιτάκης ἠθέλησε νὰ ἐξετάσῃ αὐτοὺς ἁπλῶς ὡς συγγραφεῖς καὶ ῥήτορας.

Ὁ δὲ Κ. Ἡ. Βασιάδης λέγει, ὅτι ἂν παραδεχθῶμεν, ὅτι ἦσαν πνευματέμφοροι, πρέπει νὰ κάμωμεν διάκρισιν εἰς τίνας περιστάσεις ἦσαν τοιοῦτοι, καὶ εἰς τίνας οὐχί, διότι ἄλλως θέλομεν περιπλεχθῆ εἰς δυσκολίας, μὴ δυνάμενοι βεβαίως νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸ τοιοῦτον αὐτῶν πλεονέκτημα τὰς ὑβριστικὰς λέξεις, ἃς μεταχειρίζεται π. χ. πολλαχοῦ ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος· δυνάμεθα δὲ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐνεφοροῦντο τοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐποχῆς αὐτῶν καὶ ὡδηγοῦντο ὑπ' αὐτοῦ· ἐὰν ὅμως ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἦσαν πνευματέμφοροι ἐν πᾶσι, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἤθελεν εἶσθαι πολὺ ἀνωτέρα τῆς τοῦ Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους, ἐνῷ βλέπομεν τὸ ἐναντίον. Ὡς πρὸς τὴν πραγματείαν δὲ παρατηρεῖ, ὅτι ἀντὶ τῆς λέξεως *εὐγλωττία* ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ ἄλλην καταλληλοτέραν, δεύτερον, ὅτι ὁμιλῶν ὁ συγγραφεὺς τῆς διατριβῆς περὶ τῶν ῥητόρων τῆς ἀρχαιότητος, παραδέχεται ὡς πρῶτον τὸν Περικλέα, ἐνῷ ἡ ῥητορικὴ ἀνάγεται μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ τοῦ Σόλωνος, ἀναγνωρίζοντος τὴν περὶ τὸ λέγειν δεινότητα τοῦ Πεισιστράτου· καὶ ὁ Πλούταρχος δὲ (Ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θεμιστοκλέους) ἀναφέρει ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἐμαθήτευσε παρά τινι Μνησιφίλῳ, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐδιδάχθη τὴν ῥητορικήν, οὐχὶ τὴν ἔντεχνον, ἀλλὰ τὴν διδασκομένην κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἄνευ δηλ. κανόνων, καὶ ἐνησχολεῖτο λόγους τινὰς μελετῶν καὶ συνταττόμενος· ἦσαν δὲ οἱ λόγοι, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, κατηγορία τινὸς ἢ συνηγορία τῶν παίδων. Καὶ ὁ Θουκυδίδης δὲ λέγει περὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅσον ἐνθυμεῖται, ὅτι ἦν « ὀξὺς νοῆσαι καὶ δεινὸς ἑρμηνεῦσαι». Ὥστε αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦσαν ἄγονοι ῥητόρων καὶ πρὸ τοῦ Περικλέους, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ ῥητορικὴ ἀναπτύσσεται καὶ ἀκμάζει εἰς ἐλευθέρας πόλεις, ὡς ἀπαιτοῦσα παῤῥησίαν καὶ θάῤῥος, ὧν στεροῦνται οἱ ἐν δεδουλωμέναις πόλεσι ζῶντες.

Πρὸς ταῦτα ὁ Κ. Γ. Σοφοκλῆς ἀπαντῶν λέγει, ὅτι ὁ Κ. Βασιάδης, λελησμένως πολλάκις, συμφωνεῖ μετ' αὐτοῦ, διότι ἐκεῖνο ὅπερ ἐννοεῖ ὁ Κ. Βασιάδης λέγων, ὅτι οἱ θεῖοι πατέρες ἐνεφοροῦντο τοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτο ἠθέλησε νὰ ἐκφράσῃ καὶ αὐτὸς διὰ τῆς λέξεως πνευματέμφοροι, περὶ δὲ τῶν ὑβριστικῶν λέξεων, ὧν ποιεῖται χρῆσιν ὁ ἅγ. Ἱερώνυμος, δὲν διαφιλονεικεῖ. Περὶ δὲ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος τοῦ Θεμιστοκλέους, φρονεῖ ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀναφερόμενα εἰσὶν ἁπλαῖ παραδόσεις· τὸ δὲ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου, ὅπερ ὁ Κ. Βασιάδης ἀνέφερε πρὸς ὑποστήριξιν τῆς περὶ τοῦ Θεμιστοκλέους γνώμης του, ὅτι ἀποδείκνυσι τὸ ἐναντίον, καθόσον ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ λέγει ὁ Θουκυδίδης περὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅτι *οἰκείᾳ ξυνέσει καὶ οὔτε προμαθὼν ἐς αὐτὴν οὐδὲν οὔτε ἐπιμαθών*, ἐπιφυλάττεται δὲ ἵνα ἀναγνώσῃ ὁλόκληρον τὸ χωρίον ἐν τῇ ἑπομένῃ Συνεδριάσει.

Ὁ δὲ Κ. Ν. Φωτιάδης, ὑποστηρίζων τὴν γνώμην τοῦ Κ. Ἰωαννίδου, νομίζει, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ συγγράψαντος, καθὰ ἐξάγεται ἐκ τῆς πραγματείας αὐτοῦ, ἐστὶ νὰ ἐξετάσῃ αὐτοὺς, κατὰ πόσον εὐδοκίμησαν εἰς τὴν ῥητορικὴν ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν ἐν ᾗ ἔζων.

Μετὰ ταῦτα διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΙΑ΄.

Τῇ 23 *Νοεμβρίου* 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ἀγγέλλονται τὸ γ΄. ὡς ἐπίτιμα μέλη καὶ γίνονται δεκτοὶ οἱ Κ. Κ. **I. D. Guigniaut, I. P. Rossignol, H. Patin, F. D. Dehèque, E. Littré, G. D'Eichtal, F. Dübner, Ch. F. Texier, H. Steinthal,** Ῥενιέρης.

Μετὰ ταῦτα, ἐπαναληφθείσης τῆς ἐν τῇ παρελθούσῃ Συνεδριάσει συζητήσεως ἐπὶ τῆς πραγματείας τοῦ Κ. Α. Ἀρβανιτάκη, ὁ Κ. Η. Βασιάδης, μὴ παραδεχόμενος, ὅτι ἡ Ῥητορικὴ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ Περικλέους, καθὰ ἀπεφήνατο ὁ Κ. Ἀρβανιτάκης, ἀντιτάσσει, ὅτι ἡ πρακτικὴ Ῥητορικὴ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Σόλωνος καὶ Πεισιστράτου, καὶ ὅτι διὰ τοῦ Ἀγαθοκλέους καὶ Μνησιφίλου μετεδόθη εἰς τὸν Ἐπικύδην, Θεμιστοκλέα καὶ ἄλλους συγχρόνους, καὶ ὅτι πολλάκις ἡ ἔντεχνος Ῥητορικὴ ἔβλαψε μᾶλλον διὰ τῶν ἐπεισαχθέντων σοφισμάτων τὴν πρακτικὴν Ῥητορικήν. Ὅτι δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς ἦν μέγας ῥήτωρ, πρὸς ἀπόδειξιν ἀνέφερεν ἐν τῇ προηγουμένῃ συνεδριάσει τὸν Πλούταρχον, τὸν Κικέρωνα, τὸν Θουκυδίδην, Λυσίαν, κλπ. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Πλουτάρχου παραλείπει, λέγει, ὡς πρόχειρα. ἀναγινώσκει δὲ τὰ χωρία τοῦ Κικέρωνος ἅτε παραλειφθέντα ὑπὸ τοῦ Γραμματέως· **de Orator. Cap. XVI,** —5, 9; καὶ **Brutus Cap. VII,** 27—28. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ Κικέρων λέγει « ἐπήνθησαν ἐν τοῖς πολιτικοῖς πολλοὶ διὰ τὴν διττὴν σοφίαν τοῦ πράττειν καὶ λέγειν, ἥτις ἐστὶν ἀχώριστος, οἷον ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Περικλῆς, ὁ Θηραμένης κλπ. » ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ « ὑπάρχει γνώμη, ὅτι οἱ πολλὰ ἔτη πρὸ τοῦ Περικλέους καὶ Θουκυδίδου ἀκμάσαντες, ὁ Πεισίστρατος καὶ ὁ ὀλίγῳ ἀρχαιότερος αὐτοῦ Σόλων, καὶ ὁ μεταγενέστερος αὐτῶν Κλεισθένης, εἶχον πολλὴν δεινότητα ἐν τῷ λέγειν, ***multum valuisse dicendo***, μετ' αὐτοὺς δὲ, ὡς ἐξάγεται ἐξ Ἀττικῶν μνημείων, ὑπερέβαλετο πολὺ τοὺς ἄλλους ὁ Θεμιστοκλῆς, κατά τε τὴν σύνεσιν καὶ τὴν τοῦ λέγειν δύναμιν. » Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κικέρων. Ἐπειδὴ δὲ, λέγει ὁ Κ. Βασιάδης, εἶπέ τινα ἐν τῇ παρελθούσῃ συνεδριάσει καὶ περὶ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος τοῦ Ὁμήρου, ὑπομιμνήσκει ἐνταῦθα, ὅτι καὶ ὁ Κικέρων βεβαιοῖ τοῦτο ἐν τῷ Βρούτῳ Κεφ. X. 40· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ὅμηρος λέγει περὶ τοῦ Φοίνικος ἐν Ἰλιάδι I, στίχῳ 442—43·

Τοὔνεκά με προέηκε, διδασκέμεναι τάδε πάντα,
Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

Περὶ δὲ τοῦ ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἦν δεινὸς ῥήτωρ, ἐπειδὴ ἀνέφερε πρὸς ἀπόδειξιν καὶ τὸν Θουκυδίδην, ὁ δὲ Κ. Σοφοκλῆς, ἄλλως ἑρμηνεύων τὸ χωρίον τοῦτο, ἐξάγει τὸ ἐναντίον, εἰς τὴν συζήτησιν ταύτην ἐπανερχόμενος ὁ Κ. Βασιάδης, δύο τινὰ ὑποστηρίζω, λέγει, α) ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἦν δεινὸς ῥήτωρ, καὶ β΄. ὅτι εἶχε καὶ διδασκάλους. Τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου δὲν ἀντιμάχεται εἰς τὸ πρῶτον, καὶ ἀναγινώσκει αὐτό· « οἰκείᾳ γὰρ ξυνέσει καὶ οὔτε προμαθὼν ἐς αὐτὴν οὐδὲν οὔτε ἐπιμαθών, τῶν τε παραχρῆμα δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων καὶ τῶν μελλόντων ἐπὶ πλεῖστον τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής. Καὶ ἃ μὲν μετὰ χεῖρας ἔχοι καὶ ἐξηγήσασθαι οἷός τε, ὧν δ' ἄπειρος εἴη, κρῖναι ἱκανῶς οὐκ ἀπήλλακτο. » Βιβλ. Α. 138. Ὁ Πὼπ ἑρμηνεύει τὴν φράσιν *ἐξηγήσασθαι οἷός τε* δυνάμενος νὰ ἐξηγήσῃ διὰ λόγου, σημειῶν ὅτι ἄλλοι ἑρμηνεύουσιν, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἦν ἱκανὸς νὰ ἐκτελῇ τὰ ἀνὰ χεῖρας. Καὶ τὰ δύο ταῦτα ἐγκώμια ἁρμόζουσι, λέγει ὁ Κ. Βασιάδης, τῷ Θεμιστοκλεῖ, ὃν ὁ Λυσίας ἐν τῷ ἐπιταφίῳ καλεῖ ἱκανώτατον εἰπεῖν καὶ γνῶναι καὶ πρᾶξαι. Ἀλλ' ἐὰν καὶ τὴν δευτέραν παραδεχθῶμεν σημασίαν, οὐδὲ τοῦτο ἀναιρεῖ τὴν γνώμην μου, λέγει, διότι ἀνὴρ, συλλαμβάνων εὐκόλως καὶ διαχειριζόμενος τὰ πράγματα εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἐκθέτῃ αὐτὰ καὶ καλῶς. Ἀλλ' ἴσως τὸ μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Θουκυδίδου « οἰκείᾳ γὰρ ξυνέσει καὶ οὔτε προμαθὼν εἰς αὐτὴν οὐδὲν οὔτε ἐπιμαθὼν » ἀντίκειται εἰς τὸ δεύτερον, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε διδασκάλους, περὶ τούτου θέλω εἴπει, λέγει ὁ Κ. Βασιάδης, τὰ δέοντα ὅταν ἀκούσω τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ Κ. Γ. Σοφοκλέους.

Ὁ Κ. Γ. Σοφοκλῆς, ἀπαντῶν εἰς ταῦτα, λέγει ὅτι δὲν διεφιλονείκησε τῷ Κ. Βασιάδῃ ποσῶς περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ῥητορικῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ παρελθούσῃ Συνεδριάσει ἀνέφερεν ὁ Κ. Βασιάδης τὸν Πλούταρχον καὶ τὸν Θουκυδίδην, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε διδασκάλους, ἀντέταξεν αὐτῷ ὅτι τὰ μὲν παρὰ Πλουτάρχου ἀναφερόμενα εἰσὶν ἁπλαῖ παραδόσεις· ὁ δὲ Θουκυδίδης, ὅτι λέγει τὸ ἐναντίον· τὰ αὐτὰ δὲ ὑποστηρίζει καὶ ἤδη, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν ἀναγινώσκει τὸ χωρίον τοῦ Πλουτάρχου ἐν Βίῳ Ὑφαις. §. ἔχον ὡς ἑξῆς. « Καί τοι Στησίμβροτος Ἀναξαγόρου διακοῦσαι τὸν Θεμιστοκλέα φησὶ, καὶ περὶ Μέλισσον σπουδάσαι τὸν Φυσικὸν, οὐκ εὖ τῶν χρόνων ἁπτόμενος. Περικλεῖ

γὰρ, ὃς πολὺ νεώτερος ἦν Θεμιστοκλέους, Μέλισσος μὲν ἀντεστρατήγει, πολιορκοῦντι Σαμίους, Ἀναξαγόρας δὲ συνδιέτριβε. Μᾶλλον δ' ἄν τις προσέχοι τοῖς Μνησιφίλου τὸν Θεμιστοκλέα τοῦ Φρεαρίου ζηλωτὴν γενέσθαι λέγουσι.» Καὶ ὀλίγον ἀνωτέρω. «Ὅθεν ὕστερον ἐν ταῖς ἐλευθέραις καὶ ἀστείαις λεγομέναις διατριβαῖς ὑπὸ τῶν πεπαιδεῦσθαι δοκούντων χλευαζόμενος, ἠναγκάζετο φορτικώτερον ἀμύνεσθαι, λέγων ὅτι λύραν μὲν καὶ ψαλτήριον μεταχειρίσασθαι οὐκ ἐπίσταται, πόλιν δὲ μικρὰν καὶ ἄδοξον παραλαβὼν ἔνδοξον καὶ μεγάλην ἀπεργάσασθαι.» Ἔνθα καταφαίνεται, λέγει ὁ Κ. Σοφοκλῆς, ὅτι ὁ Πλούταρχος οὐ μόνον δὲν ἀναφέρει διδασκάλους τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀναφέροντας δὲν παραδέχεται. Ἀναγινώσκει δὲ καὶ τὸ ἐν Βιβλίῳ ἁ προμνημονευθὲν χωρίον τοῦ Θουκυδίδου, παρατηρῶν ὅτι, ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τοῦ *ἐξηγήσασθαι*, ὁ Πὼπ δὲν εἶναι ἀξιοπιστότερος τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις πολλαχοῦ τὸ ἴδιον ῥῆμα ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ *ἄρχειν*, *ἡγεμονεύειν* μεταχειρίζεται, ὡς π. χ. ἐν τῷ τέλει τῆς τῶν Κορινθίων δημηγορίας Βιβλ. Α'. 71. «Πρὸς ταῦτα βουλεύεσθε εὖ καὶ τὴν Πελοπόννησον πειρᾶσθε μὴ ἐλάσσω *ἐξηγεῖσθαι* ἢ οἱ πατέρες ὑμῶν παρέδοσαν», καὶ 76. «Ὑμεῖς γοῦν τὰς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ πόλεις ἐπὶ τὸ ὑμῖν ὠφέλιμον καταστησάμενοι, ἐξηγεῖσθε·» καὶ ἐν Βιβλ. β' ξέ. «Ὅσον τε γὰρ χρόνον προῦστη τῆς πόλεως, ἔν τε εἰρήνῃ μετρίως *ἐξηγεῖτο* καὶ ἀσφαλῶς διεφύλαξεν αὐτὴν ὅρ. καὶ Γ, 55 «ἃ δὲ ἑκάτερος ἐξηγεῖσθε τοῖς συμμάχοις κτλ.» Ὅσον δὲ διὰ τὸ «ξὺς νοῆσαι, δεινὸς ἑρμηνεῦσαι», φρονεῖ ὅτι ἦν μνημονικὴ ἀπάτη τοῦ Κ. Βασιάδου, διότι ἀνάγονται εἰς τὸν Περικλέα (ὅρα Θουκυδ. Β, 6. Δημ. Περικ.) καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Θεμιστοκλέα.

Ὁ Κ. Ἡ. Βασιάδης ἁπαντῶν λέγει, ὅτι ὁ Κ. Σοφοκλῆς δὲν ἐνόησε καλῶς αὐτὸν, διότι τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἐν τῇ παρελθούσῃ συνεδριάσει καὶ ἐν ταύτῃ τὸ ἀνέφερε μᾶλλον πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἦν ῥήτωρ· διισχυρίζεται ὅμως, ὅτι ὁ Θουκυδίδης διὰ τοῦ «προμαθὼν καὶ ἐπιμαθὼν» δὲν θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν εἶχε διδασκάλους καὶ οὐδὲν ἔμαθε παρ' ἄλλων νέος ὤν, ἀλλ' ὅτι ἀνδρωθεὶς καὶ ἀσχολούμενος περὶ τὰ πολιτικὰ, διὰ τῆς οἰκείας αὐτοῦ μεγαλοφυΐας, χωρὶς νὰ προμάθῃ τι παρ' ἄλλων, ἦν ἄριστος κριτὴς τῶν παρόντων, καὶ, χωρὶς νὰ ἐπιμάθῃ τι μετὰ τὰ συμβάντα, ἦν ἄριστος, εἰκαστὴς τῶν μελλόντων, καὶ ὅλων τῶν ἐξ αὐτῶν ἀποτελεσμάτων.

Τέλος δὲ πάντων ὁ Κ. Σοφοκλῆς, μὴ διαφιλονεικῶν ἂν παρεξήγησε τὸν Κ. Βασιάδην, ἢ οὐχὶ, προτείνει νὰ μεταβῇ ὁ Σύλλογος εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Κ. Πασπάτης, καταλαβόντος τὴν προεδρείαν τοῦ ἀντιπροέδρου Κ. Χ. Γ. Κωνσταντινίδου, ἀνέγνω τὸ δ' μέρος τῆς περὶ τῶν Χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνστ)πόλεως πραγματείας αὐτοῦ, ἤτοι τὰς ἐπιγραφάς. (Ἰδ. σελ. 189)

Ὁ Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδης ἐπάγει τάδε.

«Πεποιθότες ὅτι ἐκ τῆς κριτικῆς ἐρεύνης τοῦ ἀξιοτίμου ἡμῶν Προέδρου περὶ τῶν Χερσαίων τειχῶν ἱκανὰ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας διφορούμενα ἢ καὶ ὅλως σκοτεινὰ καὶ ἀνερμήνευτα χωρία διευκρινηθήσονται, εὐελπιστοῦμεν, ὅτι ἡ ἔρευνα διατελέσει ἀνένδοτος μέχρι τέλους· ὅτι πρὸς ἀπαρτισμὸν πραγματείας αὐτοτελοῦς ἐρευνηθήσονται καὶ τὰ ἀμφιγνοούμενα τῶν οὐσιωδεστέρων μερῶν τῶν ἑτέρων δύο παραλίων πλευρῶν τοῦ τείχους, καὶ ὅτι τῶν παρουσιασθέντων δώδεκα ζωηροτάτων λιθογραφημάτων ἀντίτυπα θέλουσι κοσμήσει ἐπεξηγηματικῶς τὸ Περιοδικὸν ἡμῶν.

Ἐν τῷ παρελθόντι ἀξιολόγῳ ἀναγνώσματι ὁ φερέπονος Κ. Πασπάτης τὴν πρὸ τῶν τειχῶν τάφρον θεωρῶν ὡς διὰ τῶν διαταφρισμάτων δεξαμενὰς τινὰς σχηματιζομένας ἐν καιρῷ ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν, νομίζει, ὅτι τὸ ὕδωρ διωχετεύετο ἐν αὐταῖς διὰ τῶν ἐπὶ τούτων πολλαχοῦ φαινομένων ὑδραγωγῶν, οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ ὑπολογίζει ὑδροστατικῶς ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ τὸ ποσὸν τοῦ ἐγχεομένου ὕδατος· ὑπολογισμὸν ὃν δυσκόλως παραδέχεταί τις ἐλλείποντος τοῦ ὄγκου τοῦ ὕδατος, ἑπομένως καὶ τῆς ἐν τῷ ῥέειν ἐπιτάσεως αὐτοῦ.

Ὅτι μὲν ἡ κατασκευὴ ἐν γένει τῶν διαταφρισμάτων πρὸς ὑποστήριξιν ὑδάτων ἀφορᾷ, ὁμολογοῦμεν· διαφωνοῦμεν δὲ ἐκ διαμέτρου περὶ τοῦ ὅτι οἱ στενοὶ ἐκεῖνοι κεράμειοι σωλῆνες ἦσαν οἱ διοχετεύοντες τὸ μέγιστον ποσὸν τοῦ ὕδατος, δι οὗ ὤφειλον νὰ πελαγήσωσιν ἐν βραχεῖ χρόνῳ δεξαμεναὶ ἢ μᾶλλον ἐκτάσεις τοσαῦται καὶ τηλικαῦται. Φρονῶ μὲν, ὅτι ἡ τάφρος πανταχοῦ εἶναι κατακεχωσμένη, μέτρα ὅλα ὑπὲρ τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ἔδαφος, ὡς καὶ τὸ μεταξὺ τῆς τάφρου καὶ τῶν τειχῶν, ὡς ἐκ τῶν ἔξωθεν κατακεχωσμένων πυλῶν οἷον τῆς Κερκοπόρτας καὶ ἄλλων, ἀλλ' ἀποκρούω ἐντελῶς ὡς ἀντικειμένην τῇ χωρογραφίᾳ τὴν δημώδη παράδοσιν, ὅτι τὸ ἔδαφος τῆς τάφρου ἦν ποτε χθαμαλώτερον τῆς θαλασσίου ἐπιφανείας, καὶ ὅτι ἡ Προποντὶς συνεκοινώνει ἐν δειναῖς περιστάσεσι δι' ἀνοιγομένου ὀχετοῦ μετὰ τοῦ Κερατίου κόλπου. Ὀφείλομεν δὲ νὰ ζητήσωμεν πρὸς πλήρωσιν τοσαύτης κοιλότητος ἀ) πηγὰς ἑτέρας ἀναλόγους, ποταμοῦ ὁλοκλήρου καὶ εὐτάκτως καὶ εὐχερῶς διοχετευομένου ἐν τῇ τάφρῳ· καὶ β') τὰς διὰ τῶν τειχῶν διελεύσεις τῶν ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων μικρῶν ὀχετῶν δι' ἀνασκαφῆς εἰς πρόσφορόν τινα τόπον, διότι τὸ κατ' ἐμὲ τὰ χερσαῖα τείχη δὲν διήρχετο μόνος ὁ ποταμὸς Λύκος, ἀλλὰ καὶ τεχνητοὶ ὑδραγωγοὶ πολλοὶ μικροί τε καὶ μεγάλοι. Ὅτι δὲ οἱ ἐν λόγῳ ὀχετοὶ ἐπότιζον τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸ τοῦ μεγάλου τοῦ Οὐάλεντος ὑδραγωγοῦ καὶ μάλιστα ἐν πολιορκίαις, εἶναι μᾶλλον ἢ πιθανὸν ὡς ἐκ τῆς ποσότητος, τῆς χωρητικότητος καὶ τῶν θέσεων τῶν ἐν τῇ πόλει κινστερνῶν. Τὴν εἰς πάντας τοὺς πύργους εἴσοδον νομίζω ἀπ' ἐναντίας τοῦ Κ. Πασπάτη, ὄπισθεν διὰ τῶν τειχῶν, ἔνθα συνήθως ὑπάρχει καὶ μικρά τις θύρα. Τὴν δὲ εἰς τὰ τείχη ἀνάβασιν, δι' εὐαρίθμων μόνον καὶ καλῶς φρουρουμένων μερῶν ἐκ τῆς πόλεως. Τὴν δὲ εἰς τοὺς μεσαίους ὀρόφους τῶν πύργων ἀνάβασιν, ἔνδοθεν διὰ ξυλίνων ἴσως καὶ περιαιρετῶν κλιμάκων. Τὰς δὲ ἀτάκτως ἠνεῳγμένας ὀπὰς ἐν τοῖς θόλοις τῶν πύργων, θεωρῶ τυχαίας μόνον κατακρημνίσεις, καὶ οὐχὶ ἀνόδους διὰ καταπακτῶν κλειομένας. Ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων πύργων, καὶ ἴσως ὁ ὑψιστος εἰς ὃν ἀνῆλθον, διὰ καταχώσματος μὲν ἀρχαίου μέχρι τῆς β' ὀροφῆς, διὰ ξυλίνων δὲ κλιμάκων μέχρι τῆς γ', ὁ τοῦ Ἰσαακίου, φέρει ἔνδοθεν λιθίνην κοχλιώδη κλίμακα ἀπὸ τῆς γ'. μέχρι τῆς δ' καὶ ἀνωτάτης ὀροφῆς. Κλίμαξ δὲ λιθίνη καταπεσοῦσα ἤθελεν ἐγκαταλείψει ἴχνη ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ πύργου πλευρῶν, ἅτινα ἐπιμελῶς ἀνερευνήσαντες οὐδαμοῦ ἀνεύρομεν, ὡς ἐνθυμεῖται ὁ Κ. Πασπάτης. Περὶ τοῦ πύργου καὶ τῆς ταρταρώδους εἱρκτῆς τοῦ Ἀνεμᾶ, νομίζομεν ὅτι ἔσχε τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπὸ Ἀνεμᾶ τινος, οὐχὶ ἡγεμονίσκου τῶν Παριστρίων, ἀλλὰ τοποτηρητοῦ τοῦ διοικητοῦ Κρήτης ἐπὶ Αὐτοκράτορος Φωκᾶ, ἐκεῖσε φυλακισθέντος. Τὰ τέσσαρα *Βῆττα* τοῦ θυρεοῦ τινὲς ἡρμήνευσαν, νομίζω, ὡς τέσσαρα πυρεκβόλα, τὴν συμβολικὴν δηλαδὴ παράστασιν τῆς ἰσχύος ἐπὶ τοῦ αἰκοσήμου τοῦ Παλαιολόγου.

Ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ περὶ Κερκοπόρτας λόγου νομίζω, λέγει ὁ Κ. Ἰωαννίδης ὅτι πρέπει νὰ διευκρινηθῇ, τίνος χάριν ἀφέθη ἔξωθεν ὁ εὐρύτατος τριγωνικὸς χῶρος, καὶ ἐσχηματίσθη ἡ μεγίστη ἐκείνη παρέγκλισις τῶν τειχῶν· ἐκ τίνων Βυζαντινῶν συγγραφέων ἰδίως εἰκοτολογεῖ ὁ Κ. Πασπάτης τὴν μεταξὺ τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ, καὶ τῆς Χαρσίας πύλης, ὕπαρξιν τῶν παρακεχωσμένων ἀνακτόρων, συνεχομένων τῷ τείχει· τί νομίζει περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ὀνόματος τῶν Βλαχερνῶν, καὶ τέλος τίνα τῶν διαταφρισμάτων φρονεῖ ὡς γεφύρας, ἢ πῶς ἐνηργεῖτο ἡ συγκοινωνία διὰ τῶν χερσαίων τειχῶν.

Τοῦ δὲ Κυρίου Πασπάτη ἀπαντήσαντος, ὅτι ὅλα ταῦτα θέλει διασαφήσει ἀκολούθως, καὶ παρελθούσης τῆς ὥρας διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΙΒ'.

Τῇ 30 *Νοεμβρίου* 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ἀναγινώσκονται δύο ἐπιστολαί, ἡ μὲν τοῦ ζωγράφου Κ. Ξυδιᾶ, προσφέροντος τῷ Συλλόγῳ ἀντίτυπον εἰκόνος, ὑπ' αὐτοῦ φιλοπονηθείσης, ἡ δὲ τοῦ Κ. Πύρλα, προσφέροντος ἓν ἀντίτυπον τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσης Φυσικῆς. Ὁ Σύλλογος εὐχαριστεῖ τοῖς δωρηταῖς.

Εἶτα ἀγγέλλονται τὸ γ' καὶ γίνονται δεκτοὶ οἱ ΚΚ. Ν. καὶ Γ. Γεωργιάδαι, Χ. Καλοθῆς, Α. Μιαούλης, Χ. Παππαδόπουλος, καὶ Α. Νικολαΐδης. Μετὰ ταῦτα ὁ Κ. Πρόεδρος εἰδοποιεῖ τὰ μέλη, ὅτι τὴν προσεχῆ Πέμπτην γενήσεται ἔκτακτος Συνεδρίασις τῶν Συλλόγων πρὸς σύσκεψιν περὶ ἀνεγέρσεως κτιρίου, ἐφ' ᾧ παρακαλεῖ τὰ ἔντιμα μέλη, ἵνα παρευρεθῶσι. Καὶ οὕτω διαλύεται ἡ Συνεδρίασις.

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ.

Τῇ 3 *Δεκεμβρίου* 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Προέδρου τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κ. Α. Πασπάτη, παρεδρευόντων δὲ ἐκ μὲν τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου τοῦ Προέδρου Κ. Ἡρ. Βασιάδου, ἐκ δὲ τοῦ Μουσικοῦ τοῦ Κ. Δ. Πασπαλλῆ.

Ἅμα ἀρξαμένης τῆς συνεδριάσεως, ὁ Πρόεδρος τοῦ Φιλολ. Συλλόγου Κ. Πασπάτης ἐξέθετο τὸν σκοπὸν, δι' ὃν συνεκλήθη ἡ ἔκτακτος αὕτη συνεδρίασις. Κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος, εἶπεν, ἐγένετο πρότασις ἐκ μέρους τῶν Συλλόγων πρὸς τὴν Ἐφοροεπιτροπὴν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Εἰσο-

δίων, ἵνα παραχωρήσῃ τὸ ἰδιόκτητον τῆς ἐκκλησίας οἰκόπεδον, κείμενον ἐπὶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ πρὸς ἀνέγερσιν κτιρίου τῶν Συλλόγων τῇ δαπάνῃ αὐτῶν. Ἡ Ἐφοροεπιτροπὴ παρεδέξατο τὴν πρότασιν ἐπὶ ὅροις, οὓς καὶ ἐκτίθησιν ἐπικαλούμενος τὴν παραδοχὴν αὐτῶν. Ὁ δὲ Πρόεδρος τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Κ. Ἡρ. Βασιάδης ἀποκρούει τοὺς ὅρους τούτους, ὡς λίαν ἐπαχθεῖς καὶ δεσμεύοντας τοὺς Συλλόγους, νομίζει δὲ καλὸν ὅτι πρὸ παντὸς ἄλλου ὀφείλουσι νὰ σκεφθῶσιν οἱ Σύλλογοι περὶ εὑρέσεως πόρων, καὶ ὅτι ἔχοντες χρήματα δύνανται ἢ νὰ ἀγοράσωσι τὴν παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ κειμένην οἰκίαν, ἢ ἄλλο τι οἰκόπεδον, ἢ καὶ νὰ ἐνοικιάσωσιν αἴθουσάν τινα κατάλληλον. Τὴν γνώμην ταύτην ὑπεστήριξαν ὅ τε ταμίας τοῦ Συλλόγου Κ. Παλλάκης καὶ ὁ Κ. Ἰωαννίδης. Οἱ δὲ ὅροι τῆς Ἐφοροεπιτροπῆς τῆς ἐκκλησίας, τεθέντες εἰς ψηφηφορίαν, ἀπεδοκιμάσθησαν.

Εἶτα γενομένης συζητήσεως περὶ συστάσεως Ἐπιτροπῆς πρὸς εὕρεσιν πόρων, τῇ προτάσει τοῦ Κ. Α. Βαφιάδου, δεκτῇ γενομένῃ καὶ ὑπὸ τῶν Συλλόγων, ἐξελέχθη τριμελὴς ἐπιτροπή, συγκειμένη ἐκ τῶν Κ. Κ. Α. Πασπάτη, Ἡρ. Βασιάδου καὶ Δ. Πασπαλλῆ ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους.

α'. Νὰ συμπαραλάβωσι καὶ ἑτέρους συνεργοὺς οὓς ἂν ἐγκρίνωσι.

β'. Νὰ ἔχωσι πληρεξουσιότητα νὰ μεταχειρισθῶσι πρὸς εὕρεσιν πόρων οἱονδήποτε μέσον κρίνωσι κατάλληλον καὶ ἀξιοπρεπὲς τοῖς Συλλόγοις.

γ'. Νὰ ζητήσωσι τὴν γνώμην τῶν Συλλόγων, ὅταν πρόκηται περὶ ἀγορᾶς οἰκίας ἢ ἀνοικοδομήσεως ἱδρύματος.

Τούτων δὲ παμψηφὶ παραδεκτῶν γενομένων, διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΙΓ'.

Τῇ 7 Δεκεμβρίου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν τῆς τε τακτικῆς καὶ τῆς ἐκτάκτου συνεδριάσεως, ὁ Κ. Α. Πασπάτης, ἀπαντῶν εἰς τὰς ἐν τῇ ΡΙΑ' συνεδριάσει γενομένας παρατηρήσεις τοῦ Κ. Ἰωαννίδου ἐπὶ τοῦ περὶ τῶν χερσαίων τειχῶν ἀναγνώσματος, ὑποστηρίζει τὴν ἰδέαν, ἣν καὶ ἐν τῷ ἀναγνώσματι αὐτοῦ ἐξέφρασεν, ὅτι διὰ τῶν διαταφρισμάτων ἐσχηματίζοντο δεξαμεναὶ, ἐν αἷς διετηρεῖτο τὸ ὕδωρ ἐν καιρῷ τῶν πολιορκιῶν, διαγράψας δὲ τὸ μέγεθος τῶν ἐν τοῖς διαταφρίσμασιν ὑπαρχόντων σωλήνων, καὶ ὑπολογισάμενος, ὅτι διὰ τῶν τοιούτου μεγέθους σωλήνων εἰσχέεται ὕδωρ, ἀνὰ πᾶν μὲν λεπτὸν 69 ὀκάδων, ἐν διαστήματι δὲ 24 ὡρῶν 99360 ὀκάδες· ἀλλὰ καὶ ἡ διαίρεσις τῶν διαταφρισμάτων, λέγει, καὶ ἡ κλίσις τῆς τάφρου πρὸς δεξιὰν τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸ τεῖχος, ὅλα ταῦτα πείθουσιν ἡμᾶς, ὅτι τὰ διαταφρίσματα ἐχρησίμευον ὡς ὑδραγωγοί· τὴν ἰδέαν δὲ ταύτην παραδέχεται καὶ ὁ Κ. Δεθιῆρος, οὗ γνωστὴ ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα ἱκανότης. Πόθεν ὅμως ἤρχετο τὸ ὕδωρ, ἐνῷ οὐδὲν ῥυάκιον ὑπάρχει, τοῦτο εἰσέτι ἄγνωστον, λέγει, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἰδέαν, ἣν καὶ ὁ Κ. Ἰωαννίδης ἀποκρούει, ὅτε ἡ ἐπιφάνεια τῆς τάφρου ἦν ποτὲ χθαμαλωτέρα τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, καθόσον τοῦτο φυσικῶς ἀδύνατον. Ἐπειδὴ ἡ πύλη τοῦ Ἁγ. Ῥωμανοῦ κεῖται 5^0 μέτρα ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· οὐχὶ δὲ μόνον τὰ ἐν τῇ τάφρῳ ὕδατα εἶναι ἄγνωστον πόθεν ἤρχοντο, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως πολυαρίθμων Κινστερνῶν ὡς καὶ τὰ τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Οὐάλεντος. Καὶ ἀνεκαλύφθησαν μὲν πολλαχοῦ φρέατα, συγκοινωνοῦντα ὑπογείοις διὰ στερεῶν θόλων, ὡς καί τις Κινστέρνη πλήρης ὕδατος παρὰ τῷ ὀρφανοτροφείῳ, οὐχ ἧττον ὅμως διαμένει ἄγνωστον τὸ πόθεν ἔρχονται τὰ ὕδατα. Ὡς πρὸς τοὺς πύργους δὲ, περὶ ὧν φρονεῖ ὁ Κ. Ἰωαννίδης ὅτι ἀνέβαινον ἔσωθεν διὰ ξυλίνων περιαιρετῶν κλιμάκων, λέγει ὁ Κ. Πασπάτης, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἀναφέρουσιν ὅτι εἶχον κλίμακας λιθίνας. Ὁ πύργος δὲ τοῦ Ἀνεμᾶ ὅτι ὑπέστη μεταβολὰς ἀκολούθως. Τὰ δὲ ἀνάκτορα φρονεῖ ὅτι ἦσαν ᾠκοδομημένα ἔνθα κεῖται σήμερον τὸ Ἀτβὰζ ἐφέντη Τσαμισὶ, ὄπισθεν τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Νικήτα Χωνιάτου, λέγοντος, ὅτι ταῦτα ἦσαν ὑπερύψηλα καὶ μᾶλλον ἐκτεθειμένα εἰς τὰς προσβολὰς ἐν καιρῷ τῶν πολιορκιῶν· δὲν παραδέχεται δὲ τὴν γνώμην τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Κωνσταντίου, ὅτι ἔκειντο ἔνθα σήμερον ἐστὶ τὸ ἁγίασμα τοῦ Ἁγ. Βασιλείου. Ἡ δὲ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος τῶν Βλαχερνῶν, ὡς καὶ πλείστων ἄλλων τοιούτων, ἐστὶν ἄγνωστος αὐτῷ. Τὸ δὲ περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς μεγίστης ἐκείνης παρεγκλίσεως τῶν τειχῶν, ἐν τῷ περὶ Κερκοπόρτας λόγῳ, ὅτι θέλει διασαφήσει ἐν τῷ ἑπομένῳ ἀναγνώσματι.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Κ. Βασιάδης προτείνει νὰ ἀναγνωσθῇ ἡ ἐν τῷ 353 φυλλαδίῳ τῆς *Παρδώρας* δημοσιευθεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ κυρίου Δραγούμη περὶ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου, οὐ

μόνον διότι ὁ κύριος Δραγούμης ἐστὶν ἐκ τῶν ὀλίγων, οἵτινες, ἐν Ἀθήναις διατρίβοντες, ἐίπτουσι τὰ βλέμματα καὶ ἐπέκεινα τῶν ὁρίων τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος καὶ μεριμνῶσι περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἔξω ὁμογενῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ πραγματευομένη περὶ τῶν δημοσίων μαθημάτων τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου περιέχει παραγγέλματα καὶ κρίσεις σπουδαίας καὶ πολλῆς μελέτης ἀξίας, ἐξ ὧν ὁ Σύλλογος δύναται νὰ ὠφεληθῇ καὶ ὅταν μὴ παραδεχθῇ πάσας. Ὁ Σύλλογος ἡμῶν οὐδεμίαν ἔχων ἀξίωσιν ἐπὶ πανσοφίᾳ καὶ ἀλανθάσῳ πείρᾳ, ἀσμένως ἀποδέχεται πᾶσαν κρίσιν καὶ συμβουλὴν ὑπὸ ἀκραιφνοῦς ἐμπνεομένην πατριωτισμοῦ, καὶ μηδὲν ἄλλο προτιθεμένην ἢ τὸ κοινὸν καλὸν καὶ ὠφέλιμον.

Τοῦ δὲ Συλλόγου ἐγκρίναντος τὴν πρότασιν τοῦ Κ. Βασιάδου, ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κ. Δραγούμη, ἔχουσα οὕτως·

« Ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος ἱδρύθη, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐῤῥέθη, τὸ 1861 ἔτος. Κατὰ τὸν τότε ἐκδοθέντα Κανονισμὸν εἷς καὶ μόνος ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Συλλόγου· «ἡ ἔγγραφος καὶ προφορικὴ διακοίνωσις φιλολογικῶν ζητημάτων.» Ταχέως ὅμως ἡ μᾶλλον ἐξ ἀρχῆς ἐπλατύνθη ὁ κύκλος τῶν ἔργων αὐτοῦ· διότι πρὸς τῇ φιλολογίᾳ, ἑλληνικῇ τε καὶ ξένῃ, ἐτέθη καὶ ἡ ἐπιστήμη. Αἱ ἀναγνωσθεῖσαι πραγματεῖαι ἐστρέφοντο καὶ περὶ τὴν φυσικὴν, τὴν ψυχολογίαν, τὴν ἱστορίαν, τὴν ἠθικὴν καὶ ἄλλα. Δύο δὲ ἔτη μετὰ ταῦτα ἱδρύθη καὶ περιοδικὸν σύγγραμμα, ὅπερ ἐκδιδόμενον κατὰ διμηνίαν περιέχει τάς τε πραγματείας, τὰς συζητήσεις καὶ τὰ πρακτικά. Ἐπειδὴ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου προήγοντο καὶ τὰ τοῦ Συλλόγου, ἐκρίθη εὔλογον νὰ προαχθῇ καὶ ὁ σκοπὸς, ἐπεκτεινόμενος εἰς πλείονα κοινωφελέστερα ἀντικείμενα. Ἰδοὺ δὲ πῶς ὡρίσθη ἐν τῷ νεωτέρῳ Κανονισμῷ, τῷ ἐκδοθέντι τὸν Μάρτιον τοῦ λήγοντος ἔτους· « Σκοπὸς τῆς καθιδρύσεως τοῦ Συλλόγου ἐστὶν ἡ τῶν γραμμάτων ἐν γένει καλλιέργεια, διὰ τῆς ἐγγράφου ἢ προφορικῆς ἐν αὐτῷ διακοινώσεως φιλολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν μελετημάτων, δι' ἐκδόσεως περιοδικοῦ συγγράμματος, διὰ συστάσεως δημοσίας βιβλιοθήκης καὶ ἀναγνωστηρίου, διὰ δημοσίων μαθημάτων, διὰ συστάσεως βραβείων πρὸς λύσιν φιλολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, καὶ διὰ παντὸς ἄλλου μέσου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ Συλλόγου συντείνοντος.»

Σπεύδω δὲ νὰ σημειώσω τὸ ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἐναντίον τῆς μεταξὺ Ἑλλήνων ἐπικρατούσης ἕξεως, καθ' ἣν εὐκόλως μὲν ὑπισχνούμεθα, εὐκόλως δὲ καὶ ἀθετοῦμεν τὰ ὑπεσχημένα, αἱ πλείους τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Συλλόγου εἶχον ἀρχίσει ἐκπληρούμεναι πρὶν ἢ ἀναγραφῶσιν ἐν τῷ Κανονισμῷ. « Ὃ ἂν ὁμολογήσῃς, διατήρει, » παρήγγελλεν ὁ Περίανδρος. Ὁ Σύλλογος ὅμως ἐτήρησε τὰς ὁμολογίας καὶ πρὶν ἢ ὁμολογήσῃ αὐτάς.

Μὴ ἐκλάβῃς παρακαλῶ κενόσπουδον τὴν παρατήρησίν μου ταύτην· διότι Ἕλλην ἐγὼ καὶ μεταξὺ Ἑλλήνων καταβιῶν, ἔμαθον δυστυχῶς, εἴπερ τις ἄλλος, πόσον ταχέως ἀπομαραίνεται ὁ ζῆλος. Εἰς τὴν ὀξύτητα ἡμῶν παρακολουθεῖ ἀκάθεκτος ἡ ἀψικορία· ἡ φλὸξ ἐκρήγνυται βρέμουσα, καὶ σβεννυμένη ἐν ἀκαρεῖ ὡς ἡ τῶν ἐκλειπτικῶν φάρων σὲ καταλείπει εἰς σκότος βαθύτερον ἢ προτοῦ. Ὀρθότατον ἄρα πρὸς ἡμᾶς τὸ τοῦ Ταλλεϋράνδου ἀπόφθεγμα **pas de zèle, οὐχὶ pas trop de zèle,** ὡς κοινῶς θρυλλεῖται. Δὲν ἤθελε διόλου ζῆλον ὁ πολύμητις διπλωμάτης, ὡς οὔτε οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἤθελον, καὶ διὰ τοῦτο ἐδογμάτιζον «Σπεῦδε βραδέως».

Μετὰ τὰ ἀναγνώσματα καὶ τὴν διὰ τύπου ἔκδοσιν αὐτῶν, ἐπωφελέστατα νομίζω τὰ δημόσια μαθήματα· τολμῶ μάλιστα νὰ τάξω ταῦτα καὶ πρὸ ἐκείνων, καὶ νὰ ὀνομάσω ἀληθινὴν εὐεργεσίαν πρὸς τὸ κοινόν. Εἰς τόπον ὅπου ἡ ἀνάγνωσις παραμελεῖται, ὅπου ὁ κοινωνικὸς βίος, κατὰ τὴν ἀληθῆ σημασίαν, εἶναι ἄγνωστος, ὅπου αἱ ὧραι τῆς σχολῆς καταναλίσκονται εἰς ματαίας, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπιβλαβεῖς ἀσχολίας, ἡ δημοσία διδασκαλία εἶναι ἀναντιῤῥήτως πολύτιμος. Τὸ σοφὸν σύγγραμμα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόλου ὀλίγοι ἀναγινώσκουσι καὶ ὀλιγώτεροι ἐννοοῦσιν· ἡ ἀγόρευσις ὅμως, κατὰ μέτρον καὶ λόγον γινομένη, ἀντὶ νὰ βαρύνῃ ἀναψύχει, διδάσκει καὶ ἠθοποιεῖ.

Καὶ μέτρον μὲν τῆς ἀγορεύσεως ἐννοῶ μετὰ τοῦ Πλάτωνος « οὐχὶ τὸν λέγοντα ἀλλὰ τὸν ἀκούοντα· » διότι ὁ ἀγορεύων, ὡς πατὴρ ἀγαπῶν νὰ περιπτύσσεται ἐπὶ μακρὸν τὰ ἴδια τέκνα, ἤδεται παρατείνων τὸν λόγον, καὶ οὕτω «λέληθεν αὐτὸν, κατὰ Σοφοκλῆν, τοῖς ξυνοῦσιν ὢν βαρύς. » Ἀπαραίτητος δὲ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ παντὸς ἄλλου τόπου τήρησις τοῦ ὅρου τούτου· διότι διὰ τὸ μῆκος τῶν ἀποστάσεων, τὸ ἀνώμαλον καὶ τραχὺ καὶ βορβορῶδες τῶν δρόμων, πρὸς τούτοις δὲ διὰ τὰς περὶ τὴν συγκοινωνίαν δυσκολίας, ὁ ἔμπορος, ὁ βιομήχανος, ὁ τεχνίτης, κοπιῶσι καὶ καταπονοῦνται ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὁμότεχνον κατά τε τὴν λοιπὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Δύσιν. Προσθήκη ἄρα νέου πόνου θὰ ἦτο καὶ τυρρανικὸν καὶ ἐπιζήμιον.

Κατὰ λόγον δὲ δοξάζω γινομένην τὴν διδασκαλίαν ὁσάκις ὁ ἀγορεύων, ζυγοστατῶν τὰς δυνάμεις, τὰς κλίσεις, τὴν ἀγωγὴν, τὴν ἡλικίαν αὐτὴν τῶν ἀκροατῶν, ἐκλέγῃ κατ' αὐτὰς τὴν ὑπόθεσιν. Τί ἂν ἀγορεύῃ σοφὰ, ἀλλὰ περιττὰ πρὸς τοὺς ἀκροωμένους, ἢ τῆς ἐννοίας τῶν ὁποίων εἰσὶν ἀνίκανοι ν' ἀντιληφθῶσι;

Τὴν περὶ τοῦ εἴδους τῶν μαθημάτων ἰδέαν μου ἐπίτρεψόν μοι νὰ ἑρμηνεύσω πλατύτερον· ναὶ μὲν ὁ Σύλλογος, πολλὰ ἔχων μέλη διαφέροντα τὴν ἐμπειρίαν, ὡρίμως ἐσκέφθη καὶ ἐν γνώσει ἐκανόνισε τὰ περὶ αὐτῶν· ἀλλ' ὑπὸ τοσαύτης φλέγομαι ἐπιθυμίας ὑπὲρ τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ σκοποῦ τοῦ Συλλόγου, ὥστε εἰς τὴν προαίρεσίν μου συγκαταβαίνων δὲν θέλει μὲ μεμφθῆ, ἐλπίζω, σκιαγραφοῦντα γνώμην, ἐσφαλμένην μὲν πιθανῶς, διατυπωθεῖσαν ὅμως κατὰ τὰ ἐν τῇ περωτισμένῃ Εὐρώπῃ γινόμενα.

Κατὰ τὸ ὑπ' ὄψιν μου πρόγραμμα, τὰ διδαχθησόμενα τοὺς δύο προσεχεῖς μῆνας μαθήματα εἰσὶ τὰ ἑξῆς·

«Νοέμβριος 1864.

»1. *Κυριακή.* (2 *M. M.*) ὁ *Κ. Κ. Καραθεοδωρῆς, Φυσικὴν (Ἠλεκτρική).*

»4. *Τετάρτη.* (7 1/4 *M. M.*) ὁ *Κ. Η. Βασιάδης. Ἑλλ. Φιλολογίαν (Ἱστορία τῆς τραγῳδίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ φιλολογικὴ ἀνάλυσις τῶν Βακχῶν τοῦ Εὐριπίδου.*

»8. *Κυριακή.* (2 *M. M.*) ὁ *Κ. Κ. Καραθεοδωρῆς, Φυσικὴν (Ἠλεκτρική.)*

»11. *Τετάρτη.* (2 *M. M.*) ὁ *Κ. Ἀλ. Παπάτης. Γεωγραφικὰ (Νεώτεραι περιηγήσεις εἰς τὴν Ἀφρικήν).*

»15. *Κυριακή.* (7 1/4 *M. M.*) ὁ *Κ. Γ. Σοφοκλῆς, Ἱστορίαν.*

»18. *Τετάρτη.* (7 1/4 *M. M.*) ὁ *Κ. Κ. Καραθεοδωρῆς, Φυσικὴν (Ἠλεκτρική.)*

»22. *Κυριακή.* (2 *M. M.*) ὁ *Κ. Μ. Παρανίκας, Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν.*

»25. *Τετάρτη.* (7 1/4 *M. M.*) ὁ *Κ. Α. Σπαθάρης, Γεωμετρίαν (ἐφηρμοσμένην εἰς τὰς τέχνας).*

»29. *Κυριακή.* (2 *M. M.*) ὁ *Κ. Η. Βασιάδης, Ἑλλ. Φιλολογίαν. (Ἱστορία τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας καὶ φιλολογικὴ ἀνάλυσις τῶν Ἱππέων τοῦ Ἀριστοφάνους).*

Δεκέμβριος 1864.

»2. *Τετάρτη.* (7 1/4 *M. M.*) ὁ *Κ. Ἀλ. Καραθεοδωρῆς, Τουρκικὴν Φιλολογίαν.*

»6. *Κυριακή.* (2 *M. M.*) ὁ *Κ. Ξ. Ζωγράφος, Ὑγιεινήν.*

»9. *Τετάρτη.* (7 1/4 *M. M.*) ὁ *Κ. Μ. Παρανίκας, Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν.*

»13. *Κυριακή.* (2 *M. M.*) ὁ *Κ. Κ. Καραθεοδωρῆς, Φυσικὴν (Ἠλεκτρική.)*

«16. *Τετάρτη.* (7 1/4 *M. M.*) ὁ *Κ. Ἀλ. Καραθεοδωρῆς, Τουρκικὴν Φιλολογίαν.*

»20. *Κυριακή.* (2 *M. M.*) ὁ *Κ. Ἀλ. Γ. Παπάτης, Γεωγραφικὰ (Νεώτεραι περιηγήσεις εἰς τὴν Ἀφρικήν).*

»23. *Τετάρτη.* (7 1/4 *M. M.*) ὁ *Κ. Γ. Σοφοκλῆς, Ἱστορίαν.*

»26. *Σάββατον.* (2 *M. M.*) ὁ *Κ. Α. Σπαθάρης, Γεωμετρίαν (ἐφηρμοσμένην εἰς τὰς τέχνας.)*

»27. *Κυριακή.* (2 *M. M.*) ὁ *Κ. Η. Βασιάδης, Ἑλλ. Φιλολογίαν (Ἱστορία τοῦ σατυρικοῦ δράματος καὶ φιλολογικὴ ἀνάλυσις τοῦ Κύκλωπος τοῦ Εὐριπίδου).*

»30. *Τετάρτη.* (7 1/4 *M. M.*) ὁ *Κ. Κ. Καραθεοδωρῆς, Φυσικὴν (Ἠλεκτρική.)*»

Τὰ μαθήματα ταῦτα ἀνακρίνων κατὰ τὸν δεύτερον τῶν δύο ἀνωτέρων ὅρων, διότι κατὰ τὸν πρῶτον ἀδύνατον ν' ἀποφανθῶ, εὑρίσκω πλὴν δύο ἢ τριῶν, οἷον τοῦ τῆς ἠλεκτρικῆς καὶ τοῦ τῶν περιηγήσεων, μᾶλλον ἀκατάλληλα πρὸς τὸ ἀκροατήριον. Ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος, παραδεχθεὶς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς διδασκαλίας, εἶχεν, ὡς εἴδομεν, πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν κοινὴν ὠφέλειαν· κοινὴν δὲ λέγων δὲν ἐννοεῖ βεβαίως τὴν τῶν εὐαρίθμων πεπαιδευμένων· εἰς τούτους ἀφιεροῦνται τὰ ἀναγνώσματα· ἀλλὰ τὴν τῶν πολλῶν, τῶν ἀπαρασκεύων, τῶν μὴ καλλιεργησάντων ἀποχρώντως τὸν νοῦν, καὶ μὴ πολυαγαπώντων τὴν ἀνάγνωσιν· περὶ τούτων ἰδίως ἡ ἀξιέπαινος πρόνοια τοῦ Συλλόγου.

Πρὸς αὐτοὺς ὅμως ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ τουρκικὴ φιλολογία, ἡ γεωμετρία, ἡ κριτικὴ ἀνάλυσις τῶν ἀρχαίων δραμάτων ἔσονται, οὐ μόνον ἀκατάληπτοι ἀλλὰ καὶ ἐπαχθεῖς, ὃ δὲ χεῖρον, καὶ ἐπιζήμιοι· διότι ἢ δὲν θὰ ἐπανέλθωσι πλέον ἵν' ἀκροασθῶσιν ὅ,τι δὲν ἐννοοῦσι, καὶ ὅ,τι βαρύνει αὐτοὺς, ἢ ἐπανερχόμενοι σωματικῶς, θὰ μεταφέρωσι τὸν νοῦν ἐκεῖ ὅθεν σκοπὸς ἦτο νὰ ἀποσπασθῇ ἐπί τινα χρόνον. «Τὼ χεῖρ' ἐν Αἰτωλοῖς, τὸν νοῦν δ' ἐν Κλωπιδῶν.» Πρόδηλον ἄρα ὅτι τοιούτου εἴδους διδασκαλία οὔτε ἀναψύχει, οὔτε διδάσκει, οὔτε ἠθοποιεῖ, ὡς πρὸ μικροῦ ἔλεγον.

Ἐὰν ὅ,τι λέγω ἔχεται ἀληθείας, ἴσως κριθῇ κοινωφελέστερον τὸ σύστημα τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ ὀνομαζομένων *Ἀναγνωσμάτων* (Lectures), ἅτινα σκοπὸν μὲν ἔχουσιν αὐτὸν τοῦτον τὸν τοῦ Συλλόγου, καρπὸν δὲ παράγουσι καὶ βέβαιον καὶ γενναῖον. Ἰδοὺ δὲ ποῦ κεῖται ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἐκείνων καὶ τούτων·

Τὰ μὲν μαθήματα ὑποθέτουσιν ἀκροατὰς προεξησκημένους ὀπωσοῦν τὸν νοῦν, προαποκτήσαντας τὴν ἕξιν τοῦ διδάσκεσθαι καὶ καρποῦσθαι τὰ διδασκόμενα, κεκτημένους μικράν τινα, δεδόσθω, καὶ ἐλαχίστην, περιουσίαν γνώσεων, ἐνὶ λόγῳ παρεσκευασμένους εἰς κατάληψιν τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα μεθοδικώτερον καὶ ἀναλυτικώτερον πραγματεύεται ἐξ ἀνάγκης ἡ διδασκαλία. Ὑποθέτουσι πρὸς τούτοις καὶ ἄλλα εὐκαιρίαν, φέρ' εἰπεῖν, νοῦν νεανικὸν, ζωηρὸν, ἀπηλλαγμένον βιωτικῶν φροντίδων, καὶ ἑπομένως ἕτοιμον νὰ ἐμφορηθῇ καὶ νὰ συμπληρώσῃ δι' ἰδίας ἐρεύνης καὶ ἀναλύσεως τὰ διδασκόμενα, ὅπως πορισθῇ τὴν ὠφέλειαν τὴν ὁποίαν σκοπεῖ τὸ μάθημα.

Κρίνω περιττὸν ν' ἀριθμήσω καὶ ὅ,τι ἀπαιτεῖται καὶ παρὰ τῶν διδασκόντων, οἷον μελέτῃ συντονωτέρᾳ, εἱρμός τις συναρμολογῶν τὰ ποικίλα ἀντικείμενα τῆς διδασκαλίας, σύστημά τι ὁμοιόμορφον καὶ τὰ τοιαῦτα· διότι οἱ περὶ τὸν Σύλλογον, εὐμοιροῦντες καὶ παιδείας καὶ πείρας καὶ ζήλου, ἐπίστανται ταῦτα πάντα κάλλιστα.

Τὰ ἀναγνώσματα ὅμως οὐδεμίαν τοιαύτην ἀξίωσιν ἔχουσι· διότι ἀποτεινόμενα πρὸς ἀκροατὰς ἀπαρασκεύους, ὡς εἶπον, ἐκθέτουσιν ἐν ἀφελείᾳ καὶ γυμνὰ τῆς διηκριβωμένης ἐκείνης ἐρεύνης, εἰς ἣν ἀναγκαζόμενος ἐμφιλοχωρεῖ ὁ διδάσκων, ὅ,τι νομίζεται ἐφικτὸν εἰς τὴν διάνοιαν τῶν περιεστώτων· καὶ οὐ μόνον ἐν ἀφελείᾳ ἐκθέτουσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ χάριτος ἱκανῆς νὰ σαγηνεύσῃ καὶ τέρψῃ. Τὸν ὅρον τοῦτον θεωρῶ ἀπαράβατον καὶ πρὸς τὸν γράφοντα καὶ πρὸς τὸν ὁμιλοῦντα. Καὶ ὁ ὁμιλῶν καὶ ὁ γράφων ἀνάγκη νὰ μὴ λησμονῶσι ποτὲ, ὅτι ὁ ἀκροαζόμενος ἢ ὁ ἀναγινώσκων πρέπει οὐ μόνον νὰ μὴ χασμᾶται, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας νὰ κνίζεται, νὰ κεντρίζεται, νὰ αἰσθάνεται λύπην ὅτι ταχέως ἐσίγησεν ἡ φωνὴ, ἡ κατακηλήσασα τὴν ἀκοὴν, τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Ἐν Παρισίοις διδάσκουσι πολλοὶ σοφώτεροι τοῦ **Saint-Marc Girardin**· καὶ ὅμως εἰς τούτου τὸ μάθημα συῤῥέουσι χιλιάδες, οὐχὶ μαθητῶν, ἀλλ' ἀκροατῶν. Τοῦτο δὲ διότι φαίνεται μᾶλλον λαλῶν ἢ διδάσκων, καὶ διότι σπουδάσας ἴσως ὑπὲρ τοὺς ἄλλους τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, συγκερᾷ θαυμασίως τῷ ὠφελίμῳ τὸ ἡδύ.

« *Οὐ παύσομαι τὰς Χάριτας*
» *ταῖς Μούσαις συγκαταμιγνὺς,*
» *ἡδίστην συζυγίαν·*
» *μὴ ζῶην μετ' ἀμουσίας,* »

ἔλεγεν ὁ Εὐριπίδης.

Ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἐγκριτώτεροι πατέρες εὑρήκεσαν τὴν ἐπωφελεστάτην ταύτην συζυγίαν. « Οἱ σοφοὶ τῶν ἰατρῶν, ἔλεγεν ὁ Μέγας Βασίλειος, τῶν φαρμάκων τὰ αὐστηρότερα πίνειν διδόντες τοῖς κακοσίτοις, μέλιτι τὴν κύλικα περιχρίουσι. »

Πλεονεκτοῦσι δὲ καὶ ἄλλως πως τὰ ἀναγνώσματα· ὁ ἀγορεύων δὲν φαίνεται διδάσκων πρὸς φοιτητὰς κατωτέρους αὐτοῦ τὴν μάθησιν· ἀποτείνεται μᾶλλον πρὸς συνομιλητάς· δὲν κατέχει ἕδραν καθηγητοῦ, ἀλλὰ θρανίον συντρόφου ὡς ἐν συναναστροφῇ· δὲν ὁμιλεῖ, ἀλλὰ λαλεῖ, **il cause**, ὡς λέγουσιν οἱ Γάλλοι, οἵτινες διὰ τοῦτο καὶ **causeries** (λαλήματα) ὀνομάζουσι τὰ ἀναγνώσματα ταῦτα. Ὁ διδάσκαλος ἐξαλείφεται, ὡς εἶπεῖν, ἐνῷ διαθρύπτεται τοῦ ἀκροωμένου ἡ φιλαυτία, ὅτι γίνεται ἐνώπιον αὐτοῦ λόγος περὶ πραγμάτων τῶν ὁποίων δὲν νομίζει ἑαυτὸν ὅλως ἀμύητον. Ἐξερχόμενος τῆς αἰθούσης ὁ ἀκροατὴς δὲν λησμονεῖ τὰ λεχθέντα, ἀλλ' ἥδεται ἐπαναλαμβάνων αὐτὰ καὶ ἐπαναλαμβάνων ἐγκολάπτει εἰς τὴν μνήμην, ἅμα δὲ καὶ μεταδίδει διὰ τῆς διηγήσεως πρὸς ἄλλους μὴ παρευρεθέντας εἰς τὴν ὁμήγυριν.

Ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐχ ἧττον περισπούδαστον προτέρημα ἔχουσι τὰ ἀναγνώσματα· δὲν ἀπαιτοῦσι νὰ συντάττῃ ὁ ἀγορεύων ἰδίας προσλαλιὰς· ἐξ ἐναντίας ἐπιτρέπουσι νὰ ἐκλέγῃ τὰ προσῳδῇ ἐκ τῶν συγγραφέων, καὶ συμπληρῶν διά τινων ἐπεξηγήσεων ἀναγκαίων νὰ καταστήσωσιν εὐκρινεστέραν, ἐπαγωγοτέραν καὶ ἀποτελεσματικωτέραν τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου ν' ἀναγινώσκῃ αὐτά. Ὁ τρόπος οὗτος προτιμητέος, κατ' ἐμὲ, τῶν ἄλλων, καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος· Τί πρόκειται νὰ κατορθώσωμεν διὰ τῶν δημοσίων μαθημάτων ἢ ἀναγνωσμάτων; Δὲν πρόκειται βεβαίως νὰ πλήξωμεν μόνον, ἔστω καὶ εὐαρέστως, τὰς ἀκοάς· διότι τίς ἀγαπᾷ τὴν μουσικὴν, τὴν βομβοῦσαν μὲν περὶ τὰ ὦτα, μὴ κατανύττουσαν δὲ τὴν καρδίαν; ἀλλὰ νὰ ἐκβιάσωμεν τὰς πύλας τοῦ νοὸς, καὶ εἰσδύοντες νὰ παραθέσωμεν τὴν παιδείαν πρὸς τὴν ἀμάθειαν, τὴν ἀλήθειαν πρὸς τὸ ψεῦδος, τὸ εὐγενὲς φρόνημα πρὸς τὴν χαμέρπειαν, τὸ γνῶθι σαυτὸν πρὸς τὴν οἴησιν, τὴν φιλοπατρίαν πρὸς τὴν ἄτεγκτον ὑπερφιλαυτίαν, τὴν εὐεργεσίαν πρὸς τὴν φιλαργυρίαν, ἐνὶ λόγῳ

τὴν ἀρετὴν πρὸς τὴν κακίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν πρὸς τὴν βαρβαρότητα· παραθέτοντες δὲ νὰ πείσωμεν καὶ νὰ παρορμήσωμεν τοὺς ἀκροωμένους εἰς ἀπόκτησιν γνώσεων καὶ ἄσκησιν τῆς ἀρετῆς.

Ἐὰν οὗτος ἀληθῶς ὁ σκοπὸς τῶν μαθημάτων ἢ ἀναγνωσμάτων, οὐδὲν συντελεστικώτερον τοῦ παραδείγματος, καὶ μάλιστα τοῦ περιβεβλημένου τὸ ἀξίωμα τῆς ἱστορίας. Ἐπειδὴ δὲ οὐδενὸς ἔθνους ἱστορία πλουτεῖ παραδειγμάτων μεγαλοπρεπῶν καὶ ἀξιομιμήτων, ὅσον ἡ τοῦ ἡμετέρου, καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν ἔθνος ἀνεβίβασε τὴν ἠθικὴν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς τελειότητος, ὅσον τὸ Ἑλληνικόν, εὔκολον εἰς τὸν εὐφυᾶ ῥήτορα νὰ ἀρύεται ἐξ αὐτῶν, καὶ πλάσσων καὶ ὑπομνηματίζων μετ' ἐπιτηδειότητος καὶ ἐγκρατείας λόγου νὰ παραδίδῃ εἰς τὸ ἀκροατήριον.

Ὑποθετέον ὅτι ὁ ἀγορεύων ἐπιθυμεῖ νὰ λαλήσῃ περὶ ἀληθείας καὶ ἐπηρμένου φρονήματος, καὶ νὰ στιγματίσῃ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν κολακείαν· τί προσφυέστερον πρὸς παραδειγματισμόν, ἅμα δὲ καὶ κατανυκτικώτερον, τῆς ἀποκρίσεως Δημαράτου πρὸς τὸν Ξέρξην; Ἂς ἐκτεθῶσι πρῶτον τὰ τῆς προπαρασκευῆς τῆς ἐκστρατείας, ἥτις διὰ τὸ τεράστειον καὶ παράβολον διεγείρει τὴν περιέργειαν καὶ θέλγει, ἂς καταδειχθῇ δεύτερον τῆς Περσικῆς ἐπιδρομῆς ἡ ἀληθὴς αἰτία, ἥτις ἦτο ἡ κατάκτησις χώρας *μόνης ἀξίας*, καθ' Ἡρόδοτον, *διὰ τὴν ἄκραν ἀρετὴν* νὰ κυβερνᾶται ὑπὸ βασιλέως, καὶ ὅταν ὁ μωρὸς τοῦ Ἑλλησπόντου τιμωρὸς ἐρωτήσῃ τὸν Δημάρατον, ἂν θὰ τολμήσωσιν ν' ἀντισταθῶσιν οἱ Ἕλληνες, ἂς ἀναπτυχθῶσιν αἱ ὡραῖαι ἀρχαὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ ἀτρομήτου Σπαρτιάτου. « Θέλεις νὰ εἴπω τὴν ἀλήθειαν, ἥτις πικραίνει, ἢ τὸ ψεῦδος, τὸ ὁποῖον ἡδύνει; » Ὁ Ξέρξης εἰ καὶ βάρβαρος προετίμησε τὴν πικρὰν ἀλήθειαν. Καὶ ὁ Δημάρατος· « Ναὶ μὲν ἀείποτε ὑπῆρξε τῆς Ἑλλάδος σύντροφος ἡ πενία· ἡ σοφία ὅμως καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ νόμου στηρίζουσι τὴν ἀρετὴν αὐτῆς· διὰ δὲ τῆς ἀρετῆς παλαίει εὐδοκίμως πρός τε τὴν πενίαν καὶ τὴν τυραννίαν· διὸ καὶ χίλιοι μόνον καὶ ὀλιγώτεροι Ἕλληνες ἂν ἀπαντήσωσι τὰ στίφη σου θὰ καταπολεμήσωσιν αὐτά. »

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἀπαντήσεως λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ ἀγορεύων, δύναται νὰ ὁμιλήσῃ καὶ περὶ παιδείας καὶ ἰσχύος νόμων καὶ φιλοπατρίας καὶ περὶ τῆς ἐν πενίᾳ τιμιότητος.

Ἐκ τῶν διδακτικωτάτων καὶ τερπνοτάτων ἀναγνωσμάτων ὁμολογοῦνται τοῦ Πλουτάρχου οἱ βίοι. Εἰς τὸν τοῦ Σύλλα, λόγου χάριν, εὑρίσκεις τὸ ὑπερφυὲς παράδειγμα τῶν Ἀθηναίων ἐκείνων, οἵτινες ποθοῦντες καὶ οἰκτείροντες τὴν ἁλωθεῖσαν πατρίδα, ἀπέκτειναν ἑαυτούς· εἰς τὸν τοῦ Δημοσθένους μανθάνεις κατὰ πόσον ἁρμόζει νὰ εὐλαβῆσαι τὴν λεγομένην κοινὴν γνώμην, τὴν γνώμην τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον ἄλλος μὲν ἀρχαῖος ὠνόμασε κωφὸν καὶ ἄλαλον γερόντιον, ὁ δὲ φιλόπατρις ῥήτωρ τῆς Πνυκὸς ἔταξε μετὰ θηρίων, μετὰ τῆς γλαυκὸς καὶ τοῦ δράκοντος. Ἐπάναγκες νὰ μάθωσιν οἱ κατ' αὐτὴν κρίνοντες, (καὶ τίς τῶν Ἑλλήνων δὲν κρίνει;) ὅτι τὸ πλῆθος εἶναι συνήθως παλίμβουλον, ἄσατον καὶ, τὸ δεινότερον, ἄδικον, μαστιγοῦν μὲν τοὺς ἀξίους στεφάνου, στεφανοῦν δὲ τοὺς ἀξίους μάστιγος. Διὰ τοῦτο παρήγγελλε καὶ ὁ ἐκ Φρυγίας μυθοποιὸς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Κορίνθου, «μὴ κρίνειν ἀρετὴν λαοδίκῳ σοφίῃ.»

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες ἅπτονται τῶν δημοσίων καὶ κρίνουσι περὶ αὐτῶν μηδὲν εἰδότες, θ' ἀνεγίνωσκον ἅπαξ τοὐλάχιστον τοῦ ἔτους καὶ τὸν μεταξὺ Σωκράτους καὶ Γλαύκωνος διάλογον.

Ἔθος ἐπικρατεῖ ἐν Ἀγγλίᾳ νὰ γίνωνται καὶ ἄλλου εἴδους ἀναγνώσματα, ἀφορῶντα εἰς τὰς ἑκάστοτε ἀναφυομένας ἀξιολόγους περιστάσεις, τάς τε νέας ἐφευρέσεις, ἀνακαλύψεις, καὶ τὰ παρόμοια. Κηρύττεται, ἐξ ὑποθέσεως, πόλεμος μεταξὺ Δανίας καὶ Γερμανίας· εὐθὺς συγκροτεῖται ὁμήγυρις καὶ ὁ ἀγορεύων, περιγράφων τὰ αἴτια αὐτοῦ, ἐξιστορεῖ ἐν παρόδῳ καὶ τὰ περὶ τῶν ἐμπολέμων ἐπικρατειῶν γεωγραφικῶς, πολιτικῶς, ἐμπορικῶς ἢ ἄλλως πως. Ἡ ἀγόρευσις δὲ αὕτη οὐ μόνον φωτίζει τὸ ἀκροατήριον, ἀλλὰ καὶ ῥυθμίζει τὴν κρίσιν αὐτοῦ.

Νομίζω πρὸ πάντων καὶ ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμα τὰ ἱστορικὰ ἀναγνώσματα, καθόσον ἕκαστος ὀφείλει νὰ ἔχῃ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἰδέαν τινὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους, εἰς ὃ ἀνήκει· εὐκταῖον ὅμως νὰ γίνωνται μετά τινος συνεχείας. Ἴσως μάλιστα κριθῇ εὔλογον νὰ προτιμηθῇ ἡ Βυζαντινὴ, οὐχὶ ὅμως ὅπως μνησικακοῦντες καὶ ῥθονοῦντες τὸ δόγμα καὶ τὸ κράτος τοῦ Κωνσταντίνου ἢ καὶ ὑπὸ προλήψεων οἰστρηλατούμενοι ἔγραψαν αὐτὴν ὁ Γίββων, ὁ Δεβὼ καὶ ἄλλοι ἐκ τῆς Ἑσπερίας, ἀλλὰ μετ' ἀπροσωπόληπτον καὶ εὐσυνείδητον μελέτην. Ἡ ἱστορία κράτους καταρτίσαντος μὲν νομοθεσίαν καὶ σήμερον ἔτι ἐπικρατοῦσαν καὶ μέγα ἔχουσαν τὸ κῦρος, καὶ διοικητικὸν σύστημα μετὰ πολλῆς ἐμπειρίας συναρμοσθὲν, καὶ πολίτευμα θρησκευτικὸν διέπον ἐπὶ αἰῶνας ἑκατομμύρια, γεννήσαντος δὲ ἡγεμόνας καὶ στρατηγοὺς, οἷοι ὁ Ἡράκλειος, ὁ Φωκᾶς, ὁ Τσιμισκῆς, οἱ Κομνηνοὶ, Βασίλειος ὁ Μακεδὼν καὶ ἄλλοι, καὶ ἀντικρούσαντος ὑπὲρ τὰ χίλια ἔτη τὰ βάρβαρα ἔθνη,

ὅσα ὡς ἄγρια θαλάσσης κύματα ἐπήρχοντο ἀλλεπάλληλα κατὰ τῆς Εὐρώπης, ἱστορία, λέγω, τοιαύτη εἶναι ἀξία νὰ γίνῃ γνωστὴ πρὸς τοὺς ἀπογόνους τῶν εὐεργετῶν ἐκείνων τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Ἐὰν δὲ ὑπάρχῃ δυσκολία περὶ τὴν ἐπιτομὴν καὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς πολυπλόκου ταύτης ἱστορίας, ἂς ἀρυσθῇ ἐξ αὐτῆς ὁ ἀγορεύων βιογραφίας, ὡς ἔπραξεν ὁ Κ. Ζάνος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὁ Κ. Π. Παπαῤῥηγόπουλος ἐν Ἀθήναις, ἀπαγγείλαντες, ὁ μὲν τὸν βίον τοῦ Φωτίου, ὁ δὲ τὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος. Ἂς ἀρυσθῇ πρὸς τούτοις καὶ ἄλλα ἀναγνώσματα· ἡ τρομερὰ ἐκείνη στάσις τοῦ Νίκα, ἡ πολιορκία τῶν Ἀράβων καὶ τὸ μηδικὸν πῦρ ὑπὸ Λέοντος τοῦ Διακόνου, ὁ θρίαμβος τοῦ Βελισαρίου ὑπὸ Προκοπίου, ἡ μεγάλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως πυρκαϊὰ καὶ ὁ ἐν αὐτῇ δριμὺς χειμὼν ὑπὸ Ζωναρᾶ καὶ Κεδρινοῦ, ἡ ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων πανώλης καὶ ἡ στέψις τῶν αὐτοκρατόρων ὑπὸ Ι. Κατακουζηνοῦ, καὶ πολλὰ ἄλλα, εἰσὶ καὶ ὠφέλιμα καὶ εὐφρόσυνα· ἀρκεῖ μόνον ὁ ἀγορεύων νὰ πορίζεται ἐξ αὐτῶν τὸ ἠθικὸν συμπέρασμα, τὴν **moralité**, ὡς λέγουσιν οἱ Γάλλοι. Πρὸς πάντα δὲ ταῦτα οὐδεὶς δεξιώτερος τῶν σοφῶν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου μελῶν, ὡς γίνεται φανερὸν ἐξ ὅσων ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ περιοδικῷ αὐτοῦ συγγράμματι. »

« Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιστολῆς, λέγει ὁ Κ. Βασιάδης, βλέπετε πόσον σπουδαῖα περιέχει πράγματα καὶ πόσον σαφῶς καὶ καλῶς εἰσὶν ἐκτεθειμένα.

Ὁ Κ. Δραγούμης περὶ τῶν ἡμετέρων μαθημάτων ὁμιλῶν ἐκφέρει δύο παραγγέλματα πρὸς ὁδηγίαν τοῦ Συλλόγου. α) μέτρον τῆς διαρκείας τῶν μαθημάτων ἔστω οὐχ ὁ λέγων ἀλλ' ὁ ἀκούων, καὶ β') ἡ ἐκλογὴ τῶν δημοσίων μαθημάτων πρέπει νὰ γίνηται κατὰ τὰς δυνάμεις, τὰς κλίσεις, τὴν ἀγωγὴν, τὴν ἡλικίαν τῶν ἀκροατῶν. Πρὸς τὴν σπάρτον δὲ τοῦ δευτέρου παραγγέλματος ἄγων τὰ ἡμέτερα μαθήματα καὶ σταθμίζων, εὑρίσκει τὰ πλεῖστα αὐτῶν ἀπρόσφορα, ἐπαχθῆ καὶ ἐπιζήμια, καὶ ἀντιπροτείνει ἄλλα, κατὰ τὰ ἐν τῇ πεφωτισμένῃ Εὐρώπῃ γινόμενα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Σύλλογος ἐξ αὐτῶν τούτων ὡρμήθη τῶν ἀρχῶν πρὸς σύστασιν τῶν δημοσίων μαθημάτων, φέρε ἴδωμεν, πόθεν προέρχεται ἡ φαινομένη διαφορὰ, διότι πράγματι ὁ Σύλλογος οὐδὲν ἄλλο προτίθεται καὶ πράττει, ἢ ὅσα παραινεῖ καὶ εὔχεται ὁ Κ. Δραγούμης, δηλ. πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχει ἀεὶ τὰ δημόσια μαθήματα τῶν λογίων τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης, καὶ ταῦτα μιμεῖται, ὅσον αἱ μικραὶ αὐτοῦ δυνάμεις ἐπιτρέπουσιν. Ὅτε ἐν τῇ λή συνεδριάσει τοῦ Φιλολ. Συλλόγου προέτεινον, ὅτι ἔχει καλὸν, ἵνα ὁ Σύλλογος καὶ δημόσια παραδίδῃ μαθήματα, προέβαλον τὸ παράδειγμα τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης· τοῦτο αὐτὸ ἐποίησα πέρισυ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ διαλέξει, ἧς περίληψιν ἐδημοσίευσεν ὁ Κ. Ἰωαννίδης ἐν τῇ *Κλειοῖ* καὶ *Εὐτερπίᾳ*. Τί λοιπὸν πράττει ἡ σοφὴ Εὐρώπη; Οἱ λόγιοι αὐτῆς ἐν τοῖς δημοσίοις αὐτῶν μαθήμασιν, ἅτινα ποιοῦσιν ἐκτὸς τῶν Πανεπιστημίων ἐλευθέρως καὶ πρὸς ἐλεύθερον καὶ ἑκουσίως συνερχόμενον ἀκροατήριον, ἄν τε καλῶσιν αὐτὰ **Lectures**, ἄν τε **Entretiens**, ἄν τε **Conférences**, δὲν ἀποφεύγουσι καὶ τὰ ὑψηλότερα καὶ σπουδαιότερα ζητήματα τῶν ἐπιστημῶν καὶ γραμμάτων. Τοιαῦτα μαθήματα εἴδομεν ἀγγελλόμενα ἐν ταῖς **Conférences** τῆς Σορβώννης, τῆς αἰθούσης Βαρθολομαίου, τῆς ὁδοῦ Εἰρήνης ἐν Παρισίοις. Ἐν αὐταῖς χθὲς ἔτι ἐγίνετο λόγος περὶ τῶν ἀρχαίων ᾀσμάτων τοῦ Ῥολάνδου, καὶ περὶ τῶν ἱπποτικῶν ἐπικῶν ποιημάτων τῶν μέσων αἰώνων, καὶ περὶ τῶν συγγραψάντων περὶ Αἰγύπτου ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων, καὶ περὶ τῶν μυθιστορημάτων τῆς ἀρχαιότητος (τὰ κατὰ Δάφνην καὶ Χλόην, τὰ καθ' Ἡρὼ καὶ Λέανδρον κτλ). Καὶ ἐν Λονδίνῳ δὲ ὁ διάσημος ἰνδολόγος **Max Müller** ἐνώπιον ἀκροατῶν καὶ οὐχὶ μαθητῶν Πανεπιστημίου ἀνέγνω τὰ σοφὰ αὐτοῦ μαθήματα ἢ ἀναγνώσματα περὶ τῆς ἐπιστήμης τῆς γλώσσης, **Lectures on the science of language.** Ὥστε τὰ τοιαῦτα μαθήματα δὲν περιορίζονται ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ πάντοτε εἰς τὰ ἁπλούστερα θέματα, ὡς νομίζει ὁ Κ. Δραγούμης, μὴ λαβὼν, ὡς φαίνεται, καιρὸν νὰ παρευρεθῇ ἐν αὐτοῖς καὶ αὐτοπροσώπως, οὐδὲ γίνονται χάριν τῶν ὅλως ἀπαιδεύτων καὶ ἀμυήτων, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ὁπωσοῦν παιδείας μετεχόντων. Ταῦτα γνωρίζων ὁ Σύλλογος, βλέπων δὲ καὶ τὴν παντελῆ ἔλλειψιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνωτάτου ἐκπαιδευτηρίου, ἐνόμισε καλὸν καὶ συμφέρον τὴν μέσην νὰ βαδίσῃ ὁδὸν, μήτε τὰς ἁπλᾶς καὶ δημοτικὰς διαλέξεις ἀποκλείων, μήτε ὅλως τὰ ὑψηλότερα μαθήματα ἀποφεύγων· διὸ καὶ ἐνέγραψεν ἐν τῷ Κανονισμῷ αὐτοῦ Ἄρθ. 29. « Τὰ δημόσια μαθήματα, σκοπὸν προτιθέμενα τὴν προαγωγὴν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῆς παρ' ἡμῖν κοινωνίας, γίνονται εἰς γλῶσσαν καταληπτὴν καὶ πραγματεύονται περὶ φυσικῆς, χημείας, ὑγιεινῆς, φυσιολογίας, ἱστορίας, φιλολογίας ἀρχαίας τε καὶ νεωτέρας κτλ. »

Καὶ ταῦτα ἀπεφάσισε πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων τὰς δυνάμεις, τὰς κλίσεις, τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν ἡλικίαν

τῶν ἀκροωμένων. Οἱ ἀκροαταὶ ἡμῶν εἰσὶν ἢ λόγιοι, ἢ μαθηταὶ τῶν ἀνωτέρων σχολείων ὀργῶντες πρὸς μάθησιν, ἢ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀσοιχείωτοι καὶ ἄγευστοι παιδείας, φιλομαθεῖς δέ. Βέβαια χάριν τῶν τελευταίων ὁ Σύλλογος ὀφείλει νὰ καθιζᾷ τὰ δημόσια αὐτοῦ μαθήματα ὅσον τὸ δυνατὸν ἁπλᾶ καὶ εὔληπτα, ἔχων ἐν μνήμῃ τὸ παράδειγμα τοῦ διασήμου Ἀραγώ. Ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ, παραδίδων τὰ περὶ ἀστρονομίας δημοτικὰ αὐτοῦ μαθήματα, εἶχε συνήθειαν ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς ἕδρας νὰ περιφέρῃ τὰ βλέμματα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν, μέχρις οὗ εὕρῃ ὃν αὐτὸς ἐνόμιζεν ἀμαθέστερον, καὶ τοῦτον ἔχων ὡς γνώμονα καὶ οἱονεὶ πρὸς αὐτὸν μόνον ἀποτεινόμενος ἐποίει τὸ μάθημα, νομίζων, ὅτι γινόμενος αὐτῷ καταληπτὸς, ἐγίνετο καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις. Εὐχῆς ἔργον ἵνα καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἔχῃ ἐν ταῖς διαλέξεσι παρ' ἑαυτῷ τὸν τοιοῦτον γνώμονα· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα λίαν δύσκολον, διότι οὐ παντὸς πλεῖν εἰς Κόρινθον· οὐ παντὶ δέδοται, ἵνα τὰ ὑψηλὰ μαθήματα καθιστᾷ κοινὰ καὶ τοῖς πᾶσι καταληπτά· ὅπως δήποτε ὅμως ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς δυνάμεις τῶν ἀκροωμένων. Ἀλλὰ χάριν τούτου πρέπει ὁ Σύλλογος νὰ περιορίζηται μόνον εἰς τὰς ἐκθέσεις τῶν περιηγήσεων καὶ εἰς τὰ τῆς φυσικῆς καὶ ἱστορίας ἀναγνώσματα, ὡς προτείνει ὁ Κ. Δραγούμης; οὐχί· διότι οὔτε αἱ δυνάμεις τῶν ἀκροωμένων εἰσὶν αἱ αὐταὶ, οὔτε αἱ κλίσεις, οὔτε ἡ ἀγωγὴ, οὔτε ἡ ἡλικία· καὶ ὁ μὲν αὐτῶν ἀγαπᾷ τὴν γεωγραφίαν καὶ τὰς περιηγήσεις, ὁ δὲ τὴν ἱστορίαν, ὁ δὲ τὴν φυσικὴν, καὶ ἄλλος τὰ γράμματα· διὸ καὶ ἐν τῇ παραδόσει τοῦ περιλημένου μαθήματος παρευρίσκεται ἀσμενέστερον. Ἔπειτα ὁ Σύλλογος ἐκ πείρας γινώσκει, ὅτι οἱ ὅλως ἀμύητοι καὶ ἀπαρασκεύαστοι οὐ μόνον τὰ τῶν γραμμάτων δὲν ἐννοοῦσιν ἐντελῶς, ἀλλ' οὐδὲ τὰ τῶν περιηγήσεων καὶ φυσικῆς καὶ ἱστορίας· καὶ ὅμως ἐκ πάντων ἀποκαρποῦνται ὠφέλειάν τινα ἀκροώμενοι καὶ μανθάνοντες, ὅταν ἐπιδεξίως ἀναμιγνύηται τὸ ἡδὺ καὶ τερπνὸν τῷ ὠφελίμῳ, καὶ διεγείρηται τὸ φρόνημα αὐτῶν καὶ ἡ προσοχή· πρὸς τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἁρμοδιώτερον μάθημα τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων;

Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματά εἰσιν ὁ ἀρχιμήδειος μοχλὸς τῆς ἠθικῆς τοῦ Συλλόγου ἐπιῤῥοῆς, ἵνα δυνηθῇ τὴν μὲν κλίσιν τῶς πολλῶν πρὸς τὰ μυθιστορήματα νὰ ἐκριζώσῃ, ἐπανορθώσῃ δὲ τὸ φιλόκαλον αἴσθημα καὶ ἐθίσῃ αὐτοὺς κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην τῶν σπουδαιοτέρων. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο συντείνει καὶ ἡ φιλολογικὴ ἀνάλυσις τῶν ἀρχαίων δραμάτων; Ὁ Κ. Δραγούμης φρονεῖ τοὐναντίον, ὅτι « ἡ κριτικὴ ἀνάλυσις τῶν ἀρχαίων δραμάτων ἔσεται οὐ μόνον ἀκατάληπτος ἀλλὰ καὶ ἐπαχθὴς, ὃ δὲ χεῖρον καὶ ἐπιζήμιος· διότι ἡ δὲν θὰ ἐπανέλθωσι πλέον ἵν' ἀκροασθωσιν ὅ,τι δὲν ἐννοοῦσι καὶ ὅ,τι βαρύνει αὐτοὺς, ἢ ἐπανερχόμενοι σωματικῶς θὰ μεταφέρωσι τὸν νοῦν ἐκεῖ ὅθεν σκοπὸς ἦτο ν' ἀποσπασθῇ ἐπί τινα χρόνον· « τὼ χεῖρ' ἐν Αἰτωλοῖς, τὸν νοῦν δ' ἐν Κλωπιδῶν. » Πρόδηλον ἄρα ὅτι τοιούτου εἴδους διδασκαλία οὔτε ἀναψύχει, οὔτε διδάσκει, οὔτε ἠθοποιεῖ. »

Πρὸς ταύτην τὴν γνώμην τοῦ Κ. Δραγούμη ἔχομεν πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς ν' ἀντιτάξωμεν λόγους· πρῶτον, τὸ παράδειγμα τῶν λογίων τῆς Εὐρώπης, οὓς ἐπικαλεῖται, καὶ δεύτερον, αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁ Σύλλογος βλέπει, ὅτι οὐκ ὀλίγον συῤῥέει πλῆθος πρὸς ἀκρόασιν τῶν φιλολογικῶν ἀναλύσεων, αἵτινες οὐχ ἧττον τῶν ἄλλων ἀκροάσεων συντείνουσι πρὸς ἠθοποίησιν καὶ διάπλασιν τῆς καρδίας, ὅταν ὁ ὁμιλῶν γνωρίζῃ νὰ ἐξάγῃ ἐκ τῶν λόγων καὶ πράξεων τῶν δρώντων προσώπων τὰ ἠθικὰ συμπεράσματα καὶ καθιστᾷ αὐτὰ σαφῆ καὶ ψηλαφητὰ, παρενείρων ἱστορικὰ γεγονότα ἀνάλογα. Ὁ Σύλλογος εἶδεν οἵαν ἀφορμὴν παρέσχον ἡμῖν αἱ Βάκχαι τοῦ Εὐριπίδου· ἀλλ' οἵαν παρέξουσιν οἱ Πέρσαι τοῦ Αἰσχύλου πρὸς διέγερσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος! οἵαν δὲ καὶ οἱ Ἱππεῖς τοῦ Ἀριστοφάνους κατὰ τῶν ἀγοραίων πολιτικῶν καὶ δημοκόπων!

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ῥηθέντων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ ἐπιτυχία ἢ μὴ τῶν δημοσίων μαθημάτων κεῖται οὐχὶ ἐν τῇ φύσει τῶν θεμάτων, περὶ ὧν πραγματεύονται, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῇ μεθόδῳ καὶ τῷ τρόπῳ τῆς ἐκθέσεως. Ὁ μὲν Σύλλογος ἐνέγραψεν ἐν τῷ κανονισμῷ αὐτοῦ, *δημόσια μαθήματα*, πρὸς ὑπόμνησιν καὶ ὑπόδειξιν, ὅτι σκοπὸς αὐτῶν ἐστιν ἡ ἀνάπτυξις καὶ διάδοσις τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν γνώσεων καὶ προσανάβασις τῶν ἀκροατῶν ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα, ἀφῆκεν ὅμως ἐλευθέρους τοὺς ὁμιλοῦντας νὰ ποιήσωσι μαθήματα, διαλέξεις, ὁμιλίας, ἀναγνώσματα καὶ νὰ μεταχειρισθῶσιν οἵαν θέλωσι μέθοδον καὶ τρόπον ἐκθέσεως. Ἐγὼ ἐν ταῖς διαλέξεσι τῶν φιλολογικῶν ἀναλύσεων τύπον καὶ ὑπογραμμὸν ἔχω τὰ μαθήματα καὶ συγγράμματα τῶν σοφῶν τῆς Σορβώννης καθηγητῶν, τοῦ **Villemain, Saint-Marc Girardin, Patin, Egger** καὶ ἄλλων. Καί τοι δὲ γινώσκω καὶ συναισθάνομαι. ὅτι αἱ δυνάμεις μου μικραὶ καὶ ἀσθενεῖς, ἀλλ' ὅμως πειρῶμαι, ἵνα τὴν μέθοδον αὐτῶν καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκθέσεως ἀπομιμηθῶ, καὶ ὅταν ἔτι ἐκ Γερμανικῶν ἀρύωμαι πηγῶν· οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία, ὅτι, ἐν τῇ ἀρχῇ ὄντες,

εἰς πολλὰς περιπίπτομεν δυσκολίας οἵ τε ὁμιλοῦντες καὶ οἱ ἀκροώμενοι· ἀλλ' ἡ πεῖρα καὶ ὁ χρόνος διδάξουσιν ἡμᾶς τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ ὑπερινικήσωμεν ταύτας.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν φιλολογικῶν ἀναλύσεων. Τὰ δὲ ἄλλα καὶ μάλιστα ὅσα λέγει ὁ Κ. Δραγούμης περὶ τῶν Παραλλήλων τοῦ Πλουτάρχου Βίων καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, ἀρχαίας τε καὶ βυζαντινῆς, ἀποδέχομαι καὶ εὔχομαι, ἵνα τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου ὅσον οὔπω ἐκπληρώσωσι ταύτην τὴν συμβουλὴν τοῦ πολυμαθοῦς συντάκτου τῆς *Πανδώρας*· ἐγὼ δὲ ἀπὸ τῆς προσεχοῦς διμηνίας ποιήσομαι ἀνάγνωσιν τῶν κυριωτέρων Παραλλήλων Βίων τοῦ Πλουτάρχου, μετὰ ἱστορικῶν ἀναπτύξεων κατὰ χειρόγραφον παράφρασιν ἐν τῇ ἁπλῇ γλώσσῃ πρὸ πολλῶν ἐτῶν γενομένην. Εἶχον ἐν νῷ ἀπὸ τῆς πρώτης νὰ ἀρχίσω διμηνίας, ἀλλ' ἡ πληθὺς τῶν μαθημάτων καὶ τῶν ἐγγραφέντων ἠνάγκασέ με νὰ ἀναβάλω ταύτην μου τὴν πρόθεσιν μέχρι τῆς δευτέρας διμηνίας. Τελευτῶν δὲ τὸν λόγον προτείνω, ἵνα δείξωμεν πόσον ἐκτιμῶμεν τὰς φιλικὰς τοῦ Κ. Δραγούμη κρίσεις, νὰ σταλῇ πρὸς αὐτὸν εὐχαριστήριος ἐπιστολή. »

Καὶ ταύτης τῆς προτάσεως ἐγκριθείσης διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΙΔ'.

Τῇ 14 Δεκεμβρίου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδριάσεως, ὁ Κύρ. Πρόεδρος κοινοποιεῖ, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἐκτάκτῳ συνεδριάσει διορισθεὶς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς Κ. Δ. Πασπαλλῆς παρῃτήθη· προτείνει δὲ ἀντ' αὐτοῦ τὸν Κ. Ξ. Ζωγράφον, ὅστις καὶ ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Συλλόγου.

Εἶτα γενομένων συζητήσεων καὶ περὶ ἑτέρων τινῶν, καὶ ἀναγνώσματός τινος μὴ ὑπάρχοντος, διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΙΕ'.

Τῇ 21 Δεκεμβρίου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Κ. Γεν. Γραμματεὺς ἀνέγνω ἐπιστολὴν ἐκ Λιβερπούλης τοῦ ἀρχιμανδρίτου Κ. Κωνσαντ. Στρατούλη, προσφέροντος τῷ Συλλόγῳ τὸ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθὲν Ἐγχειρίδιον τῆς φιλοσοφίας.

Μετὰ ταῦτα ὁ Κ. Βασιάδης ἀνέγνω διατριβὴν περὶ Διονύσου καὶ τῆς λατρείας αὐτοῦ, καὶ πρῶτον μὲν ἅπτεται τοῦ ζητήματος, περὶ τῆς παναρχαίας ἱστορίας τῆς φυλῆς ἡμῶν, πότε ἤρξατο τοῦ διανοητικοῦ αὐτῆς βίου καὶ ἐξύφανε τὰς πρώτας αὐτῆς ποιητικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐμπνεύσεις, καὶ ποῦ κεῖνται οἱ ἱεροὶ τόποι, ἐν οἷς συνέζη πρὸ τετρασχιλίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ὁ πρῶτος, οὕτως εἰπεῖν, πνευματικὸς Σύλλογος αὐτῆς. Οἱ ἅγιοι οὗτοι τόποι δὲν ἦσαν, λέγει, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἥτις ἔμελλεν ὕστερον νὰ καταστήσῃ τοσοῦτον περίδοξον τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα, ἀλλ' ἐν τῇ χώρᾳ, ἐν ᾗ κατοικοῦμεν, ἐν τῇ Θράκῃ εὐρυτέρᾳ τότε καὶ μέχρι Μακεδονίας διηκούσῃ. Ἐν ταύτῃ ὑπῆρχεν ἡ Πιερία, χώρα ἁγία καὶ ἱερὰ καὶ ἐνδιαίτημα τῶν Μουσῶν· τὸ Λείβηθρον, ἐν ᾧ συνῆλθον οἱ πρῶτοι ποιηταὶ τῆς φυλῆς ἡμῶν καὶ συνέστησαν τὸ πρῶτον Μουσεῖον, τὸν πρῶτον πνευματικὸν Σύλλογον, καθιερώσαντες αὐτὸν εἰς τὴν λατρείαν τῶν Μουσῶν. Ἐκ δὲ τοῦ ἐν Λειβήθρῳ τούτου ποιητικοῦ Συλλόγου ἀπεσπάσθησάν τινες ἀοιδοὶ καὶ διέδοσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν λατρείαν τῶν Μουσῶν. Ἀλλὰ διὰ τί οἱ Θρᾷκες, οἱ ἀρχηγοὶ καὶ θεμελιωταὶ τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ μουσικῆς, παρήκμασαν ἄφνης, ἡ δὲ Θράκη ἔπαυσε πρόμαχος εἶναι καὶ διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς; Διότι βαρείας ὑπέστη ἐπιδρομὰς καὶ σκληρὰς καταπιέσεις. Ἡ φυλὴ ἡμῶν κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους κατεῖχε τὴν πλείστην χώραν τῆς Ἑλάσσονος Ἀσίας, τὴν Θράκην, Μακεδονίαν, Ἤπειρον, Θεσσαλίαν, τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου· ἀλλὰ κατὰ τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Θράκῃ ἐπῆλθε βαρὺς δαίμων, ἡ Φρυγικὴ φυλὴ, ἥτις ἐπικρατήσασα κατέλαβε τὰ πλεῖστα τῆς Ἑλάσσονος Ἀσίας, Θράκης καὶ Μακεδονίας, καί τινας μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐξέβαλε τῶν χωρῶν τούτων, ἄλλους δὲ συνεχώνευσεν οὕτως, ὥστε πᾶσαν ἀπέβαλον μνήμην τῆς Ἑλληνικῆς αὐτῶν καταγωγῆς. Διὸ καὶ ὅτε κατὰ τὰ Τρωϊκὰ οἱ Ἕλληνες τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἔνθα εἶχον καταφύγει οἱ περὶ τὸν Πέλοπα καὶ ἄλλοι, ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ Θράκης καὶ Μακεδονίας ὑπὸ τῶν Φρυγῶν διωχθέντες, ἐπανῆλθον εἰς Ἀσίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν πατρίδος, οἱ Ἀσιάται Ἕλληνες, (Πελασγοὶ, Καύκωνες, Λέλεγες, Λύκιοι, κλπ.), οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Θράκῃ ἐδράζαντο τῶν ὅπλων κατ' αὐτῶν, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Φρυγῶν τῆς Τρῳάδος, μεθ' ὧν

συνέδεεν ἤδη αὐτοὺς ἡ ἐπιμιξία τῆς γλώσσης, τῆς θρησκείας, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Ὅτι δὲ οἱ Φρύγες ἐκ τῆς Ἀσίας πρὸ τῶν Τρωϊκῶν εἰσέβαλον εἰς τὴν Θράκην, μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος (Ζ, 20) λέγων «ὅτι οἱ Μυσοὶ καὶ Τευκροὶ (Φρύγες λαοὶ) πρὸ τῶν Τρωϊκῶν διαβάντες ἐς τὴν Εὐρώπην κατὰ Βόσπορον τούς τε Θρῄκας κατεστρέψαντο πάντας καὶ ἐπὶ τὸν Ἰόνιον πόντον κατέβησαν μέχρι τε Πηνειοῦ ποταμοῦ τὸ πρὸς μεσαμβρίης ἤλασαν.» Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἀρχαῖοι Θρᾷκες, Ἕλληνες ὄντες, καὶ οἱ Φρύγες, ἐκ τῆς Ἀσίας μεταβάντες, ἀνεμίχθησαν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, ἡ λατρεία ἄλλων τε θεῶν, καὶ μάλιστα τοῦ Διονύσου, περιέλαβε στοιχεῖα Θρᾳκικὰ (δηλαδὴ Ἑλληνικά) καὶ Φρυγικά. (Ἰδ. Deimling die Leleger).

Μετὰ τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ Κ. Βασιάδου διαλύεται ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΙϚ'.

Τῇ 28 Δεκεμβρίου 1864.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Κ. Χ. Παππαδόπουλος ἀνέγνω τὴν περί τινων ἀνεκδότων ἐπιγραφῶν τῆς Νικομηδείας πραγματείαν αὐτοῦ (Ἰδ. σελ. 251), καὶ οὕτω διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΙΖ'.

Τῇ 11 Ἰανουαρίου 1865.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ἀγγέλλεται ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως ὅτι οἱ μὲν ΚΚ. Σταῦρος Βουτυρᾶς καὶ Δ. Νικολαΐδης προσήνεγκον τῷ Συλλόγῳ ἀντίτυπον τῆς ὑπ' αὐτῶν γενομένης μεταφράσεως τῶν Μαρτύρων τοῦ Σιατωβριάνδου, ὁ δὲ Κ. Παππαδόπουλος ἀντίτυπον τοῦ ἰατρικοῦ ὁδηγοῦ ἤτοι περὶ θαλασσίων ὑδάτων.

Εἶτα ἐκλέγονται ὡς μέλη τῆς ἐπὶ τῶν διαγωνισμάτων ἐπιτροπῆς οἱ ΚΚ. Α. Βαφιάδης, Ἡ. Βασιάδης, Σ. Ἀριστάρχης, Μ. Παρανίκας καὶ Κ. Καραπάνος.

Μετὰ δὲ ταῦτα, ὁ μὲν Κ. Ν. Γεωργιάδης ἐπήνεγκε παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συλλόγου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ γιγνομένων ἀναγνωσμάτων, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κ. Γ. Γεωργιάδης ἀνέγνω τινὰ περὶ συναλλαγματικῆς.

Καὶ πρῶτον ὁρίζει τί ἐστι συναλλαγματικὴ, μετὰ ταῦτα ἐξετάζει τὰ περὶ τῆς ἐφευρέσεως αὐτῆς, καί τινες μὲν, λέγει, ἀποδίδουσι τὴν τιμὴν ταύτην εἰς τοὺς Ἑβραίους, οἵτινες, ἐξωσθέντες τῆς Γαλλίας ἐπὶ Δαγοβέρτου τοῦ Α'. Φιλίππου Αὐγούστου, καὶ Φιλίππου τοῦ Μικροῦ, κατέφυγον εἰς τὴν Λομβαρδίαν, καὶ δι' ἐπιστολῶν πρὸς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ θεματοφύλακας τῆς περιουσίας των, παραδιδομένων εἰς τοὺς ἐκεῖσε μεταβαίνοντας ὁδοιπόρους, ἐξῆγον ἐκεῖθεν τὰ χρήματά των ἀκινδύνως καὶ ἀσφαλῶς· ἄλλοι δὲ προτιμῶσι τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ Γιβελλίνοι, διωχθέντες τῆς πατρίδος παρὰ τῶν Γουέλφων, κατὰ τὸν 14 αἰῶνα ἐπενόησαν αὐτήν· ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται μὴ ὀρθὴ οὖσα, διότι, ὡς ἐκ πολλῶν ἀναμφισβητήτων ἐγγράφων ἐξάγεται, ἡ συναλλαγματικὴ ἦν καὶ πρὸ τῆς ἐξώσεως αὐτῶν γνωστή. Περὶ δὲ τοῦ ἂν οἱ Ἕλληνες ἐγνώριζον αὐτὴν, λέγει ὅτι, κατὰ τὸν κύριον Ῥάλλην, ἡ συναλλαγματικὴ ἦν ἄγνωστος τοῖς ἀρχαίοις· οἱ Ἕλληνες ἐγνώριζον μὲν τὴν τοπικὴν συναλλαγὴν, ἥτις ἐξησκεῖτο διὰ τῶν ἀργυραμοιβῶν καὶ τραπεζιτῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον διὰ τῶν συναλλαγματικῶν ἐνεργουμένην. Εὐτυχῶς, ἐπάγει ὁ Κ. Γεωργιάδης, διεσώθη τεμάχιόν τι ἐν τῷ Τραπεζιτικῷ τοῦ Ἰσοκράτους, ὅπερ πειστικώτατα μαρτυρεῖ, ὅτι καὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συναλλαγῆς οὐ μόνον γνωσὸν, ἀλλὰ καὶ ἱκανῶς τέλειον ὑπῆρχε παρὰ τοῖς προγόνοις ἡμῶν. Ἐνταῦθα ποιεῖται μικράν τινα περίληψιν τοῦ δικανικοῦ τούτου λόγου τοῦ Ἰσοκράτους, καὶ ἀκολούθως ἀναγινώσκει τὸ χωρίον, ἐκ τοῦ ὁποίου συμπεραίνει, ὅτι τὸ συνάλλαγμα τῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον συναλλαγῆς ἦν γνωστὸν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι. Μετὰ ταῦτα ἐξετάζει τοὺς τύπους τῆς συναλλαγματικῆς, τὰ περὶ ἀποδοχῆς αὐτῆς καὶ ἕτερα ζητήματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν συναλλαγματικὴν, καὶ περαίνει τὸ ἀνάγνωσμα αὐτοῦ.

Ὁ Κ. Καραπάνος νομίζει, ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Ἰσοκράτους ὡς καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Κικέρωνος, διατηροῦντος τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις σπουδάζοντα, δεικνύουσιν ὅτι συνέβαινεν ἐνίοτε ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ συναλλαγὴ χρημάτων τόπου τινὸς ἀντ' ἄλλων ἑτέρου τόπου, δὲν ἀρκοῦσιν ὅμως πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ὑπῆρχε τὸ συνάλλαγμα τῆς συναλλαγῆς, οἷον ἐννοοῦμεν αὐτὸ σήμερον. Ἡ μεταβίβασις χρημάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, διὰ τῆς λήψεως αὐτῶν εἴς τινα τόπον, καὶ τῆς ἐπιφορτίσεως τοῦ δόντος, ἵνα λάβῃ αὐτὰ εἰς ἄλλον, εἶναι πρᾶξις, ἡ ὁποία ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὡς καὶ εἰς πᾶν ἄλλο ἔθνος, χωρὶς νὰ συνεπιφέρῃ τὴν ὕπαρξιν τοῦ σημερινοῦ συναλλάγματος τῆς συναλλαγῆς, ἓν τῶν σπουδαιοτέρων στοιχείων τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐπακολούθησις τῆς συναλλαγματικῆς, ἢ τῶν ἄλλων συνήθων γραμματίων μετὰ τῶν γνωστῶν αὐτῶν νομικῶν ἀποτελεσμάτων. Νομίζει δὲ ὁ Κ. Καραπάνος, ὅτι ἡ ὀρθοτέρα ἰδέα περὶ τῆς ἐφευρέσεως τῆς συναλλαγματικῆς εἶναι ἡ παραδεχομένη τὴν ἐφεύρεσιν αὐτῶν ἐν ταῖς πανηγύρεσι τοῦ Μεσαιῶνος, ὅτε διαφόρων τόπων ἄνθρωποι συνήρχοντο εἰς τὸ αὐτὸ, οἱ ἀγοράζοντες δὲ ἐμπορεύματα, μὴ δυνάμενοι πολλάκις νὰ πληρώσωσιν εἰς μετρητὰ τὴν τιμὴν αὐτῶν, ἔδιδον εἰς τοὺς πωλητὰς ἐπιστολὰς, πληρωτέας εἰς ἄλλας πόλεις παρ' αὐτῶν ἢ παρ' ἑτέρων, καὶ τὰς ὁποίας οἱ πωληταὶ ἠναγκάζοντο πολλάκις νὰ ἐκποιήσωσιν εἰς τρίτον, ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ μεταβῶσιν οἱ ἴδιοι εἰς τὸν τόπον τῆς πληρωμῆς των. Ὁ Κ. Γ. Γεωργιάδης ἀπαντῶν λέγει, ὅτι παραδέχεται μὲν τὴν τελειοποίησιν τῶν συναλλαγματικῶν εἰς τὰς πανηγύρεις τοῦ Μεσαιῶνος, οὐχὶ ὅμως ὅτι καὶ τότε ἐπενοήθησαν· ὑποστηρίζει δὲ ὅσα ἀνέφερε καὶ ἐν τῷ ἀναγνώσματι αὐτοῦ περὶ τοῦ ὅτι ὑπῆρχεν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, ὅπερ δὲν παραδέχεται ὁ Κ. Ῥάλλης. Φρονεῖ δὲ ὅτι καὶ ἡ λέξις *ἐπεσταλμένα*, ἣ χρῆται ὁ Ἰσοκράτης, ἐν τῇ τοιαύτῃ περιπτώσει σημαίνει, ὅτι ἡ πρὸς τὸν Σωπαῖον διαταγὴ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἦν ἐπιστολὴ, ἥτις οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ἡ συναλλαγματικὴ τῆς νῦν ἐποχῆς. Ὁ δὲ Κ. Βασιάδης, ὑπομιμνήσκων τὸ ἐν τῷ ἕκτῳ τεύχει τοῦ Περιοδικοῦ καταχωρηθὲν ἐράνισμα ἐκ τῶν τοῦ σοφοῦ Ἐγγέρου, ὡς καὶ τὸ ἐν ὑποσημειώσει ὑπ' αὐτοῦ παρατεθὲν χωρίον τοῦ Τραπεζιτικοῦ τοῦ Ἰσοκράτους, λέγει, ὅτι πρέπει νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὑπῆρχεν εἶδός τι συναλλαγματικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἵτινες ἦλθον εἰς ἀνάγκην νὰ ἐπινοήσωσι τοιοῦτόν τι ἵνα ἀπαλλαχθῶσι τῶν δυσχερειῶν καὶ κινδύνων, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν, εἴτε τὰ τοιούτου εἴδους γραμμάτια ἐκαλοῦντο κολλυβιστικὰ, εἴτε ἀργυροπρακτικὰ, εἴτε ἄλλο τι, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐγνώριζον τὴν νῦν ἐν χρήσει συναλλαγματικήν.

Μετὰ ταῦτα διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΙΗ'.

Τῇ 18 Ἰανουαρίου 1865.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Κ. Σ. Μαυρογένης προτείνει ἵνα μεταξὺ τῶν Σχολῶν, εἰς ἃς ἀπεφασίσθη νὰ πέμπηται τὸ Περιοδικὸν, συμπεριληφθῇ καὶ ἡ Σχολὴ τῶν Κυδωνιῶν, διά τε τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς εὔκλειαν καὶ διὰ τὴν σημερινὴν ἐπὶ τὰ κρείττω προαγωγήν. Ὁ δὲ Κ. Ἡρ. Βασιάδης, πρόεδρος τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀνέγνω κατάλογον τῶν Σχολῶν, πρὸς ἃς ἐνέκρινεν ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ νὰ πέμπηται τὸ Περιοδικὸν, κατὰ τὴν ἐν τῇ ΙΙΑ' συνεδριάσει ἀπόφασιν τοῦ Συλλόγου, ἐπαναληφθεῖσαν καὶ ἐν τῇ ΡΠ'. Ἀπεφασίσθη δὲ τῇ προτάσει τοῦ Α. Βαφιάδου, ἵνα ὁ κατάλογος οὗτος καθυποβληθῇ ὑπὸ τὴν κοινὴν σύσκεψιν τοῦ Προεδρείου καὶ τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ ἀναγνωσθεὶς ἐνώπιον τοῦ Συλλόγου καταχωρηθῇ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς αὐτοῦ. Πρὸς δὲ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν ἐνεκρίθη, ἵνα τὰ τεύχη τοῦ Περιοδικοῦ πέμπωνται δι' ἀνθρώπων παρεπιδημούντων ἐνταῦθα, καὶ ἐχόντων ἀνταπόκρισιν μετὰ τῶν πόλεων, ἐν αἷς εὑρίσκονται αἱ Σχολαὶ αὗται.

Εἶτα ὁ Κ. Ψάθης ἐπήνεγκε τὰς ἀκολούθους κριτικὰς ἐπιστασίας ἐπὶ τοῦ ἀναγνώσματος τοῦ Κ. Γ. Γεωργιάδου.

Ὅτι ἐσφαλμένως νομίζει ὁ Κ. Γεωργιάδης τὸ χωρίον τοῦ Ἰσοκράτους ἀρκοῦν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις χρήσεως τῆς συναλλαγματικῆς, καὶ ὅτι οὐδόλως διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ Κ. Ῥάλλη, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἐθεώρησεν αὐτὸ ἀρκούντως πειστικόν· νομίζει δὲ ὅτι ἡ ὀρθοτέρα ἰδέα περὶ συναλλαγματικῆς ἐστιν ἡ παραδεχομένη τὴν χρῆσιν αὐτῆς κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, καὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν Σταυροφοριῶν, δὲν δυνάμεθα ὅμως μετὰ θετικότητος νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἐφεύρεσιν αὐτῆς ὡρισμένως εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἔθνος· οἱ δὲ λόγοι, δι' οὓς ἡ συναλλαγματικὴ ἦτο ἄγνωστος τοῖς ἀρχαίοις εἰσὶ, ἀ. διότι τὸ ἐμπόριον ἐνηργεῖτο ὑπὸ τῶν δούλων, ἀπαξιούντων τῶν ἐλευθέρων νὰ μετέλθωσιν αὐτὸ, ὅπερ συνέτεινεν εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ ἐμπορίου· β'. ὅτι τὸ ἐμπόριον ἦν τοπικόν· γ'. ὅτι ἡ ἐξαγωγὴ τῶν προϊόντων οὐ μόνον δὲν ἐνηργεῖτο ἐλευθέρως, ἀλλὰ καὶ ἀπηγορεύετο, ὡς εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Σόλων ἀπηγόρευσε τὴν ἐξαγωγὴν τῶν ἰσχάδων· καὶ δ'. διότι ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς

ξένους ἵνα μετέλθωσιν αὐτό. Ταῦτα δὲ πάντα συνέτεινον εἰς τὸ νὰ κωλύωσι τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου περιορίζοντα αὐτό εἰς τοιοῦτον δὲ κύκλον ὄντος τοῦ ἐμπορίου, εἶναι περιττὴ ἡ χρῆσις τῆς συναλλαγματικῆς. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν ἐφεύρεσιν τῆς συναλλαγματικῆς· ὡς πρὸς τὰ ἕτερα δὲ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἀνέπτυξεν ὁ Κ. Γεωργιάδης, ὡς ἀφορῶντα εἰδικὰς γνώσεις τῆς νομικῆς, δὲν θεωρεῖ κατάλληλον τὸν περίβολον τοῦ Φιλ. Συλλόγου. Ὁ δὲ Κ. Γεωργιάδης ἀπαντῶν λέγει, ὅτι οὐδεμία γίνεται μνεία εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Κ. Ράλλη περὶ τοῦ χωρίου τούτου, μάλιστα ῥητῶς ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ συναλλαγματικὴ ἦν ἄγνωστος τοῖς ἀρχαίοις· ἐπιμένει δὲ εἰς τὴν ἰδέαν, ἣν καὶ ἐν τῷ ἀναγνώματι αὐτοῦ ἐξήνεγκεν, ὅτι ὅηλ. τὸ χωρίον τοῦτο καταδείκνυσι τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις χρῆσιν αὐτῆς· διότι τὸ νὰ παραδώσῃ ὁ εἷς τῶν συναλλαττόντων χρήματα εἰς τὸν ἕτερον ἵνα λάβῃ αὐτὰ εἰς ἕτερον τόπον, τί ἄλλο ἐστὶν ἢ συναλλαγματική, ἀτελὴς μὲν ὡς πρὸς τοὺς σημερινοὺς τύπους, ἐντελὴς ὅμως ὡς πρὸς τὸ εἶδος αὐτῆς.

Εἶτα ὁ Κ. Βασιάδης, ἐπειδὴ τὸ ἀνάγνωσμα, λέγει, τοῦ Κ. Γ. Γεωργιάδου ἐψέχθη παρά τινων ὡς ἀναρμόδιον εἰς Φιλολογικὸν Σύλλογον, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐπήνεγκεν ἐπικρίσεις τινὰς ἐπὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς πορείας τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου, φέρε εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τούτων.

Ἵνα δειχθῇ τὸ κατάλληλον ἢ μὴ τῶν ἀναγνωσμάτων, πρέπει δύο τινὰ νὰ προεξετάσωμεν, δηλ. ἀ. πόθεν ὁρμηθέντες οἱ ἱδρυταὶ, ὠνόμασαν τὸν Σύλλογον *Φιλολογικὸν*, καὶ β'. τί προτίθεται ὁ Σύλλογος. Οἱ ἱδρυταὶ ἐζήτησαν ὄνομα περιεκτικόν· ὡς τοιοῦτον δὲ προὐτίμησαν τὸ *Φιλολογικὸν*, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ὁρισμὸν τῆς φιλολογίας ὑπὸ τοῦ περιωνύμου Οὐολφίου. « Ἐὰν ἀπαιτῆται, λέγει ὁ περίφημος οὗτος ἑλληνιστὴς, ἀκριβεστέρα περιγραφὴ τοῦ ὅλου τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης (δηλ. τῆς φιλολογίας), θέλει εὑρεθῇ εἰς τὸ σύνολον τῶν γνώσεων καὶ εἰδήσεων, αἵτινες καθιστῶσιν ἡμῖν γνωστὰς τὰς πράξεις καὶ τύχας, τὴν πολιτικὴν, τὴν οἰκιακὴν καὶ γραμματολογικὴν κατάσασιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ Ῥωμαίων, μετὰ τῆς ἐκπολιτεύσεως αὐτῶν, τῶν γλωσσῶν, τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἠθῶν, θρησκειῶν, ἐθνικῶν χαρακτήρων καὶ φρονημάτων, οὕτως, ὥστε ἱκανοὶ γενόμενοι νὰ ἐννοῶμεν κατὰ βάθος τὰ μέχρις ἡμῶν κατελθόντα αὐτῶν συγγράμματα, νὰ ἠδυνώμεθα ἐμβατεύοντες εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, ἀναπλάττοντες καὶ ὑποτυποῦντες τὸν ἀρχαῖον βίον, καὶ παραβάλλοντες αὐτὸν πρὸς τὸν μετέπειτα καὶ τὸν σημερινόν. » Τοιοῦτος ὁ ὁρισμὸς ὑπὸ τοῦ Οὐολφίου τῆς κλασικῆς φιλολογίας. (Ἴδ. Ἱστορ. τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν κτλ. ὑπὸ Κ. Ἀσωπίου, σελ. ρμ').

Κατὰ τοῦτον τὸν ὁρισμὸν ἔχει ὀρθῶς καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου. Καὶ ὡς ἡ φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Πανεπιστημίων, ἥτις ἄλλως καλεῖται καὶ φιλολογικὴ, περιλαμβάνει καὶ τὰς φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας, οὕτω καὶ ὁ Φιλολογικὸς ἡμῶν Σύλλογος προτίθεται καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐπιστημῶν, ὡς δηλοῖ καὶ τὸ ά ἄρθρον τοῦ Κανονισμοῦ.

Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι οὐδεμία ἐπιστήμη πρέπει νὰ ἀποκλείηται ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου· πρὸς δὲ, πᾶσα ἐπιστήμη ἔχει γενικὸν μέρος καὶ εἰδικὸν, καὶ τὸ μὲν εἰδικὸν ἀνήκει εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιστήμην, τὸ δὲ γενικὸν δύναται νὰ γείνῃ καὶ ἀντικείμενον φιλολογικόν. Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ βασανισθῇ καὶ ἡ διατριβὴ τοῦ Κ. Γεωργιάδου. Κατ' ἐμὲ, λέγει ὁ Κ. Βασιάδης, δὲν περιωρίσθη οὗτος εἰς τὸ γενικὸν μέρος τῆς συναλλαγματικῆς, διότι τοῦτο περιλαμβάνει πρὸ πάντων τὴν ἱστορίαν, δηλαδὴ τὴν ἀρχὴν τῆς συναλλαγματικῆς καὶ ἀνάπτυξιν, τὴν βιβλιογραφίαν καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα, ὅσα ἐπήνεγκεν ἡ χρῆσις αὐτῆς εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐπὶ τούτοις διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΙΘ'.

Τῇ 25 Ἰανουαρίου 1865.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Κ. Ν. Γεωργιάδης, ἀπαντῶν εἰς ὅσα ἐν τῇ προηγουμένῃ συνεδριάσει εἶπεν ὁ Κ. Βασιάδης περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ Συλλόγου, λέγει, διὰ τί, ἂν ὁ σκοπὸς τοῦ Συλλόγου ἦναι ἡ καλλιέργεια τῆς φιλολογίας, ὁ κανονισμὸς ἐν τῷ ά ἄρθρῳ φέρει, ὅτι σκοπὸς τῆς καθιδρύσεως τοῦ Συλλόγου ἐστὶν ἡ καλλιέργεια τῆς φιλολογίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν; Μὲ τὴν λέξιν *ἐπιστημῶν* ἐννοεῖ βεβαίως γενικώτερόν τι, ὡς τοῦτο δηλοῦται καὶ διὰ τῶν λέξεων *καλλιέργεια τῶν γραμμάτων*· δὲν ἐννοεῖ βεβαίως νὰ ἐξετάζῃ τις τὰς ἐπιστήμας φιλολογικῶς, δηλ. ὅπως ἦσαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀνεπτυγμέναι. Μετὰ ταῦτα διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΚ'.

Τῇ 1 Φεβρουαρίου 1865.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀνέγνω ἐπιστολὴν τοῦ Σχολάρχου Κ. Γ. Σοφοκλέους, ἀγγέλλοντος ὅτι ἡ Ἐφορία τῆς ἐν Σταυροδρομίῳ ἑνοριακῆς Σχολῆς τῆς Παναγίας δωρεῖται τῷ Συλλόγῳ τὰ συγγράμματα τοῦ ἐν Παρισίοις **Pièrre Veron** εἰς τέσσαρας τόμους, καὶ ἑτέραν ἐπιστολὴν ἐκ Βρυξελλῶν τοῦ Κ. **Ph. Van der Haeghen** περὶ τῶν ὠφελειῶν, ἃς δύναται νὰ παραγάγῃ ἡ σύσασις τοῦ Συλλόγου, ἐξαιτεῖται δὲ νὰ ἐκλεχθῇ μέλος αὐτοῦ.

Ἀγγέλλονται ἀκολούθως τὰ ἐξῆς δωρήματα εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου· ά. ποίημά τι ὑπὸ τοῦ Κ. Χ. Σαμαρτσίδου, β'. χειρόγραφον αὐτοκρατορικοῦ ὀθωμανικοῦ διατάγματος ὑπὸ Κ. Χ. Παππαδοπούλου, καὶ γ'. δύο βιβλία ὁ «Περικλῆς» καὶ ὁ «Ἱππόλυτος τοῦ Εὐριπίδου» ὑπὸ Ν. Ἀργυριάδου.

Ψηφηφορεῖται ὡς μέλος τακτικὸν καὶ γίνεται δεκτὸς ὁ Κ. Εὐστρ. Ἰωαννίδης.

Ἐπὶ τούτοις διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΚΑ'.

Τῇ 8 Φεβρουαρίου 1865.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Κ. Χ. Παππαδόπουλος ἀναγινώσκει « Περὶ τῆς γραφῆς Ἀσιατικῶν τινων ἐθνῶν ». Ἀπαριθμήσας ἐν πρώτοις τοὺς τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τοὺς τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης ἐπισημοτέρους Ἀσιανολόγους, καθ' οὓς συνέταξε τὴν πραγματείαν αὐτοῦ, ὑπέδειξε δεκατέσσαρα δείγματα καλλιγραφικὰ διαφόρου γραφῆς καὶ ἓν αὐτοκρατορικὸν διάταγμα, ἃ καὶ ἐδωρήσατο τῷ Συλλόγῳ.

Παρέστησε δὲ ὡς πρώτας γραφὰς τῶν μὲν Ἀράβων τὴν *Κουφικὴν*, τῶν δὲ Περσῶν τὴν *Taalîx*, ἐξ ὧν οἱ Ὀθωμανοὶ παραλαβόντες τὴν γραφὴν διακρίνουσι καὶ μεταχειρίζονται ἓξ εἴδη, *Νεσχῆ*, *Taalîx*, *Διβαννὶ*, *Ῥικὰ*, *Κουφὴ* καὶ *Φιγιακάτ*· ὧν αἱ τέσσαρές εἰσιν ἐν συχνοτάτῃ χρήσει. Ἡ δὲ τῶν Περσῶν διῄρηται εἰς *Νέσχη Taalîx* καὶ *Σικιστέ*. Οἱ ἀρχαῖοι Ἄραβες εἶχον ἐκτὸς τῆς *Κουφὴ* καὶ τὸ *Νεσχὴ*, διαιρούμενον εἰς *Νέσχη γαρπὴ* καὶ *Νέσχη σαρκὴ*, πρὸς δὲ καὶ τὸ *Σουλοὺς*, ὅπερ ἐξὶ τὸ παχύτερον καὶ εὐκρινέστερον εἶδος τοῦ *Νεσχὴ*, τὸ δὲ ὀγκωδέστατον καὶ μέγιστον πάντων ἐστὶ τὸ *Τζελή*. Εἶτα δ' ἀπαριθμῶν κατὰ **Combarell** τὰ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς γραφικὰ ὄργανα, ὕλας, χρώματα καὶ τὰ τῆς κοσμηματογραφίας ἐν γένει, ὑπομιμνήσκει τὰ ἐν διαφόροις ἐνταῦθα τεμένεσιν ἐντελέστερα καὶ περιφημότερα ἐν τοιχογραφίαις καὶ πίναξιν ἀρχαῖα καλλιγραφήματα, ἐφ' ᾧ καὶ παρεκβατικῶς ἐκτίθησί τινα περί τε τοῦ τεμένους Ἐγιοὺπ καὶ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ Μωάμεθ τοῦ Β'.

Εἶτα συγκρίνων τὴν τῶν Κουφικῶν γραφὴν ἐκ τῆς ἐν τῇ Πετραίᾳ Ἀραβίᾳ πόλεως Κούφα, ἔνθα ὁ *Μωρράμερ ἴβη Μώρα* διεμόρφωσεν αὐτὴν, πρὸς τὴν *πλινθηδὸν* τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, λέγει, ὅτι τὰ ἐν Ἀραβίᾳ καὶ Περσίᾳ πρῶτα Κοράνια ἦσαν διὰ τοιαύτης γραφῆς, ἧς τὰ λαμπρότερα καλλιγραφικὰ δείγματα εὕρηνται ἐγκεκολαμμένα ἐν ἀναγλύφοις ἐπὶ γείσων καὶ κορωνίδων Μαυσωλείων καὶ τεμενῶν, κυρίως τῶν πόλεων Βαγδὰτ, Ῥέης, Ῥάγας, Δαγμανίας καὶ Νιχαπούρης, καὶ ἰδίως τοῦ τεμένους Φέιζ-ουλλὰχ, περὶ οὗ παρεκβατικῶς ἐκτίθησιν ἱκανὰ, ἀλλ' ὅτι ἡ Ἀραβικὴ αὕτη Κουφικὴ γραφὴ, μετασχηματισθεῖσα κατ' ἐποχὰς διαφόρους, ἠμελήθη παρὰ τοῖς Πέρσαις, οἵτινες προείλοντο καὶ προήγαγον τὴν ταχυγραφικὴν *Νέσχη*, *Taalîx* καὶ *Σικιστέ*.

Περὶ τῆς γραφῆς Σουλοὺς ἡ *Σουλουσὴ*, παραχθείσης ἐκ τοῦ Νεσχὴ, λέγει ὅτι αὕτη διὰ τὸ μέγεθος καὶ πάχος τῶν γραμμάτων ἀντιστοιχοῦσα τοῖς παρ' ἡμῖν κεφαλαίοις, χρησιμεύει εἰς ἐπιγραφὰς βιβλίων, ἐφημερίδων, αὐτοκρατορικῶν διπλωμάτων κτλ· τὰ δὲ δι' αὐτῆς Κοράνια θεωροῦνται πολύτιμα. Ἓν δὲ τοιοῦτον ὑπάρχει ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, καλλιτέχνημα τοῦ πρὸ 3 αἰώνων ἀκμάσαντος Ὁμὲρ Ἐφέντη.

Περὶ τῆς γραφῆς *Νεσὶχ* ἡ Νεσχὴ ἤτοι χαρακτῆρος τῆς ἀντιγραφῆς, ἡ γραφῆς τῶν χειρογράφων, λέγει, ὅτι εἶναι ἐν χρήσει τῶν ἱστορικῶν γεωγραφικῶν καὶ ἰδίως θρησκευτικῶν βιβλίων. Οἱ χαρακτῆρες ταύτης φέρουσι δι' ἔλλειψιν φωνηέντων, τὰ φωνητικὰ σημεῖα τῶν Ὀθωμανῶν, καλούμενα χαρεκιάτ, διῄρηται δὲ δίχα εἰς *Νέσχη σαρκὶ* (ἀνατολικὴν), ἥτις εἶναι στρογγυλωτέρα, κυματιστικωτέρα καὶ χρησιμωτέρα ἐν τῇ καθόλου Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ, καὶ *Νέσχη γαρπὴ* (δυτικὴν), φέρουσαν γραμμὰς εὐθυτέρας καὶ τετραγωνικωτέρας, καὶ οὖσαν συνηθεστέραν ἐν ταῖς χώραις τῆς Βαρβαρίας.

Περὶ τῆς γραφῆς Ταλίκ συνήθους ἐν τῇ Περσίᾳ, Βουχάρᾳ καὶ Λαχορίᾳ, ἀναφέρει, ὅτι ἐστὶν εἶδός τι γραφῆς μετεώρου, διαιρουμένης εἰς *Νέσχη Taalik*, δι' ἧς γράφονται πάντα τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα τοῦ Σὰχ τῆς Περσίας καὶ τὰ ποιήματα κτλ.

Ὁ δὲ Κ. Πασπάτης ἐπεθύμει, λέγει, ἵνα ὁ ἀναγνοὺς ἔλεγέ τι καὶ περὶ τῶν εἰσέτι ἀνεξιχνιάστων γραμμάτων, ἅτινά εἰσι λελαξευμένα ἐπὶ βράχων, πλησίον τοῦ ὄρους Σινᾶ. Προσέτι (λέγει ὁ Κ. Πασπάτης) ὁ Κ. Παπαδόπουλος ὤφειλε νὰ εἴπῃ πότε ἤρξατο ἡ Περσικὴ γραφὴ καὶ ἂν οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἰδίαν καὶ τίνα, πρὶν ἢ παραλάβωσι τὴν τῶν Ἀράβων. Ὁ δὲ Κ. Βασιάδης συνίστησιν εἰς τὸν Κ. Παπαδόπουλον τὴν γραφὴν καὶ μελέτην τῶν ἑπτὰ Ἀραβικῶν ποιημάτων, ἅτινα συντεθέντα πρὸ τοῦ Μωάμεθ, εἰσὶ χρυσοῖς γράμμασιν ἐγκεκολαμμένα ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ἐν Μέκκᾳ ναοῦ, καὶ ὧν μετάφρασις ἐγένετο ἐν διαφόροις εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μόνον ἑνὸς ἐξ αὐτῶν μετάφρασιν ἐποιήσατο ὁ σεβάσμιος Κ. Σ. Καραθεοδωρῆ, ἀλλὰ καὶ ταύτην φυλάττει ἀνέκδοτον.

Ἐπὶ τούτοις διελύθη ἡ συνεδρίασις.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ ΡΚΒ'.

Τῇ 15 *Φεβρουαρίου* 1865.

Προεδρεύοντος τοῦ Κ. Α. Πασπάτη.

Ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιψηφισθέντων τῶν Πρακτικῶν, ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀγγέλλει καὶ ἑτέραν πραγματείαν διὰ τὸ περὶ Ἠπείρου διαγώνισμα τοῦ Κ. Χ. Ζωγράφου, καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Σύλλογον, ἀμφότερα δὲ ταῦτα παραπέμπονται εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπήν.

Ἀγγέλλεται τὸ γ'. ὡς μέλος ἐπίτιμον καὶ γίνεται δεκτὸς ὁ Κ. **Ph. Van der Haeghen.**

Εἶτα ὁ Κ. Α. Πασπάτης, καταλαβόντος τὴν ἕδραν τῆς προεδρίας τοῦ Κ. Μαυρογένους, ἀνέγνω τὸ τελευταῖον μέρος τῆς περὶ τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διατριβῆς αὐτοῦ (Ἴδε σελ. 209) καὶ οὕτω διελύθη ἡ Συνεδρίασις.

ΕΡΑΝΙΣΜΑΤΑ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ Α'. ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝ/ΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ (1)

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗΣ.

« Ἀγαστὸς ἡμῖν καὶ ἀσπαστὸς ὤφθη ὁ ὑπὲρ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γεραρᾶς Σχολῆς καὶ ἐσίας τῶν Μουσῶν διακαὴς αὐτῆς; (2) πόθος τοῦ εἰδέναι ἐπ' ἀκριβείᾳ χρονολογικῇ τὰ περὶ ταύτης, τῆς μετὰ τὴν τοῦ γένους κάκωσιν καὶ τὴν ἐν-

(1) Ἡ παρατιθεμένη ἐστὶν ἡ ἐντελεστέρα τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθεισῶν πραγματεία περὶ τοῦ ἀνωτάτου τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς ἐκπαιδευτικοῦ καθιδρύματος, ὅπερ τοσοῦτοι ἤδη αἰῶνες σεβασθέντες κατέλιπον ἱερὰν παρακαταθήκην εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς. Τὴν πραγματείαν ταύτην, ἐν ᾗ καί τινα περὶ Φαναριωτῶν καὶ λογίων Κρητῶν συμπεριελήφθησαν, ἠρύσθημεν ἐκ πολυτίμου Συλλογῆς τέως μὲν ἀνεκδότου μετ' οὐ πολὺ δ' εἰς φῶς ἀγομένης, μερίμνῃ ἀξιεπαίνῳ καὶ ζήλῳ φιλοκάλῳ τοῦ Κ. Θ. Ἀριστοκλέους. Ἐπιγράφεται δ' ἡ βίβλος· « Κωνσταντίου Α'. τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἀοιδίμου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Βυζαντίου Βιογραφία καὶ Συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες, Ἐκκλησιαστικαί τε καὶ Φιλολογικαί, καί τινες Ἐπιστολαὶ τοῦ αὐτοῦ. » Πόσης τιμῆς καὶ σεβασμοῦ ἀπήλαυε διὰ τὰς σπανίας ἀρετὰς καὶ τὸν ἀκέραιον χαρακτῆρα ὁ γεραρὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πατὴρ καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, παρά τε τοῖς Κρατοῦσι, τοῖς Εὐρωπαίοις καὶ τοῖς λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς, οὐδεὶς ἐστιν ὁ ἀγνοῶν. Πόσον δ' ἐκήδετο τῆς προγονικῆς εὐκλείας, τῶν ἐθνικῶν προνομίων καὶ τῶν ἀνατεθειμένων αὐτῷ μεγάλων συμφερόντων, μανθάνει πᾶς τις ἐκ τῆς ἐν λόγῳ Συλλογῆς, ἧς μάλιστα αἱ ἐξῆς πραγματεῖαι παρέχουσιν οὐ σμικρὸν τὸ ἐνδιαφέρον.

« Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐκ τοῦ Κλήρου ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διαπρεψάντων.

« Περὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἐκδοθέντων Σουλτανικῶν ὁρισμῶν πρὸς τοὺς ἡμετέρους ὑπὲρ τῶν ἁγίων ἐν Ἱερουσαλὴμ Τόπων.

» Περὶ Ματθαίας τῆς Καντακουζηνῆς· περὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Μητροπόλεως Μεσημβρίας ἱερῶν Εἰκόνων· περὶ Δημητρίου τοῦ Καντακουζηνοῦ, καὶ περί τινων ἐν τῇ πόλει Μεσημβρίᾳ ἀρχαίων μνημείων.

» Περὶ τῶν ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ ἀνασκαφῶν. κτλ.

Σ. ΑΡΙΣΤΑΡΧΗΣ.

(2) Ἡ ἄνω ἐπιστολὴ ἀπεστάλη τῷ ἐλλογίμῳ καθηγητῇ Εὐθυβούλῃ, ἣν ἠτήσατο, ἵνα παρεμβάλῃ ἐν ᾗ ἐξεδίδου τότε Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Μελετίου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ τέλους τῆς ἐπιστολῆς.

Σημ. Βασιάδου.

τεῦθεν καταλαβοῦσαν ἀμάθειαν, φροντίδι πολλῇ τῆς Ἐκκλησίας συσταθείσης, καὶ ἀγωνισαμένης ἐκτρίψαι ὡς οἷόν τε ταύτην διὰ διδασκάλων τῶν τότε ἱκανωτέρων. Τοιαύτην μὲν ἐπαινετὴν πεῦσιν οὐδεὶς ἡμῖν μέχρι τούτου προὔτεινεν· ἀλλ' ἡ φίλη ἡμῖν ἐλλογιμότης αὐτῆς πρώτη ἤδη τοῦτο διενοήσατο, καὶ ἰδοὺ, πόνων ἡμῶν μὴ φεισαμένων, ἡ αἴτησις οὐ παρώφθη, ὁ πόθος πεπλήρωται, ἔχει γοῦν τακτικωτέραν, ὅσον ἦν τὸ ἐφ' ἡμῖν, καταγραφὴν τῶν κατὰ τὴν δεκάτην ἑβδόμην ἑκατονταετηρίδα ἐν τῇ περιωνύμῳ Σχολῇ ταύτῃ, συστηματικωτέρᾳ τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ εὐμεθοδίᾳ, διαπρεψάντων Καθηγητῶν.

» Ὅτι δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν πρῶτος τῆς Σχολῆς ταύτης ἡγήσατο Μ. ὁ Καμαριώτης, δεικνύεται τῷ ὄντι ἐν τῇ Τουρκογραϊτζίᾳ, ὃν ἐν τῇ Κωνσταντινιάδι παρεδράμομεν, διὰ τὸ μὴ παρεῖναι ἡμῖν τότε ταύτην, ὃν ὁ Γεννάδιος ὁ καλέσας ἑαυτὸν Πατριάρχην τῶν ἐν Χριστῷ πενήτων, ὡς σοφὸν ἄνδρα τηνικαῦτα, διδάσκαλον κατέστησε τῶν τέκνων τῶν πενήτων.

» Περὶ Θεοφίλου Κορυδαλλέως· Οὗτος μετὰ τὴν αὐτοῦ ἐκ τῶν Σχολῶν τῆς Ἰταλίας ἐπάνοδον, διέτριβεν ἐν Ζακύνθῳ σχολαρχῶν· ἐκεῖθεν δὲ ἔγραψε πρὸς Κύριλλον τὸν Λούκαριν κατὰ τὸ 1624 ἔτος, συγχαιρόμενος ἐπὶ τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ Πατριαρχείᾳ. Ἐκ τοῦ γράμματος γοῦν τούτου ἀφορμῆς δραξάμενος ὁ Πατριάρχης, εἰ καὶ πρότερον ἐτύγχανεν εἰδὼς ἐκ φήμης τὴν τοῦ Κορυδαλλέως περὶ τὰς ἐπιστήμας μάθησιν, καὶ τὴν περὶ τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους πολλὴν αὐτοῦ ἀκρίβειαν, γράμμασι πατριαρχικοῖς προσκλητικοῖς μεταπέμπεται αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ παραγενόμενον, Σχολάρχην καθίστησι τῷ 1626 ἔτει· διέπρεψε σχολαρχῶν μετὰ κλέους ἐκτὼ πρὸς τοῖς δέκα χρόνους. Ἐπὶ δὲ τῆς πατριαρχείας Παρθενίου τοῦ ἐπωνυμουμένου Γέροντος, τῷ τῶν Ἀρχιερέων πληρώματι ὀρεγόμενος ἐγκαταλεχθῆναι, τὸ μοναχικὸν ὑπέδυ τριβώνιον, Θεοδόσιος μετωνομάσθη, καὶ Ἄρτης ἀρχιερεὺς προήχθη τῷ 1639 ἔτει. Ἀλλὰ μετὰ μικρὸν παραιτησάμενος τοῦ ποιμαίνειν, εἰς τὰς Ἀθήνας μετέβη τὴν αὐτοῦ πατρίδα καθ' ἡσυχίαν ζῶν· ὅτε καὶ ὁ Σιναΐτης Νεκτάριος Πελοποννησον καὶ Ἀττικὴν περιερχόμενος, ὡς ταξειδιώτης τοῦ Σινᾶ, ἠκροάσατο παρὰ Θεοδοσίῳ τῷ Κορυδαλλεῖ, καὶ ἀρχιερεῖ τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων τῷ 1645 ἔτει. Τέως δὲ ὁ ἀρχιερεὺς αὐτὸς καὶ σοφὸς διδάσκαλος λῃστευθεὶς ὑπὸ κακούργων, καὶ στερηθεὶς τῶν ὧν ἐκέκτητο, ὑπὸ λύπης ἀσχέτου, μικροψύχως μελαγχολίᾳ δεινῇ ὑποπεσών, τὸ ζῆν ἐξεμέτρησεν. Ἀπὸ δὲ τῆς διδασκαλίας τούτου ἡ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς πρόοδος τῆς μαθήσεως ἤρξατο εὐμαθέστερον, προχωροῦσα βαθμηδὸν εἰς τὰ μείζω καὶ τελεώτερα.

» Μετὰ τὸν Κορυδαλλέα διεδέξατο τὴν Σχολὴν τῷ 1646 ἔτει, ὁ τούτου προκριτότερος ἀκροατὴς Ἰωάννης Καρυοφύλλης ὁ Βυζάντιος· διέπρεψε δὲ αὐτὸς τὰ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ εὐμεθόδως ἀόκνως διδάσκων μέχρι τοῦ 1664 ἔτους λήγοντος· ὅτε ὁ μητρὸς ἐπισήμου λίαν Βυζαντινῆς καὶ πατρὸς Χίου Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ παρὰ τῆς πλουσίας μητρὸς αὐτοῦ Σκαρλατίδος καλῶς πρότερον κατ' οἶκον ἐκπαιδευθεὶς τὰ γραμματικὰ καὶ τῶν μαθημάτων τὰ ἐγκύκλια, ἐφ' οἷς ἐσπουδακὼς, καὶ ἐγκρατὴς γενόμενος καὶ τῶν ἀσιατικῶν γλωσσῶν, καὶ ἀποσταλεὶς εἶτα παρὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἰς τὰ ἐν Παταβίῳ σπουδαστήρια ἐπὶ μαθήσει νεωτέρων γνώσεων, καὶ αὐτῆς τῆς τῶν Ἀσκληπιαδῶν τέχνης, καὶ μετὰ χρόνους τινὰς ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1665 ἔτει, καὶ παραιτησαμένου τότε τοῦ Καρυοφύλλου τῆς ἐπ' ἔτεσι πρὸς τοῖς τέσσαρσι καὶ εἴκοσι παραταθείσης αὐτοῦ σχολαρχίας, ἀνθ' ἧς παρὰ τῆς Ἐκκλησίας γέρας εἵληφε τὸ τοῦ μεγάλου Λογοθέτου ὀφφίκιον, ἐγκρίσει πάντων, ὡς πλουτῶν νεωτέρων καὶ συστηματικωτέρων γνώσεων τοῦ Κορυδαλλέως, ὁ Ἀλέξανδρος Σχολάρχης τῷ αὐτῷ 1665 ἔτει προκέκριται ἐν τῇ νέᾳ κατὰ τὴν συνοικίαν τοῦ ἁγιοταφιτικοῦ μετοχίου Σχολῇ (περὶ ἧς συστάσεως ἀνέγνω, ὡς γράφει, τὸ Σιγγίλιον), τῇ ἱδρυθείσῃ προτροπῇ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Νεκταρίου, παρὰ τοῦ φιλομούσου ἐκείνου καὶ κοινωφελοῦς ἀνδρὸς ἐκ Καστορίας ὁρμωμένου Μανολάκη.

» Ἀναλαβὼν δὲ τὴν Σχολὴν ὁ Μαυροκορδάτος, καὶ καθορίσας μετὰ δύο χρόνους τὰς ὥρας τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, μετήρχετο εὐκαιρῶν καὶ τὴν ἰατρικὴν, εἰσχωρῶν δι' ἧς καὶ εἰς τὰς τῶν μεγιστάνων οἰκίας. Οὗτος (1) προϊδὼν τὴν τῆς Σχολῆς κατάργησιν, δι' αἴτια, ἃ οὐδεὶς ἐξέθετο, προσοικειώθη τῷ τηνικαῦτα τὴν τοῦ μεγάλου Ἑρμηνέως λειτουργίαν τελοῦντος μέγα ὄνομα κεκτημένῳ καὶ ὑπερισχύοντι τῇ τε πολυμαθίᾳ, καὶ τῇ τοῦ νοὸς δυνάμει παρ' Ὀθωμανοῖς, καὶ ὡς λόγοις τε καὶ ἔργοις ἀνδρὶ ἀταλάντῳ Παναγιωτάκῃ Νικοσίῳ τῷ Βυζαντίῳ, παρ' ᾧ καὶ γραμματεὺς μυστικὸς καὶ μεταφραστὴς τῷ 1671 ἔτει ἐγένετο. Συνῆν δὲ τῷ Παναγιωτάκῃ συνε-

(1) Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἐδίδαξεν ἀπὸ τοῦ 1665—1672, ἄρα 7 ἔτη, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Σεβαστὸς μέχρι τοῦ 1680.— Σημ. Εὐθυβούλου.

περχομένῳ μετὰ τοῦ Ἐπιτρόπου Φαζὶλ Ἀχμὲτ Πασᾶ Κιοπρουλόγλου κατὰ τῶν Πολωνῶν ἐκστρατεύοντος· ἐν δὲ τῇ περὶ τὸν Δούναβιν Σάξᾳ ἀποθανόντος τοῦ Παναγιωτάκη τῷ 1673 ἔτει, διὰ τὰς πρὸς τὰς Ἀσιανὰς καὶ Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας δυνάμεις, καὶ τὴν τοῦ νοὸς αὐτοῦ πολλὴν δεξιότητα, ἤρθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐπὶ τὴν τοῦ μεγάλου Ἑρμηνέως ὑπουργίαν, ἐν ᾗ διέπρεψε μετὰ κλέους καὶ ἰσχύος περὶ τοὺς τριάκοντα τρεῖς χρόνους λειτουργῶν, καὶ πρὸς τῇ τοῦ γενικοῦ Ἑρμηνέως, καὶ τῇ ἐπὶ τῶν ἐξ ἀπορρήτων ἀξίᾳ παρὰ τῆς Βασιλείας τετίμηται.

» Ἡ τῆς Σχολῆς διδασκαλία πέπαυται περὶ τὰ εἴκοσι ἔτη(1). Εἶτα δὲ ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας Καλλινίκου, τοῦ Ἀκαρνᾶνος ἐπιλεγομένου, συνεχήθη αὖθις τῷ 1691 ἔτει, ἐπιμελείᾳ μὲν τοῦ Πατριάρχου, πραγματικῇ δὲ βοηθείᾳ τοῦ αὐτοῦ ἀγαθοεργοῦ καὶ διαπύρου ἐπὶ φωτισμῷ τοῦ Γένους, ἀξιομνημονεύτου ἀνδρὸς γηραιοῦ ἤδη Μανολάκη, κατὰ τὸ ἐκδοθὲν τότε Σιγγίλιον γράμμα, ἐν ᾧ ἐμφαίνεται μετὰ τοὺς ἀρχιερεῖς ὑπογεγραμμένος, ὡς τότε εἴθιστο, καὶ ὁ περιὼν ἔτι τῷ βίῳ μέγας Λογοθέτης Ἰωάννης ὁ Καρυοφύλλης. Παρατηρητέον δὲ ἐν τῷ Σιγγιλίῳ τούτῳ τὰ ἐνάληθα δῆθεν αἴτια, ὑφ' ὧν ἡ Σχολὴ διὰ τοσούτων χρόνων πέπαυται(2) διδάσκουσα, ταῖς μόναις λέξεσι ταύταις «Περιςατικῶν(3) δέ τινων κατὰ τὸ ἀντίζουν ταῖς τοῦ καιροῦ δυσχερίαις ἐπεισρρησάντων » τῇ σιωπῇ παρέρχονται, πιθανὸν διὰ τοὺς περιόντας, καὶ ζῶντας εἰσέτι τότε αἰτίους. Πρὸς δὲ τὸν ἀξιάγαστον εὐεργέτην τοῦ Γένους Μανολάκην, ᾧ ὅμοιον τῇ αὐτῇ καὶ *ὁμοία* ἐλευθερίῳ προαιρέσει, ἐπὶ συστάσει πανταχοῦ Σχολείων, ἕτερον μετ' αὐτὸν οὐκ εἶδε τὸ γένος, Ἐλευθέριός τις τότε, Τραπεζούντιος, ταῖς τοῦ Μανολάκη χορηγίαις ἀναμφιβόλως ἐκπαιδευθείς, στέφανον ἐξ ἡρωελεγείων πρὸς αὐτὸν ἔπλεξε τόνδε·

» Ἠμετέρης γραφίδος νέμεσις καὶ μῶμος ἀπέστω
Βένθος ἐς ἁπλώτου κύματος οἰχόμενος.
» Αἰνεῖν γὰρ δὴ καὶ Σ' ὀλβίστατε δῖε Μανουὴλ
Ἄρξομ' ἀριζήλου Καλλιόπης χάρισιν.

» Οὔνεκα τῆσδ' ὑποφήτας ἐπώτρυνας εἰς ἓν ἀγείρας
Μούσης Ὠγυγίης λείψαν' ἀποφθιμένης,
» Ἣδ' ἱερῆς Σοφίης ἐρικυδέα θυμὸν ἀνῆψας
Λαμπρὸν ἐς εὐμαθίην φέγγος ἀμειψάμενος.
» Φύτλης θ' ἡμετέρης χαλεπὴν σκοτόμαιναν ἔλυσας
Δεινὴν δυσμαθίης ἀχλὺν ἀπωσάμενος.
» Τῷ τοι καὶ τεόν οὔνομα ἄφθιτον ἔσσεται ἀεὶ
Ἀθανάτῳ μνήμῃ συμπαρατεινόμενον.
» Ζώοις ἐς λυκάβαντας ἀπείρονας ὦ Πτολεμαῖε
Ὀψίτερε, στεφάνων ἄξι' ἀοιδοτέρων.

» Ἀποκατασταθείσης δ' αὖθις τῆς Σχολῆς, Σχολάρχης ταύτης προκέκριται ὁ τοῦ Καρυοφύλλου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου εἶτα ἀκροατὴς ὁ ἐκ Τραπεζοῦντος Σεβαστὸς ὁ Κυμινήτης, καὶ διδάσκαλος τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων, ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον. Προσκληθεὶς γὰρ ἀπῆρε τῷ 1698(1) ἔτει εἰς Βουκουρέστιον, Σχολάρχης γενόμενος τῆς ἐκεῖσε αὐθεντικῆς Σχολῆς(2), προελόμενος ἀναμφιβόλως τὰ παρὰ τῆς αὐθεντικῆς μεγαλοδωρίας πλείονα διδάκτρα, ἢ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τοῦ τῆς ἐξ Μαρμάρων Ἐκκλησίας ἐμβατικίου γλίσχρα κατ' ἔτος διακόσια γρόσια κατὰ τὸ Σιγγίλιον.

Ἀλλ' οὐκ ἀπώνατο διὰ πολλοῦ τῶν αὐθεντικῶν συντάξεων ὁ κατὰ πᾶσαν λόγου ἰδέαν τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερᾶς πεπαιδευμένος πρεσβύτης, τὸν βίον μεταλλάξας ἐκεῖσε τῷ 1702 ἔτει(3) κατὰ Σεπτέμβριον· πρὸς ὃν ἐπιτύμβιον δι' ἰάμβων ὑπὸ Ἰωάννου Κομνηνοῦ πεποίηται τόδε.

« Ἐνθάδε κεῖται Πρεσβύτου σοφοῦ δέμας,
» Κλῆσιν Σεβαστοῦ καὶ γένος Κυμινήτου,
» Πατρὶς Τραπεζοῦς, ᾗπερ ἦν κλεινὴ πόλις.
» Ἀλλ' ὦ μαθητῶν πληθύς, ὡς εὐγνωμόνως,
» Οἷς αὐτὸς ἐξέδωκε παιδείας λόγους,
» Διδασκάλῳ σπείσατε δάκρυ κειμένῳ.
» Σβέσθη σοφῶν γὰρ λύχνος ἐκ μέσου μέγας,
» Καὶ Χριστὸν αἰτήσασθε τῶν πόνων γέρας
» Αὐτῷ παρασχεῖν τὴν ἄνω κληρουχίαν. »

» Τὸν Σεβαστὸν ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Σχολῇ διεδέξατο Γεράσιμος ὁ ἐξ Ἀκαρνανίας, ὁ ἀκροασάμενος μὲν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι πρῶτον τοῦ ἱκανῶς τὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας πεπαιδευμένου, καὶ πολιτείᾳ ἐναρέτῳ τε καὶ φιλοπτωχίᾳ ἐπισήμου ἀκροατοῦ Κορυδαλλέως Ἀ-

(1) Τοῦτο ἀναπόδεικτον. — Σημ. Ε.
(2) Ἴσως τότε ἐγένοντο διδάσκαλοι Σπανδωνῆς (Πρ. ὁ Ἀντώνιος) ἢ ὁ Βλάσιος (Γρ. Βαλάσιος ὁ Σκευοφύλαξ).— Ε.
(3) Ἡ ἀπουσία τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀμισθὶ διδάσκοντος, ἦν ἡ καθαυτὸ αἰτία, καὶ ἴσος αὐτοῦ οὔτε εὑρίσκετο οὔτε ἀμισθὶ ἐδέχετο τὸ φορτίον. . . . Εἰ δέ που καὶ τὸ οἰκοδόμημα τῆς Σχολῆς ἐνεπρήσθη, οὐκ ἦν οὕτως ἀθεράπευτον τὸ κακόν, καὶ ἠδύνατο μετάθεσίς τις προσωρινῶς νὰ γίνῃ. — Ε.

(1) Πολλῷ πρότερον ἀφίκετο αὐτὸς εἰς Βουκουρέστιον περὶ τὰ 1689 ἢ 1690. — Ε.
(2) Γράφε Ἀκαδημίας. Παρβλ. Βρετοῦ Κατάλογον κτλ. ἀριθ. 134. — Σημ. Σ. Ἀριστάρχου.
(3) Ἴσως 1702. — Ε.

καρνᾶνος Εὐγενίου, εἶτα δὲ καὶ τῶν ἐν Βυζαντίῳ δύω τοῦ τε Καρυοφύλλου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου. Σχολαρχοῦντος δὲ τούτου, τὰ τοῦ δευτέρου διδασκάλου ἐν τοῖς γραμματικοῖς καὶ ἐγκυκλίοις μαθήμασιν ἐπλήρου ὁ ἐκ Ῥυσίου (Ἀρετζοῦς) ὁρμώμενος Ἀδάμας ἢ Διαμαντὴς (πρόπαππος τοῦ Κοραῆ). Παῖς δ' ἔτι αὐτὸς ὤν, τῶν φύντων αὐτοῦ εἰς Βυζάντιον μετοικισθέντων, τῇ αὐτόσε Σχολῇ τῇ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἐκδοθεὶς ἱκανῶς καὐτὸς τὰ ἐκ τῶν πηγῶν ἐκείνου ἐγεύσατο νάματα. Μετὰ δὲ ἑπτὰ ἔτη τῆς διδασκαλίας παραιτησαμένου τοῦ Γερασίμου, συμπαρῃτήσατο καὶ ὁ Διαμαντὴς, ὅστις εἰς Χίον ἀπελθὼν ἐνυμφεύθη ἐκεῖσε καὶ διδάσκαλος ἐχρημάτισε.

» Παραιτησαμένου τῆς Σχολαρχίας τοῦ Γερασίμου, προτροπῇ θερμῇ τοῦ οἰκουροῦντος, ἐν ὀνόματι αὐθέντου, γηραιοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ γνώμῃ τοῦ κλήρου, καὶ τῶν ἄλλων, τὴν Σχολαρχίαν ἀνείληφεν Ἰάκωβος Μάνος(1) ὁ Ἀργεῖος· πελάτης γὰρ ὢν τοῦ οἴκου τοῦ Ἀλεξάνδρου, διδάσκαλος ἐχρημάτισε τῶν δύω υἱῶν αὐτοῦ Νικολάου καὶ Ἰωάννου, τῶν ὕστερον ἄμφω ἡγεμονευσάντων. Ἀνηγόρευται δὲ καὶ Ὕπατος τῶν φιλοσόφων, ἅτε δὴ σοφὸς, πολυμαθὴς, μιμητὴς κατὰ λόγου ἰδέαν τῶν ἐξόχων παλαιῶν Ἑλλήνων, δεινὸς τῶν Ἀριστοτελικῶν δογμάτων, καὶ προασπιστὴς τούτων ἀνένδοτος, βαθὺς καὶ ἐν τοῖς Θεολογικοῖς, ἐσχολάρχησε δὲ (κατὰ τὸν Δημήτριον Προκόπιον τὸν Μοσχοπολίτην) διὰ βίου, ἀλλὰ πότε τέθνηκεν ἄδηλον. Ἔζη μὲν κατὰ τὸ 1709 ἔτος, ὅτε τοῦ Ἀλεξάνδρου μεταστάντος τῶν τῇδε, τὸν ἐπιτάφιον λόγον ἐπὶ τῆς κηδείας αὐτοῦ ἐκπεφώνηκεν· ἔζη δὲ καὶ κατὰ τὸ 1716 ἔτος, καθ' ὃν χρόνον τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱοῦ Νικολάου ἐκ διερμηνέως Αὐθέντου Βλαχίας γενομένου, λόγον ἐγκωμιαστικὸν πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰάκωβος συνέθετο· μετὰ δὲ ταῦτα, εἰκάζεται, ἀπεβίω. Σχολαρχοῦντος τοῦ Ἰακώβου, διδάσκαλος δεύτερος ἐν γραμματικοῖς καὶ ἐγκυκλίοις ὑπῆρχε Καλλίνικος ὁ ἐκ Νάξου, ὁ καὶ μητροπολίτης εἶτα Ἡρακλείας γενόμενος. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1726 ἔτος, μαθὼν αἴφνης, ὅτι ἐκπτώτου γενομένου τῆς Πατριαρχείας Ἱερεμίου τοῦ Γ΄. αὐτὸς ἐξελέγη ἀντ' ἐκείνου, ὑπὸ χαρᾶς πεσὼν ἐξ ἀποπληξίας κατάξηρος ἐνεκρώθη.

» Διάδοχος Ἰακώβου ἐν τῇ Σχολῇ κατέστη ὁ τούτου ἀκροατὴς ὁ Λογοθέτης Γενικοῦ Ἀντώνιος ὁ Βυζάντιος· καὶ πολλῆς ἂν εἴη ὠφελείας πρόξενος, εἰ μή γε κομιδῇ νέος κατὰ τὸν Δημήτριον Προκόπιον ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο. Διεδέξατο δὲ τὴν Σχολὴν μετ' αὐτὸν, ὁ ἐπ' ἀκροάσει τῶν ἐν Παταβίῳ σοφῶν ἀπελθὼν ἐπ' ὀλίγῳ χρόνῳ τούτου αὐτάδελφος Χουρμούζιος. (1) Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀώρῳ θανάτῳ ἀπετμήθη τοῦ βίου. Μετὰ δὲ τοὺς ῥηθέντας δύω βραχυβίους, ἡγήσατο τῆς Σχολῆς ὁ ἀκροατὴς Καρυοφύλλου καὶ Ἀλεξάνδρου μέγας χαρτοφύλαξ (2) Σπανδωνὴς, γέρων ἤδη, ὅστις ἀπεβίωσε τῷ 1726 ἔτει, κηδευθεὶς ἐν τῇ κατὰ Χὰς-κιοῖ Ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς. Συνέθετο δὲ τὸ ἐπὶ τοῦ μνήματος αὐτοῦ ἐπιτύμβιον, ὁ τότε κληρικὸς ὢν τῆς Ἐκκλησίας Κριτίας, τόδε.

» Ἐνθάδε κεῖται τὸ τοῦ Σπανδωνῆ σῶμα,
» Ὃς βίου, λόγου ἀρεταῖς διαπρέψας,
» Διδάσκαλος γένετο τῆς Κωνσταντίνου,
» Χαρτοφύλαξ τε μεγάλης Ἐκκλησίας,
» Βαθὺ δ' ἐς γῆρας ἐλάσας μετὰ δόξης,
» Τανῦν μετέστη πρὸς μονὰς αἰωνίους.
» αψκς΄. μηνὶ Σεπτεμβρίῳ.

» Μετὰ Σπανδωνὴν τὴν Σχολὴν διεδέξατο Δωρόθεος ὁ Λέσβιος, ὁ καὶ μέγας Πρωτοσύγκελλος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀκροατὴς Ἰακώβου. Ἦν δὲ εἰς ἰδέαν λόγου μιμητὴς ἐξαιρέτως τοῦ Θουκυδίδου, ἀόκνῳ προθυμίᾳ τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀκροαματικὰ τοῖς φοιτηταῖς αὐτοῦ παραδίδων. Ἐπὶ πόσους δὲ χρόνους τὴν ἐπ' ὠφελείᾳ τοῖς ἀκροωμένοις αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν παρέτεινε, καὶ πότε καὶ ὅπου ἀπεβίω καὶ ὁ σοφὸς οὗτος καθηγητὴς, οὐδεὶς ἐσημειώσατο.

» Μετὰ τοῦτον τὴν Σχολὴν παρείληφεν Ἰωάννης Λέσβιος ὁ καὶ Τζανῆς (ἐξ οὗ οἱ Τζανέταραναριῶται) ἀκροατὴς Ἰακώβου, φιλόσοφος καὐτὸς περιπατητικὸς, ὡς καὶ πάντες οἱ μετὰ τὴν ἅλωσιν πρὸ αὐτοῦ· ἦν δὲ τῷ τοῦ μεγάλου Πριμικηρίου ὀφφικίῳ τετιμημένος. Ἀλλ' ὃν τρόπον ὁ Ἰάκωβος Ἀργεῖος πρότερον διὰ τοῦ ἐξ ἀπορρήτων Ἀλεξάνδρου, οὕτω καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ αὐθέντου Γρηγορίου Γκίκα τοῦ παλαιοῦ, υἱοῦ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἐξ ἀπορρήτων Ῥωξάνδρας, τὸν τοῦ Ὑπάτου τῶν φιλοσόφων τίτλον εἴληφε. Παρέτεινε δὲ σχολαρχῶν μέχρι τοῦ 1744 ἔτους, ὅτε δι' ἀσθένειαν παραιτησάμενος ἔζη καθ' ἡσυχίαν. Κατεργασθεὶς δὲ τέως ὑπὸ τῆς συνεχῶς βασανιζούσης εὐκοιλιότητος, τὸν βίον ὑπὸ δυσεντε-

(1) Γράφε Μάνας. Fabricii Bibliotheca Græca ἔκδ. Harles. IA΄ 545 — Σ. Α.

(1) Πρ. ὁ Βυζάντιος. Αὐτ. σ. 535. — Σ. Α.
(2) Πρότερον ἦν Δικαιοφύλαξ. — Ε.

ρίας κατέλυσε τῷ 1752 ἔτει, κηδευθεὶς καὐτὸς (ὡς καὶ πάντες οἱ ἀποθνήσκοντες τότε τῶν φαναριωτῶν ἄρχοντες) ἐν τῇ κατὰ τὸ τῶν Κεραμερείων καὶ Πικριδίου τὸ πάλαι, τανῦν Χάσκιοϊ, Ἐκκλησίᾳ. Ἐπὶ δὲ τῆς πλακὸς τοῦ τάφου ὁ ἐξ εὐγενῶν φαναριώτης ἀκροατὴς αὐτοῦ, Κωνσταντῖνος Ἰουλιανὸς (Γουλιανὸς), ἐπιτύμβιον ἔγραψε τόδε.

« Ἡ Σορὸς ἥδ' ἀρετῶν σωρὸν κεύθει θεοτερπῶν
» Εὐσεβίην, Σοφίην, Σωφροσύνην, Σύνεσιν,
» Κλεινὸν Ἰωάννην τὸν Ἰωάννου, πέλεν ὅς νυ
» Ὀφρικίῳ κ' ἀρετῇ φιλοσόφων ὕπατος.

1753 Νοεμβρίου 1.

» Ἐπὶ τούτου διετέλει διδάσκων τά τε γραμματικὰ τῶν μαθημάτων, καὶ ἐγκύκλια Ἀζαρίας ὁ ἐκ Σαντορείνης.

» Παραιτησαμένου τῆς Σχολῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ καὶ Τζανῆ, καὶ ὑστάτου αὐτοῦ ὑπάτου τὸ ἀξίωμα τῶν φιλοσόφων, ὁ ἐκ Χίου ὁρμώμενος ἱερομόναχος Ναθαναὴλ τοῦ πίκλην Κλονάρης, ἀκροατὴς Δωροθέου ταύτην διεδέξατο. Ἐξείχετο γὰρ καὐτὸς, ὡς πάντες οἱ μετὰ τὴν ἅλωσιν, τῶν ἀριστοτελικῶν, ἃ καὶ ἐδίδασκεν, ἐφ' οἷς δὲ καὶ τὰ τῶν θείων λογίων· ἀλλ' ἐπιθυμίᾳ ἄλους ἐπὶ τῷ ἀρχιερατεῦσαι, κεχειροτόνηται ἀρχιερεὺς Ἀγχιάλου τῷ 1749· ἔτει (1), εἶτα δὲ προήχθη καὶ εἰς τὴν τῆς Ἐφέσου μητρόπολιν.

» Μετὰ τοῦτον τὴν Καθέδραν τῆς Σχολῆς ἀναλαβὼν ἐκόσμησεν (2) ὁ μέγας Ἐκκλησιάρχης, καὶ δεινὸς Γραμματεὺς τῆς Πατριαρχικῆς Αὐλῆς Κριτίας ὁ Προυσσαεὺς, ἀκροατὴς Ἰακώβου καὶ Ἀντωνίου, ἀνὴρ πολυμαθὴς, περιπατητικὸς, ὡς καὶ οἱ καθηγηταὶ αὐτοῦ, καὶ βαθὺς ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς· προέστη τῆς Σχολῆς (ἔχων ἐν τοῖς γραμματικοῖς καὶ τοῖς τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων διδάσκαλον δεύτερον Γεώργιον τὸν Βυζάντιον) περὶ τὰ δώδεκα ἔτη, ἀσχολούμενος καὶ ἀμφιπονῶν ἀόκνως καὶ περὶ τὴν παράδοσιν ἐν τῇ Σχολῇ τῶν ἀνωτέρω διδαγμάτων καὶ περὶ τὰς ἀναγκαιοτέρας διὰ γραμμάτων ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας ἔτεσι περὶ τὰ δώδεκα, τέως τῆς Σχολῆς παρητήσατο ἕνεκα τῆς ἐφεξῆς ῥηθησομένης περιστάσεως. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος ἐνεθυμήθη νυμφευθῆναι τὴν ἡλικίαν ἔξωρος. Τὴν λῆξιν δ' ἥμειψε τῷ 1767 ἔτει κατὰ μάρτιον· καὶ εἰ μὴ γάμῳ ὡμίλησεν ὁ ἀνὴρ, πολλῆς ἂν ἦν ἔτι ὠφελείας πρόξενος.

Ἐπὶ τούτου, τῷ 1754 ἔτει, ἀνεφάνη ἐν τῷ κατὰ Βιθυνίαν Κατιρλὶ Αὐξέντιός τις διάκονος ἀγύρτης, ὑποκρινόμενος ἀρετὴν, καὶ ἁγιότητα, κηρύττων πρὸς τὸν συντρέχοντα λαὸν ἑκασαχόθεν, καὶ διδάσκων ἀπὸ τῆς θυρίδος τοῦ οὗ ἐκάθητο οἴκου τὸν ἀναβαπτισμὸν τῶν ἐξ οἵας δήποτε αἱρέσεως τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ προσερχομένων, καὶ διεγείρων τὸν ὄχλον κατὰ τοῦ πατριαρχοῦντος τότε Παϊσίου τοῦ Βυζαντίου, ὡς λατινόφρονος καὶ ἁρμενόφρονος (εἰσηγήσει, λέγουσι, τοῦ πρώην Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ διάγοντος, Κυρίλλου τοῦ Πελοποννησίου). Ὠνομάσθη δὲ παρὰ τοῦ συῤῥέοντος ὁσημέραι πρὸς αὐτὸν πλήθους Ὅσιος, καὶ Προφήτης· οὐ γὰρ ἐνετύγχανε τινὶ ὁ γόης πρὸ τοῦ αὐτοὺς ἐξομολογηθῆναι· ὁ δὲ παρ' αὐτῷ Πνευματικὸς διὰ πιστοῦ τινος ἐμήνυεν αὐτῷ ἐγγράφως τό τε ὄνομα, τὴν πατρίδα καὶ τὰ τοῦ ἐξομολογηθέντος ἁμαρτήματα πρότερον, εἶτα δὲ παῤῥησιαζόμενος πρὸς τὸν πλάνον ψευδοπροφήτην αὐτὸς, ἤκουεν ἐκπληκτικῶς αἴφνης ὁ ἄθλιος καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἁμαρτίας. Ὁρῶντες οὖν ὅ τε Πατριάρχης καὶ οἱ τῆς Συνόδου τὴν ἐξ ἀπάτης τοσαύτην συῤῥοὴν τοῦ πλήθους εἰς Κατιρλὶ, καὶ τὸ κακὸν κορυφούμενον, διεμήνυσαν προστάττοντες, ὅπως παύσῃ αὐτὸς τῶν τοιούτων διδασκαλιῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ, καταφρονῶν καὶ ἀπειθῶν, οὐδ' ἀκούει· πέμπει δὲ τέως ἡ Ἐκκλησία τὸν καὶ τουρκιστὴν ἔμπειρον διδάσκαλον Κριτίαν, ἵνα διὰ τῶν ἰσχυρῶν αὐτοῦ λόγων πείσῃ αὐτόν· ἀλλὰ μικροῦ ἐδέησε φονευθῆναι τὸν Κριτίαν παρὰ τοῦ ὄχλου· φυγῇ δὲ διασωθεὶς, ἔντρομος ἐπανῆλθεν εἰς βασιλεύουσαν. Τὸ τοῦ ἀπατεῶνος τοῦτο δρᾶμα κατήντησεν εἰς λυπηρὰν τέλος τραγῳδίαν. Εἰδοποιηθεῖσα ἡ Ὑψηλὴ Πύλη πέμπει προσκαλοῦσα αὐτὸν ἐξ ὀνόματος τοῦ Σουλτάνου, ὡς ἅγιον καὶ προφήτην. Οἱ δὲ σταλέντες, ἰσχύσαντες διὰ τῆς τοιαύτης ἀπάτης ἀποσπάσαι αὐτὸν ἡσύχως τῶν χειρῶν τοῦ παράφρονος ὄχλου, καθ' ὁδὸν πνίξαντες ἔῤῥιψαν εἰς τὴν Προποντίδα. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἐν Κατιρλὶ ὄχλου δραμόντες πολλοὶ εἰς Βασιλεύουσαν, καὶ συνεννοηθέντες καὶ μετ' ἄλλων ὁμοφρόνων τῶν ὑπονοησάντων τὸν θάνατον τοῦ Αὐξεντίου, καὶ συνενωθέντες ἐφορμῶσιν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, καταπατοῦσι, δέρουσι τὸν Πατριάρχην, ὡς αἴτιον τοῦ φόνου τοῦ αὐτῶν Ὁσίου, καὶ ἐθανάτωναν ἂν αὐτὸν, ἐὰν ἡ τοῦ Φαναρίου Κουστωδία οὐ προελάμβανεν ἁφαρπάσασα αὐτὸν καὶ σώσασα. Τέλος δὲ τοιοῦτον, ἡ λυπηρὰ αὕτη τραγῳδία εἴληφε, τήν τε πτῶσιν τοῦ Πατριάρχου Παϊσίου Κεμουρτζόγλου τὸ ἐπώνυμον (μονάσαντος ἐν τῷ κατὰ Χάλκην μοναστηρίῳ τῆς Παναγίας, καὶ κηδευθέντος ἔνδον τοῦ Ναοῦ), τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Πελοποννησίου Κυρίλλου ὡς δημαιτήτου, καὶ τρεῖς τῶν ἀρχηγῶν τῆς τοιαύτης θεοβλαβοῦς ἀποστασίας κρεμασθῆναι παρὰ τὴν τοῦ Φαναρίου Πύλην.

» Παραιτησαμένου τοῦ Κριτίου ἐπὶ τοιαύτης ταραχῆς, καὶ δι' ὅσα ἔπαθεν, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν καὶ κατ' αὐτοῦ καταδρομὴν, καθώσπερ καὶ ἡ τῶν ἐγκρίτων τῆς Συνόδου, τοῦ Πελοποννησίου Κυρίλλου, ἕνεκα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, παρείληφε τὴν Σχολὴν Ἀνανίας ὁ Πάριος (1) τῷ 1752 ἔτει, ἀκροατὴς Δωροθέου τοῦ Λεσβίου· δεινὸς καὐτὸς περὶ τὴν γραμματικὴν τέχνην, περὶ ἧς συνετάξατο βιβλίον πολύφυλλον. Παρέτεινε δὲ διδάσκων τὰ τῶν μαθημάτων γραμματικὰ καὶ ἐγκύκλια περὶ τὰ δέκα ἔτη (2).

» Ἀπὸ δὲ τῆς στασιασάσης Ἀθωνιάδος Σχολῆς (παραταθείσης ἀπὸ τοῦ 1753 μέχρι τοῦ 1758 ἔτους) προσκληθεὶς τῷ 1759 ἔτει, ὁ πολὺς τὴν σοφίαν κλεινὸς Εὐγένιος παρὰ τοῦ τηνικαῦτα πατριαρχεύοντος Σεραφεὶμ, ἀποκατέστη διδάσκαλος τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων κατὰ τὰς τότε νεωτέρας θεωρίας, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν, διὰ Σιγγιλιώδους Γράμματος ἐκδοθέντος τῷ 1760 ἔτει. Ἀλλ' ἡ ἐλπὶς τῶν καταβληθέντων παρὰ τοῦ ἀειμνήστου τούτου ἀνδρὸς κατ' Ἤπειρον πρῶτον, Θετταλίαν εἶτα, καὶ κατ' Ἄθωνα σπερμάτων, πρὸς εὐτυχεστέραν τῶν ἐπιστημῶν εὐφορίαν, ἐν Κωνσταντινουπόλει (ὦ χρόνων σχετλίων! ὦ διαθέσεων!) ἐματαιώθη, μὴ κατορθωθεῖσα. Καὶ πρῶτον, ἕνεκα τῆς τοῦ Πατριάρχου Σεραφεὶμ πτώσεως, μὴ παραταθείσης τῆς τοῦ Εὐγενίου διδασκαλίας πλείω τῶν ἑπτὰ πρὸς τοῖς δέκα μηνῶν. Ὁ γὰρ τὸν Σεραφεὶμ διαδεξάμενος Ἰωαννίκιος ὁ Καρατζᾶς, οὐδόλως δεξιώσεως καὶ περιποιήσεως ἠξίωσε τὸν σοφὸν ἄνδρα, τὸν τὴν παιδείαν καλλιεργήσαντα ἐν ταῖς τῶν Ἑλλήνων ὀργώσαις ψυχαῖς, καὶ καταρτήσαντα πολλοὺς τῶν παλαιοτέρων καθηγητῶν, ἐπὶ τὸ τελειότερον, πληθύνας καὶ δι' ὧν τὸν τοῦ Γένους φωτισμόν. Μὴ διδομένου δὲ καὶ τοῦ ταχθέντος αὐτῷ μισθοῦ, ἐπανδιάσας καὶ προσοχθίσας παρητήσατο τῆς διδασκαλίας, καὶ διέτριβεν ἐν τῷ περιφανεῖ οἴκῳ τοῦ μεγάλου τότε Διερμηνευτοῦ Γρηγορίου Γκίκα, ἐν ᾧ οἴκῳ ταὐτοχρόνως ἐξενίζετο φιλοφρονούμενος καὶ ὁ ἕτερος σοφὸς καὶ ἀοίδιμος Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης. Καὶ ὁ μὲν τούτων ἀναλώμασι τοῦ Γρηγορίου τούτου Γκίκα, ἡγεμονεύοντος ἐν Μολδαβίᾳ, τὴν τῶν Πατέρων σειρὰν ἐν Λειψίᾳ τῆς Σαξωνίας τύποις φέρων ἐξέδωκεν, ὁ δὲ τὴν Λογικὴν αὐτοῦ αὐτῷ ἀνέθετο. Ἐν δὲ τούτῳ, ἐν ᾧ ὁ Εὐγένιος ἐσκόπει τὴν εἰς Λείψιαν αὐτοῦ ἀποδημίαν, τοῦ Ἰωαννικίου ἐκπεσόντος τοῦ θρόνου κατὰ μάϊον τοῦ 1763 ἔτους, Πατριάρχης ἀνηγόρευται ὁ ἀπὸ Δέρκων Σαμουὴλ ὁ κλεινότατος. Καί τοι αὐτὸς ἔχων νοῦν λαμπρὸν, ὀξεῖαν σύνεσιν πολιτικὴν, καὶ ἐμπειρίαν πολλὴν καὶ ἱκανωτάτην πρὸς εὔροχον διαχείρησιν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τῶν προληπτικῶν καὶ προκατειλημμένων εἰς, ὡς ἀκροατὴς Ἰακώβου τοῦ Ἀργείου, προστετηκὼς ταῖς τοῦ Ἀριστοτέλους δόξαις, ἀπταίστους ταύτας πρεσβεύων, ἀχωρίστως ταύταις προσκείμενος, καὶ πολιὰν τὴν τρίχα ἔχων, τὸ αὐτὸ, ὃ ἐδιδάχθη φρόνημα, ἀπεστρέφετο τὰ παρ' Εὐγενίου παραδιδόμενα, ὡς νεωτέρας φρενὸς κυήματα. Ἔνθεν τοι καὶ οὐκ εὖ πρὸς αὐτὸν διέκειτο, οὐδὲ ἀποκατέστησεν αὖθις ἐν τῇ Σχολῇ, ἀλλὰ μόνῳ τῷ τοῦ Ῥεφενδαρίου τίτλῳ τοῦτον τετίμηκεν (οἶδεν ἡ ὑμετέρα λογιότης τὸν περὶ τούτου κατὰ χλεύην ἀναγραμματισμὸν «ἔῤῥε διὰ φρενός»)· καὶ τοῦτο, χαριζόμενος τῷ μεγάλῳ Διερμηνευτῇ ῥηθέντι Γκίκα. Ταλανίζων οὖν δικαίως τὰ τοῦ Γένους, ἀπῆρε τῆς Κωνσταντίνου τῷ αὐτῷ 1763 ἔτει, κατ' Αὔγουστον, μεταβὰς εἰς Λείψιαν. Καὶ παρ' ἡμῖν μὲν τοῖς ὁμογενέσιν (ἐναγόμεθα ὑπὸ λύπης διαθρηνῳδεῖν) ὁ ἐπ' ἀκρότητα σοφίας ἐλάσας τηλικοῦτος ἀνὴρ παρώραται, φεῦ, παρὰ δὲ ἑτερογενέσιν ἄλλοις, παρ' οἷς ἡ ἀρετὴ διὰ τιμῆς ἄγε-

(1) Εὑρηται ὑπογεγραμμένος Ἀγχιάλου τῷ 1742 Αὐγούστου 10. — Ε.
(2) Τῷ 1739. — Ε.

(1) Γράφε ὁ Ἀντιπάριος. Βρετοῦ, αὐτ. Β'. ἀρ. 124. — Σ. Α.
(2) Ἐν τῇ ὑπὸ Γεωργίου Αἰνιᾶνος, ἀνεκδότων Συγγραμμάτων τοῦ κλεινοῦ Εὐγενίου Συλλογῇ, ἐκδοθείσῃ ἐν Ἀθήναις τῷ 1838 ἔτει, λανθάνεται βαρέως γράφων αὐτός. «Ὅτε ὁ Εὐγένιος ἀνελάβετο τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σχολὴν, διδάσκαλος τῶν γραμματικῶν ἐτύγχανε τηνικαῦτα ὢν δῆθεν Δωρόθεος ὁ Λέσβιος, ὅστις φθόνῳ, φησὶ, κινούμενος, κατηγόρει πᾶσι τοῦ Εὐγενίου, ὡς μὴ εἰδότος τὴν Ἑλληνικήν». Ἀλλ' ὁ Δωρόθεος, ὡς δέδεικται, μετὰ Σπανδωνὴν τὴν Σχολὴν ἀνείληφεν, ὡς καὶ ὁ Εὐγένιος μετὰ Σπανδωνὴν αὐτὸν κατατάττει· ὅστις ἐπὶ τῆς Σχολαρχίας αὐτοῦ ἐν Κ. Π. οὐ περιῆν τῷ βίῳ, εἰ γὰρ ἐν τοῖς ζῶσι διετέλει, οὐκ ἂν καὶ τούτου ἐμνημόνευε, καθὰ οὔτε τοῦ Ἰωάννου Τζανέτου, οὐδὲ τοῦ Κριτίου. Ἐὰν τέως ὁ Δωρόθεος ἦν ὁ κακολογήσας τὸν Εὐγένιον, οὐδὲ ἔγραφεν ὁ ἀοίδιμος πρὸς ἀνώνυμόν τινα περὶ Δωροθέου ταῦτα· « εἴπερ ἄρα τις καὶ σφίσι λόγων περίεσι δύναμις, οἵους καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς Δωροθέου αὐτοχρημα ἡρύσω πολλάκις πηγῆς ἐκείνης τῆς πολυχεύμονος. » ὁ δὲ ὑπὸ ἀπειροκαλίας γλῶτταν κατ' Εὐγενίου κινήσας, ὡς διδάσκοντος περιττὰ καὶ ἄχρηστα, ἐστὶν ὁ κατὰ τὸ 1760 ἔτος διδάσκαλος ἐν τῇ Σχολῇ τῶν γραμματικῶν Ἀνανίας ὁ Πάριος.

ται, ὅτι ἀξιοπρεπῶς τετίμηται, καὶ δόξης ἱεραρχικῆς, καὶ περικοσμήμασιν ἄλλοις ἐπισήμοις κατηγλαΐσται, κατείδομεν.

Ἡ γοῦν Σχολή, στερηθεῖσα Εὐγενίου καὶ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ παραδόσεων, ἐξηκολούθει διδάσκουσα τὰ τῶν μαθημάτων γραμματικὰ καὶ ἐγκύκλια παρὰ τοῦ Καθηγητοῦ μετὰ Ἀνανίαν, Γεωργίου τοῦ Βυζαντίου, ἀκροατοῦ Κριτίου. Καὶ εἰ μὴ πάθει σφοδρᾶς μελαγχολίας αὐτὸς περιέπιπτεν, ἐπὶ πολὺ ἂν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ εὐδοκίμησε. Διεδέχθη δὲ αὐτὸν τῷ 1765 ἔτει Παναγιώτης Βυζάντιος καὐτὸς ὁμιλητὴς ὢν σὺτως Κριτίου· ἀλλ' ἐπιθυμίᾳ ἐπιθυμήσας τῆς ἀρχιερατικῆς ἐπωμίδος, ὑπέδυ τὸ τῶν μονοτρόπων σχῆμα, Προκόπιος μετονομασθείς, καὶ ἀρχιερεὺς Εὐρίπου ἐγένετο. Διεδέξατο τὴν Σχολὴν Ἰωακεὶμ ὁ Ἀντιπάριος. Ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ, κατὰ μίμησιν τῶν πρὸ αὐτοῦ, ἡ καρδία καιομένη ἦν ἐπ' αὐτῷ, καὶ κρούσας, καὶ ζητήσας, εὗρε τὸ κατὰ θυμὸν, ἀρχιερεὺς γενόμενος Ἀγγιάλου, καὶ μετὰ χρόνους, Κυζίκου (1). Ἀνεδέξατο μετ' αὐτὸν τὰ πρὸς παράδοσιν τῶν γραμματικῶν (2) καὶ τῶν ἐγκυκλίων Χρύσανθος ὁ Αἰτωλὸς τῷ 1770 ἔτει. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1774 ἔτος, ἀποθεμένου τὴν διδασκαλίαν, σχολάρχης κατέστη Ἠλίας ὁ Κύπριος ἀκροατὴς Κριτίου. Κατὰ δὲ τὸ 1775 ἔτος, τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον ἰθύνοντος τοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων Σωφρονίου, συνεστήθη καὶ αὖθις φιλοσοφικῶν μαθημάτων σχολεῖον (1) ἐν ἰδιαιτέρᾳ οἰκίᾳ, τῆς δὲ παραδόσεως τούτων διδάσκαλος κατ' ἔγκρισιν κατέστη ὁ τοῦ Εὐγενίου ἀκροασάμενος Σέργιος ὁ ἐξ Ἀγράφων (2). Ἦν μὲν οὖν τὰ φιλόσοφα ἐκ πολλοῦ πολλοῖς ποθεινὰ, καὶ περισπούδαστα, ὡς χρόνον ἱκανὸν σεσιγηκότα. Τίς γὰρ τῶν παρ' ἡμῖν φιλεπιστημόνων οὐχὶ περὶ πολλοῦ ἐποιήσατο τῶν τῆς φιλοσοφίας μελετημάτων καὶ λόγων τυχεῖν; Ἐκ δὲ τούτου συνέτρεχον (αὐτόπται γεγόναμεν) ὅσοι ἐν ἐκκλησιαστικαῖς τάξεσιν, ἔν τε ἐπαγγέλμασι διδασκάλων, ἐν ἀρχιερατικοῖς ἔτι βαθμοῖς ἵδρυντο, (ἐξ ὧν καὶ ὁ εὐπαίδευτος Σμύρνης Προκόπιος, ὁ κατὰ τὸ 1784 ἔτος ἀρθεὶς ἐπὶ τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον) ἐπ' ἀκροάσει τῶν κατὰ νεωτέραν θεωρίαν φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἀπό τε τῆς λογικῆς καὶ τῶν ἐφεξῆς βαθυτέρων. Παρέτεινε δ' ἡ Σχολὴ αὕτη διδάσκουσα παρ' αὐτοῦ τοῦ Σεργίου τὰ τῶν μαθημάτων φιλόσοφα μέχρι τοῦ 1798 ἔτους, καθ' ὃν χρόνον ἅμα τῇ καθαιρέσει τοῦ οἴκου, ἐν ᾧ ταῦτα ἐδιδάσκοντο, συγκαθηρέθησαν καὐτὰ παυσάμενα.

« (1) Ἡμεῖς πρὸ τοσούτου διὰ τὴν σωματικὴν ἀ» σθένειαν τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου κὺρ Ἰωα» κείμ, καὶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν μετὰ πολλὰς εἰς ἡμᾶς » παρακλήσεις του παραχώρησίν του, μυρίους τρόπους » ἐδοκιμάσαμεν νὰ εὕρωμεν τὸν ἄξιον διάδοχόν του » εἰς παράδοσιν τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, ὅσους καὶ » ἐδοκιμάσαμεν δὲν ηὕραμεν κανένα ὑποκείμενον, μήτε » εἰς τὴν τάξιν τῶν μαθητῶν, μήτε εἰς τὸν χορὸν τῶν » σπουδαίων, ἕως οὗ καὶ ἠναγκάσθημεν νὰ προσκαλέσω» μενείς διδασκαλικὴν καθέδραν τὸν νῦν πανιερολογιώ» τατον ἅγιον Βυζίης κὺρ Γεράσιμον, ἱκανὸν εἰς τὸ ἑλ» ληνικὸν καὶ πάτριον τῆς φωνῆς, καὶ εἰς τὰς ἀττικὰς » Μούσας, προσέτι καὶ ἀμέμπτου καὶ καθαρωτάτου » βίου ὁποῦ δεχόθεν νὰ ὠφελῇ τοὺς μαθητευομένους, καὶ » μὲ τὴν διδασκαλίαν του, καὶ μὲ τὸ παράδειγμά του· » καὶ ἐκτὸς τούτου πολλὰ ἐχνηλατήσαντες, ἄλλον δὲν » ηὕραμεν ἀξιώτερον. » Ἐπιστολὴ Σαμουήλ.

(2) Τῇ 1 Μαρτίου 1769 συνέστη (ἢ μᾶλλον ἀνωρθώθη) ἐν Κωνσταντινουπόλει, προνοίᾳ μὲν τοῦ Μ. Λογοθέτου καὶ τῶν λοιπῶν αὐτόθι ἀρχόντων, δυνάμει δὲ σιγιλλίου πατριαρχικοῦ, φροντιστήριον, ἔνθα διωρίσθησαν διδάσκαλοι τῶν μὲν μαθηματικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ὁ Χρύσανθος, τῶν δὲ γραμματικῶν ὁ Ἠλίας. Ὅρα Κώδηκας τῆς Μεγάλ. τοῦ Γένους Σχολῆς. — Σ. Α.

(1) Τῷ 1776 συνίσταται (ἢ μᾶλλον ἀνακαινίζεται) « τὸ ἐν ΚΠ. Φροντιστήριον τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, » ὅπερ ἀπὸ τοῦ 1769 — 1798 ὀνομάζεται ἐν τοῖς Σιγγιλλίοις, Χρυσοβούλοις καὶ Καταστίχοις τῆς Σχολῆς « ἡ ἐν ΚΠ. Σχολὴ, φροντιστήριον, μουσεῖον, ἡ ἐν ΚΠ. Σχολὴ τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων, τὸ ἑλληνικὸν Σχολεῖον, τὸ κοινὸν σχολεῖον τῆς ΚΠ. τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων (1780), ἑλληνομουσεῖον, Σχολὴ Κοινοῦ. καὶ αὖθις ἡ ἐν ΠΠ. Σχολὴ τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων (1797)· καὶ αὕτη ἦν ἀνέκαθεν ἡ ἐπικρατεστέρα προσηγορία. Ἀλλὰ τῷ 1798 ἤρξατο νὰ ἀπονέμηται αὐτῇ ὁ τίτλος Πατριαρχικὴ Σχολὴ, ἵνα ἔνθεν μὲν καταφανὴς γένηται ἡ πρὸς αὐτὴν προστασία τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἔνθεν δὲ δικαιολογηθῇ ἡ διὰ σιγγιλλίου πατριαρχικοῦ προσήλωσις αὐτῇ τοῦ ἐν Πριγκίπῳ Πατριαρχικοῦ καὶ Σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τῆς Μεταμορφώσεως μετὰ πάντων τῶν πραγμάτων καὶ κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτοῦ, ὅπως χρησιμεύῃ ὡς ἐαρινὸν οἴκημα « τῆς ἐν ΚΠ. Σχολῆς τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων », κατὰ τὸ σιγγίλλιον. Ἡ ὀνομασία Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολὴ κατὰ πρῶτον ἀπαντᾶται ἐν ἀρχῇ Κώδηκός τινος τῆς Σχολῆς. — Σ. Α.

(2) Διδάσκαλος τῶν μὲν φιλοσοφικῶν ἦν Σέργιος ὁ ἐξ Ἀγράφων ἀπό τοῦ 1777—1790, τῶν δὲ γραμματικῶν Ἀρσένιος ὁ ἐκ Σηλυβρίας (1777—1779), ὃν διεδέχθη Ἠλίας ὁ Κύπριος (1779—1786), καὶ τοῦτον Ματθαῖος ὁ Ἱερομόναχος ἐκ Γάνου καὶ Χώρας (1787—1789), ὁπότε πάλιν ἀνακαλεῖται ὁ Ἀρσένιος (1789—1790). Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πλὴν τῶν δύω διδασκάλων, τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ γραμματικοῦ, φέρεται καὶ τρίτος ὑποδιδάσκαλος ὁ Βασίλειος (1779—1789). Ὅρα Κώδ. τῆς Μεγάλης τοῦ Γ. Σχολῆς. — Σ. Α.

» Τοῦ οὖν διδασκάλου τῶν γραμματικῶν, καὶ ἐγκυκλίων Ἠλία τοῦ Κυπρίου, κατὰ τὸ 1778 ἔτος, (1) διὰ τὸν ἐνσκήψαντα τότε μέγαν καὶ θανατηφόρον τῆς πανώλους λοιμὸν τῇ Βασιλευούσῃ, τῆς Σχολῆς ὑπὸ δέους παραιτησαμένου, ἀνείληφε ταύτην ὁ, ἀκροατὴς καὐτὸς Κριτίου, ἐν Ἱερομονάχοις Ἀρσένιος, ἐκ Σηλυβρίας ὁρμώμενος.

» Σημειωτέον δὲ ὅτι οἶκος Σχολῆς τῶν γραμματικῶν καὶ τῶν Ἐγκυκλίων ἦν τότε ὁ τοῦ μακαρίτου Κριτίου οἶκος παλαιὸς καὶ σαθρότατος. Τὸ δὲ τούτου οἰκόπεδον ἐμπεριέχει τανῦν (ἐκταθέντος τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου τῷ 1798 ἔτει, ἐπὶ τῆς δευτέρας πατριαρχείας τοῦ Γρηγορίου) τὸ τούτου μαγειρεῖον καὶ τὸν σταῦλον τῆς ὁδοῦ μέχρι. Προνοίας δὲ ληφθείσης, ἀνῳκοδομήθη παρὰ τοῦ Κοινοῦ, παρὰ τὴν ὁδὸν (περὶ τὸ τζικμὰ σοκάκι) τὴν εἰς τὴν Πύλην τοῦ Πετρίου ἄγουσαν, νέα Σχολὴ τῷ 1782 ἔτει, (ἡ ἤδη καὶ αὐτὴ σαθρωθεῖσα), εἰς ἣν μετέβη ὁ Ἀρσένιος. Ὁ δὲ τῶν φιλοσοφικῶν τῆς Σχολῆς οἶκος ἔκειτο κατὰ τὴν γωνίαν τοῦ τοίχου, ὅπου τανῦν τὸ πρὸ τῆς Πατριαρχικῆς οἰκίας κηπίδιον.

» Παρέτεινε δὲ ὁ Ἀρσένιος Σχολαρχῶν μέχρι τοῦ 1784 ἔτους λήγοντος (2), ὅτε ἀσθενήσας καὶ παραιτησάμενος, μετέβη εἰς τὴν κατὰ τὸν Παλατᾶν κειμένην οἰκίαν τοῦ γέροντος Αὐθέντου Κωνσταντίνου Μουρούζη, ζῶν καθ' ἡσυχίαν, ἕως οὗ μετά τινας χρόνους τῇ τοῦ ῥηθέντος Αὐθέντου μεσολαβήσει, ἀρχιερεὺς Προικοννήσου ἐγένετο. Μετὰ Ἀρσένιον τὴν Σχολὴν τῶν γραμματικῶν καὶ ἐγκυκλίων ἐπανείληφεν Ἠλίας ὁ Κύπριος, δεινὸς περὶ τὴν τεχνολογίαν καὶ τὴν τῶν μετοχῶν ἀνάλυσιν. Μετὰ δὲ δύω (3) ἔτη διὰ γῆρας τῆς σχολαρχίας παραιτησαμένου, διδάσκαλος τῶν γραμματικῶν καὶ τῶν ἄλλων κατέστη ὁ ἐκ Γάνου καὶ Χώρας Ἱερομόναχος Ματθαῖος.

Τούτου μὲν τοῦ Ἀρσενίου, καὶ τοῦ ἐπαναλαβόντος τὴν Σχολὴν Ἠλία ἠκροάσθημεν καὶ ἡμεῖς, εἶτα δὲ παρὰ Σεργίου τῆς Λογικῆς. Κατὰ δὲ τὸ 1788 ἔτος, ἔτος τῆς ἡλικίας ἡμῶν ἀνύοντες τὸ δέκατον ὄγδοον, τὰ τῆς πόλεως ἐῤῥῶσθαι λιπόντες, τῆς ἐπὶ ξένης φερούσης ἠψάμεθα, ὅπου ἐδιδάχθημεν ὑπὸ Ὀρθοδόξων καθηγητῶν λατινιστὶ τὰ μετὰ τὴν λογικὴν, ὀντολογίαν, φυσικήν τε καὶ μεταφυσικὴν καὶ ἠθικὴν φιλοσοφίαν, ἐφ' οἷς καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς Ἱερὰ τῆς θεολογίας, συνημμένης τῇ Δογματοπολεμικῇ.

---

(1) Γράφε 1786. Ὅρα σελ. 292 Σημ. 2.— Σ. Α.
(2) Γράφε 1779. Ὅρα αὐτ. — Σ. Α.
(3) Γράφε ἑπτά. Ὅρα αὐτ. — Σ. Α.

» Μετὰ δὲ τρεῖς χρόνους παραιτησάμενος καὶ ὁ Ματθαῖος τῆς Σχολῆς, εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐπανελήλυθε, σχολαρχῶν ἐκεῖσε, ὡς καὶ πρότερον. Μετὰ δὲ τοῦτον (1) ἐπιβέβηκε τῆς Σχολαρχικῆς καθέδρας ὁ Λογοθέτης Γενικοῦ καὶ γραμματεὺς μέγας τῆς Πατριαρχικῆς Αὐλῆς, ἐκ Κύπρου ὁρμώμενος, ἀκροατὴς Κριτίου καὶ Ἀνανίου, Φώτιος, παρατείνας τὰ τῆς διδασκαλίας τῶν γραμματικῶν καὶ ἐγκυκλίων προθυμίᾳ ἀόκνῳ ἐφ' ἱκανοῖς ἔτεσι.

» Διήρκεσαν οὖν αἱ δύω αὗται πατριαρχικαὶ Σχολαὶ τῶν τε φιλοσοφικῶν (παυσαμένων τούτων πρὸ πέντε χρόνων, ὡς εἴρηται), καὶ τῶν γραμματικῶν μαθημάτων ἐν τῷ Διπλοφαναρίῳ εὐοδούμεναι ἄχρι τοῦ 1803 ἔτους, ὅτε ἡ περὶ τὰ καλὰ τῶν παιδευμάτων φιλοτιμία τῶν λογάδων τοῦ γένους Φαναριωτῶν, τῶν κατὰ τὸ Φανάριον, (οἳ τὰ) ἀπὸ Πετρίου μέχρι τοῦ Παλατᾶ τῶν πατέρων καὶ προγόνων αὐτῶν ἐκτεινόμενα ἀρχαῖα σκηνώματα καταλιπόντες, μετέστησαν τὰς σκηνώσεις ἐν τοῖς κατὰ τὸν τερπνὸν Βόσπορον χωρίοις, ἐρεθιζομένη καὶ ὑπὸ φιλογενείας μὲν ἐπὶ φωτισμῷ τοῦ γένους, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ λόγῳ τῷ τοὺς παῖδας τῶν ἐν τοῖς χωρίοις οἰκούντων ἀρχόντων φοιτᾷν ἐπὶ μαθήσει ἐκ τοῦ πλησίον, ἵδρυσεν ἡ τοιαύτη αὐτῶν φιλοτιμία ἐκ κοινῆς συνεισφορᾶς τῶν τε Βυζαντινῶν ἐπισήμων φαναριωτικῶν οἴκων, καὶ μᾶλλον τῶν φιλομούσων Μουρούζιδων, καὶ ὅλου τοῦ κλήρου, τὴν κατὰ τὴν Ξηρὰν Κρήνην (2) νέαν Σχολὴν (οἶκον ὄντα πρότερον τοῦ Αὐθέντου Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου). Προσεκλήθη δὲ τότε ἐν

---

(1) Μετὰ δὲ τὸν Σέργιον ἐγένετο Σχολάρχης ὁ Μακάριος (1793—1796), καὶ μετὰ τοῦτον ὁ Φώτιος (1797), Λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ, ἔχοντες ὑφ' ἑαυτοὺς διδάσκαλον τῶν γραμματικῶν τὸν Θεοδόσιον (1793—1796) καὶ τρίτον διδάσκαλον τὸν Δημήτριον (1793—1797). Τῷ δὲ 1797—1798 ἀπαντῶμεν ἓξ διδασκάλους, δύω μὲν πρώτους (ἴσως φιλόσοφον καὶ μαθηματικὸν), τὸν Μακάριον καὶ τὸν Ματθαῖον, δύω δὲ δευτέρους (ἴσως τῶν γραμματικῶν), τὸν Μακάριον καὶ τὸν Γαβριὴλ, καὶ δύω τρίτους (ἴσως τῶν κατωτέρων τάξεων) τὸν Δαμασκηνὸν καὶ τὸν Ἀνανίαν. Ὅρα Κώδηκας Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς. — Σ. Α.

(2) Ἤδη ἀπό τοῦ 1760 κατὰ τὸ σιγγίλλιον τῆς 1 Μαρτίου ἡ Σχολὴ τὸν μὲν χειμῶνα ἔδει νὰ μένῃ ἐν Φαναρίῳ, τὸ δὲ θέρος ἐν Ξηροκρήνῃ. Ἀκολούθως δὲ μετεφέρετο τὸ θέρος ὁτὲ μὲν (1783) εἰς τὴν ἐν Πριγκίπῳ μονὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὁτὲ δὲ εἰς Θεραπειὰ (1793), εἰς τὰς νήσους (1794), ἕως οὗ προσηλωμένη ἐγένετο τῇ Σχολῇ ἡ ἐν Πριγκίπῳ ὡς εἴρηται μονὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ 1798. Ὅρα Κώδηκας τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς. — Σ. Α.

αὐτῇ Σχολάρχης τῶν τε φιλοσοφικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ὁ ἐκ Χίου Δωρόθεος ὁ Πρώϊος. Τὰ δ' ἑρεξῆς καθὰ γνωστὰ παραλείπονται.

» Διήρκησε γοῦν τὸ οὐ φαῦλόν τινα ἐκ τῆς παιδείας καρπὸν ἐνεγκὸν ἀποβλάστημα τοῦτο τῆς ἀρχαίας Βυζαντινῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς περὶ τὰ πεντήκοντα ἔτη. Ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπόκεντρον, τοῦ ἐν αὐτῷ ῥυθμοῦ τῆς δεούσης εὐταξίας καὶ πειθαρχίας παρεκκλίνοντος, ἐπὶ τὴν προτέραν βλάστην αὐτοῦ καὶ τὸ κέντρον καὶ τὴν ἄμεσον ἔτι πατριαρχικὴν ἐποπτείαν ἐπανελήλυθε.

» Τὰ τῆς σπουδῆς τοίνυν καὶ μαθήσεως, ἅμα τῇ τοῦ γένους κακώσει, ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μεγάλη Ἐκκλησία ἐναγκαλισαμένη, οὐκ ἐπαύσατο δι' ἧς συνεστήσατο Μουσῶν ἑσίας, τῇ τοῦ χρόνου διαδοχῇ, ἐν τοσούτῳ κακῶν, περιποιουμένη καὶ περιθάλπουσα. Προήνεγκε μὲν ἡ Σχολὴ αὕτη μᾶλλον κατὰ τὴν δεκάτην ἑβδόμην ἑκατονταετηρίδα, ἄνδρας εὐκλεεῖς περὶ τὴν γραμματικὴν τ' ἐπιπλεῖον ἥκοντας τέχνην, τὴν ὅσην δι' ἐντέχνου ἰδέας παιδείαν λογογράφοις ἀνήκουσαν, καὶ ὅσην ἐπὶ τὸ ῥητορικώτερον μεθοδεύεται ἐς ἀκρίβειαν διδάσκοντας, βαθεῖς δ' ἔτι ἐν τοῖς Θεολογικοῖς, καὶ εὐμεθοδεστέρᾳ θεωρίᾳ τῇ φιλοσοφίᾳ γνωρίμους, ἀλλ' ἅπαντας αὐτοὺς τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους δογμάτων ἐξηρτημένους. Κατὰ δὲ τὴν τῶν ἑκατονταετηρίδων δεκάτην ὀγδόην μεσοῦσαν, ἐπὶ καθηγεμόνος Εὐγενίου, τοῦ κλέος ἄσβεστον καταλελοιπότος καὶ μνήμην, ἣν ὁ χρόνος ἐς ἀεὶ παραπέμπει, πολύχουν τὸν καρπὸν καὶ ἡ Σχολὴ αὕτη, καί τοι πρὸς βραχὺ, ἐκ σπερμάτων γνησιωτέρας φιλοσοφίας ἐπηνέγκατο. Τραπείσης τοιγαροῦν τῆς σοφίας ἐπὶ τὸ δι' ὀρθοῦ λόγου ἐκλεκτικὸν εἶδος, δαιμονίως ὤρθησαν πολλοὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐπιδεδωκότες, οἳ καὶ πανταχοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, Ἤπειρον, Μακεδονίαν καὶ Θρᾴκην κατέβαλον τὰ τῶν σπερμάτων αὐτὰ τῶν ἐπιστημῶν καὶ γνώσεων κατὰ τὰς τότε νεωτέρας θεωρίας, τὰς ἀφορμὴν οὐ φαύλην τοῖς ὕστερον ἡμῖν γενομένας ἐπὶ τῷ ἐλευθέρως μὲν ἀλλ' ἐμβριθῶς, εὐλόγως καὶ εὐσυλλογίστως φιλοσοφεῖν.

» Προσείδομεν ἐν τῷ αὐτῆς πρὸς ἡμᾶς, ὅσα ὁ Κούμας, ἡ ἠχὼ τοῦ Κοραῆ (1), ἐκθέτει κατά τε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κοινωνίας, καὶ τῆς γεραρᾶς Βυζαντινῆς ταύτης Σχολῆς, καί τοι ἀδρὰς τὰς ἐξ αὐτῆς συντάξεις κεκάρπωται, ἀνάγων περιφρονητικῶς τὴν πηγὴν τῆς διανοητικῆς τοῦ Γένους ἡμῶν βελτιώσεως εἰς τὴν πόλιν δῆθεν τῶν Ἰωαννίνων. Ἀλλ' ἴστω, ὅτι ἡ πρώτη Σχολῆς καταβολὴ ἐκεῖσε ἐγένετο κατὰ τὸ 1684 ἔτος, καὶ πρῶτος ταύτης καθηγητὴς ἐν τῇ τοῦ Γκιούμα κληθείσῃ Σχολῇ κατέστη Βησσαρίων ὁ Μακρῆς ἐπωνυμούμενος, ὁ παρά τε Ἰωάννῃ τῷ Καρυοφίλῃ καὶ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Μαυροκορδάτῳ εἶτα μαθητευσάμενος. Μὴ οὔσης δὲ (ἔστω κατ' ἀντίφασιν) παιδείας συστηματικῆς ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Σχολῇ οὔτε καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου, πῶς ἄρα ἐδύνατο ἡ παρὰ μαθητοῦ μὴ συστηματικὴ διδαχθεῖσα ἐν Ἰωαννίνοις ὀνομασθῆναι πηγὴ πρώτη βελτιώσεως; Καὶ αὐτὸς ὁ Μελέτιος ἠκροάσατο τοῦ ῥηθέντος μαθητοῦ τῆς ἐν Βυζαντίῳ Σχολῆς, εἶτα δὲ διὰ διετίας τῶν ἐν Παταβίῳ σοφῶν, καὶ ἐπανελθὼν ἐσχολάρχησεν ἐν Ἰωαννίνοις δι' ὀλίγου· τῶν γὰρ ἐξ Ἄρτης ζητησάντων αὐτὸν ποιμένα παρὰ τῆς ἐκκλησίας, ἀρχιερεὺς Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης κεχειροτόνηται τῷ 1692 ἔτει. Μετὰ δὲ Βησσαρίωνα καὶ Μελέτιον τὴν Σχολὴν ἐκεῖσε ἀνείληφεν ὁ ἱερεὺς Γεώργιος ὁ Σουγδουρής· μετὰ δὲ τοῦτον ὁ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἱεροκῆρυξ Ἀναςάσιος ὁ ἱερεὺς, καὶ ἑρεξῆς Μεθόδιος καὶ Παλάνος.

» Ἐρωτᾷ ἡ ὑμετέρα ἐλλογιμότης καὶ περὶ τῆς ἐν Χάνδακι τῆς Κρήτης Σιναϊτικῆς Σχολῆς. Αὕτη δὲ ἐν τῷ τοῦ Σινᾶ ἐκεῖσε εὐρυχώρῳ τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης μετοχίῳ, τῷ εἰς Τέμενος ἤδη μεταβεβλημένῳ, προθυμίᾳ τῶν Σιναϊτῶν συνεστήθη μεσούσης τῆς ΙΓ ἑκατονταετηρίδος, καὶ παραταθείσης μέχρι τῆς κατὰ τῆς νήσου ἐκείνης κατὰ τὸ 1640 ἔτος ἐκστρατείας τῶν Ὀθωμανῶν. Πρῶτος δὲ ταύτης τῆς Σχολῆς καθηγήσατο ὁ Κρὴς Ἰωάννης Μορζῆνος, οὗ μέμνηται Μαρτῖνος ὁ Κρούσιος γράψας πρὸς αὐτὸν ἀπὸ Τυβίγγης τῷ 1582 ἔτει. Ἤνεγκεν οὖν ἡ Σχολὴ αὕτη ἄνδρας τοῦ ἱεροῦ καταλόγου μᾶλλον ἐπικρότους τὴν μάθησιν, καὶ πρῶτον τὸν Κρῆτα Μελέτιον τὸν Πηγᾶν, οὗ τὸ κλέος περὶ σοφίαν πολύ (1). Πρωτοσύγκελος δὲ χρηματίσας παρὰ Σιλβέστρῳ Πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας,

(1) Πάντες γνωρίζουσιν, ὅτι οἱ περὶ τὸν ἀοίδιμον Κοραῆν δεινοὺς ἔσχον ἀντιπάλους δικαίας καὶ πολλάκις ἀδίκους κατ' αὐτῶν ἐκτοξεύσαντας κατηγορίας, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγαι ἐγεννήθησαν προλήψεις, αἷς συνείχετο ὅτε ἀοίδιμος Πατριάρχης καὶ ὁ πρὸς ὃν ἔγραφεν ἡμέτερος πολυδάκρυτος φίλος Εὐθυβούλης. Ἀλλ' ἡμεῖς ἐν ἄλλοις χρόνοις ζῶντες καὶ ἀπηλλαγμένοι τῶν παθῶν καὶ προλήψεων οἴδαμεν τιμᾶν πάντας τοὺς ἐξ ἑκατέρων τῶν στρατοπέδων διαπρέψαντας καὶ ὁπωσδήποτε εἰς τὴν τοῦ ἔθνους πρόοδον συντελέσαντας.

Σημ. Η. Βασιάδου.

(1) Ἐντεῦθεν καὶ Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος ὁ συγγράψας κατὰ Παπιστῶν.— Ε.

μετὰ θάνατον ἐκείνου καὶ τοῦ θρόνου διάδοχος τῷ 1693 ἔτει ἐγένετο. Μάξιμον Μαργούνιον, τὸν μετὰ τὴν σχολαρχίαν ἐν τῇ ῥηθείσῃ σχολῇ, Κυθήρων ἐπίσκοπον προαχθέντα, ὅστις ἐξέδωκεν ἐπιστολὰς εὐφραδείᾳ, καλλιεπείᾳ καὶ νοημάτων ὑψηλότητι κομώσας, ἀπὸ ἀνακρεοντείων ὧν συνέθετο δείκνυται εἶναι αὐτὸν ἕνα τῶν δοκιμωτέρων λυρικῶν, παραιτησάμενος τελευταῖον τῆς ἐπισκοπῆς, τὸ χρεὼν ἀπέτισεν ἐν Κρήτῃ τῇ αὐτοῦ πατρίδι τῷ 1602 ἔτει, πρὸ ἑνὸς ἐνιαυτοῦ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ (1). Κύριλλον Λούκαρην τὸν Κρῆτα, ἀκροατὴν Μαργουνίου, ἀρχιμανδρίτην χρηματίσαντα παρὰ τῷ Πατριάρχῃ Μελετίῳ τῷ Πηγᾷ, εἶτα καὶ τοῦ τῶν Ἀλεξανδρέων θρόνου διάδοχον· περίπυστος αὐτὸς, διότι κατὰ τὸ 1621 μετατεθεὶς εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχικὸν θρόνον, πεντάκις ὤφθη Πατριαρχεύσας ἐν διαστήματι δέκα καὶ ἑπτὰ χρόνων μέχρι τοῦ 1637 ἔτους, καθ' ὃν χρόνον οἰκτρῶς ἐθανατώθη, καὶ διότι ἡ περὶ αὐτοῦ ὑπόληψις διεσαλεύθη, διὰ τὴν αὐτῷ ἐπὶ φρονημάτων αἱρετικῶν προσριβομένην ὑπόνοιαν. Τῶν ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης προελθυθότων ὑπῆρξαν καὶ οἱ ἑφεξῆς Κρῆτες· Γεράσιμος ὁ μετὰ Λούκαρην Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας· ἀνὴρ περὶ τὰ θύραθεν καὶ μάλα τὴν θεολογίαν εὐκλεὴς, εἰδήμων δὲ τῆς τε Λατινίδος καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς· Ἀθανάσιος ὁ Πατελάριος, ὁ δὶς πατριαρχεύσας ἐν Κωνσταντινουπόλει· Μελέτιος ὁ Συρίγου, διδάσκαλος καὶ ἱεροκῆρυξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ὀνομαςότατος, ἐπίσημος ἐγένετο τοῖς ὑπὲρ τῶν ἱερῶν δογμάτων ἀγωνίσμασιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδαυΐας τῷ 1642 ἔτει, κελεύσει τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, συστάσῃ Συνόδῳ, καὶ μὴν καὶ διὰ τὸ παραλαβεῖν παῖδα ἔτι ὄντα, ἐκπαιδεῦσαι ἀρίστως τὸν Ἕλληνα λόγον καὶ τὰς Ἀσιανὰς γλώσσας, καὶ εἰς Ἰταλίαν ἐκπέμψαι εἶτα ἐπ' ἀκροάσει τῶν σοφῶν, εὐκλεέστατον τελευταῖον ἀναφανέντα ἄνδρα Παναγιωτάκην τὸν Νικόσιον, τὸν ἐπ' αὐτὴν τὴν τοῦ μεγάλου Ἑρμηνέως ἀξίαν ἀρθῆναι πρῶτον. Μελέτιος ὁ τοὐπίκλην μακρὴς, ὁ ἐν ταύτῃ μὲν τῇ Σχολῇ ἐκπαιδευθεὶς, εἶτα δὲ καὶ Σχολάρχης ταύτης γενόμενος. Ὁ παρὰ τῷ Λουκάρει ἀρχιμανδρίτης τοῦ τῶν Ἀλεξανδρέων θρόνου ἔτι ὤν, ἐκ πατρὸς Κυπρίου καὶ μητρὸς Ἀλεξανδρινῆς, ἐκπαιδευθεὶς, καὶ ἐν τῇ τοῦ Χάνδακος τῆς Κρήτης Σχολῇ ταύτῃ ὕστερον τοῖς μαθήμασι τελειοποιηθείς, Ἰωαννίκιος, Πατριάρχης καὶτὸς τῷ 1654 ἔτει Ἀλεξανδρείας· Νεκτάριος ὁ ἀπὸ Σιναϊτῶν Πατριάρχης Ἱεροσολύμων τῷ 1661 ἔτει. Ἱερεμίας ὁ Κακαβέλας Ἱεροκῆρυξ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας δοκιμώτατος· Γεράσιμος ὁ Βλάχος, οὗ μέμνηται ὁ Εὐγένιος. Ἐκ δὲ τῶν κοσμικῶν πολλοὶ ἀπὸ τῆς δε τῆς κατὰ Κρήτην Σχολῆς ἐσπάσαντο τὰ τῆς παιδείας νάματα. Ἐπισημότεροι δὲ τούτων Κρῆτες τὴν πατρίδα ἱστόρηνται οὗτοι. Νικόλαος ὁ Καλλιάκης, ὁ ὕστερον ἀκούσας καὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ῥώμῃ σοφῶν, καὶ καθηγητὴς ἐν Παταβίῳ εἶτα τῆς ῥητορικῆς.—Θωμᾶς ὁ Κατάνης ἀκροατὴς μετὰ ταῦτα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ Καθηγητὴς τελευταῖον ἐν Παταβίῳ τῆς φιλοσοφίας. — Ἀβράμιος ὁ Ἱερεὺς, φιλόσοφος καὶ θεολόγος ἀμφοτεροδέξιος, ἐφ' οἷς καὶ τοῦ Εὐαγγελίου Κῆρυξ.—Νικόλαος Παππαδόπουλος Κομνηνὸς (1) ἱερεὺς, ἀνὴρ πολυμαθέστατος, περὶ φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν διαπρεπέστατος, διὰ δὲ τὸ τῶν γνώσεων αὐτοῦ ὕψος τὴν τῶν Καθηγητῶν ἐν Παταβίῳ καὶτὸς πρώτην καθέδραν λαχὼν διεκόσμησεν.

» Περὶ δὲ Φαναριωτῶν, ὅσους τούτων ἐπὶ τῆς νεανικῆς ἡμῶν ἡλικίας εἴδομεν καὶ ἡμεῖς καὶ ἔγνωμεν, ἐθαυμάσαμεν τάς τε τοῦ νοὸς δυνάμεις, τὴν τῆς εὐφυΐας, κρίσεως καὶ μνήμης δεξιότητα, τὸ πολυμαθὲς, πολύγλωττον, τὸ τῶν ἐμπειρίᾳ τῶν πραγμάτων ἐπιχειρημάτων εὐεπιβούλων ἐνεργὸν αὐτῶν καὶ δραστήριον, δι' ὧν πλεονεκτημάτων, ὡς οἱ πρὸ αὐτῶν, οὕτω καὶ αὐτοὶ εἰσχωροῦντες ἐν αὐλαῖς τῶν κρατούντων ἔπειθον, καὶ πείθοντες τὸ κατὰ θυμὸν προῦβαινε βούλευμα. Τοιουτοτρόπως οὖν διὰ δύω αἰώνων πορευόμενοι ἐπορεύοντο, βασιλικαῖς τε λειτουργίαις καὶ τιμαῖς ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν ἐνδόξως.

» Τοσαῦτα τοίνυν περὶ Φαναριωτῶν εὐκλεῶν, τῶν συναντιλαβόντων μετὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ σωσάντων Σχολὴν καὶ παιδείαν καὶ τὴν ἐντεῦθεν πρόοδον πρὸς φωτισμὸν τοῦ Γένους, καὶ τιμησάντων αὐτό. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἤδη ἐξέλιπον, μνήμην παραλιπόντες τῆς ἐν κόσμῳ αὐτῶν πορείας ἀΐδιον. Περὶ δὲ τῶν προγονικῶν καὶ πατρικῶν αὐτῶν οἴκων, ἐκτεινομένων ποτὲ ἀπὸ τῆς ἐγγὺς τοῦ Σιναϊτικοῦ κατὰ Παλατᾶ μετοχίου γεφύρας ἄχρι τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Πετρίου νέας Πύλης, ἐφεῖται ἡμῖν εἰπεῖν. Παρήλθομεν τὸ διάστημα, ὃ εἰ-

(1) Ὁ μακάριος Πηγᾶς ἐτελεύτησεν ὀλίγῳ πρότερον τοῦ Μαργουνίου (οὗτινος καὶ δύο λόγοι σώζονται ἐπιτάφιοι εἰς τὸν Πηγᾶν) κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τελευτήσαντος τὸ 1602 ». Οἰκονόμ. Περὶ τῶν Ο'. Δ'. 803 (α) — Σ. Α.

(1) Ὄρα Βρετοῦ. Αὐτ. Α'. ἀρ. 176. — Σ. Α.

ρηται, καὶ ἰδοὺ οὐκ εἰσὶν, ἐζητήσαμεν αὐτοὺς, καὶ οὐχ « εὑρέθη ὁ τόπος αὐτῶν· » εἰμὴ μόνην μίαν ἐπιγραφὴν ἀνέγνωμεν ἐπὶ μιᾶς πύλης πετρίνου οἰκοδομήματος ταύτην·

« Στῆς ἑρμηνεὺς λᾶν με Σοφῶν μέγας ἄφθιτον εὖχος
» Καίνισε δ' οὖν με ἥρως νυμφίος ἠγάθεος. »

ΑΧΠΒ'. Ὀκτωβρίου ΚΕ'.

Ἥτις ἐπιμαρτυρεῖ, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ποτὲ ὁ περιφανὴς οἶκος τοῦ εὐκλεεστάτου ἀνδρὸς καὶ πρώτου Διερμηνέως Παναγιωτάκη, ὅτι τὸ ἐκ λίθου οἰκοδόμημα, τὸ συνημμένον τῷ ξυλίνῳ οἴκῳ, ἔπηξε μὲν ἐκεῖνος, ἀνεκαίνισε δ' ὁ τὴν ἐγγόνην, θυγατέρα τοῦ μόνου υἱοῦ αὐτοῦ, νυμφευθεὶς ἐκ Τραπεζοῦντος καταγόμενος, πλοῖα ἴδια ἔχων ὡς πλούσιος, μετακομίζοντα τὰ τῶν γενημάτων εἰς τὸ τῆς πόλεως τῶν ἀλεύρων Ὠρεῖον (Οὖν Καπάνι) ὁ ἐκ τοῦ ἐπιτηδεύματος Καπανλὴς καλούμενος Ἀδαμάκης Μουρούζης, καὶ ἀρχηγέτης αὐτὸς καὶ πρόβολος τῶν ἐν Κωνσαντινουπόλει Μουρουζιδων. Ὁ δ' οἶκος μεταπωλούμενος περιῆλθε τέως εἰς Νικόλαον τὸν Καρατζᾶ, ἄνδρα εὐμαθέστατον, τὸν καὶ μέγαν Ἑρμηνέα γενόμενον τῷ 1774 ἔτει (1). Κατὰ δὲ τὸ 1782 ἔτος, ἐπὶ τὴν τῆς Βλαχίας ἡγεμονίαν (παραιτησαμένου τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ταύτης) ἐπαρθέντα αὐτὸν κατείδομεν. Πυρποληθέντος δὲ τοῦ οἴκου τούτου τῷ 1812 ἔτει, περιῆλθε τὸ τούτου οἰκόπεδον πωληθὲν βαναύσῳ τινὶ Χ. Γιαννάκῳ, οὗ ἡ θυγάτηρ κατοικεῖ ἤδη τὸν οἶκον αὐτὸν, ὃν ὁ Πατὴρ αὐτῆς ᾠκοδόμησεν.

» Ὁ δὲ μακαρίτης πρὸς Πατρὸς ἡμῶν θεῖος (περὶ οὗ ἐρωτᾷ) ὁ κατὰ τὸ 1759 ἔτος προαχθεὶς εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν τοῦ Σιναίου, τὰ μὲν ἐγκύκλια μετῆλθεν ἐν Ιάτμῳ, τὰ δ' ἄλλα τῶν θεωριῶν ἀνώτερα πεπαίδευται παρά τινι διδασκάλῳ Ἡσαΐᾳ, ἐκ τῆς ἀπέναντι τοῦ Βυζαντίου Χρυσουπόλεως ὁρμωμένῳ, ἀκροατῇ Ἰακώβου Μάνου τοῦ Ἀργείου, ὅσις, καταλιπὼν πατρίδα οἰκίαν καὶ συγγένειαν ἀπῆλθε τῷ 1728 ἔτει, ἐν Σιναίῳ, ἀσπασάμενος ἐκεῖσε τὸν μονήρη βίον. Πρὸς δὲ, τὸν ἀοίδιμον πατρῷον ἡμῶν ἐκ Κρήτης θεῖον, καὶ ἄλλους τῶν Σιναϊτῶν, σὺν οἷς καὶ τὸν μητρῷον ἡμῶν θεῖον Ἀρχιμανδρίτην τέως Σιναΐτην Παρθένιον τὸν Βυζάντιον, τὰ τοῦ ἀρχιδιακόνου τελοῦντα παρὰ τῷ ῥηθέντι ἀρχιεπισκόπῳ Κυρίλλῳ, τὰ πάσης παιδεύσεως θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης ὁ μακαρίᾳ τῇ λήξει ῥηθεὶς διδάσκαλος καὶ ἀκροατὴς τῆς Πατριαρχικῆς περιπύστου ταύτης Σχολῆς διελθεῖν αὐτοὺς πεποίηκεν.

»Ἰδοὺ τὰ περὶ τῆς Βυζαντινῆς, αἰῶσιν ἤδη τέσσαρσι καὶ πλέον, ὑφισταμένης Πατριαρχικῆς εὐκλεοῦς Σχολῆς, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ διαπρεψάντων καθηγητῶν, ὅ κατ' εὐχὴν αὐτῇ ὑπῆρχε καὶ πρόθεσιν, ἐς πέρας κατ' ἀκριβῆ, ὡς οἷόν τε, ἐπίγνωσιν ἦκεν· ἐπευχόμενοι οὖν εἴ ποτέ τις ἡμῶν ἰχνευτὴς ἀκριβέστερος καὶ ἐπιτυχέστερος γένοιτο, γνῶναι βουλόμεθα, εἰ τὸ περὶ Σχολῆς τοιοῦτ φιλοπόνημα ἐν τῇ τοῦ ἀοιδίμου Μελετίου Ἑλληνιστὶ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ, τῇ ἀρχομένῃ τοῦ ΙΓ'. αἰῶνος, ἅμα τῇ ζωῇ ἐκείνου, λῆξιν λαβούσῃ, τύποις προκύψῃ, ἢ ἐν τῇ μετὰ Μελέτιον τῶν ἑφεξῆς χρόνων ἀκολουθίᾳ, ᾧ καὶ προσῆκον, τῇ παρὰ Βενδότου. »

φωνέ. κατὰ Ἰανουάριον.

Ὁ θερμὸς εὐχέτης Π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ Α'.

(1) Γράφε 1777 — 1782. Ὅρα Ε. Σταματιάδου, Βιογραφίας Μ. Διερμηνέων. Ἀθήνησι 1865 16ον. Σελ. 143. — Σ. Α.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΕΝ ΤΩι Β'. ΤΟΜΩι.

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ.

Σ. Μαυρογένους, Περὶ ζωῆς καὶ ψυχῆς . . . . . Σελ. 3
Α. Λασκάρεως, Περὶ τῆς ἐν Μόσχᾳ Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας, ἤτοι περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν . . . . . » 24
Σ. Καραθεοδωρῆ, Τί τὸ ἀλφάβητον . . . . . » 65
Τοῦ αὐτοῦ, Ἔκθεσις τῆς περὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Ἀλφαβήτου γνώμης τοῦ Hitzig . . . . . » 76
Κ. Γ. Καραπάνου, Περὶ τῆς δουλείας ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς . . . . . » 84
Α. Καραθεοδωρῆ, Περὶ τῶν γραμμάτων καὶ ἐπιστημῶν ἐπὶ Αὐγούστου, λόγος ἀναγνωσθεὶς ἐν τῇ τρίτῃ ἐπετηρίδι τῶν Συλλόγων. . . » 149
Α. Γ. Πασπάτη, Περὶ τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως . » 171
Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπιγραφαὶ τῶν χερσαίων τειχῶν . . . . » 189
» Πύλαι τῶν χερσαίων τειχῶν . . . . » 209
Μ. Παρανίκα, Περὶ Θρᾳκικῆς χερσονήσου . . . . » 221
Σ. Ἀριστάρχου, Περί τινων ἀνεκδότων ἐπιγραφῶν τῆς Περίνθου . . » 232
Λ. Ἀρβανιτάκη, Περὶ τῆς τῶν θείων Πατέρων εὐγλωττίας . . » 240
Χ. Παππαδοπούλου, Περί τινων ἀνεκδότων ἐπιγραφῶν τῆς Νικομηδείας . » 251

ΠΡΑΚΤΙΚΑ.

Ἀπὸ τῆς ΟΕ'. συνεδριάσεως μέχρι τῆς Π'. . . . . » 44— 54
Ἀπὸ τῆς ΠΑ'. μέχρι τῆς ΥΓ'. . . . . » 102—128
Ἀπὸ τῆς ΥΔ'. μέχρι τῆς ρΚΒ'. . . . . » 254—286

Περιεχόμενα ἐν τοῖς Πρακτικοῖς.

Λόγοι Προεδρικοὶ ἐκφωνηθέντες ἐν τῇ τρίτῃ Ἐπετηρίδι τῶν Συλλόγων.

Σ. Μαυρογένους, Περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου . » 254
Ἀ. Βαφιάδου, Περὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου . . . » 257
Βιογραφία Charles Benoît Hase. . . . . » 124
Κανονισμὸς τοῦ Συλλόγου ἀναθεωρηθεὶς καὶ ἐγκριθεὶς . . . » 128

Περιλήψεις ἀναγνωσμάτων.

Θ. Ζωγράφου, Περὶ τοῦ καθ' Ὅμηρον πολυθεϊσμοῦ . . . » 45
Ἀντ. Δεθιήρου, Περί τινος χειρογράφου περιέχοντος Ἰταλικὴν μετάφρασιν διαφόρων ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων . . . » 103
Θ. Ζωγράφου, Περὶ τοῦ καθ' Ἡσίοδον πολυθεϊσμοῦ . . . » 107
Γ. Γώγου, Περὶ ἀναπνοῆς καὶ ἀναπνευστικῶν ὀργάνων . . . » 260
Α. Γ. Πασπάτη, Σύμμικτα Ἐτυμολογικά . . . . » 263
Ἰ. Δεκιγάλα, Περὶ Σεισμῶν . . . . . » 266

Γ. Γώγου, Περὶ αὐξομειώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους . . . » 269
Ν. Δραγούμη καὶ Ἡ. Βασιάδου, Περὶ τῶν δημοσ. μαθημάτων τοῦ Συλλόγου. » 275
Ἡ. Βασιάδου, Περὶ Διονύσου, τῆς λατρείας αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς παναρχαίας ἱστορίας τῆς Ἑλλ. φυλῆς. . . . . » 281
Γ. Γεωργιάδου, Περὶ Συναλλαγματικῆς . . . . . » 282

Περιλήψεις προφορικῶν κοινοποιήσεων.

Προέδρου, περὶ τῶν φιλοφρονητικῶν πρὸς τὸν Σύλλογον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ Φουὰτ Πασᾶ εὐχαριστήσεων » 44— 45
Α. Καραθεοδωρῆ, Περὶ ἀνακαλύψεως δύο ἀνδριάντων καὶ περὶ ραβδομαντείας » 122
Ἐμ. Ἰωαννίδου, Περὶ ἀναγλύφου . . . . . » 128
» » Περὶ τοῦ ἐν Φιλδερὲ μνημείου . . . . » 260

Συζητήσεις καὶ διασαφήσεις

Ἐπὶ τῶν ἀναγνωσμάτων
Ἐμ. Ἰωαννίδου, Κριτικαί τινες ἐπιστασίαι εἰς τὸ περὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου κτλ. 44
Θ. Ζωγράφου, Περὶ πολυθεϊσμοῦ . . . . . » 52
Σ. Μαυρογένους, Περὶ ζωῆς καὶ ψυχῆς . . . . . » 53
Α. Λασκάρεως, Περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν . . . . . » 54
Κ. Γ. Καραπάνου, Περὶ δουλείας . . . . . » 105—106
Γ. Γώγου, Περὶ ἀναπνοῆς . . . . . » 260—262
Σ. Ἀριστάρχου, Περί τινων ἀνεκδότων ἐπιγραφῶν τῆς Περίνθου . . » 262
Α. Γ. Πασπάτη, Σύμμικτα ἐτυμολογικά . . . . » 264— 66
Λ. Ἀρβανιτάκη, Περὶ τῆς τῶν θείων πατέρων εὐγλωττίας . . . » 270— 72
Α. Γ. Πασπάτη, Περὶ τῶν χερσαίων τειχῶν . . . . » 272—274
Ν. Δραγούμη, Περὶ τῶν δημοσίων μαθημάτων τοῦ Συλλόγου . . » 275—281
Γ. Γεωργιάδου, Περὶ Συναλλαγματικῆς. . . . . » 282—284

Προτάσεις

Παρὰ τοῦ Προέδρου, Περὶ ἐκλογῆς τοῦ ἀγορεύσοντος ἐν τῇ πανηγυρικῇ συνελεύσει . . . . . » 102
Βασιάδου, Ξ. Ζωγράφου κλπ. Περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Κανονισμοῦ . . » 102
Προέδρου, Περὶ ἀπονομῆς εὐχαριστήσεως εἰς τὴν ἀναθεωρήσασαν τὸν Κανονισμὸν ἐπιτροπὴν 258
Ἡ. Βασιάδου, Περὶ περιλήψεων τῶν δημοσίων μαθημάτων . . » 258
Προέδρου, Περὶ ἐκλογῆς ἐπιτροπῆς πρὸς ἐξέτασιν ἀρχαίου Βυζαντινοῦ κτιρίου » 259
Ἡ. Βασιάδου, Περὶ κοινοποιήσεως διὰ τῶν ἐφημερίδων, ὅτι ὁ Σύλλογος προτιθέμενος νὰ καταστήσῃ δημοσίαν Βιβλιοθήκην δέχεται προσφορὰς βιβλίων » 260
Ν. Δραγούμη, Περὶ δημοσιεύσεως συλλογῆς λέξεων τῆς καθομιλουμένης . » 263
Προέδρου, Περὶ ἀποστολῆς δύο ἀντιτύπων τοῦ περιοδικοῦ εἰς τὸν Σμιθσώνειον Σύλλογον τῆς Ἀμερικῆς . . . . . » 263
Γ. Σοφοκλέους, Περὶ αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκδιδομένων ἀντιτύπων τοῦ περιοδικοῦ . . . . . » 268
Α. Καραθεοδωρῆ, Περὶ τῆς δαπάνης τῶν ξυλογραφημάτων . . » 268
Προέδρου, Περὶ δημοσιεύσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Κ. Μαντζαβίνου διὰ τῶν ἐφημερίδων ὡς δωρητοῦ . . . . . » 268
Ἡ. Βασιάδου, Περὶ τῆς ἀγγελίας ἐν ταῖς ἐφημερίσι τῶν δημοσίων μαθημάτων τῶν Ἑλληνικῶν Συλλόγων . . . . . » 269
Πρότασις τῶν Συλλόγων Περὶ παραχωρήσεως τοῦ ἰδιοκτήτου τῆς Ἐκκλησίας οἰκοπέδου . . . . . » 274
Α. Βαφιάδου, Περὶ συστάσεως ἐπιτροπῆς πρὸς εὕρεσιν πόρων . . » 274

Ἡ Βατιάδου, Περὶ ἀναγνώσεως τῆς ἐπιστολῆς Δραγούμη . . . » 274
» Περὶ ἀποστολῆς εὐχαριστηρίου ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Κ. Ν. Δραγούμην . . . . . » 281
Προέδρου, Περὶ ἐκλογῆς τοῦ Ξ. Ζωγράφου ὡς μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς . » 281
Σ. Μαυρογένους, Περὶ ἀποχολῆς τοῦ περιοδικοῦ εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Κυδωνιῶν » 283

Ἐκλογαὶ

Μελῶν Τακτικῶν.

Σ. Ῥάλλη, Κ. Ἡλιάσκου, Δ. Στεργίου καὶ Κ. Κυριακίδου . . » 45
Γ. Γώγου καὶ Μ. Καλβοκορέση . . . . . » 53
Π. Πετρακίδου. . . . . » 54
Μάρκου Πασᾶ . . . . . » 121
Edouard Herbert καὶ Γενναδίου μεγάλου ἀρχιδιακόνου . . . » 122
Ἀχιλλέως ἱεροδιακόνου, Γ. Λαζοπούλου καὶ Δ. Πεταλίδου. . . » 259
Ἰ. Βλαστοῦ . . . . . » 263
Ν. Ι. Ψυχάρη, Κ. Ἀνθοπούλου, Α. Σπαθάρη . . . . » 265
Ν. Κρικότσου . . . . . » 266
Α. Κουμπάρη . . . . . » 268
Ν. Γεωργιάδου, Χ. Καλοθῆ, Γ. Γεωργιάδου, Α. Μιαούλη, Χ. Παππαδοπούλου καὶ Α. Νικολαΐδου . . . . . » 273
Ἐ. Ἰωαννίδου . . . . . » 285

Μελῶν Ἐπιτίμων.

Τοῦ Βαρώνου Πρόκες Ὄστεν . . . . . » 106
Τῶν Κυρίων I. Guigniaut, Rossignol, Patin, Dehèque, Littré, D' Eichtal, Dübner, Texier, Steinthal, καὶ Ῥενιέρη. 271
Ph. Van der Haeghen. . . . . » 285

Μελῶν ἀντεπιστελλόντων.

Ν. Γεωργιάδου, Χρονίδου καὶ Μ. Παππαδοπούλου . . . » 44
Τοῦ ἁγίου Ῥόδου Δωροθέου καὶ Κ. Πὼπ. . . . . » 52
Τοῦ Ἀπτουλὰχ Βέη . . . . . » 54
Ἡ. Τανταλίδου καὶ Β. Φουρτουνιάδου . . . . . » 106
Α. Γρηγοριάδου . . . . . » 122
Ἰ. Δεκιγάλλα, Α. Ν. Βλαβιανοῦ, Π. Κουπιτώρη, Α. Κυπριανοῦ. Κ. Κυριακίδου, Χρ. Φιλαδελφέως καὶ Α. Γαύδα . . . . . » 123
Α. Ἀριστάρχου . . . . . » 259
Α. Ἰωσὴφ Ναχαμούλη καὶ Σ. Μόρδου . . . . . » 260
Α. Πετρίδου . . . . . » 268

Κοσμητόρων καὶ Συντακτικῆς ἐπιτροπῆς. . . . . » 258
Ἐπιτροπῆς πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Κανονισμοῦ . . . . » 102
» πρὸς ἐξέτασιν τοῦ κατὰ τὴν θέσιν Φιλδερὲ Βυζαντινοῦ κτιρίου . » 259
» πρὸς εὕρεσιν πόρων . . . . . » 274
» ἐπὶ τῶν διαγωνισμάτων . . . . . » 282

Ἐκθέσεις ἐπιτροπῶν.

Τῆς πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Κανονισμοῦ ἐπιτροπῆς . . . » 121
Τῆς περὶ τοῦ χειρογράφου γλωσσαρίου καὶ τῆς περὶ ἐκπαιδεύσεως . » 262
Τῆς πρὸς ἐξέλεγξιν τῶν λογαριασμῶν τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς . » 266

Τῆς πρὸς ἐξέλεγξιν τῶν βιβλίων τοῦ ταμίου . . . . » 267

Ἐπιστολαὶ εὐχαριστήριοι, δωρητήριοι κλπ.

Φιλίππου Ἰωάννου, Στ. Κ. Καραθεοδωρῆ, Χ. Βερνάρδου, Κ. Ξανθοπούλου » 44
Ἰ. Σκυλίτση . . . . . » 45
Τῆς ἐν Ῥώμῃ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας . . . . . » 52
Κυριακοῦ Κοσμίδου, Σεραπίωνος Ἰωαννίδου, Ν. Δραγούμη . . . » 102
Τ. Μελισταγοῦς . . . . . » 103
Μ. Παππαδοπούλου, Ν. Γεωργιάδου . . . . . » 106
Μιλτ. Ἀριστάρχου, Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ . . . . . » 107
Brunet de Presle . . . . . » 120
Βραΐλα Ἀρμένη, Κ. Κοντογόνη, Χ. Ν. Φιλαδελφέως, Λ. Ἀρβανιτάκη, Β. Φουρτουνιάδου καὶ Ἀναστασιάδου . . . . . » 121
Ch. Hase, Ἀσωπίου, Σ. Βυζαντίου, Κοὲν, Π. Τριανταφυλλίδου, Κ. Ξανθοπούλου, Γλάδστωνος, Βοικχίου . . . . . » 122—123
Α. Γούδα, Κ. Πὼπ, **Brunet de Presle** . . . . . » 258
Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ, Κυπριανοῦ, Κουπιτώρη, **Miller, Duruy** . . . » 259
Α. Ζαμπακοῦ . . . . . » 262
Λ. Ἀριστάρχου, Ν. Δραγούμη, Ν. Πικκόλου, Σ. Μόρδου καὶ Ἰ. Ναχαμούλη, Δεκιγάλλα, Βλαδιανοῦ . . . . . » 263
Α. Γρηγοριάδου . . . . . » 264
Saint-Marc Girardin, τοῦ γραμματέως τῆς συντάξεως **de l'annuaire des Sociétés Savantes etc.** . . . . . » 266
Γλάδστωνος, Ψωμιάδου, Α. Πετρίδου, Δ. Ζαμπακοῦ, τοῦ γραμματέως τῆς συντάξεως **de l'annuaire des Sociétés Savantes**, τῶν Ἐφόρων τῆς ἐν Σηλυβρίᾳ Σχολῆς, Α. Πετρίδου, Δανιήλογλου, Θ. Ζαχάρωφ, Φουρτουνιάδου . . » 267
Δ. Βερναρδάκη ἐκ Πετρουπόλεως, Ε. Μαντζαβίνου, Α. Κουμπάρη, τοῦ ἐν Ἀθήναις καθηγητοῦ Δ. Βερναρδάκη, Α. Μακράκη, Στ. Καραθεοδωρῆ, Α. Ζαμπακοῦ 268
Σ. Βυζαντίου . . . . . » 269
Ξυδιᾶ, Πύρλα . . . . . » 273
Κ. Στρατούλη ἀρχιμανδρίτου . . . . . » 281
Γ. Σοφοκλέους, **Ph. van der Haeghen** . . . . . » 285

Προσφοραὶ χρημάτων, βιβλίων κλπ.

Βερνάρδου . . . . . » 44
Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀνδρέα Νομικοῦ . . . . . » 45
Ἀλεξάνδρου καὶ Δημητρίου Μαυρογένους . . . . . » 52
A. Mordtmann . . . . . » 53, 106
Brunet de Presle . . . . . » 53, 262
Α. Λασκάρεως . . . . . » 103
Χουρμούζη, Ἀναστασιάδου . . . . . » 121
Κυριακίδου, Γ. Σοφοκλέους, Ἀσωπίου . . . . . » 122
Σ. Βυζαντίου . . . . . » 123, 269
Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας Ἀθηνῶν, Νιάγκα, Ῥαπτάρχη, Α. Γούδα . . » 258
Βαλέτα . . . . . » 259
Α. Ῥαγκαβῆ . . . . . » 260
Egger, Π. Ἐμ. Σκυλίτση . . . . . » 262
Α. Γ. Πασπάτη, Η. Βασιάδου, Οἰκονομοπούλου, Ι. Δεκιγάλλα . . » 263
Ν. Πικκόλου, Σακελλίωνος, **Miller**. . . . . » 264
Ἀσωπίου . . . . . » 266
Ἀνωνύμου, Μελισταγοῦς . . . . . » 267

Εὐγ. Μαντσαβίνου, Α. Κουμπάρη, Λ. Μακράκη, Μ. Δραγούμη, Κ. Φρεαρίτου . 268
Ι. Βλαστοῦ . . . . . » 270
Ξυδιᾶ, Πύρλα . . . . . » 273
Κ. Στρατούλη . . . . . » 281
Σ. Βουτυρᾶ καὶ Νικολαΐδου . . . . . » 282
Τῆς Ἐφορίας τῆς ἐν Σταυροδρομίῳ Ἑλλ. Σχολῆς . . . . . » 285

Προσφορὰ τοῦ Περιοδικοῦ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου εἰς Σχολεῖα, Βιβλιοθήκας, Ἑταιρίας κτλ. . . . » 123, 266, 267, 283

ΕΡΑΝΙΣΜΑΤΑ.

Ι. Ἀριστοκλέους, Περὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς τῶν κυριωτέρων τῆς Εὐρώπης Ἐθνῶν κατὰ τὸν **A. Maury** . . . . . » 54
Ἠρ. Βασιάδου, Περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ἰνδικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ δράματος κατὰ τὸν Φιλάρετον **Chasles**. . . . . » 56
Ἠρ. Βασιάδου, Ἐπιστασίαι ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς δουλείας ἐν τῇ ἀρχαιότητι κατὰ τὸν **Egger** . . . . . » 131
Α. Νομικοῦ, Περὶ χρωματογραφίας κατὰ τὸν **Bruno** . . . . » 139
Σ. Ἀριστάρχου, Ἐπιστολὴ τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Κωνσταντίου περὶ τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς. . . . . » 286

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Ἐμ. Ἰωαννίδου, Περὶ δεκατεσσάρων Εὐαγγελίων ἐκ μεμβράνης . . » 60, 141

ΠΙΝΑΚΕΣ.

Ε. Ἰωαννίδου, Γραφὴ ἐπὶ μεμβράνης . . . . . » 64
Α. Δεθιήρου, Ἀπεικόνισμα Ἰουστινιανοῦ . . . . . » 103
Ε. Ἰωαννίδου, Γραφαὶ Εὐαγγελίων . . . . . » 148

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Η΄.—Θ΄. ΤΕΥΧΕΙ.

Σελ.	στήλ.	στίχ.				
136	6΄	30	ἀντὶ	**Daũs**	γράφε	**Olaũs.**
138	ά.	27	»	κοσμικῆς	»	ἀπ᾽ αἰώνων (ὅρα καὶ σελ. 148· ἀλλ᾽ ἐξαλειπτέον τὸ κακῶς παρεισφρῆσαν Ὀβριάρεως).

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Ι΄.—ΙΒ΄. ΤΕΥΧΕΙ.

Σελ.	Στήλ.	Στίχ.				
149	ά.	5	ἀντὶ	1865	Γράφε	1864.
151	ά.	25	»	εἰσβάλλει	»	εἰσβάλει
156	β΄.	27	»	Σράβων	»	Στράβων
159	ά.	26	»	ὀλίγο	»	ὀλίγον
162	ά.	36	»	διακεκριμμένα	»	διακεκριμένα.
163	β΄.	19	»	Πολύκλητος	»	Πολύκλειτος
»	»	32	»	γεωδεσικῶν	»	γεωδαισικῶν
173	»	25	»	49. 50	»	4,950
204	ά.	29	»	μαρμαρίνης	»	μαρμαρίνη
»	6΄.	6	»	CYNΔPMOMHC	»	CYNΔPOMHC
240	»	23	»	ἄγωνοι	»	ἄγονοι
242	ά.	26	»	απαντούσας	»	ἀπαντώσας
243	β΄.	11	»	κατεπεισθέντες	»	καταπεισθέντες
244	»	49	»	πάντι	»	πάντη
249	ά.	48	»	θέσῃ	»	θείῃ
262	»	36	»	μετὰ τὸ	»	πρὸ τοῦ
266	ά.	6	»	**Roumo**	»	**Rumo**
274	β΄.	19	»	5ο	»	50